Нариси з історії Макарівського району

До 15-ї річниці Незалежності України

Київ — Логос — 2006

ББК 63.3(4УКР-4КИЇ)
Н28

АВТОРИ:

Ащенко Надія Василівна — краєзнавець, вчитель історії і правознавства Макарівської загальноосвітньої школи № 2 I–III ступенів, смт Макарів.

Букет Євген Васильович — член Всеукраїнської Спілки краєзнавців, Макарівської районної громадської організації "Грузецьке земляцтво імені Івана Бондаренка", викладач математики Київського національного університету технологій і дизайну, м. Київ.

Нетреба Діна Свиридівна — краєзнавець, керівник клубу "Пошук" Макарівського районного Центру творчості дітей та юнацтва імені Данила Туптала, смт Макарів.

Обухівський Валерій Вікторович — краєзнавець, засновник і керівник Бишівського краєзнавчого музею, вчитель-методист історії Бишівської загальноосвітньої школи I–III ступенів, с. Бишів.

Шулькевич Григорій Йосипович — краєзнавець, член Київського міського історико-патріотичного клубу "Пошук", історик, м. Київ.

Артеменко Валентина Петрівна — вчитель, керівник краєзнавчого музею, с. Ніжиловичі.

Багачук Павло Гнатович — колишній партизан-розвідник, вчитель, с. Красногірка.

Довбик Наталя Валеріївна — філолог, голова Секретаріату Київського обласного товариства "Молода Просвіта", м. Київ.

Зубар Марія Петрівна — вчитель української мови та літератури Великокарашинської загальноосвітньої школи I–III ступенів, колишній директор школи, с. Великий Карашин.

Ремелє Віталій Олександрович — філолог, м. Київ.

Ремелє Олександр Олександрович — філолог, м. Київ.

Упорядник — Євген Букет.

Художнє оформлення — заслужений художник України Анатолій Марчук.

Видання книги здійснено за сприяння Макарівської районної державної адміністрації — голова Олександр Миколайович Безугленко.

Рецензенти:

Кочубей Лариса Олександрівна — кандидат історичних наук, доцент, докторант інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України.

Булаєвська Наталія Іванівна — заступник голови Ради Київської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Заслужений працівник культури України.

Нариси з історії Макарівського району: До 15-ї річниці Незалежності України / Н.В. Ащенко, Є.В. Букет, Д.С. Нетреба та ін.; Упоряд. Є. Букет.— К.: Логос, 2006.— 416 с.— Бібліогр.: с. 411–412.
Н28
ISBN 966-581-815-5

Книга "Нариси з історії Макарівського району" — перша спроба об'єднати в одній книзі дослідження всіх краєзнавців, які сьогодні працюють в районі. 110 нарисів з історії Макарівського району розповідають про землі у межиріччі Здвижа та Ірпеня від трипільських часів до сьогодні. В книзі подано відомості про кожен населений пункт району (в алфавітному порядку). Понад дві третини матеріалів, що увійшли до книги публікуються вперше.

ББК 63.3(4УКР-4КИЇ)

ISBN 966-581-815-5

© Є. В. Букет, упорядник, 2006

ВІД УПОРЯДНИКА

Історія України складається з історії людності, що мешкала в окремих її регіонах, в окремих населених пунктах. Одним із недоліків сучасної історичної науки в Україні є те, що загальна історія держави відірвана від історії розвитку людських взаємин на теренах кожного регіону, населеного пункту. Ми не знаємо достеменно як саме та чи інша історична подія відобразилась у конкретному цікавому нам районі, місті, селі. Чи багато ми знаємо про рідний Макарівський район? Відомості про нього в підручниках, довідковій літературі носять зазвичай випадковий, фрагментарний характер. Та й більшість істориків не зможуть конкретно відповісти хто з мешканців цієї землі був свідком або учасником відомих історичних подій.

Першими письмовими джерелами, в яких згадуються поселення сучасного Макарівського району є ще Давньоруські літописи, надзвичайно багато інформації міститься і у частково збережених Актових книгах Архіву Південно-Західної Росії, церковних метриках тощо. Багатьох людей часто хвилюють запитання, що стосуються минулого батьківського краю.

Відповіді на них дають краєзнавці — ентузіасти, справжні патріоти своєї малої батьківщини, які не шкодують ані власного часу, ані коштів, ані життєвої енергії щоб повернути давно забуті відомості про минуле краю. Вони по крихтах збирають докупи згадки про рідну землю, знайдені в історичній літературі, архівах, збирають свідчення очевидців, народні легенди й перекази. Це стає сенсом їхнього життя. Багата на таких людей і Макарівщина.

Першим склав опис поселень, сіл та містечок на території сучасного Макарівського району надвірний радник Київського повітового суду Лаврентій Іванович Похилевич (1816–1893). Він зібрав статистичні, історичні і церковні відомості зі старих актових книг Київської губернії і опублікував їх під назвою "Сказания о населенных местностях Киевской губернии" (1864), а потім дещо переробивши і доповнивши їх видав книгу "Уезды Киевский и Радомысльский" (1887). Помітними також є роботи, присвячені археології краю Професора Київського університету Володимира Боніфатійовича Антоновича, альбоми Домініка П'єра Де ля Фліза, статистичні описи Івана Фундуклея (1852) і Київського губернського статистичного комітету (1900). Багато відомостей по історії краю донесли до нас праці польських істориків Міхала Баліньського "Starożytna Polska" (1843), Едварда Руліковського в енциклопедії "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" (1880) і Олександра Яблоновського "Źródła dziejowe" (1897). Довгий час ці книги лишалися єдиним джерелом інформації про історію поселень Київщини і Макарівщини зокрема.

У канадській діаспорі уродженець містечка Брусилова (тепер — районний центр Житомирської області) митрополит Іларіон (Іван Іванович Огієнко) надрукував книгу "Святий Димитрій Туптало. Його життя і праця" (1960), що перевидана незначним накладом у Макарові в перші роки незалежності України. Ця праця досі лишається унікальною в переліку краєзнавчих розвідок про Макарівщину.

В Радянському Союзі до теми краєзнавства звернулись аж у 60-ті роки XX століття. За вказівкою Першого Секретаря ЦК Компартії України П.Ю. Ше-

леста було розпочато збір матеріалів "Історії міст і сіл УРСР", яка побачила світ у 26 томах. Головним редактором цього багатотомника був наш земляк Віталій Максимович Кулаковський. Тоді у кожному селі збирали історичні відомості з вуст старожилів, які і нині зберігаються в школах. Саме цю історію сіл, зі шкільних альбомів, здебільшого і знають їх сьогоднішні мешканці. У 1971 році був виданий том "Київська область". Історичні нариси про Макарів, Бишів та інші села району для цієї книги підготували С.Т. Попов, Л.Ю. Сєдельников та В.М. Кулаковський.

Письменники-краєзнавці В.М. Кулаковський, В.К. Малик і П.П. Сиченко відкрили широкому загалу багато маловідомих сторінок історії краю. Значний внесок у відтворення історії району зробив кандидат педагогічних наук, член Президії та голова науково-методичної ради Київської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Аркадій Сильвестрович Бугай. Його дослідження найдавніших пам'яток археології — Змієвих валів (1980) досі лишаються кращими в Україні.

Леонід Юхимович Сєдельников вперше, у 1989 році на сторінках районної газети "Ленінська Зоря" познайомив мешканців Макарівщини з працями Л. Похилевича у циклі статей "Люба земле моя, Макарівщино". У 1995 році був надрукований методичний посібник для шкіл району з такою ж назвою, який підготувала вчитель історії Макарівської середньої школи № 2 Надія Василівна Ащенко. Окрім уривків із книг Похилевича він містив ще кілька цікавих тематичних нарисів з історії краю.

У 2001 році на Макарівському МПП "Гарнітура" побачила світ книга, яка є ще однією спробою описати історію району — "Рідний край Макарівщина" краєзнавця з Рожева Григорія Йосиповича Шулькевича у співавторстві зі своїми онуками Віталієм та Олександром Ремелє. Окрім вже відомих цитат Похилевича, вона містила матеріали, опубліковані в різні роки в районній газеті. Більш широко було розкрито історію Рожева і навколишніх сіл, але описи населених пунктів здебільшого закінчувались 1968 роком.

На початку нинішнього століття видавництвом "Логос" в серії "Історія українського села" були опубліковані окремими виданнями мої монографії "Грузьке" (2001), "Козичанка" (2003) і "Комарівка" (2004).

Багато років досліджує історію району керівник історико-краєзнавчого клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала Діна Свиридівна Нетреба. Багатьом в районі знайомі її книжки "Юні месники Макарівщини" (2003), "Збережемо пам'ять про подвиг" (2005), а також статті про героїв Великої Вітчизняної війни та відомих земляків у тематичних збірниках і "Макарівських вістях".

З 1983 року функціонує краєзнавчий музей села Бишева. Його засновник і керівник історик Валерій Вікторович Обухівський зібрав найбільшу в районі колекцію історичних реліквій (понад 1000 експонатів) представлену в тематичних експозиціях: "Археологія", "Визвольна боротьба українського народу", "Етнографія", "Друга Світова війна", "Сьогодення", а також велику кількість історичних відомостей з історії Бишева і колишнього Бишівського району.

"Нариси з історії Макарівського району" — перша спроба об'єднати в одній книзі дослідження всіх краєзнавців, які сьогодні працюють в районі. Авторський колектив готував це видання до 80-річчя Макарівського району, яке відзначалося

в травні 2003 року. Але, на жаль, книга тоді не побачила світ через відмову профінансувати проект колишнім керівництвом районної державної адміністрації. Три роки доля книги лишалася невизначеною. І лише після перемоги Помаранчевої революції її видання стало можливим.

110 нарисів з історії Макарівського району об'єднано в чотири тематичні розділи. Перший — "Із сивини віків" розповідає про землі у межиріччі Здвижа та Ірпеня від трипільських до козацьких часів, в часи зародження української державності. В другому — "Наша земля — Макарівщина" подано довідкову інформацію про Макарівський район станом на 1 січня 2006 року. Третій розділ розповідає про відомих людей Макарівщини, які прославили її не лише в Україні, а й далеко за її межами. Останній розділ "З історії селищ і сіл Макарівщини" вперше містить історичні відомості про кожен населений пункт району (в алфавітному порядку) станом на 2003 рік. Крім того, тут подано багато тематичних матеріалів, які більш широко розкривають події минулого. Завершується книга розповіддю про Помаранчеві події в Макарівському районі, адже вони вже теж стали надбанням історії. Понад дві третини матеріалів, що увійшли до книги публікуються вперше.

Сподіваюся, що ця праця не буде останньою в переліку книг, присвячених історії благословенної Макарівської землі, адже ще дуже багато подій лишаються малодослідженими, ще дуже багато сіл чекають на своїх ентузіастів, які будуть серцем відчувати духовний зв'язок зі своєю малою Батьківщиною і відкриють багато нових невідомих сторінок її історії. Хочеться вірити, що це видання допоможе у вихованні наступних поколінь національно свідомих громадян України, які не будуть соромитися свого коріння і стануть гідними нащадками славних Макарівчан, палкими патріотами неньки-України!

Відгуки про це видання надсилайте за адресами:
buket@voliacable.com або **lystok@ukr.net**

Буду радий вислухати Ваші зауваження і пропозиції по телефону:
(+38067)505-04-01

Євген Букет,
4 червня 2006 р., м. Київ

ПОДЯКИ

Олександру Безугленку
Василю Букету
Леоніду Буравльову
Миколі Вараницькому
Юрію Варенику
Веніаміну Вітковському
Ігорю Годенкову
Івану Каруну
Олександру Левченку
Анатолію Марчуку
Дар'ї Мочернюк
Раїсі Резніченко
Анатолію Соломенку
Петру Сухенку
Анатолію Шевчуку
Валентиі Шинтарьовій

Автори також висловлюють подяку сільським і селищним головам, директорам шкіл Макарівського району Київської області, які допомагали при підготовці матеріалів книги у 2003 році.

ІЗ СИВИНИ ВІКІВ

Археологічні культури на території Київщини та Макарівського р-ну

В період кам'яного віку територія сучасного Макарівського району не була заселена. Протягом нього остаточно сформувався тип сучасної людини, виникли такі суспільні організації, як рід, община, мова, релігія.

Щодо пам'яток того часу, можна сказати про палеолітичну стоянку, знайдену археологами недалеко від нас — у місті Фастов. Виявлені також поселення людей кам'яного віку на піщаних дюнах та низьких терасах берегових річок яких в нашому краї багато.

Цікавий факт: поблизу с. Гатного, що біля Києва, в 1949 році викопано скелет мамонта, що жив 10 тис. років тому (експонується в зоологічному музеї м. Києва) НАН України підтверджує про наявність фауни на цій території в давні часи, отже, і наявність населення, яке полювало на цих великих тварин.

В останній момент існування кам'яного віку з'являється хліборобство. Племена, які тут жили, вирощували вже різноманітні культури.

В мідний, після кам'яного, вік людина навчилась виготовляти метал, виникає металургія. Основою якої була так звана болотна руда, заплави, чи вірніше погляди її були виявлені останнім часом в заплаві річки Ірпінь, при впадінні в неї Фоси.

Цього періоду жителі нашої місцевості займалися скотарством-землеробством (IV–III тис. до н. е.). Залишки пізнього поселення трипільської культури виявлені в с. Білогородка. В нашому районі трапляються деякі знахідки цього високорозвиненого періоду. Посудину (а вона була мальованою) знайшли на території Василькова.

Епоха бронзи — перші століття II тисячоліття до н. е. і до початку I тис. до н. е.

В 1975 р. в с. Новосілки виорано кам'яну шліфовану сокиру, яка за попередніми даними була виготовлена десь 3,5 тис. років тому. Зроблена вона з каменю діориту, темно-сірого кольору, симетричної форми. З каменю робили й скребла, наконечники стріл. Неподалік с. Соснівка, де залягають значні поклади каменю, теж знайдена подібна бойова сокира, як і на полях на території с. Бишева. Зараз вони експонуються в місцевому краєзнавчому музеї.

Слід сказати, що діорит, з якого зроблені вищезгадувані сокири, не колиться як кремній, зате добре шліфується і сверлиться. Вони виготовлялись в бронзову епоху, хоч їх техніка була освоєна людиною ще в неоліті.

Мотичне землеробство, яке було поширене в цей час, давало змогу вирощувати пшеницю, ячмінь, просо тощо.

Залізний вік у нас на Київщині почався в першій половині I тис. до н. е. В сільському господарстві племена, які вже жили родами використовували рало із залізними наконечниками, що давало набагато більший врожай, ніж змогло дати оброблення землі мотикою.

Щодо археологічних культур, які населяли в цей період нашу територію, то спробуємо прослідкувати їх існування по залишкам, головним чином, керамічних виробів.

Вже в неолітичний період (VI–II тис. до н. е.) з'являється глиняний посуд. Це найдавніша в світі кераміка.

Вона була груба, з добавками товченого граніту, крупнозернистого піску чи кварцу. Такий посуд ліпився вручну, але вже обпалювався на вогнищі, його колір не був однаковий на одній посудині.

В цей час посуд починають прикрашати, причому те чи інше плем'я мало свій, неповторний орнамент. Цей факт дав змогу вченим по орнаменту, формі посуду, способу виготовлення глини класифікувати археологічні культури, які існували на тій чи іншій території. Одна з них середньодніпровська або шнурової кераміки, чи бойових сокир III–II тис. до н. е. Її носіями є стародавні індоєвропейці — предки слов'ян.

Однією з давніх археологічних культур, що доходила до території Київщини є східно-тшинецька, що існувала десь між XV і XII ст. до н. е.

Племена цієї культури жили й на території нашого району, в басейні р. Ірпеня. Уламки посуду того періоду знайдені поблизу с. Новосілок, знову ж таки на заплавному підвищенні р. Ірпінь.

В 1964 р. археологом С. С. Березанською біля с. Здвижівки (колись нашого району) виявлено ціле поселення цих племен. За формою і місцем розміщення — на краю невисокої берегової тераси, як і попереднє, на правому березі притоки р. Здвиж.

Підняті уламки кераміки однозначно свідчать, що поселення займало площу в 300–350 м, шириною 50–60 м. Тип жител — неглибокі землянки. Це поселення, очевидно, складалось з 15–20 жителів, витягнуте в один-два ряди. Напівземлянки розмірами 10×5, 12×6 м із стовповою основою, стіни облицьовані дерев'яними плашками або плетенем.

В поселенні вочевидь жило 200–250 жителів. Про що говорять погребельні кургани і ґрунтові могильники.

Подібний могильник з трупоспаленням був виявлений за кілометр на південь с. Білогородки в заплаві правого берега р. Ірпінь.

Північніше, на р. Здвиж знайдено фрагменти дірчастих посудин, т. зв. друшляків, пряслице, наконечники стріл з кремнію, уламки зернотерок, кремінні сокири, кам'яні тесла.

Останні були дуже поширеними в середньому бронзовому віці по всій Україні. (С.С. Березанская: "Средний период бронзового века в северной Украине". К., "Наукова думка", 1972.— С. 204–206, 112).

Посуд цієї культури ліпний. Його техніка виготовлення така: ліпили довгі глиняні стрічки, які накладали спіралями одна на одну, що виготовлялись з куска глини. Зверху посудини робили вінчик. Для міцності в глину домішувались всілякі рештки піску, граніту. Їх видно не тільки на зламі, але й на поверхні. Її згладжували тонким шаром рідкої свіжої глини (рожевого або жовтого кольору). Отримували посудину тюльпановидної форми. Вона мала видовжену форму, злегка ввогнуту всередину, маленьке тонке дно, високий, вигнутий назовні зрізаний вінчик. Цей посуд зустрічається і в таких культурах як висоцька, білогрудівська, черняхівська.

Посуд орнаментований у верхній частині, горизонтальними стрічками. Орнамент наносили твердим штампом, паличкою або кісткою, шнурком, зубчастим штампом.

В період бронзи, а це XIII–IX ст. до н. е., лісостепову частину правобережжя займала білогрудська культура. Її пам'ятки виявлено біля с. Мотовилівка, що у фастівському районі. На р. Стугні знайдено посудину із спаленими кістками, вона в свою чергу вміщена у ще більшу посудину. Це і було поховання білогрудівської культури. Горщики з наліпленими валиками, мають широке горло, плоске дно. Орнамент зроблено вдавленими лініями і наколками.

Ці племена вже були осілими, хліборобсько-скотарськими, з неукріпленими поселеннями, головним чином, на берегах річок.

В передскіфський період в IX–VI ст. до н. е. Поширюється так звана горноліська культура (від назви городища в Чорному лісі). Колір посудин світло-коричневий з домішками піску. Орнаментований наскрізними проколами біля краю вінця, валиками по поверхні. Поховальні пам'ятки виявлені знову ж таки в Мотовилівці. А залишки кераміки дуже часто зустрічалися на Ірпінській заплаві, вздовж с. Новосілки, в урочищі Пісок.

Попередні культури, з вторгненням скіфів знищенні не були. Відомий грецький історик Геродот в V ст. до н. е., можливо, називав їх скіфами-орачами. Вони і племена чорноліської культури були предками зарубинецької культури. А це вже слов'янські племена. У VI–III ст. до н. е. з'являється наральник, а посуд вже виготовляли за допомогою гончарного круга.

Приблизно в цей період на Київщині з'являються і кургани. У Васильківщині, на Княжому полі таких розкопано два, серед них Велику Могилу. В ній виявлений залізний панцир.

Серед відомих найпівнічніших городищ Скіфії відоме Хотівське кінця VI ст. до н. е., що поблизу Києва. Його загальна площа 31 га. Знайдені залишки землянок і жител, господарчі ями, ліпний посуд та уламки давньогрецького, знаряддя праці, бронзові наконечники стріл, прикраси. Тут жили, як свідчить Геродот, скіфи-орачі (про них ми говорили як про праслов'ян).

Біля с. Мар'янівки Васильківського району знаходяться кургани Переп'ятиха, а біля Фастівця Переп'ят. Назви цих могил зустрічаються вже в 1159 р.— у привілеї князя Андрія Боголюбського на ці землі Печерському монастирю. Могила Переп'ятиха була збудована з 5 тис. каменів.

В розкопках цих могил у 1845 р. брав участь Т. Г. Шевченко. Зробив зарисовки з деяких знайдених там речей (див. "Древности, издание Временной Комиссией для древних актов", тетрадь 2, К. 1856 р.; УРЕ. Т. II).

Про могили Переп'ят і Переп'ятиху збереглись легенди.

Ніби якийсь князь Переп'ят із Наддніпров'я ходив в похід щовесни, у південні степи, а повертався восени. Одного разу забарився в поході і давго з нього не повертався. Тоді його дружина Переп'ятиха, зібравши окрему дружину, пішла на розшуки чоловіка.

Раптом в ночі на тому місці, де тепер стояли могили, вона зустріла якесь військо. Вона гадала, що то якесь вороже, бо дуже було пошарпане і не можна було впізнати його воїнів. Розгорівся бій. А на ранок виявилося, що то були свої. В одному з убитих воїнів вона впізнала свого чоловіка. Його там і поховали, справивши над ним тризну, насипали високу могилу. Проте вона була в такому відчаї, нестерпному горі, що стратила й себе.

Над ними насипали великі могили, а назви їх так і збереглись до нашого часу (див. М. Грабовський, Україна давно і сьогочасно, т. І. к. 1850, польською мовою).

Курган Переп'ятиха 10 м висотою. В центральній частині великі каміння, насип оточений кільцевим валом. Виявлено 14 поховань-трупоспалень. Знайдено уламки ліпних горщиків, кам'яні блюдця, кістяні намистини, залізні сокири, молот, бронзові дзеркальця (мабуть, були поховані й жінки), 24 золоті бляшки із зображенням грифолів.

У кургані Переп'ят за 12 км від Фастова, у дубовому стані виявлено скелет людини, кістки коня, глиняний посуд. Недалеко с. Глевахи — курган VI ст. до н. е., де був похований вождь місцевого землеробського племені. Там же й поховано жінку, знайдено велику посудину, прикрашену золотими трикутними бляхами, золоте намисто, прикраси від вуздечок.

Поблизу с. Мостище нашого району є 5 курганів, можливо, теж цього періоду.

Серед племен ранньозалізного віку виділяється зарубинецько-корчуватівська культура. Часи її існування з III ст. до н. е. і до I ст. н. е. відкрите відомим археологом Хвойкою в с. Зарубинцях на Київщині. Неукріплені поселення знаходились на виступах заплав та в самих заплавах річок.

Це вже слов'яни. На цій території вони автохтони, тобто, корінні, місцеві. Тоді їх ще називали антами. Їхнє місцепроживання — лісостепова зона, наш край. Житла цих племен вже наземні, або трохи заглиблені, стовпової конструкції. Населення хліборобсько-скотарське, хоча і було примітивним. Більш сприятливі умови для випасу худоби, тут були річки, луки, заплави, ліси.

Вони ж виплавляли і залізо з руди, яку видобували на дні боліт або під дерном.

Цікавий обряд поховання. Трупи людей спалювали. Потім засипали в посудини — урни. Ховали в неглибоких ямах, туди ж клали посуд з їжею, вироби тощо.

Подібне поховання знайдено в с. Новосілки, зокрема, малий сірий ліпний кухлик, віднесений до I–II ст. даної ери. Ці знахідки свідчать, що заплава річки Ірпеня в ті часи була густо населеною. Життя тут не переривалось сотні років.

Фрагменти ліпного посуду, причому різних археологічних періодів, знаходяться донині майже на всьому протязі р. Ірпеня. Серед них ті, що відносяться до кінця I тис. до н. е. і початку нашого часу. На території від середнього Наддніпров'я і далі на південний захід в II–V ст. н. е. поширена Черняхівська культура. Це слов'яни — анти, так це поселення називали візантійські історики.

Основним типом поселень було відкрите, неукріплене з осілим землеробним населенням. Селища займали південні і південно-східні надзаплавні тераси річок. За межами жител розміщенні вогнища та печі. Такі селища простелялися вздовж річки на 2–3 км, шириною 200–300 м. Стіни жител обмазувались глиною.

Черняхівська культура, перш за все була землеробською, як і попередня зарубинецька. Розвинуте залізоробне і ковальське ремесла. Ці племена вже виготовляли лемеші, наральники, серпи, ножі, виробляли й ліпний посуд.

Мабуть, в цей період з II ст. до н. е. до VII ст. н. е. на Київщині почали зводити так звані змієві вали. Ці племена вочевидь забезпечували оборону своєї території від нападів кочівників.

Так можна з упевненістю сказати, що племена цієї культури стояли біля початків слов'янської державності. Про це говорить і те, що саме в цей час чоловіки почали носити полотняні сорочки, підперезувались шкіряним поясом, штани заправляли у взуття з лика.

Взимку носили кожухи та шапки. Жінки одягали довгі сорочки, вовняні спідниці, прикрашали себе намистом, підвісками, браслетами. Вони розводили волів, випасали отари овець, в річках кишіла риба.

Один із сучасників, Михайло Литвинов, так описує наш край в 1550 р.:

"Почва Киевской области до того плодородна и удобна для обработки, что нива, вспаханная только раз парою быков, дает обильный урожай. Старые дубы и буки, в которых от ветхости образовались дупла, изобилуют роями пчел и сотами, отличающимися прекрасным цветом и вкусом. Диких зверей такое множество, в лесах и полях, что за ними охотятся только ради кожи.

С накоплением свежей воды из источников ежегодно, в начале марта, наполняется такое множество рыбы, что брошенное копье ущемляется и стоит отвесно, словно погружается в землю — так густо сбивается там рыба".

(Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси, выпуск I. XVI. К., 1840, стр. 48–49).

Отже, археологічна структура того періоду надзвичайно строката, говорить про те, що з давніх-давен наш край вже був заселений.

Тут вирувало повнокровне господарське життя. На зміну одних приходили більш розвинені племена, вдосконалюючи матеріальну культуру попередніх. Історія нашого краю і далі розвивалася упродовж наступних століть.

В. Обухівський

Археологічні пам'ятки краю в далекому минулому

В наш час, коли молода, українська держава переживає період свого духовного відродження, зростає національна свідомість її народу, особливий інтерес викликає його минуле. З вершин сьогодення величніше постає подвиг та діяння наших пращурів, які створили розвинуту матеріальну та духовну культуру, боронили свою землю, залишили нам спадщину у вигляді пам'яток історії, археології,

топонімії, багато-численних письмових джерелах. Тим більше перехоплюєшся гордістю, коли ці сліди збереглись на землі, на якій живеш, твого рідного краю. Тому дослідження цієї минувшини і є нашим завданням.

На території Макарівського району, який відноситься до Київського Полісся (це басейни річок Ірпеня, Здвижа, Тетерева) населення проживало ще з пізнього неоліту, з кінця IV тисячоліття до н. е. Головним чином, це племена Дніпро-Донецької культури (V–III тис. до н. е.). Носії цієї культури населяли сучасні поліську та лісостепову зони, населення це типу кроманьйонців.

Але в епоху як пізньої бронзи, так і раннього заліза цей край був малозаселений. Саме на Поліссі, в південній його частині, з басейну р. Ірпеня і на північ, в межиріччях заболочених, неглибоких рік проживало нечисленне населення, яке залишило пам'ятки кількох археологічних культур, що послідовно змінювали одна одну. Найбільш ранньою з них є милоградська VI–IV ст. до н. е. та культура скіфів-орачів. Відносно першої, в нижній течії Тетерева і р. Здвиж, збереглись її пам'ятки у вигляді поселень цих племен. Розташовані переважно в лісистій, низинній, іноді болотистій місцевості. Невеликі за розміром.

Що стосується перебування на нашій території скіфів-землеробів, то звернемось до історичних джерел. Зокрема, батька історії — Геродота. Визначаючи межі розселення скіфів, він писав, що до них прилягають землі неврів, меланхленів, андрофагів (карта 1). Існує припущення, що ці племена відмовились брати участь у скіфо-перській війні. І щоб примусити їх, у 515 р. до н. е. войовничі скіфи вторглись в Невриду, Андрофагію, Меланхленію, населення яких втікало на північ. А це вже територія Полісся, можливо, тут і зіткнулись ці мовноетнічні потоки.

Про перебування цих племен на території нашого краю говорить і така наука як ономастика — наука про походження населених пунктів, окремих місцевостей. Сама назва меланхленів означає "одягнені в чорне", "чорноризці", "чорні каптани" (іноді їх пов'язують з літописними клобуками). Геродот повідомляє, що жили вони північніше царських скіфів. "Вище меланхленів — болота й земля є продовженням неврської, безлюдна на всьому відомому нам протязі". Свідченням тому — ойконіми типу "чорний" — Чернігів, Чорнобиль, а також село Чорногородка нашого району. Але скіфські племена так і не отримали від них підтримки в боротьбі з перським царем Дарієм. Те ж саме, характеризуючи ойконіми досліджуваної території, можна сказати й про наявність кельтського й ілірійського елементів.

Скіфи-орачі займали в основному південну частину Полісся — район середньої течії Ірпеня, його притоки Унави. А їхні основні землі знаходились в лісостеповій зоні. Сліди проживання цих племен, виявлених в даній місцевості, відносяться до VI ст. до н. е. Деякі вчені вважають, що серед них були і племена праслов'ян. А отже, їхня культура в тій чи іншій мірі вплинула на формування культур ранньо-слов'янського типу.

Коротко зупинимось на цих племенах, їхніх культурах, що в майбутньому склали основу ранньослов'янської держави. В "Повісті минулих літ" автор достовірно називає племена, що тут жили. Інші автори називають їх венедами.

Поселення цих племен здебільшого неукріпленого типу, розташовані на вершині пагорбів, або високих берегових мисах. До нашого часу дійшли їхні поховання, в основному підкурганні. Ховали також і в могильниках, але за обрядом трупоспалення. Свідченням тому є знахідки в с. Яблунівка, що на Ірпені.

Вчені ототожнюють веденів з племенами Зарубинецької культури кінця III ст. до н. е. і II ст. н. е. Сліди їхнього проживання на території нашого краю виявлені знову ж таки на р. Ірпені, що межує з лісостепом: села Яблунівка (поселення), Новосілки (могильник) та на р. Здвиж — Бородянка (поселення).

Серед кілька десятків фрагментів кераміки, що належали до різних епох і знайдених на поселенні в с. Чорногородка, є уламки червоноглиняних посудин пізньозарубинецького типу. А це середина I ст. н. е. — середина III ст. н. е. Вони мають згладжену поверхню, іноді з так званими "штрихами". Також відкрито залишки двох заглиблених жител, ліпний посуд, представлений біконічними горщиками, глиняними "дисками", товстостінними посудинами. Серед іншого матеріалу трапляються фрагменти чорнолощеного посуду, а також гончарного, характерного черняхівській культурі. Подібний ліпний, пізньозарубинецький посуд і уламки черняхівського гончарного знайдений на поселенні у с. Яблунівка. Навіть відкрито місце, де знаходився і діяв у давнину залізоплавилиний горн.

Це землеробське, слов'янське населення. Підтвердженням тому є знахідки землеробських знарядь, а також кераміка відповідного типу.

Дослідження поселень племен цієї культури, огляд літератури, а також звітів археологічних експедицій, які в той чи інший період вели розкопки в нашій місцевості, дають змогу встановити, що:

а) зарубинецькі укріплення за висотою не великі, метр і більше;

б) житлом служили невеликі напівземлянки прямокутної форми, з традиційними для українців глинобитними стінами, земельною підлогою, вогнищем (сім'я 4–5 чоловік, в залежності від площі житла);

в) суспільна організація — сусідська община;

г) різноманітний посуд, уламки грецьких амфор (зразки в краєзнавчому музеї нашого села).

З II–III ст. до н. е. цю територію заселяють племена т. зв. київської культури. Її пам'ятки знайдені в межиріччі р. Ірпінь. Серед них, зокрема, поселення Чорногородки, Соснівки. Як і в попередніх культурах — невеликі за розміром. Сліди проживання цих племен виявляють на прибережних ділянках надзаплавної тераси річки, на виберезі, по схилах ярів. Житла подібні до зарубинецьких, стіни зрубної конструкції, а також мають місця всі вище перечислені елементи.

Як вже було сказано, одна археологічна культура створила умови для винекнення іншої, замінювала її, при цьому передаючи генетичну спадковість, розвиваючи спорідненість традицій і способу життя, матеріального виробництва, культури. Іншими словами, урізноманітнюючи та збагачуючи.

Тому Київська культура дала поштовх появі місцевих — теж ранньослов'янській (про її знахідки піде мова далі) і пеньківській, які належали раннім історичним слов'янам і антам.

Так, ранньослов'янська колочинська культура (V–VII ст. н. е.) і наступна типу Луки-Райковецької (VIII–IX, чи X ст.) в нашому краї представлені поселен-

нями і городищами, включно в басейні р. Ірпіня. До першої можна віднести виявлені залишки поселень, знайдені предмети матеріальної культури у селах Мостище, Ясногородка, Бишів. Та другої — Плесецьке і далі Білогородка. Але представлені вже городищами.

Така, на наш погляд, картина племен та народів, їхніх культур, які залишили сліди на території краю в далекому минулому.

У своєму дослідженні ми безпосередньо підійшли до давньоруського періоду, коли у слов'ян виникла ранньофеодальна держава. Наш край в давнину також належав до цього утворення, навіть можна більше сказати відіграв певну роль в його історії. Це пояснюється і значною кількістю археологічних пам'яток, які в якійсь мірі збереглись до сьогодні. Цей період представлений здебільшого могильниками, поселеннями та городищами. На території нашого Поллісся проживали племена полян, а починаючи з р. Здвиж, на північ — древлян. Характеризуючи матеріальну культуру народів, які жили тут, можна стверджувати що вона увібрала в себе елементи попередніх. Розвинувши і вдосконавши господарство, політичну організацію суспільства, духовне начало.

Цікавим з цієї точки зору є знахідки в с. Новосілки, що дає підстави говорити про давнє заселення нашого краю. Тут простежуються, поперемінно змінюючи одна одну, культури трьох історичних періодів: неоліту, бронзи, раннього залізного віку та слов'янського періоду.

То ж зупинимось на характеристиці пам'яток цього часу. Це надто великий за обсягом період.

Говорячи про оборонну спадщину нашого народу, не можна не сказати про так звані Змійові вали, які і зараз викликають подив і захоплення. Це найдавніші сліди пращурів на території нашого краю. Їх загальна довжина в Україні від півтора до двох тися кілометрів, а у нас, на Київщині — 800 км. Ці вали зводились майже протягом тисячоліття. З перших століть нашої ери, аж до того часу, коли у слов'ян постала держава — Київська Русь. Найстаріші вали були обороною спочатку від скіфів, потім готів, гуннів. А в давньоруський період — від печенігів та половців.

У своєму дослідженні ми звернемо увагу на систему оборонних споруд, їх розміщення та використання. Але чому вали, та ще й Змійові? Пошукаємо відповіді в народних переказах, легендах.

В одній з них, записаній ще в середині минулого століття, дається таке тлумачення назви валів. В незапам'ятні часи Бог послав на людей чудовище-змія. Він почав спустошувати довкілля і поїдати людей. Власник землі, бажаючи відвернути його спустошення, уклав з ним договір, по якому зобов'язався давати по юнаку із кожної сім'ї. Через сто років черга дійшла до царського сина, і його, при обуренні інших людей і рідних, відвели на рокове місце. Там з'являється перед ним ангел, навчає його молитві "Отче наш" і наказує йому, при появі змія втікати від нього, безперестанку повторюючи ту молитву. Коли ангел зник, то з'явився змій. Три дні і три ночі підряд бігав юнак, повторюючи вивчену молитву. На четвертий день сили його стали покидати. Уже змій був від нього недалеко, і дихання із пащі змія почало обпалювати спину юнака. Як раптом він побачив залізну кузню,

в якій святий Гліб та Борис кували перший плуг для людей. Юнак встиг вбігти в кузню, і залізні двері за ним закрились. Змій лише три рази лизнув двері, а за четвертим наскрізь просунув язика. Тоді св. Борис і Гліб схопили розпеченими кліщами змія за язик, запрягли в плуг того змія. З борозни, проведеної величезним плугом, вийшов вал, який і нині називається Змійовим. Мабуть тому, в народній уяві грізні кочівники асоціювались з образом казкового змія. Та чому ж степова кіннота так і не змогла прорватись в Подніпров'я, чому такими неприступними були ці оборонні споруди, які захищали наш край від нападників? Щоб дати відповіді на ці запитання, звернемось до техніки побудови та розміщення на місцевості Змійових валів.

Для забезпечення захисту столиці давньоруської держави була зведена система укріплень — валів, використовуючи при цьому оборонні властивості обожнюваних нашими предками землі та води. То ж недарма санскритське слово "Укхрайя", перекладене ще минулого століття, означає "Країна земляних валів та курганів". Навіть їх побіжний огляд розміщення дає уявлення про вміле використання природних властивостей. Ці оборонні вали споруджували понад річками, які служили їм напрямом та заболоченими долинами і межиріччями, а це надійний рубіж з потрійною лінією перешкод: річкою, болотом, глибоким ровом та валом. При цьому будівельники старались обійти низинні місця. Максимально використовувались особливості та складності рельєфу. Водороздільні вали супроводжувались також природною перешкодою на одній з кінцевих точок. Як показують дослідження на місцевості, не виявлено ще жодного валу, з напольної сторони якого не був би рів. Бо з'являвся він при вибиранні ґрунту і насипанні валу.

В нашій місцевості протікають ріки Ірпінь, Здвиж, Тетерів, саме вони створювали непогану перешкоду для кочівників на сході, північному заході. Тому тут не зайвими були додаткові укріплення, фортеці — городища (про них детально піде мова нижче), да і то в місцях можливих переправ ворога.

Через наше село протікає річка Лупа, що впадає в Ірпінь, яка разом із заболоченими місцями, ровом та оборонним валом теж мала надійну перешкоду. Що ж до технології будівництва валів, то можна виділити наступне. Майже кожен вал у своїй основі мав ширину 8—20 метрів, а висотою подекуди досягав 9 метрів.

За плином часу оборонна смуга майже повністю зруйнована, щороку розорюється, руйнується плугом. Та залишки її все-таки можна виявити після весняної оранки по світлій за чорнозем смузі глини. І що цікаво, як показали розкопки, ніде не зустрічався в основі валу чорнозем. Думається, він переносився в інше місце. Так ставитись до землі могли тільки її господарі. Іноді трапляється деревне вугілля на поверхні, де проходив вал, виявити його можна й по незначному підвищенні. Ще помітна особливість. При засіяному полі можна відмітити й різницю в забарвленні рослин, вздовж валів вони були зеленішими, а по його трасі — траплялось більше бур'янів. В основі валу майже завжди присутня перепалена глина, часто з домішками вугілля, обгорілих колод. Це складало його міцність. Вал насипався безпосередньо не над ровом, а дещо дальше. Цим виключалась сама можливість руйнування рову. Тому така техніка побудови валу зберегла його до наших днів.

Розглянемо детальніше систему Змійових валів. На карті нашого краю оборонні споруди складаються з кількох ліній, напівкільцем до південного заходу огинають Київську землю. Ця система розташована в межиріччі рік Ірпеня та Тетерева (карта № 2).

Як видно з вище сказаного, це давало чудову можливість для захисту земель на цій ділянці, до того ж, в північній частині валів, їх оборонні функції доповнювали болота.

Подивімось, по нашій території проходило аж чотири вали. Чи не найдовший з них вал, який проходив через наше село. Тому й умовно назвемо його 1 Бишівський. Починається він у поймі р. Ірпінь у вигляді незначного підвищення, пересікає пойменну долину і далі на плато продовжується в північно-західному напрямку до села. Потім тягнеться по вузькому високому гребені з крутими схилами. Іноді опускаючись до надпойменної тераси р. Лупи. Місцями вал знищений. Але в залісеній місцевості майже повністю зберігся, як і рів.

Немаловажна обставина — при підході його до центру села із зовнішньої сторони вал підрізаний уступами по всій довжині пойми річки. Мабуть, для надання йому більшої стрімкості. Закінчується він аж біля р. Здвиж, тому можна визначити його загальну довжину — більше 30 кілометрів!

Другий вал в південній його частині не зберігся. Починаючись в північному передмісті Бишева, з'єднуючись з першим, вал обривається в лісі перед болотами (с. Ніжиловичі). Північно-західні кінці обох валів проходять майже паралельно, на відстані від 100 до 200 метрів один від одного. Його довжина дещо менша від попереднього.

Третій вал, на відміну від двох попередніх зберігся ще менше. Його трасу можна прослідкувати в районі шосе Київ — Львів і далі — на північ, і упирається в заболочену пойму р. Здвиж.

Щодо останнього, 4-го валу, то на відміну від першого, який є внутрішнім, цей вал є зовнішнім. Чому він має в південній частині ще й додаткове відгалуження? Очевидно, в цьому криється якийсь тактичний задум наших пращурів. Якщо північний лівий фланг оборонної смуги прикривався болотами, то південніше її картина зовсім інша. Додатковий відрізок починався на лівому березі р. Ірпінь, біля с. Соснівка і через 4 км під тупим кутом приєднувався до основного валу. На мою думку, тут потрібно було зводити додаткові вали, що достатньо для оборони, бо вони прикривались ще й двома річками, які тут впадають в Ірпінь. Те ж саме можна сказати й про південний відрізок і Бишівського валу, який починається від с. Чорногородка. Ця особливість також не випадкова. Наявність одного валу який, доречі, йшов по краю надпойменної тераси річки Ірпінь, з'єднувався з 1 Бишівським, саме в районі впадіння в неї Лупи, давало додаткову природну перешкоду і унеможливлювало прорив оборонної смуги. Цим і можна пояснити її нерівномірність в південній частині.

По залишках 4-го оборонного валу можна зробити висновок, що доходив він аж до сусідньої Житомирської області, району р. Тетерева. Таким чином, він перекривав межиріччя Ірпеня — Тетерева, разом з південним відгалуженням простягався в довжину до 50 км. Ця система в цілому являла собою глибоко ешелоновану оборону земель нашого краю, самого Києва з півдня і південного заходу.

Як підтвердження її існування, крім письмових джерел, можуть бути й археологічні дослідження. Тому кілька слів про конструкцію валів. Чому їх залишки збереглись через товщу тисячоліття?

В основі оборонних укріплень виявлені дерев'яні конструкції. Головним чином, це дуб та береза. В нашій місцевості, де вони проходили через заболочені торфяні ґрунти, збереглись добре. По результатах розкопок конструкції валів можна розділити на зрубну і перекладну.

Перша, зрубна, надто проста, традиційна як для давньоруського, так і більш пізнішого періоду. Так будувалась і українська хата. То ж зруби рубались "в обло" з залишком, тобто, кінці колод виступали по кутках. Зрубна конструкція валу являла собою стіну, зрублену вздовж валу і заповнену всередині землею. Іноді там знаходились залишки дерев, з яких виготовлялась сама конструкція. Робилось все це на місці, куди стягувались великі колоди. Всі зруби, заповнені землею, піском, глиною, шаром деревного вугілля називались городнями, а де не було земляного наповнення — клітями. По всій довжині вали не служили конкретно для ведення бойових дій, а біля населених пунктів, чи більш вразливих місць над ними надбудовувались заборола з бійницями.

У 1983 р. археологічною експедицією АН України був розкопаний оборонний вал біля Лупського. Результати їх дослідження підтвердили раніше висунуту гіпотезу про дерев'яну конструкцію валів. Вона так добре збереглась в пропитаному вологою ґрунті, ніби дубові колоди покладені кілька років тому. Вражає майстерність виконання столярних робіт, акуратність. Кінці колод укладені були на раніше вирубані чашки. Прослідковується певна симетрія, що говорить про високий рівень будівельників. Тут зустрічається багато фрагментів гончарного посуду. Подібна конструкція мала в ширину до 4 метрів, біля основи також засипалась землею. З зовнішнього боку викопувався глибокий рів. Другий тип конструкції — перекладна.

Складалась із ярусів поздовжніх колод, укладених у вигляді настилів на поперечні колоди. Мали місце як однорядна так і дворядна перекладна конструкція.

Схема будівництва така. Поздовжні колоди укладались на відстані 10 см одна від одної, а поперечні — через 1 м. Візьмемо приміром конструкцію висотою до 3 метрів, в ній знаходилось 8 ярусів поздовжніх колод і 7 поперечних. Аналіз археологічних досліджень підтверджує, що ці типи конструкцій мали місце в одному й тому ж валу, залежно від ландшафту, по якому проходила оборонна смуга. Отже, будівництво цих укріплень, три вали яких сходяться в нашому селі Бишеві, можливе було тільки при чіткій організації, великій кількості людей, що під силу лише державі, яка була у слав'ян. Бо підраховано, що для зведення хоча б одного метра валу потрібно 90—100 кубічних метрів землі, а оборонна смуга простяглась на десятки кілометрів.

Тепер стосовно використання Змійових валів при захисті нашої землі, тактики дій її оборонців. Темою нашої розмови не є характеристика воєнних дій, їх історія. Тому щоб уявити собі всю унікальність системи, створеної нашими предками, оборонний характер їхньої військової доктрини, розглянемо, як діяли ці укріплення, яка роль валів у захисті Київської землі від ворогів.

Візантійські письменники свідчили про багаточисленні напади кочових племен. Їхню військову майстерність: "Их набег — удар молнии, их отступление: тяжело и легко в одно и тоже время: тяжело от множества добычи, легко от быстроты бегства". Кочівник, як зазначають, ніби близько, але вже й далеко відступив. Його ще не встигли побачити, а він вже зник з очей.

Для розуміння задуму обороняючих, знову скористаємось нашою картою (№ 2) розміщення валів. Як видно з неї, вони ніби віялом розходились на північний захід і захід. Якщо ворог обходив південні зовнішні вали, які починались від Дніпра, то на подолання цього шляху він, безумовно, витрачав багато сил, опинившись с глибині Київської землі. Та перед ним вставав лабіринт валів у межиріччі Ірпіня — Тетерева, тобто, нашого краю. Прорвати який в південній його частині, враховуючи багаточисленні перешкоди, було майже неможливо. Тому потрібен був певний час, щоб знайти проходи, або взагалі, обійти оборонну смугу. Це зменшувало шанси ворогу, бо вносило розлад в його плани. Чим обов'язково прагнули скористатись обороняючі. Тим самим майже виключалась раптовість нападу кочівників. Припустимо, навіть якщо зовнішня лінія оборони і долалась, то замість здобичі вороги отримували ще один "сюрприз", потрапляли до мережі річок, ярів, боліт, ще одної укріпленої лінії. Тож вимушені були як зайди блукати, втрачаючи перевагу, шукаючи виходу. При прориві цієї лінії ворог попадав у кільце, вибравшись з якого і підійшовши до внутрішньої лінії (1 Бишівського валу), опинявся в напівкільці, а вийти з нього міг лише у зворотньому напрямку. Там теж чекала небезпека тих, хто залишався ще живим. Отже, можна виділити головне:

1. Змійові вали розташовані не хаотично, безладно, а у послідовності, мають певну стрункy систему.

2. Їх побудова не випадкова, і свідчить про наявність великої суспільної організації, яка й могла реалізувати цей проект.

3. Вали безпосередньо зв'язані з місцевістю, природним ландшафтом, використовуючи його особливості.

4. Тактичний задум наших предків підтверджує їхній військовий талант.

Оборонні укріплення знаходились під контролем слов'янських дружин. До того ж використовувались і великі сторожові кургани. Розглядати Змійові вали, що проходять через територію краю, потрібно разом із селещами та городищами, з якими вони тісно пов'язані. Бо це, єдине ціле.

Нижче додамо опис цих історичних пам'яток по селах і тих матеріалів, що знайдені були під час розкопок. Але спочатку загальна характеристика як перших так і других.

Залишками давньоруських поселень можна вважати так звані "селища". Це неукріплене поселення, "село". І то, виявити його можна лише за наявності культурного шару, який менш насичений від свого сородича, укріпленого пункту — городища. Та навіть незначні його залишки дають уявлення про людей, які тут проживали, їхнє господарство, яке було дрібним і мало одноманітний економічний уклад. Саме тому і мешкало тут небагато населення. Подібні поселення були тимчасовими, залежно від того, який обсяг робіт мав бути виконаний в цій

місцевості (зокрема, будівництво оборонних споруд). Це накладало відбиток і на заняття його мешканців. Здебільшого це землеробство, скотарство, рибальство.

Місце розташування поселень диктувалось виключно природними умовами, ландшафтом, не забуваючи при цьому інтересів захисту. Розташовувались на схилах надзаплавних терас, на підвищенні у заплаві річок та долинах, що прорізують берег. Поселення мали й видовжену форму, бо, як уже зазначалось, знаходились на берегах річок, простягаючись у довжину на кілька сот метрів. Кілька слів про поховання, на основі яких можемо судити про мешканців поселень. Ховали в ямах, в насипу — безкурганні. Тілопокладання на спині у випростаному стані, головою на захід. Курганні поховання — наступна форма. Існував обряд і тілоспалення (на загальному місці), брала участь вся громада.

Ще один немаловажливий аспект. Археологічна карта нашого краю зафіксувала і поселення й городища. Але цікавим є той факт, що один і той же населений пункт мав і перше, і друге.

Візьмемо для прикладу наше село Бишів. В давньоруський період тут існувало городище. Досліджуючи пам'ятки цього періоду, не можемо обминути той факт, що біля, чи недалеко городища іноді розташовувалось селище. В цілому вони утворювали один населений пункт який складався з укріпленої і неукріпленої частини. Подібне селище знаходилось за 6 км від Бишева, де р. Лупа впадає в р. Ірпінь, займає підвищення на краю надпойменної тераси. Про те, що тут був знайдений незначний культурний шар, можна зробити висновок, що ми маємо справу скоріше з поселенням, чим з городищем. На що акцентує увагу відомий дослідник минувшини Антонович В. Б. Городище, як пише автор "находится в 6-ти верстах от местечка, по направлению к реке Арпеню; оно имеет вид прямоугольника длинною в 1 версту, шириною 200 сажень, 1400 сажень в окружности, обнесено валом и рвом".

Обстежене цього літа учасниками краєзнавчої експедиції нашої школи це місце не дає підстави говорити про нього, як про городище. Більш вірогідніше, це було тимчасове місце проживання будівельників оборонних споруд. До речі, на їх відрізку, що доходить безпосередньо до села, вал підрізаний кількома уступами, для надання стрімкості і надійності захисту.

Знайдені тут залишки кераміки, покриті поглибленим лінійним орнаментом, уламки ліпного посуду доводять існування селища ранньослов'янського періоду. Залишки ж будівельного матеріалу, який де-не-де хороше зберігся, підтверджує наявність у будівельників свого табору. Але в цілому селище не слід ототожнювати з городищем. Про нього мова піде далі.

Селище с. Рожів розташоване на лівому березі р. Здвиж, на північній околиці села. Е. А. Симонович у 1960 році зібрав тут фрагменти кераміки епохи давньої Русі.

У Малому Карашині селище знаходиться на цій же річці, але на правому її березі, на пагорбі. Описане вказаним дослідником.

Яблунівка. Селище знаходиться в 200 м західніше моста через р. Ірпінь. Витягнуте впродовж надпойменної тераси, її висота 3–4 м. Площа селища, по поширенню знахідок — 300×100 м. Це поселення пізньозарубинецької культури.

Ріка Ірпінь, якою починається Київське Полісся, багата на археологічні пам'ятки. На ній ще одне поселення цієї культури: хутір Слобода, що біля с. Чорногородки.

Селище між Новосілками і Княжичами розташоване на мисоподібному виступі над поймою лівого берега р. Ірпінь в 1 км від ферми села. Висота мису до 5 метрів над рівнем води. Розміри селища 300×200 м.

Трохи далі, північніше, на березі струмка Трубище виявлено словенське поселення VIII–IX ст. та селище XI–XII ст. с. Ясногородка.

А поселення, що в районному центрі Макарів, знаходиться на лівому березі р. Здвиж, судячи по поширенню знахідок, розмірами 250×30 метрів.

Як видно з вище даної характеристики, селища існували самостійно, окремо, або у взаємозв'язку з укріпленими частинами поселення, якими були городища. Це очевидно, коли дамо їх опис, звернемось до матеріалів археологічних експедицій, або ж безпосередньо на місці підтвердемо той чи інший її висновок. Можливо, доповнимо матеріали і своїми спостереженнями, пошуками.

Що собою являють давньоруські городища. Яке їх місце в системі оборони Київської землі як до, так і в час утворення слов'янської держави, як поступово вони перетворились в населені пункти, села, міста. Завдання, на перший погляд не з легких, адже час їх існування губиться в глибині тисячоліття, да і мало що залишилось з того часу. Це надзвичайно важливий період нашої історії, адже тоді відбувався процес державостворення. Він дає нам можливості оцінити його з вершини сьогодення.

Молода держава потребувала захисту, бо надто багато зайд ненаситним оком дивилось на наш край, прагнучи підкорити цю землю. Тому великий київський князь Володимир Святославович розпочав систематичне будівництво оборонних споруд, городів. Ось що про це сказано в літописі під 988 роком: "И рече Володимер!" "Се не добро есть — мало городив около Киева; и нача ставить городы по Десне и по Оустрь и по Трубежеви и по Суле и по Стугне; и нача нарубати мужи лучшии от Словен и от Кривеч и от Вятич и от сих насели грады, бо берать от Печенег и бе воюяся с ними и одолея им".

Так виникли укріплені поселення в нашому краї — городища. Як і розгалужена система величезних земляних укріплень — Змійових валів. Спорудження яких припадає на скіфський (VII–III ст. до н. е.) або ранньослов'янський час, для захисту від степових кочівників печенігів, половців. Вони мають висоту до 6–8 м, а ширину 16–17 м. Але то вже інша тема.

Беручи до уваги неабияке значення їх в системі оборони кордонів Русі, розглянемо структуру планування, розміщення та функції городищ, а заодно їх систему на території нашого краю.

До початку XI ст. завершується масове оборонне будівництво. Серед цих укріплень особливо виділяється дев'ять городищ на Правобережжі, західніше і південно-західніше Києва. Це Ярополичі, Макарів, Мотижин, Бишів, Плесецьке, Васильків.

Подібні укріплення будувались виключно на підвищеннях, важкодоступних місцях. Але майже завжди — біля річки. Це створювало додаткову природну пере-

шкоду для тих, хто намагався приступом взяти це укріплене поселення. Тому будівники старались максимально використати захисні особливості рельєфу. Будувались городища на високих мисах берега річки, оточених з двох або трьох сторін яром, долинами річкової заплави. Іноді однією стороною примикало до берега річки чи яру, для придання схилам більшої крутизни, у їх верхній частині підрізались двома-трьома уступами. По внутрішньому краю тераси викопувався рів, а по зовнішньому насипався вал для ще більшої висоти уступу. З напольної сторони мисові городища мали завжди рів та вал.

Інша група городищ — на окремих високих пагорбах — останцях. Вони з усіх боків оточені високими схилами і є недоступними. Городища на незначних підвищеннях, або на краю природної перешкоди обмежені болотами та озерами, будують напівкруглими, бо однією стороною примикають до річки, урвища чи яру. І, накінець, городища на рівній місцевості, з усіх боків оточене валом та ровом, використовуючи природні захисні елементи.

Площа більшості городищ від 0,2 до 1 га. Розташовані густо, вздовж річок, а відстань між ними 5–8 км. Звернімо увагу на цю особливість, коли мова піде про ті з них, що знаходяться на території нашого краю.

Тепер щодо форм городищ, чи укріплених поселень. Залежно від наявності тієї чи іншої природної перешкоди, бувають округлими, овальними, трикутними і трапецієвидними. На рівнині і на підвищенні завжди мають круглу чи овальну форму, зокрема, Мотижинське і Плесецьке, а розташовані на краю обрива — напівкруглої форми. Так, сама природа, ландшафт місцевості допомогали нашим предкам боронити рідну землю. Ще одна особливість городищ, крім усього вони ще мали укріплення, земляні вали та рови. Причому, найбільші були з відкритого, напільного боку, по краях перешкод — невеликі вали, а той зовсім були відсутні. При розкопках у валах, що оточували таке поселення, вчені відкрили дерев'яні конструкції — зруби. Одні з них заповнені землею, інші ж — ні. Це кліті, можливо, для господарських потреб.

Наші уявлення про городища не були б повними без огляду житлових приміщень, які знаходились на ньому. Майже всі вони напівземлянкового типу, заглиблені у грунт до 0,8–1 м. Стіни дерев'яні. За долівку служила материкова глина, в кутку помешкання стояла піч. Існували й наземні житла. За господарські споруди служили ями діаметром 1–1,5 м, глибиною 1,5–2 м, виключно для зберігання зерна.

Отже, можна дещо підсумувати, городища виникали в період інтенсивного будівництва оборонних споруд. Служили як укріплені фортеці від нападів кочівників (тільки в XI ст. із 46 набігів на Україну на Київщину припадає 16 грабіжницьких нападів). Як сказано в літопису: "И взяша села без оучьта с людми и с мужи и с женами, и коне и скоты половьце погнаша". Споруди являли собою замкнуту економіко-господарську систему і переросли в майбутньому на великі населені пункти, міста, або ж зовсім зникли.

Аналіз археологічних розкопок на території нашого краю дає підстави стверджувати про наявність певної кількості городищ в межиріччі Ірпеня — Здвижа. Побудовані майже одночасно, вони служили форпостами оборони Києва від

ворожих вторгнень. Навіть побіжний огляд плану їх розміщення говорить про вмілий тактичний задум наших пращурів, укріплені поселення разом із Змійовими валами неприступною стіною перепинали дорогу до столиці Русі в її південно-західній стороні.

Серед тих із них, відомості про яких збереглись навіть в давньоруському літописі, можна виділити городища в селах Андріївці та Мотижині. В першому — давньоруське городище — залишки літописного міста Вздвиженськ, за народними переказами, міста Андрієва. В недалекі часи на околицях села знаходилось шість курганів. У селі Мотижин, західній його частині на невеликому підвищенні на краю заболоченої долини в XI ст. існувало городище. В плані округлотрапеціеподібне, площею 0,45–0,5 га. Зберігся вал висотою до 5 м шириною 20 м у вигляді підкови.

Городище досліджене, як і багато інших в населених пунктах нашого району Кучерою М. П. Зібрано велику кількість археологічного матеріалу. В Іпатіївському літопису від 1162 р. є згадка про давньоруське місто Мутижир, від якого і утворилась сучасна назва "...поидоша к Белугороду на Мутижирь и быша на Кучери".

Біля села Великий Карашин, на правій стороні р. Здвижу давньоруське городище XI–XIII ст., з трьох сторін оточене валом і ровом, які добре збереглись до нашого часу.

На околиці села Козичанка, в урвищі Відьманка теж городище цього періоду, а за 2 км нижче р. Бучі зберігаються залишки укріпленого поселення, на полях — 7 курганів.

В селі Чорногородка досліджено Замчище, на лівому березі р. Ірпінь, на підвищенні, діаметром до 100 метрів. Стверджують, що Замчище побудоване на давньоруському городищі, яке ототожнюють з літописним Чернявом.

На хуторі Слобода, окрім поселення пізньозарубинецької культури виявлено кругле городище, частково зруйноване будівлями.

В нашому селі Бишеві над ставом знаходилось городище XI ст. Тут же виявлено поселення другої половини I тисячоліття. Розміщувалось городище на високому мисі. При першому огляді місцевості видно, що мис був відділений з напольної сторони впадиною, на ньому в пізніші часи побудований середньовічний замок. Городище зруйноване будівлею середньої школи.

В 1970 р. під час експедиції А.С. Бугаєм обстежені залишки берегових укріплень. У розрізі грунту зафіксовано сліди заглибленого житла і керамічні фрагменти. Матеріали передані до Київського пединституту. Реставровано частину великої посудини Колочинського типу. Іноді його ще називають вільшанський — середина V ст. н. е.— по знахідці в с. Вільшанка.

Донедавна, досліджуючи городище, юні краєзнавці знаходять пам'ятки XVI–XVII ст., одиничні фрагменти кераміки, переважно XI ст. і вже згаданого колочинського типу.

Пошуки будуть тривати. Зокрема, є намір дослідити ті села, в яких існували городища, зафіксувати, сфотографувати їх. Можливо, провести якісь розкопки.

Таким чином, на карті краю укріплені поселення — городища розташовані майже на одній лінії, в межиріччі Ірпеня — Здвижа.

Тепер щодо використання городищ в умовах нападу кочівників, та тактики дій їх оборонців. Усі вони перебували в тісному зв'язку як одне з одним, так і з оборонним валом. Але цікава деталь, розміщені городища вздовж оборонної смуги через 8–10 км кожне. Сферою впливу їх був радіус більше 5 км. Це дозволяло гарнізонам двох сусідніх городищ не більше як за годину прибути в те місце, де виникла небезпека. Ще одна немаловажна обставина: городища в Чорногородці, Мотижині, Макарові і Радомишлі розташовані з внутрішнього боку оборонного валу, на відстані до 1 км від нього. Городище у Бишеві — на внутрішній лінії оборонної смуги, теж дозволяло тримати під контролем свою ділянку. Соснівське ж городище на р. Ірпінь мабуть виконувало роль форпостів.

Значення цих городищ в системі оборони нашого краю надзвичайно велике. Ще і тому, що біля Соснівського, Бишівського, Макарівського знаходяться великі спостережні кургани, якщо поблизу першого він зруйнований, то біля двох останніх знаходяться і понині. В районі с. Бишева курган панує над усією місцевістю (навіть є її найвищою точкою), з нього видно усе довкілля, можна розгледіти місце, де в давнину знаходилось городище. А це більше 6-ти кілометрів.

Два великі кургани є під Макаровом. На вершину найбільшого з них вела спеціальна дорога, залишки якої видно ще й зараз. Очевидно, з них спостерігали за можливою появою ворога, і вже потім, установленим сигналом сповіщали на городища, для прийняття оперативних заходів його гарнізоном. До речі, нами були виявлені залишки ще одного кургану, не поміченого ні на одній археологічній карті краю, але знаходився він на північній околиці Бишева.

Щоб картина археологічних пам'яток краю була більш-менш повною, доречно буде кілька слів сказати і про самі кургани, чи інші поховання. Вони також дають уявлення, як про племена, які проживали на цій території, так їхню матеріальну і духовну культуру, прослідкувати розвиток господарства, заняття тощо.

Сама назва курган походить від татарського слова курк — холм, бугор, і хан — дом. Крім того, що кургани виконували роль спостережливих пунктів, в них знаходились і поховання.

Цінні відомості містяться як у Л. Похилевича, так і у І. Фундуклея, губернатора м. Києва в його "Обозрении могил, валов и городищ Киевской губернии". Так, поблизу села Гавронщина існувало п'ять курганів, на полях с. Колонщина — сім. Стільки ж біля села Липівки, де знаходили кам'яні молотки, кремнієві ножі, стріли. У с. Мостище — п'ять курганів. В Наливайківці, біля села — знову ж таки 7. Можливо, в цьому є якась закономірність, чередування кількості курганних поховань.

Стосовно розкопаних курганів — певний інтерес викликає праця відомого історика Антоновича В.Б. У своїй "Археологической карте Киевской губернии", виданій у 1895 р., автор подає опис матеріалу, піднятого на місці поховання. Особливо клади монет різного історичного періоду. Що немаловажно для тих його дослідників, хто цікавиться нумізматикою. Це, окрім усього, говорить нам про давні господарсько-торговельні зв'язки нашого краю з іншими землями, народами, що теж важливо в історичному контексті.

Для прикладу візьмемо кургани біля с. Ніжиловичі. У 1900 р. там був досліджений могильник із 14 курганів двох типів. Спочатку було розкопано шість. На рівні давньої материкової поверхні знайдено по скелету. Кургани 2-го типу (всього 8) — у дерев'яних камерах — гробницях виявлено трупоспалення. При цьому знайдено було: кружальну кераміку із хвилястим орнаментом, посеребрені й позолочені скляні бусини, залізну сокиру з витягнутим напівкруглим лезом, бронзові пряжки X–XI ст.

У двох курганах першого типу при скелетах знаходились срібні семипроменеві сережки, що є особливістю прикрас племен радимичів. Можна припустити, що в них поховані були жінки, серед них є й воїни (бойова сокира), адже жодне із джерел не говорить на користь войовничості жінок слов'янських племен, тим більше так званих амазонок. Цей могильник знаходився на значному підвищенні серед боліт.

Отже, матеріали, знайдені у похованнях ще можуть (при їх дослідженні, звичайно) відповісти на багато запитань, на які поки-що немає відповіді, уявити життя наших пращурів у глибині віків. Це лише мала частка того, що вдалось відшукати, описати. Дослідження, як і пошуки, триватимуть. Не має сумніву, що випаде нагода відкрити ще не одну сторінку великої книги історії і оповиту порохом минувшину. Але вже сьогодні з упевненістю можна сказати, що історія рідного краю нараховує не одне століття, навіть тисячоліття, що події, які відбувались на цій території гідні подиву, а діяння наших предків викликають захоплення і повагу до свого прадавнього народу, нащадками якого ми є.

Тому підсумовуючи усе вищесказане, можна виділити слідуюче:

1. Територія нашого краю була заселена уже в період кам'яного віку, зокрема, неоліту.

2. Тут існували, поперемінно змінюючи і вдосконалюючи одна одну розвинуті матеріальні культури.

3. Його населення пройшло складний процес етногенезу, увібрало в себе ті найкращі риси, які згодом стали основою формування української народності, її менталітету.

4. Наш край, знаходячись майже в центрі Київської землі, став ареною творення слов'янської державності.

5. Будучи у вигідному геополітичному, стратегічному становищі на нашій території велось безприкладне по тих часах оборонне будівництво.

6. Вміла організація захисту наших земель говорить про високу воєнну майстерність її населення.

7. Змійові вали мають велике просвітницько-виховне значення для становлення національної самосвідомості громадян української держави.

8. Поселення, які виникали під час цієї грандіозної роботи, окрім усього, були ще й осередками господарського життя його населення.

9. Укріплені городища, які з південного заходу оточували столицю Русі були містами, фортецями, виконуючи роль форпостів в обороні нашої землі.

10. Кургани і могильники, що донедавна збереглись, матеріали, підібрані під час їх розкопок, являють собою цілюще джерело для реконструкції як матеріального, так і духовного життя предків, далекої минувшини краю.

11. Систематичне вивчення наукових, архівних матеріалів, дослідження того, що було виявлено в результаті пошуків, дасть змогу суттєво доповнити історико-краєзнавчу карту місцевості.

12. Все це є свідченням високої культури синів того народу, який був господарем наших земель.

В. Обухівський

ДЖЕРЕЛА:

1. *Антонович В.Б.* Археологическая карта Киевской губернии.— К., 1895.
2. *Археологічні* пам'ятки Української РСР.— К., 1966.
3. *Археологія* Української РСР.— 1985–1986. Т. 3.
4. *Археологія.* 1971—1977., № 15.
5. *Беляева С.А., Блажкевич Н.В.* Отчет о разведках и раскопках в Среднем Поднепровье в 1979 г. Институт Археологии АН УССР., Ф. 1980/19.
6. *Бугай А.С.* Змійові вали Київщини — Український історичний журнал.— К., 1970, № 6.
7. *Бугай А.С.* Один із стародавніх оборонних рубежів на території Київщини.— Український історичний журнал, 1971, № 7.
8. *Давня* історія України, т. 1, К., 1994.
9. *Этнокультурная* карта на территории УССР в I тысячелетии н. э. К., 1985.
10. *Київське* Полісся.— К., 1982.
11. *Кучера М.П.* Давньоруські городища на Правобережжі Київщини.— К., 1976.
12. *Кучера М.П.* Древнерусские поселения Среднего Поднепровья.— К., 1984.
13. *Кучера М.П.* Звіт про роботу розвідзагону по обстеженню городищ Київщини в 1972 р. Ф. 1972/24 а.
14. *Кучера М.П.* Отчет о работе экспедиции по исследованию Змиевых валов в 1983 г.— К., Институт Археологии АН УССР, Ф. 1983/39.
15. *Максимов Е.В.* Зарубинецкая культура на территории УССР.— К., 1982.
16. *Нариси* стародавньої історії Української РСР.— К., Академія наук УРСР, 1958.
17. *Науковий* архів Інституту археології АН України.
18. *Похилевич Л.* Сказание о населенных местностях Киевской губернии.— К., 1864.
19. *Советская* археология.— М., 1960, № 1.
20. *Фундуклей И.* Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии.— К., 1848.
21. *Шендрик Н.* Довідник з археології України. Київська область.— К., 1977.

СКАРБИ ЗЕМЛІ МАКАРІВСЬКОЇ

Археологічні знахідки

Давньоруські городища

Відомий дослідник старожитностей Антонович Володимир Боніфатійович, професор Київського університету ім. Св. Володимира подає такі археологічні відомості по нашому краю за 1895 р.

Київський повіт

1. Між кордоном Радомильського повіту і р. Здвиж.

АНДРІЇВКА. Біля села є 6 курганів: один на кладовищі, 5 в напрямі до села Липівка, ще один у лісі: останній розкопаний Антоновичем у 1881 р.

У 1882–1889 рр. Знайдено скарби монет. В селі є городище, оточене валом і ровом. На полях знайдено кам'яний молот — сокира.

ЛИПІВКА. Біля села 7 курганів. В його околиці знаходили кам'яні молотки, кремнієві ножі, пилки і сотіли.

НАЛИВАЙКІВКА. Біля села розташовано 7 курганів.

МАКАРІВ. Біля містечка є 4 кургани.

На березі р. Здвиж розташоване чотирикутне городище. 1840 року знайдено кілька кам'яних знарядь, увійшли в колекцію Свідзинського. В 1888 р. селяни виорали скарб, що складається із 7 пруських талярів і російських рублів XVIII ст. і одної золотої голандської монети 1768 р.

2. Між р. Здвиж та Ірпенем.

КОЛОНЩИНА. На полях розташовано 7 курганів.

ГАВРОНЩИНА. Біля села є 5 курганів.

МАКОВИЩЕ. На полі 1 курган.

КАРАШИН. Церква побудована на городищі; зберігся вал і ров.

СОСНІВКА. В селі знайдений бронзовий перстень.

КОЗИЧАНКА. Перед селом знаходиться городище, що називається Відьманка та 5 курганів.

НІЖИЛОВИЧІ. Досліджено курган. Виявлено трупоспалення. Знайдено: Кружальна кераміка із хвилястим орнаментом, посеребрені і позолочені скляні бусини, бронзові речі, залізна сокира з витягнутим напівкруглим лезом, бронзові пряжки X–XI ст.

У двох могильниках іншого типу при скелетах знайдені срібні семипроменеві сережки (є особливістю прикрас плем'я радимичів). Мабуть, поховані жінки, знайдено й останки воїна з бойовою сокирою. Могильник знаходився на підвищені серед боліт.

БИШІВ. В 1970 р. А.С. Бугаєм обстежені залишки берегових підвищень у центрі села, на березі р. Лупи. На місці стародавнього поселення, знищеного під час земляних робіт при будівництві школи, у розрізі грунту зафіксовано сліди заглибленого житла і керамічні фрагменти. Реставровано частину великої посудини Колочинського (Вільшанського) типу — середина V ст. н. е.

ЧОРНОГОРОДКА. Серед 70 фрагментів кераміки, що належать до різних епох, є уламки червоноглиняних посудин пізньозарубинецького типу. Мають згладжену поверхню, іноді з "штриховкою". Відкрито залишки двох заглиблених жител з ліпною пізньозарубинецькою керамікою, представленою біконічними горщиками, глиняними "дисками". Товстостінними посудинами. Серед підйомного матеріалу є окремі фрагменти чорнолощеного посуду, а також гончарного, черняхівського типу.

ЯБЛУНІВКА. Знайдено зразки ліпного пізньозарубинецького посуду (середина I ст. н. е.— серед. III ст. н. е.) і уламки черняхівського гончарного. На березі р. Ірпінь досліджено частину сопла від залізоплавильного горна.

Скарби монет

В с. Новосілки на городі селянина Івана Даниловича Тимошенка в 1975 р. на глибині 30 см знайдено скарб монет в горщику. Складався він з 38 монет чеканки середини XVI ст. до 1663 р.

1. 2 орти середини XVI ст. Іспанія, м. Цволль, король Альберт і Єлизавета.
2. ОРТ середини XVI ст. Іспанія, м. Уртрехт, кор. Альберт і Єлизавета.
3. 1/24 таляра середини XVI ст. Іспанія, Брабант, м. Цволль.
4. Грош, 1616 р. Польща, король Сигізмунд III.
5. 4 орти (1/2 таляра), 1621 р. Польща, Сигізмунд III.
6. 4 орти, 1622 р. Польща, Сигізмунд III.
7. Орт 1623 р. Польща, Сигізмунд III.
8. 5 ортів, 1623 р. Польща, Сигізмунд III.
9. 6 грошей (шостак) 1623 р. Литва (з трійним гербом).
10. Орт (1/8 таляра), 1624 р., Іспанія, Брабант, м. Цволль, Філіпп IV.
11. Орт 1624 р. Данціг, чеканка пруська, Сигізмунд III.
12. 2 орти, 1624 р. Польща, Сигізмунд.
13. 1/24 таляра, 1627 р. Іспанія, м. Цволль, Філіпп IV.
14. Орт, 1625 р. Польща, Данціг, Сигізмунд III.
15. 1/18 таляра, 1654 р. Польща, Сигізмунд.
16. Таляр Пруський, 1618 р. Прусія, м. Кампан, Матіаш, король пруський і чеський.
17. Таляр, 1626 р. Іспанія, Бургундія, чеканка м. Цволль.
18. Таляр 1631 р. Прусія, пруський герб, Сигізмунд III.
19. Марка, 1638 р. Швеція, королева Крістіна.
20. Таляр 1650 р. Бельгія, Аугсбург.
21. Таляр 1652 р. Іспанія, Вестфалія.
22. Таляр 1663 р. Аугсбург.
23. Єфімок з "признаком" 1655 р. На талярі 1618 р. Бельгійська монета. Східна Бельгія.
24. Єфімок з "признаком", Московського монетного двору, 1655 р.
25. Єфімок з "признаком", 1655 р. на талярі 1638 р. Брабант, м. Цволль, Філіпп IV.

Знахідки монет

АНДРІЇВКА. В 1882 р. знайдено срібну монету Фаустіни Старшої. 1889 р. — більше 50 польських монет часів Сигізмунда III.

МАКАРІВ. 1888 р. викопали скарб з 7 пруських талярів і російських карбованців XVIII ст. та однієї голандської золотої монети 1768 р.

РОЖІВ. В 1851 р. знайдено скарб із 640 польських монет, а в 1857 р.— 596 срібних монет XVI—XVIII ст.

БИШІВ. Під час польових робіт виорано скарб (1961 р.) 200 польських монет XVIII ст. На березі річки Лупи знайдено 2 срібні монети Римської Імперії I—II ст. н. е. та одну візантійську монет V—VI ст. н. е. В 1998 р.— 400 мідних російських монет (1, 2, 3, 5 копійок) 1880–1916 рр.

2001 р.— 8 срібних монет часів імператриці Катерини II, другої полов. XVIII ст.

ГОРОБІЄВКА. На полі є один курган.

БИШІВ. В містечку на березі става є городище. Друге знаходиться в 6 верстах від містечка, у напрямі річки Ірпінь; має вид прямокутника довжиною в 1 версту, шириною 20 сажень в окружності; обнесене валом і ровом. Біля містечка є 1 курган і біля р. Ірпінь — 2. На полях знаходять залізну зброю: сокири, списи, стріли.

МОТИЖИН. В селі розташоване кругле городище, обнесене ровом і валом, 60 саженів в округлості.

ЯСНОГОРОДКА. В містечку є городище.

ЛИЧАНКА. Біля села є 1 курган.

3. Між р. Ірпінь і Стугною.

МОСТИЩЕ. Біля села невелике чотирикутне укріплення, обнесене валом (колишній російський форпост XVIII ст.). На урочищі Клепачі крупне городище.

НІЖИЛОВИЧІ. В розташованому кургані в 1858 р. знайдений скелет і при ньому: залізна сокира, частина шаблі, замок.

4. Васильківський повіт.

СИТНЯКИ. Біля села 5 курганів.

РОЖІВ. Біля містечка є 2 кургани. В 1851 р. знайдено скарб із 640 польських монет.

ЮРІВКА. Один курган.

5. В басейні ріки Ірпінь.

ЧОРНОГОРОДКА. В селі є городище, яке називається Палієве Замковище, частина валів зруйнована селянськими будівлями.

ПЛЕСЕЦЬКЕ. Посеред села розташоване чотирикутне городище, яке називається Чернече, в довжину 27 саженів, в ширину — 23 сажені. В степу над Стугною є друге городище, обнесене валом, називається Замковищем. Біля села знаходиться 3 кургани.

В. Обухівський

Пам'ятки археології Макарівського району

№ з/п	Кіл. внут. комп.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Макарівська селищна Рада								
1		Городище і селище	**смт Макарів** на мисі лівого берега р. Здвиж, на території смт Селище — на території стадіону, у парку	XI–XIII ст. XVII ст.	ІАНАНУ 1972	Кучера М.П.	Д = 80 м	Вали зруйновані, городище забудоване, решта — у задовільному стані

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. комп.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
2		Поселення	**смт Макарів** на лівому березі р. Здвиж	XII–XIII ст.	ІА НАНУ 1960	Симонович Є.О.	250×30 м	
3	3	Курганна група	**смт Макарів**	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0.7–1,3 м Д=30 м	Задовільний
4		Поселення	**с. Зурівка** на правому березі р. Здвиж, в 400 м на ПнСх від села, на піщаному рівнині	XII–XIII ст.	ІА НАНУ 1960	Симонович Є.О.	100×100	
5		Змієв Вал	**с. Калинівка** (Макарівська с/р)	XI ст.			Довжина 300 м Н = 3,0 м Ш = 10 м	Задовільний
Андріївська сільська Рада								
1	2	Курганна група	**с. Андріївка** (с/р), на Пд. околиці села, 800 м на Сх. від шосе, над заплавою р. Здвиж	III тис. до н.е.— I тис.н.е.			Н=5 Д=90 м Н=2 Д=40 м пляма	
Бишівська сільська Рада								
1		Городище	**с. Бишів** на високому мисі, біля школи	XI ст. XVI–XVII ст.	ІА НАНУ 1972	Кучера М. П.	40×50	
2		Змієв Вал	**с. Бишів** (с/р), на Пд. від селища, на високому лівому березі р. Лупа (ліва притока р. Ірпінь)	XI ст.			Вис. 1,5 м, довж.— 250 м, шир. 12 м	
3		Змієв Вал	**с. Горобіївка** на Пн околиці від ПнСх околиці села	XI ст			Довж.— 6 км. Н = 2 — – 22,5 м	Задовільний
4		Змієв Вал	**с. Лубське** (Бишівська с/р)	XI ст.			10–12 м Довж. 350 м	Задовільний
5		Поселення	**с. Лубське**, біля домівки лісничого на ПдСх околиці села, при з'єднанні р. Лупа і р. Ірпінь на краю надзаплавної тераси лівого берега р. Ірпінь, на правому березі р. Лупа	Доба бронзи	ІА НАНУ 1983	Сєров О. В.	100×100 м	Задовільний
6		Поселення	**с. Ферма** (с/р)	XI ст.			100×100 м	
7		Поселення	**с. Ферма** (с/р)	XI ст.			100×100 м	

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. комп.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Борівська сільська Рада								
1.		Змієв Вал	**с. Борівка** (с/р) в 1 км на Сх від села, проходить на ПдСх у напрямку с. Ситняки	XI ст.			Довж.— 35 км., вис.— 1,5–2,7 м, шир.— 7–8 м., гл. рову — 1,2 м	
2	2	Курганна група	**с. Садки**. на Пн від села, по дорозі на с. Борівку	III тис. до н.е.— I тис. н.е.			Н = 0,7–1,2 м Д = 30 м	
Великокарашинська сільська Рада								
1.		Курган	**с. Великий Карашин**. На Пд околиці села в ур. Кожумівка на полі, що прилягає до вул. навпроти садиби Г.П. Старовойта	III тис. до н. е.— I тис. н. е.			Н = 2,6 Д = 30 м	Задовільний
2.		Поселення	**с. Малий Карашин**. На правому березі р. Здвиж, на похилому схилі річки	XII–XIII ст.	ІА НАНУ 1960	Симонович Є. О.	100×100 м	Задовільний
Гаврощинська сільська Рада								
1.		Стоянка	**с. Гавронщина**. На високій (5 м) боровій терасі, у 300 м на Пн від села	мезоліт неоліт	ІА НАНУ 1979	Залізня Л.Л.	50×50 м	
Гружчанська сільська Рада								
1.		Змієв Вал	**с. Грузьке**. В 1,5 км на Сх від села на ПнЗх в 3 км на Сх від с. Моряновка	XI ст.			Довж.— 6 км	Задовільний
2.	2	Курганна група	**с. Грузьке** (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.				
Козичанська сільська Рада								
1.		Городище	**с. Козичанка**. В 2,5 км на ПнСх від села 45 м на ПдСх від шосе Козичанка — Бишів, на невисокому плато лівого берега р. Віднянка	XI–XIII ст. н. е.			200×100 м	Задовільний
2.	6	Курганна група	**с. Козичанка** (с/р) на Сх від села	III тис. до н. е.— тис. н. е.			Д = 0,7–1,2 м Д = 25–35 м	

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. компл.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
3.	6	Курганна група	**с. Козичанка** (с/р), на ділянці колгоспу ім. Леніна	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Д = 0,7–1,2 м Д = 25–35 м	
Колонщинська сільська Рада								
1.		**Курган**	**с. Колонщина** (с/р) на городах кутка села в урочищі "Вишеград"	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Д = 30 м	
2.		Поселення Колонщина I	**с. Колонщина**. На Сх околиці села в ур. Гнилище на лівому березі р. Бучанка — права притока р. Ірпінь, на похилій терасі	X–XII ст.			250×100 м	
3.		Поселення Колонщина II	**с. Колонщина** (с/р), на правому березі р. Бучанка в 1,5 км нище від селища, в ур. Пустоха на високій бугропо-дібній терасі	X–XI ст. н.е.		Сєров О. В. 1989	100×35–40 м	
4.		Поселення Колонщина III	**с. Колонщина** (с/р), на правому березі р. Бучанки, навпроти Сх околиці села на краю борової тераси.	X–XII ст. н. е.		Сєров О. В. 1989	Площа 0,5 га	
5.		Курган	**с. Колонщина** (с/р), в 500 м від розгалудження шосе Київ — Житомир та шляху на с. Колонщина	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 1,8 м Д = 35 м	Задовільний
6.		Курган	**с. Колонщина** (с/р), по дорозі на с. Говронщина	III тис. до н. е.— I тис. н. е.			Д = 35 м	
7.		Поселення	**с. Миколаївка** (Колочинська с/р)	доба РЗВ			100×100 м	
Копилівська сільська Рада								
1.		Поселення	**с. Северинівка** (Копилівська с/р)	X–XI ст. н. е.			100×100 м	
Липівська сільська Рада								
1.	7	Курганна група	**с. Липівка**	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,5–1,5 м, Д = 25–35 м	Задовільний
2.		Поселення	**с. Липівка**	II тис. н. е.			100×100 м	Задовільний

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. компл.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Людвинівська сільська Рада								
1.		Курган	**с. Людвинівка** (Фасовська с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Д = 35 м	
Мар'янівська сільська Рада								
1.	8	Курганна група	**с. Мар'янівка** (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,3–1,3 м, Д = 30–40 м	
2.	6	Курганна група	**с. Мар'янівка** (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,7–1,5 м, Д = 30–40 м	
Мостищанська сільська Рада								
1.		Поселення	**с. Мостище** (с/р)	XI—XIII ст н.е.			100×100 м	Задовільний
2.		Поселення	**с. Мостище** (с/р)	Зарубенецька к-ра, київська к-ра, слов'ян. XI–XIII ст. н.е.			100×100 м	Задовільний
Мотижинська сільська Рада								
1.		Змієв Вал	**с. Мотижин**. На Зх краю села	XI ст н. е.			Довж. 500 м Н = 1,5 м Шир. 10–12 м	Задовільний
2.		Городище (літописний Мутижир)	**с. Мотижин**. Зх частина села на підвищеному краю ставка	XI–XIII ст. XVI–XVII ст.	ІА НАНУ 1972	Кучера М.П.	0,45–0,5 га вал до 20 м	В Сх частині городища вал зіпсований бульдозером, розорюється
3.	2	Курганна група	**с. Мотижин** (с/р)	III тис. до н.е.— I тис. н.е.			Н = 0,6–0,9 м, Д = 30–40 м	
4.	3	Курганна група	**с. Мотижин** (с/р)	III тис. до н.е.— I тис. н.е.			Н = 0,8–0,9 м, Д = 30–40 м	
Наливайківська сільська Рада								
1.	2	Курганна група	**с. Наливайківка** (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,7–1,4 м, Д = 30–40 м	Задовільний
Небелицька сільська Рада								
1.	2	Курганна група	**с. Небелиця** (с/р)	III тис. до н.е.— I тис. н.е.			Н. = 0,7–1,1 м, Д = 30–40 м	

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. ком-пл.	Найме-нування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Ніжиловицька сільська Рада								
1	2	Кур-ганна група	с. Ніжиловичі (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,4–0,6 м, Д = 30–40 м	Задовільний
2		Змієв Вал	с. Ніжиловичі. 1 км на ПдСх від села	XI ст. н.е.			Довж. 5,0 км Н = 0,8–1,65 м Шир. 10–12 м	Задовільний
Новосілківська сільська Рада								
1		Посе-лення	с. Новосілки	Підгірців-ська к-ра XI–XIII ст. н. е.			100×100 м	
2		Посе-лення	с. Новосілки. Лівий берег р. Ірпінь	III–IV ст. (черняхів-ська культура)	ІА НАНУ 1973	Горохо-вський Є. Л.	300×300 м	Щорічна вспашка
3		Посе-лення	с. Новосілки. Між селами Княжичі та Новосілки, на мисо-подібному виступі понад заплавою лівого берега р. Ірпінь, у 1 км від ферми	XII–XIII ст.	ІА НАНУ 1979	Беляє-ва С.О., Блаже-вич Н.В.	300×200 м	
4		Посе-лення	с. Новосілки (с/р)	I тис. до н. е.			200×150 м	Задовільний
5	5	Кур-ганна група	с. Новосілки				Н = 0,7 Д = 30 м	Задовільний
6		Посе-лення	с. Новосілки (с/р)	Скіфське XI–XIII ст. н. е.			100×100 м	
7		Посе-лення	с. Новосілки (с/р)	XI–XIII ст. н. е.			100×100 м	
Пашківська сільська Рада								
1	2	Кур-ганна група	с. Пашківка (с/р)	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,4–1,1 м, Д = 30–40 м	
2		Посе-лення	с. Пашківка	Доба бронзи			100×50 м	Задовільний
Рожівська сільська Рада								
1		Посе-лення	с. Рожів. На лівому березі р. Здвиж, на Пн околиці села	XI–XIII ст	ІА НАНУ 1960	Симоно-вич Є. О.	100×100 м	

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. ком-пл.	Найме-нування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
2		Посе-лення	с. Рожів	XI–XIII ст. н. е. XVI–XVII ст. н. е.			100×200 м	
3		Курган	с. Рожів	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,7 Д = 30	Задовільний
Ситняківська сільська Рада								
1		Змієв Вал	с. Ситняки. У 3х частині села на городах села ус. № 145-149 по вул. Леніна	XI ст. н. е.			Довж. 260 м Н до 1,5 м Шир. 10 м	Задовільний
2		Курган	с. Ситняки	III тис. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 1,5 Д = 65	Задовільний
Соснівська сільська Рада								
1		Посе-лення	с. Соснівка. 0,5 км на Сх від села, біля старого закинутого колгоспного саду, на терасі висотою до 5 м на лівому березі р. Ірпінь	III–IV ст. (черня-хівська культура)	ІА НАНУ 1983	Сєров О.В.	150×50 м	Ореться
2	2	Кур-ганна група	с. Сосновка				Н = 0,5 Д = 25 м	
3	2	Кур-ганна група	с. Сосновка				Н = 0,7 Д = 30 м	
4		Курган	с. Сосновка				Н = 0,6 Д = 25 м	Задовільний
5		Курган	с. Сосновка				Н = 1,0 Д = 35 м	
Фасівська сільська Рада								
1		Змієв Вал	с. Фасова. 2,5 км на 3х від села	XI ст.			Довж. 200 м Шир. 10 м	Задовільний
2		Курган	с. Фасова. У 100 м на ПдЗх від повороту Фасова-Пашківка	III ст до н. е.— I тис. н.е.			Н = 2,0 Д = 60 м	Задовільний
Червонослобідська сільська Рада								
1	10	Кур-ганна група	с. Червона Слобода. 3 км на Пд від села	III ст. до н. е.— I тис.н. е.			Н = 0,3–1,0 м, Д = 25–35 м	

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. комп.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Чорногородська сільська Рада								
1		Поселення	с. Чорногородка. 1 км на ПдЗх від села, на ПдСх околиці с. Ферма, на високій терасі лівого берега р. Ірпінь на відстані 200 м	XI–XIII ст	ІА НАНУ 1981, 1983	Баран В.Д. Терпіловський Р.В. Некрасова А.М. Сєров О. В.	100×100 м к/ш — 0,3 м	Пошкоджено ярами внаслідок дощів, задерновано
2		Поселення	с. Чорногородка. в 0,2 км на ПдСх від околиці села, в яру	I тис. до н. е.— I тис. н. е.	ІА НАНУ 1981	Баран В.Д. Терпіловський Р.В. Некрасова А.М.	100×100 м	Яр
3		Поселення	с. Чорногородка. В 1,5 км на Пд від с. Ферма, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Ірпінь, поряд від пагорба типу курган	I тис. до н. е.— I тис. н. е.	ІА НАНУ 1981	Баран В.Д. Терпіловський Р.В. Некрасова А.М.	100×100 м	Яр
4		Городище (літописний Чернів?). Замчище	с. Чорногородка. ПнЗх частина села, на підвищенні в заплаві лівого берега р. Ірпінь	I тис. н. е. XII–XIII ст. XVI–XVII ст.	ІА НАНУ 1972, 1976	Кучера М.П.	вал — 60×20 м площа Д = 100 м	Пам'ятка застроєна селом, решта стан задовільний
5		Змієв Вал	с. Чорногородка. На 3х від села	XI ст.			Довж. 3 км Н = 0,2–0,5 м Шир. 5–8 м	
Юрівська сільська Рада								
1		Стоянка	с. Завалівка. На краю високої борової тераси (Н = 5 м) правого берега р. Здвиж, навпроти села	Неоліт	ІА НАНУ 1977	Телегін Д.Я.	50×70 м	Розкопано 32 кв. м
2		Поселення	с. Завалівка (Ситнянська с/р)	Доба бронзи			100×50 м	
3		Поселення	с. Копіївка на лівому березі р. Здвиж, навпроти ферми села	XI–XIII ст. н. е.			Площа 250×70 м	
4		Змієв Вал	с. Копіївка. На ПнСх від села, прилягає до заплави правого берега р. Здвиж	XI ст.			Довж. 350 м Шир. 10 м	Задовільний

Продовження табл.

№ з/п	Кіл. внут. комп.	Найменування пам'ятки	Адреса	Дата	Дата відкриття або виявлення	Дослідник	Основні розміри	Примітка
Яблунівська сільська Рада								
1		Поселення	с. Яблунівка. 200 м на Зх від мосту через р. Ірпінь, на краю села	XII–XIII ст.	ІА НАНУ	Бєляєва С.О. Блажевич Н.В.	300×100 м	Розорюється, зайнято городами
2	3	Курганна група	с. Яблунівка. 7 км на ПнЗх від села	III ст. до н. е.— I тис. н.е.			Н = 0,8—1,0 м, Д = 30 м	Задовільний
3		Поселення	с. Яблунівка	Доба бронзи			100 х 50 м	Задовільний
Ясногородська сільська Рада								
1		Городище	с. Ясногородка. На городах в центрі села				100×100 м	Задовільний

Є. Букет

Гідронімія і топонімія нашого краю

На території Макарівщини протікає більше десяти річок, з них за довжиною виділяються Ірпінь та Здвиж. Їхня гідронімія (назви річок) має цікаву історію походження, поясняючи їхню особливість та порівнюючи з подібними, але вже на іншій території. Тобто, досліджує певні міжмовні зв'язки.

Зупинимось на цих двох найбільших, а також інших, що течуть по території нашого краю, назвах, походженнях.

Ріка **Ірпінь**. Основа назви руп (давні форми рпень, орпень, ропін). Українська рупа — "яма в землі" чеська рупа — печера, литовська раупиті — рити, копати. Сама ж назва річки має 21 варіант.

Давня згадка міститься в грамоті князя Андрія Боголюбського від 1159 р. Форма "Ирпень" засвідчена лише в 1686 р. Відома ще річка Ирпень (ліва притока Клязьми, що впадає в Оку), назву якої перенесено в XII ст. З Південної Русі у Володимир-Суздальське князівство. Згадується 1320 р. Вже як Перна, Рпень. Подібна назва зустрічається у невеликій кількості в Словенії, Болгарії, Греції. Сюди ж відноситься й річка Пірна в Німеччині.

Ріка **Здвиж**. Впадає в Тетерів, варіант Здвижень. Очевидно, від заволоченої місцевості, де протікає, "здвигнути, двигтіти". Вздвижень ще відомий з Іпатіївського літопису.

Річка **Кодра**. Має свої відповідники на Балканах і в Прусії. Балканська річка Кодряна, Прусська — Кодринен (згадка 1425 р.). Припускають, що гідронім Кодряна неслов'янського походження, пов'язаний з Істрійсько-романським Кодру, румунським Кодреана, албанським Кодре, які представляють перед роменську основу. Ще одна гіпотеза: індоєвропейська Куендр — назва кількох рослин,

зокрема, болотних. Відомий дослідник Київщини Л.Похилевич вважає, що гідронім Кодра по-молдавському означає "дрімучій ліс".

Річка **Лупа**. В історичних джерелах зустрічається у варіантах Луппа, Лупка, Лупя, ліва притока Ірпеня. Протікає через села Вітрівка, Пашківка, Бишів. Має генетичний відповідник у Словенії — р. Лупнік. На слов'янському обширі відома значна кількість назв, які можна вважати спорідненими: ріки Лупіца (притока Несоби, Польща); Лупка (варіант Лупков, ліва притока Осяви, ліва Вісли); Лупянка (також Лупка, притока озера Важно, Польща); Лупя (ді Ліппе, притока Рейну).

Значне поширення назв Лупа й похідних від неї спостерігається на великій частині Західної Європи, наприклад, кельтське р. Лупя, назви в балтійському регіоні, Північній Італії (місцевість в Калабрії), де Лоуп (департамент Альп Марітен, Франція) як споріднені, що сягають спільної кельтської основи.

Т. Лер-Ставінський аналізуючи назву Лупа вбачає тут індоєвропейський корінь леуп-лоуп-луп, який зберігся в старому значенні до цього часу в таких слов'янських словах, як польські лупіць, лупань, лупа; литовське лаупуті; санскритське лопай яті — "ранити, шкодити". Останню назву дослідник вважає венетською, тобто, слов'янською. Інші доводять іллірійське походження гідроніма Лупа. Підтвердженням цього можна вважати наявність відповідників у іллірійській Нижній Італії. Хоч кількісно ці назви переважають на кельтській території. Отже, можна спробувати встановити відносну хронологію появи гідроніма Лупа на Правобережній Наддніпрянщині. Можливо, він є реліктом (найдавнішим) гідронімом в Україні, принесеним в наш край кельтськими племенами. Починаючи з урочища Костяш аж до впадіння в Ірпінь, річка Лупа має ще й місцеву назву Фоса, що з польської означає "яма, канава".

Підсумовуючи вище сказане, можна дійти висновку, що Лупа означає "рвати, дерти". Так назвали річку за неспокійний, норовистий характер ті, хто почав селитись на її берегах в далекому-далекому минулому.

Озеро **Гоберове** с. Лишня (як варіант річки Гобежі Володарського району на Київщині). Назва характерна для слов'янських і балтійських мов. Давньоруське "гобеж" — звивина, згин, індоєвропейське — гнути, кривити, кельтське — кривий, вигнутий. У всіх прикладах виступає ознака "кривий". Таким чином, його назва означає "крутіж води, річка з крутими, вигнутими берегами".

НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ. ОСНОВНІ ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ТОПОНІМІВ

1. Похідні від християнських імен: Северинівка.
2. Назви, що відбивають особливості рельєфу, навколишньої природи, флори, фауни: Яблунівка, Соснівка, Конопельки, Калинівка, Грузьке, Ситняки, Осикове, Завалівка, Борівка.
3. Які переказують заняття людей: Плахтянка, Ферма, Макарівська Буда.

4. На основі давньослов'янського антропоніма, літописне Мутижир ("поидоша к Белгороду на Мутижиръ" — повне зібрання Руських літописів), через ряд форм у пам'ятках (Мутужин, Мотужин) перетворилося на Мотижин. І.М. Желєзняк. Історія літописного Мутижиръ. — Мовознавство.1974 р. №3.
5. Давні антропоніми, що перетворились на прізвиська і прізвища: Рожів (можливо з Рожа), Почепин, Копилів, Комарівка, Андріївка, Мар'янівка, Козичанка.
6. Антропонімічний ойконім містить ще суфікс -"ів": Леонівка.
7. З іншими, християнськими іменами: Людвинівка.
8. Мають граматичну форму називного відмінка: Ніжиловичі, Новосілки.
9. Ойконіми прикметникової форми (середнього роду): Вільне, Лубське.

В. Обухівський

Національно-визвольний рух в нашому краї в XVII–XVIII столітті (Хмельниччина, гайдамацький рух, Коліївщина)

Говорячи про національно-визвольний рух на Київщині, на Макарівщині зокрема, доречним буде сказати про те становище, в яке потрапило українське селянство в середині XVII століття. Подивитись, які зміни відбулися в політичному, соціально-економічному житті України, заодно з'ясувати як ці зміни та становище народу привели до наростання протесту, визвольної боротьби проти визискувачів.

Розглядуваний нами період був непростий в контексті подій, які мали місце в історії України. Це був час, коли українські землі Правобережжя відійшли до Польщі. Влада магнатів поширилась не тільки на Поділля та Волинь, але й на Київщину. Польське панування утвердилося не тільки в політичному, але і в соціально-економічному аспекті. Останнє, в деякій мірі, мало й позитивне значення. Мається на увазі розвиток товарного виробництва в ремеслі, фільварочно-понизинної системи господарства, розширення внутрішніх зв'язків та зовнішньої торгівлі.

Коротко розглянемо ці моменти і вияснимо, чому, на перший погляд, такі зрушення в економіці не призвели до покращення соціально-економічного становища основних товаровиробників — селян, ремісників, а й в значній мірі сприяли загостренню суперечності тогочасного суспільства, позбавило широкі народні маси засобів існування. І як результат — посилення боротьби цих мас проти своїх споконвічних ворогів — панів.

Головною системою обробітку землі залишилось трипілля. І якщо в панському господарстві земля, при хорошому її обробітку, давала непогані врожаї, то в селянському, навпаки. Давалось у знаки несвоєчасність догляду за нею, бо в першу чергу доводилось працювати на панській. Знову ж таки не у всіх була й

робоча худоба. До того додайте ще різні лиха, які випадали на голову селянина, пов'язані з природними явищами. Вони і без того нищили скудні селянські наділи.

Не значних, але зрушень зазнало і ремісниче виробництво. На селі ним займалась мізерна частина населення, здебільшого ті, хто не пориваючи з сільським виробництвом, займалися різного роду промислами. Хоча їхні вироби і не могли конкурувати з подібними, виробленими в місті, та ще й цеховими ремісниками. Досягши певного успіху у своєму виробництві, сільські ремісники все ж виходили і на місцевий ринок, збуваючи продукцію зроблену своїми руками. Але для цього їм потрібно було подолати ряд перешкод, зокрема, порвати із сільським господарством, добитись у пана дозволу на подібну торгівлю тощо.

В цілому ж, в даний період ремесло ще не набуло тих рис товарного виробництва, які з'являться значно пізніше з подальшим розвитком феодального способу виробництва.

Повернімося до характеристики економічного становища селянства, зокрема, перебудови феодалами свого господарства. Бо саме тут можна побачити, вірніше, розкрити ті причини, які й приведуть до частих селянських виступів, заворушень.

До середини XVII століття відбувається перехід значної частини феодальних господарств до фільварочного. А це потребувало певної щільності земель, головним чином, селянської, які забирались під цю нову систему господарювання. Так, поступово селянин втрачав свою землю, якою раніше користувалась його родина. Звідси і з'явилися різні категорії селян, ті хто хоч яку землю мали, і ті, що не мали, як в народі говорять "ні кола, ні двора". Головною ж роботою на пана, як і раніше, залишалась панщина. Вона забирала і фізичні, і моральні сили селянина. До того ж феодал забирав як продукти так і гроші. Мета подібних перебудов очевидна — отримати якомога більший прибуток грошей. І робилось це за рахунок селян, їхньої землі, їх робочих рук. Від чого селянське господарство занепадало, а вони втрачали навіть можливість існувати! Це посилювало соціальну напругу і призводило до частих конфліктів з феодалами.

Подібна ситуація була і з робочою худобою. Доводилось навіть самому впрягатись у плуга.

Феодали нерідко збільшували повинності, бо їх розмір майже не був визначений. У нас, на Київщині, панщина доходила до 2–3 днів на тиждень, існувала продуктова рента, грошова. З'являються і відробітки. З розвитком товарно-грошових відносин, у цю сферу поступово втягується і поміщицько-фільваркове, і селянське господарство, відбувається і дальший процес соціального розшарування селян. Ось ці верстви низів і складуть основну рушійну силу майбутніх виступів, заворушень як проти своїх феодалів-експлуататорів, та і самої феодально-кріпосницької системи.

Окрім вищеназваних причин, що призвели до погіршення становища селян, можна додати і той факт, що часто-густо вони ставали жертвами міжусобної боротьби феодалів за землю. Вони, на зразок кримсько-татарських орд, наймали загони зайд, лицарів удачі і руйнували містечка і села, грабували майно, хліб,

забирали худобу своїх супротивників. Свою злобу вони в повній мірі зганяли на селян, від чого ті страждали і позбавлялись найнеобхіднішого. В нашій роботі ми ще звернемося до подібного роду прикладів.

Мабуть, не повним було б уявлення про тогочасне селянство, без характеристики його особистого становища, прав та свобод. Оскільки, земля, як думали феодали, належить їм, то слени і повинні були на них працювати. Влучно про це сказав сам польський король Сигізмунд-Август: "Кожний по тому, як він свій хліб їсть, повинен і працювати і повинності нам одбувать, а не зо своїми предками, з своїх, як вони їх називають, вотчин". Ось так, жив спокон віку селянин на своїй землі, прийшов пан, і ця земля вже не його. Бо прикріплений він був до панської, себто, ставав кріпаком. Поступово селянин попадав і в особисту залежність. А з часом втрачав і право переходу. Хоч селянин і мав хатину, худобу, майно, все ж у повній мірі володіти ними міг з дозволу того ж пана. Не говорячи про особисту свободу, як-то, займатись тим чи іншим промислом, їхати на заробітки, одружуватись. За будь-який непослух селянина чекала кара в особі феодала, бо той був і хазяїном, і суддею. А скарги, конфлікти, як ви знаєте, ніколи не вирішувалися на користь селянина. Від свавілля феодалів над селянами не зміг вберегти навіть тогочасний суд. По тій же простій причині, що феодальне законодавство служило виключно інтересам самих же феодалів.

Отже, влада феодала над селянином була необмеженою, він міг втручатись у його життя, забрати землю, обмежити права, нещадно експлуатувати, да і позбавити його життя.

Тому не випадково, подібне становище селянства викликало їхній законний гнів та обурення, прагнення хоч якось покращити те нестерпне життя, яке їм вготувала доля, помститись зі своїми мучителями. За своїм характером і змістом це була антифеодальна боротьба селянства за право жити на своїй землі, розмовляти рідною мовою й молитись своєму Богу. Форми цього протесту були різноманітними, як різною була і мета повсталих. Вони нападали на панські маєтки, палили, руйнували їх, убивали феодалів та орендарів, знищували документи на землю, захоплювали панське майно й худобу. А вигнавши пана, встановлювали своє самоврядування, до якого вибирали своїх представників. Подібне відбувалося і в містах. Брали штурмом добре укріплені фортеці, прагнучи наслідувати козаків. Як писав літописець, "...народ посполитій на Україні, послишавши о знесению войск коронных, только тіє, которіє козаками бывали, але хто ніегди козацтва не знав".

Іншими словами, звертаючись за допомогою до козаків, бачачи в них надійний захист, оборонців, самі переходили в стан козацтва.

Перебуваючи між двома вогнями, польськими панами і українськими феодалами, селянство організовувалось у значну силу, перед якою не могло встояти озброєне королівське військо, ані великі магнати, змушені втікати світ за очі від цих недобрих "хлопів". Яскравим прикладом такої боротьби є визвольна війна нашого народу проти поляків в середині XVII століття під проводом Богдана Хмельницького. Без сумніву, це героїчна сторінка нашої історії. Бо охопила вона значну частину території України. Деякі її події відбувалися і на Київщині, і в нашому краї.

Тут також діяли козацько-селянські загони.

У липні 1648 року селяни і міщани сіл Ясногородки, Бузової і Гурівщини напали на хутір Лобачівщину, що належав Стефану Тесляку і розібрали панське майно. У скарзі від його імені написано: "...кгвалтовники, наездники з хоругвою до двору впавши, окрик великий учинили, и стрилбу густо выпустивши, напрод окна шкляные в светлицах довыбивали, ...скрини з платами и сребром и шкатулу з пинензми и з справами полупали — быдла рогатого великого и малого сто двадцать, овец с козами сто семдесят. То все кгвалтовне забравшы и зо всея местности рухомое ...двор пана моего злупили, шкод великих начинивши, до маетности вельможнего его пана киевского, пана своего, до местечка Ясногородки запроводили".

Чекаючи на підхід козацьких загонів, селяни громили маєтки польської шляхти. Тоді ж було розорено і маєток магната Адама Киселя в Новосілках, була забрана худоба, зброя, порох.

У 1649 році було направлене посольство від Речі Посполитої до Хмельницького, щоб укласти перемир'я. По дорозі в січні цього року воно зупинилося в Новосілках. Тут воно цілий тиждень чекало дозволу гетьмана рухатись далі, на Переяслав.

Ось як описується ця подорож істориком Миколою Маркевичем: "Полковник Тыша с 400 козаками встретил комиссаров при переправе через Случ. Конечно, тогда необходиме были в Малороссии для поляков телохранителями, крестьяне, принадлежащие Адаму Киселю, не уважали присутствие своего пана, в Новоселках, в собственном его имении, делали его супутникам неприятности".

Відомий польський письменник Генріх Сенкевич у творі "Вогнем і мечем" теж описує, як це посольство приймали в навколишніх селах, зокрема, в Новосілках. Він пише, що полякам селяни не тільки не давали зерна для коней, але й навіть соломи, весь час загрожували їм розправою. Довелось посилювати охорону посольства загоном козаків.

У нас, на Київщині, одним з пунктів оборони гетьман обрав місто Фастів. В умовах, коли на Україну, крім польського вирушило і литовське військо на чолі з Радзивіллом, Б. Хмельницький швидко організував українське військо, з навколишніх сіл та містечок набирав селян. Так, козаки Макарівської сотні брали участь в подальших битвах визвольної війни. В нашій місцевості, як і повсюди, розгорталась народна боротьба.

В січні 1651 року гетьман подарував Мостище Братському монастирю, а в 1656 році той самий монастир просив закріпити за ним ще й Новосілки, інші села. Адже тогочасна церква підтримувала всі починання гетьмана, направлені на здобуття незалежності України.

В 1656 році в Чигирині ним був підписаний універсал, який надавав цьому монастирю ще села Мухоїди, Плисецьке, Чорногородку, а також села під Фастовом, що належали єзуїтам. Отже, з документів видно, що в роки визвольної війни Богдан Хмельницький не раз бував у Фастові, навколишніх селах, проїжджав і через наші краї. А його населення, вступаючи в селянсько-козацькі полки, становило основну рушійну силу цієї боротьби.

В цілому ж, аналіз цих матеріалів, дає нам підстави стверджувати, що в нашій місцевості за річкою Ірпенем ще жили козаки, що мали певні привілеї.

Маємо на меті зібрати, дослідивши ті факти національної визвольної боротьби, які відбувалися на землях нашого краю, висвітливши ще донедавна маловідомі, або й забуті сторінки нашої героїчної історії. А заодно й скласти данину шани усім тим, хто боронив наш край, не шкодуючи власного життя, захищав народ від різноманітних утисків. А нам, нащадкам, перейнятися почуттям гордості за діяння наших предків, любові до рідної землі.

Що ж собою являє місцевість, в якій відбувалися ці події, яке становище мали ці землі? Після визвольної боротьби на Правобережну Україну знову повернулися польські магнати. Це була складова частина Речі Посполитої. Наш край належав тоді до Київського воєводства, яке ділилося на повіти. Уся влада належала магнатам і шляхті, представники панівного класу були всюди, коли мова заходила про управління, вирішення будь-яких справ, отримання прибутків.

В цей період Україна належала до "неспокійних районів". Європа, затамувавши подих, стежила за народною боротьбою, ареною якої була "країна козаків". На допомогу багатостраждалій Україні прийшли російські війська. Ось як говориться з цього приводу в одному з документів. Московський воєвода писав: "Я пошел от Хвастова августа 25, а гетьман пошел 26 и настиг меня в Романовке, дал мне вожа и велел идти перед собою, а сам идет за мной с войском запорожским густым местом, черным шляхом, не спеша".

Але після так званого возз'єднання легше не стало. Більше того, царський уряд викладав свої умови у формі пожалувань і милостей, що було принизливим для нашого народу, хоч і від союзника.

По цих "Березневих статтях" Україна мала користуватися автономними правами, зберігаючи свої військово-адміністративні органи управління, полки. Після Переяславської Ради було утворено Білоцерківський полк, до якого належало 19 міст, в тому числі і м. Бишів.

Але згодом ці права і вольності царизмом були ліквідовані. Це було, як підтвердили подальші події, нормою поведінки тогочасної Росії по відношенню до свого єдинокровного брата українського народу.

Такий стан речей було закріплено 30 січня 1667 року в селі Андрусово на Смоленщині. Київ на два роки залишався за Росією, після чого повинен відійти до Польщі, за якою остання отримала 146 крб компенсації.

Ці землі навколо Києва для Польщі були колоніальною околицею. У словнику Брокгауза так і сказано: "В XVII веке Бышев считался важным пунктом, как последний польский укрепленный город по дороге из Варшавы в Киев". Таке становище України викликало супротив народних мас. Мінялась влада, посилювався гніт. В нашому краї знов розгорілась боротьба. Ситуація ускладнилася тим, що в цей час, будучи уже поділеною, Україна переживала міжусобні війни. На цей раз гетьмани при підтримці то однієї, то другої сили воювали один з одним. А це Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Петро Дорошенко. Кожен по-своєму, вони орієнтувалися то на московського царя, то на польського короля, або на турецького султана.

Так, гетьман правобережного козацтва П. Дорошенко гетьманував у 1665–1678 роках не раз виганяв поляків з їх насиджених містечок. Документ, який доводилося розшукати в історичному архіві, красномовніше підтверджує подібний факт. Білоцерківський комендант Ян Старковський послав шляхтича в містечко Бишів, щоб той був там старостою. Але Дорошенко на володіння тим містечком дав свій універсал, наказавши не допускати туди поляків: "Дорошенко ж де шлет козаков пять знамен в Бышево, так же и в Васильково, для того, чтоб от Киева в Белую Церковь дороги отнять и проезду не было и комендант с ратными людьми, видя голод и утеснение, Белую Церковь ему, Дорошенку сдал". Ці прикордонні села, їх населення часто ставали місцем запеклої боротьби між різними військовими станами. Доводилось боронитись від чужинців, і від своїх. Такою була доля розділеного територією народу.

Показовим щодо цього є прикордонне село Новосілки. Є там вулиця Митниківка. Вона круто піднімається вгору. Гора ця найвища в селі, її називають курган. Переказують, колись там стояв сторожовий пост. З вишки на Кургані козаки спостерігали, чи не наближались часом татари, або чи не подають сигнали із спостережної вишки с. Чорногородки. Грізний то був час для нашого краю. Мабуть, про це добре сказано в народній пісні:

"Ой, жніте, женчика, обжинайтеся,
І на чорну хмару озирайтеся...
Ох, і жнуть женці, розжинаються
На чорну хмару озираються:
Ой, то ж не хмара, то орда іде..."

Вулиця мала таку назву ще й тому, що тут проходив кордон і сидів якийсь митник. У зв'язку з війнами, які тут відбувались, занепало економічне життя і в нашім краї. Багато сіл опустіло, занепала торгівля. Зароблені гроші осідали, багаті люди мусили їх ховати, закопувати в землю. Так, в 1975 році в цьому ж селі на городі селянина Івана Даниловича Тимошенка на глибині 30 см знайдено скарб монет. Вміщений він був у глечик, який слугував ніби копилкою. Складався скарб з 38 монет чеканки, датованих серединою XVI ст. до 1663 року. Монети срібні, таляри, гроші, єфимки різних європейських країн.

Неподалік в давнину проходив і великий шлях на Захід, з Києва на Галичину, через Білогородку — Кочур — Ясногородку — Мотижин. В цей самий період доводилось вести жорстоку боротьбу із татарами, які не раз нападали на наш край, наші села, грабували, нищили людей, а дорослих забирали в полон. Руйнувалось з таким великим трудом налагоджене життя, господарство. Літописець Самовидець повідомляє: "Того ж року (1695) султан з ордою белогородскою, зайшовши у Полесся несподевано, слободи попустошил, и Хвасто опалив по самий город". Поляки, які запанували знову в нашому краї, в 60 роки XVII століття прагнули будь-якою ціною повернути втрачене в ході визвольної війни. Вони посилили гноблення, нещадно карали за будь-який непослух, активізували соціальний, національний і релігійний визиск посполитого люду.

Почавшись у Придністров'ї, селянсько-козацьке повстання у 1664 році перекинулося і охопило все Правобережжя і направлене було проти шляхетської

Польщі. У 1665 році це повстання охопило і наш поліський край. На чолі його стояв овруцький полковник Дацко Василь (Децик). Його загін, при підтримці чернігівського і київського наказних полковників здобув значні перемоги. Ними були визволені Макарів, Бишів, Димер, Мотовилівка, Фастів. До речі, Макарівський замок було взято повстанцями на чолі з козаком Дейнегою. Проте між повстанцями не було певної організації, сили їх були розрізнені, а воно саме не перетворилось в загальне повстання. Закликавши на допомогу татар, поляки придушили повстання, почали розправу над населенням тих місцевостей, які брали участь у повстанні. Як повідомляв у своїх листах 28 и 29 березня 1672 року і надісланих Київському полковнику Якову Дмитрієву київський сотник Федір Ляшко: "...ляхи з Макарова коло Рожева людей постинали і много зла починивши, знову до Макарова увійшли". У грамоті, яку російський цар послав 15 червня 1672 року польському королю Михайлу, повідомлялось, що війська польського полковника Я. Пиво вогнем і мечем винищували села, знущались над жінками і дівчатами, захоплювали їх в полон: "...и ныне паче прежнего от тех же людей в Дымеру и в Макарове близ Киева, под самым Печерским монастырем служебников их в плен и лошади, и скоты емлют и окупу великого просят и в тяжких неволях держат". Самого гетьмана Децика наказний гетьман Д. Єременко заарештував, а в липні 1665 року царський уряд заслав його до Сибіру. Ось який "союз" Москви й Варшави проти України!

Надто неспокійно було в нашому краї. Відбувались часті сутички різного роду між російськими і польськими військами, а також ворогуючими гетьманами Правобережної і Лівобережної України. І знову, як раніше, страждав простий люд. У 1678 році подібні військові сутички відбувалися під Києвом, Васильковом, Мотовилівкою, між військами гетьмана Івана Виговського і російськими військами.

Прихильник Польщі гетьман П. Тетеря писав до коронного гетьмана Пражмовського: "Ніколи ще Україна не палала таким страшним бунтом". Бо піднялась вона на війну проти Польщі. Повстанці готові були загинути, терпіти нестатки, голод, але не визнати над собою владу шляхетської Польщі".

Про хижацьке господарювання Польщі в другій половині XVII століття говорить і те, що втрат населення зазнали не лише райони, де відбувалися часті напади, заворушення, а й ті, де напади були рідкими явищами. Це стосується і нашого краю.

Спустошень в значній мірі завдавали й турецько-татарські війська, які і без того ускладнювали ситуацію. Київщина знов спорожніла, населення її зменшилось, опустіли міста. Московський священик Лук'янов писав: "Пустыня великая и зверей множество". Ці його слова чи не найповніше передають трагедію нашого народу в останній чверті XVII ст.

Сотні років тому, на берегах річок Ірпеня, Здвижу, Унави стояли міста і селища, навколо них розкидались зеленню ліси та бори. З інших країв прибували сюди торгувати греки, вірмени, араби. Вигідне природно-географічне становище наших земель, наявність судноплавних річок сприяли тому.

Та не збереглося сліду могил, заросли колись людні майдани, зникли хутори і села. Зруйновані лежали Бишів, Копилів, Мотижин та інші села. Про запустіння

земель Київщини свідчать універсали Івана Самойловича, якого козацька рада в Переяславі 15 березня 1674 року обрала гетьманом від 10 травня 1682 року, а також літописи Граб'янки та Величка.

Про спустошення наших земель в результаті багаточисленних війн свідчить також список міст, які присягали Росії. У них, зокрема, зазначалось, що ...Фастів, Бишів, Дідівщина були пусткою. Відомий історик Олександр Єфименко пише: "...Хвастов, Черногородка и деревни, прилегающие к Хвастову, так опустошели, что нет ни одного человека, кроме восьми подданых в Черногородке". Все це діялось, як видно з наведених фактів, навколо наших місць, місцеве населення потерпало від багаточисленних нищень, геноциду, від поляків і турецько-татарських набігів. До того ж додаймо, територія краю була поділена між державами. Такий поділ остаточно був підтверджений так званим "вічним миром" між Росією і Польщею 26 квітня 1686 року. За Росією залишалась прилегла до Києва територія, що межувалась річками Стугною, Унавою, Ірпенем. По іншу, нашу сторону — польський край.

Яким же було соціально-економічне становище наших земель в останній чверті XVII століття в умовах польського панування. Як і раніше, польські феодали прибрали до своїх рук все, що тільки можна було. Вони володіли землями, лісами, пасовиськами. До їх власності входили десятки сіл. Так ще в середині XVII століття містечко Макарів з багатьма іншими селами купила Марія Радзівілова — дочка волдаво-валазійського господаря Василя Лупула. Через короткий проміжок часу воно перейшло до рук князів Любомирських, які володіли Макаровом до середини XVIII століття. Бишевом володіли Харлінські. Про їхню маєтність, а заодно і суперечки, пов'язані з містечком, буде сказано більш детально.

В цей період відбувається дальше зростання фільваркового господарства. Джерелом прибутку у таких господарствах була феодальна рента, як відробіткова панщина, так уже й відомі продуктова й грошова. Окрім того, посилюючи експлуатацію підвладного населення, феодали вдавались до різного роду додаткових робіт селян на їхню користь. Це і різноманітна повинність щодо охорони і захисту панського маєтку, роботи на шляхах, греблях, зажинки, шарварки, толоки, виплата натуральної данини. Заради отримання якнайбільших прибутків, панство почало заміняти регулярну панщину на урочну, коли селянину давалося якесь конкретне завдання щодо виконання певних робіт. Запроваджували й інші форми відробіткових повинностей. Від усього цього селянство попадало під нестерпний гніт польсько-шляхетської влади. Побут і навіть життя в повній мірі залежали від свавілля феодала. Таке пригнічене, безвихідне становище народу було чи не у всій Правобережній Україні. І над усім цим в шляхетській Польщі панувала безперервна анархія. В результаті чого магнати і шляхта на наших землях чинили розбій, нападали на села, маєтки своїх супротивників, грабували або знищували їх, мордували його населення. Проілюструймо це фактами на прикладі такої боротьби в нашому краї.

Але спочатку охарактеризуймо становище, в якому опинилася Київщина на початку 80-х років XVII століття. Так сталося, що тут зібралася велика кількість втікачів селян, козаків з Лівобережжя. Вони створювали свої загони для захисту

від нападів. Цим вирішила скористатися Польща, використавши їх у своїх власних інтересах, зокрема, для боротьби проти турків і татар. Польський уряд розпочав поширення так званих "зазивних" листів, в яких обіцяв вольності. Козацькі полки взяли таки участь в поході на Відень у 1683 році. Та коли козаки, показавши в цій війні високі бойові якості, повернулись додому, польський король Ян Собеський дав наказ формувати козацькі полки польським офіцерам, українській шляхті. І хоча в цілому поляки не довіряли козацтву, все ж сейм 16 лютого 1685 року змушений був підтвердити королівський універсал: "Оскільки військо запорозьке нині щиро віддане нам і Речі Посполитій, в останніх двох компаніях чесно показало свої бажання до послуг... твердо обіцяє схильність служити нам і Речі Посполитій, то ми приймемо під батьківську опіку всіх козаків низових і українських, як тих, які вже перебувають на службі...".

Отже, дозволи щодо вербування козацьких полків і заселення нових територій по цим "приповідним листам" отримали шляхтичі. Їхні полковники набирали у свої полки головним чином бідних шляхтичів, міщан — шукачів легкої наживи, які тут, в Україні, мали на меті розбагатіти. А отримавши "приповідні листи" шляхтичі не воювали проти турок і татар, а почали займатися звичайним розбоєм: грабували багату шляхту, обкрадали селян, міщан, захоплювали маєтки, мстили за особисті образи.

Свавільною і жорстокою була діяльність польського полковника К. Тишкевича в нашому краї. Він славився "буйством, стяжательством, наклонностю к насилиям и заездам". Отримавши в 1684 році королівський дозвіл на вербування козацького полку, він тим самим отримав можливість розвернутись в більш широких масштабах, наводячи жах на сусідів. Скарги на його насилля посипалися десятками. Ображені шляхтичі звинувачували Тишкевича в тому, що той не звертає ніякої уваги ні на закони як цивільні, так і військові. Ось як про це сказано в скарзі на його дії до люблінського трибуналу: "люди его, своевольные и дерзкие, занимая квартиры, опустошая села, собирают деньги под видом квартирных и подворных, крестьян бьют, на домы шляхетские наезжают и грабят их, шляхтичей рубят, вламываются в коморы крестьян, разбивают проезжих, возы, как шляхетские, так и купеческие, без разбору, грабят и расхищают... села по неприятельски жгут и опустошают; в пьяном виде за шляхтичами по полям гоняются, стреляют в них, бьют, муча, вяжут... крестьяне должны бежать из сел, шляхтичи постоянно опасаясь за жизнь, ищут убежища один у другого, разоряются, теряют крестьян, прибывают в хаосе, худшем, нежели во время между царствования или во время первой казацкой войны".

Ці наведені слова з документу найповніше характеризують становище не тільки земель нашого краю в останні десятиріччя XVII століття, а й, без сумніву, усієї Правобережної України. Якщо вже й самій шляхті не було життя від цих так званих "козацьких полковників", то що вже можна говорити про становище простого люду, який потерпав як від перших, так і других.

В 1685 році К. Тишкевич насильно вдерся в Бишівський замок, оволодів маєтком і пограбував майно попередніх власників. Згодом він отримав королівську грамоту на володіння цим містечком.

Скарги шляхтичів один на одного, їх протиріччя, не без успіху для своїх власних інтересів використовували й козаки. Намагаючись обмежити владу польської шляхти і посилити свій вплив на Правобережжя козацькі полковники зі своїми загонами старалися вижити шляхту з маєтків, причиняючи їм шкоди, розорюючи панські двори. Козаки втручались в міжусобні сварки шляхтичів, допомагаючи, по найму, то одній, то другій стороні, збільшуючи тим самим безпорядок і безсилля в польському середовищі. Не рідко справа закінчувалася тим, що козацькі ватажки залишали за собою і приписували до свого полку село, спірне між двома шляхтичами.

Показовим щодо цього є судовий процес між шляхтичами за володіння містечком Бишевом. Зупинимося трохи детальніше на ньому, бо ця справа красномовніше за інше говорить про усю складність тогочасної епохи, своєрідність визвольної боротьби. Взимку 1689 року в Фастові з'явилися дворяни Станіслав Бржевський і Франтішек Харлінський і скаржилися наказному полковнику Палію на К. Тишкевича в тому, що він насильно захопив спірний маєток Бишів. В разі допомоги шляхтичі зобов'язались оголосити селянам свободу, звільнивши їх від повинностей тощо. На Різдво Христове в Бишеві з'явились ці дворяни разом із сотнею козаків. Сотник Зелінський ніс полковничий пернач в знак того, що йому дано право на заняття містечка. Селянам оголосили переміну власника і свободу, які таке повідомлення сприйняли з радістю і відкрили ворота замку. "Неудивительно,— скаржились Тишкевичі,— что они поддались на обещанные свободы и признание власти (Палия); к этому каждый хлоп склонен по своей природе, которая его обыкновенно подстрекает к бунту против панов, особенно в той местности, близкой к Киеву и находящейся в соседстве с козаками, которые постоянно возбуждают крестьян к неповиновению и, на деле, гораздо более всякого дедича, владеют его имениями". В Бишівському замку все майно Тишкевичів було забрано козаками, а також худоба. Та коли повернулась його дружина Феофіла і намагалась врятувати своє майно, селяни і міщани, підтримані козаками погрожували тій, що вона позбудеться не тільки маєтностей, а й життя, якщо не покине місто. Дізнавшись про захоплення свого маєтку Тишкевич повернувся в Бишів скоріше не господарем, а непроханим гостем. Окрилені своїми успіхами, селяни й козаки уже в повній мірі володіли ситуацією. Під час розмови власника маєтку з козацьким сотником біля будинку зібрався натовп з міщан і козаків близько 200 чоловік. Вони вимагали розправи над паном і стріляли по ньому у вікно, ледь не влучивши у сотника. Тишкевичу вдалося упросити відправити його з дружиною до Фастова під вартою, що врятувало його від неминучої розправи.

До середини 90-х років XVIII ст. знову активізувалась народна боротьба проти гноблення шляхти і магнатів в нашому краї. Накінець, ця історія дійшла до свого логічного завершення. За ці землі ще довго боролись противники. Та 25 травня 1694 р. населення Бишева, закликавши знову на допомогу 50 фастівських козаків на чолі з сотником Федором Сліпим, вигнало власницю міста пані Феофілу Тишкевич і знищило всі документи, які зберігались в маєтку. "І далі гвалти, крживди, шкоди і віоленціє в мястечку Бишове стале, так далеце, же сама уношаць здров'є своє, заледве ...аж на Волинь...".

Тобто, була вигнана з Бишева. А саме містечко залишилось у володінні козаків і було причислене до їх полку.

Такі дії правобережного козацтва спільно з селянами і міщанами були типовим явищем для того часу.

Так закінчувалось XVII ст.— часи численних селянсько-козацьких повстань, боротьби проти своїх визискувачів, визвольної війни. Але становище українського населення на підвладних Польщі землях залишалось вкрай важким. Нестерпний економічний гніт, як і раніше посилювався національним і релігійним. Це було причиною майже безперервних повстань проти шляхетського панування. Хоч як не був спустошений цей край та населення поверталось до своїх рідних місць. Почалась відбудова й заселення нашого краю вихідцями із інших місць (про це говорилось вище). Вони засновували навіть тут свої слободи. Поблизу м. Фастова було засноваано слободу Пришивальня, Плутчини.

Не забували поселенці й про небезпеку, створювали свої озброєні загони. Адже доводилось боротись як від поляків, так і від турок і татар. Доводилось не раз звертатись і до козаків. Хто вони, ці козацькі звитяжці, які залишили свій помітний слід в історії нашогою краю.

Андрій Абазин — брацлавський полковник В 1702–1703 рр. Брав участь в повстанні проти Польщі на чолі з Палієм. За участь в ньому його скарано на смерть.

Захар Юрійович Іскра — корсунський полковник. Брав участь у віденському поході, ходив у Молдавію в 1686–1687 рр. Громив польсько-шляхетське військо під Бердичевом (26.XI.1702 р.) визволяв Білу Церкву.

Самійло Іванович Самусь — козак Переяславського, згодом полковник Богуславського полку, сподвижник Палія.

В скрутний час бишівські повстанці неодноразово знаходили підтримку від фастівських козаків полковника Семена Палія. Це найвідоміший ватажок народних мас у боротьбі проти шляхетської Польщі, організатор заселення нашого краю. Він став улюбленим героєм народу, а отже, і нашим земляком.

В даній роботі віддано належне цій неперечісній історичній особі, тим більше, що не можна уявити собі визвольну боротьбу в краї на початку XVIII ст. без його славетного імені.

Семен Пилипович Палій (Гурко) родом з м. Борзни Ніжинського полку. Батько походив з козаків. Своє прізвище здобув на Січі "за славное рыцарство и храбрость". Один його брат жив у Батурині, а другий у Борзні. Цікавий факт. Коли його сестру Варвару схопили татари, вона стала дружиною Мурзи Якуба, Фатімою. Згодом її син Чора-Мурза у серпні 1699 р. два тижні гостював у Фастові в сім'ї Палія.

Близьким його помічником був небіж, сотник Карпо Часник. Правобережний козацький полковник Захар Іскра доводився Палію свояком.

Оригінали Палієвих листів за каліграфією, стилем і змістом свідчать про порівняно високу на той час освіту, яку він одержав у Київській братській школі.

Десь в кінці 70-х років XVII ст. Семен пішов на Запоріжжя, де цінували його розум і хоробрість. Мав лист від польського короля на формування полку.

В той час Фастів належав до маєтків Київського католицького біскупства і був центром пропаганди латини на Правобережній Україні. Та в роки визвольної війни пишний біскупський замок "два костели, один з них соборний, єзуїтський монастир, католицька колегія, фортеця, ратуша майже знищені повстанцями. Згодом Палій почав відбудовувати місто. 1694 р. він пише гетьманському уряду Лівобережжя: "я де то место пустое обнял есм и не из полских подданіх, но от реки Днестра, иное войско Запорожского, а иное волосними людми много населял есм, а к тому церкви божии на хвалу его имени святому украшенніе устроил".

Фастів стає постійно резиденцією Палія. У відбудові його допомагали монастирські теслі з Василькова. Вони поставили два млини на р. Унаві, будували курені для козаків. Населення, хто чим міг, допомагало. Засновувались слободи, всі ці землі записувались до новоствореного полку.

Так поступово зі своїми людьми заселяє Придніпров'я. На 1692 р. у Фастові було 3 тис. дворів, а полк зріс до 2–3 тис. чоловік у наступному році.

Ось які відомості залишив московський священник Іван Лук'янов у 1702 р. (про нього ми вже згадували), подорожуючи до Туреччини і Палестини, двічі відвідував Фастів: "А в том городку сам полковник Палей живет; прежде сего же городок бывал Ляцкой, да Палей насидием его у них отнял, да и живет в нем. Городина хорошая, острог деревянный круг жилья всего; вал земляной, по виду не крепок, добре, да сидильцами крепок...".

У відсутність Палія у Фастові керувала його дружина Феодосія. Це вона зустрічала цього священика недалеко від міста. Виїхала на гнідому коні з п'ятьма сотнями козаків.

"А как мы стали приезжать к Фастову,— писав Лукъянов,— так Палеева жена выслала к нам навстречу козаков человек з пятьсот конницы со знаменами и встретила нас верст за пять...".

Через деякий час Палій припиняє діяльність єзуїтів на фастівщині. Згодом захоплює Мотовилівку, яка тоді була на кордоні російських володінь і створює там козацьку сотню. Власник маєтку Аксаков змушений був втікати на Волинь. Подальшими діями Семена було перетворення Фастова на центр козацького полку. Саме тут він одружується вдруге. Існує переказ, що його товариш Семашко, тікаючи з полону, був поранений, а вмираючи, заповідав Палієві, щоб той взяв його дружину Феодосію та виховував його дітей.

Першою дружиною Палія була Настуня з Ніжина, де він служив у полку. Татари в 1667 р. спалили під Борзною його хутір і замучили його дружину, двох синів.

На початку 80-х років Палій бере участь в поході на Відень проти турок зі своїм військом.

Чи не головним в його діяльності є заселення нашого краю, його освоєння і боротьба. Допомога ображеному польським пануванням простого люду стає змістом життя Семена Палія.

Від засилля панства в 1690 р. звільнив містечко Бишів, приписавши його до козацьких володінь.

Про початок визвольної боротьби, що набрала найбільшого розмаху наприкінці XVII — початку XVIII ст. навколо Фастова під проводом Палія народ склав пісню:

Склич, Палію, склич дружину

Треті, півні не співали,—
Польські замки запалали
Де був город — там кладбище,
Де був замок — пепелище.
Враже поле кров'ю мочить.
Під копитом шаблю точить.
У пожарі люльку палить.
У пожарі ляха смалить.
Склич, Палію, склич дружину.
Та й поїдем в Ляхівщину.

Козаки не тільки охороняли наші землі від турецько-татарських нападів, а й виступали проти шляхетського панування. Ця боротьба підривала феодальну власність на землю, селяни на деякий час ставали вільними.

Поступово з Фастова повністю були вигнані поляки. Це було не до вподоби польській шляхті, тому вона почала виступати проти козацьких загонів, неодноразово намагалась захопити й саме місто. Так було поки Палій з козаками пішов громити татар. Польські загони підступили до Фастова. Ставши табором біля міста і пробувши там більше місяця, змушені були відступити на Полісся.

В 1692 р. 3 грудня Палій звертається за допомогою гетьмана лівобережної України в Батурин, з проханням надіслати військо в Білогородку або Княжичі.

Незважаючи на серйозну загрозу з боку шляхти і коронного війська, Палій у березні 1693 р. очолив похід право- і лівобережних козаків під Казикермен. Налагоджує зв'язки з Болгарією і Молдавією, створює військові загони.

Новий наступ польських військ проти Палія розпочався в лютому 1694 р. на чолі з регіментарем Вільгою. Польські загони стояли тоді в Бишеві. Одна хоругва на чолі з шляхтичем Сурином (сином овруцького судді) вдарила на козаків у с. Новосілки. Проте Сурин зазнав тут невдачі, ледве сам утік в Білогородку і, щоб врятуватись, здався там лівобережним козакам. Знову наша місцевість ставала центром визвольної боротьби.

Особа Семена Палія для знедолених була ніби взірцем, в нього просили підтримки, захисту, допомоги. Вже розповідалось про допомогу населенню Бишева, коли його загін 1694 р. вигнав з містечка його власників. Така діяльність полковника направлена на обмеження польсько-шляхетського панування на Київщині і самому Правобережжі не могли не стурбувати польську корону. Рішення щодо цього становища приймалось на вищому рівні. В червні 1699 р. польський сейм виніс ухвалу знищити козаків у Київському і Брацлавському воєводствах. Коронний гетьман Яблоновський наказав 20 серпня козацькому гетьману Самусю, полковникам Палію, Іскрі розпустити козацькі полки. Генералу Брандту, що в той час перебував у Білій Церкві, доручалось зробити засідку й зненацька захопити Семена Палія.

Поляки засіли на його пасіці у Снітинці, поблизу міста. Але, на щастя, полковник був хворий, замість нього на пасіку поїхав пасинок Семашко (син усиновленого ним козака). Дід пасічник помітив засідку і попередив хлопчину. Козаки зненацька напали на ворогів і знищили їх загін. Так доля дарувала Семенові життя.

Непокірність, мужність та рішучість Палія продовжували дратувати поляків. У вересні 1700 р. регіментар Ценський направив до Фастова 4-х тисячну армію, в якій вже були панцирні війська, гусари, сильна артилерія та наймана німецька піхота.

Населення навколишніх сіл та містечок готувалось до оборони краю. Козаки разом з жителями Фастова та прибулими людьми з Волині і Полісся обнесли передмістя валом та дерев'яним палісадом. Туди ж звезли немолочений хліб та сіно, щоб його захопив ворог. Сюди прибули й козацькі сотні. Місто готове до оборони.

Значний козацький загін Палій послав в сусідній ліс, де було влаштовано засідку, а основні сили його війська залишились в місті. Коли поляки розташувались навколо фортеці, Палій з усіма сотнями напав на ворожий табір, а з лісу на нього вдарила й засідка. Польське військо такого нищівного й несподіваного удару не чекало і змушене було відійти від міста в своє попереднє місце розташування.

Тим часом, визвольна боротьба розгорялась з новою силою, а Фастів перетворився у великий військовий табір. Якщо в 1690 р. в місті проживало кілька сот чоловік, та стільки ж козаків, то через три роки — близько 3 тис. козаків. Тут шукали захисту й селяни з інших місць. Овруцький шляхтич Степан Должкевич скаржився, що не одержує жодних прибутків з своїх сіл, бо їхні жителі повтікали на Фастівщину.

Польський гетьман Ф. Потоцький прирівнював Палія до постаті Богдана Хмельницького.

Виступи народних мас, козацько-селянські повстання 80–90 років XVII ст. під керівництвом правобережних полковників Іскри, Самуся, а особливо Семена Палія, про які говорилось, підготували ґрунт до більш великого антифеодального повстання. Почалось воно на Правобережжі в 1702 р. й тривало до 1704 р., а місто Фастів, знову наш край, стає його центром.

Повстанці обложили Білу Церкву, а 10 листопада взяли місто. Козаки захопили значний військовий провіант: 28 гармат, 11 бочок пороху, 6 тис. великих і 10 тис. малих ядер та багато іншої зброї. Сюди, в Білу Церкву була перенесена й резиденція полковника, а Фастів став сотенним містечком Білоцерківського полку.

Переляканий таким розмахом всенародної боротьби, польський уряд мусив вислати до Білої Церкви велику армію, але місто ворог так і не зміг захопити.

Під час цих боїв їм вдалося взяти в полон полковника Абазина і скарати його страшною смертю — посадити на палю.

В результаті цього повстання було визволено значну частину Київщини, Брацлавщини і відновити там козацький устрій. Та польський король Август "Моцний", союзник Петра I придушив повстання.

Успіхи Палія, авторитет його серед народних мас викликали певну заздрість гетьмана Лівобережної України І. Мазепи. Він не раз намагався скомпрометувати Палія перед російським царем, доносячи на нього як на зрадника.

31 липня 1704 р. за наказом гетьмана Палія було заарештовано в таборі під Бердичевом і відправлено в Батуринську в'язницю.

Натомість гетьманським універсалом було усунено Семена Палія з посади білоцерківського полковника. Так закінчилось одне з найбільших повстань 1702–1704 рр. На Правобережжі, повстання, на яке покладались надії остаточної ліквідації польсько-шляхетського панування в краї, можливо, й Україні. Якби не втручання сторонньої сили, хто б знав, як розпорядилася історія. Та не забарився й новий господар, наступні роки та події, які прослідують, з усією очевидністю це підтвердять.

Цілий рік тримали Палія у в'язниці, а 15 червня 1705 р. відправлять до Москви. А далі — Тобольськ, Томськ, щоб "держать с крепким караулом".

"Високо сонце сходить,— говориться в народній пісні,— низенько заходить, ой десь-то там Палій Семенко по Сибіру бродить!".

Тільки через чотири роки повернуть полковника, якраз після Полтавської баталії 1709 р. Мабуть, то був страх царя за популярність Палія серед народних мас і козацтва України. Один за одним було послано три укази Петра I про звільнення Семена Палія і щоб він їхав "с превеликим поспешением". Невдовзі полковник виїхав у табір козацького війська. Ось що говориться в царській грамоті: "Грамота, пожалованная императором Петром I Семену Палию на возвращение ему должности козацкого полковника 1709, сентябрь".

Наше царское величество пожаловали бывшего заднепровского охотницкого полка Семена Палия, за его к Нам, великому Государю, верность й службы, велели ему быть по-прежнему полковником охотницким, конным, над компанейцами, которые ныне под командою его, и быть ему под командою и послушании поданого Нашего, гетьмана войска запорожского, Ивана Иллича Скоропадского".

Палій знову повертається в рідний край, розставляє козацькі кордони аж на Полісся і починає боротьбу з польською шляхтою. Вона скаржилась Київському губернатору князю Голіцину про те, що козаки фастівські перейшли кордон по р. Ірпіню і роблять напади на їх маєтки. На вимогу польських комісарів звільнити край, Палій відповів: "Я поселився у вільній, козацькій Україні. Речі Посполитій немає діла до цієї області. І тільки я маю право в ній розпоряджатись, бо я справжній козак і виборний вождь свого народу".

Помер наш славний ватажок в січні 1710 року. Поховали його у Межигірському монастирі біля Києва.

На жаль, історія не донесла до нас його образ, портрет не зберігся. Та і не було в нього часу на подібні речі. Весь свій розум, талант, військову майстерність він сповна віддав на служіння своїй Вітчизні, своєму народові. Бо так багато дум та пісень склав народ про цього лицаря. Думаю, настав час поставити і йому пам'ятник на батьківщині від вдячних нащадків. Він того достойний.

Втрата його болем в серці обірвалась в усього простого люду: "Ой ти, Семене, Семене Палію, ти преславний козаче, за тобою, Семене, та вся Україна плаче".

Як видно з цих архівних матеріалів, боротьба народних мас за свої людські права сколихнула тогочасне суспільство, покликала до життя такі її форми, що з впевненістю можна говорити про загальнонаціональний характер визвольного руху.

Отже, цей рух початку XVIII ст. був жорстоко придушений. Польське панство з небаченою ненавистю мстило українським селянам, козакам, встановлювало і без того нестерпні порядки. Народ знову змушений був виносити ці біди на своїх плечах.

Поступово, отямившись після довгих років, негараздів і страху, влада великих магнатів зміцнювалась.

В нашому краї, як і в інших місцях значного поширення набули всілякі оренди. Магнатами здавалося майже все: корчми, млини, інші промисли. Особливо прибутковим було виробництво горілки. Орендарі навіть примушували селян її купувати. У визиску, експлуатації вони іноді обходили самих власників. Бо ж треба було заплатити за оренду і чим найбільше взяти собі, для власного збагачення.

Історія зберегла для нас імена деяких таких "нових" гнобителів. Так, в с. Чорногородці орендарем був Янкель Мошкевич, а в Новосілках у власників маєтку Виговських орендував Іцек Ошерович. Селяни змушені були шукати вихід у втечах. У селах, що належали Михайлівському монастирю, жило два втікачі з Бишева, у Глевасі, зокрема, переховувався Яків Касьян також з Бишева.

Населені пункти нашого району в той час належали різним власникам, монастирям. Такий кріпосницький гніт встановлювався тут. Селяни, як і раніше, працювали на панщині, здавали частину врожаю, птицю, худобу. Платили й грошовий податок. За будь-яке свавілля карали. Так, 12 липня 1743 р. селянин села Плисецького ловив рибу в Ірпені, його помітив бишівський староста Микола Підлуцький і почав стріляти в нього, поранивши в п'ятьох місцях. Окрім посилення феодального гніту на голови мешканців нашого краю знову впали постійні суперечки між власниками маєтків (про що вже йшла мова). Справа доходила до того, що шляхтичів можна було зустріти в числі учасників гайдамацьких загонів. Це малопомісна шляхта, управителі маєтків, навіть поміщики. Причина цього була не в юридичному становищі дворян, а у відсутності в них будь-яких моральних принципів, в анархічному становищі держави, яка давала тим можливість легкої наживи, будучи безнаказаними за їхні дії. Характерною рисою участі їх в гайдамаках було те, що вони прагнули зберегти своє родове достоїнство. Але іноді могли з'явитись у супроводі слуг, видаючи тих за своїх друзів. Хоча недавно називали їх челядниками, пахолками та кучерами. Заручившись їхньою підтримкою, шляхтичі набирали самостійні загони грабіжників. В підтвердження цих слів, в Актах о козаках за період 1700–1768 року зберігся документ польською мовою, який свідчить про те, що пріор Домініканського Бишівського монастиря Фома Клюковський, зібравши підданих своїх з Лішні, кілька десятків, виїхав з Бишева. Він мав намір поквитатись зі своїми давніми ворогами дворянами Адамом і Фомою Іпогорськими-Лемкевічами з Новосілок. Приїхавши в їхній маєток опівночі, зайшов до корчми, видаючи свій загін за гайдамацький, тим часом накликавши страху на присутніх і самих власників.

З посиленням експлуатації та різних форм знущання багато селян втікало за річку Ірпінь. Там вже була влада російського царизму. Ще й досі населення, навколишніх сіл іноді називає праву сторону Ірпеня "казенною", "московською", а ліву — "панською". Навіть одне село Мотовилівка, через яке протікає річка, було поділене між Росією і Польщею.

Втечі селян продовжувались. Знову ж таки з Бишева втік селянин Кіндрат Гаврилов, просивши де-небудь оселитись жити. Видно, там гніт був ще нестерпніший. Ще деякі факти. Макарівський орендар вимагав від російських властей сплати боргу селянами з с. Лішні, які утекли в Господарець, так тоді називали хутір Сподарець біля Дзвонкового. 1748 р. перейшов через річку і священие з с. Рожева Федір Кузьмін. В цих роках в Києві розшукували втікача з с. Ясногородка Павла Хоменка. Із села Мостищ втік від власників Гаврило Яготенко, з Чорногородки Герасим Костюченко, а з Бишева Василь Сніжко. Через Васильківський форпост за 10 років пройшло 775 утікачів. Отже, це явище було масовим, свідченням протесту проти нелюдської експлуатації, знущань.

Було б не вірно думати, що тільки цим обмежувались протести селянства. Воно вдавалось, як це вже раніше було, до збройних виступів. Цей рух дістав назву "гайдамацький", перші документальні підтвердження того знаходимо вже на початку XVIII ст.

У 30-х роках цей рух розгортається і поширюється з новою силою. На Київщині то тут, то там спалахують гайдамацькі повстання 1734, 1736 рр. На чолі їх стояли ватажки Грива, Медвідь, Жила, козацький сотник Верлан, отамани Голий, Бородавка, Стоян. У 1736 р. 22 грудня газета "Кур'єр польський" повідомляла про заходи польських і російських властей щодо приборкання гайдамацького руху: "Містечко Васильків також валами та іншими оборонними спорудами зміцнено. Козаки або гайдамаки снують на кордонах, ховаючись у пасіках та дніпровських лісах". В с. Новосілки донедавна є так званий "Гайдамацький яр". Мабуть, не випадково, так назвали його наші предки, бо там збирались гайдамаки, готуючись до виступу проти своїх ворогів.

У гайдамацькому русі саму активну участь брали й селяни нашого Макарівського району. Десь в кінці 1733 р. управитель маєтку с. Рожева Хома Котовський, повернувшись із Замостя, застав, як він пише "великі бунти домашнього селянства". Селяни ходили по дворі "із списами, погрожували, а потім таки розгромили маєток". Подібне відбувалось і у Фасовій, інших селах.

24 травня 1737 р. на чорногородського орендаря Янкеля Мошковича напав гайдамацький загін на чолі з Лазарем Таранцем. Були випадки, коли на допомогу селянам вирушали жителі міст. Так, у 1742 р. Харитон Коняхін організував з бідноти Подолу невеликий загін і вирушив у польські володіння. Обминувши російський караул, він переправився через річку Ірпінь і напав на деякі маєтки. Цього року розпорядженням російського генерал-фельдмаршала Мініха вживаються заходи для охорони кордонів від гайдамаків. Було розставлено додаткові караули та роз'їзди по кордону, щоб "высочайшим указом искоренить гайдамаков".

З цього документа видно, що польський і московський уряди діяли заодно, придушуючи визвольний рух в нашому краї. Але то вже був крок відчаю, як гово-

рять, пост фактум. Селянський рух продовжувався і в наступні роки. Далі прослідкуємо його наростання аж до половини розглядуваного нами століття. У 1746 р. загін Гапона розгромив орендаря с. Козичанки. Про виступи селян с. Новосілок процитуємо ці два документа.

У 1747 році на Новосілський маєток напав загін гайдамаків. Польський автор Равіна-Гавронський з цього приводу пише: "...напав цілий відділ солдатів і "людей московських" на маєток Виговських в с. Новосілках, пограбував, а кількох вдалось схопити". Далі додає, що здійснено напад на ксьондза східного обряду Левицького в Шпитьках. Пресвітер з Музичів скаржився, що "так звані гайдамаки дощенту його пограбували".

І ще: "Гдзе пшекледши в ночи з пятонтку на соботе пшез пшеправе, обминувши калавурі москевське, на двор в Новоселках нападли, врата джви и окна повеймовавши, семей вельможной ей мосць паньон Виговсей, подстолинен гродзкой, житомерской... немилосердне менчили, скріне секирами порозцинали, грабовали".

1749 року загін гайдамаків на чолі з отаманом Бородою напав на м. Фастів.

Антифеодальний рух середини XVIII ст. розгорнувся з небаченою силою в умовах кризи феодально-кріпосницької системи. Особливістю його було те, що козацтво, яке брало участь в селянських виступах, сприяло їх більшій організованості, поширенню на значну територію України. Ще один момент, якщо раніше боротьба велась головним чином проти збільшення різноманітних феодальних повинностей, то в цей час вона була направлена уже проти самого кріпосного ладу, на його знищення. Рух, який практично охопив усі верстви тогочасного суспільства, ввійшов в історію під назвою "Гайдамаччина".

Отож повернімось до фактів та свідчень цього періоду.

В 1750 р. гайдамаки, очолювані Олексієм Письменним, задумали здобу м. Фастів та вигнати звідти панство. Там знаходився сильний польський гарнізон, могли б бути невиправдані жертви. І лише після того, як повсталими було роздобуто зброю, взято і місто.

Цього ж року, 30 вересня з Радомишля повідомляв шляхтич Михайло Примович Київському генерал-губернатору М. Леонтьєву, що вихідці з монастирів допомагають гайдамакам. Він наводить зізнання "Івана Подоляки, гайдамацького призвідця", що "...те же гайдамаки с отцом Деміяном Софійского Київського монастиря начальником на худые дела имел согласие".

Народний рух поширювався на більшість сіл нашого краю.

10 березня 1750 р. в с. Чорногородці знову з'являється Лазар Таранець. Гайдамаки здійснили напад на маєток Зубрицьких, вбили власника, забрали майно і гроші в сумі 6 тис. руб. Того ж місяця біля 50 повстанців на чолі з Хвалунським, що раніше жив на Запоріжжі, зруйнували інші маєтки.

Визвольний рух зростав практично кожного місяця. 6 травня шляхтичі Скрижанські сповіщали Київського воєводу про те, що не мають можливості приїхати в с. Вільшку (тепер с. Вільно) для розмежування земель між ними і власником Бишева Харлінським, бо в тій місцевості діють гайдамацькі загони.

16 травня бишівський староста Антоній Ожга повідомляв в Овруцький і Житомирський повіти, що з Лівобережжя на Правобережжя перейшло близько

тисячі гайдамаків. Влітку через південні райони Київщини також пройшов значний гайдамацький загін.

Ось що, виявляється, налякало і змусило шляхту Київського воєводства звернутись в червні до коронного гетьмана Потоцького з проханням подати їм допомогу в боротьбі з гайдамаками: "Ми позбавлені допомоги, коли ...свавільний гайдамацький натовп, який вливається з-під кордону, а також із-за російського кордону в наше воєводство, спустошуючи країну. Вельмишановний його милості пан Ожга бишівський староста доніс, якою настирливою є потреба зміцнення сил згаданої партії".

Скарги, скарги... Не можливо було уникнути пожежі, іскри якої довго тліли, і яка при пориві свіжого вітру розгорілась з іде більшою силою.

"...людзи малоросійське, ноцным способом, пшетревилы пшез жечкем Унавен до вельможнего его мосци пане Ожги, старосты бышевского, вси кощеевски, ктуры нападлы на орендажа тамешнего, Фроила Абрамовича. Найпшизд самого звонзалы...".

Шляхта писала у всі установи, благаючи або допомоги в наведенні порядку, захисту, або видачі учасників збройних нападів на ті чи інші маєтності.

В багатьох документах того періоду згадується, якою активною, непримиренною була боротьба його мешканців, як і усього нашого краю.

Царський уряд, побоюючись, щоб гайдамацький рух не перекинувся на Лівобережжя, де вже владно панував, крім посилення охорони на кордонах, направив каральний загін для придушення цього руху. Проте, це не зупинило визвольної боротьби в нашій місцевості. Більше того, десь до середини п'ятдесятих років XVIII ст. він до того розрісся, що це примусило коронного гетьмана Синявського надіслати спеціальні російські війська для його придушення.

Адже ж в період національно-визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького ми були союзниками, українці присягли на вірність єдиновірним братам!

Уже йшла мова про те, що села нашого району були прикордонними з російськими володіннями.

Так, на жаль, була поділена Україна. А її населення перебувало ніби між двома вогнями. Що з одного, що з другого боку допомоги чекати не приходилось, а, навпаки, боротись. Гортаючи документи того періоду, бачимо, що це вносило деяке непорозуміння, виникали інциденти, незрозумілі ситуації. Бо майже в кожному, хто перетинав цей кордон, а пролягав він по річці Ірпінь, службові особи обох сторін вбачали повстанця.

Той був не бажаний як для Польщі, так і для Росії.

28 лютого 1759 р. бригадир Бок рапортував, що в селах, близьких до кордону, він розташував військові команди. Ці підрозділи були поставлені в селах Даниливці, Дзвонковій, Білогородці.

Отже, цей кордон, де точилась боротьба, гайдамаччина надійно охоронялася царськими військами, щоб туди не перекинулось заворушення. Польська сторожа в цьому прикордонні також зосереджувала значні сили.

Проілюструємо і цей факт документами. 30 березня 1750 р. поручик Кучинський, який стояв у Білогородці, доповідав, що в Ігнатівці, тобто, на польській

стороні, силою забирають в солдати людей різного чину. А 30 липня знову повідомив "село месяца 27 дня прибыл вновь польских войск эскадрон в сто шестидесят человек и остановились при самой границе в местечке Бышеве, и что противу Белугородской дистанции по всем польским селениям их войска умножились".

В самому Києві, по Андрусівському договору 1667 р. також була сконцентрована не менша кількість російських військ, полків, корпусів. Так, селянин був серйозною загрозою для властей, які довели його до стану зубожіння, намагаючись позбавити землі, материнської мови, забрати саму душу. Та зупинити наростання народного гніву не в змозі була ні одна сила. Він переріс в могутнє національно-визвольне повстання 1768 року "Коліївщина". Повстання, про яке піде мова, було як би продовженням тієї боротьби, що з деякою перервою тривала упродовж усієї першої половини XVIII ст. Придушивши гайдамаччину, польський уряд знову уже вкотре посилює гноблення та знущання з українського народу. Влада робила все, що на її думку, повинно було утримати в покорі підвладне населення. Зокрема, панщина доведена до 5–6 днів на тиждень Окрім того, посполиті виконували різноманітні повинності та побори: толоки, закосок і обкосок, зажинок, обжинок, "рогове" за воли, "ставщина" за рибу, "спасне". Маєтки в оренду знову брали євреї, намагаючись якомога більше стягнути з цього грошей. Доходило до того, що вони впливали і на церковне життя, бо і там були їхні інтереси. Ось як про це говорить відомий російський історик Соловйов у своїй "Истории России с древнейших времен": "церкви и образы церковные жидам запродали, детей козацких в котлах варили, женам груди деревом вытискивали". Коли королем Польщі став Станіслав Август-Понятовський, ставленик Росії і противник посилення влади місцевих магнатів, то намагався посилити королівську владу, централізувати державу та послабити вплив великих землевласників.

Магнати почували себе володарями. Споруджували фортеці. Створювали війська, влаштовували гуляння, бенкети. Панство пиячило, об'їдалось, знущалось над слугами й селянами. Їхнім примхам і сваволі не було меж. Селянство терпіло також і від польського війська, яке грабувало, мордувало селян.

Селянський рух, який був відповіддю на таку політику панської Польщі все більше зливався з визвольним. Ватажки, які очолювали цей рух, були вже знаними козаками, побували на Запоріжжі. Вони зорганізували гайдамацькі ватаги, згуртовували їх та навчали селян військового мистецтва. На 60-ті роки XVIII ст. задзвонили в усі дзвони по всій Україні.

В актах про гайдамаків зберігся такий документ. Із відозви повстанців до селянства: "Прийшла пора визволитись із неволі, скинути панське ярмо, той тягар, який ви тягли донині. Прийшов час помститись за всі муки, глум і знущання, за нечувані здирства, які до сих пір ви терпіли від своїх панів. Дасть нам Бог перемогу і будете собі вільними...".

Невдовзі повстання охопило значну територію Правобережжя.

А почалось воно на Черкащині. Його ватажком став Максим Залізняк, сам родом з селянської родини с. Медведівки. Перебуваючи на Січі, в Томашівському

курені, Залізняк швидко навчився військової справи, цінувати січове братство. Повернувшись додому, став послушником Мотронинського монастиря. Сюди, в Холодний Яр, почали звідусіль сходитись втікачі. Тут вони знаходили один в одного побратимів, хто зазнав бідувань та поневірянь. У кожного в пам'яті були образи, знущання. В цьому яру гайдамаки і гострили ножі проти панів.

Повстання перекинулось на Смілу, Корсунь, Канів, Чигирин, Черкаси. Все населення пішло в гайдамаки.

Повсталі розділились на кілька загонів і самостійно громили визискувачів. Так, в районі Канева діяв гайдамацький загін Семена Неживого, Андрія Журби на Васильківщині. Місцем свого перебування Микита Швачка обрав Фастів. Про це в народній пісні:

"Ой хвалився батько Швачка, до Хвастова йдучи:
Ой будемо драти, панове молодці, із китайки онучі!"

Звідси його загін ходив до Брусилова.

В однойменному вірші Т. Г. Шевченко пише, як Швачка відвідав і Бишів.

"І каже сідлати коня свого вороного:
Має погуляти у Бихові, славнім місці з Левченком укупі.
Потоптати жидівського й шляхетського трупу".

Та славного ватажка було схоплено і відправлено в Сибір, до Нерчинська на каторгу.

Ще про одного ватажка гайдамацького загону в нашому краю, Андрія Журбу збереглись відомості з архіву Київського губернського управління. Коли той їхав у Київ, то по дорозі зустрілись йому гайдамаки 94 чоловік і "бывший над оною шайкою отаман Савва Сачок подговорыв його, Журбу, идти с ним в Польщу... Журба согласился с ним, тогда и пошел, и на переходе тайно мимо мотовиловского форпоста за границу".

В місцевостях, де діяли гайдамацькі загони, встановлювалось народне самоврядування: земля поміщиків передавалась селянам, ділили майно, відновлювали козацькі порядки.

Серед славних ватажків гайдамацьких загонів виділяється ім'я Івана Бондаренка, нашого земляка. Діяв він в районі Брусилова, Бишева, Макарова. Коли почалось повстання, очоливши свій власний загін, в районі Радомишля починає визвольний похід по містах і селах Полісся. Наводить жах на ворогів і закликає народ до повстання.

Звістка про виступ І. Бондаренка швидко розлетілась по навколишніх селах. В Макарові майже все населення приєдналось до повсталих. Гайдамаки вбрід перейшли р. Здвиж і оточили замок, де переховувалось близько 1800 шляхтичів, які повтікали зі своїх маєтків. Після двомісячної осади повстанці штурмом оволоділи Макарівським замком і знищили шляхтичів. Оповідають, що бій за замок був дуже жорстокий, рів завалили трупами, а Здвиж вийшов з берегів, почервонів від крові.

Надто мало збереглось біографічних даних про народних ватажків, захисників люду. Але людська пам'ять зберегла перекази, народні пісні. В народі його пам'ятають як гайдамацького ватажка, веселого, з почуттям гумору, відважного

воїна, який поважає працю селянина і свято дотримується народних звичаїв і традицій.

У грудні 1769 р. гайдамацький рух став потроху спадати, та опір окремих загонів тривав. Ось ще факти. З Борщагівки виїхало кілька десятків гайдамаків до Білогородки. Звідси вони перейшли до Ігнатівки, зробивши напад на Гореничі, Личанку, Шпитьки, Розгромивши дім ксьондза Левицького.

Це повстання викликало тривогу в багатьох країнах, навіть в Туриччині. Придушити його полякам допоміг давній "союзник" по таких справах — Росія. Царизм послав на Україну Каргопольський та Московський карабінерські полки, гусарський Єлецький та донських козаків. От вам і дружба слов'янських народів, про що кілька століть по тому буде на всі лади трубить російська влада.

Командував цими карателями генерал М. М. Кречетников. Цариця Катерина II навіть видала указ:

"Повелели мы всем нашим в Польще и на границе воинским командам: разгонять и истреблять в конец без всякой пощады помянутую толпу сущих разбойников, убийц и зажигателей".

Полковник карабінерів Протасов розбив під Білою Церквою Микиту Швачку, захопив і Семена Неживого. В народній пісні:

"А москалики та не дурні, та розуму добрали.
Ой на самий перед батька Швачку з осаулом зв'язали".

Розправа над повстанцями була страшною.

Їх вбивали, вішали, садили на палі. Тисячі гайдамаків було закатовано.

Збереглась книга справ суду, який проходив у м. Кодні на Житомирщині, там їх заведено аж 336.

Є там і лист бишівського старости Антонія Ожоги до київського генерал-губернатора Федора Войкова про видачу йому гайдамаків, які вчинили напад на м. Фастів.

Допитаний у наступному 1769 р. 8 травня і Савка Плиханенко, що перебував із гайдамацьким загоном у Бишеві.

Отже, протягом усього XVIII ст. особливо у другій половині у нас, на Київщині, як і по всій Україні тривали часті селянські повстання. Це була боротьба доведених до відчаю широких верств тогочасного населення, боротьба за свої права, користування земними благами, сповідування своєї релігії. Як ми вже бачили, багато документів, свідчень учасників відображають події гайдамаччини і Коліївщини в нашому краї. В них часто згадуються Бишів, Фастів, Васильків, Макарів, Мотовилівка, Ясногородка та інші населені пункти. Що з упевненістю можна сказати, центр визвольного руху таки знаходився на території нашої місцевості.

Та настав кінець і польському пануванню. Як відомо, на початку 70-х років Польща стала здобиччю інших країн, які її розділили в результаті трьох поділів. Сама колись міцна держава, яка наводила жах на своїх сусідів, в результаті багаточисленних воєн, визвольної боротьби поневолених народів, в першу чергу, українського, ослаблена в частих міжусобицях та кризах влади, припинила своє існування.

В жовтні 1772 р. уже після першого її поділу, польський король Станіслав Август Понятовський з болем в душі констатував: "Зазнавши стільки страждань за вітчизну, відзначивши своєю кров'ю дружбу і прихильність до імператриці (російської), і бачачи, що державу мою грабують самим несправедливим чином, а мене самого доводять до злиднів, я розумію, що мене можуть спітками ще гірші бідування, але я їх вже більше не боюсь". Це була відповідь прусському представнику барону Штакельбергу.

Під час третього у 1795 р. поділу Київщина остаточно попадає під владу російського царизму. Так наш край стає провінцією Російської імперії. Як це часто буває з народом, позбавленим власної державності, на зміну одному пану приходить другий. І все починається знову: кріпацтво, панщина. Місцеві поміщики отримують право дворянства, але уже російського.

З тугою і печалем дізнався український народ про цю царську ласку, яка "край веселий, край зелений, панам роздарила!" Нові "господарі" прийшли і на нашу землю. У 1795 р. в селі Бишеві, яке за грамотою того ж польського короля Станіслава Августа отримало статус містечка, з'явилась команда російського війська на чолі з поручиком Ушаковим.

Невдовзі ці господарі дали про себе знати. Зберігся документ — скарга бишівських обивателів на дії військових російських команд. З архіву Київського губернського управління: "Мы громада м. Бышева, подданые г. полковника бывших войск польских Антона Харлинского, на стоящих у нас конотопской роты пеших стрелков рядовых и других чинов служителей просим в том, весьма обижают: первое — берут без ведома войта куда бы не захотят подводы; второе — требуют для себя в скоромные дни мяса вареного и жареного, а в посные свежую рыбу (і це християни — авт.); тьетье — когда идут в караул до Макарова, выбирают так же от хозяев печоный хлеб и прочие съестные припасы; четверто — близ стоящей оной роты в селениях приезжают конными почтами и требуют для оных сена и овса; пятое — всегда упившись идучи из шинка по дворам, попадающих на встречу бьют людей всякого звания безневинно...

Подписывается крыжами казенный войт Гавриил Ступак и громадский человек Филипп Остыленко".

Все населення знову, як і раніше, але вже новою владою обкладалось податками. Його примушували виконувати різні роботи: ремонтувати фортеці, прокладати шляхи, будувати мости, перевозити військове спорядження та продовольство. Недарма ж в народній пісні сказано: "москалики-соколики, поїли ви наші волики. А коли вернетесь здорові, поїсте й останні корови".

Свавілля, тяжка робота, знущання повернулось в наш край з іншого — східного боку. Але то вже інша тема. Криза феодального господарства досягла найбільшої гостроти, та великого повстання у 80–90-х роках не відбулось. Головна причина цих антифеодальних повстань — панщина не була усунена і ймовірність переростання цієї боротьби в селянську війну довгий час ще існувала.

В цілому ж, визвольний рух в нашому краї у XVIII ст., як видно з приведених багаточисленних документів, свідчень архівних матеріалів пройшов під знаком боротьби в першу чергу за існування самого народу, його життєвих прав, праг-

нення до волі, бути господарем на своїй землі. Та найбільшим проявом цього національно-визвольного руху і була Коліївщина. Саме це повстання до краю оголило усі суперечності тогочасного суспільства, показало згуртованість та рішучість у боротьбі з поневолювачами, та розкрило таку народну силу, перед якою тремтіло добре навчене і озброєне військом та й усе панство. В історію цього визвольного руху були вписані імена кращих синів українського народу, її ватажків. Ось такі трагічні і в той же час героїчні події відбувалися у нашому краї, яких сильних духом людей народила наша земля, цей багатостраждальний народ, щоб в години смути й лихоліття принести їхню жертву в ім'я творення власної долі, любові до рідної Вітчизни, жагучої ненависті до її ворогів. Так гинули сотні тисяч з вірою в прийдешнє. Ми маємо не забувати і вшановувати своїх борців. Це і буде шана нащадків, поверненням історичної пам'яті.

В. Обухівський

ДЖЕРЕЛА:

1. *Акты,* относящиеся к истории Южной и Западной России. Т. 6. 1665–1668 гг. Спб., 1869 г. Стр. 72–75. Т. 9. Стр. 977.
2. *Акты,* о козаках /1679—171116/, т. 2, ч. 3. К. 1868 г.
3. *Акты* о козаках /1700—1768/, т. 3, ч. 3. К. 1876 г.
4. *Антонович В. Б.* Исследование о гайдамачестве по актам 1700—1768 гг. К. 1876 г.
5. *Архив* Юго-Западной России. Т. 1., ч. 6. К. 1868 г., т. 2, ч. 3, с. 99–102, 185–196.
6. *Бойко І. Д.* Селянство України в другій половині XVI — першій пол. XVII ст. АН УРСР. К., 1969 р.
7. *Гайдамацький* рух на Україні. Збірник документів. К. Наукова думка, 1970 р., с. 182, 503.
8. *Грушевський М. с.* Історія України—Руси. Т. 10. Ч. І. К. 1936 р., с. 275–278.
9. *Ефименко А.* Южная Русь. Очерки истории Правобережной Украины. Т. І. Спб.
10. *Энциклопедический* словарь Брокгауза и Ефрона, Спб, 1891, с. 151.
11. *Історія* селянства Української РСР, т. І. К. 1967 р.
12. *Історія* України в документах і матеріалах, т. 3, вид. АН УРСР, 1939, с. 133–135.
13. *Історія* міст і сіл УРСР. Київська область, К. 1971 р.
14. *Історичні* пісні, К. 1960, с. 525—528.
15. *Исторические* материалы из архива Киевского и губернского управления.
16. *Киевская* старина, 1882, № 10, с. 530—537, № 11, с. 393—395.
17. *Колеса Фыларет*. Українські думи, вид. "Освіта", Львів, 1920, вид. 5.
18. *Крестьянское* движение в России. 1796—1825, М. 1961.
19. *Кулиш П.* История восссоединения Руси, Спб. 1874. Т. І. с. 133.
20. *Летопись* Самовидца, К. 1878, с. 12.
21. *Маркевич Н.* История Малороссии. Т. І. М. 1842, с. 214.
22. *Равіта* — Гавронський. Історія рухів гайдамацьких. Броди, 1913, т. І. с. 180—182, т. 2. с. 230, 234, 240.
23. *Руліковський Е.* Словник географічний королівства Польського, т. 5. Варшава, 1884.
24. *Сенкевич Г.* Вогнем і мечем, т. 2. Варшава, 1966, отер. 184, 192.
25. *Сергієнко Г. Я.* Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII — початку XVIII ст. К. 1963, с. 55, 73, 109.
26. *Соловьев С.* История России с древнейших времен. М. 1877, изд. 3, т. 10, с. 102, 330.

Козацькі реєстри 1649 рік

БИШІВСЬКА СОТНЯ

1. Прима Юсько
2. Любчич Грицько
3. Тотука Гаврило
4. Ярмоленко Яцько
5. Карпенко Михайло
6. Рожко Мартин
7. Гордієнко Прокіл
8. Грущенко Васько
9. Ляновичко Іван
10. Саливон Васько
11. Сахненко Проць
12. Кіндратенко Костюк
13. Петренко Яким
14. Кривченко Грицько
15. Дріж Лук'ян
16. Даниленко Олексій
17. Красько Гнат
18. Малиненко Лесько
19. Раченко Данило
20. Плітниченко Іван
21. Шамченко Михно
22. Миколаєнко Васько
23. Гуньченко Юрко
24. Шнипенко Іван
25. Густименко Васько
26. Товстий Іван
27. Трохименко ?
28. Павленко Антін
29. Радивоненко Максим
30. Малишенко Конон
31. Руденко Онисько
32. Мартиненко Грицько
33. Ярмак Федір
34. Зіньченко Васько
35. Гавриленко Тиміш
36. Зайченко Андрусь
37. Каличенко Микула
38. Ференц Хома
39. Кугут Луцько
40. Товстиченко Кіндрат
41. Лищенко Дмитро
42. Сергієнко Сидір
43. Лященко Панас
44. Гладкий Гаврило
45. Мажчич Яким
46. Дудченко Роман
47. Шинкаренко Лесько
48. Скалозубенко Сахно
49. Капельниченко Іванець
50. Сніженко Юсько
51. Чорниш Стецько
52. Кослівський Яцько
53. Олійниченко Андрусь
54. Шкарпетченко Стецько
55. Тищенко Давид
56. Тищенко Юсько
57. Мельниченко Іван
58. Старокопненко Герасим
59. Дурненко Роман
60. Савченко Левко
61. Будохівський Филон
62. Омельченко Луцик
63. Омельченко Семен
64. Стельмашенко Іван
65. Левченко Наум
66. Чличенко Грицько
67. Малашенко Андрій
68. Туренко Іван
69. Супруненко Карпо

Є. Букет

СОТНЯ МАКАРІВСЬКА

1. Григорей Петрицький сотник
2. Ничипор Пхеколенко осаул
3. Миско Колатченко
4. Андрей Хоружий
5. Тимош Кабан
6. Ничипор
7. Миско Корж
8. Тарас Торопненко
9. Степан Козленко
10. Омеленко
11. Ничипор Мелех
12. Яцко Кулик
13. Гришко Михайленко
14. Ярмола Іляшенко
15. Савка Худинський
16. Хвеско Кгалинский
17. Іван Чучуга
18. Бутрим Попович
19. Євхим Зивала
20. Грицко Козоризенко
21. Левко Корис
22. Архип Десченко
23. Мирон Васченко
24. Андрей Гуляницький
25. Прокоп Гайдук
26. Степан Дудувоченя
27. Грицько Колесниченко з Мотижина
28. Лукян Іваницкий
29. Іванашко Волошин
30. Євхим Пилипенко
31. Конаш Семененко
32. Іван Савченко
33. Іван Вайвуненко
34. Костеленець
35. Дмитро Корнієнко
36. Миско Чигира
37. Ониско Телбух
38. Конон Глушенко
39. Трохим Шабелтасний
40. Ничипор Злиденний
41. Хвеско Хлиденник
42. Лучка
43. Олешко Івасченко
44. Улас Пикаленко
45. Андрей Петренко
46. Іван Січкар
47. Ярема Копиловський
48. Іванець Хведченко
49. Юско Антоненко
50. Іван Бенюх
51. Савка Лучченко
52. Гаврило Ясков зять
53. Корней Ликовський
54. Трохим Матяшенко
55. Тимош Лайченко
56. Савка Іванинич
57. Роман Хведорович
58. Ярмола Антоненко
59. Улас Шевелик
60. Клим Кабаненко
61. Ярема Андрушенко
62. Демко Лахненко
63. Матвей Василенко
64. Мартин Салата
65. Кондрат Макаренко
66. Петро Осипенко
67. Мина Дудченко
68. Ярема Королювець
69. Савка Тупталенко
70. Іванко
71. Тимош Суша
72. Матвей Лаврученко
73. Плят Нечипоренко
74. Хвеско Годнець
75. Євхим Гайдук
76. Миско Милашенко
77. Хведор Татарин
78. Івашко Печербишенко
79. Савка Заненко
80. Семен Шостаченкол
81. Тимуш Лазченко
82. Мартин Якименко
83. Кобезненко Курса
84. Хведор Каченко

85. Іван Крученко
86. Васко Гаценко
87. Васко Буриненко
88. Андрій Гриценко
89. Юско Овдієнко
90. Грицко Круглий
91. Іван Дубина
92. Самуїло Боровиченко
93. Прокоп Куриленко
94. Павел Гуленицький
95. Миско Сечкаренко
96. Васко Петренко
97. Леско Залиський
98. Хведор Бинець
99. Пилип Ленченко
100. Гарашко Якименко
101. Янко Пилипенко
102. Хвеско Новаченко
103. Сергій Бураченко
104. Миско Демиденко
105. Микита Глипник
106. Миско Трохименко
107. Хведор Дубас
108. Опанас
109. Васко Бондаренко
110. Семен Турбовець
111. Іван Паволоцький

В. Ремелє, О. Ремелє, Г. Шулькевич

РОЖІВСЬКА СОТНЯ

1. Михайло Стародубенко
2. Лесько Самойленко
3. Степан Купибіденко
4. Іван Канцеляренко
5. Фесько Рожевський
6. Микита Иванович
7. Данило Канцеляренко
8. Куць Золотуха
9. Федор Белоцерковець
10. Іван Боровиченко
11. Васько Боровиченко
12. Яcько Нижиловець
13. Грицько Сметана
14. Кузьма Богданенко (Богдаренко)
15. Тимош Бекол (Беком)
16. Яcько Березняцький
17. Семен Войтов зять
18. Шимко Тимко (Тимко)
19. Данило Карпенко
20. Іван Полоцький
21. Гаврило Густишковський
22. Остап Водневик
23. Тишко Мащенко
24. Дацько Силинський
25. Федор Коломієць
26. Мартин Лещенко
27. Крисько Тушен
28. Васько Шимченко
29. Іван Матюшенко
30. Грицько Костюченко
31. Остап Грищенко
32. Сезон Мосеєнко
33. Іван Серацький
34. Яким Петрів брат
35. Процик Макаренко
36. Стецько Олексеенко
37. Іван Василенковський
38. Роман Мелниченко
39. Васько Родченко (Радченко)
40. Логвин
41. Захарко Шепеленко
42. Лесько Карашинський
43. Гриць Стреска
44. Матвей Косяченко
45. Лесько Солониченко
46. Грицько Коваль
47. Грицько Скребець
48. Яцько Проженко
49. Семен Павленко
50. Андрій Огаєнко

В. Ремелє, О. Ремелє, Г. Шулькевич

СОТНЯ ЯСНОГОРОДСЬКА

1. Трохим Яценко (сотник)
2. Грицько Бовтуненко
3. Роман Дудченко
4. Семен Котляр
5. Роман Соколовський
6. Васко Шарії
7. Грицко Шарії
8. Яцко Олексієнко
9. Семен Шумський
10. Савка Донец
11. Васко Кохненко
12. Васко Мизиненко
13. Василь
14. Онушко
15. Филон Новаченко
16. Овдій Коваль
17. Грицко Книш
18. Матвей Сайко
19. Матяш
20. Семен Добрий
21. Богдан Бороденко
22. Тимош Сулим
23. Ігнат Рудика
24. Терешко
25. Микита Коваленко
26. Яско Пташниченко
27. Васко Авраменко
28. Никон Сидоренко
29. Наум Сулим
30. Павел Гиравченко
31. Яско Тересченко
32. Лукян Глусченко
33. Семен Павленко
34. Станишевський
35. Лукян Бичин
36. Яско Прученко
37. Миско Беленский
38. Миско Воробець
39. Демид Коваленко
40. Самуїл Сало
41. Бухавський
42. Роман Тимошенко
43. Логвин
44. Степан Вовнянка
45. Павел Дудик
46. Андрей Сувертока
47. Павел Перехриста
48. Лаврин Богданенко
49. Олешко Іваниченко
50. Хвеско Лукяненко
51. Андрей Шипошенко
52. Яско Охрименко
53. Омелко Гиренко
54. Яско Стрижка
55. Куприян
56. Василь Дридженко
57. Мартин
58. Курило Денненко
59. Устим
60. Роман Гавриченко
61. Опанас
62. Гаврило Мелниченко
63. Прокоп Гинбул
64. Юрко Іляшенко
65. Богдан Патаченко
66. Гараско Прогаленко
67. Миско Петренко
68. Іван Гончар
69. Яцко Сасченко
70. Грицко Бороденко
71. Федор Полинко
72. Іван Ігнатенко
73. Валко Кравченко
74. Яким Гуриненко
75. Демко Биркаленко
76. Степан Колинко
77. Хвеско Грушко
78. Сидор Ярошенко
79. Кардаш
80. Олекса
81. Ковтун
82. Микитенко
83. Грицько
84. Миско Воробець
85. Данило Павленко
86. Мясоїд

В. Ремелє, О. Ремелє, Г. Шулькевич

НАША ЗЕМЛЯ — МАКАРІВЩИНА

МАПА РАЙОНУ

Районний центр смт МАКАРІВ

Адреса Макарівської районної державної адміністрації
08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, 30
Тел.: 5-14-44, 5-14-42, факс: 5-12-81

Загальні відомості про район

Дата утворення: 1923 р.

Площа: 1362,4 кв. км	4,7% від території області
Відстані: від смт Макарова до м. Києва	56 км
до найближчих залізничних станцій	25 км (Бородянка)
	30 км (Буян)
	50 км (Фастів)

Географічні дані: Район належить до Поліської зони України, де переважають дерново-підзолисті, дернові та болотні ґрунти, піщані та легкосуглинкові. Територією району протікають 11 річок, загальною протяжністю 360 км. Найбільші: в межах району Здвиж (34,0 км), Ірпінь — (29,0 км), р. Сивка — (17 км), р. Буча — (16,0 км).

Кордони: На заході район межує з Житомирською областю, на півночі — з Бородянським районом, на півдні — з Фастівським районом, на сході — з Києво-Святошинським районом.

Адміністративно-територіальні одиниці:

Міст районного значення	— 0
Селищ міського типу	— 2
Сільських населених пунктів	— 67
Кількість населених пунктів	— 69

Чисельність населення станом на 01.01.2005		— 44,3 тис. чол.
У тому числі	міське	— 12,9 тис. чол.
	сільське	— 31,4 тис. чол.

Коди міжміського зв'язку:
з Києва та Київської області 278;
з інших регіонів 04478

Опис ГЕРБА та ПРАПОРА Макарівського району

Автори: *заслужений художник України* ***Марчук А.П.***,
історик ***Обухівський В.В.***

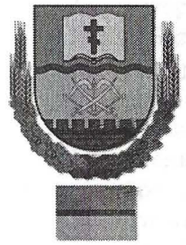

ГЕРБ

В центрі композиції розташований прямокутний вверху та заокруглений внизу щит. Співвідношення висоти до ширини щита 8:7. Щит поділений горизонтально на дві рівні частини синьою хвилястою смугою.

У верхній частині щита на зеленому полі зображена розкрита книга срібного кольору, на тлі книги розміщений православний хрест. Макарівщина — батьківщина видатного духовного діяча XVII–XVIII ст. Данила Туптала (Дмитрія Ростовського), який причислений до лику святих православної церкви, автора книги "Житіє Святих". Зображення книги означає відродження духовності та давніх освітянських традицій.

У нижній частині щита на золотому тлі зображена оборонна стіна, яка символізує захисне значення району в далекому минулому. В ряді сіл існували давньоруські городища (Макарів, Бишів, Андріївка, Мотижин, Чорногородка, Небелиця) та середньовічні замки. По території краю проходять чотири Змієві вали.

Над оборонною стіною зображений натягнутий лук з стрілою та накладеними перехрещеними шаблями. В XVI–XVIII ст. територія району стала ареною національно-визвольної боротьби. Макарівська, Ясногородська, Рожівська козацькі сотні брали активну участь в боях під проводом Б. Хмельницького. Тут діяли селянсько-козацькі загони в період гайдамаччини та Коліївщини, визволяючи край від поневолювачів.

СИМВОЛІКА КОЛЬОРОВОЇ ГАМИ ГЕРБА

Територія району розташована в межах природних зон Полісся (зелений колір) та лісостепу (золотий колір). По північній і південній стороні території району проходять річки Здвиж та Ірпінь (символіка синьої хвилястої смуги всередині щита).

Зелений колір уособлює вірність, чесність, свободу. Золотий — знатність, багатство і силу. Синій — велич і красу. Срібний — чистоту та мудрість.

КАРТУШ

Герб обрамлює картуш у вигляді вінка, з правого боку соснової гілки, з лівого — дубової гілки зеленого кольору, як основні види рослинності краю. Картуш завершується зображенням колосся пшениці золотого кольору, що є основним напрямком сільськогосподарського виробництва району.

Вінок з соснової та дубової гілок перев'язаний унизу синьою стрічкою.

ПРАПОР

Співвідношення 2:3, розділений на дві рівні частини синьою смугою. Зверху — зелений колір, знизу — золотий. На тло прапора може накладатися щит герба.

ГІМН

Слова ***І. Каруна****, музика* ***В. Степурка***

МАКАРІВЩИНА РІДНА

На Київськім Поліссі перлинонька сія,
Уквітчана садами Макарівська земля.
Ще й досі на сторожі ті Змієві вали,
Що матір міст всіх руських постійно берегли.

Приспів:

Макарівщина щедра, чарівна сторона,
Ти завжди найрідніша була і є одна.
Нехай же рік за роком у даль рясну гряде,
А ми любили, любим не зрадимо тебе.

Хай славляться врожаєм щорік твої лани,
Пшениця й жито родять і радують льони.
Тож будь щаслива, земле, і завжди щоб цвіла
За те, що славу краю і Туптала дала.

Приспів.

Макарівський район

Макарівський район розташований у західній частині Київської області. Межує з Бородянським, Києво-Святошинським і Фастівським районами Київської області та Радомишльським і Брусилівським районами Житомирської області. Площа району становить 1362,4 квадратних кілометрів. Сільськогосподарських угідь — 49 082 гектари, із них — 46 240 гектарів ріллі.

Місцевість являє собою горбисту рівнину розділену річковими долинами і балками, схили яких в південній частині порізані вимоїнами і ярами. По території району протікає 15 річок, загальною протяжністю понад 360 кілометрів, найбільшими серед яких є Здвиж та Ірпінь. Північна частина Макарівського району належить до Київського Полісся. Південна, що майже повністю співпадає з межами Бишівського району, який було ліквідовано у 1959 році, до Полісся не належить. Народна приказка так і говорить: "Бишів з лісу вийшов, а до степу не дійшов". Загальна площа лісових насаджень — 35 487 гектарів. Ґрунти в північній частині

піщані та супіщані, в південній — суглинкові, на заболочених ділянках — торф'яні. Клімат м'який, помірно вологий, невеликі морози часто змінюються відлигами. Літо у першій половині тепле, у другій — жарке.

З корисних копалин зустрічаються родовища цегляно-черепичної глини, карбонатної сировини, граніту, торфу і будівельного піску.

По території району проходить автомагістраль Київ — Чоп (Е-40), є залізнична станція "Буян" Південно-Західної залізниці.

До складу району входять 70 населених пунктів, об'єднані у 36 сільських та 2 селищні ради. Населення складає 49 600 чоловік.

З давніх-давен на території Макарівського району розміщувалися багатолюдні поселення. Знайдено знаряддя праці та рештки поселень доби пізнього неоліту та бронзи поблизу більшості сіл району. Залишки давньоруських городищ IX–XII століть виявлені у Бишеві, Андріївці, Мотижині, Небилиці, Рожеві, Чорногородці та поблизу сіл Козичанки, Великого Карашина, Мостища. З півночі на південь територією району тягнуться чотири Змієві вали — захисні споруди часів Київської Русі.

З 1320 року, після визволення України від татаро-монгольського іга, на території району з'являються литовські шляхтичі. Залишки шляху, що в народі звався Литовським, прослідковуються біля Четвертого Змієвого валу. Литовські феодали Івашенцевичі обрали своєю резиденцією село Вороніне. Згодом, у другій половині XVI століття, Макар Івашенцевич став тут постійно жити, а його нащадки перейменували Вороніне в Макарів і самі стали писатися Макаревичами.

Яскраву сторінку вписали мешканці Макарівщини у літопис визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Сучасна територія району майже співпадає із межами тогочасних Макарівської та Ясногородської сотень Київського полку та Рожівської сотні Білоцерківського полку. Ці сотні, складені переважно із місцевих жителів, брали участь у битвах під Зборовом (1649 р.), Берестечком (1651 р.) і Батогом (1652 р.).

Після того, як Росія, зрадивши українців, передала Польщі Правобережжя, Макарівщина знову опинилася під владою Речі Посполитої. Місцеві жителі брали активну участь у народних повстаннях: в 1664 році під проводом Децика, у 1704 — під керівництвом Семена Палія. А під час гайдамацького повстання Коліївщини (1768 р.) уся територія сучасного Макарівського району була під контролем відомого ватажка, уродженця села Грузького, Івана Бондаренка.

У 1804 році Макарів та Бишів стають волосними центрами Київського повіту. У складі Російської Імперії становище міщан та селян не покращилося. Аж до 1917 року майже всіма селами котилися хвилі народних повстань.

1921 року Макарівщина та Бишівщина увійшли до складу Радянської України. У відповідності до постанови ВУЦВК від 7 березня 1923 року було створено Макарівський та Бишівський райони. Останній 4 березня 1959 року було ліквідовано, але лише 12 грудня 1966 року його територія увійшла до складу Макарівського району, який після того набув сучасних меж.

Голодомор 1933 року забрав життя біля 15 000 місцевих селян. Чорну сторінку лишили в історії і сталінські репресії кінця 30-х років XX століття.

У роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років на території Макарівського й Бишівського районів діяли 23 підпільні групи та два партизанські загони. У Бишеві було створено районний осередок Організації Українських Націоналістів, у лавах якого було понад 20 членів. З березня 1943 року на території Макарівського і Бишівського районів діяло Київське з'єднання партизанських загонів І.О. Хитриченка. Певний час на території Макарівського району базувались партизанські з'єднання С.А. Ковпака та М.І. Наумова. У боротьбі з ворогом на фронтах і в тилу загинуло близько 7000 жителів району.

Понад п'ять з половиною тисяч мешканців Макарівщини були нагороджені орденами і медалями. А уродженці сіл Борівка — Я.С. Клименко, Мотижина — Р.П. Лазнюк, Чорногородки — М.І. Дюденко стали повними кавалерами Орденів Слави.

Макарівська земля виховала чотирьох Героїв Радянського Союзу. Артилеристи, старший сержант А.А. Петриченко із села Андріївки та гвардії старший сержант М.П. Новик із Гавронщини удостоєні звання Героя Радянського Союзу посмертно. Відзначено званням Героя Радянського Союзу уродженця Новосілок, командира підводного човна С-51, І.Х. Кучеренка та пілота В.Т. Поповича із села Соснівки.

На території району знаходиться 56 братських могил. У братській могилі села Рожева похований Герой Радянського Союзу А.О. Гробов. А Весело-Слобідська земля стала місцем спочинку для відомої розвідниці Л.Й. Карцевої. На честь полеглих воїнів на території району споруджено більше 50 пам'ятників, обелісків та пам'ятних знаків.

Мешканці району свято бережуть пам'ять про воїнів-земляків, партизан і підпільників.

Чорнобильська біда, що боляче вразила долі сотень тисяч людей, торкнула своїм чорним крилом і макарівський край. В 1986 році в район прибуло майже дев'ять тисяч переселенців із зони відчуження, для яких було побудовано біля 150 квартир та 2548 будинків садибного типу у 23 населених пунктах.

Після проголошення незалежності України жителі району повертаються до прадавніх традицій. В містечках і селах відроджуються Православні общини, будуються нові храми. Активно відновлюється краєзнавство. Колекція Бишівського краєзнавчого музею під керівництвом В.В. Обухівського, яка налічує понад 1000 експонатів — пам'яток археології середньовіччя та Великої Вітчизняної війни, відома багатьом в Україні та за її межами. Дослідники відтворюють історію району, відкриваючи загалу маловідомі та зовсім забуті її сторінки. Музей отримав державний сертифікат. До краєзнавчих пошуків долучаються і члени районного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації "Молода Просвіта", заснованого у 2002 році в селі Грузькому. У Макарові активно діє краєзнавчий клуб "Пошук" під керівництвом Д.С. Нетреби, який за свою пошукову роботу неодноразово нагороджувався відзнаками Всеукраїнських конкурсів.

В ході реформування аграрного сектора економіки в районі створено понад 90 сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Основні напрямки сільськогосподарського виробництва в рослинництві — вирощування зернових,

зернобобових та технічних культур, у тваринництві — виробництво молока та вирощування худоби і птиці. Окремі агропідприємства займаються вирощуванням кукурудзи, соняшників, цукрових буряків, насінництвом трав.

Регіональне опорне господарство Асоціації "Картопля України" по виробництву еліти картоплі ПП "Київське" села Маковище вирощує картоплю на основі сучасних досягнень біотехнології у поєднанні із загальноприйнятими методами. Пробірковими рослинами та мікробульбами забезпечує і супроводжує технологію вихідного матеріалу. В розсадниках первинного насінництва суперсупереліти, супереліти та еліти вирощується насіння понад 25 сортів картоплі вітчизняної та зарубіжної селекції.

Стабільні врожаї крохмалистої досягнуто у СВК "Росія" села Королівка, опорного пункту з первинного насінництва картоплі інституту картоплярства УААН.

З 1972 року у Копилові успішно діє відділення селекції озимої пшениці інституту землеробства УААН. За даний період науковцями відділення створені високопродуктивні сорти озимої пшениці: Поліська-70, Поліська-85, Поліська-87, Поліська-90 та інші, що свого часу були районовані у різних кліматичних зонах на площі більше одного мільйона гектарів.

З метою покращення соціальної інфраструктури та розвитку послуг в Макарівському районі у 2000 році був створений і успішно діє "Макарівський сільський сервісний центр". Центр надає послуги в різних галузях сільськогосподарської діяльності, проводить навчання громадян, які ведуть особисте підсобне господарство. Він діє в рамках проекту "Підвищення рівня життя сільського населення в Київській області". Створено кредитну спілку власників особистих підсобних господарств району "Господар".

Промисловість району представлена 10 основними підприємствами різних форм власності, серед яких найвідомішими є Червонослобідський спиртзавод, АТ "Макарівмолокозавод", Бишівський хлібохарчокомбінат, ЗАТ фабрика "Світанок", ВАТ завод "Потенціал" концерну "НОРД". Також в районі зареєстровано близько 200 малих підприємств.

Населення Макарівщини обслуговують два ринки та 233 об'єкти торгівлі та громадського харчування.

28 населених пунктів району мають централізоване водопостачання, 35 населених пунктів газифіковано.

В районі функціонують Макарівське медичне училище, Мотижинський ліцей, Центр творчості дітей та юнацтва імені Данила Туптала, дитячі музична та спортивна школи, міжшкільний навчально-виробничий комбінат, дитячий будинок змішаного типу "Барвінок", Мостищанська допоміжна школа-інтернат, 35 загальноосвітніх шкіл, 28 дошкільних закладів освіти, два навчально-виховні комплекси школа-дитячий садок.

До послуг населення медичні установи: центральна районна лікарня, дві дільничні лікарні, п'ять амбулаторій та 43 фельдшерсько-акушерські пункти.

Твори уродженця Козичанки, Заслуженого художника України, члена Національної Спілки художників України, лауреата міжнародних премій Анатолія

Марчука зберігаються в багатьох провідних художніх музеях України та Польщі, в колекціях Міністерства культури, Дирекції виставок Національної спілки художників України та приватних збірках України, Польщі, Німеччини, США, Австралії та Канади. З Бишевом нерозривно пов'язане ім'я художників, членів Національної Спілки художників України, Бориса Бойка і Віктора Клименка. У Макарові живе та працює член Національної спілки народних майстрів України Людмила Вітковська. Яскрава мистецька палітра і в члена національної спілки композиторів України Віктора Степурка.

Щедрий макарівський край і на митців художнього слова.

У 1651 році в родині макарівського сотника Сави Туптала народився і виріс відомий письменник і духовний діяч Данило Туптало (Дмитро Ростовський), який причислений до лику святих православної церкви. Його перу належать книги "Четьї-Мінеї" ("Життя Святих") та декілька віршованих драм.

Окрасою української літератури стали імена Олександра Підсухи з Ніжилович, Володимира Малика і Петра Сиченка з Новосілок, Гната Майстренка із Забуяння, Миколи Олійника з Бишева, Івана Куштенка з Чорногородки, а також Бориса Полійчука, Семена Гордєєва з Макарова та багатьох інших.

Творчість відомих майстрів О.М. Підсухи та В.К. Малика внесено до навчальних програм з української літератури.

Ця земля виховала доктора історичних наук Йосипа Даниловича Ремезовського, селекціонерів, лауреатів Сталінської премії Івана Власовича Карповича та Миколу Степановича Паламаря, дипломата Івана Івановича Марчука. Віталій Кулаковський з села Мостища — доктор історичних наук, автор багатьох наукових і літературних творів, завідуючий редакцією "Історії міст і сіл УРСР".

Макарів є батьківщиною Народного артиста України, лауреата Державної премії України імені Т.Г. Шевченка Анатолія Паламаренка. У Макарові навчався народний артист СРСР Ю.М. Мажуга.

Кожен макарівчанин має в душі часточку рідної землі, щось святе, близьке лише йому. І куди б не занесла його доля, все одно серце його у Батьківському краю, до якого ведуть всі стежинки непростого життя.

Є. Букет

Державні установи

Назва	Адреса
Макарівська районна державна адміністрація	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, 30 КОД-278. Факс: 5-12-81. Приймальна: 5-14-44
Сільська рада	0813, с. Андріївка, вул. Леніна, буд. 12, тел. (04478) 36231
Сільська рада	0872, с. Бишів, вул. Київська, буд. 2, тел. (04478) 21144
Сільська рада	08023, с. Борівка, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 32610
Сільська рада	08055, с. Вільно, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 22117
Сільська рада	08003, с. Гавронщина, вул. Київська, буд. 1, тел. (04478) 41717

Продовження табл.

Назва	Адреса
Сільська рада	08051, с. Грузьке, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 23731
Сільська рада	08011, с. Забуяння, вул. Матросова, буд. 3, тел. (04478) 35242
Сільська рада	08050, с. Карашин, вул. Перемоги, буд. 1, тел. (04478) 39217
Селищна рада	08010, смт Кодра, вул. Т. Шевченка, буд. 16, тел. (04478) 35264
Сільська рада	08053, с. Козичанка, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 24217
Сільська рада	08032, с. Колонщина, вул. Гагаріна, буд. 1, тел. (04478) 42217
Сільська рада	08033, с. Копилів, вул. Жовтнева, буд. 4, тел. (04478) 30217
Сільська рада	08012, с. Королівка, вул. Чапаєва, буд. 4, тел. (04478) 31217
Сільська рада	08014, с. Липівка, вул. Т. Шевченка, буд. 8, тел. (04478) 31517
Сільська рада	08063, с. Лишня, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 23427
Сільська рада	08045, с. Людвинівка, вул. Леніна, буд. 10, тел. (04478) 32478
Селищна рада	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 30, тел. (04478) 51275
Сільська рада	08034, с. Маковище, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 41633
Сільська рада	08051, с. Мар'янівка, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 33217
Сільська рада	08071, с. Мостище, вул. Леніна, буд. 10, тел. (04478) 21356
Сільська рада	08060, с. Мотижин, вул. Довгича, буд. 12, тел. (04478) 38222
Сільська рада	08021, с. Ніжиловичі, вул. Першотравнева, буд. 2, тел. (04478) 41117
Сільська рада	08022, с. Наливайківка, вул. Леніна, буд. 13, тел. (04478) 47224
Сільська рада	08024, с. Небелиця, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 42835
Сільська рада	08070, с. Новосілки, вул. Кучеренка, буд. 1, тел. (04478) 24523
Сільська рада	08035, с. Опачичі, вул. Київська, буд. 4, тел. (04478) 24206
Сільська рада	08062, с. Пашківка, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 22717
Сільська рада	08030, с. Плахтянка, вул. Кавказька, буд. 7, тел. (04478) 34242
Сільська рада	08043, с. Рожів, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 41317
Сільська рада	08040, с. Ситняки, вул. Леніна, буд. 25, тел. (04478) 33431
Сільська рада	08054, с. Соснівка, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 23517
Сільська рада	08044, с. Фасова, вул. Франка, буд. 2, тел. (04478) 32442
Сільська рада	08042, с. Червона Слобода, вул. 70 років Жовтня, буд. 1, тел. (04478) 45150
Сільська рада	08074, с. Черногородка, вул. Леніна, буд. 87, тел. (04478) 24322
Сільська рада	08041, с. Юрів, вул. Т. Шевченка, буд. 3, тел. (04478) 23417
Сільська рада	08073, с. Яблунівка, вул. Радянська, тел. (04478) 22431
Сільська рада	08061, с. Ясногородка, вул. Київська, буд. 7, тел. (04478) 2342
Інспекція по екобезпеці	08000, смт Макарів, вул. Котовського, буд. 18, тел. (04478) 52456
Бюро технічної інвентаризації	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 3, тел. (04478) 51494

Продовження табл.

Назва	Адреса
Бородянська міжрайонна ВДКОВ ФСС ТВП	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, 30 тел. (04478) 5-15-51
Відділ охорони при Макарівському РВГУ МВС України	08000, смт Макарів, вул. Пушкіна, буд. 1. тел. (04478) 52069.
Відділ освіти	08000, смт Макарів, вул. Піонерська, буд. 5, тел. (04478) 21196
ДАІ Макарів РВГУ МВС України	01000, м. Київ, вул. Аеровокзальна, буд. 3, тел. (04478) 51459
Державна податкова інспекція	08000, смт Макарів, вул. Гагаріна, буд. 14, тел. (04478) 51008
Державне казначейство	08000, смт Макарів, вул. Котовського, буд. 8, тел. (04478) 52467
Макарівська Районна Рада	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 30, тел. (04478) 51138
Макарівський райвійськомат	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 60, тел. (04478) 51345
Пенсійний фонд України	08000, смт Макарів, вул. Проектна, буд. 5, тел. (04478) 51286
Райвідділ земельних ресурсів	08000, смт Макарів, вул. Котовського, буд. 18, тел. (04478) 51348
Районна Держадміністрація	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 30, тел. (04478) 51077
Райфінвідділ	08000, смт Макарів, пров. Радянський, буд. 2, тел. (04478) 51163
Санепідемстанція	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 49, тел. (04478) 51156
Служба у справах неповнолітніх Київської облдержадміністрації	с. Копилів, вул. Макарівська, буд. 31, корп. А, тел. (04478) 30218
Управління газового господарства	08000, смт Макарів, вул. 8-го Березня, буд. 1, тел. (04478) 31226
Управління сільського господарства	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 2, тел. (04478) 51184
Управління соціального захисту населення	08000, смт Макарів, пров. Радянський, буд. 2, тел. (04478) 51273
Управління статистики	смт Макарів, пров. Радянський, буд. 4, тел. (04478) 51103
Управління юстиції	смт Макарів, вул. Проектна, буд. 5, тел. (04478) 51195
Фонд соціального страхування	08000, смт Макарів, вул. Проектна, буд. 5, тел. (04478) 52437
Центр зайнятості	смт Макарів, вул. Проектна, буд. 5, тел. (04478) 51244

Є. Букет

Підприємства та організації

"Дніпропак" ТОВ	08063, с. Лишня, вул. Київська, буд. 11А, тел. (04478) 23429	АЗС
"Румб" ТОВ	08004, с. Калинівка, вул. Дорожна, буд. 21, тел. (04478) 33669	АЗС
"Славутич" ТОВ	08000, смт Макарів, вул. Дорожна, буд. 32, тел. (04478) 51252	АЗС
АП Червонослобідський спиртзавод	08042, с. Ч. Слобода, вул. Заводська, буд. 1, тел. (04478) 35201	Алкогольні напої
Аптека 65	08072, с. Бишів, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 21141	Аптеки
Аптека 10	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 58, тел. (04478) 23796	Аптеки
"Приватбанк" КБ	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 26, тел. (04478) 51147	Банківська діяльність
"Хрещатик" КБ	08072, с. Бишів, вул. Київська, буд. 46, тел. (04478) 21302	Банківська діяльність
АКБ"Правекс-банк"	01021, м. Київ, узвіз Кловський, буд.9, корп. 2, тел. (04478)52676	Банківська діяльність
АППБ АВАЛЬ	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 33, тел. (04478) 51307	Банківська діяльність
Державний Ощадний банк України	08000, смт Макарів, вул. Садова, буд. 1, тел. (04478) 21207	Банківська діяльність
Дитяча бібліотека	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 7, тел. (04478) 51104	Бібліотеки
Доросла бібліотека	08000, смт Макарів, вул. Котовського, буд. 6, тел. (04478) 51194	Бібліотеки
"Райагрошляхбуд"	08000, смт Макарів, вул. Дорожна, буд. 27, тел. (04478) 52405	Будівництво
Архітектурно-планове бюро	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 30, тел. (04478) 51140	Будівництво
Міжгосподарська будівельна організація	08000, смт Макарів, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 51456	Будівництво
ПМК-23 АТ	08000, смт Макарів, вул. Дорожна, буд. 14, тел. (04478) 51075	Будівництво
СМП "Шляхбуд"	08013, с. Андріївка, вул. Т. Шевченка, буд. 8, тел. (04478) 36273	Будівництво
СПМК-11	08000, смт Макарів, вул. Дорожна, буд. 11, тел. (04478) 52488	Будівництво
Цегельний завод	08000, смт Макарів, вул. Калініна, буд. 9, тел. (04478) 51183	Будівництво
"Київзооветпостач" ВАТ	08000, смт Макарів, вул. Кочубея, буд. 1, тел. (04478) 51185	Ветеринарні послуги
"Укрзооветпром-постач" ВАТ	08030, с. Плахтянка, вул. Кавказька, тел. (04478) 34232	Ветеринарні послуги
"Аеротехніка-МЛТ" НВП	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, 150, тел. (04478) 51988	Виготовлення деталей

Продовження табл.

Будинок культури	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 27, тел. (04478) 51380	Відпочинок
Товариство мисливців	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 10, тел. (04478) 52459	Громадські установи
Товариство ветеранів	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 20, тел. (04478) 52478	Громадські установи
"Київобленерго" ВАТ	08132, м. Вишневе, вул. Київська, буд. 26, тел. (04478) 51065	Енергопостачання
Райагропроменерго	08000, смт Макарів, вул. Леніна, буд. 62, тел. (04478) 51105	Енергопостачання
Редакція газети "Макарівські вісті"	08000, смт Макарів, вул. Пушкіна, буд. 2, тел. (04478) 51344	ЗМІ та реклама
Льонозавод	08000, смт Макарів, вул. Ватутіна, буд. 2, тел. (04478) 51158	Легка промисловість льонопереробка
Держлісгосп	08000, смт Макарів, вул. Леніна, буд. 7, тел. (04478) 51554	Лісне господарство
Підприємство по забезпеченню нафтопродуктами	08000, с. Калинівка, вул. Київська, буд. 1, тел. (04478) 33687	Нафтопродукти
Оптика	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 12, тел. (04478) 52870	Оптика
Сільський сервісний центр	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 60, тел. (04478) 51174	Побутове обслуговування
Макарівський вузол зв'язку	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 38, тел. (04478) 51171	Поштові послуги
Інкубаторна станція	08000, смт Макарів, вул. Набережна, буд. 39, тел. (04478) 51247	Птахівництво
Колгоспний ринок	08000, смт Макарів, вул. Т. Шевченка, буд. 2, тел. (04478) 52770	Ринки
"Агрофірма Надія" ТОВ	08073, с. Яблунівка, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 22435	Сільське господарство
"Агрофірма Сузір'я" ТОВ	08070, с. Новосілки, вул. Каховська, буд. 8, тел. (04478) 24526	Сільське господарство
"Бишів" КСП	08072, с. Бишів, вул. Леніна, буд. 12, тел. (04478) 21109	Сільське господарство
"Дід Макар" СФГ	08041, с. Юрів, вул. Леніна, буд. 33, тел. (04478) 45286	Сільське господарство
"Оберіг" СФГ	08041, с. Юрів, вул. Леніна, буд. 3, тел. (04478) 33433	СІльське госп-во
"Перемога" КСП	08062, с. Пашківка, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 22743	Сільське госп-во
"Поліське" КСП	08021, с. Ніжиловичі, вул. Леніна, буд. 12, тел. (04478) 41144	Сільське госп-во
"Родіна" КСП	08022, с. Наливайківка, вул. Комсомольська, буд. 21, тел. (04478) 47244	Сільське госп-во
"Світанок" ТОВ СП Агрофірма	08052, с. Грузьке, вул. Піонерська, буд. 1, тел. (04478) 23719	Сільське госп-во
"Сортнасінняовочі" насіннева база	08012, с. Королівка, вул. Профспілкова, буд. 4, тел. (04478) 31267	Сільське госп-во

Продовження табл.

"Труд" КСП	08043, с. Рожів, вул. Радянська, буд 4, тел. (04478) 41344	Сільське госп-во
"Шепелицький" колгосп	08051, с. Мар'янівка, вул. Леніна, буд. 1, тел. (04478) 33218	Сільське госп-во
"Ясногородка" КСП	08061, с. Ясногородка, вул. Свердлова, буд. 8, тел. (04478) 23244	Сільське госп-во
"Ясногородська страусова ферма" ТОВ	08061, с. Ясногородка, вул. Подлесна, буд. 32, тел. (04478) 23240	Сільське госп-во
КСП ім. Шевченка	08060, с. Мотижин, вул. Довгича, буд. 22, тел. (04478) 38243	Сільське госп-во
"Оранта" НАСК	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 2, тел. (04478) 51454	Страхування
Район теплових мереж	08000, смт Макарів, вул. Гагаріна, буд. 1, тел. (04478) 52786	Теплопостачання
"АЛПО" ТОВ	08004, с. Калинівка, вул.Калинівська, буд. 109, тел. (04478) 24391	Торгівля
"Арістей" СТОВ	08074, с. Чорногородка, вул. Леніна, буд. 68, тел. (04478) 24391	Торгівля
Макарівське роздрібно-торгове об'єднання	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 52, тел. (04478) 52561	Торгівля
"Слобода& Ко"ТОВ	08042, с. Ч. Слобода, вул. Заводська, буд. 1, тел. (04478) 45103	Торгівля
"Техкомплект" ТОВ	08004, с. Калинівка, вул. Київська, буд. 43, корп. 2, тел. (04478) 33647	Торгівля
Гавронщина-торф ДП	08003, с. Гавронщина, вул. Т. Шевченка, буд. 70, тел. (04478) 41786	Торф
"Автотех" ТОВ	08004, с. Калинівка, вул. Київська, буд. 88, тел. (04478) 33689	Транспорт
Автотранспортне управління обласне	01000, м. Київ, вул. Н. Вал, буд. 5, тел. (04478) 51274	Транспорт
АТП-13240 АТ	08000, смт Макарів, вул. Леніна, буд. 2, тел. (04478) 52687	Транспорт
Медичне училище	08000, смт Макарів, вул. Ілліча, буд. 5, тел. (04478) 51304	Учбові заклади
Музична школа	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд 3, тел. (04478) 51991	Учбові заклади
Навчально-виробничий комбінат	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, тел. (04478) 52855	Учбові заклади
Середня загально-освітня школа № 1	08000, смт Макарів, вул. Піонерська, буд. 9, тел. (04478) 51233	Учбові заклади
Середня загально-освітня школа № 2	08000, смт Макарів, вул. Ватутіна, буд. 12, тел. (04478) 52668	Учбові заклади
Учбово-виховний комбінат	08060, с. Мотижин, вул. Леніна, тел. (04478) 38240	Учбові заклади
Школа-інтернат	08071, с. Мостище, вул. Кірова, буд. 10, тел. (04478) 24515	Учбові заклади

Продовження табл.

"Макарівський хлібзавод" АТ	08000, смт Макарів, вул. Леніна, буд. 22, тел. (04478) 51284	Хлібобулочні вироби, виробництво
Хлібокомбінат	08072, с. Бишів, вул. Гагаріна, тел. (04478) 21170	Хлібобулочні вироби, виробництво
Адвокат Дарнопих А.І.	08000, смт Макарів, вул. Проектна, буд. 4/32, тел. (04478) 51920	Юридичні послуги
Державна нотаріальна контора	04071, м. Київ, вул. Ярославська, буд. 5, корп. 2, тел. (04478) 51259	Юридичні послуги
Приватний нотаріус	08000, смт Макарів, тел. (04478) 51974	Юридичні послуги
РАГС	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 2, тел. (04478) 51540	Юридичні послуги
"Плахтянський ДЗВП" ВАТ	08004, с. Плахтянка, вул. Кавказька, буд. 10, тел. (04478) 34235	
"Побутовець" АТ	08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, буд. 1, тел. (04478) 51089	
"Потенціал" АТ з-д	08000, смт Макарів, вул. Ватутіна, буд. 65, тел. (04478) 51080	
АТ фабрика "Світанок"	08000, смт Макарів, пров. Більшовицький, тел. (04478) 51161	
Будпласт ЛТД	08040, с. Ситняки, вул. Київська, буд. 1, тел. (04478) 33424	
Кооператив "Граніт"	08000, с. Зуровка, вул. Горького, буд. 15, тел. (04478) 51122	
Клавдієвський лісгоспзаг"	07851, смт Клавдієво, вул. Жовтнева, буд. 1, тел. (04478) 34221	Лісне господарство
Лікарня центральна районна	08000, смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, буд. 6, тел. (04478) 51338	Медичні послуги
"АТ Макарів молоко-завод"	08004, с. Калинівка, вул. Київська, буд. 3, тел. (04478) 33681	Молокопродукти, виробництво
АЗС	08032, с. Березівка, вул. Дорожна, буд. 10, тел. (04478) 42399	Нафтопродукти

Є. Букет

Навчальні заклади Макарівського району

Назва об'єкта	Адреса	Номер телефону
Навчально-виробничий комбінат	смт Макарів, вул. Фрунзе, 60	5-28-55
Центр творчості дітей та юнацтва ім. Данила Туптала	смт Макарів, вул. Фрунзе, 37	5-15-52
Дитячий будинок змішаного типу "Барвінок"	смт Макарів, вул. Ватутіна, 13	5-24-95
Дитячо-юнацька спортивна школа	смт Макарів, вул. Фрунзе, 27	5-28-78

Продовження табл.

Назва об'єкта	Адреса	Номер телефону
Загальноосвітні школи		
Макарівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 1	смт Макарів, вул. Піонерська, 3	5-12-33
Макарівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 2	смт Макарів, вул. Ватутіна, 10	5-26-68
Макарівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 3	смт Макарів-1, вул. Шкільна, 9	5-15-77
Андріївське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–III ступенів — дитячий садок"	с. Андріївка, вул. Шевченка, 1	3-62-40
Бишівська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Бишів, вул. Шкільна, 10	2-11-96
Великокарашинська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. В. Карашин, вул. Перемоги, 2	3-92-40
Гружчанська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Грузьке, вул. Піонерська	2-37-40
Забуянська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Забуяння	3-52-40
Копилівська загальноосвітня школа I-III ступенів	с. Копилів, вул. Жовтнева, 21	3-02-40
Комарівське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–III ступенів — дитячий садокл"	с. Комарівка, вул. Дружби народів, 6	
Колонщинська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Колонщина, вул. 1 Травня, 1	4-22-40
Кодрянське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа — дитячий садок"	с. Кодра, вул. Ковпака, 44	4-39-40
Королівська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Королівна, вул. Клубна, 2	3-12-40
Липівське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–III ступенів — дитячий садок"	с. Липівка, вул. Шевченка	3-15-40
Лишнянська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Лишня, вул. Київська	2-34-40
Мар'янівська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Мар'янівка, вул. Леніна, 1	3-32-40
Маковищанська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Маковище, вул. Леніна, 46	4-16-47
Ніжиловицьке навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–III ступенів — дитячий садок"	с. Ніжиловичі, вул. 1 Травня, 2	4-11-40
Новосілківська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Новосілки, вул. Крупської, 2	2-45-40
Пашківська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Пашківка, вул. Кірова, 4	2-27-40
Ситняківська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Ситняки, вул. Семенченка, 34	3-34-30

Продовження табл.

Назва об'єкта	Адреса	Номер телефону
Червонослобідська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Червона Слобода, вул. Заводська 2	4-51-61
Борівське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I—II ступенів — дитячий садок"	с. Борівка, вул. Леніна	3-26-40
Вільнянська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Вільно, вул. Тернопільська, 2	2-21-37
Гавронщицька загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Гавронщина, вул. Київська, 17а	
Козичанська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Козичанка, вул. Леніна, 8	2-42-40
Наливайківське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–II ступенів — дитячий садок"	с. Наливайківка, вул. Леніна, 117	4-72-40
Небелицька загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Небелиця, вул. 1 Травня, 13	4-28-42
Плахтянське навчально-виховне об'єднання "загальноосвітня школа I–II ступенів — дитячий садок"	с. Плахтянка, вул. Кавказька, 34	3-42-40
Соснівська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Соснівка	2-35-40
Фасівська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Фасова, вул. Шевченка, 3	3-14-40
Чорногородська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Чорногородка, вул. Леніна, 69	2-43-40
Ясногородська загальноосвітня школа I–II ступенів	с. Ясногородка, вул. Київська	2-32-95
Яблунівська загальноосвітня школа I–III ступенів	с. Яблунівка, вул. Леніна, 130	2.24-40
Рожівське навчально-виховне об'єднання "Загальноосвітня школа — дитячий садок"	с. Рожів, вул. Котовського, 20	4-13-40
Мостищанська загальноосвітня школа I ступеня	с. Мотище, вул. Леніна, 2	
Северинівська загальноосвітня школа I ступеня	с. Северинівка	
Мотижинський ліцей	с. Мотижин, вул. В. Довгича, 2	3-82-40

Є. Букет

Кількість учнів шкіл

№№ з/п	Назва шкіл	Кількість учнів
1.	Андріївське НВО I–III ст.	170
2.	Бишівська — " —	529
3.	В. Карашинська — " —	207
4.	Гружчанська — " —	177
5.	Забуянська — " —	144
6.	Кодрянська — " —	190
7.	Колонщинська — " —	152

Продовження табл.

№№ з/п	Назва шкіл	Кількість учнів
8.	Комарівська — " —	112
9.	Копилівська — " —	152
10.	Королівська — " —	172
11.	Липівське НВО I–III ст.	160
12.	Лишнянська — "—	163
13.	Макарівська № 1 — " —	1119
14.	Макарівська № 2 — " —	626
15.	Макарівська № 3 — " —	422
16.	Маковищенська — " —	157
17.	Мар'янівська — " —	135
18.	Мотижинський ліцей	121
19.	Ніжиловицька — " —	114
20.	Новосілківська — " —	162
21.	Пашківська — " —	189
22.	Ситняківська — " —	145
23.	Ч. Слобідська — " —	215
24.	Борівське НВО I–II ст.	93
25.	Вільненська — " —	99
26.	Гавронщинська — " —	77
27.	Козичанська — " —	78
28.	Наливайківська — " —	95
29.	Небелицька — " —	53
30.	Плахтянська — " —	54
31.	Соснівська — " —	98
32.	Фасівська — " —	129
33.	Чорногородська — " —	72
34.	Яблунівська — " —	84
35.	Ясногородська — " —	38
36.	Мостищенська ЗОШ I ст.	11
37.	Рожівська НОВ — I ст	13
38.	Северинівська — " —	17
	Всього:	**6744**

Є. Букет

Перелік лікувальних установ Макарівського району

Назва установи	Адреса, телефон
Центральна районна лікарня	смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, 56, тел. 5-13-38
Грузька дільнична лікарня	с. Грузьке, вул. Піонерська, 32, тел. 2-37-71
Бишівська дільнична лікарня	с. Бишів, вул. Київська, 22, тел. 3-11-37
Забуянська амбулаторія	с. Забуяння, вул. Матросова, 3, тел. 3-52-31

Продовження табл.

Назва установи	Адреса, телефон
Мотижинська амбулаторія	с. Мотижин, вул. В. Довгича, 1, тел. 3-82-17
Плахтянська амбулаторія	с. Плахтянка, вул. Коцюбинського, 2, тел. 3-42-46
Калинівська амбулаторія	с. Калинівка, вул. Київська, 117, тел. 3-36-16
Фельдшерсько-акушерські пункти	
с. Андріївка	вул. Шевченка, 16
с. Борівка	вул. Леніна, 29а
с. В. Карашин	вул. Перемоги, 2а, тел. 3-92-17
с. Гавронщина	вул. 1 Травня, 23а, тел. 4-17-17
с. Королівка	вул. Червоноградська, 2, тел. 3-12-17
с. Липівка	вул. Шевченка, 48а, тел. 4-15-17
с. Маковище	вул. Шевченка, 3, тел. 4-16-33
с. Колонщина	вул. 1 Травня, тел. 4-22-17
с. Березівка	вул. Житомирська, 27, тел. 4-22-28
с. Наливайківка	вул. Леніна, 117, тел. 4-72-24
с. Ніжиловичі	вул. Петровського, 17, тел. 4-11-17
с. Юрів	вул. Леніна, 54, тел. 3-34-17
с. Ситняки	вул. Леніна, тел. 3-34-38
с. Завалівка	пр. Солов'їний, 2, тел. 3-34-83
с. Северинівка	вул. Леніна, 10
с. Макар Буда	вул. 1 Травня, 12, тел. 3-52-74
с. Фасівський	вул. Жовтнева, 6, тел. 3-14-17
с. Людвинівка	вул. Механізаторів, 1
с. Небилиця	вул. Леніна, 9, тел. 4-28-17
с. Кодра	вул. Шевченка, 4а, тел. 4-39-17
с. Кодра — Торф	вул. 1 Травня
с. Мар'янівка	вул. Дрогобицька, 33б, тел. 3-32-17
с. Пашківка	вул. Леніна, 5, тел. 2-27-17
с. Весела Слобода	вул. Леніна
с. Соснівка	вул. Леніна, 41, тел. 2-35-17
с. Яблунівка	вул. Леніна, 77
с. Чорногородка	вул. Леніна, тел. 2-43-73
с. Осиково	вул. Горького, 5
с. Вільне	вул. Будівельників, 3, тел. 2-21-17
с. Лишня	вул. Київська
с. Ясногородка	вул. Дружби, 6
с. Козичанка	вул. Шевченка, тел. 2-42-17
с. Мостище	вул. Карцева, 2

Продовження табл.

Назва установи	Адреса, телефон
с. Нові Опачичі	вул. Карцева, 2, тел. 2-24-06
с. Новосілки	вул. Кучеренка, 26
с. Тернопільське	вул. Тернопільська, 11
с. Таврія	вул. Тишури, 4, тел. 4-23-48
с. Комарівка	вул. Леніна, тел. 5-20-75
с. Копилів	вул. Жовтнева, 59, тел. 3-02-17
с. Рожів	вул. Котовського, 2, тел. 4-13-17
с. Ферма	вул. Дружби, тел. 3-12-24
с. Юрівка	

Є. Букет

Досягнення спортсменів Макарівського району

1. Герой України Олена Юрковська (смт Макарів) — багаторазовий чемпіон параолімпійських ігор.

2. Шевченко Юлія (с. Маковище) тренери: Грищенко В.М., Божок І.В., стала переможницею чемпіонату України серед кадетів з легкої атлетики (метання спису).

3. Шпортенко Анатолій (смт Макарів) став переможцем чемпіонату України з легкої атлетики (потрійний стрибок).

4. Волощенко Василь (смт Макарів) став переможцем чемпіонату України з легкої атлетики серед ветеранів (біг 60 метрів).

5. Савченко Володимир зайняв друге місце з бігу на 60 метрів на чемпіонаті України серед ветеранів.

6. Прищепа Роман (смт Макарів) став чемпіоном України з настільного тенісу серед інвалідів.

7. Кривущенко Микола (смт Макарів) зайняв друге місце на чемпіонаті України з настільного тенісу серед інвалідів.

8. Цілепа Євген (смт Макарів) зайняв четверте місце на чемпіонаті України з настільного тенісу серед інвалідів.

9. Команда спортивного клубу "Фенікс" смт Макарів зайняла друге місце на чемпіонаті України з волейболу-сидячи.

Є. Букет

Спортивні заклади Макарівського району

Перелік основних спортивних баз, на яких проводяться змагання:

1. Стадіон "Колос" — знаходиться на балансі Районне спортивне товариство "Колос". Адреса: Київська область, смт Макарів, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 5-14-51.

2. Дитячо-юнацька спортивна школа — знаходиться на балансі районного відділу освіти. Адреса: Київська область, смт Макарів, вул. Фрунзе, 27, тел. 5-29-78.

3. Спортзал Макарівської загальноосвітньої школи I—II ступенів № 1 — знаходиться на балансі районного відділу освіти. Адреса: Київська область, смт Макарів, вул. Піонерська, 10.

4. Спортзал загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 — знаходиться на балансі районного відділу освіти. Адреса: Київська область, смт Макарів, вул. Ватутіна, 10.

Є. Букет

Комунальні підприємства

Назва підприємства	Адреса, телефон	Розпорядок роботи
Макарівське районне виробниче управління житлово-комунального господарства	смт Макарів, вул. Піонерська, 13, тел. 5-12-57	9.00–17.00 Перерва: 12.00–13.00
Районне комунальне підприємство "Водне господарство"	смт Макарів, вул. Маяковського, 21, тел. 5-26-42	8.00–17.00 Перерва: 12.00–13.00

Є. Букет

Культура

Назва	Кількість одиниць	Кількість працюючих осіб
Кінозалів	1	—
Бібліотек	43	57
Закладів культури клубного типу	42	74
Музеїв (включаючи філії)	2 (філія 1)	2
Будинків культури	25	58
Сільських клубів	17	16
Дитячих шкіл мистецтв	1 (філії 4)	26

Є. Букет

Засоби масової інформації

Районна газета "Макарівські вісті"
08000, смт Макарів, вул. Пушкіна, 3,
телефон/факс: (04478) 5-13-44, тел: 5-15-30, 5-14-98, 5-15-30.
Редактор — Сухенко Петро Йосипович
Газета виходить по вівторках та суботах.
Підпорядкована райдержадміністрації, райраді, колективу редакції газети.
Районна ТРК "Авіс". 08000, смт Макарів, вул. Фрунзе, 36, тел./факс (04478) 5-11-86, e-mail: trk_avis@mak.org.ua
Директор — Вареник Юрій Олександрович.

Є. Букет

Правоохоронні органи

Назва органу	Адреса	Телефон
Макарівський районний відділ головного управління МВС України в Київській області	смт Макарів, вул. Пушкіна, 4	(278) 5-13-42
Прокуратура району	смт Макарів, вул. Фрунзе, 22	(278) 5-13-43
Відділення державної служби по боротьбі з економічною злочинністю	смт Макарів, вул. Пушкіна, 4	(278) 5-29-54
Відділення державної служби охорони	смт Макарів, вул. Пушкіна, 4	(278) 5-20-69
Відділення ДАІ РВ ГУМВС в Київській області	смт Макарів, вул. Дорожня	(278) 5-14-59

Є. Букет

Релігія

№№ з/п	Назва релігійних громад	Кількісний склад	Прізвище, ім'я, по батькові священнослужителів, адреса громади
1.	УПЦ(КП), смт Кодра	150	Буджак Микола Степанович, смт Кодра, вул. Ковпака, 38, кв. 9
2.	ЄХБ, смт Кодра	—	Касим Валерій
3.	УПЦ(КП), смт Макарів	100	Лісиченко Богдан Петрович, м. Київ, вул. Жукова, 22, кв. 8
4.	УПЦ(МП), смт Макарів	200	Ярош Андрій Веніамінович смт Макарів, вул. Заводська, 55
5.	УГКЦ, смт Макарів	40	Пархоменко Віктор Іванович, м. Київ, вул. Героїв Севастополя, 71/2
6.	АСД, смт Макарів	40	Козаков В'ячеслав Георгійович, смт Макарів, вул. Набережна, 27

Продовження табл.

№№ з/п	Назва релігійних громад	Кількісний склад	Прізвище, ім'я, по батькові священнослужителів, адреса громади
7.	Слово віри, смт Макарів	80	Димарчук Леонід Олексійович
8.	ЄХБ, смт Макарів	—	даних не вказують
9.	СІ, смт Макарів	—	даних не вказують
10.	УПЦ (МП), С. Андріївка	100	Молдавчук Іван Юрійович, м. Київ, вул. Січневого повстання, 25, кв. 53, с. Андріївка, вул. Шевченка, 1а
11.	УПЦ (МП), с. Бишів	20—200	Довгань Олександр Дмитрович, с. Бишів, вул. Щорса
12.	ЄХБ, с. Бишів	30	Здоренко Микола Степанович, м. Київ, вул. Кільцева дорога, 1а, кв. 110 с. Бишів, вул. Київська
13.	Джерело життя		не діє
14.	ЄХБ с. Борівка	30	Величко Микола Костянтинович, м. Київ, вул. Генерала Глухова, 4
15.	УПЦ (МП), с. В. Карашин	80	Король Петро с. В. Карашин, вул. Перемоги
16.	ЄХБ, с. В. Карашин	—	Приймак
17.	УПЦ (КП), с. Вільне	50	Цап Іван Антонович с. Вільне, вул. Чапаєва, 1
18.	УПЦ (МП), с. Гавронщина	—	Яцик Василь Олексійович с. Гавронщина, вул. Київська, 13а
19.	УПЦ (МП), с. Грузьке	30—200	Банок Іван Михайлович с. Бишів, вул. Леніна, 4/1 с. Грузьке, вул. Ватутіна
20.	ЄХБ с. Грузьке	10—15	Клименко Роман Васильович
21.	УПЦ (МП) с. Забуяння	—	—
22.	Незалежна Християнська харизматична помісна церква (Повного Євангелія) "Перемога" с. Забуяння	—	Кокошко Володимир Іванович, Київ-68, вул. Ревуцького, 10/2, кв. 3 с. Забуяння, вул. Жовтнева, 69
23.	УПЦ (КП), с. Колонщина	150	с. Колонщина, вул. Комарова, 7
24.	Свідки Ієгови, с. Колонщина	—	не зареєстрована
25.	УПЦ (КП), с. Комарівка	30—100	Спіра Роман Іванович, м. Київ, с. Комарівка, вул. Леніна, 27
26.	УПЦ (МП), с. Копилів	30—200	Якубенко Володимир Павлович, м. Київ, вул. Семиренко, 5, кв. 171
27.	Королівка УПЦ (МП), с. Королівка	100	м. Буча
28.	УПЦ (КП), с. Липівка	100	Харківський Геннадій Анатолійович, м. Київ-170, вул. Перемоги, 9, кв. 43 с. Липівка, вул. Шевченка
29.	УПЦ (МП), храм Преподобної Параскеви Сербської, с. Лишня	50	Ієромонах Філарет (Єгоров Андрій Юрійович), с. Лишня, вул. Київська, 20

Продовження табл.

№№ з/п	Назва релігійних громад	Кількісний склад	Прізвище, ім'я, по батькові священнослужителів, адреса громади
30.	ХВЄ, с. Людвинівка	5—20	Денисюк Микола Васильович, с. Макарів-1, вул. Першотравнева, 25, кв. 47
31.	"Християнська надія"	—	—
32.	УПЦ (КП), с. Маковище	100	Лисиченко Богдан Петрович, м. Київ, вул. Жукова, 22, кв. 81 с. Маковище, вул. Шевченка
33.	УПЦ (МП), с. Мар'янівка	20—50	Андрюшенко Володимир Веніамінович, с. Мар'янівка, вул. Шкільна
34.	УПЦ (МП), с. Мотижин	50	Грабарчук Руслан Анатолійович, с. Мотижин, вул. Горького
35.	УПЦ (МП), с. Мостище	—	с. Мостище, вул. Леніна, 2
36.	УПЦ (КП), с. Наливайківка	100	Мигович Михайло Васильович, с. Наливайківка, вул. Жовтнева
37.	УПЦ (МП) с. Небилиця	20—100	Король Петро Кузьмович, с. Небилиця, вул. Першотравнева, 71
38.	ЄХБ, с. Ніжиловичі	60	Гроздєв Павло Макарович, с. Ніжиловичі, вул. Леніна, 27
39.	УПЦ (КП), с. Ніжиловичі	10	Мигович Михайло Васильович, с. Ніжиловичі, вул. Жовтнева
40.	УПЦ (МП), с. Новосілки	200	Крюков Олексій Євгенович, с. Ніжиловичі, вул. Жовтнева, 5
41.	УПЦ (КП), с. Пашківка	—	Копитчак Іван, с. Пашківка, вул. Леніна, 3
42.	Християни-баптисти, с. Пашківка	—	—
43.	УПЦ (МП), с. Рожів	60	м. Київ, вул. Давидова, 7, кв. 104 с. Рожів, вул. Червона
44.	Св. Богородиці, с. Ситняки	—	Король Петро с. Ситняки, вул. Леніна
45.	УПЦ (МП), с. Фасова	80	с. Фасова, вул. Франка, 7
46.	УПЦ (МП), с. Чорногородка	100	Фанок Іван Михайлович, с. Бишів, вул. Леніна, 4/1
47.	Незалежна християнська церква, с. Ч. Слобода	20	Юрченко Віталій Миколайович, м. Київ
48.	Євангельські Християни-Баптисти, с. Ч. Слобода	—	—
49.	УПЦ (КП), с. Яблунівка	—	Копитчак Іван
50.	УПЦ (КП), с. Ясногородка	100	Балаушко Богдан Миколайович, с. Ясногородка, вул. Київська
51.	УПЦ (МП), смт Макарів	—	—
52.	УПЦ (КП) с. Козичанка	20	Копитчак Іван

Є. Букет

Відомості
про наявність районних структурних утворень політичних партій у Макарівському районі

№ з/п	Назва партії
1.	Макарівська районна організація Руху (Українського Народного Руху)
2.	Макарівська районна організація Партії промисловців і підприємців України Київської області
3.	Макарівська районна організаці Української селянської демократичної партії
4.	Макарівська районна організація "Народного Руху України "За Єдність"
5.	Макарівська районна організація Всеукраїнського політичного об'єднання "Жінки за майбутнє"
6.	Макарівська районна організація Партії регіонів
7.	Макарівська районна партійна організація Народної партії України
8.	Макарівська районна організація Української партії "Єдність"
9.	Макарівська районна організація Політичної партії "Яблуко"
10.	Макарівська районна партійна організація Всеукраїнської партії "Нова сила"
11.	Макарівська районна організація партії "Реформи і порядок"
12.	Макарівська районна організація Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)
13.	Макарівська районна партійна організація Української партії справедливості — союзу ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців
14.	Макарівська районна організація Соціалістичної партії України
15.	Макарівський районний первинний осередок партії Національно-економічного розвитку України
16.	Макарівська районна організація Української республіканської партії "Собор"
17.	Макарівська районна організація політичної партії "Громадський контроль"
18.	Макарівська районна організація політичної партії "Солідарність"
19.	Макарівська районна партійна організація партії національно — демократичного об'єднання "Україна"
20.	Макарівська районна організація партії "Союз"
21.	Макарівська районна організація Партії Зелених України
22.	Макарівська района організація Всеукраїнської народної партії соціальної справедливості " Союз чорнобильців України "
23.	Макарівська районна організація християнсько-ліберальної партії України
24.	Макарівська районна організація "Партії захисників Вітчизни"
25.	Макарівська районна організація партії "Солідарність жінок України"
26.	Макарівська районна організація політичної партії "Молода Україна"
27.	Макарівська районна організація Української Морської партії
28.	Макарівська районна організація політичної партії "Союз Труда"
29.	Макарівська районна організація Зеленої партії України
30.	Макарівська районна партійна організація "Народної партії вкладників та соціального захисту"

Продовження табл.

№ з/п	Назва партії
31.	Макарівська районна партійна організація Української соціал-демократичної партія
32.	Макарівська районна партійна організація "Партії соціального захисту"
33.	Макарівська районна організація партії "Соціал-Демократичний Союз"
34.	Макарівська районна організація партії "Демократичний Союз"
35.	Макарівська районна організація Демократичної партії України
36.	Макарівська районна організація Конгресу Українських Націоналістів
37.	Макарівська районна організація Народно-Демократичної Партії
38.	Макарівська районна організація Народного Руху України
39.	Макарівська районна організація Селянської партії України
40.	Макарівська районна організація Політичної партії Всеукраїнського об'єднання "Громада"
41.	Макарівська районна організація Комуністичної партії України
42.	Макарівська районна організація Соціал-демократичної партії України
43.	Макарівська районна організація Української Консервативної Республіканської партії
44.	Макарівська районна організація Ліберальної партії України (оновленої)
45.	Макарівська районна організація політичної партії Всеукраїнського об'єднання "Батьківщина"
46.	Макарівська районна первинна організація Всеукраїнської політичної партії "Екологія та соціальний захист"
47.	Макарівська районна партійна організація політичної партії "Трудова Україна"
48.	Макарівський первинний осередок Української Народної Партії
49.	Макарівська районна партійна організація партії "Відродження"
50.	Макарівська районна організація Всеукраїнської Чорнобильської Народної Партії "За добробут та соціальний захист народу"
51.	Макарівська районна місцева організація партії "Єдина Україна"
52.	Макарівська районна місцева організація Трудової партії України
53.	Макарівська районна організація політичної партії "Всеукраїнський патріотичний союз"
54.	Макарівська районна організація політичної партії "Вітчизна"
55.	Макарівська районна первинна організація Республіканської партії України
56.	Макарівська районна організація Соціально-християнської партії
57.	Макарівська районна організація політичної партії "Третя сила"
58.	Макарівська районна організація політичної партії "Народний Союз "Наша Україна"
59.	Макарівська районна організація політичної партії "Совість України"
60.	Макарівська районна організація політичної партії "Україна Соборна"
61.	Макарівська районна організація Партії Пенсіонерів України
62.	Макарівська районна організація Всеукраїнської партії Трудящих
63.	Макарівська районна організація Партії розбудови, правозахисту недержавних організацій України — "Партія Правозахисту"
64.	Макарівська районна партійна організація Партії патріотичних сил України
65.	Макарівська районна організація Громадянської партії "Пора"
66.	Макарівська районна організація партії "Християнсько-демократичний Союз"
67.	Макарівська районна партіна організація Української партії честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю
68.	Макарівська районна організація ВО "Свобода" Київської області

Є. Букет

Відомості
про наявність громадських організацій
на території Макарівського району

№ з/п	Назва об'єднання громадян
1.	Рада сприяння незалежності України Макарівщини
2.	Макарівська районна громадська організація "Благовіст"
3.	Макарівський районний самодіяльний Радіоклуб
4.	Макарівська районна громадська організація спортивного клубу інвалідів "Фенікс"
5.	Макарівська районна спілка інвалідів
6.	Макарівська районна Асоціація малого та середнього підприємництва
7.	Спілка підприємців та промисловців Макарівщини
8.	Макарівська районна жіноча громадська організація "Берегиня"
9.	Макарівська районна громадська організація військовослужбовців запасу та у відставці
10.	Макарівська районна Асоціація народних умільців "Дана"
11.	Макарівська районна молодіжна організація "Сапсан"
12.	Бізнес-центр Макарівського району
13.	Макарівська районна громадська організація "Відродження Мар'янівки"
14.	Макарівська районна громадська організація Дитячий фонд "Чорнобиль"
15.	Макарівська районна громадська організація "Фермерство та господарство"
16.	Макарівська районна громадська організація "Асоціація фермерів та приватних землевласників Макарівського району"
17.	Макарівська районна дитяча громадська організація "Дитячий футбольний клуб Мотижинського ліцею"
18.	Макарівська районна громадська організація "Асоціація Форум Макарів"
19.	Макарівська районна молодіжна громадська організація "Кристал"
20.	Макарівська районна громадська організація "Товариство лісове"
21.	Макарівська районна громадська організація спортивний клуб "Арсенал"
22	Борівська молодіжна громадська організація "Росток"
23.	Макарівська районна громадська організація "Футбольний клуб "Алта"
24.	Макарівська районна громадська організація "Гарант"
25.	Макарівська районна громадська організація "Грузецьке земляцтво ім. Івана Бондаренка"
26.	Макарівська районна громадська організація "Мисливсько-рибальський клуб "Макарівський"
27	Макарівська районна громадська організація всеукраїнської спілки співвласників земельних та майнових паїв
28	Макарівська районна громадська організація "Перспектива"
29.	Макарівська районна громадська організація "Ініціатива"
30.	Макарівська районна громадська організація "Культура і дозвілля"

Продовження табл.

№ з/п	Назва об'єднання громадян
31.	Макарівська районна громадська організація роботодавців
32.	Спілка піонерів Макарівського району
33.	Макарівська районна громадська організація товариства "Україна — Албанія"
34.	Макарівська районна громадська організація української благодійної спілки соціального захисту інвалідів Чорнобиля.
35.	Макарівська районна громадська організація багатодітних сімей
36.	Макарівська районна організація Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)
37.	Макарівська районна організація ветеранів України
38.	Макарівська районна громадська організація Товариства Червоного Хреста України
39.	Макарівська первинна організація Спілки землеупорядників України
40.	Макарівський районний осередок Громадської організації "Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки"
41.	Макарівський районний осередок громадської організації "Українська соціал-демократична молодь"
42.	Макарівське районне відділення Всеукраїнської громадської організації "Громадський контроль"
43.	Макарівська районна громадська організація "Союз молоді Регіонів"
44.	Макарівська района громадська організація "Перспектива"
45.	Благодійний фонд "Марія"
46.	Макарівська районна громадської організації Всеукраїнського об'єднання "Держава"
47.	Макарівський районний осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації "Молода просвіта"
48.	Союз жінок "За майбутнє жінок і безпечне довкілля"
49.	Спілка громадян співвласників майна реорганізованого колективного сільського підприємства
50.	Макарівська районна громадська організація Всеукраїнського об'єднання "За Україну! За Ющенка!"
51.	Всеукраїнська громадська організація "Наша Україна"
52.	Макарівська районна організація міжнародної жіночої організації "Жіноча громада"
53.	Макарівська районна організація ВГК "Правозахист"
54.	Макарівська районна організація комітету виборців України
56.	Макарівська районна організація "Дар життя"
57.	Макарівська районна організація Всеукраїнської Ліги Українських Жінок
58.	Макарівська районна спортивна громадська організація "Сьомий легіон"
59.	Благодійний фонд "Фонд соціально-економічного розвитку села Копилів"

Є. Букет

Наявність житлових будинків, господарств та населення по Макарівському району станом на 15 грудня 2000 року

Сільські та селищні ради	Населені пункти	Будинки	Господарства	Населення
Кодрянська	смт Кодра	659	964	1823
Макарівська	смт Макарів	1928	3613	9349
Усього у містах		**2587**	**4577**	**11 173**
Андріївська	с. Андріївка	525	567	1020
	с. Красногірка	90	95	117
		615	662	1137
Бишівська	с. Бишів	1114	1198	2721
	с. Горобівка	140	147	237
	с. Лупське	79	79	71
	с. Ферма	33	33	18
		1366	1457	3047
Борівська	с. Борівка	320	337	634
	с. Садки-Строївка	102	104	135
	с. Лисиця	21	22	17
	с. Шнурів Ліс	22	22	30
		465	485	816
Великокарашинська	с. В. Карашин	458	496	834
	с. М. Карашин	199	199	427
		657	695	1261
Вільненська	с. Вільне	322	334	743
	с. Юрівка	129	132	148
		451	466	891
Гавронщинська	с. Гавронщина	541	563	1021
		541	563	1021
Гружчанська	с. Грузьке	669	697	1080
	с. В. Слобода	139	141	158
		808	838	1238
Забуянська	с. Забуяння	470	503	810
	с. Соболівка	84	89	71
	с. Волосінь	61	66	70
	с. М. Буда	95	101	74
		710	759	1025
Козичанська	с. Козичанка	308	415	336
		308	415	336
Колонщинська	с. Колонщина	569	640	1075
	с. Березівка	148	319	265

Продовження табл.

Сільські та селищні ради	Населені пункти	Будинки	Господарства	Населення
	с. Мар'янівка	67	104	95
	с. Миколаївка	30	38	45
		814	1101	1480
Комарівська	с. Комарівка	267	337	656
		267	337	656
Копилівська	с. Копилів	755	906	1375
	с. Северинівка	79	135	285
		834	1041	1660
Королівська	с. Королівка	595	615	1073
	с. Ферма	72	73	177
	с. Новомирівка	37	37	35
		704	725	1285
Ніжиловицька	с. Ніжиловичі	528	583	876
		528	583	876
Новосілківська	с. Новосілки	467	641	899
		467	641	899
Опачицька	с. Н. Опачичі	217	217	431
		217	217	431
Пашківська	с. Пашківка	409	417	825
	с. Вітрівка	202	205	310
		611	622	1135
Плахтянська	с. Плахтянка	367	418	759
		367	418	759
Рожівська	с. Рожів	415	435	594
		415	435	594
Ситняківська	с. Ситняки	375	397	723
		375	397	723
Соснівська	с. Соснівка	385	408	697
	с. Конопельки	13	13	7
		398	421	704
Фасівська	с. Фасова	429	351	739
		429	351	739
Липівська	с. Липівка	624	715	1208
	с. Лозовик	60	60	89
		684	775	1297
Лишнянська	с. Лишня	331	340	350
	с. Осикове	207	209	375
		538	549	1025

Продовження табл.

Сільські та селищні ради	Населені пункти	Будинки	Господарства	Населення
Людвинівська	с. Людвинівка	315	342	534
		315	342	534
Маковищанська	с. Маковище	315	357	858
	с. Вишеград	37	37	18
		352	394	876
Мар'янівська	с. Мар'янівка	431	388	842
		431	388	842
Мостищанська	с. Мостище	301	320	523
		301	320	523
Мотижинська	с. Мотижин	601	746	1236
		601	746	1236
Наливайківська	с. Наливайківка	489	525	936
	с. Почепин	67	72	35
		556	597	971
Небелицька	с. Небелиця	391	437	616
		391	437	616
Червонослобідська	с. Ч. Слобода	211	288	470
		211	288	470
Чорногородська	с. Чорногородка	482	470	716
		482	470	716
Юрівська	с. Юрів	163	174	347
	с. Копіївка	113	114	196
	с. Завалівка	124	129	198
		400	417	741
Яблунівська	с. Яблунівка	302	205	577
	с. Леонівка	95	42	107
		397	247	684
Ясногородська	с. Ясногородка	541	614	754
		541	614	754
Макарівська	с. Калинівка	266	275	985
	с. Фасівочка	196	201	550
	с. Зурівка	44	44	27
		506	520	1562
Усього в селах		**19 053**	**20 733**	**35 560**
Всього по району		**21 640**	**25 310**	**46 732**

Є. Букет

Пам'ятки Великої Вітчизняної війни

№ з/п	Найменування пам'яток	Дата відкриття	Адреса	Ох. номер
1	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р.	09.05.1974	смт Макарів, вул. Фрунзе, 30	524
2	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села 8 листопада 1943 р.	09.05.1968	смт Макарів, вул. Фрунзе, 113, кладовище	522
3	Пам'ятник на місці розстрілу фашистами більше 300 мирних жителів у червні 1941 р.	09.05.1967	смт Макарів, у парку	1092а
4	Пам'ятник на честь 341 воїна-односельця, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1967	смт Макарів, вул. Фрунзе, 29	523
5	Пам'ятник комсомольської слави	07.11.1970	смт Макарів, вул. Б. Хмельницького, 2	1092
6	Братська могила 17 партизан-ковпаківців та 5 піонерів-партизан, які загинули у березні 1943 р., та пам'ятник на честь 98 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1956, 1965	смт Кодра	507
7	Братська могила воїнів РА	09.05.1957	ст. Буян, Кодрянська с/р	1657
8	Братська могила 77 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні села в червні 1941 р. та при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 170 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1955, 1965	с. Андріївка	487
9	Пам'ятник на честь 67 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1970	с. Червона гірка, Андріївська с/р	1645
10	Братська могила підпільників та рад громадян, які були розстріляні в 1943 р. за зв'язок з партизанами	09.05.1953	с. Бишів	1700
11	Група братських могил 74 рад. воїнів, в одній з яких поховано редактора районної газети, які загинули в боях при обороні села в 1941 р. та в листопаді 1943 р.	09.05.1953	с. Бишів	491
12	Братська могила 169 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	01.05.1958	с. Бишів	493
13	Група братських могил 173 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	08.11.1944	с. Бишів	492
14	Пам'ятник на честь 123 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1969	с. Бишів	490
15	Братська могила 12 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні району в листопаді 1943 — січні 1944 рр.	7.11.1956	с. Горобівка, Бишівська с/р	500
16	Братська могила 27 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	1951	с. Борівка	1653
17	Пам'ятник на честь воїнів рад. армії, які загинули в роки війни	1969	с. Борівка	495

Продовження табл.

№ з/п	Найменування пам'яток	Дата відкриття	Адреса	Ох. номер
18	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та визволенні села	9.05.1957	с. Садки, Борівська с/р	544
19	Братська могила 40 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1968	с. Великий Карашин	496
20	Братська могила 11 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 82 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1975	с. Вільне	498
21	Братська могила 11 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	09.05.1975	с. Вільне	1650
22	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села	1966	с. Юрівка, Вільненська с/р	553
23	Братська могила 137 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та звільненні села	09.05.1957	с. Юрівка, Вільненська с/р, кладовище	1093-б
24	Пам'ятник на честь односельців, що не повернулися з фронтів війни		Вільненська с/р	
25	Братська могила 7 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 160 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1953	с. Гавронщина	499
26	Братська могила 73 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді — грудні 1943 р. та пам'ятник на честь 162 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1960	с. Грузьке	501-а
27	Братська могила 191 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	09.05.1954	с. Грузьке	501
28	Братська могила 10 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 48 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1957, 1971	с. Весела Слобода, Гружчанська с/р	497
29	Братська могила 48 жителів села, по-звірячому закатованих фашистами в 1943 р.	09.05.1964	с. Забуяння, цвинтар	504
30	Братська могила 33 воїнів рад. армії, що померли від ран у шпиталі	09.05.1958	с. Забуяння, цвинтар	502
31	Братська могила 32 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні села в 1941 р., 18 мирних жителів, які були закатовані фашистами в квітні 1943 р. та пам'ятник на честь 143 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1954	с. Забуяння	503
32	Братська могила рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 89 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1951	с. Макарівська Буда, Забуянська с/р	521
33	Братська могила 54 рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р.	09.05.1958	с. Козичанка, цвинтар	508
34	Пам'ятник на честь 83 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1969	с. Козичанка	509

Продовження табл.

№ з/п	Найменування пам'яток	Дата відкриття	Адреса	Ох. номер
35	Братська могила червоноармійців, які загинули в боях з денікінцями 19 березня 1919 р.	07.11.1957	с. Колонщина, цвинтар	1666
36	Братська могила 8 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	1954	с. Колонщина	511
37	Пам'ятник на честь 175 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1966	с. Колонщина	510
38	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 52 воїнів-односельчан, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1965	с. Березівка, Колонщинська с/р	488
39	Братська могила 38 рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 38 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1966	с. Мар'янівка, Колонщинська с/р	526
40	Братська могила 17 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 17 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1961	с. Миколаївка, Колонщинська с/р	1646
41	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при обороні села в липні 1941 р., при визволенні села в листопаді 1943 р. та тих, що померли від ран в госпіталі	1952, 09.05.1970	с. Комарівка	512
42	Пам'ятник на честь 74 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1965	с. Комарівка, цвинтар	513
43	Братська могила 127 рад. воїнів та пам'ятник на честь 211 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1953	с. Копилів	514
44	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р. і пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	06.11.1957	с. Северинівка, Копилівська с/р	1659
45	Братська могила 500 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та визволенні села в липні 1941 р. та листопаді 1943 р.	18.10.1973	с. Королівка	515
46	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 162 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1953	с. Королівка	1662
47	Братська могила 28 рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р.	01.05.1967	с. Ферма, Королівська с/р, кладовище	547
48	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та визволенні села та від ран в госпіталі, а також пам'ятник на честь 168 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1946 09.05.1965	с. Липівка	517
49	Братська могила 13 жителів, що загинули у роки громадянської війни від рук денікінців	1966	с. Людвинівка, цвинтар	520
50	Пам'ятник на честь 55 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1966	с. Людвинівка	519
51	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р.	01.09.1950	с. Лишня, цвинтар	1665

Продовження табл.

№ з/п	Найменування пам'яток	Дата відкриття	Адреса	Ох. номер
52	Братська могила 22 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та визволенні села та пам'ятник на честь 171 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	22.06.1952 01.11.1970	с. Лишня	518
53	Братська могила 27 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села 17 листопада 1943 р.	20.17.1952	с. Осикове, Лишнянська с/р	537
54	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та визволенні села і пам'ятник на честь 90 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	22.08.1956	с. Маковище	525
55	Братська могила 28 рад. воїнів, які загинули в листопаді-грудні 1943 р. та пам'ятник на честь 63 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1956, 1968	с. Мар'янівка	1661
56	Братська могила 17 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села у 1943 р.	09.05.1956	с. Мостище	1094
57	Пам'ятник на честь 116 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1966	с. Мостище	527
58	Братська могила 8 рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1967	с. Мотижин	528
59	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р. та мем. дошка на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	07.11.1952 09.05.1969	с. Наливайківка	530
60	Пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1969	с. Наливайківка	529
61	Пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	07.11.1969	с. Почепин, Наливайківська с/р	1660
62	Братська могила рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р.	1948	с. Небелиця, на шосе Київ — Житомир	1656
63	Пам'ятник на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	05.12.1968	с. Небелиця	531
64	Пам'ятник жертвам фашизму та пам'ятник на честь 207 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1951	с. Ніжиловичі	1655
65	Братська могила 64 червоноармійців та рад воїнів, які загинули в боях при обороні села в листопаді 1941 р.	09.05.1957	с. Новосілки	535
66	Пам'ятник на честь 129 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	18.03.1965	с. Новосілки	536
67	Могили 2 рад. воїнів, які загинули в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 214 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	07.11.1956	с. Пашківка	538
68	Братська могила і 3 індивідуальні могили рад. воїнів, які загинули в боях при обороні влипні 1941 р. і при визволенні села в листопаді 1943 р. та пам'ятник на честь 82 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	07.11.1957	с. Пашківка	1669
69	Братська могила воїнів Рад. армії та пам'ятник на честь 82 воїнів-односельців	1954, 1967	с. Плахтянка	539

Продовження табл.

№ з/п	Найменування пам'яток	Дата відкриття	Адреса	Ох. номер
70	Братська могила 9 жителів села та рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в листопаді 1943 р., серед яких Герой Рад. Союзу Гробов А. Р. та пам'ятник на честь 200 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1945	с. Рожів	540
71	Братська могила 24 рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р., партизанки та голови колгоспу, замучених фашистами і пам'ятник на честь 115 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1954, 1968	с. Ситняки	541
72	Пам'ятний знак на честь воїнів 20-ї мото-стрілецької бригади	07.11.1966	с. Ситняки	1701
73	Братська могила 32 рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р.	09.05.1959	с. Соснівка	543
74	Пам'ятник на честь 137 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1967	с. Соснівка	542
75	Братська могила 27 рад. воїнів, які загинули від ран в польовому госпіталі і пам'ятник на честь 154 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1957	с. Фасова, цвинтар	545
76	Братська могила мирних жителів, розстріляних 22 червня 1942 р.	09.05.1966	с. Фасова, цвинтар	1702
77	Братська могила рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р. і пам'ятник на честь 71 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	07.11.1954	с. Червона Слобода, цвинтар	548
78	Братська могила 13 рад. воїнів, які загинули в боях при обороні та звільненні села і пам'ятник на честь 157 воїв-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1959	с. Чорногородка	549
79	Група братських могил червоноармійців та рад. воїнів, які загинули в роки громадянської та ВВВ	1929, 1949	с. Юрів	1093
80	Братська могила рад. воїнів, які загинули при звільненні села і мем. плита на честь воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1966	с. Юрів	553
81	Пам'ятник на честь 46 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1975	с. Копіївка, Юрівська с/р	1652
82	Пам'ятник на честь 53 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів війни	1974	с. Завалівка, Юрівська с/р	1651
83	Братська могила 34 рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді 1943 р. і пам'ятник на честь 152 воїнів односельців, що не повернулися з фронтів війни	09.05.1960 1968	с. Яблунівка	554
84	Братська могила 44 рад. воїнів, які загинули в боях при визволенні села в січні 1943 р.	09.05.1962	с. Леонівка, Яблунівська с/р	516
85	Братська могила 6 комуністів, яких розстріляли фашисти в серпні 1941 р.	1967	с. Ясногородка	557
86	Братська могила 53 рад. воїнів, які загинули в боях в листопаді — грудні 1943 р.	1959	цвинтар	556
87	Пам'ятник на честь 216 воїнів-односельців, що не повернулися з фронтів	1953	с. Ясногородка	558

ВИДАТНІ ЛЮДИ МАКАРІВЩИНИ

Наш земляк — Данило ТУПТАЛО
(Димитрій Ростовський)

РОДИНА ТУПТАЛІВ З МАКАРОВА

Перше документальне підтвердження про Саву Туптала, сотника Київського полку, знаходимо в Реєстрі українського війська 1649 року в списку Макарівської сотні.

Родина Тупталів прославилась в основному завдяки Димитрію Ростовському, в миру Данило Сави Туптало, який став відомим ще за свого життя.

Між іншим, його батько, Сава Григорович Туптало, був не менш відомою особою в свій час.

Дідом Сави був єпископ Інокентій Туптало, який виступив проти з'єднання української церкви з Римом на Брестському сеймі.

Григорій Туптало, батько Сави, був дрібним православним шляхтичем, мав маєток і проживав у містечку Макарів.

Тут народився Сава Григорович в 1600 році і прожив 103 роки. Це на його очах проходили такі великі події, як воскресіння української Православної ієрархії 1620 року, вся діяльність великого Митрополита Петра Могили (1624–1647), повстання гетьмана Богдана Хмельницького (1646–1657), учасником якого був і Туптало. А разом з тим — і вся Руїна (1657–1697).

Батько Сава Григорович мав що розповісти своєму великому синові, і історію України Димитрій знав з першоджерел.

Сава Туптало був досвідченим, загартованим в боях бійцем. Він брав участь майже в усіх битвах і походах, які вів Київський полк — військова одиниця війська Запоріжського — з 1649 по 1670 рік.

В 1656 році Саву Туптала вибирають сотником рідної Макарівської козацької сотні.

В 1661 році сотник війська Запоріжського уже служить в Києві. Це був вимушений переїзд з усією сім'єю: в Макарів повернулась шляхта.

В тяжкому бою за Бишів з військом польським Сава Туптало потрапляє в полон. Польський гетьман Ян Собеський використовує Туптала як дипломата.

Після багаторічних митарств по дорогах війни Сава повертається в Київ. З честю відбуває службу. Уже маючи 85 років він міцно сидить в сідлі, збирає "митне" — плату за переправу через Ірпінь біля села Мостище.

Дружина Сави, Марія Михайлівна, разом з чоловіком багато уваги приділяла церковній службі. Часто сім'я жертвувала гроші, особливо на Кирилівський монастир.

У дрігй половині XVII століття козацтво велику увагу звертало на діяльність церков і монастирів. Багато козаків персонально служили в церквах. Десь в 1687 році Сава Туптало стає ктиторем (староста) Кирилівського монастиря.

Вся сім'я Тупталів була відома серед міщан Києва, як щедрі меценати, які захищали православну віру. Вони давали гроші на утримання Києво-Могилянської академії, Кирилівської церкви, а свій двір і будинок Сава переписав церкві Миколи-Притиска.

Залишилося кілька портретів Сави Туптала. До 1760 року в Кирилівській церкві з лівого боку висів портрет глави сім'ї з написом:

"Благочестивый муж
Туптало Савва
Запорожского войска
честь и слава"

Рід Тупталів мав свій герб — червоний щит, на якому зображено грецьку буку "дельта" з православним хрестом над нею.

Святитель Димитрій Ростовський писав: "1703 года генваря, в 3 часа дня Богоявления представился отец мой Савва Григорьевич". 103-річного козацького сотника похоронили в Кирилівській церкві ліворуч від дверей, що ведуть на хори. Рядом з ним похована дружина Марія Михайлівна, яка померла в березні 1686 року у віці 80 літ, а в ногах — їх дочки.

В 1886 році "Киевские епархиальные ведомости" писали, що такої честі, як Сава Туптало, не знали навіть ігумени цього монастиря. Життя і діяльність родини Тупталів з Макарова навіки ввійшли у вітчизняну історію.

Ця родина була зразком української сім'ї другої половини XVII століття.

СВЯТИЙ ДАНИЛО (ДИМИТРІЙ) ТУПТАЛО
(Біографія)

Народився Данило Савович Туптало в родині козацького сотника Сави Григоровича Туптала в Макарові 11 (день пам'яті Данила) або 17 (день пророка Данила) грудня 1651 року.

Батько й мати Туптала були глибоко побожні й благочестиві, такими виховали й своїх дітей.

Початкову освіту Данило одержав у сім'ї від матері Марії Михайлівни. Родина сотника Сави складалася з трьох доньок і сина.

Малий Данило був допитливим хлопчиком. На жаль, про його дитинство маємо мало відомостей. Дуже любив матір, про що свідчать його записи вже після її смерті. Хлопчик від природи був наділений спостережливістю і глибиною

почуттів, мав нахили і здібності до навчання. На вигляд був русявим, із смаглявим і витонченим обличчям та глибокими сумними очима.

Садиба Тупталів займала чималу територію там, де нині знаходиться районна центральна лікарня.

Десь в середині 1661 року родина Тупталів переїздить з Макарова до Києва.

Сава Григорович продовжував службу у війську, а родина уподобала собі Кирилівський монастир під Києвом.

Усі три дочки сотника пішли на службу Господа і стали черницями. Жила сім'я на Подолі (поряд з площею Салтановського).

Сава Туптало побудував у Києві Йорданський жіночий монастир. І в цьому монастирі три сестри Данила були ігуменями одна за одною (Олександра, Марфа і Параскева).

Данила віддали в Могилянську Колегію в 1662 році — було йому 11 років. Ректором Колегії був І. Галятовський. Хлопець учився дуже успішно, навчався тут грецької, латинської та церковно-слов'янської мовам. Любив вірші і красномовство. Одним з його вчителів був о. Мелетій Дзик, який полюбив здібного Данила й багато дав йому у науці.

Провчився три роки. В 1665 році колегія була зруйнована. Молодий Туптало продовжував навчання приватно. Коли Мелетій Дзик став ігуменом Кирилівського монастиря, і молодий Данило став докінчувати свою науку в кирилівського ігумена. Хлопець був тихий і спокійний, дуже схильний до богословських наук.

9 липня 1668 року юнак з благословення своїх батьків постригся вченці.

Постриг здійснив Мелетій Дзик, який нарік Данила Дмитром. За стародавнім звичаєм, при постризі вченці міняється ім'я, а з старого імені залишається лише початкова буква. Що спонукало юнака до цього? Від природи добрий і чутливий він близько до серця сприйняв сумну долю України, яка задихалася під гнітом польських, литовських та московських панів. Цей період 1657–1687 років увійшов в історію України під назвою Руїни. Хлопець щоденно бачив навколо зруйновані села і міста, кров і сльози, злидні та розруху. Серце його стискалося від болю і горя. Тож вирішив словом Божим боротися проти зла.

Чернець Димитрій вступив до братства Кирилівського монастиря і продовжував свою науку. Молодий чернець полюбив молитву, любив постити, багато читав. В березні 1669 року Димитрій одержав сан ієродиякона. Весь свій час він віддає служінню храму, продовжує свої наукові заняття, складає і пише проповіді, духовні вірші та інтермедії.

В 1675 році — в 24 роки отець Димитрій стає проповідником у Чернігові, де близько подружився з архієпископом Лазарем Барановичем.

І з цього часу Туптало розпочав невпинну службу Богові і українському народові.

За два роки перебування в Чернігові мудрість і людяність о. Димитрія, висока освіченість настільки піднесли авторитет, що його ім'я стає відомим в усій Україні, Білорусії і Литві.

Димитрій був ігуменом монастирів Батурина, Глухова, Чернігова, Новгород-Сіверського, Києва.

За 24 км від Глухова над річкою Клевень стоїть Петропавлівський монастир, де по цей час збереглась келія, в якій жив о. Димитрій, ростуть старезні липи, які він власноручно посадив. Тут же він побудував цегляну церкву.

Велику шану і любов мав Туптало від простих людей, які слухали його пристрасні проповіді, що закликали до добра, злагоди і миру, високої моралі. Де б він не перебував,— залишав по собі створені школи для бідних, добрі поради і глибоку любов до прихожан.

Архимандрит Києво-Печерської лаври Варлам Ясинський, видатний богослов свого часу, доручає ігумену Димитрію (Тупталу) роботу над Життями святих.

Туптало погодився взятися за велику працю і 6 травня 1684 року розпочав роботу. У своєму "Деннику" Димитрій писав: "З Божою поміччю, на послу, почав писати "Життя Святих". "Дай, Боже, докінчити!" Найперше треба було встановити джерела, на основі яких писати цю працю. Ясинський позичив у Москві "Великі Четы — Мінеї XVI століття" митрополита Макарія. З цього джерела о. Димитрій взяв багато потрібного матеріалу. В цілому, він використав 69 різних джерел. І під час самої роботи о. Димитрій вишукував різні джерела, наприклад, року 1693-го йому надали з Гданську потрібні Життя. Писав о. Димитрій мовою слов'янською, добавляючи живі українські слова, що було доступно зрозуміти широкому загалу читачів. Свою працю о. Димитрій полюбив усім серцем, і вона стала улюбленою на усе його наукове життя. Праця йшла, і Києво-Печерська Лавра стала готувати роботу до друку.

1689 року вийшов І-й том "Житій святи". Вся церква щиро раділа досягненням духовної культури.

У травні 1693 року о. Димитрій віддав до друку II-й том Житій, який вийшов у 1695 році, а 1700 року вийшов III-й том.

Кінець травня 1705 року став великим святом в Україні — вийшов IV том "Житія Святих". Крім цього, Туптало написав багато віршів, п'єс, духовних пісень, численні проповіді.

Поряд з цією науковою роботою Туптало виконує і важливі державні справи.

Так, в 1689 році в складі делегації разом з Іваном Мазепою Димитрій прибув у Москву для переговорів з царським двором та Московським патріархом. Тут відбулося його знайомство з майбутнім царем Петром I.

Петро I, ставши царем, викликав Туптала до Москви і запропонував посаду митрополита Сибірського і Тобольського.

Висока честь не принесла радості Димитрію. Його здоров'я і так було підірване непосильною щоденною працею над книгами. Далекий і холодний Сибір не обіцяв нічого доброго. Димитрій занедужав, і цар Петро I залишив його у Москві.

В 1702 році Туптало був призначений митрополитом у Ростов. Архиєрей Димитрій, митрополит Ростовський і Ярославський, тут завершив свою наукову роботу, пише проповіді, складає драми, кантати, веде велику просвітницьку діяльність.

За власні кошти відкриває у Ростові першу в Росії духовну семінарію на 200 учнів, яка готувала священиків. Напружена праця і незвийний холодний

клімат підірвали ще більше здоров'я Димитрія. Прийнявши єпархію, він відразу ж вказав місце свого поховання: "...Благаю поховати мене в монастирі Святого Якова в куті церкви, де я показав місце. Смиренно про це благаю!"

У тяжких умовах згасло життя видатного сина України.

Він віддав свої сили і найкращі літа на освіту чужого народу, у чужих обставинах, у чужому оточенні.

Келія, в якій жив Димитрій, була дуже бідна. А він все життя любив книги, і тут обкладався потрібною літературою і просиджував до пізньої ночі. На стіні висів годинник. І коли він "бив" якусь годину, Димитрій вставав, хрестився і проказував молитву до Божої Матері.

Митрополита Димитрія вражали неуцтво і недостаток внутрішнього благочестя російського духовенства. Паства була бідна, погрузла в забобонах.

Тому всі свої сили і знання віддав він боротьбі з неуцтвом і пияцтвом.

Завжди тихий і скромний Димитрій дуже терпів від тяжких обставин часу. Але ніс тягар достойно.

І свого чесного і святого характеру митрополит Димитрій не змінив до самої смерті. Любив Україну самовіддано, і цю любов заховав до могили.

І останній вечір свого життя присвятив спогадам про любе містечко Макарів і незабутню Україну.

27 жовтня 1709 року святитель Димитрій почував себе зовсім погано. Серце давало себе знати. Він сів і написав:

"За що не візьмусь — усе з рук валиться, дні мої стали темними. Очі мало що бачать..."

Увечері зовсім стало тяжко. Надворі був великий мороз. Добре натопили грубу і Димитрій біля неї грівся. Попросив церковний хор заспівати його улюблену кантату яку він склав замолоду. І стало так тепло ізмученому тілу, і змученій утисками останніх літ душі...

Уже було пізно, і митрополит відпустив хор, затримав тільки свого переписувача Савку Яковлева. А душа боліла і минуле ставало на очі. І став Димитрій розповідати Савці, як хороше в Україні. Які високі були старезні тополі в рідному Макарові, і які пишні були там вишневі садки!

Розповідав про свою науку в Могилянській колегії; про свою першу працю проповідника... Розповідав, як тяжко він працював над "Життями святих", і як було багато перешкод у цій праці. Але він все витерпів. Димитрій був самотній, нікого з рідних при ньому не було — усі повмирали. Лише в Києві зосталася наймолодша сестра Параскева.

І тут, у Ростові, він був як у в'язниці. Все було йому чуже, і багато непривітних. "От приїхав малорос навчати нас!" Тільки й друзів, що цей хлопчина Савка Хоч з ним згадує минуле... Він розповідав йому про рідну Україну яку любив понад усе. А в кінці каже Савці:

— Час і тобі, синку, йти додому.

Поблагословив його й вклонився аж до землі — за переписку творів.

Хлопець збентежився і заплакав. А Димитрій ще раз вклонився:

— Дякую тобі, сину, за все!

Збентежений хлопець вийшов. Він був останній, хто бачив у той вечір Святителя.

Потім Димитрій пішов у свою келію — каплицю, щоб помолитися на сон. Вранці 28 жовтня його знайшли в каплиці вже мертвого. Так і захолов на колінах. Смерть праведного легка. Упокоївся Димитрій на 58 році свого життя. На Ростовському престолі пробув сім літ, в монашенському був 41 рік три місяці і вісімнадцять днів.

Поховали його там, де заповів,— у монастирі Святого Якова, під підлогою.

З часом підлога, яка була над могилою митрополита, почала вгинатися. Монастирська влада забоялася, щоб вона не провалилася. І в 1752 році постановили підлогу перекласти. Коли її зняли, то побачили зруйновану труну, а в ній зовсім нетлінне тіло митрополита Димитрія Ростовського.

Чутка про це чудо розійшлась по всьому Ростову.

Справу канонізації Димитрія до ліку святих московський Святий Синод вів довго, докладно вивчаючи її. Була створена спеціальна комісія. У березні 1757 року Синод прийшов до висновку — визнати Димитрія Святим і звернувся до цариці Єлизавети Петрівни, щоб вона дозволила сповістити про це всій Церкві християнського світу.

Нетлінні мощі Святителя знаходяться у Ростові Ярославської області в монастирі Св. Якова.

ЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ПОДВИГУ СВЯТИТЕЛЯ ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА

Життя Димитрія Туптала — це життя десятків подібних великих українців того періоду. Це вони, українці,— Л. Баранович, М. Смотрицький, І. Гізель, І. Вишенський, Г. Кониський і багато інших несли вітчизняну барокову культуру XVIII ст. в Росію. І серед них найталановитіша постать Данила Савича Туптала, а в церковному світі Димитрія Ростовського, якого історики назвали "найсвітлішою особистістю в церковному світі XVIII століття". А сучасний академік Д.С. Лихачов назвав його "останнім письменником, що мав величезне значення для всієї православної Східної та Південної Європи".

Історик Є. Поселянин зазначав, що усе те, що цінне в письменникові, мав Димитрій Туптало: вірність своїм переконанням, правдиву щирість, правду, що ні перед чим не спиняється, глибоку людяність і жагуче бажання добра ближньому.

А ще — віру в те, що життя може стати світлішим, теплішим та кращим. Потім — блискуча освіта, живий і ясний виклад у його творах.

З 1684 року предметом головної турботи в житті святителя Димитрія стала підготовка до видання "Книги житій святи" (Четы-Мінеї), над якою він працював до кінця свого життя. Це була титанічна праця. Жанр описів житій святих "Четы-

Мінеї", які йшли за порядком місяців (звідси — мінеї), і днів пам'яті конкретних святих — це стародавня християнська традиція.

Димитрій до кожного оповідання про святого доклав багато зусиль: перекладав із старослов'янської на просту мову, відкидав неістотне, добирав саме актуальне і історичне і т. д. Його мінеї були написані дохідливо і зрозуміло для всіх людей. Читання (четья) міней було складовою частиною церковного богослужіння, житія чудотворців були ідейною і фактичною основою для проповідей.

"Четы Мінеї" святителя Димитрія стали найпоширенішими й улюбленими книгами для сімейного читання, виховання, оскільки тут загальнолюдський ідеал подавався не в формі нудних повчань, а через літературно опрацьовані образи святих подвижників. І тут треба віддати належне письменницькому таланту Димитрія Туптала.

Нерідко по його "Четьях Мінеях" вивчали грамоту, пізнавали світ, основи християнського віровчення.

Великий вплив на Тараса Григоровича Шевченка мали "Четы Мінеї". Ще в дитинстві Тарас вечорами з великим захопленням читав ці товсті книги, від яких не міг відірватись. Це вони формували світогляд майбутнього великого поета.

Колосальний і, можна сказати, вирішальний вплив справили "Четы Мінеї" Туптала на другого видатного сина України.

12 грубих книг магічно тягли до себе майбутнього відомого українського філософа, поета і прозаїка, церковного і громадського діяча, митрополита Івана Івановича Огієнка, вони заповнювали його всього і, як згадує він, "...читав їх з небувалим тремтінням і захопленням. Мені відкрився зовсім інший світ, світ ясний та блискучий, і саме буденне життя стало іншим. Я ходив, як заворожений... Я ясно відчув, що з того часу я зрозумів по іншому цілий світ і всі свої обов'язки в ньому. У мене виросли воля і розум, я виразно відчув у собі душу, що незалежна а ні від убогости, а ні від бідних обставин".

В Україні ім'я нашого видатного земляка, творча спадщина якого могла б скласти 30 томів по 600—700 сторінок кожний, сьогодні мало кому відоме. Склалося так, що впродовж трьох віків Туптала, який з 58 років життя — п'ятдесят жив і працював в Україні, штучно перетворили на повністю російського церковного і культурного діяча.

І навіть православна церква внесла у свої списки святителя Димитрія як першого російського святителя синодального періоду. А його "Четы Мінеї" зазнали нещадної російської цензури: зі збірки були вилучені українські слова, і навіть українське бачення церековних проблем, викидалися цілі оповідання. Так з святителя Димитрія Туптала уперто роблять росіянина і його величезну культурну працю відбирають від українського народу...

В 1903 році "Четы Мінеї" Димитрія Туптала було вперше видано повністю в 12 томах в перекладі із слов'янської на російську мову Синодальною друкарнею в Москві.

Перевидання "Четьї-Міней" у 13 книгах здійснено в 1998 році в Санкт-Петербурзі видавництвом "Наука".

Не Туптало винний у тому, що його твори переклали на мову російську й видають їх за культурні цінності російські. І не його вина, що росіяни обманно зробили українського патріота росіянином.

І Димитрій не винний у тому, що його, святого українського, фальшиво записують до святих тільки Російської Церкви.

Як письменник, більшість творів якого втрачено назавжди, як людина, навіть як святий — Димитрій Туптало пережив і переживає велику трагедію.

В 1651 році помер славний український молільник Ігумен Почаївський Іов Залізо, і того ж року в Макарові народився новий всеукраїнський, більше того — всеслов'янський святитель Димитрій Туптало. І навіть одного дня — 28 жовтня вони обоє упокоїлися навічно.

"Він був одним з найталановитіших і найосвіченіших вихованців Могилянської Колегії. Цей козацький син з 18 літ "поклав на себе послу": показувати народові дорогу живим словом, щирим пером і поширенням освіти" — писав історик О. С. Трачевський.

Значення його творчості колосальне. Це на працях Туптала виховувалося не одне покоління православної Європи. Опікун скривджених та нещасних, великий постник Димитрій моральним життям своїм і впливами стояв вище за всіх.

Саме життя його — подвиг. Безперервний книжний труд у келії, постійне зацікавлення наукою та християнською побожністю — це щодення.

Християнський подвижник, людина енциклопедичних знань, талановитий проповідник, письменник, стиль і мова якого були зразком витонченості, автор і укадач однієї з найпопулярніших протягом двох віків книги для сімейного читання "Четы Мінеї",— це наш земляк Данило Туптало, найвірніший син України, що щиро молився за її долю перед Господом.

Він укрив нев'янучою віковічною славою і українську церкву, і український народ, і українську культуру.

Д. Нетреба

ДЖЕРЕЛА:

1. *Житіє святителя Димитрія,* Митрополита Ростовського, Чудотворца.— В кн.: Житія Святихъ изложеныя по руководству Четырех — Миней Св. Димитрия Ростовскаго. Москва, Синодальная тіпографія. 1903. ст. 402—430.

2. *Митрополит Іларіон.* Святий Димитрій Туптало. Його життя й праця. Історично-літературна монографія, 1960. Вінніпег. Канада. 224 с

3. *Костомаров М.* Ростовський Митрополит Дмитро Туптало. В кн.: Галерея портретов. К. Веселка 1993. ст. 217—226

4. *Нетреба Д. С.* Крізь серпанок віків. (Наш земляк — славетний син України) — "Макарівські вісті", 14 січня, 1998.

5. *Кириловская церковь.* Исторический очерк — приложение к газете "Кириллица" № 1.

6. *Вирченко В.* Святитель из Макарова.— Метро, 5—11 ноября 1999.

7. *Проф. И. А. Шляпкин.* Святий Димитрий Ростовский и его время. 1651—1709. С.-Петербург. 1891.

8. *С. М. Соловйов.* Історія Росії з древні часів. Кн. 111. ст. 1365–1366. Кн. IV ст. 22—25

9. *Закревський Николай.* Описание Киева. Москва. 1868. 950 ст.— Про Туптала: 197, 352—363, 389, 581, 883.— Про дім Сави Туптала на Подолі: ст. 581.
10. *Димитрий Ростовский.* БСЄ. т. 8. ст. 359.
11. *Українська* Радянська Енциклопедія. с. 347, 392.
12. *Історія* міст і сіл Української РСР. (Київська область).
13. *Альманах* библиофила. М., "Книга", 1983, випуск 15.— Василий Калугин. "Калейний летописец" Дмитрия Ростовского" С. 160—174.
14. *Труды* Киевской Духовной Академии, 1876, № 24, С. 544—545.
15. *Титов А. А.* Новые данные о святителе Димитрие Ростовском. М., 1881, С. 13.
16. *История* Украинской ССР. Т. 3., С. 214, 206.
17. *История Киева.* Т. 2, С. 50.— Савва Туптало — сотник.
18. *В. Климов,* кандидат філософських наук. Святитель Димитрій.— "Орієнтир" № 29, 21 липня 1994 р. С. 11.
19. *Д. Нетреба.* Незгасима зірка величі і слави. (До 350-річчя від дня народження Димитрія Ростовського (Данила Туптала).— "Макарівські вісті" № 8, 27 січня, 2001 р.— "Макарівські вісті" № 12, 10 лютого, 2001 р.— "Макарівські вісті" № 16, 24 лютого, 2001 р.— "Макарівські вісті" № 18, 3 березня 2001 р.

Любив він ніжно білий світ

У січні відомому українському письменнику Віталію Михайловичу КУЛАКОВСЬКОМУ виповнилося б 80 років з дня народження, але, на превеликий жаль, як у грудні 1990 року не стало полум'яного патріота України.

Народився Віталій Кулаковський 29 січня 1924 року в селі Мостище у сім'ї селянина. Тут закінчив семирічку. Середню освіту здобув у Ясногородській школі в 1941, коли почалася Велика Вітчизняна війна. Юнак мріяв про навчання в університеті, а натомість під час тимчаосової німецької окупації у червні 1942 року був насильно вивезений на каторжні роботи в Бельгію. Там працював на вугільних шахтах до жовтня 1944 р. Потім — на ливарному заводі у Західній Німеччині до березня 1945 р. Пізніше він з великою любов'ю і вдячністю згадував тамтешніх робітників, що потай ділилися з ним останнім шматком хліба. 5 березня 1945 року йому вдалося втекти звідти і перейти лінію фронту. Він потрапив у розташування військ союзників. Лише у липні його переправили в табір репатрійованих у Східній Німеччині, де 10 вересня 1945 року призвали до лав Радянської Армії. У травні 1947 року демобілізувався і повернувся до рідного дому в с. Мостище.

У червні 1947 року Віталій вступив на заочний відділ історичного факультету Київського педагогічного інституту, який закінчив у 1949 році. З 1 вересня 1947 року працював учителем історії в Чорногородській семирічній школі, з вересня 1952 — завучем, а з 1958-го—директором Лишнянської середньої школи.

Із спогадів В. М. Кулаковського: "... половина мого свідомого життя зв'язана зі школою та дітворою. Однолітки, які були моїми першими друзями, пізніше стали моїми слухачами... Школа дала мені освіту, прищепила любов до книги.

І хоч під час навчання в школі я захоплювався літературою, історія була для мене найцікавішим предметом, а борці за свободу і незалежність рідного краю — моїми найдорожчими героями".

Ще юнаком писав вірші, байки. А вже працюючи, кожну вільну хвилину приділяв літературній справі. А це — недоспані ночі, безсонні, але гарні. Саме в ті ночі сільський учитель береться за перо і світ привітав його як письменника. Йому належать історичні повісті "Хай славиться Русь", "Золота галера", "Ой, гук, мати, гук", "Ріки виходять з берегів" (ці дві останні написані у співпраці з Петром Сиченком), романи "Володимир Мономах", "Мартин Пушкар", "Северин Наливайко", "Максим Кривоніс".

Із спогадів видатного українського письменника Володимира Малика: "...Віталія я знав давно, бо народилися ми у сусідніх селах, учились в одній школі, дружили з юнацьких років. Однаково були закохані в нашу чудову приірпінську природу, якою вона була в 20-х — 30-х роках XX століття, поки нерозумні люди не зіпсували меліорацією, хімією та Чорнобилем. Ще в школі почали писати літературні доробки. Який це був добрий, трудолюбивий, талановитий чоловік! Знав глибоко історію України, а особливо — рідного краю... Ми працювали у повоєнні роки поруч. Я учителем, він директором. Часто зустрічались. Улюбленою темою бесід була історія рідного краю, його трагічна доля. На той час це небезпечна тема, але ми довіряли один одному як брати".

У 1967 році Віталій Михайлович блискуче захистив кандидатську дисертацію про гайдамацький рух на Україні. Вчена рада університету одноголосно присвоїла йому звання кандидата історичних наук. 1968 року родина Кулаковських переїхала до Києва і до 1984 Віталій Михайлович завідував редакцією "Історії міст і сіл УРСР" в УРЕ. Йому за цю титанічну роботу присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури.

Ми часто чуємо запитання, з чого починається Батьківщина? І завжди отримуємо відповідь: з місця, де народився, де ріс, де мужнів, ставав людиною. Для Віталія Кулаковського — це рідне село, рідне Поірпіння. Великі задуми були у члена Спілки письменників СРСР, до якої його прийнято 22 січня 1981 року. Та не збулися усі мрії. Не встиг зробити задумане на перешкоді стали тяжка хвороба, а потім і смерть 21 грудня 1990 року. За заповітом, похоронений у рідному Мостищі, поряд з могилою батьків. Його троюрідний брат П.П. Сиченко згадував: "Віталія немає та залишилося щире патріотичне слово митця, яке житиме і довго кликатиме нащадків знати, любити і берегти свій рідний край, жити для нього й творити добро".

На могилі в день похорону Віталія Михайловича Петро Панасович виголосив промову: "Осиротіла наша родина. Впало додолу перо митця. Стерла навіки смертна година лагідний усміх з твого лиця...". А Володимир Малик сказав: "Гарне місце вибрав Віталій для свого спочинку! Хай же тобі, друже наш, срібними дзвонами грає рідне голубе небо, наспівують пташки у зеленій діброві, прогріває пухку землю над тобою тепле сонце! А ще — хай сняться тобі золоті сни про твоє найбільше багатство — про Україну, яку ти любив безмірно! А ми довіку збережемо пам'ять про тебе!"

Д. Нетреба

Життя — подвиг

Шість років тому, 31 серпня 1998 року, відійшов у вічність наш земляк, видатний український письменник, лауреат премій ім. Г. Сковороди, ім. Лесі Українки, премії фонду ім. Т. Шевченка, ім. Панаса Мирного — Володимир Кирилович МАЛИК (Сиченко).

Читачі знають і люблять його твори — поеми та віршовані казки для дітей: "Журавлі-журавлики", "Чарівний перстень", "Месник з лісу", "Червона троянда", "Микита Кожум'яка", "Воєвода Дмитро"; повісті "Чорний екватор", "Новачок", "Слід веде до моря", "Двоє над прірвою", "Дві перемоги". Історичні романи, що принесли йому заслужену славу: "Князь Кий", "Черлені щити", "Горить свіча", "Чумацький шлях", "Князь Ігор"; тетралогія "Таємний посол". Ці твори впродовж останніх років входять до першої п'ятірки читацьких рейтингів, разом з творами О. Гончара, П. Загребельного, І. Багряного, Ю. Мушкетика.

Члени патріотично-краєзнавчого клубу "Пошук", що 17 років діє при ЦТДЮ ім. Д. Туптала, першими на Київщині підготували і провели презентації романів В.К. Малика "Черлені щити" і "Горить свіча", вели переписку з письменником. Дорогою пам'яткою були листи від Володимира Кириловича, пронизані теплом і сумом за рідним краєм...

Його життя — це справжній подвиг. Народився Володимир Кирилович Сиченко 21 лютого 1921 року в с. Новосілки Макарівського району в селянській родині. Ріс допитливим, дуже любив книги. У 1928 році пішов до школи в рідному селі. Середню освіту здобув у Ясногородці. Обрав професію вчителя, вступивши до Київського університету на філологічний факультет. Саме тоді зробив свій перший крок у літературі.

...А потім чорне крило війни 1941 року змело всі надії.

Володимир добровільно, в складі студентського батальйону йде в народне ополчення Києва. День і ніч ополченці будували укріплення на підступах до рідного міста та ворог блискавично наближався. Довелося відступати аж під Харків. Без сну і відпочинку рили протитанкові рови, окопи. Брали участь у боях, в одному з яких Володимира було тяжко поранено в ногу. Уже непритомного взяли його в полон під Харковом, як і тисячі інших захисників Батьківщини...

Далі — концтабір для військовополонених в Хоролі — яма, обнесена колючим дротом, вартові з вівчарками, нестерпний голод. Юнак відчував, що сили гаснуть день за днем. Шукав шлях до втечі, але не виходило.

Насувалася глибока осінь. Тіло наскрізь пронизував пекельний холод... Втеча... І ось нарешті чудом вдалося звільнитися, вижити. Довелося повзти як поранений звір до своєї нори, до рідної хати в Новосілках. Це був єдиний вихід. Попереду — 600 кілометровий шлях. За день ледь долав 7–9 км. Кров хлюпала в черевикові. Ночував у мерзлих солом'яних копицях або в глибокій вирві, яка залишилась від бомб.

Мороз... Сніг... Голод... Та він йшов і дійшов до рідного дому, де мама виходила його, повернувши з того світу. Тільки оклигав, почав шукати зв'язків з підпільниками, що діяли в селі. Разом із троюрідним братом Петром Сиченком стають

членами підпільної групи, що мала зв'язок з Києвом. Зв'язковий підпілля Володимир ризикнував щохвилини своїм життям. Одного разу, повертаючись з бойової операції додому, потрапив у фашистську облаву. Полонених юнаків і дівчат вивозили до Німеччини. Наважився до втечі з поїзда, але вона виявилась невдалою. На цей раз фашисти відвезли Володимира до Києва, а звідти — в Тюрінгію, в концтабір.

І знову втеча... На схід, до своїх, до рідного краю. Чужими полями, ворожими лісами і перелісками... Вже було близько до фронту. Втеча закінчилась раптово й невдало: при спробі сісти на попутній товарняк його схопили жандарми.

...І знову концтабір. Повстання в'язнів 12 квітня 1945 року. І визволення американськими військами — все це було пізніше зображено в повісті "Двоє над прірвою".

Пройти всі жахи Дантового Пекла і не зломитися, не втратити віру в майбутнє, віру в самого себе — це був героїчний подвиг.

У радянському фільтраційному таборі Володимира призначили командиром роти, але попередні випробування дали про себе знати. Як наслідок — тяжка хвороба серця. Та може, це й на щастя. Товаришів відправили у рідні "гулаги", а тяжко хворих — додому помирати.

Рідна домівка в Новосілках із радістю прийняла в свої обійми виснаженого юнака. Знову мама виходила сина та й молодість взяла своє, а ще оптимізм і сильна воля самого Володимира. Учителював у Ясногородці, навчаючи дітей рідної мови та літератури. В 1950 році закінчив університет, де навчався до війни.

Вивченню "Слова о полку Ігоревім" та створенню на його основі історичного роману "Князь Ігор", який став "лебединою піснею письменника". В.К. Малик присвятив двадцять років. Він глибоко вник у все те що відбувалося в кінці XII століття, простежив життя та долі князів, дослідив значення кожного незрозумілого виразу в "Слові...".

Основне — хто був автором "Слова"? А тим часом автор уже був на виду. У монографії українського вченого філолога, історика, професора Л.Е. Махновця доведено, що справжнім автором "Слова" був князь Володимир Галицький.

"Віднині ми повинні рішуче, без найменшого сумніву, ставити це ім'я на титульних сторінках усіх наступних видань безсмертного твору" — написав В.К. Малик у своїй післямові до роману "Князь Ігор".

Працюючи над цим романом, Володимир Кирилович переконливо довів:

— що легендарний Дивце не міфічна істота, уславлена своїм свистом, а "той, що дивиться, видивляється, гострозорий половець — див. вивідач, котрий, здершись на високе гіллясте дерево, від світання до смерку стежить за степом — чи не йде ворог?";

— що "віки Троянові" пов'язані не з Римським Імператором Трояном, який не мав ніяких стосунків із сіверською землею, а з княжінням відомого Сіверського князя, батька трьох синів-близнюків;

— що відома крилата фраза "О, руська земле, уже за шелом'янем єси" має відношення не до бойових шоломів воїнів-дружинників, а до конкретної гори Шелом'я, розташованої на правому березі Сіверського Дінця, поблизу Ізюма.

Не буду заглиблюватись в життєвий і творчий шлях мого улюбленого письменника. Мені хочеться, щоб усі земляки знали, як до останнього подиху він любив свою рідну землю, ріку Ірпінь, Новосілки, українську мову, дітей. Людина надзвичайно ввічлива, тактовна, вихована й інтелігентна, Володимир Кирилович ставав жорстким і непоступливим, коли бачив, як здійснюється насилля над рідною мовою.

В останньому листі до пошуківців він писав: "Дорогі діти! Члени клубу "Пошук"! Дякую сердечно за гарного листа, за добре ставлення до мене, до моєї скромної праці. Як би мені хотілося приїхати до вас, побачити вас та розповісти вам багато-багато цікавого про наш край, про Макарівщину та мої рідні Новосілки. На жаль, не зможу. Старий став та ще й хворий.

Бажаю вам міцного здоров'я, щастя, успіхів у навчанні. Виростайте дужими, розумними, мужніми на славу нашій батьківщині — Україні. Любіть своїх батьків, братів, сестер, свою мудру наставницю Діну Свиридівну! Читайте! Книга — це колодязь мудрості, як казали древні.

Ваш Володимир Малик".

Цей лист-заповіт дітям Макарівщини, дітям усієї України.

Володимир Кирилович часто зустрічався з юними читачами та 25 років свого життя віддав школі, виховавши не одне юне покоління. Відповідаючи на запитання кореспондента, яким він бачить юне покоління, свого часу В. Малик зазначив: "В наших дітях я не бачу ткого, що б непокоїло мене. Вони народилися такими, як і десятки поколінь перед ними... Мене більше непокоїть стан нашого суспільства і його мораль, стан нашої економіки та екології, бо це середовище, в якому живе і формується молоде покоління". А на запитання, як до педагога, чому сьогодні підлітки не люблять читати, Володимир Кирилович відповів: "Книга — це, окрім вогню, найцінніше надбання людства. Це джерело знань і мудрості, радощів і насолоди.

...Ніщо не може зрівнятися з книгою, що приносить знання й хвилювання, сльози й сміх, сум і розпач, переносить нас в минуле й майбутнє, в близькі й далекі країни. З нею можна не розлучатися ні вдома, ні в дорозі, ні вдень ні вночі. Вона універсальна і вічна, поки живе людство. Як можна не любити книгу, не знаю...".

— Від чого б ви застерегли все-таки юне покоління?

— "Від бездуховності, неробства, від втрати почуття гідності людської. Треба завжди залишатися порядною людиною".

Останні роки Володимир Кирилович працював над романом "Чорнобривці". "Це був би роман-сповідь про те, як сільський хлопчик завдяки кмітливості, запасу козацької міцності й оптимізму пройшов усі кола пекла: колективізацію, голодомор, війну в студентському батальйоні, поранення, гітлерівські концентраційні табори смерті в Тюрінгії, втечу, щасливе звільнення, повернення в рідне село Новосілки на Київщині. І при цьому залишився впевненим, що "ще не вмерла Україна!". Це була б книга про те, "як загартовувався талант письменника і завойовувалося право стати всесвітньовідомим інженером людських душ",— писав Петро Лубенський.

Д. П. Де ля Фліз. Альбоми. Серія "Етнографічно-фольклорна". Том 1, том 2. К., 1996, 1999. Малюнки 1854 року.

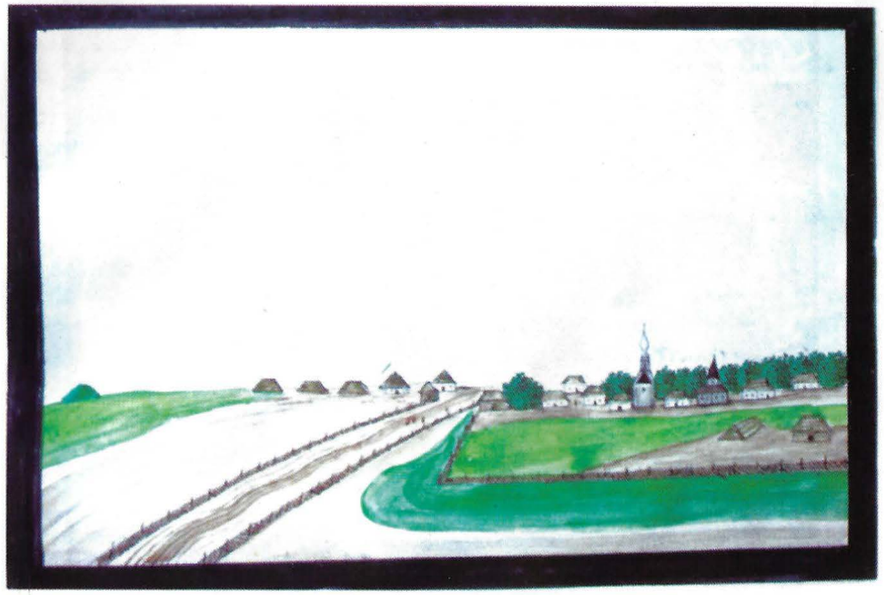

С. Снитняки.

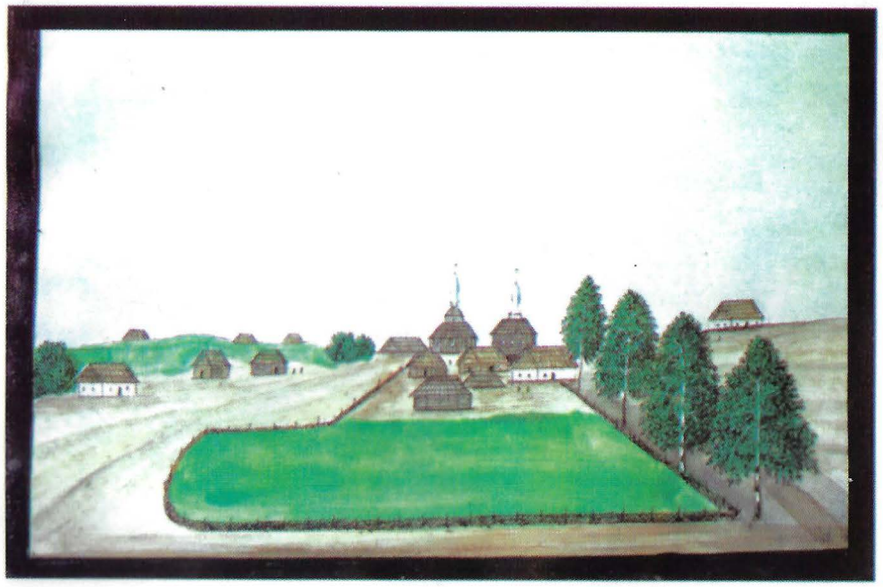

С. Небелица.

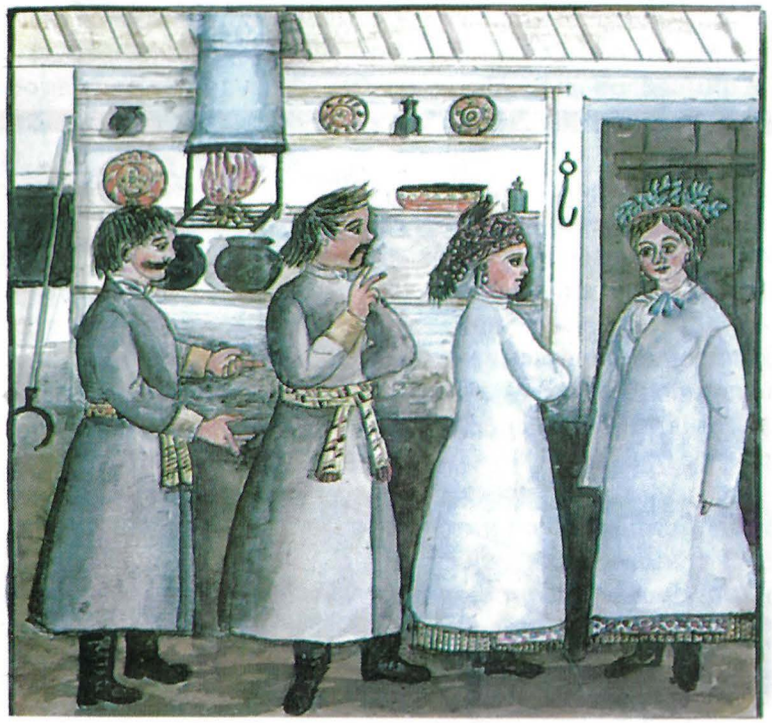

Мешканці Рожівського товариства

М. Рожевъ.

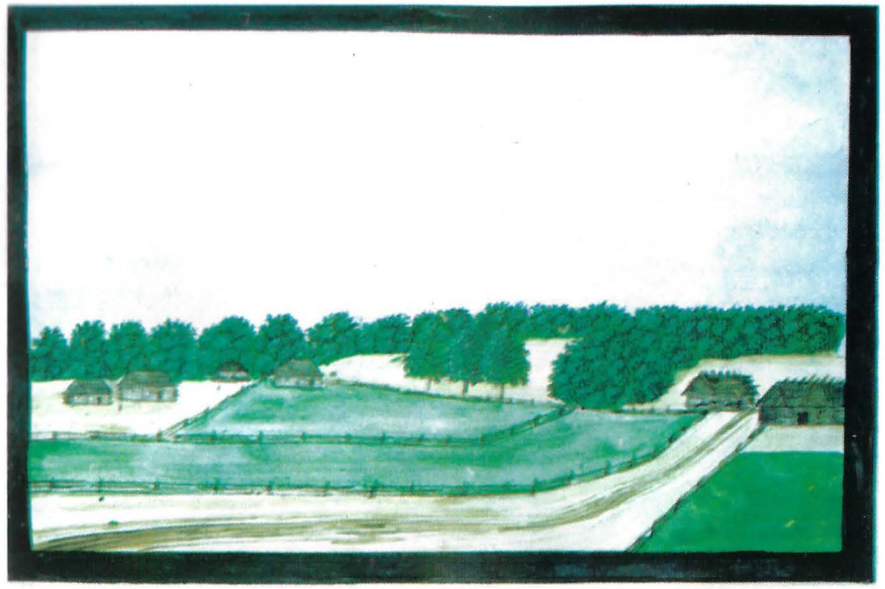

Л. Боровка.

Д. Коморовка.

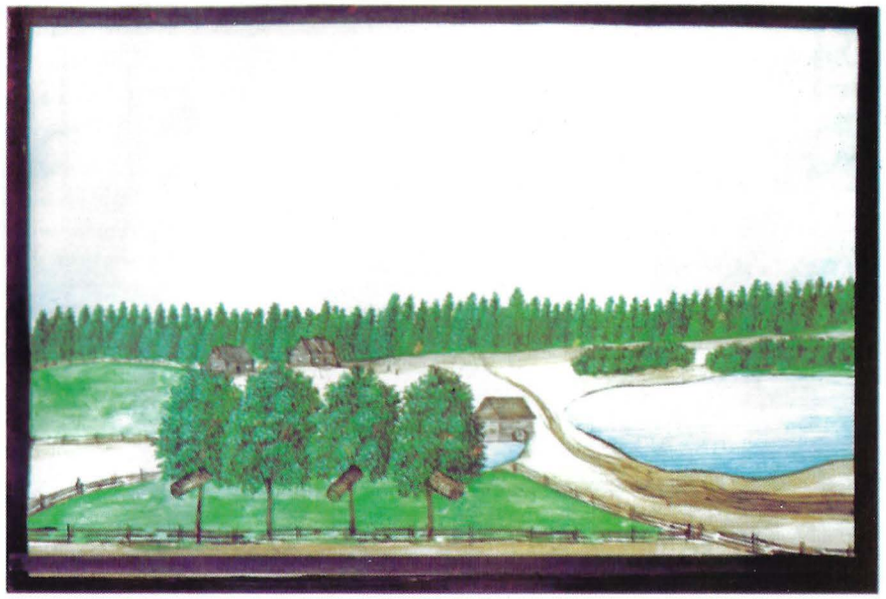

Рудня Коморовская.

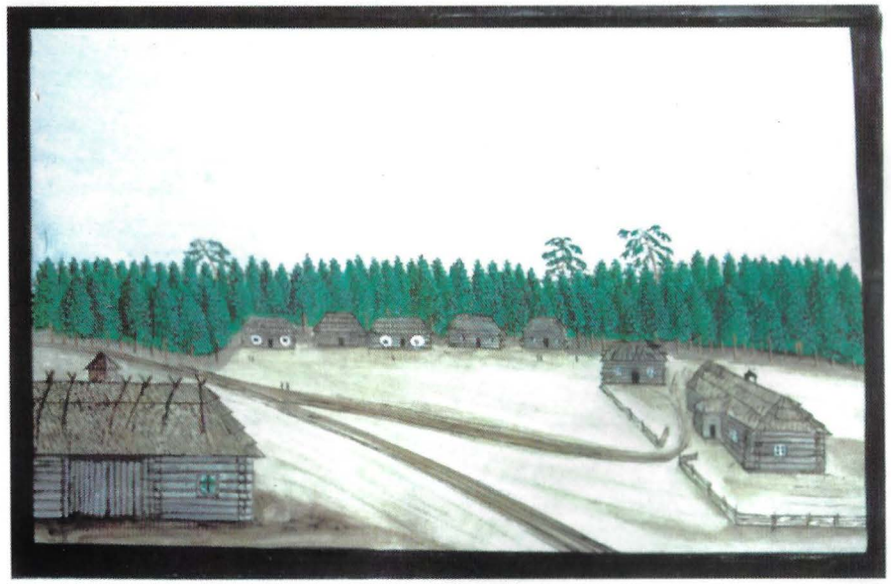

Гуща Коморовская.

С. Черногородка.

Д. Сосновка.

Д. Яблуновка.

Ротевского общества	423	401
Въ с. Ротевъ	239	270
С. Сотниковъ	293	232
С. Небелица	190	167
Д. Боровка	73	86
Д. Комаровка	65	71
Р. Комаровской	34	31
Гупик Комаровской	14	19
Слободка Жмуровка	12	7

Названіе обществъ населенія	Число душъ мужского пола	Число душъ женского пола
Въ С. Пришивалкахъ	136	128
Д. Яроцковка	100	113
С. Дорогинка	271	1
Д. Хощівка	184	195
С. Горнополовцы	294	335
Д. Сосновка	162	166
Д. Яблуновка	0	0

Відомості про кількість "ревізських душ державних селян"
(Радомишльський, Васильківський повіт)

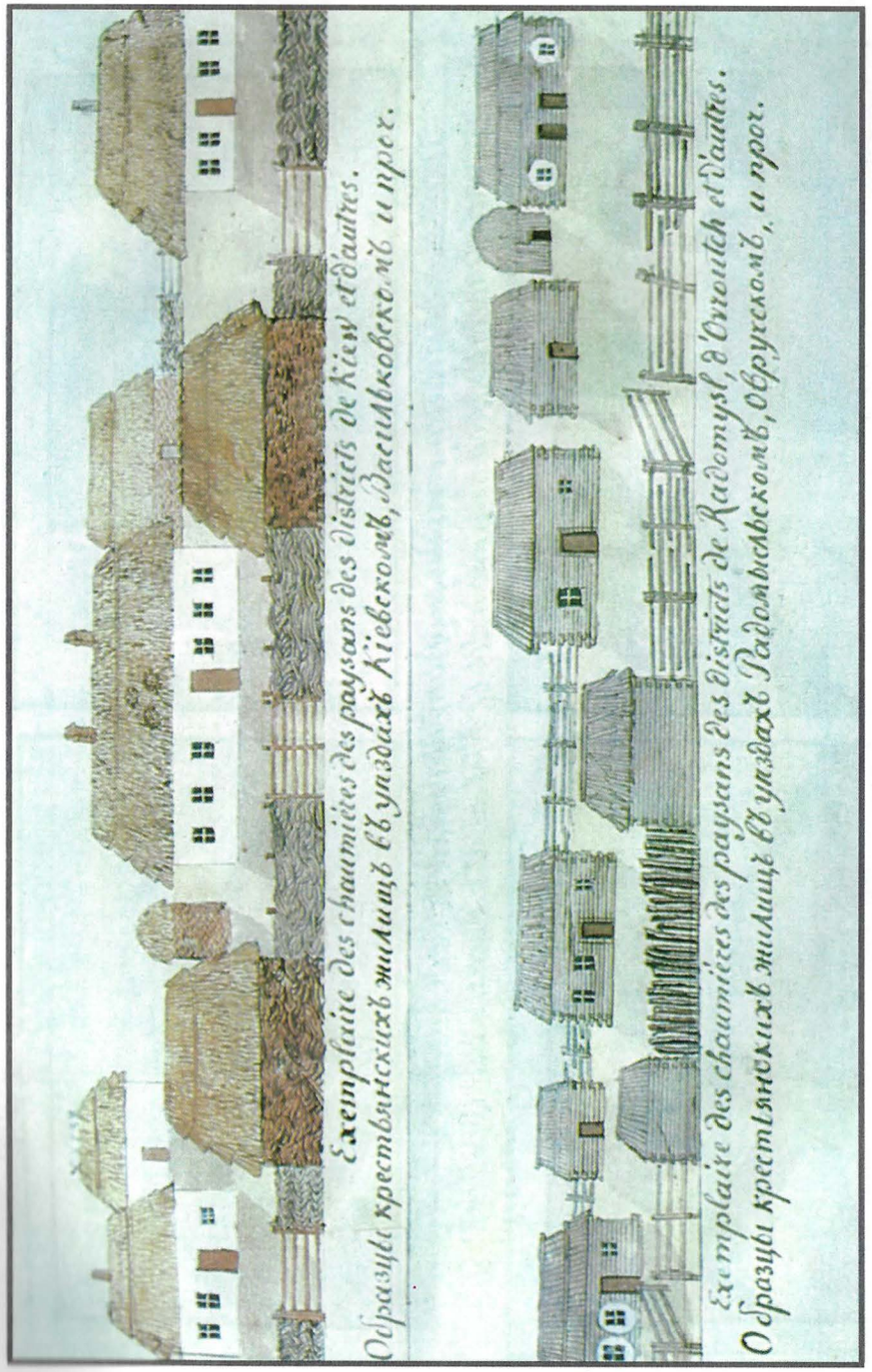

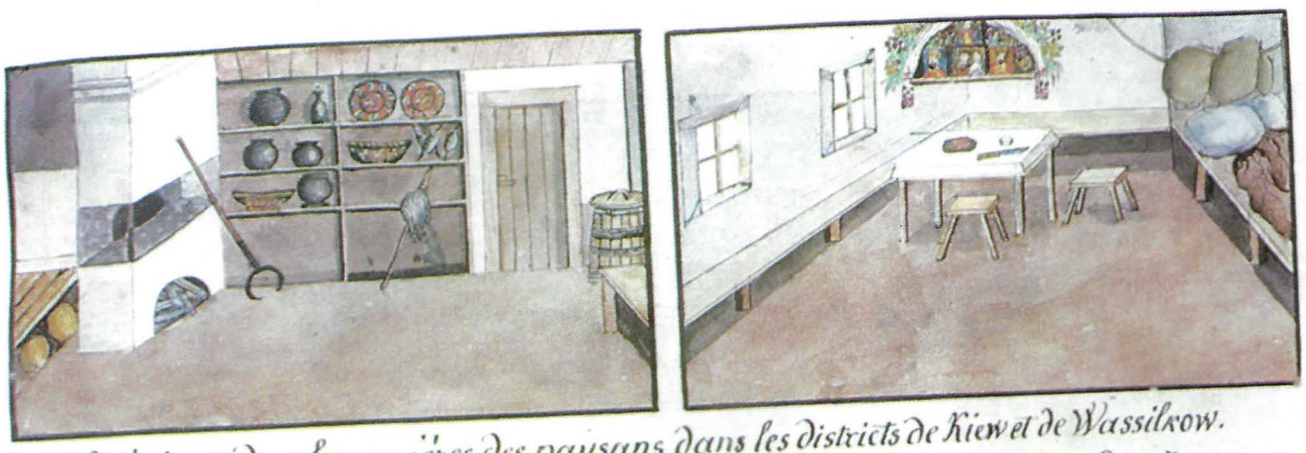

Intérieur des chaumières des paysans dans les districts de Kiew et de Wassilkow.
Внутренность крестьянской избы, въ Кіевскомъ и Васильковъ уѣздахъ.

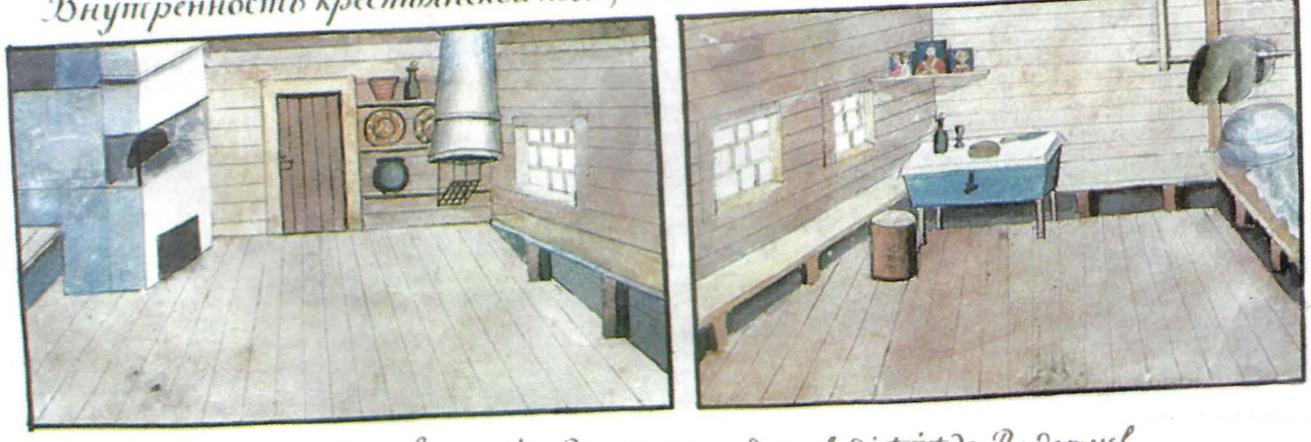

Intérieur des chaumières des paysans dans le district de Radomysl.
Внутренность крестьянской избы въ Радомышльскомъ уѣздѣ.

Портрет Сави Григоровича Туптала. XVIII століття

Святитель Димитрій Ростовський

Ватажок гайдамацького загону Іван Бондаренко. Народна картина.
Національний художній музей України

Павло Гнатович Багачук — учитель молодших класів, завідувач сільською бібліотекою, автор історії села Красногірка. Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Олександр Підсуха. Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Володимир Малик. Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Агроном-селекціонер, лауреат Державної премії СРСР Іван Власович Карпович (1904–1984) в робочому кабінеті. Фото 1950 року

Микола Олійник з дружиною Надією. Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Петро Панасович Сиченко з дружиною Лідією Андріївною. Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Віталій Кулаковський (третій ліворуч у першому ряду) **з учителями Лишнянської середньої школи.** Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

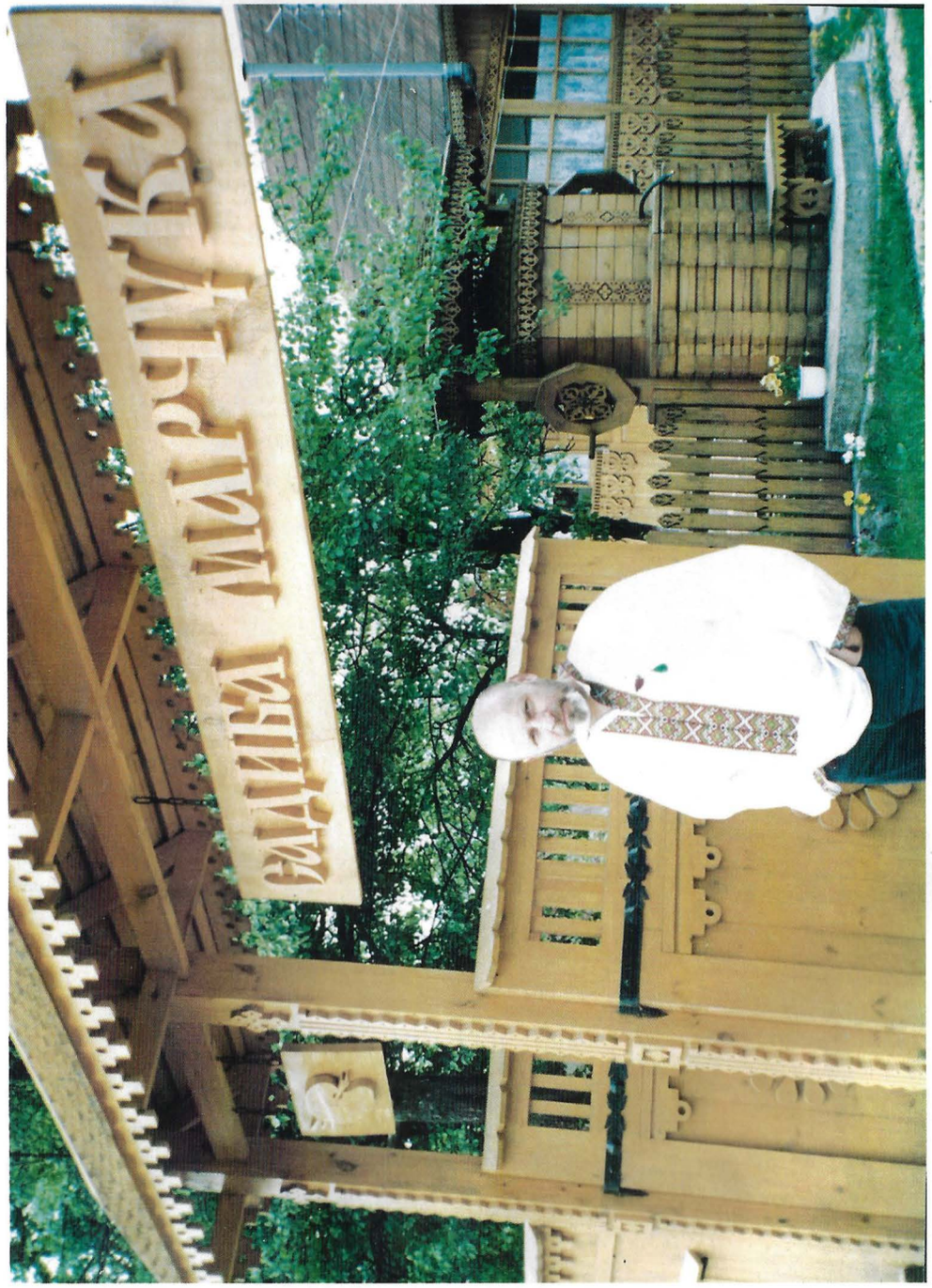

Художник Анатолій Марчук біля своєї садиби в Козичанці

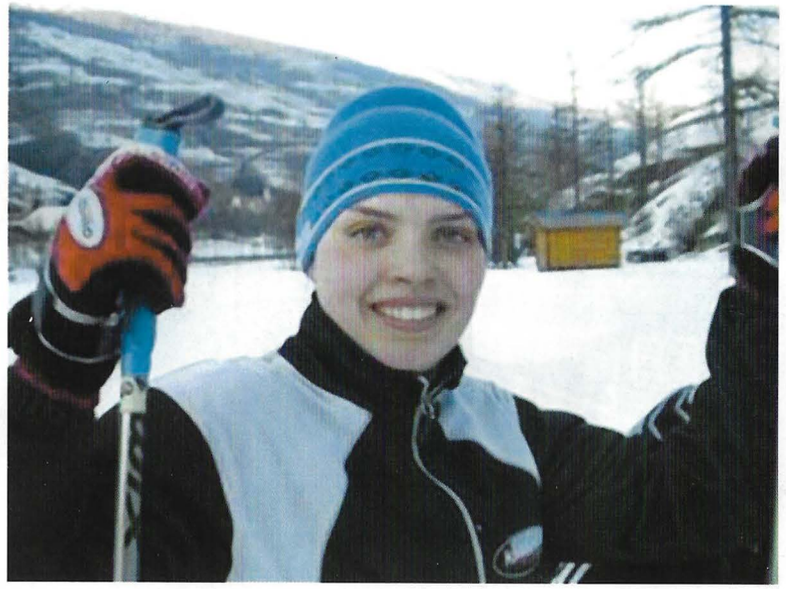

Герой України Олена Юрковська — багаторазовий чемпіон параолімпійських ігор.
Фото 2006 року

Віктор Іванович Степурко

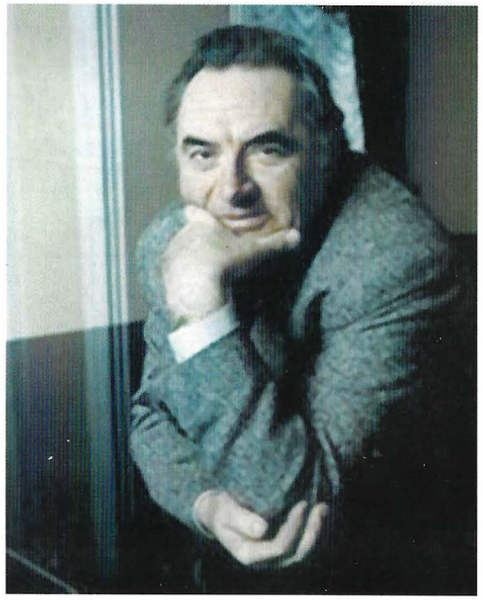

Анатолій Несторович Паламаренко

Спадковість поколінь. Автори "Нарисів з історії Макарівського району" Д. Нетреба і Є. Букет біля куточку Димитрія Ростовського на виставці з нагоди 14-ї річниці Незалежності України.
Фото 2005 року

Садиба Петра Сиченка в Ясногородці, де постійно зустрічалися письменники П. Сиченко, В. Кулаковський, М. Олійник, В. Малик, Народні артисти Є. Понамаренко, Н. Ужвій.
Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Траса "Київ — Чоп"

АЗС

Готельний комплекс

Вид на річку Здвиж

ВАТ “Потенціал”

Адмінприміщення Макарівської філії газового господарства

Адмінприміщення Макарівського держлісгоспу

Макарівський хлібзавод

ЗАТ “АТ Макарівмолокозавод”

Цех розливу ДП “Червонослобідський спиртзавод”

МП "Агротехсервіс"

Сосновський
гранкар'єр

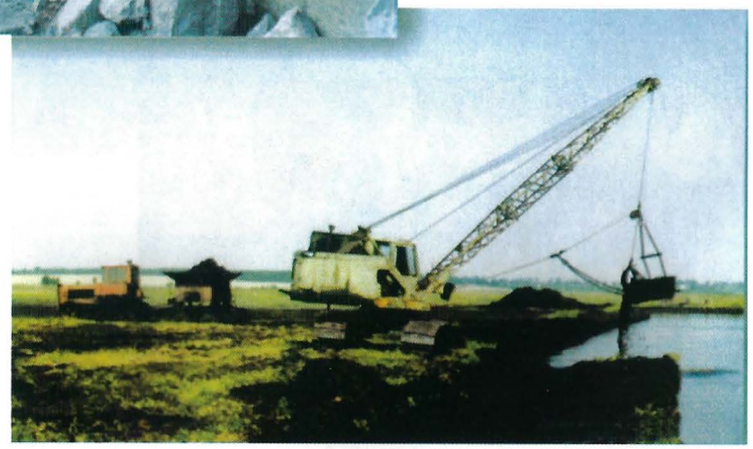

Торфорозробки

На фермах району

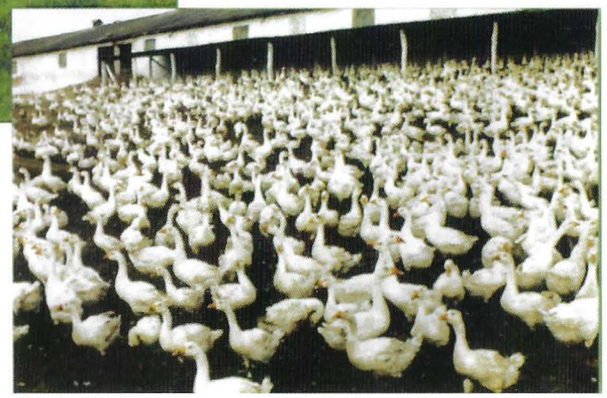

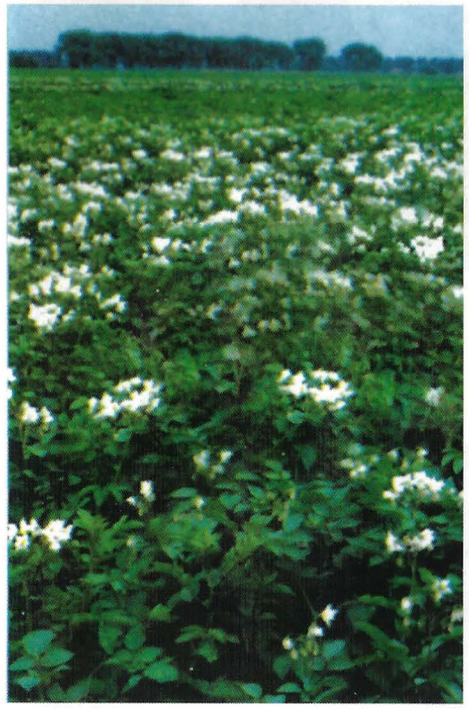

На ланах Макарівщини

ЗОШ І–ІІІ ст. с. Пашківка

Випускники

СФГ “Ферро”

На заняттях у Макарівському медичному училищі

Центральна районна лікарня

Народний фольклорний колектив “Чебреці”

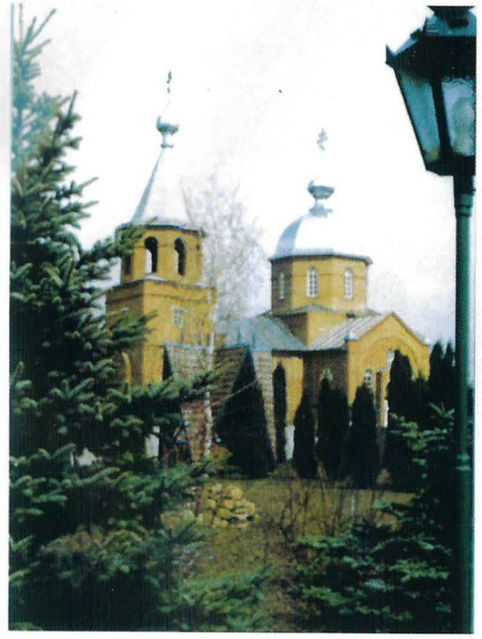

Свято-Іллінська церква

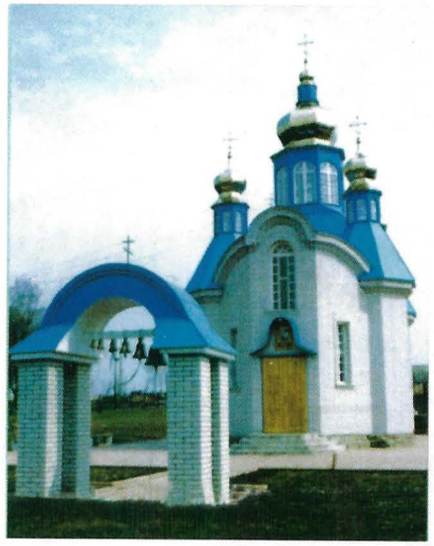

Свято-Михайлівська церква

Центральний парк культури і відпочинку

Будинок молитви Євангельських християн-баптистів

Зустріч "Пошуківців" з ветеранами війни на могилі Д.І. Шепеленка і його загону.
Фото 20 травня 2006 року

Члени клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала на презентації книги "Збережемо пам'ять про подвиг" з Головою Верховної Ради України В. Литвином. Фото 4 лютого 2006 року

Свято-Михайлівська церква Київського патріархату в с. Маковище.
Фото Є. Букета, 2005 рік

Криниця на подвір'ї Марчуків.
Фото Є. Букета, 2005 рік

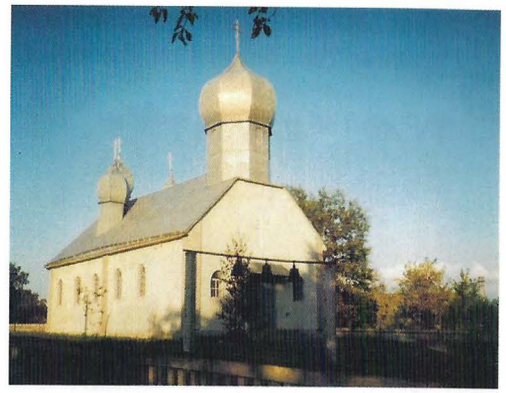

Михайлівська православна церква в с. Грузьке.
Фото В. Букета, 2000 рік

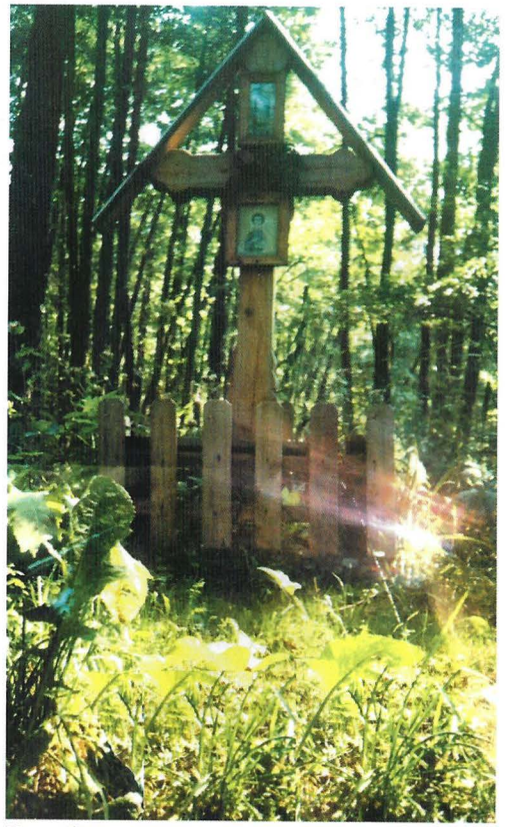

Хрест біля святого джерела "Криничка" в с. Грузьке.
Фото Є. Букета, 2000 рік

Городище часів Київської Русі в урочищі Відьманка неподалік Козичанки.
Фото В. Обухівського, 2001 рік

Бойова коса часів Коліївщини знайдена в Козичанці. Приватна колекція народного побуту А. Марчука.
Фото Є. Букета, 2006 рік

Село Козичанка на Макарівщині.
Фото А. Марчука, 2002 рік

Голова Макарівської районної ради М. Вараницький.
Фото Є. Букета, 2006 рік

Голова Макарівської райдержадміністрації О. Безугленко.
Фото Є. Букета, 2006 рік

Та не судилося... Остання книга "Чорнобривці" лишилася недописаною. Та хочеться вірити, що світ ще побачить видання унікальних спогадів В.К. Малика.

Із спогадів П. Сиченка: "Дуже сумував мій брат і друг за своїм селом, за Ірпенем. Казав, що "якби не деякі серйозні обставини, то нізащо не полишив би рідного краю...".

Усьому є свій початок і свій кінець. Відійшла за межу Вічності Велика Людина, про яку ще говоритимуть і писатимуть довгий час, читатимуть і перечитуватимуть. Його твори увійшли до класичного фонду не тільки нашої української, а й світової літератури".

Зі спогадів П. Сиченка постає перед нами народний педагог, письменник Володимир Малик (Сиченко), який усе життя найбільше в світі любив свій рідний край — Київщину, сумував за нею і прославив її навіки. Його життєве кредо: "В годину радощів і в годину горя всі чуття і помисли наші ми віддаємо тобі, рідна земле, вітчизно дорога!", стало своєрідним заповітом для підростаючого покоління.

Закінчу розповідь про свого улюбленого письменника-земляка словами моєї вихованки, що одинадцять років тому була членом клубу "Пошук", Юлії Каплун, яка написала Володимиру Кириловичу відгук на його книгу: "Мені дуже сподобалась Ваша тетралогія "Таємний посол", яку прочитала з великим задоволенням. Читаючи цей прекрасний твір, я подумки пройшла весь тяжкий шлях головного героя, відчула себе учасником всіх подій. Книга ввійшла в моє серце, у свідомість, у життя. Читається легко, просто і зрозуміло. Викликає гордість за свій народ. І в наш час, коли все святе знищено, зневажено, приємно прочитати книгу, де описується найсвятіше — історія нашого народу, його героїчне минуле. Ми забуваємо своє коріння, а Ви нагадуєте нам про нього. Це великий подвиг! Я дуже вдячна Вам за Ваш талант, за Ваші чудові книги".

Д. Нетреба

На вічнім древі Козичанки

Анатолій Петрович МАРЧУК — Заслужений художник України, член Національної спілки художників України, лауреат міжнародної премії Гулака-Артемовського та міжнародної премії "Дружба", науковий радник Української екологічної академії наук. Дипломант міжнародних виставок.

Народився 1 січня 1956 року в селі Весела Слобода в сім'ї учителів, але вважає себе свідомим козичанцем. У перший клас 1962 року пішов теж у Веселій Слободі, а вже у 1963 році родина переїхала на Батьківщину, у Козичанку, де Анатолій закінчив вісім класів.

Від батька і місцевих художників-аматорів перейняв майбутній майстер любов до малювання. Спочатку малював шрифти у зошиті в клітинку. Першим його вчителем малювання у шкільні роки був Панас Гордійович Ходак.

З 1970 по 1972 роки А.П. Марчук навчався у Київській школі-інтернаті № 7. З 1973 по 1979 рр.— в образотворчій студії Київського Жовтневого палацу (вчителі М. Родін, М. Гуляєв та В. Забашта). У 1980 р. вчився малюнка в приватній школі В. Зарецького. З 1980 року навчався в Київському державному художньому інституті (нині Національна академія мистецтв та архітектури), який закінчив у 1986 році (майстерня книжкової графіки професора В. Чебаника).

З 1985 року Анатолій Петрович Марчук бере участь у всеукраїнських та міжнародних виставках. Має понад 130 виставок, з них — 40 персональних.

У 1985 нагороджений дипломом II міжнародного конкурсу плаката (Москва); у 1995 році одержав диплом виставки "Україна-95" (Мюнхен, Німеччина); у 2000 році став лауреатом міжнародної виставки "Львівський осінній салон "Високий замок", у 2002 році одержав II премію цього престижного салону. У 2005 році нагороджений медаллю Святого Миколая Чудотворця. У 2006 році — Орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня УПЦ-КП та Орденом "Знак пошани" Київського міського голови.

У 1996 та 2002 роках Анатолій Марчук на конкурсній основі одержав стипендію та майстерню в будинку творчості міста Куксхафен (Німеччина). З 1998 року — член мистецького гурту "Світовид" і експерт галереї "Мистецький курінь", в 2005 році — засновник Макарівської картинної галереї сучасного образотворчого мистецтва, організатор багатьох виставок.

Художник є ініціатором й автором проектів пам'ятників Святителю Димитрію Ростовському в Макарові та письменникам Миколі Олійнику в Бишеві та Петру Сиченку в Новосілках.

Діяльність художника позначена вагомим внеском у суспільну справу Макарівщини. Він є організатором щорічних пленерів у Козичанці, в яких беруть участь молоді та визнані художники України.

У 2003 році — автор та куратор проекту "Мистецтво Макарівщини", в рамках якого видано каталог художників району та проведена виставка до 80-річчя Макарівського району. Він є автором герба та прапора району, гербів Макарова, Калинівки, Козичанки, Грузького, Новосілок, Копилова, Мотижина, Колонщини, Великого Карашина, Ясногородки.

Про неосяжну любов митця до рідної землі найкраще сказав у своєму вірші київський поет Олександр Кавуненко:

ПАРИЖ — КОЗИЧАНКА

У Сені зблискує Париж,
немов на сцені,— звабні парижанки.
А ти тут — сам , тобі миліш
спориш і вічні води Козичанки.

Хто може розгадать феномен
манливих мандрівничих пут?
Ти син Усесвіту і вдома,
та це гостріше чуєш — тут.

Мистецька доле, ти — прочанка
прадавніх і модерних Мекк...
Митець — бджола, творіння — мед,
і ти летів із Козичанки.

Париж метеликом змигнув.
Париж минув і тіні не зоставив,
немов спокусне мерехтіння слави,
що схожа з часом наману.

Осінній маревний Париж.
Булон. Монмартр і милі парижанки...
Та серцем знов туди летиш,
де ти листком палахкотиш
на вічнім древі Козичанки.

Митець художньо оформив книги: "Давай поговоримо".— К.: Мистецтво.— 1985, А. Гай "Сім струн райдуги".— К.: Веселка.— 1986, В. Панова "Сергійко".— К.: Веселка.— 1986, В. Таранюк "Кучерганська відьма" — Київ, 1999, О. Кавуненко "За межею бабиного літа".— "Pit" Краків, 2000. У 2003 році ініціював, художньо оформив та видав власним коштом книгу Є. Букета "Історія українського села. Козичанка". У 2005 році зареєстрував релігійну громаду УПЦ-КП.

Твори Анатолія Марчука зберігаються в багатьох провідних художніх музеях України, Польщі та Німеччини, в колекціях Міністерства культури, Дирекції виставок Національної спілки художників України та приватних збірках України, Польщі, Німеччини, США, Австралії та Канади. Творчості А.П. Марчука було присвячено три телевізійні фільми та опубліковано понад 250 статей у часописах, газетах, каталогах. Художник працює в галузі станкової графіки та малярства.

Його ім'я занесено до "Енциклопедії сучасної України" (за редакцією академіка Івана Дзюби).

Є. Букет

Микола ОЛІЙНИК: життя і творчість

Відомий український письменник Микола Якович Олійник народився 9 березня 1923 року в с. Бишів Макарівського району Київської області в селянській родині. 1 вересня 1930 року почав навчатися в школі. В 1932–1933 роках сім'я Олійників пережила голодомор. Врятувалися лише завдяки корівці, яка всіх годувала. Сім'я була дружна і працьовита. Тато й мама Миколи, мудрі від природи люди, зуміли змалечку прищепити синові повагу до праці, любов до рідної землі, до духовних скарбів народу. Казки, легенди, чарівні пісні рідного

краю, що їх співали довгими вечорами батьки, стали основою, на якій пізніше розквітла у хлопця любов до художнього слова, а потім і жага літературної творчості. У своїй повісті "За красою" Микола Якович звертається до батьків з такими словами: "У великій любові, у глибокій шанобі схиляюся перед вашим терпінням і людяністю, і працьовитістю, і всеумілістю".

Після закінчення Бишівської середньої школи в 1940 році вступив на філологічний факультет Київського педінституту ім. Горького. В червні 1941 р., перед самим закінченням першого курсу, за українські націоналістичні ідеї, за любов до рідної мови, до своєї України, і особливо за те що не став доносником на товаришів органам безпеки, Миколу і ще кількох студентів заарештовує КДБ республіки.

Будучи переконаним українським патріотом, він не поступається своїм переконанням. Через усе своє життя проніс палку і щиру любов до рідної землі, до України.

22 червня 1941 року війна увірвалась в життя мільйонів радянських людей смертельним вихором і своїм вогняним крилом обпалила кожну людину. Ворог був уже на підступі до Києва. Заарештованих студентів відправили по етапу на схід. Так Микола потрапив до трудової колонії аж у Казахстан у м. Актюбінськ, де працював монтажником на будівництві заводу до 1942 року.

Указом Верховного командування в 1942 році всі молоді чоловіки з трудових колоній підлягали мобілізації на фронт. Олійник пройшов підготовку молодого бійця в Тоцьких таборах і був направлений до діючої Червоної Армії через штрафбат. Це було справжнє пекло. Адже штрафники завше йшли попереду всіх, щохвилини ризикуючи своїм життям. Скільки смертельних рубежів пройшов фронтовими дорогами Микола, але його внутрішній український дух здолав усі перешкоди.

Воював у складі 127 стрілецького полку 53 Гвардійської дивізії кулеметником, командиром відділення, радистом. Дивізія входила в склад Ленінградського фронту. Брав участь у прориві Ленінградської блокади, що почався наступом наших військ з лівого берега Неви. Вперед пустили штрафну роту, яка майже повністю була знищена ворожим вогнем. Лід на річці став червоним від людської крові. Микола чудом лишився живим... Сам Бог уберіг від смерті майбутнього письменника. Потім воював у складі Північно-Західного та Другого Прибалтійського фронтів. Визволили Латвію. В одному з жорстоких боїв його тяжко поранено. Військовий шпиталь. І знову фронти. Тепер уже у складі 45 гвардійської дивізії кулеметник Олійник разом з іншими визволяв Ригу.

Знову поранення. Шпиталь. Морально підтримував поранених бійців у палаті, розповідаючи їм веселі історії. Часто писав статті до військових газет. Видужав. Визволяв Курляндію. Прослужив у армії до 1948 року.

За хоробрість, стійкість і мужність, виявлені в боях з ворогом, нагороджений орденами Червоної Зірки, Слави 3-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го ступеня, медаллю "За відвагу" і ще багатьма медалями за визволення великих міст.

Демобілізувався в 1948 році в званні старший сержант і повернувся на рідну батьківську землю. Працював секретарем редакції районної газети в Бишеві.

Заочно закінчив Київський педінститут. Часто друкувався в районних та республіканських газетах. Восени 1950 року Миколу Яковича направляють на роботу завідуючим відділу культури та шкіл редакції газети "Радянська Волинь" у м. Луцьку.

Там керує обласним літературним об'єднанням. Часті поїздки, зустрічі з людьми дали матеріал для створення книг про трудівників села і міста.

Друкуватися почав рано. Перший вірш "Тарасу Шевченку" з'явився в бишівській газеті 9 березня 1939 року. Ще в юнацькі роки захоплювався поезіями Лесі Українки. Після виходу в світ у 1955 р. книги прозових творів "Волинські оповідання" береться за відтворення образу сильної духом поетеси.

Через два роки з'являється перша частина повісті "Леся", де змальовано дитинство геніальної поетеси.

В 1958 році М.Я. Олійник стає членом Спілки письменників України. У наступні роки у видавництві "Радянський письменник" було надруковано п'єсу "Оновлення", повісті "Леся", "Одержима", що ввійшли до книжки "Дочка Прометея" (1966). Також вийшли друком збірки оповідань "Чуєш, брате, мій" (1959), "Снігоцвіт" (1964), "Терпкий запах живиці" (1980), документальна повість про академіка В.М. Ремесла "Світанкові роси".

Пекучим проблемам сучасного його села, долі сільської інтелігенції та простих трударів Олійник присвячує романи "Від світу цього" та "Зерна" (1977).

Творчою удачею Миколи Олійника є також трилогія "Жилюки" (книга I — "Велика душа" — 1965; книга II — "Кров за кров" — 1968; книга III — "Судний день" — 1982).

Основними персонажами твору автор обрав простих трударів. Трилогія охоплює період від подій на Волині після першої Світової війни до утворення радянської влади. В романі яскраво відтворено складність взаємин Волині і радянської влади часів Великої Вітчизняної війни.

Творчий доробок Миколи Олійника не вичерпується повістями та романами про які йшлося вище. Перу письменника належить книжка-есе "Незрима нить" (1983), вибрані твори у 2-х томах (1983), багато літературно-критичних та публіцистичних статей у пресі. Ще він був перекладачем. У перекладах Миколи Олійника українською мовою вийшли твори І. Шам'якіна, В. Кожевникова, І. Чигринова, Ф. Жучки. Окремі твори письменника побачили світ російською мовою, білоруською, латиською, болгарською, польською та словацькою мовами.

Ім'я письменника часто зустрічаємо на сторінках газет, журналів, різних збірників з дослідницькими та публіцистичними статтями. Він писав про Г. Сковороду, О. Пушкіна, Ю. Словацького, М. Черемшину, Б. Грінченка, Г. Хоткевича, Г. Мачтета, В. Яна, А. Головка, Л. Леонова, І. Шам'якіна, В. Земляка, Д. Бедзика, Жана Гриву та інших. Микола Якович — Лауреат Премії імені Лесі Українки 1990 року за роман "Дочка Прометея".

М.Я. Олійник працював у редакціях бишівської райгазети, газет "Радянська Волинь" та "Молодь України". Тривалий час завідував відділом прози у провідному журналі Спілки письменників України "Вітчизні".

Працював там у тяжкі 60–70 роки, коли розгулювала суслівська інквізиція. І щоб рекомендувати до друку кращі твори українських письменників того часу,

як-от Григора Тютюнника, Чендея, роман Олеся Гончара "Собор" треба мати громадську мужність. Микола Якович її мав усе своє життя.

Помер М.Я. Олійник 8 січня 1997 року на 74-му році життя. Похований на Байковому цвинтарі м. Києва.

Після смерті письменника у видавництві Київського Державного університету ім. Т. Шевченка "Бібліотека українця" вийшла книга "Микола Олійник".

Ця книга — літературний портрет, публіцистика письменника, куди ввійшли: передмова О. Мусієнка та статті: "Духовність України в російській культурі", "Урок генія", (про Т.Г. Шевченка), "Палали кров'ю дикі ружі" (Л. Українка), "Одержимість духу" (П. Куліш), "Пісня в долі нації".

Це лише частина із ненадрукованого, що залишилося після його смерті.

Лежить в рукописі повість "Одкровення" про нелегкий життєвий шлях письменника, який понад усе любив свою рідну землю, свою малу батьківщину — Бишівщину, свій народ, свою Україну.

Д. Нетреба

В дорогах диму і вогню
(Олександр Миколайович ПІДСУХА)

Гордістю і славою нашого рідного краю є люди, які залишають добрий слід навіки. Ось до них і належить визначний український письменник О.М. Підсуха. Його батьківщина — с. Ніжиловичі Макарівського району Київської області, де він народився 16 жовтня 1918 року в родині сільського коваля. У школі вчився відмінно. Закінчивши семирічку, вступив на робітфак при лінгвістичному інституті в Києві, а вже через рік став студентом Харківського інституту іноземних мов.

Після закінчення вузу Олександр Миколайович жив у шахтарському краю, де викладав англійську мову в індустріальному інституті м. Донецька.

22 липня 1941 почалася Велика Вітчизняна війна, а вже в липні Підсуха разом зі своїми студентами був на оборонних роботах: рили протитанкові рови. Це тут, у короткі часи відпочинку, народжувались рядки:

Я буду мстить за Україну,
За муки всі, за всі жалі,
За всі страждання і руїни
На поневоленій землі.

Ворог наближався до Донецька. Підсуха був уже в діючій армії. Його направили до 8-ї саперної дивізії. Тут, на Донбасі, він прийняв перше бойове хрещення. Ворог був жорстоким і віроломним. Донецькі степи вкриті спалахами пожеж. Залізним виттям виє поле, покрите густим димом. Чорніє сонце. Вогонь навкруги, вогонь, що розпалює броню. І в цьому пеклі відступають радянські воїни. З ними

і наш Підсуха. Гіркота і біль крають серце поета. Обабіч доріг дзвенять тополі своїми срібними листками. Тополиний український край. І народжуються рядки:

Прощайте, росяні долини
І села, сповнені краси.
Прощай, мій краю тополиний,
Уже за Доном ти єси.

В серпні 1941 року поет разом зі своїм саперним батальйоном відступає за Дон. Тяжкі місяці відступу дорогами диму та вогню. Щоденні бої. Поряд Підсухи упав його вірний друг, скошений ворожими кулями, а він мусив бігти разом з усіма, щоб не потрапити в полон. Уже бої ідуть за Доном. Снаряди, кулі навкруги. Чорна круговерть вогню й металу. Нескінченні атаки ворога.

Відступаєм.
Немає кінця,
Контратакам, початим з кордону.
На тобі вже не видно лиця.
Але знову стаєш в оборону

Навесні 1942 року Олександра Підсуху відкликали з армії в свій інститут в Сибір. Попрацював кілька місяців. Направили у військове училище. Закінчивши навчання, він у чині молодшого лейтенанта знову повертається на фронт і прибуває в роту автоматників.

В складі І Українського фронту брав участь у визволенні України. Ось уже рідний Дніпро. Почали форсувати ріку. І закипів Дніпро від бомб, розриву мін, і фонтанами з глибин вивергалася вода. Стогін поранених, гул літаків, посвист куль. Рота автоматників, де був і Підсуха, вже пристала до правого берега, окопалась там і залягла. Зав'язався бій.

Із записних книжок фронтовика: "16 жовтня 1943 року (день мого народження) я на Дніпрі. Безперестанку над нами виє "рама"... скине бомби і знову летить на свій аеродром... На правому березі йдуть запеклі бої. Наша частина успішно просунулась вперед і з боєм зайняла село.

21 жовтня. За три дні пройшли близько ста кілометрів. Не спиться через надмірну втому.

22 жовтня. Аж не віриться, що я вже за Дніпром. Такого настрою, з яким перейшов його, я не відчував за всю війну. Україна стверджує своє безсмертя. Загарбники вдосталь наїлися її землі.

23 жовтня. Все на марші. Спав на ходу. Зараз рушаємо далі. Минулої ночі не спав і цієї не доведеться. Одне слово — війна.

24 жовтня. Рушили далі. День в дорозі. Зайняли оборону.

6 листопада. На два дні відвели в тил (5 км від переднього краю). Визволено Київ. Вночі заступаємо в оборону.

12 листопада. Позавчора прочитав у фронтовій газеті: районний центр Київської області Макарів — визволено. А це 12 км від Ніжиловичів, мого рідного села. А вчора й Ніжиловичі визволили. Яка звістка! Там у мене мати. Одразу написав їй листа.

А 25 листопада 1943 року Олександра Підсуху викликали до командира дивізії і повідомили про переведення його в розпорядження політвідділу армії. А за кілька днів Олександра Миколайовича з політвідділу було направлено в 36-гу гвардійську піхотну дивізію на посаду літературного працівника газети.

Віднині життя письменника тісно пов'язане з життям дивізії на фронті. Дуже часто молодий кореспондент з автоматом за плечима, на передових позиціях. Бо тільки там можна було взяти гарячий матеріал для фронтової газети.

Зима 1944 року. Ідуть бої за визволення Кіровоградщини. Олександр Миколайович добирався на попутній до КП полку. Хуртовина — світу не видно. В кузові дуже холодно і щоб зігрітися, побіг по сніжному полю навпрошки. Раптом чує: "Стій! Ні з місця!" Озирнувся. У сніговій заметілі солдат: "Ти що, не бачиш? Мінне поле. Ану по своїх слідах назад". Вибрався. Пощастило, що смерть відступила.

Це було на Кіровоградщині. Треба Олександру Миколайовичу на КП полку в с. Новгородівка, а звідти в батальйон по матеріал для газети. Зайшов у село, а там німці. Ледве встиг вискочити. І все ж дібрався в батальйон на передову, а назад йшов — попав під мінометрний обстріл. Поряд рвонуло і геть засипало землею. Чудом залишився неушкодженим. Скільки було пригод, що на волосині тримався від смерті. Та сам Бог беріг талановитого поета.

Із записних книжок О. Підсухи:

11 квітня 1944 року. Я в Молдавії. Люди не розуміють нашої мови, ми — їхньої. Але взаєморозуміння повне, бо вони так само ненавидять фашистів, як і ми. Поспішаємо до Пруту.

17 квітня перейшли Прут. Ворог тікає. Я в редакції. На столі приймач, а за спиною — вікно. Ніч. Ледве сиджу, але пишу. Раптом ні з того ні з сього щось мене з табурети зриває. Ступаю крок-два від вікна, і тут — страшної сили вибух. Вікна — як не було. А в стіл і приймач влучає кілька осколків. Я ж — цілий — цілісінький. Що це: інтуїція? Щасливий випадок?

19 квітня 1945 року.

Настрій такий, як перед миром. Війна ще буде тривати місяць—два. І найстрашніше — не побачити Дня Перемоги, до якого йдемо ось уже чотири роки.

23 квітня.

Позавчора нас, десять офіцерів, пішло через висоту 1736 на командний пункт командира дивізії, кожен зі своїм завданням. Потрапили під сильний кулеметний вогонь. Сховатися було ніде. Ми лежали на схилі гори, і німці чудово нас бачили. Прикинулися вбитими і пролежали так до смерку. Так доля ще раз врятувала мене. Щоденні запеклі бої в Австрійських Альпах, де бойові частини 3-го Українського фронту добивали фашистів. В горах гітлерівці мали добре укріплені позиції. І Підсуха, як кореспондент фронтової газети, майже щодня на передовій.

З листа письменника до свого друга Т.І. Захарченка в с. Ніжиловичі 7 травня 1945 року:

Дорогий друже Трохиме!

В Карпатах я воював, потім пройшов всю Угорщину і ще деякі країни. А зараз воюю в Австрійських Альпах. Там ще ворог тримається...

...Звільнив всю Україну — пройшов її вздовж і впоперек, коли рахувати і відступ... Був автоматником.

Після форсування Дніпра, уже під Кіровоградом, штаб армії відкликав мене на газетну роботу в редакцію військового з'єднання.

На цій роботі знаходжусь і донині... Словом став журналістом... На передньому краї буваю через день.

...В Карпатах був контужений, довгий час не дочував. Дуже близько кінець війни. А в нас, як на зло, обставини січуть, не міняються. Сюди, в австрійські гори, збіглись зі всієї Німеччини головорізи і ніяк не здаються. Ідуть дуже уперті бої. Не дай Бог без голови залишитися, що дуже можливо. Днями поранило мого товариша і багатьох друзів. Просто образливо терпіти таке під кінець.

07.05.1945 р. Твій Сашко.

З фрагментів фронтового листа О.М. Підсухи видно, що ще й після 9 травня, коли в Берліні було підписано акт про повну капітуляцію, в Австрійських Альпах наші бійці ще добивали гітлерівських головорізів. Тут він і зустрів День Перемоги, про який образно висловився так:

...Я відчув, що кінчилась війна,
Схопився і вибіг у День Перемоги.
На самій вершині, що вчора взяли,
Де сосни одвіку у вітру в полоні,
Стояли солдати і пісню тягли:
"Розпрягайте, хлопці, коні..."
Хоч пісня й стара, але як величаво
Звучала вона після довгих боїв...

У фронтовій шинелі, підбитій пороховими димами і вітрами війни, у кирзових чоботях повернувся солдат додому з нагородами: ордени Вітчизняної війни I та II ступенів, Червоної Зірки і три бойових медалі.

Позаду тяжка війна, яку наш славетний земляк пройшов з першого дня і до Перемоги. До липня 1946 року Олександр Миколайович працював у дивізійній газеті. Демобілізувавшись, викладав у Київському педагогічному інституті, пізніше був головним редактором журналу "Дніпро". Потім був заступником голови Спілки письменників України, членом якої він був з 1947 року. Із семидесяти двох років прожитого життя О.М. Підсуха п'ятдесят один рік віддав літературній праці, лишивши по собі понад сорок книжок, більшість з яких ввійшли до золотого фонду української класичної літератури.

І в мирному житті Підсуха залишався солдатом, в серці якого постійно жили тривоги, які кликали до боротьби. І рядки його віршів теж, як солдати, дають бій злу заради життя, миру, людей на планеті і тому нікого не залишають байдужими.

Він любив Україну, свій рідний край. Свої Ніжиловичі. Тут митець завжди черпав натхнення і творчу наснагу.

21 жовтня 1990 року перестало битися серце талановитого письменника і мужнього воїна.

Макарівщина по праву пишається своїм славетним сином.

Через все своє життя Олександр Миколайович високо проніс звання вчителя і був ним до кінця. Протягом повоєнних років, аж до трагічного дня смерті, він не втрачав зв'язку з рідною школою в с. Ніжиловичі. Часто приїздив з іншими письменниками, ходив на уроки, зустрічався з учнями і колегами, допомагав підручниками, художньою літературою, що вивчалась за програмою. Часто допомагав вирішувати матеріальні проблеми школи.

Односельці не забули свого земляка. Вони організували чудовий музей О.М. Підсухи, берегинею якого стала Зінаїда Андріївна Шевченко, яка протягом багатьох років збирала по краплиночці все необхідне для музею. А в жовтні 2003 року ніжиловичани перейменували найдовшу вулицю Леніна на честь свого славетного сина — Олександра Миколайовича Підсухи.

Д. Нетреба

Анатолій Несторович ПАЛАМАРЕНКО

Народний артист України, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка, Анатолій Несторович Паламаренко народився 12 липня 1939 року в Макарові на Київщині в родині колгоспників Єлизавети Оксентіївни та Нестора Тимофійовича.

Родина мала четверо дітей, найменшим серед яких був Толя. Раннє дитинство митця припало на тяжкі роки Великої Вітчизняної війни. Тимчасова німецько-фашистська окупація тривала в Макарові з 10 липня 1941 по 7 листопада 1943 року.

Батько, Нестор Тимофійович, був зв'язківцем між місцевим підпіллям і партизанським загоном.

В липні 1943 року на Макарівщині здійснювалися каральні операції фашистських загарбників. Знайшлися запроданці, які донесли в гестапо на партизанського зв'язківця. Паламаренко "загримів" у страхітливий концтабір Бухенвальд, з якого повернувся додому лише влітку 1945 року, вкрай змученим та висушеним. Малий Анатолій спізнав усі лиха, які випали на гірку долю дітей війни. Мав усього чотири роки, коли влітку 1942 року фашисти спровадили сестру Софію на невільницьку працю до Німеччини. Із тих страхіть найдужче йому врізалася в пам'ять розлука з братом Олексієм, якого малий Толя просто обожнював. Коли радянські війська в листопаді 1943 року звільнили Макарів, старшого брата мобілізували до діючої армії.

— Високий, красивий, з постійною веселою посмішкою Олексій був взірцем для всіх нас,— розповідає сестра Софія Несторівна.— Ще був дуже добрим. Його любили всі: і сім'я, і сусіди, і друзі. Було йому всього вісімнадцять років, коли забрали до війська. В одному з боїв під Вінницею він загинув. Був розвідником. Мама дуже горювала за своїм первістком. Сестра Ніна день і ніч працювала в місцевому колгоспі, хоч мала шістнадцять років. То були страшні роки...

Єдиним помічником мами Єлизавети Оксентіївни був маленький Толя. Він як міг втішав матусю.

"Рідна моя мама всю війну проплакала,— зболіло згадує Анатолій Несторович.— О, як вона побивалася за всіма нами, а надто — за своїм первісточком Альошею. З маминими сльозами і я увібрав у себе те величезне народне горе у воєнні роки та післявоєнні роки. Воно увійшло в мою кров, у мої почуття, воно горить у мені пекучим вогнем усе життя. Мама для мене — то все на світі...

Голодні післявоєнні роки. Рятувала сім'ю Паламаренків від голоду корівка. Догляд за нею і став першою трудовою школою для Анатолія. І був він бездоганним учнем — із задоволенням виводив корівку на луки. І найбільшою втіхою було пригнати свою підопічну скотину до хліва ситою, щоб було більше молока.

Охоче Анатолій ходив до школи. Вже восьмирічним хлопчаком був душею дітвори Макарова, бо ніхто так цікаво і захоплююче не міг розповідати різні історії як він.

Ще змалечку виступав зі сцени з художнім читанням. Люди тяглися до живого слова. Доносив те слово спраглим душам і юний Анатолій. Його, разом з іншими самодіяльними шкільними артистами, гаряче сприймали на сценах сіл району. Читав він твори Шевченка, Гоголя, Чехова... Читав проникливо і натхненно...

Анатолій мріяв про театральний інститут.

Після закінчення Макарівської середньої школи подався до столиці. Однак потрапив до Київського театрального інституту лише "за другим заходом", провчившись рік у Білгород-Дністровському культосвітньому технікумі.

Закінчив інститут з тріумфом. У дипломному спектаклі "Влада темряви" за Л. Толстим А. Паламаренко зіграв головну роль. Так зіграв, що цей спектакль ішов 30 разів, і кожного разу головний виконавець зривав овації.

Починався Анатолій Паламаренко як професійний актор у Хмельницькому театрі ім. Петровського. За рік підготував дванадцять ролей, кожна з яких приносила йому мистецький успіх. Виступав не лише в п'єсах, а й з читанням гумористичних творів, зокрема Остапа Вишні, Степана Олійника та Павла Глазового, за які артиста завше нагороджували шквалом оплесків.

За сімейними обставинами переїхав до Києва.

З 1962 року — артист естради в Київській Національній філармонії.

Не забарились і творчі успіхи.

В п'яти престижних конкурсах А. Паламаренко виборов перші місця. І кому було знати, якою важкою працею досягалися успіхи, ота зовнішня легкість і простота кожної нової програми. Артист художнього слова сам собі і режисер, і виконавець...

За словами Анатолія Несторовича, артист-читець має бути поетом у душі, філософом і борцем, добираючи для своїх програм такий матеріал, який би підносив дух людей, їх віру у себе, у своє майбутнє.

З великою любов'ю і шаною відносився Анатолій Паламаренко до Шевченківських творів.— Я вважаю, що Тарасове слово — це святе письмо, й пропагувати його слід зі святістю, з побожністю, каже Анатолій Несторович.— Саме з такою

міркою я й підходив до створення композицій за його творами, якими захоплювався ще з дитячих літ. Ми сьогодні фактично не знаємо справжнього Шевченка, хоч і святкуємо його роковини, ставимо йому пам'ятники. Наші діди-прадіди були більш близькі до нього. То ж пропагуючи Кобзареві твори, я хочу наблизити трішки моїх слухачів до духовного батька нації.

Ось такий він справжній митець, народний артист України, наш дорогий земляк Анатолій Паламаренко.

Сам митець живе високим мистецтвом і одним життям зі своїм народом. Він створив свою неповторну школу, цикл лекцій, який нині, як професор, читає студентам національних університетів ім. Т.Г. Шевченка та М.П. Драгоманова, музичної академії ім. П.І. Чайковського. В основі цих унікальних лекцій творчість Кобзаря, його потужне слово. Свій предмет артист так і назвав — "Слово".

Ще Анатолій Паламаренко відданий патріот свого рідного поліського краю, своєї України. Він частий гість у Макарові, де його завше з нетерпінням чекають земляки, друзі-однокласники, рідна сестра Софія Несторівна. І мамина могила на цвинтарі, яку він ретельно доглядає, часто відвідуючи.

Його життя — це вічний творчий пошук, це — любов до родини, до рідного краю, яким він несе тепло своєї душі, сердечність, доброту і глибоку людяність.

Д. Нетреба

З першого до останнього дня (Петро Панасович СИЧЕНКО)

Велике горе прийшло на Макарівщину. В один з сонячних березневих днів 2004 року перестало битися серце полум'яного патріота України, народного вчителя, визначного українського поета і прозаїка, першого лауреата районної премії ім. Д. Туптала Петра Панасовича Сиченка з с. Ясногородка.

Члени клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала мали щастя зустрічатися з ним, спілкуватися, записати його спогади про життєвий шлях.

Петро Панасович Сиченко народився 20 листопада 1922 року в приірпінському селі Новосілки Макарівського району на Київщині в селянській родині.

Дитинство допитливого сільського хлопця було багате на дивовижні враження, коли бачення і відчуття пізнаються через соковиті барви рідної природи.

Петро виріс на березі Ірпеня, найкращої в той далекий час річки у світі. Тиха, чиста, з глибокими ямами та піщаними перемолами, вона все літо цвіла жовтим лататтям та білими лілями. А які високі очерети росли понад нею та тінисті верби!

Із спогадів Петра Панасовича:

— В дитинстві я дуже любив читати. І товариші у мене були такі ж запеклі любителі книги. Особливо мені подобалися описи далеких країн та морів. Захоплювали героїчні подвиги, подорожі в невідомі країни, та історичні події.

— Жили ми бідно, босоного, але багато читали, мріяли, вчилися любити батьків, природу, батьківщину.

Дорогі пошуківці! Позаду мене довге і нелегке життя. А вам далі жити, дбати про батьків, любити Вітчизну. Я вам бажаю прожити достойно. Хай вам щастить на всіх життєвих перехрестях!

То була остання наша зустріч з письменником в Макарові під час читацької конференції по його книзі "Ой, гук, мати, гук", яку підготували юні пошуківці.

Багатюща палітра кольорів дитинства та юнацьких мрій, любов до рідного слова та історичного минулого рідної України вже в шкільні роки просилась на папір, виливаючись у поетичні рядки. Мріяв про навчання в університеті, закінчивши Ясногородську середню школу.

Проте все безжально було перекреслено війною.

Із спогадів Сиченка:

Війна почалася для мене, як і для сотень тисяч моїх ровесників, у пору розквіту юності. Я закінчив десятий клас, переді мною слалася дорога в майбутнє, навчання в університеті, дорога в незнане, жадане й омріяне прекрасне. 21-го червня 1941 року спеціальна комісія при райвійськкоматі відібрала нас, кілька десятків юнаків із трьох середніх шкіл району, для навчання у льотному військовому училищі. Тоді ж, у суботу в Ясногородській середній школі відбувся випускний вечір. А вже на другий день, у неділю, прийшла тривожна звістка: фашистські літаки бомбардували Київ.

Після випускного вечора Петро разом із своїми однокласниками пройшов військову комісію у Бишеві. Хлопців направили на обласну комісію, звідки Петра Сиченка направили в розпорядження Київського ополчення на оборону Києва.

До 18 вересня сорок першого брав участь в боях проти ворога на ділянці фронту Віта Поштова — Голосіївський ліс.

...Київ горів. Палали будинки, займалися вагони на залізничній колії, скручувалося дахове залізо і падало на землю. Війна йшла в усіх вимірах, в усіх напрямках. Фашисти все тісніше стискували залізне кільце, де в крові і болю, страждання й корчах бійці й ополченці боронили свою рідну столицю.

А ворог наступав. Йшли фашистські танки попід стінами будинків, у проломи перших поверхів пробиралися автоматники. Над містом день і ніч висіли ескадрильї німецьких важких бомбардувальників. За димом не було видно сонця.

Петро разом з іншими бійцями та ополченцями відбивав атаки ворога в Голосіївському лісі. Німці нагло повзли на позиції оборонців. Раптом ніби вибухнув землетрус. Все навколо освітилося надприродним сяйвом. Петра трусануло, потім тіло його підняло вгору й повільно кинуло на землю. Стало тихо.

Отямвся серед сотень інших військовополонених в концтаборі на Сирці.

За кілька днів контузія пройшла, і Петро з кількома молодими бійцями спробували втекти. Схоплені жандармами витримали тяжкі допити.

Сиченка, як організатора групової втечі було відправлено в Ровенську тюрму особливого режиму.

Із спогадів Петра Панасовича:

"Мало хто вирвався з оточення, поминувши колючий дріт фашистських таборів смерті. Я перейшов через два, особливо страшними були тюрма і конц-

табір у місті Ровно. Мури. Колючий дріт під електричним струмом, битком набиті камери. Спрага й задуха паморочить голови, а цементова долівка паралізує тіло. Щоденні допити електрострумом, катування, розстріли.

В жахливих умовах життя у концтаборі розгорнула свою роботу одна з найперших підпільних організацій, що народилися у ворожому тилу. Вона й проклала через колючі дроти мені дорогу до рідного дому".

При допомозі підпільників Петру і ще кільком військовополоненим вдалося вирватися з лабетів смерті.

Напередодні нового 1942 року Сиченко дібрався до рідного дому.

У Новосілках створилися перші бойові патріотичні групи. Одну з них очолив студент Семен Грицаєнко, а другою групою керував лейтенант із Мостищ Микола Кошовий, до якої входив і Петро Сиченко.

Підпільна організація діяла в селі з січня 1942 по березень 1943 року. У березні підпільні групи з Мостищ та Новосілок перейшли у Бишівський партизанський загін.

Як свідчить партизанський квиток № 2364 Петра Панасовича Сиченка, він перебував у партизанському загоні з 5 березня по 19 листопада 1943 року.

Командиром загону був підполковник Бобир, комісаром — майор Нестеренко.

Почалися перші бойові операції. Чутки про них розлетілися по навколишніх селах з блискавичною швидкістю. Загін поповнювався все новими і новими патріотами. Сиченко був призначений командиром диверсійної групи.

Теплими весняними ночами на всі чотири сторони розходилися партизанські групи виконувати бойове завдання командування.

Поява партизанів під самими стінами столиці не на жарт схвилювала ворога. Почало діяти гестапо...

3 травня ворожій агентурі вдалося вбити командира Бобира і комісара Нестеренка. Загін очолив капітан Осипенко. І вже 5 травня партизанський загін знищив ворожий гарнізон у Бишеві, забрав багато зброї, продуктів.

Ворог шаленів. Почалися масові облави, арешти. Але партизани не давали фашистам спокою ні вдень, ні вночі. Були вдалі бої під Мотовилівкою та біля села Дорогинка Фастівського району.

У жовтні 1943 року Петро Опанасович був призначений командиром 2-го Васильківського партизанського загону.

В листопаді 1943 року партизани зустріли частини Радянської Армії. В одному з боїв партизан з фашистами був тяжко поранений. Тривалий час лікувався у шпиталі.

До військової служби після виходу із шпиталю визнаний непридатним. То ж деякий час працював на залізничній станції м. Києва.

Вступив до Київського державного педагогічного інституту на мовно-літературний факультет. Навчаючись в інституті, підробляв у редакції газети "Зірка" у відділі листів та масової роботи.

В 1949 році зустрів свою долю, своє єдине кохання на все життя — Ліду Андріївну Міщенко. Побралися. Разом поїхали на роботу в м. Нікополь Дніпропетровської області викладачами української мови й літератури в технікум.

Та рідне Полісся тягло до себе, як магніт. Переїхали на Київщину. З 15 серпня 1953 року стали вчителями Ясногородської середньої школи Макарівського району.

Тут і пройшло все життя.

Друкуватись Петро Панасович почав з 1957 року, опублікувавши свої поетичні твори в дитячому журналі "Барвінок".

Навчаючи дітей рідної мови та літератури, ні на мить не полишав творчої праці. Свої життєві враження втілював у поетичному слові. Можна простежити цікаве явище, як народний учитель, заглиблюючись в історію своєї землі і навчаючи дітей любові до рідного слова, сам заглиблюється в життя народу, вибудовує в собі правдивий і прекрасний світ поетичного мислення.

Його творчість сповнена земної краси, чистоти і добра, наскрізь пронизана любов'ю до України, рідного Поірпіння, його людей.

Одна за одною вийшли його книги для дітей: "Найсмачніші яблука" (1963 р.), "Куди — куди" (1976 р.), "Подякуйте землі" (1974 р.), які засвідчили про своєрідний талант письменника і народного вчителя, вміння узагальнити важливі життєві істини й донести їх до дитячої уяви.

Особливо яскравим українським словом зазвучав поетичний дар у збірці віршів "Осіння зав'язь" (1984 р.). Щире і правдиве слово поета органічно поєднувалося з життям рідного краю. З особливими ліричними нотками в його творчості постає неповторний образ Полісся:

Земля моїх предків — непізнаний світ.
І роси її — що незвідані зорі.
Жаго моя вічна, живий мій нескошений цвіт.
Люблю тебе в щасті і в лютому горі.

В цих променистих рядках весь Сиченко. Чарівний світ поетичних образів перетинається із зображенням найпотаємніших почуттів, зачіпає за живе, спонукає до роздумів.

Сповіддю пам'яті, відтворенням пережитого, прагненням заглянути в майбутнє, утвердженням загальнолюдських цінностей стали наступні збірки його поезій "Відлуння" (1990 р.) та "Полинова моя печаль" (1995 р.).

З великої любові до рідного Полісся, поваги до його сьогодення і сивого минулого відбулося ставлення П. Сиченка як прозаїка.

У співавторстві з Віталієм Кулаковським написано історичні повісті "Ой, гук, мати, гук" (1972 р.) та "Ріки виходять з берегів" (1985 р.). Обидві книги майстерно відтворюють дух епохи, насичені фактами з життя поліщуків, їх боротьби під час найбільшого народно-визвольного повстання проти польсько-шляхетського панування на Україні, що увійшло в історію під назвою Коліївщини 1768 року.

А в романі "Фронт через серце" (1984 р.) йдеться про героїчні події останньої війни. Його повість "Третій іде по сліду" присвячена діяльності українського підпілля в пекельний період нашої країни 1941–1945 рр.

Петро Панасович пішов від нас назавжди... І як прикро, що він так і не побачив надрукованим свій роман "Вітер з Холодного яру", що є вершиною його

творчості. Підготовлений до друку лежить у видавництві, але за браком коштів так і не надрукований...

Залишились неопубліковані його спогади про партизанський рух на Київщині, розвідка "Рослинний світ у творчості Т.Г. Шевченка", збірка віршів та легенд, збірка віршів "Вибране".

Чи побачить Україна ці твори нашого славетного земляка?

Багатогранна творчість митця. Ще він був великим Учителем. Людина надзвичайної скромності, благородна і делікатна, з сильною волею і мужністю.

Його вже немає з нами. Та його світлий образ і творчість будуть вічні в серцях українського народу, який він любив з першого і до останнього дня.

Д. Нетреба

Той дивний світ...
(Віктор Іванович СТЕПУРКО)

Сучасний видатний український композитор Віктор Іванович Степурко народився 22 грудня 1951 року в с. Миколаївка Близнюківського району Харківської області. У 1959 році разом з батьками переїхав до села Шабелівка на Донеччині.

З раннього дитинства захоплювався музикою, співав у шкільному хорі. Закінчив дитячу музичну школу, співав у хоровій капелі Новокраматорського машинобудівного заводу.

В 1969 році, після закінчення середньої школи, вступив до музичного училища м. Донецька на диригентсько-хоровий відділ.

1970–1972 роки — служив в армії, де постійно брав участь в художній самодіяльності.

Після закінчення музичного училища у 1975 році вступив до Київської консерваторії ім. П.І. Чайковського на диригентсько-хоровий факультет.

В 1981 році після закінчення консерваторії був направлений до Хмельницького музичного училища на посаду викладача музично-теоретичних дисциплін.

В 1982 році родина Степурків переїхала на постійне місце проживання в смт Макарів Київської області. Віктор Іванович став викладачем Макарівської дитячої музичної школи.

Неподалік річки Здвиж нині живе і творить людина відома не лише в Україні, а й далеко за її межами. Сотні дисків із записами його музики розійшлися по всьому світу. Її виконують відомі професійні колективи Америки, Європи, Канади. У своїй повсякденній праці композитор шукає власну оригінальну музичну мову. Вся його багатогранна діяльність переслідує єдину мету — формування духовності нашого сучасника.

Сам композитор — людина надзвичайної скромності, натура благородна й делікатна, з сильною волею.

Віктор Степурко постійно в творчих пошуках. Принциповий, справедливий, привітний, вимогливий — таким його знаємо ми, його земляки.

З 1997 року — на творчій роботі. Член Спілки композиторів України з 1983 року, член Оргкомітету Міжнародного фестивалю "Музичні прем'єри сезону", член Наглядової Ради хорової капели "Думка" при Міністерстві культури України.

Лауреат премій Л. Ревуцького, І. Огієнка та Б. Лятошинського (1989, 1998, 2002). Лауреат Всеукраїнського конкурсу "Духовні псалми". Кавалер Ордена Святого Володимира III ступеня (2000). Лауреат премії ім. М.В. Лисенка в 2005 році.

Саме сучасна духовна музика займає в творчості композитора чільне місце. Його твори звучать на республіканському радіо, телебаченні, в музичних фестивалях багатьох країн світу.

Його творчий доробок досить об'ємний і насичений — від пісенних жанрів та музики для дітей (опера "Музична крамничка") до симфонічних та оперних партитур (концерт для флейти та симфонічного оркестру, симфонічна картина "Острови дитинства").

Однак найбільшу популярність здобули твори В. Степурка для різних за своїм складом типів хорів без супроводу.

Його хорові твори мають спільну ідею — вони присвячені проблемі духовності людини, проблемі формування християнського світогляду.

Наш земляк своєю невтомною працею доповнює красу Полісся, прагне аби наше життя було схоже на красу природи, що оточує нас.

Музика — це той дивний світ Віктора Степурка, в якому він живе і дарує його нам.

Композитора полонять муки творчості тяжкі, гіркі й водночас солодкі. Він твердо переконаний, що Україна буде розвиненою, багатою державою. І для цього робить усе від нього залежне.

Д. Нетреба

З ІСТОРІЇ СЕЛИЩ І СІЛ МАКАРІВЩИНИ

Макарів

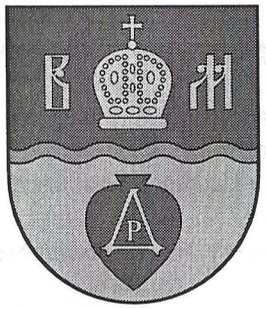

Селище міського типу Макарів розташоване на обох берегах річки Здвиж — притоки ріки Тетерів.

Територія, яку займає сучасний Макарів, була заселена людьми вже в епоху неоліту, про що свідчать археологічні знахідки. В 1840 році тут було знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи (II тисячоліття до нашої ери), а також могильник з чотирьох курганів.

Лівий високий берег річки Здвиж був зручним для поселення і надійним для захисту місцем, а густі ліси, які росли навколо — багатими на дичину, ягоди та гриби. На берегу Здвижа досі збереглися рештки чотирикутного городища. Біля Макарова проходив Змійовий вал, який тягнувся через Радомишль, Ніжиловичі, Заваліївку, Юрів і далі.

Пізніше ріка Здвиж була межею розселення стародавніх слов'янських племен — полян і древлян. Про Здвиж згадує Нестор-літописець в "Повісті временних літ". Територія сучасного Макарова знаходилася в складі древлянської землі. Через Макарівські землі в 945 році князь Ігор йшов брати данину з древлян. Крім того, з Києва через Макарівщину, зокрема, Андріївку, проходив шлях у древлянську столицю, у Володимир-Волинське князівство. Є згадка про те, що в 1027 році через територію сучасного району везли князя Василька, якому викололи в Білгороді (Білогородці) очі й відправили на Володимир-Волинськ. У річці Здвиж попадя випрала йому сорочку.

З утворенням Київської Русі територія Макарова увійшла до її складу.

1240 рік. Час приходу монголо-татар на Русь. Захопивши Київ, вороги наступали на Волинь через нашу територію. Завойовники зустріли жорстокий опір. Частина сіл була повністю знищена.

Знищуючи все навколо, вороги думали залякати народ, зломити його волю. Літописи свідчать, яке страшне видовище являла собою тоді Русь. Купи згарищ замість містечок і сіл, біліючі кістки непохованих людей, поля, які заросли бур'янами — такий вигляд мав край, де проходили загарбники. На території Макарівщини збереглися лише декілька містечок і сіл, які були резеденцією великих татарських воєвод.

Більше 240 років знаходилась територія району під гнітом монголо-татарських ханів. Найбільш важким виявилося монголо-татарське іго для трудового народу. Русь була обкладена даниною. Хан Золотої Орди посилав своїх баскаків вижати із народу все, що можна. Вони збирали данину, декілька разів на рік проводилися переписи населення, включаючи й одноденних немовлят. Навіть вагітних жінок було взято під контроль. Майже всі жителі після виплати данини ставали жебраками.

Гніт монголо-татар був важким для народу не тільки матеріально. Він ображав людську гідність й національну гордість.

В середині XIV століття Макарів і навколишні села попали під владу литовських князів. В 1320 році на українські землі прийшов князь Гедимін. Як відомо, у його війську служило багато слов'янських вояків, якими керували українські воєводи і полковники. В третій вирішальній битві на Ірпіні, недалеко від Білгорода, татари були розбиті і вигнані за межі України.

Але звільнившись від монголо-татарського іга, Україна не звільнилась від інших завойовників. Спочатку дії литовців на теренах України не мали характеру експансії, схожої на завоювання монголів. Збройне протистояння в боротьбі за українські землі відбувалося переважно між литовцями та іншими чужинцями — претендентами на спадщину Київської Русі. Місцеве населення або зберігало нейтралітет і не чинило опору, або ж підтримувало утвердження литовського правління, яке витісняло золотоординське. Литовська влада була м'якшою, толерантнішою, ніж татарська. Це і приспало пильність населення. Макарівці, як і весь інший український народ, допустили на свої землі литовських феодалів, які як сарана, ринули на багаті землі, билися за одержання маєтностей. Деякі історики досить активне литовське проникнення у землі колишньої Київської Русі назвали "м'яким", "оксамитовим".

У 1385 році було укладено Кревську унію, суттю якої була інкорпорація Великого князівства Литовського до складу польської держави. За Люблінською унією 1569 року Макарівщина відійшла до Польщі.

Серед тих литовських феодалів, які одержали за службу землі в Україні, був Васенцевич (за істориком Л. Похилевичем). А інший історик — Едвард Руліковський — пише, що в ці роки Іван Глінський Іваншенцевич одержав на Київщині землі з селами Вороніно, Бородянка, Наливайківка, Борисов, Мотижин, Колонщина, Липове та інші аж до Фастова. Польські джерела повідомляють, що він постійно жив у Литві, мав там свою родову маєтність у Видохощі, був у шлюбі з руською княгинею, брат якої Роман залишив їй у спадщину землі над річкою Рось. Із згаданих сіл Васенцевичу найбільше сподобалося Вороніно і він зробив в ньому свою резиденцію. Залишивши в селі Вороніно свого управителя, Іван Васенцевич поїхав у Литву, де в нього було четверо синів та донька. Його внук, Макар Васенцевич, син Богдана, перший від своїх братів і сестер приїхав в Україну і став постійно жити в Вороніно. Через деякий час він перейменував Вороніно у Макарів. Його син Андрій примусив своїх надащків писатися Макаревичами.

Андрій відомий ще тим, що за 15 рублів віддав під заставу Фастів біскупу Пацу. Його сини Микола (або Михайло) і Григорій боролися за те, щоб повернути Фастів до своїх володінь. Григорій одержав спадщину в районі Мінська і виїхав на постійне місце проживання. На кінці XVI ст. Микола (Михайло) став власником Макарова. Він мав шлюб з Ганною Харлецькою, дочкою Героніма, перетворивши макарівське дворище на фортецю. Побудував замок, оточив його валами, на гребні яких спорудив частокіл з дерев, що мали загострені стовбури. Фортеця мала декілька добре укріплених воріт з постійною обороною. Через рови перекидалися містки. З півдня замок захищала річка Здвиж. На випадок облоги в замку зберігались запас харчових продуктів, фураж для коней, зброя та смола, яку використовували для захисту. Вали були обсаджені полісадом.

В Макарові ще досі живуть легенди, що замок мав три підземні ходи, в яких міг поміститися вершник на коні. Один підземний хід виходив в сторону сучасної автостанції, другий — в сторону стадіона. А третій ніби проходив аж під річкою Здвиж на південь! Так це чи ні, сьогодні важко встановити, але у післявоєнний період діти, граючись, знаходили на Замчищі двері, які вели до підземного ходу. Пізніше їх було засипано, щоб не сталося трагедії.

Микола (Михайло) мав трьох синів: Криштофа (Христофора), Анджея та Олександра. В 1608 році Микола поділив маєтність між трьома синами. Маєтність Макарів дісталась Криштофу. Анджей завербувався у військо і служив під прапором Самуїла Корецького. В 1617 році він загинув у Валахії в бою з турками. Олександр загинув випадково. Оскільки у синів нащадків не було, то Микола (Михайло) знову одружився з дочкою знатної сім'ї Грабов. Вона була близькою родичкою військовому судді Яну Аксаку. Від цього шлюбу Микола мав сина Ержика та доньок Гелену і Кристину.

Криштоф мав шлюб з Ганною Малинською, але дітей не мав. Він був зажерливий марнотратник, тому батько в 1619 році скасував заповіт від 1608 року і склав новий, згідно якого Криштофу діставалася тільки Андріївка та Бородянка, а собі він залишив Макарів і Мотижин. Михайло побудував у Макарові млин на річці Здвиж.

Після своєї смерті в 1620 році він залишив заповіт, в якому назначив опікунами своїх дітей-сиріт київського суддю Яна Аксака, Федора Елька і Воврзенца Граба, брата своєї другої дружини. Згідно його заповіту його сина Ержека відвезли на навчання до Краківської академії, дочок Гелену і Кристину — до домініканців у Львів. Його дружина вступила в шлюб вдруге з князем Зиземським, але він раптово помер.

З таким заповітом не хотів миритися Криштоф Макаревич. Він став клопотати в суді, щоб одержати право над неповнолітніми Ержеком, Геленою і Кристиною. Домогтися свого йому не вдалося і в 1624 році він напав із озброєним загоном на Макарів і захопив його. Після нападу між дітьми Михайла довго триває судовий процес за право володіти Макаровим. Звичайно, міжусобиці погіршували в першу чергу становище селян.

Ержик Макаревич, досягши повноліття і закінчивши навчання у Краківській академії, повернувся до Макарова. Там він застав Криштофа, який не визнав в

ньому власника Макарова. Тоді Ержик звернувся до своїх опікунів, зокрема, Яна Аксака, за збройною допомогою. Він напав на Макарів, вигнав Криштофа, але під час атаки був поранений і незабаром помер.

Польський дослідник Ходкевич пише, що вмираючий Ержик встиг записати в совєму заповіті 15 тисяч злотих на уфондовеннє домініканському кляштору в Києві Каттазину Сенейському. Тепер Криштоф Макаревич залишився один в батьківському Макарові. Він почав процес проти домініканців, щоб повернути Макарів. Він навіть вимагав домовину свого брата Ержика, яка знаходилася в одному із костьолів Києва. Криштоф був сам протестант і примусив свою сестру Кристину відмовитися від католицької віри. Пізніше все-таки помирився зі своїми родичами.

Його сестра Гелена незабаром вступила в шлюб з Валеріаном Лащем. Його дядько — Самуїл Лащ — був коронним стражником київським. Одруживши племінника з Геленою, він почав вимагати від них собі Макарів. Коли ж у Київ приїхала Кристина, то Лащ запропонував їй гроші, щоб вона не їхала до Макарова. Та погодилася, але він грошей їй не дав. Самуїл Лащ потім посадив під варту в Андріївці Криштофа Макаревича. Закритий у своєму власному будинку, Криштоф обдумував помсту і з часом зник з-під варти і поїхав до Варшави. По дорозі він захворів і помер. Перед смертю він написав заповіт, в якому відписав маєток своєму дядькові Криштофу Харлінському. В заповіті він просив, щоб його поховали в Андріївці, на високому кургані і відправили панахиду в костьолі по євангельському обряду. Але його поховали там, де він помер по дорозі в Варшаву.

Після смерті Криштофа Макаревича власником макарівської маєтності став Криштоф Харлінський. Він почав вимагати від Лаща поступитися Макаровом згідно заповіту Макаревича. Лащ відмовлявся. Його жовніри жорстоко катували селян, виривали козакам бороди, запрягали їх у плуги. Тоді Харлінський вступив у Макарів з великою кількістю озброєної шляхти, якою командував енергійний поляк Януш Тишкевич. Лащ побачив, що не зможе втримати Макарів і, кинувши все майно та дружину Катерину з невеликим озброєним загоном, втік з Макарова. Історик З.М. Єрліч говорить, що дружина Лаща благала в Харлінського милосердя і захисту.

Нарешті була надія, що в Макарові запанує мир. В присутності київського війська та судді міста Києва пана Теодора Сестрженцевича, писаря Войцеха Рульського, комісія приступила до складання акта, який мав назву "сильної екзекуції". Новий власник маєтку Харлінський нагадав комісії про старі юридичні закони краю. Потім, згідно відповідного декрету, маєтність була передана Харлінському, і шляхта роз'їхалася до своїх домівок.

Та через деякий час після від'їзду Гелена — дружина Валеріана Лаща, в повторному шлюбі була за Анджеєм Грохольським, та її сестра Крисина стали пред'являти свої права на макарівську спадщину. Тоді велику маєтність Макаревичів поділили між собою нащадки цієї родини по жіночій лінії — князі Збаражські, Харлінські та Любомирські.

Поки пани між собою билися, в 1599 році в Макарові народився Сава Григорович Туптало — майбутній сподвижник Богдана Хмельницького. Від рядового

козака дослужився до сотника Макарівської сотні. Помер Сава Григорович Туптало в 1703 році, 103 роки від роду. Він — батько Данила Савича Туптала — митрополита Дмитра Ростовського — українського і російського письменника, церковного і культурного діяча, який також народився в Макарові.

Життя народу в цей період продовжувало бути важким. До гніту місцевих феодалів додались утиски з боку прийшлих магнатів і шляхти. Соціально-економічне гноблення посилювалося релігійними та культурно-національним. Всюди насаджувалася католицька віра та польська мова. Заборонялося розмовляти рідною мовою, вільно сповідувати православну віру. Польські пани насміхалися з українських народних звичаїв і обрядів.

Власники Макарова посилювали закріпачення селян, самовільно збільшували панщину, яка в кінці першої половини XVII ст. досягла 3 днів на тиждень від кожної волоки. Селяни виконували й інші повинності, сплачували великі податки. Йшовши до панів з проханням, несли їм подарунки. Панщина з кожним роком збільшувалася. Холопи повинні були давати півкопи грошей литовських, по мірці вівса, по 2 вози сіна, по 2 курки, 2 гусака. Щороку повинні були давати підводу, якщо трапиться кудись їхати.

Це гнітило селян і вони боронилися від панщини, як могли. А коли нічого не допомагало, втікали на Запоріжжя, збільшуючи число козаків.

Посилення кріпосницького гноблення породжувало численні протести, що проявлялися у втечах та заворушеннях селян. Польських панів — Харлінських, Збаражських, Любомирських, які були католиками, селяни не любили і часто їм протестували. Відчуваючи великі заворушення, Харлінські та Збаражські продали свої помістя Любомирському, а той пізніше продав маєток Марії Лупулі, дружині литовського гетьмана Януша Радзівілла.

Марія Лупула була дочкою молдавського господаря (так називали в Молдавії володарів). Її батько був господарем Молдавії з 1634 по 1653 роки. За часів його володіння в Молдавії відкрито Слов'яно-грецько-латинську академію (1640), видано "Уложение" (1646) — перший кодекс молдавського феодального права. Одна дочка — Розанда — була видана заміж за старшого сина Б. Хмельницького — Тиміша.

Януш Радзівілл (1612–1655) завоював довір'я в польського короля тим, що нещадно придушував в 1648–1654 роках селянські повстання в Білорусі. В серпні 1651 року очолюване Янушем Радзівіллом литовсько-польське військо захопило Київ і вчинило жорстоку розправу над населенням. В 1654 році його загони були розбиті російсько-українськими полками в Білорусі.

В 1648 році, після визволення Правобережної України селянсько-козацькими військами від польсько-шляхетських військ, Макарів став сотенним містечком Макарівської сотні Київського полку. Козаки Макарова взяли найактивнішу участь у визвольній війні 1648–1654 років.

Загальнонародне повстання та перемоги козацько-селянських військ під Жовтими водами і Корсунем до того перелякали польську шляхту, що вона почала масово втікати із своїх маєтків до фортець і укріплених місць. Багато шляхтичів рушило до Макарівського замку. Але і в затишному місці над Здвижем врятуватися

від гніву народу панам не вдалося. Тут їх наздогнали і розсіяли селянські загони на чолі з Максимом Кривоносом. Разом з повстанцями загону М. Кривоноса місцеві селяни напали на маєток Х. Харлінського, який володів Макаровом після С. Лаща. Маєток було розгромлено і спалено, все панське майно розділено між посполитими. Звістка про ці події швидко поширилася серед селян навколишніх сіл і сприяла піднесенню визвольного руху по всьому Поліссі. Жителі Макарова організували козацьку сотню на чолі з Г. Петрицьким, яка брала участь у боях проти польської шляхти у Білорусі (1648), у битвах під Зборовом (1649), Берестечком (1651), Батогом (1652), Жванцем (1653), у боротьбі проти І. Виговського (1658).

Іван Виговський з походження був шляхтичем і належав до тієї групи українських феодалів, яка не підтримувала возз'єднання України з Росією. За короткий час свого гетьманування, щоб привернути на свою сторону людей, він встиг роздати велику кількість земель православним монастирям, українській шляхті і козацькій старшині. Але політика Виговського викликала обурення серед народних мас. Почалися заворушення. "На допомогу" повсталим їх кинули російські війська. Але ті почали також винищувати людей, які допомагали полякам. Народ опинився між двох вогнів.

Як доповідав російському царю Олексію Михайловичу В.Б. Шереметьєв, в 1659 році він послав свої війська на чолі з Юрієм Борятинським і Іваном Чаадаєвим під Гоголів, Воронків, Стайки, Макарів, Бишів, Бородянку і інші містечка, села проти Виговського і всі ці містечка взяли випалили і висікли. Люди Юрія Борятинського забирали в селян продукти харчування, фураж, коней та інше добро, гвалтували жінок та дівчат, вбивали чоловіків, які боронили честь своєї родини. Після укладення Чуднівського миру воєвода Борятинський похвалявся, що винищив в околицях Києва 15 тисяч мирного населення. В це страшне число входять макарівці, рожівці, ситняківці, завалівці та інші. В основному чоловіки, жінки, підлітки та малі діти.

В 1660 році шляхта повернулася до Макарова. Тут розмістився польський гарнізон, який почав нещадно розправлятися з усіма, хто продовжував боротьбу за возз'єднання Правобережної України з Лівобережною у складі Росії.

Побоюючись все ж Москви, у 1661 році з шляхетного загону, що стояв у Макарові, направилась розвідка в бік Києва. Вона повідомила, що в напрямку Макарова йде московське військо до 5 тисяч вояків. Шляхта Макарова зайняла кругову оборону біля макарівського замку та на березі річки Здвиж. Підійшовши, московські війська замок не атакували, а лише спалили містечко. Про це повідомляє історик Єрлич.

Безчинства панів викликали в 1664–1665 рр. нове повстання поліських селян, яке очолив овручський полковник Децик (Дацко Васильович).

В 1665 році повстанці підійшли до Макарова, обложили замок і при активній підтримці жителів штурмом оволоділи ним, розгромивши польський гарнізон. Багато жителів вступило до війська Децика і рушило з ним у визвольний похід по Правобережній Україні. Вони брали участь у визволенні від шляхти Бишева, Мотовилівки, Білої Церкви, Димера, Фастова, Чорнобиля. Влітку 1665 року вони

розгромили польсько-шляхетські війська під Білою Церквою. Однак польсько-шляхетське командування, зосередивши великі сили і закликавши на допомогу татар, восени 1665 року відтиснуло повсталі загони Децика до Мотовилівки.

Після придушення повстання, керованого Дециком, пригноблення і знущання над селянами з боку польської шляхти стали ще більш нестерпними.

В цей час, в 1665 році, полковник Пиво за наказом польського короля йшов до Києва. В надії на поживу, нападав на містечка і села, нищив їх. Так, він підійшов до містечка Новосілки, які підготувалися до захисту, але вистояти не могли проти війська, яке переважало числом. Пиво захопив містечко, вирізав 150 людей, не милуючи ні діток, ні жінок, ні старих. Потім пограбував церкву і спалив містечко дотла.

Отак, шатаючись від містечка до містечка, на початку грудня 1671 року Пиво з драгунами і кіннотою підійшов до Рожева. Йому назустріч вийшли з Рожева міщани, селяни, ремісники і домовилися здати містечко без бою.

Як писав у своїх листах 28 і 29 березня 1672 року Київський Сотник Федір Ляшко до Київського полковника Якова Дмитрієвича "...ляхи в Макарові коло Рожева людей постинали і много зла причинивши, знову до Макарова увійшли".

Нападники, отаборившись у замку, чинили набіги на сусідні села, нападали на землі, що належали уже Росії, доходили, навіть до Києва. В грамоті, датованій 15 червня 1672 року, яку послав російський цар Олексій Михайлович польському королю Михайлу, говориться про розорення, які чинять польські шляхтичі в маєтках Києво-Печерського монастиря. Полковник Пиво з своїм полком вогнем і мечем розорили монастирські маєтки, спалили церкви, знущалися над жінками і дівчатами, захоплювали їх в полон.

М. Костомаров пише, що по сусідству з Києвом поляки наводили жах не гірше татар. 30 грудня 1672 року польський полковник Пиво-Запольський узяв Васильків і розмістив там своїх однополчан. В січні 1672 року Пиво-Запольський зайняв Макарів, Брусилів, Межигірський Монастир і опинився під Києвом. Ще в жовтні 1671 року один Київський міщанин розповідав, що бачив двадцять торгових українців, які їхали з Волинщини, порубаних шляхтичами, а в селах, що належали Печерському монастирю, жолнери цього полковника нахабно забирали у жителів худобу, хліб, навіть набирали пожитки з скринь. Вулиці Макарова були залиті кров'ю, багато жителів було ув'язнено, а їхні оселі розгромлено.

Коли нарешті настав відносний спокій, до Макарова повернулися претенденти на макарівську спадщину — сестри Криштофа Макаревича Гелена і Кристина, Грохольські. Вони нагадували, що заповіт Криштофа — це підробка. Але вирішити цю справу до кінця не могли, бо починалося повстання Палія і вони змушені були втікати до Брацлава.

Марія Радзівіллова дуже швидко продала Макарівське помістя знову князям Любомирським, які володіли ним аж до середини XVIII ст. Взагалі, в той час Любомирські були відомі своїм князівським родом. Уже з XVI ст. вони мали земельні володіння в Україні, а в XVI–XVII ст. займали в Польщі державні посади. Із цих макарівських володарів нам відомі Юрій Себастіан (20.01.1616–31.12.1651), Станіслав Гераклій (1642–17.01.1702). Останній був визначним істориком Польщі.

Зацікавлює нас і Юрій Любомирський (28.05.1817–25.051872 рр.), який в 1847–1852, 1869–1872 рр. був попечителем Оссолінеуму — Львівського інституту Оссолінських — культурно-освітньої установи. Вона заснована в 1817 році польським просвітителем, літературознавцем та істориком Ю.М. Оссолінським. Тут концентрувалися в основному книги з історії, географії, літератури, права.

За церковними актами Антоній Любомирський надавав активну допомогу церквам.

Все ж закріпитися в Макарові польській шляхті не вдалося й цього разу. Становище народних мас Правобережної України в останній третині XVII ст. було дуже тяжким: польські загарбники, спираючись на верхівку української феодальної знаті, відновили в старих формах і розмірах соціальний, національний і релігійний гніт, який існував до визвольної війни. Це викликало хвилю нових повстань. В 1690–1691 роках відбулись селянсько-козацькі заворушення в Київському і Ніжинському полках. Польський уряд, заінтересований в тому, щоб використати козацькі загони для боротьби проти Туреччини, спочатку дозволяв їх існування. Створювались полки на чолі з полковниками Палієм, Самусем, Іскрою, Абазіним.

Особливою популярністю серед правобережних козаків користувався полковник Семен Палій. Родом з містечка Борзни, він пізніше перейшов на Запорожжя і здобув велику славу як досвідчений і хоробрий ватажок. Під його проводом козацькі загони успішно билися з татарами і турками.

Вже в 1694 році козаки Семена Палія, переслідуючи військо регіментаря Вільги, визволили Макарів. Зростаючий феодальний гніт і насильство польських панів викликали повстання 1702–1704 років. Керовані Палієм і Самусем повстанці розправлялися з польсько-шляхетською адміністрацією. Під час цього у 1702–1704 рр. жителі села приєдналися до повстанців, що громили шляхту на Правобережжі під керівництвом козацьких полковників С.П. Палія й С.І. Самуся. Володарям Макарова ледве вдалося втекти в Брацлав.

Придушення повстання завдало тяжкого удару справі визволення правобережних українських земель.

Після переселення правобережних полків на Лівобережну Україну за умовами Прутського Миру 1711 року Макарів залишався під владою панської Польщі.

Внаслідок тяжкого польсько-шляхетського панування Правобережна Україна залишалась на надзвичайно низькому ступені економічного розвитку. Основою її господарського життя було землеробство. В ньому панували такі ж самі відсталі способи обробітку землі, як і сто років тому. Польська шляхта по-хижацькому грабувала селян, розорювала їх. Тяжка панщина досягала 300 днів на рік в господарствах. Селян розоряли численні побори, поміщицькі монополії на право продажу дьогтю, селітри, помолу зерна. Крім власників маєтків — польських і українськиї феодалів — народ жорстоко експлуатували орендарі маєтків і корчем. Продовжувалось насильне поширення унії. Протягом всього XVIII ст. майже безперервно вибухали повстання українського народу проти шляхетського гніту. Основою цих повстань було селянство, активну участь брали козаки і міщани. Повстанці, які на Київщині і Брацлавщині називалися гайдамаками, прагнули

визволитись від тяжкого шляхетського гніту і об'єднати Правобережжя з іншими українськими землями.

На початку XVIII ст. Макарів знову став власністю одного з найбільших магнатів Правобережжя князя Любомирського, якому належало в Україні понад 30 міст і 738 селищ. Побоюючись масових втеч селян у російські володіння, польські феодали в порубіжних землях змушені були дещо послабити експлуатацію. В першій половині XVIII ст. панщина становила тут 2 дні на тиждень. Але проходив час і поміщицький визиск зростав. Селян змушували відбувати по кілька толок на рік, виходити на заорки і оборки, закоски і обкоски, зажинки й обжинки, мочити коноплі, тіпати прядиво, лагодити замок тощо.

На початку 1768 року князь Антоній Любомирський обміняв Каетану Расцішевському Макарів з селами Андріївка, Гавронщина, Кодра, Забуяння, Копилів, Любомирче, Маковище, Плахтянка, Колонщина, Завалівка, Майдан, Голе, Королівка, Мотижин, Красногірка, Слобода, Липове, Рудня, Наливайківка на села Уладов, Миколаївка, Зоровно, Забужжє, Каменогурське, Майдан та інші, які знаходилися в районі Канева. Такий обмін був вигідний для Каетана Расцішевського, бо Полісся приносило більше доходів поміщикам, ніж степові землі. На Поліссі добували велику кількість поташу, лісу, які вигідно продавали в Гданську та інших містах Польщі.

Каетан Расцішевський мав шлюб з Маріанною Красицькою. Вона була рідною сестрою князя Ігната Красицького, біскупа варшавського. Расцішевський був знаменитим поміщиком, якого боялися і поважали навколишні пани. Овдовівши, він прийняв духовний сан і незабаром став Київським деканом (церковна посада). Міг досягти єпископства, але відмовився від вищих звань, задовольнившись тим, що був "паном для себе, в Макарові", як писали про нього очевидці. В Макарові він мав багатий маєток, псарню, надвірну міліцію, оркестр. Тут він займався світськими забавами: приймав гостей, полював, але як у духовної особи свого костьолу не було. В провінції мав великий вплив і зв'язки.

Тільки що Расцішевський оголосив себе спадкоємцем Макарова, як по Правобережній Україні насувалось гайдамацьке повстання, яке увійшло в історію під назвою Коліївщина.

Посилення соціально-економічного і національно-релігійного гніту штовхало селян Макарова на нові виступи проти визискувачів. У 1768 році, під час Коліївщини, гайдамацький загін під проводом Івана Бондаренка зайняв Макарів, вигнав шляхту й орендарів, зруйнував замок, уніатську церкву і костьол. За народними переказами, повсталі селяни в кількості 6000 чоловік, перейшли річку Здвиж вбрід і оточили замок Расцішевського. В ньому знайшли схованку до 1900 чоловік шляхти з навколишніх сіл. Приступом взяти замок не вдалося і довелось перейти до облоги. Облога тривала два місяці. Замок був оточений ровом, наповненим водою. Перекидні мости були прийняті. Пробратись через глибокий, наповнений водою рів було нелегко. Повсталі пішли на штурм, взяли замок і зруйнували його, знищивши шляхтичів, які там знаходились. Під час цього штурму рів був заповнений трупами, а Здвиж почервонів від крові.

Новий власник містечка ксьондз К. Расцішевський разом з надвірною міліцією залишив замок і втік до Олевська. Макарів на деякий час став центром діяльності загону Івана Бондаренка. Звідси повстанці вирушали в навколишні села, розправлялися з панами та їх прислужниками, відбирали у них майно, гроші і ділили між бідними селянами. Жителі сусідніх сіл приводили до Івана Бондаренка своїх панів або з'являлися до нього за дозволом бити шляхту й орендарів у своїх селах. Але закінчити боротьбу з експлуататорами й очистити від них усе Полісся Бондаренко не встиг. Він був підступно схоплений ворогами і страчений у Чорнобилі.

Після розгрому гайдамацького повстання Каетан Расцішевський повернувся до Макарова і зайнявся відбудовою замка та костьолу. В 1776 році він заклав у своєму родовому маєту Ходоркові та Макарові школу для бідного посполитства, за що одержав подякі від комісії освіти.

Після смерті Каетана Расцішевського в 1785 році у Макарівське володіння вступив Мілевський, який був жонатий на родичці Расцішевського. На дочці Мілевського — Юліані — був жонатий один із останніх володарів Макарова — Павша Ксаверій, син Михайла Павші, який був хорунжим Київським і вважав себе потомком відомих в історії Ананія Павші (Павлуші), посадника Новгородського в 1268 році і підсудка Київського в XVI столітті Богухвала Михайловича Павші. Павша залишив сину Ксаверію Клещі та Народичі в Овручівському повіті, а за дружиною одержав Макарів.

Під час цього правління кам'яні погреби, що знаходилися на замковій території, були розібрані в 1859–1861 роках.

В 1793 році Прусія і Росія провели другий поділ Польщі.

Після возз'єднання Правобережної України з Росією Макарів став містечком Київського повіту. До Макарова ринуло чимало євреїв. Вони побудували собі синагогу, а кожний раввин зводив собі резиденцію.

Чимало в Макарові проживало шляхтичів. Був знову відбудований костьол, яким ще в 1754 році розпоряджався Домінік Прусшинський. З початку гайдамацького повстання шляхта та євреї втікали до Польщі.

В останні роки Польського володіння Макаровом в ньому знаходився невеликий польський гарнізон з артилерією.

Ксаверій Павша побудував латинський цегляний костьол, який пізніше зробили приходським. Він стояв на підвищенні Макарова і його було видно на просторі 20 км. Нині це територія школи № 1.

На Правобережній Україні було дуже багато польського населення, з яким царському уряду доводилося рахуватись. Царизм хотів, щоб польські поміщики вбачали в ньому опору проти кріпаків-селян, які боролися проти кріпацтва. Польське правобережне дворянство дістало загальноімперські дворянські права і зберегло земські суди. Тут продовжували діяти Литовський статут і діловодство, і в судах велись польською мовою. Поміщики Польщі, як і поміщики інших областей імперії, дістали право заселяти селян в Сибір на поселення або на каторгу.

В кінці XVIII — першій половині XIX століття в Росії тривав процес розкладу феодально-кріпосницького ладу, розвивались товарно-грошові відносини, зростав суспільний поділ праці, виникали промислові підприємтсва. Протягом першої

половини XIX ст., особливо в 30–40 роки, поміщики, які намагалися одержати якнайбільше товарного хліба і знайти вихід із кризи кріпосного господарства, посилювали панщину, яка охоплювала понд 90 % селянських дворів, що мали земельні наділи. Зубожілі селяни працювали не тільки на поміщиків, але й на багатіючих заможних селян, відбували за них панщину, розплачуючись таким чином за борги, батракували в їх господарстві.

В 1845 році в Макарові серед селян вільних не було. Тут були 573 чол. селян-кріпаків. Фабрик і заводів також не було.

Наслідком кріпосницької експлуатації, примітивної техніки і відсталих методів ведення господарства були постійні неврожаї, які ще більше посилювали бідування селян. Становище кріпосних селян мало чим відрізнялось від становища рабів. Кріпаків садили під замок, морили голодом, цькували собаками, нещадно били різками, підвішували за руки.

Перед реформою 1861 року Макарів, як уже було сказано, належав Миколі Ксаверієвичу Павші. В Макарові знаходилось головне управління маєтку, до якого в Київському повіті належали села Фасівка, Забуяння, Кодра, Завалівка, Буда з 12 032 десятинами землі. Цьому поміщику належали й ряд сіл Овруцького повіту. Проживало в Макарові 1880 чоловік. Серед них православних — 585, католиків — 88, євреїв — 1207. В Макарові вже було дві православні церкви, костьол, синагога, школи церковно-приходська і міністерська, лікарня та аптека. Була також мукомольня, яка виробляла продукції на 2500 руб на рік, цегляний та шкіряний заводи.

Реформа 1861 року не поліпшила становища селян. В цьому ж році Макарів стає центром Макарівської волості. За реформою 1861 року селяни повинні були викупити 565 десятин польової і 70 десятин присадибної землі. Сплачувати викуп вони повинні були протягом 49 років по 1190 крб 47 коп дуже дорого обійшлась земля селянам: з них збиралися здерти 68 333 крб., або в три рази більше її тогочасної вартості. Крім внесення викупних платежів, селяни зобов'язувалися ремонтувати мости. Вони не мали права користуватися лісами та вигонами, їм заборонялося навіть мочити льон і коноплі у панському ставку.

В 1863–1866 роках в Макарові вже були винокурний і пивоварний заводи, цегельня поміщиці Павші, яка виробляла 100 000 штук цегли на рік на суму 450 крб; 2 шкіряні заводи, один з яких належав поміщиці Сахновській та виробляв за рік 300 шкір на суму 447 крб, другий — міщанці Любомирській, який виробляв 500 штук шкір на рік на суму 1322 карбованці. На цегельному заводі працювало 8 робітників, шкірозаводі Сахновської — 2, Любомирської — 3 робітники. Продукція цегельного заводу збувалась на місці, шкірозаводів — по сусідніх ярмарках.

Ще до реформи 1861 року Макарів поступово перетворювався у торговий центр місцевого значення. Щороку відбувалося 14 ярмарків, на які привозилося товарів на 3 тис. і більше карбованців, збувалася продукція місцевих дрібних підприємств.

В 70-х роках, коли Україна була охоплена народницьким рухом, в Київ, де був організований гурток "Київська комуна", став центром народницької пропаганди, в Макарові і навколишніх селах поширювались ідеї народників, мали місце селянські виступи проти поміщицького гніту.

За переписом 1897 року в Макарові вже проживало 5330 жителів, серед яких 3953 єврея.

На початку XX ст. Макарів вже був великим містечком. В ньому нараховувалось 569 дворів, проживало 5783 чоловіки. Головним заняттям було землеробство. В містечку числилось 4411 десятин землі, з яких 3266 десятин належало поміщику і 54 десятини — церквам. Селянм належало 1091 десятина землі, тобто менше двох десятин в середньому на селянський двір. Становище основної маси селян дедалі погіршувалося.

Містечко належало поміщику Миколі Карловичу фон Мекку. У поміщика була шестипільна, а у селян — трьохпільна система господарювання. В Макарові на той час була церковно-приходська школа, один приймальний покій, аптека.

До Макаровської волості вже належало 2 містечка, 10 сіл, 12 невеликих поселень, 15 хуторів, 4 німецькі колонії. У волості числилося 30 138 жителів. В усій волості була і двокласна школа, 9 церковно-приходських шкіл і 7 шкіл грамоти, в яких навчалися переважно діти сільських багатіїв. 51 157 десятин землі належало поміщикам, 512 десятин — церквам і монастирям і тільки 20 696 десятин — селянам, в тому числі і 18 360 десятин надільної землі, яка була обкладена податками на суму 29 417 карбованців.

На початку XX сторіччя в Росії назрівала буржуазно-демократична революція. В 1902 році в Макарові та селах волості — Копилові, Мотижині та ін. почалися заворушення. Це викликало переполох серед поміщиків і адміністрації. В селах з'являється все більше нелегальної літератури та прокламацій. Більшовицька газета "Іскар" в серпні 1902 року писала, що біля Копилова було заарештовано троє велосипедистів за вказівкою священника. Велосипедисти завернули туди, щоб напитися води. Біля Макарова селяни побили секретаря Київської міщанської управи, пояснивши це тим, що "благочинний наказував бити всіх незнайомих людей, що приходять в село".

Селянський рух в 1902 році був безпосередньо зв'язаний з пропагандою соціал-демократів і революційних робітників. Поміщик Хижняков в доповідній записці Київському губернатору пояснюючи причини страйку робітників його Червонослобідської економії, говорив: "В 12 верстах от моего имения находится местечко Макаров — один из центров распространения пропагади".

В 1904 році почалася російсько-японська війна. Весь її тягар ліг на плечі трудящих. Їх ненависть до царизму зростала. Десятки працездатних чоловіків були мобілізовані на фронт. Жителі Макарова — учасники цієї війни — Ілюшенко Олексій Васильович, Брацейко Захар Талимонович, Соломенко Антон Федорович, Титаренко Дем'ян Маркович і інші згадували, що на 15–20 солдатів припадало 10 рушниць, не вистачало боєприпасів, одягу, взуття.

Війна показала широким масам відсталість царської Росії гнилість царизму.

Містечко було невпорядкованим. Його жителі скаржилися київському губернаторові, що в Макарові від самої зими стоять глибокі калюжі, сморід від яких шкідливо діє на здоров'я, що тут лютують тиф, пропасниця, скарлатина. Хвороби, недоїдання й тривале голодування передчасно зводили в могилу як дорослих, та

і їх дітей. Так, в 1880 році з 93 дітей, що народилися в Макарові, на першому році життя померло 57.

У незадовільному стані було медичне обслуговування й освіта. В містечку працювала земська лікарня на 10 ліжок, де був всього 1 лікар, приватна аптека і три аптечні склади. У школі навчалося 65 дітей. На утримання школи і вчителя в 1899 році витрачено лише 239 карбованців.

Тому жителі містечка продовжували страйкувати. У січні 1904 року застрайкували робітники Макарівського парового млина. Вони вимагали підвищення поденної оплати. Але під загрозою репресій з боку властей змушені були на сьомий день приступити до роботи.

В Макарові та навколишніх селах робітники київських заводів розповсюджували листівки і іншу нелегальну революційну літературу. Вплив соціал-демократичної пропаганди на селян визнавали і поміщики.

В 1905 році в Макарові діяв соціал-демократичний гурток, члени якого розповсюджували листівки і вели агітацію серед місцевих селян, влаштовували сходки, організовували страйки. Тісний зв'язок з членами гуртка підтримували макарівські селяни-бідняки брати Федот і Федір Кириленки, Ф.О. Михайловський, Т.М. Проценко, А.Й. Ренькас та інші. Революційна діяльність гуртка привернула увагу поліції. На квартирах гуртківців були проведені обшуки, під час яких виявлено листівки. Зокрема, під час обшуку на квартирі у Йосипа Скоморовського були знайдені соціал-демократичні листівки "В бій за волю", "Загибель останньої ескадри", видані в травні 1905 року. В квартирі Йосипа і Лейзора Абрамовича Фрідманів — листівки "Наші вимоги", газету "Соціал-демократ" та інші матеріали.

Але намагання поліції терором залякати трудяще населення були даремними. Політична свідомість селян зростала. Члени гуртка поширювали матеріали по Гавронщині, Фасовій, Людвинівці, Липівці, Андріївці, Озірщині та інших селах. Пристав другого стану Київського повіту з метою викриття гуртка використав провокатора-сектанта Кривенка Антона Юхимовича з Мотижина, який втерся в довір'я до членів гуртка. Після того, як йому довірили поширення прокламацій, він доніс приставу, що головними діячами гуртка є Й.М. Скоморовський, І.А. Фрідман, М.Д. Бродецький.

6 серпня 1905 року біля Макарівської пекарні, власником якої був Мінос Хачадур Томас Огли, зібрались 29 чоловік демонстрантів, які були озброєні револьверами, палицями, камінням. Вони намагалися примусити урядника Дедикало і стражника Гайдученка забратися геть, погрожували їм, кидали каміння і палиці, стріляли. Незабаром натовп виріс до 100–150 чоловік.

Учасники виступу кричали: "Геть самодержавство!", "Геть поліцію!". Сталася сутичка демонстрантів з поліцією. Революційний виступ було придушено. 9 його найактивніших учасників були засуджені, серед них Л. Кравченко, Я. Цимберг, Я. Ліпський та інші.

З 4 по 9 грудня 1905 року, як доносив товариш прокурора окружного суду Володкевич 7 березня 1906 року, в Макарові перебували проїжджі міщани Олександр Белкін, Зусь Факторович і Меєр Карельштейн. Перші два збирали

сходки селян і закликали їх до аграрних виступів, до повалення існуючого суспільного ладу. Вони проводили серед селян бесіди і читання "злочинних творів", а Белкін роздавав твори селянам. 9 грудня вони були схоплені чинами поліції в хаті місцевого селянина Федора Кириленка, де було 40 чоловік селян. Тут було вилучено багато нелегальної літератури. Під час обшуку у Белкіна були взяті різного роду записки і замітки, з яких видно, що агітація вже велась в кількох селах з метою повалення самодержавства.

Революція 1905–1907 років потерпіла поразку. Після поразки революції наступили чорні дні столипінських реакцій. Розуміючи, що самими репресіями неможливо покінчити з революційним рухом, царський уряд вирішив створити собі на селі опору в куркульстві і став на шлях підтримки його. В результаті столипінської реформи на Правобережжі майже всі землі перейшли в особисту приватну власність.

Біднота, яка не мала робочої худоби, грошей, реманенту, одержуючи надільну землю у власність, самим характером капіталістичного виробництва була поставлена перед необхідністю швидше ліквідовувати свої наділи. Заможні селяни охоче скуповували в них наділи.

В актовій книзі Макарівського нотаріуса з 1908 рік записано, що до нього з'вилися два селянина з містечка Макарів. Один з них продав другому за 500 крб ділянку садибної землі розміром 1038,5 кв сажня, яка дісталась йому за присудом сільського сходу від 14 жовтня 1908 року, схваленого мировим посередником.

Таким чином посилювалося класове розшарування селянства.

Якщо в 1900 році було 569 селянських господарств, яким належало 1091 десятина землі, то в 1912 році — 188 селянських господарств, яким належало 834 десятини землі. Таким чином, кількість селянських господарств зменшилась втроє.

В 1912 році 10 селянських господарств мали менше десятини землі кожне, 16 — від 1 до 2 десятин. 23 господарства, кожне з яких мало по 7 і більше десятин землі.

В 1913 році, напередодні першої світової війни в Макарові проживало 5783 жителі. Тут вже було поштово-телеграфне відділення, земська поштова станція, земська лікарня. В Макарові є корчма, дві винні лавки, десятки різних торгівців.

Як почалася війна в 1914 року, становище людей погіршилося. Сотні селян були відірвані від сімей, від мирної роботи і кинуті на зустріч смерті. Більше 30 макарівців загинули на різних фронтах. Зростала дорожнеча, скоротилась посівна площа, дальше виснаження земель скорочувало врожайність. Селянські господарства занепадали. Все це викликало велике незадоволення трудящих.

Продовжувалась революційна діяльність. Лютневу буржуазно-демократичну революцію 1917 року макарівці зустріли схвально. Вона стала поштовхом до активної боротьби проти поміщиків і буржуазії.

6 березня 1917 року Київська рада робітничих депутатів надіслала своїх представників до Макарова і інших міст. Селяни Макарова почали ділити панське майно, громили маєтки, захоплювали землю.

Київський губернський комісар змушений був просити начальника штабу Київського військового округу допомогти збройною силою встановити "поря-

док" в Макарові. Він, зокрема писав: "В Бородянці, Макарові і інших містечках Київського повіту відбуваються погроми маєтків, підпали, розбори. В моєму розпорядженні немає ні одного солдата".

Після Жовтневої революції 1917 року в Петрограді в Макарові також було встановлено Радянську владу. Селяни під керівництвом більшовиків Андрія Рожківського, Павла Мироненка, Йосипа Скоморовського розгромили маєток поміщика, розграбили панське майно і почали ділити далі землю.

В лютому 1918 року радянська влада була встановлена в Макарові. Активну участь в боротьбі за її встановлення брали також Чайковський Михайло Миронович, Янковський Казимір Іванович. Вони очолили перші органи радянської влади. Було створено ревком, який очолив робітник-шкіряник Л.П. Кагановський. Ревком приступив до різних революційних перетворень. На цегельному, шкіряних заводах та сірниковій фабриці було введено восьмигодинний робочий день, встановлено робітничий контроль та обрано фабрично-заводські комітети.

Проте в грудні 1918 року в Макарів ввійшли німецькі війська. Макарівці створили партизанський загін під командуванням робітника П.Ф. Семененка, який разом з Брусилівським загоном діяв у північних повітах Київщини. На кінець 1918 року німецько-гетьманський режим в Україні зазнав краху. В Макарів ввійшли війська Директорії, які перебували тут до лютого 1919 року. Тоді ж сюди увійшли радянські війська, які знову були витіснені в серпні 1919 року денікінцями. Влади змінювали одна одну, а люди не знали, якої влади накази потрібно виконувати.

20 грудня 1919 року в Макарів зайшли частини Червоної Армії. Був відновлений волосний ревком, а при ньому земельний та продовольчий відділи. Ревком очолював П.Є. Мироненко. В цьому ж році було створено партійний комітет. Було відкрито клуб, хату-читальню, де проводились мітинги і збори селян. Не зразу селяни сприйняли радянську владу. В районі було чимало груп, які боролися проти радянської влади, з'являлися петлюрівські агенти, які агітували не підтримувати радянську владу.

Навесні 1920 року війська буржуазно-націоналістичної Польщі знову вдерлися в Україну. Разом з польською шляхтою сюди прибули петлюрівські війська. На початку травня 1920 року вони захопили Макарів. Ревком пішов у підпілля проте, навіть в ході цієї переможної воєнної кампанії збройним формуванням Пілсудського та Петлюри не вдалося реалізувати своїх планів.

В червні 1920 року під ударами бійців молодої Червоної Армії білополяки відступили, спаливши Макарів. Зразу ж після їх вигнання, 16 червня в Макарові відбувся волосний сход селян, який залишив попередній склад волосного ревкому на чолі з Є.П. Мироненком. В липні було обрано новий волревком та сільревком.

Створений у серпні 1920 року комнезам наділив землею малоземельних і безземельних селян, допомагав ревкому здійснювати продрозкладку, яка зустрічала запеклий опір з боку селян, мобілізовував трудящих на боротьбу з бандитизмом.

Ревком і комнезам багато уваги приділяли культурному будівництву. Було організовано відділення Всеукраїнського видавництва для поширення серед

населення книг, журналів, газет; налагоджувалась робота школи. Подбали й про охорону здоров'я: кількість місць у лікарні збільшилася до 25 ліжок.

Будівництво нового життя доводилось здійснювати в напруженій боротьбі з грабежами, насильством. Громадянська війна породила беззаконня, яким користувалися окремі люди. Це слід підкреслити тому, що деякі нинішні історики бандитизм пояснюють лише боротьбою із Радянською владою. Слід підкреслити, що було багато аполітичних людей, які бажали тільки розжитися на розрусі. Вони грабували людей, вбивали, не дивлячись на зусилля влади.

Ревкоми в різні періоди очолювали П.Є. Мироненко, Я.Г. Клименко та інші.

В 1921 році в Макарові було створено першу комсомольську організацію, але банди її розгромили. Лише в 1922 році осередок відновив свою роботу. Його засновником був І.П. Шевченко. Комсомольці і молодь збудували літній театр, створили драматичний гурток, влаштовували вистави і концерти, організовували при школі курси лікнепу. В 1924 році в районі вже було до 50 осередків.

В 1921 році в Макарові відбувся мітинг, де було вирішено допомогти голодуючим Поволжжя. Трудящі волості зібрали продукти і 495 373 крб грішми.

В червні 1921 року в Макарові обрано першу сільську Раду.

В 1922 році почалося в Макарові кооперування селянських господарств. 20 серпня 1922 року було створено першу сільськогосподарську артіль "Відродження", в яку ввійшли 11 селян-незаможників. Вона мала 43 десятини землі. Членам артілі доводилося господарювати в дуже складних умовах: треба було переборювати післявоєнну розруху, неврожай, нестачу робочої сили, реманенту. До того ж, заможні селяни всіляко шкодили селянам: псували ремонент, труїли, худобу, а щоб залякати селян, вдавалися до терору проти активістів. Одного із організаторів артілі Й.Г. Гутника озвіріла куркульська група втопила в річці Здвиж. Але, незважаючи на труднощі, господарство поступово набирало сил, змінювало свою економіку.

В 1923 році Макарів став районним центром: були створені райком КП(б) і райвиконком. 19 листопада 1924 року відбувся 5-ий районний з'їзд Рад, який приділив особливу увагу кооперуванню населення. Спочатку організовували збутові і споживчі підприємства. А потім і виробничі кооперативи.

На прикладі артілі "Відродження" селяни-бідняки і середняки все більше переконувались у перевагах колективного господарства. В 1929–1930 рр. в Макарові створюються артілі ім. Петровського, "Більшовик", ім. Кірова. В той час особливої гостроти набуває класова боротьба. Почалися арешти селянських активістів, що чинили опір колективізації. Їх в 1929 році було заарештовано більше 10 чоловік, а в 1931 році — більше 30. Одночасно проводилась висилка куркулів на "перевиховання" до районів Сибіру.

Однією з кращих в районі стала артіль "Відродження". Ця артіль першою в районі включилась в конкурс за кращу молочну ферму. Приміщення були утеплені, худоба повністю забезпечена кормами, трудодні дояркам стали нараховувати залежно від одержаних надоїв молока.

І все ж колективізація в районі просувалась повільно. Селяни не довіряли владі. На 1929 рік в Макарівському районі було колективізовано лише 11 % всіх

селянських господарств. В цей період селян починають насильно заганяти до колгоспів. Особливо чинили супротив заможні селяни, яких називали куркулями. Колгоспи були вигідні Радвладі, оскільки можна було контролювати весь вирощений врожай. Трагедія колективізації вимірювалася мільйонами людських доль. Депортація "куркулів" з України набула величезних масштабів.

На жаль, не кращою була доля тих українських селян, що лишилися жити в республіці. У грудні 1932 року було введено "внутрішній паспорт", що не давало можливості без дозволу місцевої влади переїхати до міста не тільки "куркулям", але й бідним селянам. Це рішення офіційної влади прив'язувало селянина до землі. Такі обставини змушували одноосібника вступати до колгоспу. У 1932 році в Макарівському районі вже було 70 % селянських господарств об'єднаних в колгоспи.

За привабливим, на перший погляд, фасадом колгоспного ладу на початку 30-х років назрівала трагедія — спустошливий голод, жертвами якого стали мільйони.

В 1925 році в селищі було встановлено перший радіоприймач. В 1927 році було збудовано на річці Здвиж та пущено в експлуатацію гідроелектростанцію, яка видавала електроенергію аж до 1962 року.

В 1932 році в Макарові створюються машинно-тракторні станції. У серпні 1932 року в Макарові організовано філію Трактороцентру. На її базі у 1934 році утворено першу МТС, а в січні 1937 року — другу. Напередодні Великої Вітчизняної війни в обох МТС налічувалося 136 тракторів, 12 комбайнів, 190 тракторних плугів, 49 культиваторів. Цією технікою обробляли поля усіх колгоспів Макарова і району.

В 1936 році поштова станція і поштово-телеграфне відділення були об'єднані і на їх базі створено районну контору зв'язку, яка розмістилась у підвальному приміщенні в центрі Макарова. Першим начальником районної контори зв'язку був Е.Р. Гренгауз.

В січні 1936 року Макарів вітав делегатів першого районного зльоту колгоспниць-стахановок та сількорів. Делегати, наслідуючи приклад Марії Демченко, зобов'язались подвоїти врожаї картоплі, льону, зернових. Слова були підкріплені ділом. В 1938 році бригадир тракторної бригади другої МТС В.Д. Титаренко виробив 1070 га умовної оранки при нормі 500 га. За це його було нагороджено орденом Знак пошани, він став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939 року. Головвиставком ВСГВ нагородив Малою золотою медаллю О.Ф. Ніщенка — бригадира цієї ж МТС, який в 1938 році на тракторі ХТЗ виробив 1045 га умовної оранки. Учасником виставки 1939 року був і Л.О. Кириленко, який з 1931 року беззмінно працював конюхом колгоспу "Більшовик" і виростив 83-х лошат.

З метою пропаганди нових методів господарювання та ознайомлення з досягненнями в сільському господарстві у грудні 1940 року в Макарові була організована районна сільськогосподарська виставка, яку відвідали понад 10 тис. колгоспників району і делегації 20 районів області.

У зв'язку з пуском електростанції на річці Здвижі 1927 року в установи села і житла макарівців прийшла електрика. В 1935 році з ініціативи райкому комсомолу над річкою Здвижем молодь впорядкувала парк культури і відпочинку.

Багато займалися в Макарові ліквідацією неписьменності, велику увагу приділяли охороні здоров'я, благоустрою Макарова. Поліпшилося медичне обслуговування трудящих. В 1925 році в місцевій лікарні працювало 2 лікарі, а в 1939 — 10. Значних успіхів було досягнуто в розвитку народної освіти, культури. Ще в 1928 року гостинно відчинились двері нового приміщення семирічної школи, яка в 1935 році була перетворена в середню. Якщо в 1925 році лише 49 % дітей відвідували школу, то в 1930 році навчалися всі діти 8—10 років.

1 жовтня 1936 року для працюючої молоді в Макарові відкрито вечірню середню школу, в якій навчалося близько 100 учнів. За роки перших п'ятирічок в селищі було повністю ліквідовано неписьменність. Культосвітню роботу серед молоді проводив місцевий клуб, в якому працювали хоровий, танцювальний та драматичний гуртки.

В період сталінських репресій в Макарові було заарештовано 15 чоловік. Соломенко Ф.А., та Хохлюк К.Л. були розстріляні, а інші отримали різні строки тюремного ув'язнення.

Більше 500 макарівців пішли на фронт ВВВ, який на початку липня докотився до Макарова. Тут оборону тримали мужні воїни 171 стрілецької дивізії, якою командував Олександр Юхимович Будихо.

10 липня 1941 р. фашисти захопили Макарів. Вони встановили режим терору і насильства. Окупанти грабували населення, забирали худобу, птицю, хліб та інші продукти.

Забирали все. В 1942 р.— розпорядження макарівського районного шефа, старостам сільуправ: "Згідно розпорядження гебітскомісара Київ-Ланд від 07.X.1942 р. обов'язково доведіть до відома гр.гр. в(ашого) села, що всі овочі, собачі, кошачі, кролячі, заячі та ін. шкіри на підставі наказу р/ехс/комісаріату/ К/країни) від 30.XII.41 р. та 12.III.42 р. конфісковані в користь німецьких збройних сил і повинні бути негайно здані до центрохудоби в Макарів.

Всяка переробка шкір на місці забороняється. Старостам належить простежити за проведенням в життя цього розпорядження".

Боротьбу трудящих Макарова проти німецько-фашистських загарбників організувала і очолила підпільна більшовицька організація. Керівником її був Андрій Гнатович Лопата, житель Макарова, член КПРС з 1927 року. Організація об'єднувала 44 радянських патріотів, в тому числі 14 макарівців. Вона складалась з п'яти груп, які діяли в Макарові, Бузовій, Гурівщині, Хмільній, Борівці. Макарівська підпільна організація встановила зв'язок з підпільною групою Лазебного Анатолія Никаноровича, яка діяла в Московському районі м. Києва та іншими групами. Вона мала тісний зв'язок з партизанським загоном, який діяв в північно-західній частині району, поповнювала цей загін людьми, передала загонові 55 гвинтівок, 2 кулемети, велику кількість патронів. В ніч на 9 травня 1943 року, під час бомбордування Радянською авіацією Києва Макарівські підпільники запалили мости в районі Юрова, Макарова, Липівки, Почепина та ін.

Підпільники слухали і поширювали зведення Радянського інформбюро, розповсюджували листівки. Багато людей вони врятували від вигнання на каторжні роботи до Німеччини. Підпільники організували видачу їм довідок про захворювання, заздалегідь попереджували їх про злочинні наміри фашистських найманців.

Жителі Макарова різними засобами саботували заходи окупантів, ухилялись від відправки на роботи до Німеччини. О.С. Кириленко переховувала комуніста офіцера Н.І. Короткова, який утік з фашистського полону і став одним із організаторів підпільної боротьби проти гітлерівців. А.Г. Марченко інформував партизанів про наміри німецької поліції. Г.І. Бернадська допомагала народним месникам продуктами харчування.

Підпільна організація поширювала одержувані в м. Києві радянські листівки, проводила масово-політичну роботу серед населення. Активними учасниками цієї організації були Марія Оксентівна Чемпанець, Іван Іванович Холодов, Микола Сергійович Завалішин та ряд інших товаришів.

8 листопада 1943 року радянські воїни 136-го стрілецького полку 42-ї гвардійської стрілецької дивізії визволили Макарів від фашистської нечисті, відбивши 9 контратак ворога. Громлячи ворога, швидко просувались на захід, зайняли Житомир. Проте незабаром фашистам вдалося провести контрнаступ. Радянським частинам, які вирвались далеко вперед і відірвались від баз постачання, довелось тимчасово відступити від Житомира. В західній частині району в районі с. Небелиця майже до кінця грудня точились запеклі бої. Зазнавши великих втрат, фашистські війська змушені були припинити наступальні дії. В кінці грудня всі села району були звільнені від окупантів.

Більше двох років тривала чорна ніч фашистської окупації району. Гітлерівські головорізи майже повністю зруйнували господарство райцентру і району. Фашисти зруйнували в районі 21 школу, 19 клубів, 40 майстерень, 2 маслозаводи, більше півтори тисячі житлових будинків. Майже 10 000 чол. населення Макарівщини залишились без жител.

До війни в районі було 2 МТС, а в них — 126 тракторів, 13 комбайнів, 56 молотарок. Обидві МТС були розміщені в Макарові — перша — в с. Калинівці, друга — в райцентрі. Фашисти знищили будівлі обох МТС, понівечили або вивезли 65 тракторів, 10 комбайнів, 18 молотарок.

Гітлірівці зруйнували всі колгоспи райцентру і району, загарбали 11 383 голови великої рогатої худоби, 16 599 голів свиней, 6511 овець, 5138 коней, спалили вщент селище Кодру з двома склозаводами, знищили 381 тваринницьку ферму. Гітлерівці вивезли на фашистську каторгу 4014 чоловік, розстріляли 337 чол., в тому числі 53 дітей віком до 12 років, в тому числі з Макарова закатували 115 чол., 17 дітей, 67 чол.— вигнали в Німеччину. Школам району фашисти завдали збитків на суму 1 858 000 крб, а колгоспам — на суму 493 310 364 карбовані. В самому Макарові фашисти повністю зруйнували господарські приміщення колгоспів, спалили лікарню, пограбували її майно, а школу перетворили в зерносховище.

В тяжких умовах трудящі Макарівщини відбудовували народне господарство. В цей час майже всі дорослі чоловіки перебували на фронті. Вся праця лягла на

плечі жінок. Велику допомогу в цій справі подали трудящі братніх республік. З РРФСР, республік Середньої Азії надходили машини, зерно, худоба. На початку 1944 року в Макарові був відкритий великий міжрайонний склад сільськогосподарського постачання. Тут було на 350 тисяч карбованців запасних частин до тракторів, сільськогосподарські знаряддя та міндобрива.

На початку грудня 1944 року відновили свою роботу райком партії, райвиконком, інші установи і організації.

В 1944 році відновив свою роботу колгосп "Відродження". Пізніше почали працювати колгоспи ім. Кірова, ім. Петровського. Плани державних поставок вони перевиконували.

В серпні в колгоспах району вже було 500 корів, а в листопаді — 68 ферм великої рогатої худоби з поголів'ям 4528 голів, 11 свиноферм з поголів'ям 252 голови.

Відбудовуючи народне господарство, трудящі Макарова і району віддавали всі сили для наближення перемоги над ненависним ворогом. З часу визволення району до червня 1944 року в фонд Червоної Армії було зібрано 616 700 крб грошей, 1272 пуди зерна, 2303 пуди картоплі.

Учителі шкіл району зібрали 60 тис. карбованців на будівництво літака "Учитель Макарівщини", з них 9975 крб — в Макарівській школі.

Багато подарунків надіслали трудящі району воїнам Радянської Армії, які завершували свій переможний похід на Захід. Ось що писали у відповідь на це воїни-герої евакогоспіталю 4092 комсомольцям і комсомолкам Макарівського району:

"Дорогі товарищі! Кожен з нас одержав Ваш подарунок. Ці невеликі пакуночки піднімають в кожного воїна Червоної Армії велику силу і безмежну відданість соціалістичній Батьківщині. Уходячи з новими силами на фронт, віддячимо за Ваше піклування міцним ударом по ворогові, який вже стоїть на краю загибелі, доб'ємо фашистського звіря в його власному лігві".

Пеньковський, Дворник, Власенко, Мойсеєв, Пономаренко.

На початок 1944–1945 навчального року в районі було відновлено 3 середніх школи, 7 неповно-середніх шкіл і 26 початкових, охоплено навчанням 6824 учні. Працювало 13 колгоспних клубів, 6 хат-читалень, поновила роботу районна бібліотека.

Відбудовою народного господарства Макарова і району керувала районна партійна організація. Ряди її швидко зростали. Якщо на 01.01.1944 року в районі було лише 12 членів і кандидатів в члени КПРС, то на кінець цього ж року — 98 комуністів.

Настав радісний день перемоги. Повернулися з фронту демобілізовані воїни. За короткий строк трудящі Макарова підняли з руїн селище. В часи війни більше 800 макарівців билися на фронтах Великої Вітчизняної війни. 780 нагороджено орденами і медалями, 377 макарівців загинули.

Життя в селищі поступово налагоджувалось. В 1944–1945 рр. відновили роботу всі колгоспи району. Цьому також сприяло повернення з армії демобілізованих воїнів. Так, учасник боїв за Сталінград і Кенігсберг М.А. Кравченко,

нагороджений кількома орденами і медалями, почав працювати трактористом МТС. З окремих деталей він склав трактора і виробив ним 2 тис. га умовної оранки. Колишня підпільниця О.С. Кириленко стала ланковою артілі ім. Кірова. У післявоєнні роки її ланка вирощувала високі врожаї зернових культур та овочів. В 1947 р. на площі 8 га зібрано по 16,56 цнт зерна, а на 5 га — по 240 цнт картоплі.

У відбудові колгоспів велику допомогу подавав робітничий клас. Так, робітники Київського заводу "Головхарчомаш" допомогли колгоспу "Відродження" спорудити водопровідну магістраль і організували мале зрошення. Артіль стала овочівницьким господарством. Поступово зростав рівень механізації праці. Парк машин обох МТС у 1949 році зріс проти 1944 року в 4 рази.

Багато допомагала жіноча рада, яку очолювала Г.П. Максименко. Вона навела зразковий порядок на фермах, влаштовувала дітей у дитячий садок, під час збирання врожаю залучала до праці літніх колгоспників.

Зима 1947 р. для макарівців була дуже тяжкою; не вистачало палива, багато сімей голодувало. Рятували поїздки жителів у Західну Україну за хлібом. Там ділились, чим могли, підтримували людей Житомирської, Київської та інших областей від голодної смерті.

В 1948 р. всі колгоспи відновили посівні площі 1941 року і майже досягли довоєнного рівня виробництва основних сільськогосподарських угідь.

В 1950 р. макарівські колгоспи "Відродження", ім. Петровського та ім. Кірова об'єдналися в артіль "Комуніст", за якою було закріплено 5254 га землі, в т. ч. 400 га орної. Колгосп спеціалізувався на відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.

В колгоспі запроваджено гарантовану грошову оплату праці, що сприяло піднесенню трудової дисципліни, зростанню продуктивності праці і зниженню собівартості продукції. 28 тисяч тонн добрив внесли колгоспники артілі "Комуніст" під урожай 1964 року і в результаті одержали на поліських землях по 109 центнерів картоплі, 175 центінерів цукрових буряків, 24,5 центнера зерна кукурудзи з гектара на всій площі посіву.

З кожним роком зростала технічна оснащеність колгоспу. Якщо в 1961 році на його полях працювало 14 тракторів, то в 1964 році — 24, комбайнів, відповідно 2 і 5. Кількість автомашин за цей період зросла з 12 до 20. Роботи в рільництві механізовані на 97 %. Здійснювалася комплексна механізація трудомістких процесів в тваринництві.

Зростали ряди передовиків колгоспного виробництва. Серед механізаторів сумлінною працею відзначалися Дзюба Григорій Нечипорович, Ілішенко Сергій Петрович, Титаренко Петро Васильович, Титаренко Никифор Тимофійович, які зразково доглядали і використовували трактори і комбайни.

Найвищого середньодобового приросту живої ваги молодняка великої рогатої худоби добились Кириленко Іван Степанович (по 1 кг кожної голови на добу в середньому за вересень), Сапленко Іван Іванович (830 грамів). Їх наздоганяли в соціалістичному змаганні доглядачі молодняка великої рогатої худоби Лисенко Павло Григорович, Кучеренко Левко Федорович, Чупира Павло Григо-

рович та інші. Це завдяки їх самовідданій праці колгосп виробив в 1963 році 68,6 центнера на кожні сто гектарів в забійній вазі.

Братерську допомогу макарівцям у господарюванні в 60-і роки надавали шефи — колектив Київського заводу "Більшовик", з яким колгоспників зв'язувала міцна дружба. Шефи допомагали споруджувати типові тваринницькі приміщення і майстерні, механізувати трудомісткі процеси на фермах, будувати зрошувальну систему. Вони виступали перед трудівниками ланів і ферм з доповідями і лекціями, влаштовували для них концерти заводської художньої самодіяльності.

В кінці 60-х років колгосп "Комуніст" мав уже 30 тракторів, 24 автомашини, 15 комбайнів, 90 електромоторів. У тваринницьких приміщеннях механізовано подачу води, роздачу кормів і прибирання гною. У 1970 р. колгосп виробив по 130 цнт м'яса на кожні 100 га сільськогосподарських угідь. Валовий доход колгоспу цього року перевищив 650 тис. крб.

Справжнім заводом ремонту с/г машин стало утворене у 1958 р. на базі колишніх двох МТС районне об'єднання "Сільгосптехніка", де працювало 332 робітники та 61 інженерно-технічний працівник. У 1970 році об'єднання виконало робіт на 1100 тис. крб і продало колгоспам на 2 млн 766 тис. крб машин, запасних частин тощо.

Водночас з сільськогосподарським виробництвом развивалась промисловість, розгортали роботу будівельні організації та автопідприємство. На околиці Макарова у 1957 році виросли стрункі корпуси цехів міжколгоспного будівельного підприємства, що виготовляло столярні та залізобетонні вироби, а також — шахтна піч для випалювання вапна з річною потужністю 1000 тонн, цегельний завод, який виробляв 5 млн штук цегли на рік тощо. На 1967 р. в міжколгоспбуді працювало 312 робітників і 26 інженерно-технічних працівників.

Ще в 1953 р. в Макарові було засновано Макарівський автопарк, який мав 76 вантажних та легкових автомашин, 56 автобусів. Тут працювало 340 робітників, 32 інженерно-технічних працівники і службовці. З 1959 по 1970 рр. перевезення пасажирів зросло більш ніж у три з половиною рази. За досягнуті успіхи у праці слюсаря автопарку Ф.Є. Проніна було нагороджено Орденом Леніна.

Велику роботу в усіх галузях життя Макарова проводила селищна Рада депутатів трудящих. Вона здійснювала контроль за роботою промислових підприємств, дбала про впорядкування селища, залучала передовиків виробництва і представників інтелігенції до роботи в громадських організаціях. При селищній Раді діяло 11 постійних комісій, в яких брало участь понад 100 депутатів та активістів. З ініціативи культурно-освітньої комісії було заасфальтовано площу біля кінотеатру.

Трудящих Макарова обслуговувало понад 30 торговельних точок та підприємств. Створено комбінат комунальних підприємств, який має готель на 50 місць, лазню, перукарню, відкрито районний комбінат побутового обслуговування. У 1964 р. комбінат переїхав у нове двохповерхове приміщення. В устаткованих сучасною на той час технікою цехах — індивідуального пошиття одягу, ремонту

металовиробів, деревообробному працювало 217 робітників і 9 інженерно-технічних працівників.

Ремонтно-будівельна дільниця № 11 здійснювала ремонт житлових і культурно-побутових приміщень. Тут трудилося 32 робітники і 2 інженерно-технічні працівники.

Далеко за межами району й області відома була Макарівська районна лікарня. Її колектив за допомогою Київських вчених одним із перших у світі розробив і запровадив охоронно-лікувальний режим на основі вчення академіка І.П. Павлова. В хірургічному, терапевтичному, очному, отоларингологічному, електрокардіографічному, гінекологічному, дитячому, неврологічному та інших відділеннях і кабінетах працювало 42 лікарі, 82 працівники середнього медичного і 48 осіб обслуговуючого персоналу. За заслуги в організації охорони здоров'я населення головного лікаря району К.М. Зубкова нагороджено орденом Леніна.

Лікарню часто відвідували делегації із-за кордону. О. Гелен Мартинкейнен — представник Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН 17 жовтня 1962 року записав у книзі відгуків і пропозицій за дорученням учасників семінару Всесвітньої організації охорони здоров'я з 40 країн, що він висловлює захоплення величезними досягненнями працівників Макарівського центру здоров'я і побачене в цій лікарні перевищило усі їх сподівання, а висока культура медичного обслуговування в сільській місцевості всіх просто вразила.

За останні роки в Макарові збудовано нові приміщення бібліотек для дорослих та для дітей та юнацтва, двоповерховий дитячий садок, районний універмаг, продуктовий магазин, 8 двоповерхових і більше 300 індивідуальних добротних житлових будинків, багато з яких з усіма комунальними вигодами.

Селище повністю електрифіковане і радіофіковане. Його вулиці і тротуари одягаються в асфальт. Зростають нові житлові будинки на 2–3 поверхи, незабаром буде закінчено будівництво широкоекранного кінотеатру на 300 місць, ресторану.

Великим підприємством, оснащеним сучасною технікою, став районний харчокомбінат. В 1964 році він виробить 2220 тонн хлібобулочних виробів — на 15 тонн більше, ніж у 1963 році, 46,3 тонни кондитерських виробів — на 8 тонн більше проти попереднього року.

З кожним днем підвищується культурний і освітній рівень населення. В Макарівській середній школі на 1970 рік працювало 78 учителів і навчалося понад 1000 дітей. Більше 1000 чол. навчалося у вечірній школі.

В 1956 р. Макарів став селищем, а в 1957 р. в Макарові відкрилося медучилище, де готують фельдшерів, акушерів, медсестер.

В 1963 р. відкрито музичну школу, в якій 24 кваліфікованих педагоги навчали музики 260 дітей. Працювали 4 дитячі садки, дитячі ясла.

Жителів селища обслуговували районна бібліотека для дорослих з книжковим фондом 41 143 примірники, районна бібліотека для дітей з книжковим фондом 32 248 примірників, районний будинок культури, палац піонерів, широкоекранний кінотеатр "Зоря" на 300 місць, чудовий парк культури і відпочинку над Здвижем, з літнім кінотеатром, стадіоном, танцювальним майданчиком.

Кращим в області був самодіяльний народний театр, заснований ще в 1918 році як драмгурток. Більше 20 років керував його роботою режисер Герман Сергійович Черешньов, нагороджений за велику і плодотворну роботу в художній самодіяльності орденом "Знак пошани". В репертуарі театру — "Останні", "Васса Железнова" М. Горького, "У неділю рано зілля копала" О. Кобилянської, "Дівчата нашої країни" І. Микитенка, "Голос Америки" Б. Лавреньова, "Калиновий гай" О.Є. Корнійчука та ряд інших. Вистави театру не раз бачили столичні глядачі, їх транслювали по республіканському телебаченню.

В селищі в ці роки вже є народний музей революційної, бойової і трудової слави, де зібрано краєзнавчі матеріали, діяли народні університети культури, педагогічних і правових знань, 5 лекторіїв і кінолекторіїв.

Макарівська районна організація товариства "Знання" — одна з найкращих в області. Вона об'єднувала 1184 члени товариства, складалася з 52 первинних організацій і 8 секцій.

В 1967 р. було відкрито будинок щастя, в якому влаштовували весілля, реєстрували новонароджених, вручали паспорти 16-річним.

В 1970 р. було споруджено з граніту меморіальну композицію в пам'ять тих, хто загинув під час війни.

З кожним роком росте, красивішає Макарів, його прикрашають широкі асфальтовані вулиці і тротуари, стрункі ряди нових будівель.

З 1980 по 2000 рр. виросла нова вулиця Проектна, де споруджено 10 дво- і п'ятиповерхових будинки. З метою покращення соціальної інфраструктури та розвитку послуг в Макарові з 2000 року діє "Макарівський сільський сервісний центр", який надає послуги сільському населенню.

Центр надає послуги в різних сферах сільсько-господарської діяльності, проводить навчання громадян, що ведуть особисте підсобне господарство. Макарівський сільський сервісний центр діє в рамках проекту "Підвищення рівня життя сільського населення в Київській області". Створено кредитну спілку власників особистих підсобних господарств району "Господар", на відкритті Макарівського сільського сервісного Центру був Посол Великої Британії в Україні пан Роланд Сміт.

Добре працюють і підприємства селища. Так, підприємством з переробки молока, АТ "Макарівмолокозавод" освоєно 39 позицій випуску і розфасовки власної продукції. Вся продукція заводу користується великою популярністю в населення.

Основні промислові підприємства пройшли етап приватизації і за минулі роки наростили обсяги виробництва промислової продукції майже у 2 рази. Одним із головних шляхів досягнення приросту валового виробництва продукції, товарів народного споживання є: забезпечення повного використання наявного потенціалу підприємств, що зайняті переробкою та випуском промислової продукції, а також постійне впровадження прогресивних іновацій, сучасних технологій, з метою випуску нових видів продукції, розширення її асортименту та підвищення конкурентноспроможності.

ЗАТ фабрика "Світанок" спеціалізується на пошитті верхнього одягу, для дорослих і дітей, постільної білизни. Колектив фабрики постійно працює над

оновленням асортименту моделей. Районна програма розвитку малого і середнього бізнесу на 2000–2004 роки створює сприятливі умови для функціонування суб'єктів підприємницької діяльності. ВАТ заводу "Потенціал" — одне з найпередовіших підприємств області. Входить у концерн "НОРД". Основна продукція — комплектуючі деталі для всіх морозильників та холодильників "НОРД", інше обладнання побутової техніки.

В селищі зареєстровано декілька малих підприємств. В 1986 році було створено Макарівське державне лісове підприємство, куди нині входить 5 лісництв. Основними напрямками діяльності підприємства є лісозаготівля, переробка деревини, охорона і захист лісу та лісовідновлення.

Селище повністю газофіковане.

Населення обслуговує 2 ринки та кілька об'єктів торгівлі.

Медичне обслуговування здійснює центральна районна лікарня, 2 дільничі лікарні, 5 амбулаторій та 43 фельдшерсько-акушерські пункти, в яких працює 103 лікарі та понад 400 осіб середнього медичного персоналу. За останній період в центральній лікарні відкрито оснащене реанімаційне відділення, укомплектовано сучасним обладнанням кабінети ультразвукової та функціональної діагностики, ендоскопічний кабінет.

В селищі діє медучилище, Центр творчості дітей та юнацтва ім. Данила Туптала, дитячі музична та спортивна школи, міжшкільний виробничий комбінат, дитячий будинок змішаного типу "Барвінок", дитячий садок "Теремок".

В селищі дві школи — № 1 і № 2. В школі № 2 успішно впроваджується експериментальний курс "Права людини" в 5–8 класах, працює клуб "Правознавець".

Жителі району мають змогу займатися фізичною культурою і спортом, гартувати своє здоров'я на районному стадіоні "Колос".

Макарівський край щедрий і на митців слова. Макарів є батьківщиною Народного артиста України, лауреата Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка Анатолія Паламаренка.

Макарів славиться художньою самодіяльністю. Нова споруда районного Будинку культури була введена в дію в жовтні 1985 року.

На даний час в Будинку культури працюють три народних самодіяльних колективи: фольклорний "Чебреці", дитячий хореографічний "Ясочка" та народний театр, який носить ім'я Г.С. Черешньова. Всього ж в РБК діє 21 клубне формування, які систематично відвідують 360 учасників (з них 129 дітей та підлітків). В 2002 році відбулось 276 масових заходів, на які завітали 45 325 глядачів (в т. ч. для дітей і підлітків — 33, відвідали 8925 дітей та підлітків).

Районний Будинок культури окрім того надає послуг на 30 тис. гривень щороку, які спрямовуються на забезпечення життєдіяльності закладу (окрім бюджетних коштів). П'ять працівників з штату РБК утримуються за рахунок спецкоштів.

В жовтні 2005 року районному Будинку культури виповнюється 20 років.

Н. Ащенко

МАКАРІВСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАЙОННА ЛІКАРНЯ

На території Київщини була збудована перша на Київській Русі лікарня. Це сталося 1091 року в м. Переяславі.

Першою спробою налагодження системи охорони здоров'я на Київщині було формування у другій половині XIX — на початку XX століття земської медицини. Земська лікарня в Макарові діяла з 1864 по1918 роки.

В 1900 році в містечку було 5793 чоловік населення. Земська лікарня налічувала 10 ліжок, був один лікар, медсестра, приватна аптека. За статистикою тоді з 93 дітей, що народились в Макарові, на першому році життя померло 57.

За даними 1912 року в містечку працював лікарем Горницький до 1923 року. Він лікував усі хвороби, був лікарем від Бога: людяним, висококультурним, нікому не відмовляв у допомозі. Життя земського лікаря було схоже на подвиг. Велика підопічна територія, брак транспорту, медикаментів, інструментарію часто нанівець зводили зусилля лікаря. Під час Першої світової війни 1914 року земська медицина стрімко почала занепадати. Зумовлено це було війною, зубожінням населення і земств. Медичну допомогу при пологах в Макарівському повіті отримувала лише одна породілля з 10, тому материнська і дитяча смертність були надто високими. Нерідко від епідемій вимирали цілі села.

За роки революції, громадянської війни лікувальні заклади на Макарівщині було розграбовано.

Лише в 1923 році, коли Макарів став районним центром, медичне обслуговування населення стало кращим. В 1925 році в місцевій лікарні працювало два лікаря, кілька медсестер, акушерка і санітари.

Особливим авторитетом в період з 1923 по 1937 роки користувався хірург Йосип Самсонович Генштейн. За спогадами старожилів Макарова, це був головний лікар районної лікарні, де вже працювало 10 лікарів і налічувалось на стаціонарі 50 ліжок. Середнього зросту, чорнявий, з добрими очима, стрункий і вродливий Йосип Самсонович зразу ж привертав увагу хворого. Був людяним, високого інтелекту і професіоналізму, лікарем від Бога. Про нього в народі говорили: "З добрим серцем і золотими руками".

В довоєнний період стаціонар районної лікарні був розташований на околиці селища в двоповерховій дерев'яній будівлі, де колись був панський маєток.

З 1936 по 1940 роки лікарню очолює хірург Сіваков, який в 1940 році був мобілізований у діючу армію, а на його місце було призначено Марчевського. В 1941 році майже всіх лікарів, фельдшерів і медсестер було мобілізовано на фронт.

Під час німецько-фашистської тимчасової окупації в 1941–1943 роках мешканцям Макарова і району медичну допомогу надавав лікар Петриченко Олександр Дмитрович, який прийшов з полону. Він мав дуже високий авторитет, багатьох молодих людей рятував від вивезення до Німеччини, даючи їм фіктивні довідки про незадовільний стан здоров'я.

Ще тривалий період після війни біля садиби Петриченка збиралися валки возів з хворими людьми, таку славу талановитого лікаря він здобув.

8 листопада 1943 року Макарів було звільнено від фашистів. У приміщенні лікарні розташувався військовий шпиталь. Всі палати було забито пораненими. Не було лікарів, не вистачало і середнього медперсоналу. До того ж в грудні 1943 року виникла пожежа і лікарня згоріла дотла.

З 1946 по 1953 рік стаціонар районної лікарні знаходився в Копилові, у приміщенні колишнього маєтку баронеси Фон-Мекк.

Очолював лікарню військовий хірург, який повернувся з фронту, Легедза Йосип Андрійович. З ним поруч працювали кваліфіковані фахівці: акушер-гінеколог Сотаєва Раїса Мухтарівна, хірург Тимошенко Михайло Сидорович, терапевти Чукаловська Валентина Іванівна, Денисова Ніна Петрівна, інфекціоніст Лупишко Антон Олексійович, педіатр Винокур та інші.

З 1944 року Макарівський райздраввідділ очолювала фронтовий лікар Шоффа Аліна Євгенівна, яка пізніше працювала дерматологом.

В цей період науковим консультантом стає вчений лікар, письменник Павло Бейлін. Він розробляє і впроваджує в практику лікувальний охоронний режим. Згодом вийшла його повість "Найдорожче" про Макарівську районну лікарню.

В 1950 році будівництво лікарні в Макарові було оголошено народним. Працювали всі: лікарі, медсестри, санітарки, добровольці з населення. На місці колишньої лікарні будуються одноповерхові будинки поліклініки, інфекційного, пологового, хірургічного, дитячого та терапевтичного відділень. Будівництво затягнулося до 1951 року. В цьому ж році лікарню очолив енергійний керівник, висококваліфікований лікар Борис Іванович Денисюк. При активній підтримці голови райвиконкому Тимофія Ларіоновича Танцюренка будівництво лікарні було завершено восени 1953 року. Вже в грудні лікарня почала діяти.

У 1954 році Київським обласним відділом охорони здоров'я головним лікарем і хірургом Макарівської районної лікарні призначається Костянтин Митрофанович Зубков. Молодий фахівець займається операційною практикою. Був випадок, коли він зробив вшивання м'язів серця пораненому трактористу і той вижив.

Зубков був не лише талановитим хірургом, а й умілим керівником та добрим господарем. З його ініціативи на території лікарні виріс чудовий парк з фонтанами, скульптурами.

У Макарівській ЦРЛ Костянтин Митрофанович запровадив Павловський охоронно-лікувальний режим. Суть його полягала у створенні в палатах лікарні затишку, тепла, доброзичливості, у поєднанні з високою професійною медичною допомогою. Тиха розмова, душевний тон. Дві палати були з затемненими вікнами, створена імітація дощу, шелесту листя, звуків лісу. Тут лікували сном.

Про лікарню йшла слава закладу передового досвіду. У ній почали проводити обласні, республіканські та союзні семінари з охорони здоров'я.

З 1962 року Макарівська лікарня стала базою передового досвіду Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Її відвідували численні зарубіжні делегації з країн Європи, Африки, Канади, Японії.

І головна заслуга в цьому — головного лікаря Зубкова, який міг вільно спілкуватися з іноземцями представниками делегації їх рідною мовою — головний лікар Макарівської ЦРЛ володів десятьма мовами світу.

Колектив лікарні поповнюється висококваліфікованими фахівцями: хірурги Мишечкін І.Ф., Книр М.Ф., Стовбун Д. Г., Стовбун Л.В., Ковалик М.Б., акушери-гінекологи Платонова (Жохова) Зіна Костянтинівна, Туз Васса Григорівна, Тимошенко Михайло Сидорович, Костянтиновський Михайло Львович, терапевти Федченко Григорій Федорович, Денисова Ніна Петрівна, Тихомирова Поліна Тихонівна, Остаповський Микола Михайлович, інфекціоніст Зубкова Аліна Василівна, рентгенолог Цимбалюк Марія Іванівна, лор Безугленко Віра Григорівна та інші. В лікарні вже працює 42 лікарі та 82 медичних сестри.

За видатні заслуги в медицині К.М. Зубков в 1962 році нагороджений орденом Леніна, а Макарівська лікарня стала відомою в багатьох країнах світу. Стаціонар в Макарові має вже 150 ліжок.

У 1974 році районну лікарню очолив завідуючий хірургічним відділенням Казимир Йосипович Журавський. Лікар від Бога, прекрасний діагностик, хірург з "золотими руками". Тисячі складних операцій на його рахунку. Діапазон хірургічного втручання дуже широкий: операції при травмах головного мозку, на грудній клітці, в черевній порожнині, гінекологічні. Колеги вважають Журавського природженим хірургом, який має надзвичайно чутливі руки.

В своїй роботі як головний лікар він приділяв велику увагу вихованню та навчанню лікарів, медичних сестер. За двадцять років його керівництва лікарня поповнюється новими високоосвіченими лікарями: хірурги Ромашко І.А., Туряниця П.М., Волошко В.І., Мітюшкін І.С., Тищенко Г.Д., Камінський М.Ф., Кравець О.П., терапевти Сидоренко П.А., Остаповська Л.М., Москалюк В.О., Кисельова В.Ф., Мельничук Г.В., невропатологи Левченко Л.Б., Леонов В.К., Каплун О.О., дитячі лікарі Волошко В.М., Омельчук Г.Г., акушери Бразицька Л.Н., Ноздря Н.М., Герасимчук Р.М., Ткач Г.Й. та інші.

В районі працює 115 лікарів та 474 середніх працівника.

Тільки в 1989 році було розвернуто 575 лікарняних ліжок. Завдяки великим зусиллям головного лікаря Журавського побудовано в 1977 році нову триповерхову поліклініку, в 1984 — добудоване хірургічне відділення з операційним блоком. В 1988 році побудовано п'ятиповерховий лікувальний корпус на 240 ліжок.

В 1986 році головному лікарю К.Й. Журавському присвоєно звання заслуженого лікаря України.

3 січня 1999 року Макарівську ЦРЛ очолив Петро Андрійович Сидоренко, терапевт за фахом.

В даний час (2005–2006 роки) в Макарівській лікарні працюють 64 лікарі і 210 середніх медпрацівників. Діють хірургічне, терапевтичне, урологічне з ЛОР ліжками, пологове, гінекологічне, відділення анестезіології з ліжками інтенсивної терапії та денний стаціонар. Всього розгорнуто 265 ліжок. При лікарні організовано відділення швидкої і невідкладної допомоги. Працює поліклініка на 370 відвідувань в зміну. В стаціонарі ЦРЛ лікується кожен рік близько 8 тис. осіб.

В зоні обслуговування ЦРЛ 32 300 осіб, які потерпіли внаслідок аварії на ЧАЕС в 1986 році. Щорічно лікарня проводить диспансерний огляд 40–42 тис.

осіб. Систематично проводяться профілактичні обстеження на туберкульоз та онкологічні хвороби.

Макарівська лікарня оснащена сучасною діагностично-лікувальною апаратурою та обладнанням, що відповідає сучасним стандартам. В 2004 році лікарня отримала І акредитаційну категорію по обсягам надання медичної допомоги населенню. Останні 5 років охорона здоров'я району входить в число кращих в Київській області.

Головний лікар П.А. Сидоренко не тільки висококваліфікований спеціаліст і чуйна людина, а й здібний керівник і добрий господар. Територія ЦРЛ впорядкована, все літо чарують око численні клумби квітів, які старанно доглянуті. Славні передові традиції Макарівської ЦРЛ примножуються.

Д. Нетреба

Кодра

Селище Кодра здавна славиться своєю красою, неначе дівчинка у вінку, вічнозелений сосновий ліс оточує його зі всіх сторін. Верхів'я високих сосен переплелися у суцільний зелений вінок. Куди не підеш від села, йтимеш лісом: на північ до Тетерева — 16 кілометрів, на захід, до Білої Криниці — 8 кілометрів, на південь — виселок Кодра-Торф — 4 кілометри, до найближчої залізничної станції Буян — 5 кілометрів, до районного центру Макарова — 25.

Кругом ліс...

Назва селища походить з молдавської мови. Кодрами у Молдові називають великі дрімучі ліси. Порівняно з іншими селище молоде.

На початку XIX століття тут було всього 183 жителі, а на початку XX століття — 270.

На 1 січня 2006 року в Кодрі проживає 1700 чоловік. В основному це українці, деяка частина населення — польського походження.

До Жовтневої революції розпоряджався цим чарівним краєм граф Браніцький, маєток якого був у Білій Церкві. Тут добували залізну руду, а пізніше поміщики Гельдміліон і Єремєєв збудували два склозаводи, які потім орендували Брохман і Герш Слуцький. Останній був збудований у 1896 році і оцінювався у 6400 рублів, виробляв пляшки і лампове скло. Обсяг річної продукції в 1914 році становив 18 000 рублів. Жителі села працювали на цих заводах. Були в Кодрі й селяни, які після реформи викупили землю. В кінці XIX століття Давид Голбміліон побудував лісопильний завод, на якому працювало 12 робітників.

Після революції власники повтікали. В липні 1920 року обрано комнезам, створено земельний комітет. В 1925 році створена парторганізація, а в 1928 — комсомольська. В 1930 році було організовано сільгоспартіль "Червоні лани", на основі якої в 1933 році утворено промколгосп, де поєднувалися землеробство і видобування торфу.

В 1928 році в заплаві річки Буян почали добувати торф. Там виникло торфопідприємство. Сюди на заробітки стікався люд з усіх сторін. Незабаром тут пролягла залізнична колія. Навколо станції і торфопідприємства виросли два висілки.

Голодомор 1932–1933 років мешканців Кодри обминув. Люди мали свої корови, які рятували їх від голоду, та й більшість жителів мали державну роботу на склозаводах і на торфопідприємстві, де були їдальні, крім того, робітники отримували пайки.

Згадує старожилка Кодри Аделя Броніславівна Шатило:

"В 1933 році я ходила до школи. Сім'я не голодувала, хоча було семеро дітей. Ми мали корову, батько працював на млині, де постійно отримував пайки. Але в школі бувало, що діти від голоду втрачали свідомість. В школі ніяких обідів не було. Було сутужно, та від голоду в селі ніхто не помер. Це я добре пам'ятаю".

Під час Сталінських репресій 1937–1938 років в Кодрі було заарештовано біля 30 чоловік. З них 24 були розстріляні (чотири українці, двоє німців і 20 поляків). Серед них — вчителі Я.В. Котвицька та Ф.С. Остапчук.

За роки довоєнних п'ятирічок Кодра стала квітучим селищем, заможним і культурним: середня школа, просторий клуб, велика сільська бібліотека, поштове відділення, лікарня, їдальня, дитячий садок, кілька магазинів. Люди жили в достатку будували добротні будинки, які ховалися в зелені розкішних садків і декоративних насаджень.

В 1938 році село Кодра отримало статус селища міського типу.

Війна 1941–1945 років перекреслила все... Чорні дні німецько-фашистської тимчасової окупації в 1941–1943 роках принесли багато горя мешканцям селища.

923 жителі боролись на фронтах, 258 — брали участь у партизанському русі, 227 — загинули.

В роки війни Кодрянські ліси були партизанським краєм.

В умовах окупації місцеві жителі, особливо молодь, з перших днів не корилися ворогу. Повернувся з полону командир Червоної Армії, вчитель історії Броніслав Башинський. Уже в кінці грудня 1941 року в селищі він організував підпільну групу по боротьбі з гітлерівцями в складі семи чоловік: Башинська Яна, Лютаревич Леонід, Юхимович Іполіт, Прохоров Олександр, Лихицький Василь, Жиленко Валентин, очолив групу Броніслав.

Молоді підпільники мали постійний зв'язок з підпільними групами сіл Тетерів, Веприн, Бухтіївка, Біла Криниця, ст. Ірша, Забуяння, Мигальська Рудня.

В Кодрі було організовано і другу молодіжну підпільну групу, яку очолила робітниця склозаводу Анна Лосєва. Але незабаром групу було виявлено, і всі молоді її члени були закатовані в гестапо.

Підпільна група Башинського навесні 1943 року влилася у партизанське з'єднання С.А. Ковпака.

10 березня 1943 року Кодра прокинулася рано. Ще вночі було чути на вулицях якийсь рух. О 12 годині ночі в селище вступили ковпаківці. На короткій нараді командування прийняло рішення розташувати загони на денний відпочинок у Кодрі.

Бій з фашистами спалахнув на заставі Глухівського загону, що зайняв позицію в лісі, кілометрів за два від південної околиці села. 350 добре озброєних головорізів сунули густими цепами на партизанські позиції і зав'язався бій.

Ковпак стояв у центрі Кодри на підвищеному місці і сторожко вслухався в стрільбу.

— Що ж, товариші, час відповісти ударом на удар та вдарити так, щоб з Кодрянського лісу ні один фашистський собака живим не втік. Оточити і знищити! — наказав командир.

Німецьке угрупування з Житомира було знищене партизанами. В цей час з Макарова через Забуяння до Кодри підійшло нове угрупування фашистів. Каратели поспішали на допомогу добивати партизанів у Кодрі.

Ковпаківці підпустили карателів близько до своїх позицій, і так ударили по ворогу, що фашисти кинули поранених, машини, зброю і втекли по тій самій дорозі, що й прийшли.

Кодрянська операція — одна з великих бойових операцій ковпаківського з'єднання в Україні. Не обійшлося і без втрат: були вбиті і поранені. В Кодрі виросла перша братська могила героїв-партизанів. На обеліску викарбовано прізвища сімнадцяти ковпаківців, які загинули в бою під Кодрою.

Лише о дев'ятій годині вечора трьохкілометрова партизанська колона вирушила до станції Тетерів. Пізніше через Кодру проходили партизанські з'єднання Наумова і Сабурова. Чимало кодрянців пішло з ковпаківцями. Всі, хто міг тримати зброю, йшли в партизанські загони.

Поранений фашистський звір несамовито лютував. 24 квітня 1943 року о четвертій годині ранку каратели оточили селище і одразу загорілись склозаводи. Жителі кинулись до лісу, але їх не пускали.

Всіх людей зганяли на шкільне подвір'я. Незабаром там зібралось кілька сотень жінок з дітьми, чоловіків похилого віку. Навколо стояли кулемети та есесівці з автоматами. Кодрян чекала участь жителів с. Раска, які 11 квітня були всі розстріляні, а село спалене...

Діти і жінки плакали, прощаючись з рідними, з усіх кінців Кодри чулись автоматні черги, палахкотіли склозаводи, палали, неначе свічки, дерев'яні хати. Чорний дим закривав сонце. Люди чекали смерті. Дула кулеметів були направлені на натовп. Есесівець-командир мав дати команду, та раптом з легкової машини, яка щойно під'їхала, вийшов високий красивий офіцер. Перед ним всі вишикувались.

— Увага! Не бійтесь, не плачте! Вас убивати не будуть. — Німецьке командування вирішило переселити вас в інше місце. Тож ставайте в колону і вирушайте в дорогу.

(Не перший раз я чула від очевидців тих далеких подій про красивого німецького офіцера, який врятував життя кільком сотням людей з Кодри, багатьом полоненим з фашистського табору біля ст. Буян. Хто він був — так і лишилося таємницею — *Д. Нетреба*).

Згадує Аделя Шатило:

"Я була в цій колоні разом зі своєю родиною. Нас пішки погнали через села на Київ. По дорозі багато, в основному молодих, повтікало. Ніхто за ними не

гнався. В Києві нас лишили напризволяще. Хто до родичів, хто пішки повернувся у спалене селище. Жодного кодрянця не було розстріляно. Багато мешканців Кодри пішли в партизани. Я з батьком і молодшою сестрою Казею пішли в партизанський загін ім. Суворова".

В Кодрянських лісах діяло Київське з'єднання партизанських загонів під командуванням І.О. Хитриченка. Жителі Кодри, Забуяння, Королівки, Соболівки Макарівського району і сіл сусідньої Житомирської області цілими родинами йшли в партизани.

В одному з боїв з ворогом загинули зовсім юні партизани з Кодри: Сигізмунд Кубицький, Анатолій Хмара, Станіслав Врана, Франц Осецький, Дем'ян Шатило та тринадцятилітній Цезар Кур'ята з Раски. Біля школи поставлено пам'ятник, де викарбовано їх імена.

Безсмертною славою вкрили себе славні партизани з Кодри: Б.І. Башинський — комісар десантної групи "Луч", Н.І. Прохорова — агентурна розвідниця, Ф.Б. Шатило — розвідник-ковпаківець, Е.Л. Кубельський — партизанський розвідник і кулеметник, І. Врана — партизанський розвідник та багато інших.

Про славні подвиги жителів Кодри в боях проти окупантів розповідають Сидір Артемович Ковпак у книзі "Від Путивля до Карпат" (К., 1962, с. 144–145) та Павло Петрович Вершигора — "Люди з чистою совістю" (М., 1948, с. 321).

У листопаді 1943 року бійці Радянської Армії, зокрема, танкісти генерала П.С.Рибалка та воїни чехословацької бригади під командуванням Людвіка Свободи визволили Кодру. Замість селища вони побачили почорнілі димарі, згарища, зарослі високими бур'янами.

Відродження селища почалося відразу після вигнання ворога. Люди копали землянки і жили в них. Держава виділяла лісоматеріали, покрівлю, і кодрянці поступово будували хати. Гутники жили мрією про будівництво нового склозаводу.

Згадує Згурська Ядвіга Антонівна:

"Тяжко було дуже після війни. Адже все було спалене. З кожної хати голова сільради збирав гроші на оплату поїздки делегації селища до заступника Голови Президії Верховної Ради УРСР С.А. Ковпака. Тільки після того, як Сидір Артемович двічі побував у нас, в Кодрі почалося справжнє відродження селища. Побудовано склозавод, середню школу, двоповерхові та триповерхові будинки, бібліотеку, будинок культури. Побудовано шосейну дорогу до Макарова.

Додому повернулись демобілізовані воїни. Кодра зажила бурхливим життям.

29 квітня 1955 року С.А. Ковпак приїхав у Кодру на зустріч з школярами та колишніми партизанами, де зазначив:

— Кодра була для Сумського партизанського з'єднання таким переломним пунктом, як Сталінград для нашої армії. Тут, під Кодрою, ми здобули блискучу перемогу над регулярними частинами ворога.

У 1967 році в селищній школі створено музей партизанської слави.

Працюючи у Верховній Раді УРСР, С.А. Ковпак постійно підтримував кодрянців. В 1967 році новозбудований Кодрянський склозавод дає першу продукцію. Поблизу Кодри в 1960 році побудовано завод напівбрикету, 1964 року —

завод біомінеральних добрив. В селищі є лісництво, в розпорядженні якого 6,5 тисяч гектарів лісу.

Кодра стала набагато кращою, ніж була до війни.

Та в останнє десятиріччя — 1996–2006 роки ситуація для мешканців героїчної Кодри різко змінилася...

Зупинився склозавод. Людей звільнили. Цінне майно з заводу вивезли. Залишилась лише територія з будівлями та боргами. Був у Кодрі прекрасний дитсадок, устаткований всім обладнанням. Він теж не працює. Нині залишились вибиті вікна й голі стіни. Соціально-культурна сфера селища, що гриміла славою на всю Україну, нині в жалюгідному стані. Будівля бібліотеки розвалюється, музична школа та поштове відділення не опалюються. Навкруги колись квітучої Кодри виросли сміттєзвалища. Справжня руїна. Людям немає роботи...

Та кодрянці не падають духом. Громада живе надією, що в майбутньому життя селища переміниться на краще.

Д. Нетреба, В. Обухівський

Бишів

Розташований в середній течії р. Лупи, що впадає в Ірпінь. Відносно походження його назви, існує припущення, що вона пішла від двох слів: "бій", "ішов" — Бишів.

До бишівської сільської Ради входять населені пункти Горобіївка, Лупське, Ферма.

Місцевість — хвиляста рівнина, порізана ярами та балками, що надавало їй неабиякі переваги в оборонному значенні. До того ж територія, що займає населений пункт, є кордоном Полісся і Лісостепу. Недарма, тут було складене прислів'я: "Бишів, з полісся вийшов!". На полях села знаходили кам'яні молотки епохи неоліту, крем'яні серпи, ножі, скребачки, залізні стріли, наконечники списів, наральники (експонати місцевого краєзнавчого музею), що свідчить про найдавніше заселення людиною цієї місцевості.

Виникнення поселення на місці сучасного Бишева припадає на час спорудження Ірпінсько-Здвижівської оборонної системи Київської Русі. Біля села проходять два стародавні Змійові вали, які тягнуться з півночі від с. Мотижина і Пашківського лісу на південь до р. Ірпінь. Висотою вал подекуди сягав 5–7 метрів. До цього часу відноситься і поява давньоруського городища (X–XII ст.) на високому мисовому березі р. Лупи. Городище було багатолюдним, мало три ринки, добре укріплену фортецю з валом, обнесену ровом. Існують перекази, що тут стояли будинки греків, які вели жваву торгівлю з місцевим населенням.

В польській історичній літературі записана легенда, що в період монголо-татарської навали до Бишева підступила орда. Довго стояли татари під стінами

городища, не могли його здобути. Мешканці, очолювані якимсь сліпим липарем, мужньо захищали свої домівки, відбиваючи атаки ворогів. Татари вже почали відходити від Бишева, але серед оборонців виявилась дівчина-зрадниця. Вона розповіла ворогам, що в містечку зовсім не стало продуктів харчування, як і мало залишилось тих, хто міг би тримати зброю. Тоді орда знову повернулась, і здобула городище, зруйнувала його, а людей погнала в полон.

Після навали життя на деякий час завмерло. Лише в першій половині XV ст. цю місцевість, враховуючи її стратегічне значення, забирає собі у власність Семен Полоз, з київської знаті. Деякий час поселенням володів один з нащадків Володкевич Полоз, ключник Київський.

Це був час, коли українські землі захопили польські магнати, шляхта. Освоюючи землі, вони ставили своїх людей розпорядниками маєтків, охоронниками. Поселялись цілими селами, хуторами. В Бишеві і навкруг нього виникали польські економії, на яких працювали вже закріпачені українські селяни. Згодом Бишевом заволодів князь Любецький. Та невдовзі цей населений пункт і навколишні села перейшли у власність польських магнатів Харлінських. Вони та їх наступники відзначились особливою жорстокістю щодо селян, насадженням католицької віри. Один з Харлінських — Щесний у першій чверті XVII ст. побудував у Бишеві замок, а син збудував дерев'яний костьол (1607 р.).

Після його смерті, дружина Єжі Харлінська одружилась з Лукашем Вітковським. Вона записала за бишівським костьолом села Лишню і Дубковщину (1644 р.). У власність Бишевом вступає Осолінська Катерина, яка купила маєток у попередніх власників. У першій половині XVII ст. тут з'являється домініканський монастир. Його пріором, тобто, настоятелем стає Клюковський Томаш. Під час національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, в Бишів вступили козаки під керівництвом Голуба. Селяни громили маєтки польської шляхти. Місцева поміщиця Осолінська К. втекла на Волинь, згодом повернулась в Білу Церкву. Жителі Бишева довгий час зберігали переказ, що перебуваючи в селі та набираючи селян до свого війська, Б. Хмельницький дав його мешканцям 500 злотих на будівництво церкви Покрови.

Після відомої Переяславської ради 1654 року російські вельможі приймали присягу жителів сіл та містечок Білоцерківського полку на вірність московському царю. Серед них значиться і м. Бишів, в ньому, "около посаду стоячей острог, по острогу 2 башни проезжих. В городе же соборная церковь пречистые Богородицы Покрова". Бишівської шляхти 6 чоловік: Семен Ясинський, Матвій Мостецький, Лев Бутурецький, Яков Янушевський, Іван Хвалницький, Лук'ян Матвеєв. Присягу прийняли 21 козак, отаман Вакула Костирка, осавул Лучка Лобуцький. Міщан же проживало 38 чол.

На деякий час Бишів, як і інші містечка, опинився під московською владою. 1657 року російський цар Олексій Михайлович дає жалувану грамоту на містечко Бишів Данилу, брату І.О. Виговського, писаря генерального війська Запорозького (згодом гетьмана України).

Та скоро українці сповна спізнали "царську ласку". Боярин В. Шереметьєв скаржився царю, що гетьман І. Виговський, "забыв страх божий и присяги свои

изменил, а к нему пристали полковники и сотники, и атаманы, и старшина". Він просить дозволу послати своїх ратних людей "...под местечка Макарова, под Бышев, те городы и местечка взяли и выжгли и высекли". На середину XVII ст. Бишів з навколишніми селами належав російському вельможі Адаму Киселю (виступав посередником на переговорах між українцями и поляками). Коли в 1664–1665 рр. почалось народне повстання проти польської шляхти, саму активну участь в ньому взяли козаки. На чолі повсталих став полковник Дацко Васильович (Децик). Козаки, підтримані місцевими селянами, визволили Бишів від панської неволі.

Окрему, героїчну сторінку, склала боротьба між власниками містечка та селянами за право володіння Бишевом, в останній чверті XVII ст. В скрутний час для Речі Посполитої польський король видав так звані "приповідні листи", якими дозволяв магнатам-полковникам формувати полки, залучаючи в їх місцевих козаків та селян. Використати ці збройні формування намагались в боротьбі з турками і татарами. Та не маючи наміру воювати із зовнішніми ворогами, ці полковники набирали у свої загони збіднілих шляхтичів, міщан з метою пошуку в Україні вільного життя і багатств. "Козацькі полки", очолювані ними, грабували багату шляхту, оббирали селян, міщан, захоплювали маєтки, мстили за образи. Один із таких — полковник Коронного війська Карл Тишкевич, з'явився і в нашій місцевості. Він, "пылая жаждою мести, к своим соседям, шляхтичам заслуженным в Речы Посполитой и ее войске вследствие наездов, захвата чужих имений и других беззаконий... разместил свой навербованный отряд в шляхетских имениях".

Його люди, як скаржились самі шляхтичи займаються разбоєм, грабують і привласнюють чуже майно, села палять, а селян б'ють. Особливо перепадало тим полякам, у яких були суперечки з Тишкевичем за ту чи іншу маєтність. Одних він знищував, до інших звертався за допомогою в боротьбі з супротивниками. Маючи довготривалі судові справи з Харлінськими і Любовицькими за право володіння м. Бишевом, спочатку напав і пограбував маєтки Любовицьких і Бржеських. Та не будучи задоволений цим, у 1685 році "вломился насильно в Бышевский замок, овладел имением и разграбил имущество прежних владельцев". Згодом король Ян Собеський підтвердив грамотою його право на володіння Бишевом.

Та взимку 1689 р. колишні його власники звернулись до фастівського наказного полковника Семена Палія з проханням захопити Бишів — маєток Тишкевича, який завдав їм кривд і проживав награбовані багатства. Козацький полковник поставив вимогу, що бишівським селянам буде оголошена повна свобода від всякої панської залежності. С. Палій посилає сотника Зелінського з козаками, давши йому полковничий пернач, як знак повноваження для прийняття Бишева. При появі козаків міська громада на чолі з козаком Джером повстала проти пана, напала на його садибу, відібрала майно й худобу. Міщани й козаки погрожували Ф. Тишкевич, примовляючи: "Не здорова ти вже відсіль вийдеш, позбудешся і душі, не то що маєтності". Коли в Бишеві з'явився і сам Тишкевич, його ледве

не вбили. Він упросив Зелінського відправити його з дружиною до Фастова під вартою, що врятувало їх від неминучої розправи.

Коли кількома роками по тому Тишкевичі повернулись, знову активізувалась народна боротьба проти магнатів. 25 травня 1694 року населення Бишева закликало на допомогу 50 фастівських козаків на чолі з сотником Федором Сліпим. Спільно з ними вони вигнали власницю містечка пані Феофілу Тишкевич і знищили всі документи, які зберігались в маєтку. Ось що писала вона в скарзі за 12 листопада того року: "пши гвалтовним наедзе мястечка Бишова, ...ту, в воеводзтве Кійовскім а повеце житомірскім лежонцево вшисткей субстанцей: сребра, злота, клейнотув, ринстункув восенних, готових пеньондзи, шкатули з справами, оригіналамі, картамі речнемі ...плше з козакув пана Семена Палія, пулковніка войск его кролевскей мосці запорожскіх, забраня, заграбеня і тихже дубр зруйнованя, маніфестовала і протестовала сь била".

Як результат цієї боротьби, Бишів з навколишніми селами був приписаний до полку правобережного козацтва.

У 1702–1704 рр. селяни, очолювані Палієм і Самусем підняли велике повстання проти шляхетського панування. Населення Бишева, приєднавшись до повсталих, виступило проти споконвічного ворога.

По умовах Андрусівського перемир'я 1667 р. Бишів перейшов на польську сторону, залишившись її останнім укріпленим містечком. До недавнього часу ще можна було побачити залишки укріплень, збудованих ще в XVI ст.

Протягом усього XVIII ст. становище бишівського населення під польською владою було вкрай важким. Нестепний економічний гніт посилювався національним і релігійним. Бишівські повстанці знаходили підтримку від фаствських козаків полковника Семена Палія — відважного борця за визволення українського народу. Використовували будь-яку можливість, аби скинути панське ярмо. Так, в 1711 році до стін бишівського замку підійшло і обложило його військо українського гетьмана Пилипа Орлика, відомого в історії як автора першої у світі народної демократичної Конституції. Жителі містечка селяни, міщани, козаки взяли участь у вигнанні місцевого панства.

Коли в 30–50 роках XVIII ст. на Київщині поширився визвольний рух, відомий як "Гетьманщина", Бишів разом з навколишніми селами стає одним з його центрів. Тут зі своїми селянсько-козацькими загонами діяли гайдамацькі ватажки Олексій Письменний, Лазар Таранець, Сава Плиханенко.

У 1721 р. в Бишеві осіли євреї. Один з них, Іцек Ошерович став орендатором бишівського маєтку, орендував також і деякі навколишні села. На цей час євреї заорендували на Київщині маєтки польської шляхти, корчми та взагалі все, що тільки можна було і що приносило прибуток.

В часи великого антифеодального повстання 1768 р. "Коліївщина", в Бишів вступив із загоном один із її відомих ватажків Іван Бондаренко. Будучи родом з сусіднього села Грузького, він змалку зазнав знущань власників маєтку Харлінських. Ставши згодом на чолі козацького загону, захопив бишівський замок, в чому йому допомогли місцеві надвірні козаки. Селяни ж поповнили його загін. В Бишеві ватажок розправився з трьома шляхтичами, особливо ненависними для

селян орендарями, польським ксьондзом. Саме тут і була записана народна пісня про цього лицаря волі.

Польський король Станіслав Август Понятовський своєю грамотою у 1775 році дарує Бишеву статус містечка. Деякий час ним володів шляхтич Бенківський Йосип. Та повноправними його власниками, як і попередні десятиліття залишалися магнати Харлінські: Діонізій з Харленза, канонік Київський і Лисянський, пробощ Коростенський, сподкоємцем його був рідний брат Йосип Харлінський і син його Антоній.

Часто між шляхтичами, власниками Бишева, тривали судові процеси на володіння тим чи іншим маєтком. Так, ще в 30-х роках XVII ст. Новосілки і Мостище дістались Леонові Харлінському. Він же заснував село Леонівку (за 8 км від Новосілок). Згодом право власності перейшло до Анни Виговської з Харлінських.

Під час повстання декабристів у грудні 1825 року, на Київщині діяло Південне товариство, яке готувало виступ проти царизму. 31 грудня 1825 р. роти Васильківського полку вирушили у похід у напрямі Мотовилівки. Далі мали намір вступити до Бишева, Брусилова і на Житомир. До містечка Бишева був посланий офіцер Маєвський для розвідки та підготовки квартир. Крім того, він мав підготувати до виступу підрозділи Кременчуцького полку, що стояли в Бишеві.

Проте Маєвський отримав звістку, що солдати з Бишева вирушають на Житомир, а до Бишева прямують нові війська з артилерією для придушення заколоту. Тому Васильківський полк змінив напрям руху і 2 січня 1826 р. був розгромлений царськими військами.

З 1793 року Бишівщина увійшла до Київського повіту, а кількома роками по тому — до Київської губернії.

В першій половині XIX ст. в умовах розкладу феодально-кріпосницьких відносин та розвитку капіталістичних в Бишеві з'являються промислові підприємства — винокурний, цукровий і шкіряний заводи. Умови праці на них були надто тяжкими. Робітники двічі, в 1837 і 1851 роках скаржились Київському Губернатору на гноблення в цих заводах і на жорстокі покарання управителя маєтку Чубинського.

До Бишівського ключа (певного округу), яким володіли Харлінські, належали Горобіївка, Козичанка, Пашківка, Лишня, Леонівка, Соснівка, Юрівка, Ястребеньки. На середину XIX ст. в Бишеві було жителів православних 2523 чол., римокатоликів 45, понад 700 євреїв.

Містечко у власності Харлінських залишалось до 1843 року. Останній з них Франц, одружений на внучці Голенищева-Кутузова, заборгував і маєток було продано. Бишів із землями та навколишніми маєтностями купила княгиня Цецілія з Моржковських Радзивіллів. Будучи власницею, вона опікувалась в першу чергу польським населенням містечка та навколишніх сіл, нещадно експлуатуючи місцевих кріпаків. Для католиків мала намір побудувати кам'яний костьол, будинок ксьондзів і шпиталь. Для цих цілей заповіла капітал у 70 тис. рублів серебром. Її коштом в Бишеві збудована лікарня (нині діюча). Дерев'яний католицький костьол XVIII ст. став релігійним центром не тільки бишівських, але й навколишніх польських панів. Ксьондз отримував з казни 250 рублів у рік. У великі като-

лицькі свята біля костьолу збиралась велика кількість кінних виїздів, карет, з родовими гербами, бричок. Особливо багато прикрашеними були карети томашівського, новосілківського, грузецького панів. Костьол розміщувався в центрі Бишева. В революцію 1917 р. був спалений. Біля костьолу та на польському кладовищі (навпроти лікарні) поховані власники містечка та їх нащадки. Довгий час ним завідував Броніслав Кутновський. Будинок останньої, польської власниці Бишева Ц. Радзивілл (померла в 1853 р. досьогодні зберігся надмогильний камінь) знаходився за школою, в так званому "Огрідку", в царські часи був повітовою канцелярією, потім школою, дитсадком, у війну будинком поліції. Спалений в період окупації.

У 1855 році син Радзивілл продав бишівський маєток (5190 десятин землі) колезькому регістратору Григорію Михайловичу Грушецькому, в числі 256 селянських дворів. Земельний наділ на селянський двір при поміщику становив 6 десятин 1305 саженів. За кожну десятину наділу селянин сплачував по 2 крб — всього 13 крб 8 коп., або відробляти на рік 79 днів. Водопої залишались у спільному користуванні селян і поміщка. Рибну ловлю, корчми, шинки та інші прибуткові статті поміщик залишав за собою.

Царська реформа 1861 року не полегшила, а ще більше ускладнила стосунки між селянами і поміщиками. Бишівські селяни, вислухавши маніфест про "звільнення", відмовились виконувати феодальні повинності. Та поміщику здалося, що при звільненні селян він прорахувався. Ось що писав він 10 листопада 1861 р. Мировому судді, що "його земля дуже родюча і вимагає підвищити оброк на селян на 15 %".

Впродовж усього 1861 року та наступних років селяни Бишева вступали у довготривалі суперечки з поміщиком проти його монопольного права володіння пасовищами. Вони вдавались до самовільного випасання своєї худоби на економічному порубі "Костяш". З їх слів "такие ненормальные отношения между крестьянами и арендатором существуют и по другим урочищам, где расположены крестьянские самокосы среди помещичьей земли и где арендатор также старается стеснить кровь крестьян...".

10 червня 1862 року в Бишів прибули Мировий Посередник і дільниці з начальником Київської Земської Поліції для введення в дію статутної грамоти. З цією метою були запрошені свідки з селян сіл Козичанки, Горобіївки і Леонівки. Місцеві ж селяни на своєму сході вибрали уповноважених 6 чоловік. Селяни з недовірою поставились до чергової царської грамоти, при її зачитуванні Мировим Посередником "уполномоченные и прочие крестьяне входили с ним в разъяснение без особых неблаговидных порывов, но с заметным недоверием и подозрением резко выражавшимися в отзывах их".

Тому сільська громада заборонила своїм уповноваженим підписувати грамоту, не звертаючи навіть уваги на застереження Міністра Внутрішніх Справ по цій справі. Та коли волосному Старшині наказали передать свідків до вияснення обставин, на другий день натовп селян м. Бишева зріс до 30 чоловік. Вони відбили свідків, взявши під охорону в сільській Управі і оголосили Начальнику Поліції, що не дозволять взяти свідків в Київ. Напруження зростало, ситуація могла вийти

з-під контролю. Селяни оголосили, що погроз влади вони не бояться, бо завтра їх буде ще більше. І справді, до 6 години ранку їх стало вже 150 чоловік не тільки із місцевих, але й з навколишніх сіл. Більше того, селяни взагалі відмовились виходити на панщину. Через такі безпорядки вирішено було командирувати Станового Пристава для призиву безстроково відпускних солдат і сотських з метою втихомирення селян. До вечора того ж дня в Бишів прибуло до 15 чоловік солдат і розсильна команда, яка взяла під охорону будинки головних зачинщиків цих безпорядків і непослуху владі, і "пресечения способов волновать крестьян".

Та не зважаючи на подібні насильницькі дії влади, 12 червня селяни не вийшли на панські роботи. Для попередження подальшого розповсюдження безпорядків і такого опору з боку населення, вирішили обмежитись лише поліцейським наказанням шести чоловік.

Оскільки населення Бишева категорично відмовилось підписати не тільки грамоту але й акт, то ця справа передавалась Мировому з'їзду. Отже, як видно з цієї події, вона не стала ознакою того "спокойствия умов и той доверчивости к новым порядкам для них положениями 19 февраля (дата виходу царської реформи — *авт.*) установленных, которые должны бы явиться результатом заботливости об них Правительства".

Доведені безправ'ям до відчаю селяни іноді вдавались до більш рішучих дій, аби захистити свої інтереси. Зіткнення селян з владою відбувались весною 1873 р., 1896 р. Так, 12 і 13 травня цього року вони вчинили опір поліцейському уряднику Дейко, який не давав дозвіл випасати худобу на випасах поміщика Грушецького і хотіли вбити його. 15 травня бишівські селяни, більше 100 чоловік, озброєні чим попало вчинили опір волосному старшині, уряднику і сільському старості. Вони відбили худобу і вчинили замах на старшину.

На основі указу від 19 лютого 1861 р. пункт 5 в "селениях государственных крестьян, состоящих в ведении Управления Государственных имуществ", утворюються сільські товариства і волосне управління. Таким чином, Бишів у 1866 році стає волосним центром.

На 1900 рік до Бишівської волості входило 2 містечка, 15 сіл, 22 хутори, 3 німецьких колонії. Проживало 20 400 мешканців, з них чоловіків 10 128 і жінок 10 272. В загальне число жителів входило: 18 191 православних, 66 католиків, 520 лютеран, 1551 єврей і 72 інших віросповідань. В районі волості знаходилось 9 церковно-приходських шкіл і 6 шкіл грамоти. В самому м. Бишеві числилось землі 4777 десятин, з них 1728 дес. належало поміщикам В.А. Лопухіну, Г.Г. Самсон-Тодорову, С.І. Кржижановському, К.В. Селевиній, церкві — 83 дес. На той час в Бишеві було 348 дворів, жителів 3604 чоловік. Головним їхнім заняттям залишалось землеробство. В містечку знаходилось 22 торгові лавки (головним чином, належали єврейському населенню), медичний пункт, пивна та винна лавки, хлібний магазин, чотири кузні та водяні млини. Діяла однокласна приходська школа, єврейський молитовний будинок. Церква в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці побудована була ще в 1762 р., по перепису віднесена до першого класу, мала три купели і дзвінницю. До побудови на її місці існувала найдавніша дерев'яна церква, з майна якої зберігались "царские врата и икона Преображения

Господня". Маючи вигідне географічне положення (близкість до Києва), в умовах розвитку товарно-грошових відносин в Бишеві проводяться ярмарки. На рік їх збиралось 6 разів, а також два базари. З навколишніх сіл та містечок сюди з'їжджалась велика кількість людей. Волосний центр ставав торгівельним. В 1903 році сільське товариство виступило з пропозицією до Губернатора про відкриття селянського банку.

На початок століття Бишівські селяни потерпали від малоземелля, а деякі з них її не мали взагалі. 406 селянських господарств (із 663-х) володіли від 2 до 6 десятинами землі, коли 34 двори мали 600 дес. Становище селянства ускладнювалось ще й різного роду утисками поміщиків, поборами, всілякими заборонами на користування пасовищами, лісами. Панська земля й селянська часто розмішувалась черезсмужжям, що ускладнювало ведення господарства останніми. Давалась взнаки і певна відсутність особистої свободи селян. Тому, вдаючись до крайніх заходів, вони робили напада на представників царської влади, службовців економії, орендарів. Впродовж останніх років минулого і наступного століття селяни влаштовували бунти, виявляючи непокору місцевим властям. Скарги на ці бунти в Губернське управління посилались одна за другою. Біля півтисячі селян Бишева навіть відважились на самовільну вирубку Підгаєвського лісу, який належав поміщикам. І тільки викликані з Києва війська зуміли припинити цю порубку, а найактивніших із селян, всього 54 чоловік засудили до ув'язнення. Справа доходила й до агітації ділити панську землю. Одного з керівників селян І.В. Цесарського засуджено до 5 років сибірської каторги. У 1905–1906 роках активізувалися й виступи робітників економії Ілляшевичої. Ці страйки загрожували перерости у відкритий виступ не тільки проти влади, але й існуючих тогочасних порядків.

Не належному рівні залишалось і медичне обслуговування населення містечка, його освітній рівень був надто низьким.

23 жовтня 1906 р. на базарній площі група новобранців, відмовившись йти на службу в царську армію, вчинили безпорядки. Вони побили урядника, десятського, вчинили напади на будинки, в яких жили єврейські сім'ї. Серед них Г.Й. Андрійко, П.Т. Кромбет, П.Н. Обухівський, М.Т. Шульга. Тільки прибулим з Макарова загоном охоронців заворушення було припинене.

З 1898 по 1904 роки в Бишеві, на хуторі Костяш проживав всесвітньовідомий вчений, перший винахідник "сяючої дуги" — електрозварювання Микола Миколайович Бенардос. Тут він мав лабораторію-майстерню, де вдосконалював свій винахід, робив гальванічні елементи. З цією метою привіз сюди з Італії спеціальну машину, встановивши її на березі річки. В 1905 р. Бенардос М.М. виїхав до м. Фастова, де й помер.

До початку XX ст. в Бишеві діяла церковно-приходська школа, відкрита ще напередодні реформи в 1858 році. В ній навчалось 110 дітей заможної частини населення, а для дітей малоімущих селян відкрите народну читальню. Подібна освіта вже не відповідала вимогам часу. Тому земство приступило до будівництва в Бишеві училища. Двокласне земське училище (3–4 класи) було відкрите в 1909 році (будинок зберігся до нашого часу). В ньому вже працювало 15 вчителів.

Коли влітку 1911 року в Київській губернії мали проводитись військові маневри за участю його імператорської величності Микола II, в Бишів та навколишні села були послані агенти для вияснення стану тамтешніх доріг, а заодно й політичної надійності їх мешканців. Бишівське волосне правління 16 серпня подало списки селян, священників, вчителів та учнів для зустрічі царя в селі Копилове. В списки по волості внесени 2875 селян, 7 священників, 16 учителів, один волосний писар і його помічник. "По проверке,— писав Губернатору повітовий справник,— благонадежности внесеных в списки лиц оказалось, что все лица политически благонадежны и сами списки составлены довольно тщательно".[1] Жандармами були складені і списки осіб, які проходили по справах Київського охоронного відділення і мешкають у м. Бишеві. Туди занесені ті з них, хто викликав підозру в царських властей, мав членство в будь-якій партії чи відкрито виступав проти існуючих порядків.

Населення Бишева швидко зростало. У 1912 році в ньому вже проживало 6834 чоловік. З розвитком промисловості, торгівлі та переселенні сюди значної кількості людей, виникла потреба і в поштово-телеграфних послугах. Ще навесні 1909 року Бишівське Волосне правління зібрало сход в числі 141 чоловік з проханням до Мирового Посередника відкрити поштово-телеграфне відділення.[2] Справа затягнулась на довгих 5 років. Та настирливість жителів волості привела до позитивного вирішення цієї проблеми. 11 квітня 1913 р. в Бишеві приступило до опрацювання кореспонденції поштове відділення, згодом було відкрито й телеграф.

З початком Першої світової війни 1914 р. становище селян стало погіршуватись. Основну масу працездатних чоловіків мобілізували на фронт. Підвищились ціни на товари, поміщики посилили експлуатацію. Багато бишівчан брало участь в битвах на Східному російському фронті, зокрема, в Галичині, Карпатах. Це Андрійко Василь, Грибовський Ф.І., Шкит С.Ф., Обухівський І.Я., Головко О.Н. (знаходився в австрійському полоні), Балабан Микита, фельдфебель, Робенко М.П., Орлов К.Ф. Багато з них нагороджено медалями і Георгієвським хрестом. Цікава доля Литвиненка Пилипа Івановича (1890–1987). Йому довелося проходити службу в Шостому Лейб-гвардійському драгуно-гренадерському полку охорони його імператорської величності Миколи II в 1912, 1914, 1917 рр. Місце служби — Петергоф. В складі охорони супроводжував О.Ф. Керинського під час втечі з Зимового палацу до Фінського вокзалу. В період революційних подій 1917 р. в Бишеві відбувались демонстрації та мітинги. Один з них очолив уродженець містечка, робітник Київського заводу Польченко К.С. Демонстранти зі словами "Хай живе свобода!" і "Отречемся от старого мира!" захопили будинок волосної управи та роззброїли поліцію. На сільському сході було прийнято постанову про поділ поміщицької землі.

Бишів, як і інші населені пункти Київщини на початку 1918 р. став ареною жорстоких боїв громадянської війни. Вже в травні, під час німецької окупації до Бишева прибув каральний загін 1150 солдатів для "втихомирення" і розправи

[1] ЦДІА. Ф. 274. Оп. І. Спр. 2925, Арк. 92–94.
[2] ЦДІА. Ф. 696. Оп. І. Спр. 161. Арк. 1—158.

над селянами. Окупанти запропонували їм протягом одного дня повернути поміщикам всю землю і забране в них майно, здати зброю та велику кількість продуктів. Непокірних били нагаями, кидали в "холодну".

Для боротьби із загарбниками бишівчани вступили до партизанського загону, яким командував Москальчук (уродженець с. Вільне). Частина з них була мобілізована до війська С. Петлюри.

В Бишеві вперше створюється партійний осередок. Секретарем волосного осередку обрано дев'ятнадцятирічного юнака з бідної селянської родини С.Ф. Кромбета. До складу увійшли: Коваль К.К., Депутат Г.Т., Юрченко А.П., Ольшаний І.В. Осередок очолив боротьбу селян за зміцнення нової влади.

На 23 жовтня 1918 р. в Бишеві проживало 4666 чоловік, а по волості — 24 тис. 127 чол. Надзвичайно складною в ці роки залишалась освітня проблема. Так, у 18 селах Бишівської волості було 14 церковно-приходських шкіл, де навчалось 600 дітей. До 3000 взагалі не мали змоги ходити до школи. На всю волость було 19 вчителів, більшість з них не мали і середньої освіти. Частина шкіл розміщалась в звичайних хатах.

У перших місяцях 1919 року в районі Бишева відбувались збройні сутички між військовими загонами Української Народної Республіки (ком. С.В. Петлюра) і радянськими. З донесення про бойові дії лютого 1919 р. на Київщині: "Перша бригада в складі Богунського (команд. М.О. Щорс — авт.) і Таращанського полків виступила з Києва в напрямку Фастова, змусивши петлюрівців тікати. 19 лютого радянські війська зайняли місто Васильків, а 21 лютого — містечка Макарів та Бишів на північ від Фастова".

Влітку цього року ситуація ускладнилась тим, що до Бишева вступив загін Добровольчої армії під командуванням генерала Бредова. Денікінці розправлялись з селянами, представниками новообраної влади, забирали майно, худобу. Одного з організаторів розподілу поміщицької землі Михайла Грищенка було повішено в центрі села.

В жнива 1919 року в Бишеві було повне безладдя. Містечко кілька разів переходило з рук в руки: петлюрівці, білогвардійці, більшовики, різноманітні "повстанські загони". Жителі Бишева, намагаючись встановити хоч який-небудь порядок, взялись за зброю. З-поміж них Руденко, Шістка та син дяка Микола закликали населення на площу до церкви зі зброєю, а якщо в кого немає, то з косами і вилами. Цей загін мав не допустити більшовиків, які рухались з Фастова на Бишів. В районі с. Соснівка "бишівська армія" обстріляла підрозділ Червоної Армії. Солдати розвернулись в "цеп" і відкрили кулеметний вогонь. Вступивши в село, вони запалили кілька хатин, взяли під варту чоловіків, які брали участь у виступі, багатьох з них жорстоко побили. Проіснувавши кілька годин, "бишівська республіка" припинила своє існування.

На вересень — жовтень 1919 р. два білогвардійських батальони кількістю 600 чоловік з 8 гарматами утримували лінію Гнатівка — Бишів. В цьому районі залишався діяти й ескадрон Північного кавалерійського полку чисельністю 1000 багнетів, 100 шабель, 13 гармат, загін капітана Яковлева з п'яти ескадр. Лише на кінець року радянські війська 12 армії отримали наказ ліквідувати денікінців:

"58 дивизии восстановить положение на р. Ирпень и занять м. Бышев, 7 декабря 1919 г.".[3]

Будучи незадоволеними частими змінами влади, запровадженням продовольчих загонів, які тягарем лягали на плечі трударів, надзвичайними комісіями, селяни створювали повстанські загони. Один з найбільших, що нараховував кілька тисяч чоловік, отамана Соколовського діяв у Бишівській волості. В оперативних зведеннях губернського воєнного комітету повстанці проти радянської влади називаються бандами. 18 липня 1919 р. "...бандами занят Бышев. Наш отряд силою 40 человек отошел к Фастову".

Повстанці громили склади, крамниці, забирали хліб. Особливо скрутно доводилось єврейському населенню. Відіграючи значну роль в економічному житті Бишева, торгівельному промислі євреї ставали заложниками стихійних дій цих загонів та відсутності політичної культури селян. Упродовж літа 1919 року містечко зазнало кілька таких нападів, єврейських погромів. В центрі Бишева, в яру (біля автостанції) було розстріляно кілька десятків євреїв "соколовцями". Хоча в ряді випадків місцеве населення спасало їх, переховуючи від нападників.

13 серпня 1919 р. "после 3-часового героического боя тысячная банда из Бышева разбита наголову полубатальона 15-го полка. Противник потерял 200 человек убитыми и ранеными. Захвачены винтовки. Угроза Фастову исключена".[4]

В наступному році, як повідомляла газета "Колективіст Бишівщини" в № 5 за 10 травня 1930 р. навколо Бишева ще діяли загони Мордалевича, Зеленого, Голубенка.

7 січня 1920 року було утворено волосний і сільський ревкоми. Головою волревкому обраний спочатку Т.Н. Грибок, потім К.К. Коваль. Його членами стали Г.С. Бондар, Т.Т. Ступак, М.Д. Грибовський, М.К. Савченко та інші. Сільський ревком — І.Й. Степа.

Становище у волості на той час було важким, населення потерпало від нестачі продуктів харчування. З 18 шкіл волості працювала лише одна. Лютує епідемія тифу. Медичної допомоги ніякої. Ліс знищується.[5]

Ревком докладав багато зусиль для наведення порядку. Відкрито школу, лікарню. Та в травні 1920 року Бишів захопили білополяки. Селяни утворили загін з 64 озброєних дружинників. Боротьбою з загарбниками керував комітет волосного ревкому, начальником якого був Г.Т. Депутат.

Коли в червні 1920 р. до Бишева наближались кіннотники С.М. Будьонного, селяни виступили проти поляків. Панське військо піддало село обстрілу, в результаті 20 жителів убито, понад 40 поранено.

7 серпня 1920 р. утворено Комітет Незаможних Селян, який очолив А.П. Юрченко. Першочерговим завданням КНС було забрати поміщицьку й церковну землю й поділити її між малоземельними селянами.

Навесні 1921 р. відбуваються перші вибори до сільської Ради, утворюється волосний виконавчий комітет. Його очолили керівники комнезаму. Поступово

[3] *Гражданская война на Украине,* К. С. 423–424.
[4] *Державний архів* Київської області, ф. 3795, оп. 6, спр. 25, арк. 54, 79.
[5] *Там же*, ф. Р — 3, оп. 2., спр. 130, арк. 5.

відновлюється нормальне життя: відбудовується сільське господарство, покращується медичне обслуговування населення, відкриваються хати-читальні.

7 березня 1923 року Бишів стає районним центром, до його складу входить 76 населених пунктів з загальною кількістю населення 28 тис. 98 чол. В самому ж райцентрі проживало більше 5 тисяч.

В 1924 р. створено комсомольську організацію на чолі з С.Т. Кромбетом. Комсомольці проводили велику культурно-освітню роботу: створювали лікнепи, проводять бесіди, читки газет населенню, костьол переобладнують під клуб та встановлюють радіоприймач. З великим інтересом слухали селяни радіо, розглядаючи його як небачене чудо. Влаштували перше комсомольське весілля Івана Нестеровича Цесарського з Ганною Григоровною Веремієнко.

В 1927 р. в Бишеві створюється ТСОЗ, в який увійшло 19 господарств. Серед перших членів цього товариства були Іван Шістка, Василь Савченко, Ганна Бенківська, Яків Ступак, Олекса Фещенко. Це об'єднання, яке називалось "Червоний шлях", не мало виробничих будівель, а його правління розміщувалось в хаті голови. Громадське господарство мало лише 2 плуги, 3 борони, кілька возів, четверо коней. Згодом придбали жатку, молотарку, двигуна, сівалку. Навіть трактор "Фордзон" купили. За тиждень навчання за його кермо сів А.М. Балабан. Восени 1928 р. трудівники села урочисто провели в поле перший трактор. Цій новій справі навчилось ще кілька юнаків.

22 грудня 1929 року на базі цього громадського товариства був створений і перший колгосп "Радянське поле", його головою селяни одностайно обирають С.Т. Кромбета.

Взимку 1929–1930 рр. на "десятихатках" проводилась масово-роз'яснювальна робота з метою залучення селян до вступу в колгосп. Будучи десятиліттями прив'язані до землі, бишівчани неохоче вступали в колгосп, тим більше, віддавати споконвічне багатство — землю. У тих, хто не погоджувався, самовільно забирали корів, майно. Одноосібників обкладали непосильним податком, сплачував, давали ще більший. Хоч-не-хоч, а йди в колгосп. Таким чином, досягалась суцільна колективізація. На кінець травня 1930 року колгосп вже об'єднував 340 господарств. В боротьбі за завершення колективізації виконання кооперативного плану велику роль відігравала районна газета "Колективізатор Бишівщини", перший номер якої вийшов 21 березня 1930 року. Вона закликала: "Весняну сівбу перетворимо на суцільну колективізацію!" Передова газета озаглавлена "Знищуйте куркуля як клас".[6]

На кінець 1930 р. в Бишеві вже було створено 5 колгоспів: "Радянське поле" (голова Л.Г. Лобайчук), ім. Косіора (С.П. Олійник), ім. Якіра (М.О. Швидкий), ім. Воровського (М.Ф. Депутат), та на хуторі Лупське (В.П. Обухівський).

В 1933 р. в Бишеві організована машинно-тракторна станція, яка нараховувала до 20 тракторів, головним чином ХТЗ. Директором МТС призначений Антонюк, головним інженером Цесік. Ці трактори своїм ходом, один за одним рухалися з Фастова на подвір'я МТС. На передньому майорів червоний прапор.

[6] *Київський обласний* державний архів. Ф. 5196, оп. 1, справа 1, арк. 13.

Це було літо 1934 р. Тракторну колону вели бишівчани, які зимою 1933–1934 рр. на спеціальних курсах одержали кваліфікацію тракториста. І серед них були брати Обухівські — Іван, Олександр, Тарас, які механізаторській праці віддали все своє трудове життя.[7]

До початку війни Бишівська МТС нараховувала 76 тракторів, 12 комбайнів, 18 автомашин, різноманітного інвентаря. Ця техніка обслуговувала 33 колгоспи Бишівського району.

Влітку — восени 1932 р. почалась кампанія по м'ясо- та хлібозаготівлі. Особливо діставалось так званим "неплатникам". Уповноважені сільської Ради по хлібозаготівлях вдавались до насильницьких дій, вилучаючи залишки хліба, збіжжя в селян. Насиллям і жорстокістю відзначався один з таких "уповноважених" Манченко Яків. До подібних політичних кампаній залучались і учні місцевої школи. Зима 1933 року стала для бишівчан голодною. Недоїдала чи голодувала майже кожна сім'я, особливо скрутно доводилось дітям. Бишевом почала гуляти смерть. Вона забирала то батька, то матір, а то зовсім маленьких дітей. Кожен виживав як міг. За неповними підрахунками голодомор 1932–1933 років, спланований і проведений тогочасною владою забрав до півтори тисячі бишівчан.

В 1936 році на базі МТС створюється перша жіноча тракторна бригада. До неї увійшли Килина Депутат, Антоніна Крючкова, Софія Веремієнко, Марія Швед, Антоніна Медведська та інші.

Зростали врожаї зернових, передовики господарства Н. Грибовська та М. Коба за досягнення високих результатів нагороджені медалями Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Велику роботу по ліквідації малописемності та піднесенню культури села проводили вчителька Г.І. Бичкова та К.Т. Обухівський.

В районному центрі діяли промислові підприємства по переробці сировини, цегельний завод, промислово-ткацька артіль, пекарня. Працювали телеграф, лікарня з висококваліфікованими лікарями та 19 чоловік середнього медперсоналу. З початком Великої Вітчизняної війни більше тисячі жителів районного центру було мобілізовано до лав Червоної Армії, 420 з них не повернулось до рідних домівок. 9 липня 1941 року Бишів окупований німецько-фашистськими загарбниками. Першою жертвою загарників став солдат, який був залишений відступаючими частинами Червоної Армії на варті біля будинку пошти. Потім окупанти розстріляли Коваленка Ф.І.— зам. голови райвиконкому, Форостовець Ф.А.— зав. райсоцзабезом та Конопацьку Т.Я.— редактора Бишівської районної газети "За більшовицькі колгоспи", активіста сільради Манченка Я.Т. В самому райцентрі стала діяти поліція, на службу в яку набрані головним чином місцеві жителі та жандармерія.

За неділю, після німецької окупації в Бишеві силами прибулими з Західної України учасниками "похідних груп", членами ОУН була створена підпільна націоналістична організація. Очолював її Приліпенко Д.Д. До оунівської організації входив 21 чоловік жителів Бишева та ряду навколишніх сіл. Мета, яку

[7] *За матеріалами* "Про період колективізації в с. Бишів", Грищенка М. А.

переслідували національно налаштовані підпільники — проголошення власної, незалежної української держави. Їхня робота зводилась до ведення усної, друкованої агітації та пропаганди серед населення державницької ідеї, залучення якомога більшої кількості людей в організацію, збір зброї для підготовки до загального повстання проти окупантів, допомога партизанам.

В жовтні 1941 року Манченко Микола Васильович організував підпільну групу, до якої згодом приєднались подібні з Пашківки, Черногородки, Вульшки. Таким чином була створена велика комсомольсько-молодіжна організація. Ними був сконструйований радіоприймач та розповсюджувались зведення Совінформбюро. Тримаючи постійний зв'язок з партизанами, інформували населення про події на фронті, збирали зброю, звільняли односельчан від німецької каторги, здійснювали сміливі напади на ворожі гарнізони. Так з жовтня 1941 р. по листопад 1943 р. вони провели 53 операції та 7 з партизанським загоном, знищивши більше ста гітлерівських солдатів. Спалили й розгромили 5 сільських управ, біржу праці, вивели з ладу 21 молотарку, 18 тракторів, 12 молокозаготівельних пунктів та 4 склади із зброєю та боєприпасами.

Члени молодіжної організації передали партизанам 120 гвинтівок, 6 кулеметів, сотні гранат. До сотні громадян були переправлені в Київське партизанське з'єднання. Серед активних членів організації були: Петренко В.П., Кромбет В.Ф., Коба В.І., Лимар М.М., Манченко А.В. (брат керівника організації), Канівець Т.М., Обухівський А.Т. та багато інших. Всього 89 чоловік. 10 жовтня 1943 року при виконанні бойового завдання керівник підпільної організації Манченко М.В. загинув. Посметно нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступя.

В листопаді 1941 р. створюється Бишівська районна підпільно-диверсійна організація, яку очолювали Кошовий М.В., Осипенко І.Я., Бондар В.К. їхньою формою боротьби були диверсії, направлені на дезорганізацію роботи окупаційних властей, знищуючи сільськогосподарську техніку.

Ця підпільна організація мала своїх постійних членів практично в більшості сіл Бишівського району.

На базі цих підпільних груп 5 травня 1943 року був створений Бишівський партизанський загін. Для них було поставлене завдання доукомплектувати загін людми і зброєю. Згодом партизанський загін, очолюваний Тішаковим Е.П., комісаром Самойленко І.С., начальником штабу Федоровим І.Н. приступив до виконання бойових завдань.[8] В ньому вже нараховувалось 120 чоловік.

Влітку 1943 року бійці Бишівського партизанського загону ввійшли до новоствореного 4 батальону (командир Дубінін І.Д.) Київського з'єднання. Вони здійснювали напади на ворожі гарнізони, наносили збитки окупантам, знищуючи живу силу противника. 31 серпня було здійснено напад на німецький гарнізон Бишева, 1 вересня розгромлено районну жандармерію, поліцію, маслозавод, нафтобазу, знищено сільськогосподарську техніку і машини МТС, захоплено продовольчі склади. Проти партизанів кинуті крупні каральні сили.

Перебуваючи в складі 4 батальону Київського з'єднання, Бишівський партизанський загін (комісар Міщенко Я.) брав участь у всіх бойових операціях Київ-

[8] *Киевщина* в годы Великой Отечественной войны. К., 1963, С. 257.

ської приміської зони. З визволенням району в листопаді 1943 р. бійці партизанського загону влились у діючу армію.

В середині жовтня 1943 р. замучені гестапівцями і кинуті в колодязь на околиці Бишева підпільники Марія Соловей, Григорій Кузьменко, Фрося Дрозд, Арсен Степа і ряд інших, всього 24 чоловік.

Багато жителів Бишева, ризикуючи своїм життям, допомогали партизанам, підпільникам, переховували поранених бійців Червоної Армії. А молода дівчина Коба Федосія разом з батьком Артемом 14 липня 1941 року врятувала від переслідування німцями п'ятьох радянських льотчиків 224-го бомбардувального авіаполку 16 повітряної дивізії.

Мобілізовані на фронт бишівчани бились під Москвою, Сталінградом, обороняли Кавказ, визволяли майже всі європейські столиці, відзначились в боях з Японією. 117 жінок Бишева і сіл району за мужність і відвагу удостоєні урядових нагород.

На війні загинули брати Гаврилюки Василь і Григорій; Дідушки Михайло, Антон, Микола; Дубини Дмитро, Василь, Іван (помер від ран, отриманих в боях). На вулиці Шевченка не дочекались своїх батьків, синів 20 сімей, Київській — 16, вулиці Чапаєва — 50.

На початку листопада 1943 року воїни Українського фронту 8 армії в складі 100, 126, 131 стрілецьких полків підійшли до Бишева. "Бойцы соединения, стремительно продвигаясь вперед вдоль шоссе Киев — Житомир, форсировали реку Здвиж и овладели районным центром Киевской области Макаров. Занят также районный центр Бышев и другие населенные пункты".[9] Це було 8 листопада.

За його взяття відзначилися командир роти Слукін М.А., старший лейтенант командир роти 131 полку Циганков І.С., гвардії лейтенант Степанов П.А., гвардії підполковник танкової армії Колесов А.П. В Бишеві чотири братських поховання воїнів, які загинули за визволення райцентру. На них встановлені пам'ятники і пам'ятні знаки. На день Перемоги, в 1971 році в парку відкрито обеліск Слави на честь односельчан, що не повернулись до рідних домівок.

За роки окупації Бишівському району було нанесено збитків на суму 193 мільйони 335 тисяч 920 крб. На примусові праці до Німеччини вивезено 160 юнаків і дівчат. Зруйнованими залишались приміщення МТС, молокозавод, школа.

Повернувшись додому 290 демобілізованих воїнів стали працювати в установах та колгоспі. Важко було в перші післявоєнні роки. Бишівська МТС могла обслуговувати тільки 17 колгоспів із 33-х. Вона мала лише 20 п'ятнадцятисильних тракторів, 8 автомашин, 11 молотарок і 6 двигунів.[10]

На польових роботах використовували навіть корів, підлітки і школярі виконували різноманітні доручення дорослих по збиранні врожаю. Так, учні Бишівської середньої школи влітку 1945 року виробили 2647 трудоднів. Слідом за в'язальницями снопів визбирували урожай до единого колоска.[11]

---

[9] *Сообщения Совинформбюро*. Т. 5, С. 229.
[10] *Газета* "Радянське село", 12 вересня 1946 р.
[11] *Там же,* 16 березня 1947 р.

Швидко відбудовувались і соціально-культурні заклади. Методом народної будови відремонтовано школу в с. Горобіївка, відбудовано Бишівську середню. За 4 п'ятирічним планом 1946–1950 рр. Бишівський район буде мати: 18 клубів, 33 хати-читальні, 15 бібліотек, 4 кіноустановки, 305 радіоточок, 22 школи.

Все більша увага приділялась благоустрою Бишева. В бюджеті на 1947 р. для цієї мети було асигновано 73 тис. крб., 30 тис. на ремонт житлового фонду, електрифікацію. В центрі закладено новий парк. Книжковий фонд бібліотеки становив 2350 томів.

Комсомольці і молодь Бишева брали активну участь у відбудові промисловості. В 1948 р. через районну контору по організованому набору робочої сили пішло працювати більше 200 молодих бишівчан. Григорій Голубенко на шахті "Макіїв вугілля" виконував норми виробітку на 120–150 процентів. Брали участь і у відбудові міста Києва.

У Фермі, 1948 р. почала діяти початкова школа (директор Самійленко), де навчалось 60 дітей. Приступила до навчання дітей і школа в Горобіївці.

Виконуючи постанову уряду України, учасники мітингу працівників державних установ Бишева 20 серпня 1948 р. вирішили взяти участь в спорудженні зрошувальної системи на р. Ірпінь (Ірпінська заплава), відробивши по 8 днів і викопавши по 50 кубометрів землі.

На початку 50-х років бишівські сільгоспартілі досягли значних успіхів у сільськогосподарському виробництві, по збиранню врожаю зернович, льону, інших видів продукції. Колгосп, який очолювала О.Ю. Бабиченко, в 1956 р. зайняв перше місце в районі по виробництву продуктів тваринництва. Сама вона удостоєна високої урядової нагороди — ордена Леніна.

Перша тракторна бригада, де бригадиром М.І. Погорілий, виробила по 758 га умовної оранки на кожен п'ятнадцятисильний трактор і зайняла перше місце по Бишівській МТС. Рільнича бригада, очолювана І.Г. Андрійком здобула першість в районі по збору льону на всій площі посіву.

Пишається бишівська земля своїми трударями-орденоносцями. В середині 50-х років бишівський колгосп очолив М.І. Пінчук. По основних показниках виробництва сільгосппродукції були перші в районі. За вміле керівництво і організаторські здібності Михайло Іванович нагороджений орденом Леніна.

Цією найвищою відзнакою країни удостоєні також П.Е. Білоус, механізатор Бишівської МТС, зібрав і намолотив тисячі тонн зерна; за високі врожаї буряків М.Ф. Сироватка; механізатори М.В. Пустовий та М.Т. Андрійко. Кілька років підряд добивається високих надоїв молока доярка Софія Плясун, йде в перших рядах трудівників тваринницьких ферм Марія Біліновська, кавалер орденів Леніна, Трудового Червоного прапора, "Знак Пошани", медалі "За трудову доблесть". Багато з них стали учасниками Виставки досягнень сільського господарства, нагороджені дипломами.

У вересні 1959 року три колгоспи ім. Молотова (голова Обухівський В.Т.), ім. Воровського (Кромбет М.Т.), ім. ВКП(б) (Швидкий А.О) об'єднались в одну сільгоспартіль ім. Ілліча. Це велике багатогалузеве господарство мало на той час 115 171 гектар землі, яку обробляли 49 тракторів, 15 комбайнів. Потреби госпо-

дарства обслуговують 27 вантажних машин, на тваринницьких фермах — 900 корів.

Далеко за межами Бишева відомі імена передовиків виробництва, ланкових С.Г. Грузинської, О.П. Закалюжної — майстрів високих урожаїх кукурудзи, цукрових буряків, льону.

Керуючим об'єднаними бишівськими колгоспами призначено Солодовникова М.Ф. Перебуваючи на посаді голови правління господарства, Микола Федорович докладав зусиль і знань, аби сільськогосподарське виробництво досягало якомога кращих результатів. Маючи організаторські здібності і особистий підхід до людей вивів господарство в число передових. Були створені сільське споживче товариство, рільнича бригада (бригадир П.М. Бондар), тракторна бригада (В.Я. Білоус), побудовані і почали діяти чотири відділки ферми (зоотехнік А.Г. Андрійко). Передовики сільськогосподарського виробництва Н.М. Журавель та В.М. Бондар.

В результаті територіально-адміністративної реформи в 1959 році Бишівський район було розформовано.

В наступні роки значно розширилось і Бишівське відділення "Сільгосптехніки". Його керуючого М.І. Правдивого в 1966 р. відзначено орденом Трудового Червоного Прапора. Невдовзі матеріально-технічна база цього підприємства значно зросла: воно отримало до 100 одиниць вантажних автомашин, діяла автомайстерня, гаражі, цех по ремонту комбайнів, іншої сільськогосподарської техніки не тільки Бишева, а й навколишніх господарств. В 1967 році парк машинно-тракторної техніки артілі ім. Ілліча зріс до 31 трактора і 24 комбайнів.

На базі цього колгоспу в лютому 1969 року було утворено Радгосп ім. Ілліча. Для підготовки спеціалістів сільського господарства в місцевій середній школі введено політехнічне навчання. Молодь опановувала нові професії тракториста, шофера, рільника. В кабінеті трудового навчання встановлено нові верстати, швейні машини. Школа мала два трактори і автомобіль.

В другій половині 60-х, початку 70-х років в Бишеві починається інтенсивне будівництво, головним чином об'єктів соціально-культурного призначення та будівель радгоспу. Окрасою села став Будинок культури на 450 місць, збудований 1964 р., двоповерхові адміністративні будинки, контори радгоспу (1970 р.), Сільської ради, поштового відділення, радіовузол, швейна майстерня, ветеринарна амбулаторія. Центр Бишева набув сучасного вигляду. В 1974 р. закладено новий парк. Серед об'єктів громадського харчування кафе "Урожай", магазини. За десятиріччя, з 1961 по 1971 рр. збудовано 560 житлових будинків. Підростаюче покоління села 1972 р. розпочало навчання в новому приміщенні школи з просторими сучасними кабінетами. В ній навчаються діти й з навколишніх сіл (560 чол.).

Окрім середньої, діяла допоміжна школа-інтернат, заочна школа. 1976 року відкрився радгоспний дитсадок на 70 місць, а до послуг іногородніх учнів у 1979 — шкільний гуртожиток. Населення Бишева отримало можливість встановити в своїх оселях телефони, почала працювати автоматична телефонна станція на 300 номерів. Бишівська районна дільнична лікарня обслуговувала мешканців села

та навколишніх сіл. Вона мала хірургічне, терапевтичне, дитяче відділення. Пологовий будинок та амбулаторію.

За багаторічну працю на ниві сільського господарства, досягнення високих результатів по збиранню хліба, виробництві м'ясо-молочної продукції та розвитку Бишева голова колгоспу, потім радгоспу Солодовников М.Ф. двічі нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, багатьма медалями. За особисті здобутки у виробництві удостоєні ордена доярка Коваль О.І., трактористи Кромбет І.В., Погорілий В.М.

1976 року директором радгоспу ім. Ілліча обрано Шейка П.П. Населення колишнього районного центру зростало. Сільськогосподарське виробництво потребувало нових робочих рук. Це покликало розширення житлового будівництва. Для переселенців з інших областей в 1976 р. була забудована вулиця Нова, 1977 р.— вул. Степова, 1995 — Садова. В 1981 році збудоване нове приміщення радіовузла, працює місцеве радіомовлення.

До 40-річчя Перемоги на будинку пошти відкрито меморіальну плиту в пам'ять учасників Комсомольсько-молодіжної підпільної організації (керівник Манченко М.В.), яка діяла в роки війни.

В 1986 році в Бишеві діяв обласний штаб по будівництву житла для переселенців, потерпілих від аварії на Чорнобильській АЕС.

У 1995 році радгосп перейменовано в КСП "Бишів", 2000 р.— ТОВ "Лан", 2002 р.— ПП "Лан" (голова Калашник І.М.).

В селі діє церква Пресвятої Богородиці Покрови, відкрита в 1992 році. До 60-річчя голодомору на сільському цвинтарі насипано курган та освячено хрест в пам'ять односельчан, жертв штучного голодомору 1932–1933 років, впорядковано місце масових поховань (1993 р.).

Центром дозвілля громадян по праву вважається сільський Будинок культури (директор Ступак В.П.). Пишаються бишівчани народним хором "Чарівник", виступи якого не залишають байдужими не тільки жителів району, але й міста Києва, області. Його учасники — лауреати та призери багатьох конкурсів. Молодь села залюбки відвідує репетиції народного самодіяльного ансамблю "Любисток", а ще ансамбль "Молодички", "Струмок", танцювальні колективи дитячий і дорослий.

Вже стало доброю традицією учасниками художньої самодіяльності, жителями села відзначати народні свята та обряди: День села (до свята Покрови), Івана Купала, Різдвяні колядки. Вшановувати односельчан, які загинули у Великій Вітчизняній війні на святі до дня Перемоги.

Історико-краєзнавчий музей (відкритий у 1983 р.) має велику кількість експонатів, який дає уявлення про багатовікову історію села від найдавніших віків, середньовіччя, визвольної війни в краї і до сьогодні.

Серед пам'яток архітектури збереглись будівлі лікарні (кінець XIX ст.), земського училища (1909 р.), адміністративний будинок (другої половини 30-х років). Археології — залишки городища, Змійових валів давньоруського періоду. Це пам'ять попередніх поколінь, яка дана нам у спадок.

Більшість вулиць асфальтовано, село газифіковане, забудоване добротними будинками. Через нього проходять дороги республіканського значення. Впорядковуються його вулиці (їх нараховується 18), парк, центральна садиба. В Бишеві в 1923 р. народився відомий український письменник Микола Якович Олійник, автор багатьох художніх творів. В місцевій школі навчався дитячий письменник Борис Чалий. Серед художників села Борис Бойко, Віктор Клименко

Катерина Григорівна Савченко нагороджена орденом "Мати-Героїня", виростила і виховала десятьох дітей.

ПІСНЯ ПРО БИШІВ

Мій дім, мій світ, моя завітна мрія.
Де б я не був, з тобою завжди я.
Моє життя, кохання та надія,
Мое село. Мій Бишів, біль моя.

Я бачу в снах тебе і свою хату
І неньку біля схилених воріт.
Стежину, що веде до того саду,
Де залишився із дитинства слід.

Село моє, безсоння і тривоги.
Куди ведуть мене шляхи мої?
Туди, крізь світ, до отчого порогу,
Де навесні співають солов'ї.

Село моє у пагорах й долинах
Над ставом верби линуть до води.
Тебе назавжди, рідне, не покину.
Хоч на хвилинку повернусь сюди.

В. Обуховський

З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ПОШТОВОГО ВІДДІЛЕННЯ В БИШЕВІ (1909–1913 роки)

Кожна людина, заклад, чи то будинок має свою історію, якщо вона звичайно, збереглася. Тим більше, що дослідження на цю тематику сьогодні, як ніколи, актуальні.

В історичному архіві довелось розшукати справу про відкриття пошти в селі Бишеві. На перший погляд, це міг бути якийсь документ, статистичні відомості. А виявилося, що це надто велика справа, яка включає в себе аж 158 документів: переписок, листів, рапортів, донесень, телеграм тощо. Через те вона і є цікавою, адже доносить до нас подих тієї епохи, прагнення чи світогляду наших земляків.

Відновлює в пам'яті вже майже забуті прізвища тих, кому випало прожити на безкінечній лінії історії свій певний відрізок.

Кількома словами хочу пояснити, чому в справі фігурує Волосний сільський сход. Річ в тому, що з 1866 року Бишів стає волосним містечком, якщо по-сучасному, то районним центром. Це адміністративна одиниця селянського самоуправління в дореволюційний період, туди входить волосне правління, волосний сход, суд, старшина, писар. Сюди ж входили службові особи та виборні від кожних десяти дворів — "десятидворці". Тому всі важливі питання вирішувались на волосному сході, віднесені до його компетенції. А що сільське самоврядування тоді було вірним, а його рішення законним, не підлягає сумніву.

Вперше питання відкриття в Бишеві поштового відділення було порушено в приговорі волосного сходу за № 4 від 29 січня 1909 року. Цього числа сход обговорював питання про незручності отримання усних кореспонденцій із фасівської поштової контори, а вони в тому, що контора знаходиться на відстані 20 верст, і жителі не мають можливості отримувати пошту щоденно. Тому кожному селянину для того, щоб отримати грошову чи заказну кореспонденцію, необхідно спершу було з'явитись у волосне правління, завірити там повістку, а потім відправитись на пошту, витративши для цього кілька днів (головним чином, пішки), що негативно позначається на добробуті населення Бишівської волості. На сході приймається рішення: "Всё это неудобство вынуждает нас ходатайствовать перед начальством об открытии в. м. Бышеве почтовой конторы, которая будет удобством не только для нас, а и для строящейся в сём году в Бышеве громадской больницы и двухэтажного училища, также строящегося в текущем году."

В чому і підписались жителі села Тихон Балабан, Іван Манько-Гера, Кузьма Коваль, Тихон Юрченко, Федір Депутат, волосний суддя М. Юрченко. А також виборні навколишніх сіл, що входили у волость, а це до 20 сіл.

В тому, що цей приговор постановлений правильно, за Бишівське Волосне правління, Київського повіту свідчить волосний старшина Яків Балабан і писар Маркевич.

Зразу ж це ходатайство було направлено пану Мировому Посереднику 1 дільниці Київського повіту. Посередники відали селянським управлінням і тому користувались широкою адміністративно-судовою владою. Але приговор сходу так і не набув подальшого руху, адже Посередники призначені Губернатором, фактично захищали інтереси поміщиків, а не селян.

Тому жителі волості, не дочекавшись вирішення питання, 4 лютого 1911 року знову збираються на сходку у складі 157 чоловік і тих, хто по закону мав право участі у сходці. Звернувши увагу на повідомлення в газеті Губернської Земської управи в 1909 році, що в Бишеві вирішено відкрити поштове відділення в першу чергу, що обрадувало все населення волості, і, оскільки до цього року воно не вирішене, волосний сход повторно порушує ходатайство про відкриття поштового відділення.

На кінець лютого справа дійшла до самого начальника Київського поштово-телеграфного округу, який, однак, повідомив, що для відкриття пошти необхідно, щоб зацікавлені особи чи громадськість надали таке сприяння казни, тобто, на

яких умовах це можна зробити: надати безкоштовно приміщення із 4–5 кімнат і кухні, з опаленням і освітленням; прийняти на себе безплатне перевезення пошти; внести одночасно 300 крб на витрати по заготівлі меблів і на канцелярські приладдя. І тут же. "так как местечко Бышев находится в центре довольно населенного (до 20 000 душ) района и в открытии там почтового отделения действительно есть необходимость, то я прошу удовлетворить жителей".

Здавалося б, справу волосного приговору було вирішено. Та де ж. Вона тільки набирала більшого обороту, "обростала" переписками, рапортами, уточненнями з приводу тих чи інших умов, передбачених вище.

Чи-то з причини непоквапливості царських чиновників, чи не бажання швидко розглядати справу, або такий вже надто детальний був розгляд справ чинним законодавством. Залишається тільки думати. Але мені здається, не відкидаючи і цих моментів, була ще одна причина. Хоч це прозвучить парадоксально, але 300 карбованців у волосного правління тоді не було. На той час це були просто великі гроші. Для обговорення з жителями волості умов для відкриття пошти 4 квітня 1911 року знову збирається сход, одним із питань якого було ввійти у відносини з єврейським населення Бишева про сприяння з їх боку у збиранні коштів. На що 16 числа на своєму сході єврейське населення згодилось виділити частину коштів. До початку цього століття в Бишеві їх проживала значна кількість. Ось їх імена, які можна знайти в документі : Меймар Любинський, Арон Вомсров, Лейба Стависький, Волько Рабинович, Янкель Хайкін, Берко Брачинський та інші прізвища можна прочитати на надмогильних плитах, які досі служать фундаментом однієї з комор нашого місцевого господарства.

Тим часом переписка між посадовими особами і волосним правлінням продовжувалась.

6 листопада 1911 року читаємо цікаву просьбу:

"Ваше превосходительство.

Пожалейте нас, сделайте милость, откройте почтовое отделение в м. Бышев Киевской губернии. Вы не можете вообразить себе мучений, которые мы претерпеваем и материальные расходы, которые не следует нести. Что делать, чтобы получить однако нечто столь простое, которое каждая страна жертвует (устраивает) для своих подданных, даже в самой маленькой деревушке Вы найдете почтовое отделение. Благоволите принять, милостивый Государь, уверение в совершенном почтении.

Антуанета Подгорская. Землевладелица с. Козичанки".

Таким чином, справа набуває форму тяжби. А як же до неї поставилась Київська Земська Управа, у відання якої теж входять подібні питання. Як видно із відповіді, земство не може взяти на себе перевезення пошти, так як має недолік коштів навіть на задоволення таких найсуттєвіших і невідкладних потреб як народна освіта, медицина, агрономія. Хоча просить не відмовити в 1912 році в Бишеві відкрити поштове відділення.

Питання мало-помалу просувалось. Начальник Київського поштово-телеграфного округу просить в листі повітового справника прислати йому "статистические сведенья о названом местечке и прилегающих к нему населенных

пунктов, жители коих пользовались бы услугами открытого там почтового отделения". Такі дані на чотирьох листках складені. Великі за форматом, красивим почерком написані вони становлять певний інтерес для краєзнавців, адже мають відомості про населення, кількість землі, наявність тих чи інших промислових об'єктів, прізвища поміщиків тих сіл, які входили в Бишівську волость.

Обмежимось лише волосним центром. На 1912 році в Бишеві проживало 6834 осіб, урядові заклади — Волосне управління, двокласне земське училище, земська лікарня, земський склад сільськогосподарських знарядь і машин, 35 торгових лавок (річний оборот яких від 200 до 1200 крб), два помістя, одне в оренді, а також поміщицька і селянська земля. І хоча Віце-Губернатор Києва в лютому того року дав дозвіл на відкриття пошти, все ж до його реалізації мине більше року.

Жителі в прагненні добитись виконання приговору свого сходу не зупинялися ні перед якими високопоставленими сановниками, часто особисто просили їх сприяти тому. Цікавий лист від жителя Бишева Костянтина Федоровича Орлова на Ім'я Начальника Поштово-Телеграфного Округу. Оскільки для відкриття пошти треба підрядника, він взяв би на себе обов'язок її доставляти. Орлов покірно просить його дати розпорядження возити пошту і зобов'язується роботу виконувати в точності і акуратно. Плату просить 230 крб за рік.

На основі рапорту за червень 1912 року Головне управління повідомило, що відкриття поштового відділенні в Бишеві намічене в 5 чергу проекту розвитку поштової сітки імперії, тобто в 1916 році, причому "ускорение этого мероприятия может последовать в том только случае, если со стороны местных жителей будет оказано в этом деле полное содействие".

Хоча уже в 1913 році в названому населеному пункті могли бути організовані деякі поштові операції. Все таки вирішено було відкрити пошту весною 1913 року, зі штатом начальника і листоноші з оплатою 240 крб на рік. У Бишівське волосне правління прийшов запит прислати план приміщення, в якому мало бути розміщене відділення.

Вирішено було віддати під пошту колишній будинок волосного правління. Він був великий, вміщав у себе багато кімнат, де б знаходились не тільки кімнати для поштових відправлень, але й квартира начальника й листоноші. Будинок з одного боку прилягав до вулиці, а з другого, з присадибними ділянками, виходив до земської лікарні.

Але потрібен був ще деякий ремонт, щоб у визначений строк можна було відкрити пошту. Документи за березень 1913 року даються вже на ім'я начальника Бишівського відділення, на нього було обрано Мельника (з Фастова). Йому доручається: зайнятись приготуванням до відкриття відділення, розмістивши особовий склад в будинку волосного правління: заїхати у Фасову, де в начальника місцевого відділення отримати меблі, казенні посилки з книгами, блокноти, іменними речами, зброєю; про відкриття відділення повідомити по телеграфу, а також до відома місцевих та навколишніх жителів через посередництво поліції і власних оголошень. В 7 пунктах цього наказу начальник округу Жарков С.Г. звертає увагу

на особливість деяких відправлень. Зокрема "подаваемую на имя Государя Императора, Государынь Императриц и Августейших детей Их Величеств корреспонденцию отправлять установленным порядком в особых пакетах, строго соблюдая при этом указания". А митні платежі відправляти своєчасно в Київське казначейство. Нарешті телеграма, подана 11 квітня 1913 року, свідчить:

"Петербург. Начальнику главного управления. Открыто почтовое отделение в местечке Бышев Киевской губернии № 507. Нач. округа Жарков".

Таке повідомлення було відправлено і Київському генерал-губернатору. Цю дату можна вважати днем народження бишівської пошти.

Адже на листах, документах, які йшли звідти, з'являється свій штамп, прикладається печатка поштового відділення, хоча й з двоголовим царським орлом. На цьому можна було б і закінчити справу, якби не з'явилися проблеми уже з боку волосного правління, яке будинок хоч і відремонтувало, але ряд недоліків все ж залишило. Про це й було складено акт за підписом земського лікаря І.Яровицького, листоноші Осипенка, а також бишівського поліцейського урядника.

Якщо волосне правління взяло на себе права з організації і діяльності пошти, то її начальник Мельник просить примусити правління виконувати взяті на себе обов'язки. Дійшло до того, що помічника діловода управління округу П. Богуша в серпні було направлено на місце для з'ясування ситуації. Як пояснив йому місцевий майстер Антон Шаповал, він вказував на недоліки в приміщенні, але до нього правління не прислухалося. Оглянувши містечко, діловод поштового управління залишає ще одні відомості: "Бышев застроен исключительно крестьянскими и еврейскими избами; имеется только земское здание для училища и дома волосного правления, священника, псаломщика, ксендза, агрономического склада...".

Виникла ситуація, за якої потрібно було шукати новий будинок під поштове відділення. Тут знаходимо просьбу, яка мене особисто вразила безкорисливістю і прагненням зробити добро людям. А суть в тому, що "местный священник, подписался под настоятельным прошением, предлагая свой дом, находившийся в центре местечка и состоящий из 4-х комнат, бесплатно на зиму под контору, а весной, войдя в известные отношения с Волосным правлением обязуется выстроить дом специально приспособленный под почтово-телеграфную контору".

Чогось подумалось про день сьогоднішній, а чи могло подібне статися в наш час. Переконаний, що ні. Це той священик церкви св. Покрови Бишева, освічений і чуйний до людей, вертаючись з куском хліба з Києва в голодний 1933 рік був по-звірячому вбитий десь в мотовилівському лісі, похований миром коло церкви. А в кінці 70-х років його прах зазнав наруги вдруге, побудувавши на його останках шкільний гуртожиток, а, можливо, й викинувши їх під час робіт. Ось така виходить незручна історія. Все ж жителі повідомляли, що життя Бишева значно віддаленого від залізниці, з відкриттям лікарні, що на свої кошти побудувала княжна Радзівіл, агрономічного пункту, земських закладів освіти, зокрема училища, школи, а заодно і поштового відділення пішло швидкими кроками вперед.

Так, Бишівське поштове відділення лише за час 11 квітня по 1 серпня 1913 року принесло доходу 258 крб, були проведені такі операції: переводів

прийнято 445, а видано 270, цінних листів відповідно 5 і 105, заказних відправлень прийнято 236, видано 276.

Але життя не стоїть на місці. Витримавши в довготривалій боротьбі з міністерствами, відомствами, посадовими особами, жителі Бишева, тим часом ставили інші питання покращення свого добробуту. В цій надто великій справі останній документ, приговор волосного сходу, скликаний його старшиною Гаврилом Позняком 27 квітня 1914 року з відома і згоди Мирового Посередника з 208 осіб, із загального числа 266 десятидворних виборних і 34 посадових осіб, які мають право голосу. Вони мали судження про те, що "м. Бышев и прилегающие к нему сёла и деревни, значительно прогрессируя в коммерческом отношении, весьма нуждаются в осуществлении в том же м. Бышеве телеграфа, как учреждения значительно служащего быстрым поднятием благоустройства населения". Але надати будь-яку матеріальну допомогу в цьому населення волості не може, тому що на пошту воно вже потратило значну суму. Цією постановою сход вийшов з клопотанням перед вищестоящими інстанціями про перетворення бишівського поштового відділення в поштово-телеграфне, на кошти казни.

Але через кілька місяців світ буде втягнутий в пучину першої світової війни, і буде не до вирішення цих та інших питань. Зійде з арени історії й сам царизм, а з ним і створені органи влади, зокрема сільський сход. Ті сподівання мати хоча б більш-менш пристойне життя в умовах царизму, могли бути здійснені лише в разі спільного прагнення, поваги до закону, а також до землі, на якій живемо і відповідальності за неї.

Тільки на початку 40-х років XX століття на пошті з'явиться телеграф в новому будинку, який, на жаль, до сьогоднішнього дня не зберігся. Зараз же послугами пошти користуються нащадки тих, хто починав цю благородну справу багато десятиліть тому. І знаходиться вона в добротному будинку.

Отже, Бишівському поштовому відділенню минуло 90 років з часу заснування. Шана і вдячність моїм землякам за таку потрібну і благородну працю.

В. Обухівський

ОСВІТА В БИШЕВІ

Історія освіти в Бишеві нараховує не одне десятиліття, а займає майже півторавіковий проміжок часу. Ще напередодні реформи, в 1858 році в селі було відкрито церковно-приходську школу при церкві Пресвятої Богородиці. Цей навчальний заклад розміщувався в двокімнатному будинку. В одній кімнаті знаходився клас, де навчалося 30–35 дітей, в іншій жив учитель. "Навчальна програма" школи складалась із закону Божого, слов'янського читання, церковного співу. Викладання проводилось російською мовою, українська заборонялася.

В 1914–1915 роках цією школою завідував Никодим Божкевич, згодом його замінив священик Андрій Надемський. Це була грамотна і поважна людина в

селі, до нього в науку віддавали своїх дітей селяни, з ним радились в буденних, життєвих справах.

В тісному класі одночасно навчалося три групи, з якими працював один учитель. Найбільше учнів налічувала перша та друга групи, а в третій було лише 5–7 учнів, вона була випускною. В цій групі навчались діти тільки заможних селян. Це Шевченко Іван Васильович, Юрченко Яків Трохимович, Бенківський Михайло Григорович.

Вивчення предметів було поділено по групах: в першій вчили граматику, в другій — часослов, в третій — "Историю Ветхого и Нового Завета". В церковній школі, як і по всій тогочасній Російській Імперії, вчились тільки хлопчики. Кожне заняття починалось читанням молитви. Контроль над навчанням здійснював інспектор шкіл. До 1900 року в школі працювали вчителі Садовська, Гук, Ткаченко, Кравченко.

В 1908 році в Бишеві зі старої дзвіниці земство збудувало друге приміщення під школу. Навчання вже було п'ятирічним. З 1900 по 1910 роки Бишівську школу закінчило більше 200 учнів.

В 1909 році на кошти земства відкрито двокласне парафіяльне училище. В ньому вже була своя бібліотека, причому, здійснювалась безкоштовна видача підручників за рахунок земства. В училищі викладався новий предмет, так звана військова гімнастика. Училище мало 3–4 класи. На його утримання державою відпускалось кредитів на суму 1246 крб (на півроку), а на обладнання 1303 крб.

Заробітна плата викладачів училища складала 480 крб на рік. За архівними даними січня 1914 року вчителька Євгенія Андріївна Кременська одержує утримання 360 крб, при квартирі. Закінчила вона повний курс Київського другого жіночого училища духовного відомства. Катерина Буйницька 1892 року народження закінчила в 1910 році курс першого Київського училища. Будинок цього земського училища зберігається в селі й донині.

Після громадянської війни на базі училища в 1919 році у Бишеві відкривається семирічна трудова школа, в якій навчалось 150 учнів. Першим директором цієї школи був Петро Олександрович Соловков. Наступного року в приміщенні панського будинку відкрито першу в селі хату-читальню, в якій грамоти навчав Шаповал Іван Васильович. За перше десятиріччя кількість учнів у селі зросла у 5–6 разів, вчителів у 8 разів.

У семирічній школі з'явились нові предмети: природознавство, хімія, географія, історія. Закон Божий вже не вивчали. З'явилися наочні посібники. Були створені майстерні по металу, столярна, швейна. Учні ремонтували сільськогосподарський реманент, робили гвіздки, нарізували гвинти та гайки. В столярній майстерні виготовляли столи, табуретки, шкільні парти, дошки. Надходили замовлення від різних організацій району. Працювали по 2–3 години на день, а іноді доводилось працювати і в вихідні. Отримані за роботу гроші використовувались для допомоги учням у придбанні одягу, взуття, зошитів, а також — поповнення бібліотеки новими книгами.

Школярі також працювали на пришкільних ділянках. Під керівництвом досвідченого агронома із райземвідділу вони вирощували нові сорти картоплі, буряків, кукурудзи, помідорів. Насіння роздавали колгоспам та селянам. На

районній сільськогосподарській виставці школу за дослідницьку роботу було нагороджено грамотою.

Вчилися в школі учні з багатьох сіл, в зимовий період вони проживали в шкільному інтернаті.

Спочатку в Бишеві був один піонерський загін. І значну частину його становили діти з навколишніх сіл. Загін був базовим у районі. На нього спирався райком комсомолу. Дуже важливою справою піонерів був лікнеп. За завданням піонери готували приміщення до вечірніх занять з дорослими. Самі проводили заняття по хатах тих , хто не міг відвідувати школу. Багато уваги і часу приділяли піонери збору вторинної сировини, допомагали годувати молодих телят, озеленяли дороги.

Першими піонервожатими в школі були Крисан та Медведський.

Влітку 1929 року в Бишеві відбувся перший районний піонерський зліт. Багато хто з випускників весною 1930 року були направлені на навчання в технікуми, фабрично-заводські училища. По-різному склалася їх доля. Стали письменниками Богдан Чалий, Микола Олійник; Іван Попович льотчик — Герой Радянського Союзу.

Багато з них не повернулися з фронтів війни 1941–1945 років.

В 1930–1932 роках після Соловкова Директором школи став У.І. Терещенко, а в голодний 1932–1933 навчальний рік Солодкий, який був на посаді аж до 1935–1936 навчального року. Завдяки його зусиллям, весною 1933 року в школі було запроваджено гарячі сніданки.

В 1934–1935 навчальному році в Бишеві відкрився 8-й клас, що було першим кроком до середньої освіти.

Через рік директором школи став О.Ф. Підлісний, який пробув на цій посаді три роки. Завучем і вчителем математики Кохак М.Д., російської мови і літератури — Фатюк М.І., української мови та літератури — Братащевська О.А., німецької мови — Штенбер О.М., музики — Рудь Г.Ф., природознавства — Кушніренко А.Т., історії — Квасневський С.П., піонервожата — Пархоменко М.Й., трудового навчання по металу — Дубина М.М., по дереву — Кузьменко П.Д. Вчителем молодших класів була Криворучко М.Ф.

Класи трудового навчання знаходилися в приміщенні школи чи училища, яке називалось ремеслене (колишнє земське училище). В школі організовано харчування: пшоняний суп і маленький шматочок хліба.

У селі по вулиці Чапаєва було ще приміщення початкової школи у хаті колишнього заможного селянина Грузинського, а також на хуторі Ферма та селі Горобіївка, де вчителями були Дзюбаненко О.І., Борис Л.Я., Андрійко К.П.

У Бишівській середній школі здобували знання учні з Пашківки, Чорногородки, Яблунівки.

Першими випускниками були активісти-комсомольці: Чалий Богдан, Завадська Н.П., Ольшанівський Я.О., Дженджера О. М. та інші.

Тоді школу закінчили більше 30 юнаків і дівчат. Більшість із них здобула педагогічну освіту.

В 1940–1941 навчальному році директором школи став учитель музики Рудь Г.Ф.

Тоді у школі працювало 28 учителів і навчалось 400 дітей.

На початку Великої Вітчизняної війни школу перетворили на казарму, спалили всі меблі і знищили всі навчальні цінності.

Отже, в 1941–1942 навчальний рік і частина 1942–1943 н.р. діти не навчалися, а після звільнення села в листопаді 1943 року багато дітей прийшло до школи. Директором середньої школи було призначено колишнього партизана Фещенка І.П. Було вперше запроваджено двозмінне навчання, яке тривало до 1972 року.

В 1944–1945 навчальному році директором школи стала Фатюк М.І., вчитель російської мови та літератури.

У 1945–1946 навчальному році педагогічний колектив очолює Кержнер Ф.М., яка потім працювала завідуючою райвно.

У червні 1946 року повністю відбудована середня школа. В 1946–1948 роках директором школи був Рудич С.Ю. Майстрами своєї справи були Єршова О.В., Юрченко К.П., Пославська А.С. та інші.

У 1948–1949 навчальному році директором школи працював Горобець М.А., в 1949–1956 роках — Ельзон С.Г., який у 1956–1959 роках був завідуючим Бишівським райвно, у 1959–1966 роках — завідуючим Макарівським райвно; в 1966–1981 роках директором Немішаєвського радгоспу-технікуму Бородянського району. За цей час школу щорічно ремонтували силами вчителів, учнів, громадськості села, завозили підручники, зошити, наочні посібники, художню літературу тощо. Надходили нові програми, в яких вводили трудове навчання. Хлопці навчалися в майстернях по дереву і металу, а дівчата вчились шити на швейних машинах. Пізніше в школі почали вивчати тракторну справу.

В 1950 році придбали повний комплект духового оркестру, яким керував вчитель музики Дворський М.П.

З 1951 року у школі почали проводити фіззарядку під музику духового оркестру. Фізруками на той час працювали Закалюжний М.Г. та Юрченко О.А. В цей період у школі навчалося 1200 учнів.

До 1955 року навчання у 8–9 класах було платним. У 1954–1955 роках із 58 випускників 3 учні закінчили школу із золотими медалями: Клебан Я., Валейтьонок Р., Качура В. Качура закінчив ВУЗ, став кандидатом біологічних наук, Лауреатом Премії Ради Міністрів СРСР, був заввідділом генетики та біотехнології інституту бджільництва УААН.

У 1955–1956 навчальному році в школі запроваджено виробниче навчання широкого профілю. Тоді ж була створена учнівська виробнича бригада, школу радіофіковано. Директор започаткував туристські походи та подорожі.

Наступні 14 років посаду директора обіймав Клебан Ю.Г. При ньому школа домоглась високих показників у навчально-виховному процесі. На її базі проводились районні семінарські заняття директорів шкіл, вчителів.

З 1959 року розпочали роботу чотиримісячні підготовчі курси для вступу до Київського університету ім. Т.Г. Шевченка.

З 1960 року школа перейшла працювати в одну зміну. В ній вчилось тоді 560 учнів. Почали працювати нові кабінети: фізики, хімії, біології, спортивний зал та бібліотека. Подібних кабінетів у районі тоді ще не було.

В цей період на території школи закладено фруктовий сад та посаджено багато декоративних дерев. Школа завела кролеферму. Почала працювати музична школа. З 1967 року в школі встановилася добра традиція — вечори зустрічі випускників минулих років.

За цей час в Бишівській школі одержали освіту 720 юнаків та дівчат. Багато з них закінчили вищі учбові заклади, 280 стали вчителями, 53 інженерами, 86 — спеціалістами сільського господарства, лікарями, військовими та спеціалістами інших професій.

З 1967 року у школі розпочинається вивчення автосправи, працювало 5 груп подовженого дня. Розпочинається будівництво нового приміщення школи. В 1971–1972 році в школі навчалось 600 учнів, працювало 40 вчителів.

1972–1973 навчальний рік розпочався в новій школі, де були створені всі умови для навчання і виховання школярів. Школа перейшла на кабінетну систему навчання.

З 1973 по 1978 роки школу очолював вчитель географії Самійленко Г.В., а з 1978 по 1994 — директором школи працювала вчитель фізики Шейко Т.І. За сумлінну працю у справі навчання і виховання учнів вона була нагороджена значком "Відмінник народної освіти СРСР". А мудрим порадником поряд із нею працювала заступник з навчально-виховної роботи Наєнко Г.М. За цей час було побудовано приміщення шкільного гуртожитку. І саме в Бишівській школі, в одній з перших в районі, було відкрито нульовий клас.

У 1989–1990 навчальному році відбувся випуск цього класу, який був багатий медалістами — 7 золотих і 4 срібні медалі.

У 80-х роках у школі працюють вчителі, які віддали справі навчання і виховання дітей весь свій педагогічний талант. Це вчителі української мови та літератури Москаленко М.М., Коба Л.М., вчитель російської літератури Ройтман А.М., хімії Максимчук Г.Е., вчителі математики Руденко Н.Г., Кузьменко Л.А., вчитель історії Сушко Т.Я. А вчитель біології Стеценко А.С. за високі показники в роботі була удостоєна звання "Заслужений вчитель УРСР". Саме під її керівництвом юннати школи займалися виведенням нових сортів картоплі, закладали і проводили різноманітні досліди на навчально-дослідних ділянках, у шкільній теплиці. Результати своєї роботи юні дослідники демонстрували на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства у Москві. Багато випускників стало гордістю школи, зокрема, Симоненко Зоя Яківна, золота медалістка, працювала в держадміністрації Московського району м. Києва, Костецька Тамара Степанівна — українська поетеса, Головко Микола Леонтійович — ректор Академії праці і соціальних відносин, Коваленко Сергій Павлович заступник голови державної податкової інспекції України, Бойко Борис — художник та інші.

У 1990–1991 навчальному році було введено нові курси — народознавство, рідний край, етнографія і фольклор України, українознавство. Почала діяти Рада школи, створено комп'ютерний клас. Відкрито музей "Світлиця" (керівник Радченко Н.В.), де зібрано експонати матеріальної культури та предмети побуту жителів села. У вересні — жовтні 1994 року члени клубу "Відродження", що діє при музеї, включились у Всеукраїнський огляд музеїв і зайняли перше місце в області.

На високому рівні поставлена в школі краєзнавча робота. Вона приведена у відповідну систему і має свої результати, які представлено на обласній педагогічній виставці "Освіта Київщини". Гордиться школа історико-краєзнавчим музеєм, заснованим у 1983 році вчителем-методистом історії В.В. Обухівським. В ньому зібрано багатий матеріал з найдавніших часів до наших днів: пам'ятки далекого минулого, знайдені під час археологічних розкопок, предмети старовини, залишки зброї періоду Великої Вітчизняної війни, листи з фронту, документи, фотографії, особисті речі відомих людей села. В музеї зберігається понад тисяча експонатів "малої історії" різних періодів. Музей має сертифікат, а наказом Міністерства освіти за № 272 від 03.07.2000 року історико-краєзнавчому музею присвоєно звання "Зразковий музей" при закладі освіти.

Під керівництвом вчителя-методиста в школі вже багато років проводиться науково-дослідна, пошукова робота. Так, члени Малої Академії Наук вибороли ІІІ місце у Всеукраїнському конкурсі — захисті наукових робіт, отримали диплом в республіканському конкурсі "ХХ століття. Доля людини".

Подібну роботу проводять і юні історики вчителя-методиста Радченко Н.В. Зокрема, їх робота "Шкільна стежина довжиною в століття" зайняла ІІІ місце у Всеукраїнському конкурсі.

Значного успіху досягла школа і в туристсько-краєзнавчій роботі. Під керівництвом вчителя географії Шестака С.О. учні беруть найактивнішу участь в шкільних та районних предметних олімпіадах, отримуючи призові місця, вирушають в туристичні походи стежинами рідного краю до Криму, на Кавказ, в Карпати.

З 1994 року по даний час школу очолює відмінник освіти України, вчитель фізики Корж З.С. Поряд з нею її помічники — заступник з навчально-виховної роботи Гладких Н.І., з виховної роботи — Фещенко О.І. За цей період школа досягла значних успіхів у навчально-виховному процесі, стала базовою в районі. З 1997 року в школі запроваджено вивчення автосправи, де учні старших класів мають змогу отримати права водія автотранспорту. Дівчата 10–11 класів навчаються технології пошиття жіночого одягу. Учні 8–9 класів вивчають шевську справу.

Останнім часом школа встановила дружні зв'язки з подібними закладами освіти м. Києва. Серед педагогічного колективу, який налічує 36 учителів, працює два вчителі-методисти, два старші вчителі, 16 з вищою категорією.

В школі навчається 560 учнів з Бишева, навколишніх сіл Яблунівки, Чорногородки, Соснівки, Козичанки, Вільного.

За останні два роки школу закінчило 128 випускників, з них 9 — із золотою та 2 зі срібною медалями.

Навчальний процес у школі — це течія річки: несе свої води далі, долаючи ті чи інші перешкоди. Підняти престиж знань не втрачаючи виховного елементу — таке сьогоднішнє завдання школи. З вдячністю ставишся до тих, хто стояв біля витоків школи, хто протягом багатьох десятиріч гідно ніс і несе почесне звання вчителя, вихованця Бишівської середньої школи.

В. Обухівський

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН НА ТЕРИТОРІЇ КОЛИШНЬОГО БИШІВСЬКОГО РАЙОНУ В 1941–1943 рр.

Коли на початку літа 1941 року німецько-фашистські війська вторглись в межі України, на її заході активізувались дії членів Організації Українських Націоналістів, одержимі ідеєю самостійної Держави, у Львові, 30 червня було проголошено відновлення української державності. У відповідності до плану боротьби за її утвердження в різних регіонах України були створені так звані "похідні групи". Готуючись до активної роботи в цьому напрямі члени групи проходили відповідні вишколи: пропагандистський, військово повстанський та організаційний. З метою громадської та адміністративно-державної діяльності докладно знайомились з новітньою історією, географією області, до якої мали призначення. Для кращої організації і керівництва групи були поділені на рої, очолювані провідниками. Кожній групі розроблялись докладні маршрути, давались конкретні вказівки щодо діяльності. З подібним планом кожна група була заздалегідь ознайомлена. Всього в поході взяли участь до 5000 чол.

У липні 1941 року крім раніше організованих, була створена ще й Київська група провідних членів ОУН та їх прихильників до 30 чол. На неї покладалось відповідальне завдання: повторити у Києві проголошення Акту про відновлення Української держави. Очолив цю групу Василь Кук, полковник, згодом головний командир Української Повстанської Армії.

Безприкладний на той час похід на Схід, який організували учасники українського визвольного руху, був складовою частиною повстанського плану, основаного на організації сил народу на створення власної держави. Це справді грандіозний план, елементами якого мало бути створення на місцях органів влади, з залученням якомога більшої частини свідомого населення до державотворчих процесів. Хоча й в умовах тогочасної німецької окупації, взяти справу в свої руки, створити власні владні структури, підготувати український народ до сприйняття національної ідеї, а якщо ситуація потребує, то й підготувати до повстання — такими головними були засади їхньої програми.

Через тиждень після окупації Бишева (10-го липня). Сюди із Західної України прибула подібна група українських націоналістів у складі 25 чол., вони зразу ж зайнялись влаштуванням влади на місцях. Роз'їжджали по селах Бишівського району, збирали сходки населення, одночасно проводячи агітаційну роботу в націоналістичному дусі і організовуючи вибори в місцеві органи влади. Призначали сільських старост (виборно-посадова особа в дореволюційному українському селі) вибирали сільську управу. Цією групою керував представник центру ОУН Сак, вчитель історії жіночої гімназії, а також Цицик Микола. По всім колгоспам Бишева, а їх було п'ять, вони провели спільні для всього населення сходки, на яких були вибрані старости сільських общин (колгоспів), а також по десять чоловік уповноважених для вибору сільського старости і районної управи по райцентру Бишів. Ось як повідомляв своє керівництво провідник похідної групи ОУН Міка про свій візит на Бишівщину:

"Люди в Пашківці й Бишеві так само, як і всюди інде, відносяться до нас назвичайно прихильно просто одягають нас допитуються, помагають, харчують чим можуть (самі ледве животіють, бо нема ніяких запасів й нема млина). Свідомість доволі велика, хоча ще є помітний страх перед поворотом більшовиків. Ми впроваджуємо нові власти порядок й урохомляємо господарське життя в колгоспі. Опір проти колгоспу є загальний і стихійний.

Голови й заряди колгоспів — старі й нові — також ненавидять колгоспи.

У жінок на селі прекрасна українська мова, аж любо слухати".

Цей провідник привіз і віддав до друку в місцевій типографії такі документи:

1. Заклики, у Самостійній Українській державі кожний селянин став самостійним, заможним господарем.

2. Витяг із постанов II ВЗ ОУН — Вступ, Програмові і політичні цілі.

3. Відозви до робітників.

21 липня 1941 року відбулися вибори районної управи. До неї увійшли: Депутат Архип, Грибовський Дмитро, Литвиненко Андрій, Коба Іван. Головою районної управи Бишева було обрано Приліпенка Дмитра. Після виборів представник центру ОУН запитав його кому він тепер буде служити, німцям чи українському народу. На що Приліпенко Д.Д. ствердно відповів, що своєму народу.

Тут же новообрані в управу були посвячені в програмові цілі організації, яка бореться "за визволення українського народу від іноземців, як російських, так і німців, і за створення Самостійної України". Серед інших було поставлене завдання організувати групи й "ланки" в районі шляхом підбору більш благонадійних людей, націоналістично налаштованих.

В ці групи входили: в районні 5–6 чоловік, сільські 3 чоловіка — "ланка". Перед ними ставилося завдання збору зброї та боєприпасів для ОУН і зберігання їх до повстання.

Націоналістична організація Бишівського району Київської області складалася із однієї групи і п'яти ланок. Членами групи стали: староста сільської управи с. Чорногородка Терещенко, Терновий Михайло з с. Соснівка, Давидюк Василь с. Юровка, Дядюк Леонтій с. Грузьке, Полозюк Григорій с. Вітровка.

На них покладалась відповідальність організувати ланку у своїх селах. Таким чином, кожен із членів районної управи створював подібну ланку і проводив вербування нових членів.

За час існування націоналістичної організації в Бишівському районі головою районної управи і ленами групи було створено п'ять ланок, а отже до її складу входив 21 чоловік.

Що стосується її керівника Приліпенка Д.Д. він систематично проводив агітацію серед населення. Для чого серед провідників ОУН отримував пропагандистську літературу, головним чином, "ідеологічний вишкіл". Оскільки своєї підпільної типографії не було, подібні матеріали отримувались від керівництва Васильківської організації ОУН (представник Цицик). Яка, з метою конспірації, була закопана в саду голови управи. Серед населення Бишева проводилась

активна робота по підтримці повстання, яке готувало ОУН, а також залучення нових членів в організацію.

Керівник підпільної організації ОУН по Бишівському району Приліпенко Дмитро Давидович народився в 1890 році. Служив рядовим у царській армії з 1915 по 1917 рр. Спочатку був у Горійському полку, а потім в інженерній дружині в Румунії. Входив до складу комітету солдатських депутатів. В 1918 році за участь в партизанському русі був заарештований німцями, в камері утримувався 8 місяців. Восени того ж року визволений Директорією. З 1919 по 1921 рік працював на посаді Бишівського волосного земельного відділу. А з 30-х років до початку війни завідував хлібопекарнею.

Бишівська районна націоналістична організація в своїй діяльності керувалась такими положеннями українського національно-визвольного руху:

1. Ми, Український народ, який в минулому був під ігом татар, поляків, царської Росії і в даний час більшовиків, терпіли завжди поразки і не могли встановити свою самостійну Україну.

Організатор і керівник українського народу Степан Бандера має об'єднати в єдине ціле народ.

2. Для успішної боротьби з більшовиками, організувати в селах групи, які мають складатися із перевіреної інтелігенції. В основному, молоді, вчителів, грамотної молоді всіх професій, комсомольців і з співчуваючих комуністів.

3. Створювати групи не більш як із 8–10 чоловік. Кожному члену групи організовувати самостійні групи з таким розрахунком, щоб члени однієї групи не знали інших.

4. Всю свою роботу проводити в глибокій конспіративності і зо всією наполегливістю.

5. Не залучати в групи людей неграмотних і похилого віку, а також тих, хто викликає підозру, з метою виключення випадків зради з боку членів групи.

6. Об'єднана організація українських націоналістів визволить Україну і на скликаному в Києві з'їзді створить Українську державу.

Члени організації зобов'язані були прийняти присягу:

"Вступаючи в ряди націоналістичної організації, я клянусь виконувати всі накази своїх керівників і бути відданим справі націоналістів в боротьбі за створення самостійної Української держави. Бути в своїй роботі конспіративним і зберігати в суворій таємниці всю роботу організації. Ні страх, ані смерть, ніяка інша кара не примусять мене викрити українських націоналістів і їх роботу".

Будучи вибраними до органів місцевої влади, члени організації повинні були направляти свою роботу не на користь, а на шкоду німецьким окупантам, на проведення агітаційно-пропагандистських заходів.

Крім уже відомих Сака і Цицика Миколи (окружний керівник ОУН трьох районів: Бишівського, Васильківського і Фастівського), хто організовував і координував роботу Бишівської районної організації, були "Донський" та Скузь.

На перших порах діяльності, організація мала певні труднощі в проведенні роботи у зв'язку з переслідуванням німецькими властями оунівців. Для ведення агітації не доставало й відповідної літератури.

По прибутті націоналістів в Бишів ще в липні 1941 року, вони почали використовувати типографію, яка існувала до війни і де друкувалась районна газета "За більшовицькі колгоспи". Саме в ній почали виготовляти й відповідну друковану продукцію: листівки, звернення, плакати. Працювали до середини серпня. Потім вона була розібрана. До того ж в Бишівський район мала прибути німецька польова жандармерія і розміститися для постійного перебування. Частину розібраної типографії перевезли в одну із шкіл і там заховали. Туди ж пізніше перевезено було чотири ящики алфавіту і прес. А на початку 1942 р. устаткування Бишівської районної типографії таємно переправлено до Києва, звідки члени організації і отримували пропагандистську літературу.

Ще про один епізод перебування в Бишеві членів похідної групи розповів багаторічний в'язень сталінського ГУЛАГу Володимир Покотило (уродженець с. Пашківка) в матеріалі з красномовною назвою "Лицарі золотого тризуба" (журнал "Слово і час" № 9, 1992 р.).

До нього прибув Гринь Кайстренко, розшукав його і не гаючи часу, кинув: "Збирайся. В мене гості з Галичини ". Разом з ним поїхали Кіндрат Шевченко — керівник капели бандуристів та Іван Третяк. Невдовзі усі четверо були на бишівській конспіративній квартирі Гриня, що знаходилась на околиці містечка, де починався грузецький шлях.

Познайомилися з прибулими. Серед представників галицьких націоналістів Богдан, шеф центрального зв'язку з Проводом, Чорнота та Ковалишин. У бесіді з ними Богдан пояснив, що "вони не збираються нав'язувати нам свою волю, бажають биш обопільної згоди, бо тільки в єдності сила".

А після закінчення наради Кайстренко Гринь повідомив, що на бишівському кладовищі має відбутися громадянська панахида по закатованих енкаведистами борцях за вільну Україну.

Один із західників Чорнота незабаром навів зв'язки з місцевим підпіллям і мав на меті формувати боївки та в районі Мотовилівки натрапив на німецького офіцера. Втікаючи від нього був тяжко поранений. Скривавленого, напівмертвого привезли його у Білу Церкву в гестапо. Нікого не видавши зі своїх друзів, загинув у муках, "доказавши свою вірність ідеї національного визволення".

Говорячи про підготовку збройного повстання проти німецьких окупаційних властей, члени організації мали готувати зброю. Ця відповідальна ділянка роботи була доручена Юшко Петру, який на той час працював старостою Бишева. Він, разом з іншими членами ОУН організував збір зброї на полі, кинутої частинами військ, що відходили на схід. Більша частина придатної для використання зброї: автомати, 20 гвинтівок особисто старостою закопана на його садибі. Постійно наражаючись на небезпеку з боку ворога, Юшко П. переховував у себе 2–3 націоналістів. В нього ж знайшов собі постійне пристанище колишній гімназист із Холма, що володів неабияким талантом підробляти чужі підписи, німецькі печатки, штампи тощо.

Колишній діяч ОУН-УПА Л.С. Павлишин, котрий в цей період бував у Бишеві і особисто знав старосту, згадував, що той ділився з чужими людьми навіть

останньою ложкою, хоча й сам не мав того хліба. "Ще одна характерна прикмета була в старости: він обзивав німців "печеними гадами" навіть у їх присутності".

Та в липні 1942 року Юшко Петро мабуть через те, а може й за допомогу радянським партизанам був заарештований гестапо, зброя вилучена. За її збереження розстріляний, а його документи повернено дружині. "Попри всі вади, була це доброго серця й щирої душі людина" (В. Щиглюк "...як роса на сонці". Львів, 1992 р.).

Членом новоствореної організації став і Грибовський Дмитро Корнійович. Він разом з односельчанами був призваний до армії. Та коли 10 липня 1941 року вони прийшли на збірний пункт Бишівського райвійськкомату для відправки на фронт, то не побачили на площі перед ним жодної живої душі, окрім новобранців. Очевидно військкомат було попереджено про швидке наближення ворога. Постоявши деякий час, призовники почали розходитись по своїх домівках. І справді на розі вулиць Комсомольської й Кірова (сучасні назви) їх зупинив німецький патруль, який їхав попереду колони з військовою технікою, що вступала в райцентр.

Німецький офіцер ламаною російською запитав Грибовського Д.К. чого й звідки вони йдуть і почувши у відповідь, що мали їхати на війну, не без пихатості заявив: "Війна для вас скінчилась!".

Незабаром для підпільної роботи Грибовський Д.К. підібрав Форостовця Онуфрія Корнійовича, Форостовця Сидора Тарасовича, Самойленка Семена Хомича (староста сільської управи), Клименка Федора Яковича та Міщенка Федора Ілліча (управитель громадських господарств), в 1943 році розстріляний німцями, Свертоку Тараса Прокоповича. Всі жителі села Грузьке.

В селі Леонівка на посаду старости вибраний Цесаренко, управителем господарств — Щербак. Так активно велась робота по залученню нових членів в організацію.

Через кілька днів відбулись ще одні таємні збори, на яких були присутні майже всі новообрані члени підпільної організації. Приліпенко Д.Д. дав наказ піти в с. Яблунівку і підібрати на полі бою зброю, що було і зроблено. Гвинтівок підібрано до 10 штук, автоматів 5, кулемет 1. Все це було привезено в Бишів і в таємниці від німців закопане в саду "огрідок". Ця зброя залишалася схованою до серпня 1942 року, після чого це місце було вказане партизану Дідушко Олексію, який її викопав разом з Конопатько Миколою і відправлено в ліс, в місце дислокації партизанського загону. Це не поодинокий випадок налагодження зв'язків оунівської організації з радянськими партизанами. Більше того, відомий учасник молодіжної підпільної організації Кромбет В.Ф. та Коба В.І. (уповноважений Бишівського партизанського загону) майже до грудня 1941 року неодноразово зверталися до окружного керівника ОУН Цицика Миколи (він же Кузьменко Микола) з проханням до вступу в організацію, але той мабуть згоди не дав.

На цих зустрічах, представники партизан, намагаючись використати керівництво оунівською організацією, як представників місцевої влади, вкотре ставили питання про можливість отримання зброї. Приліпенко Д.Д. знову знайшов нагоду у вирішенні цієї проблеми.

Ще будучи головою районної управи, мав розмову з колишніми міліціонерами райвідділу НКВД, жителями с. Чорногородка Ковалем і Харченко. Вони повідомили, що при відході частин Червоної Армії райвідділом НКВД залишено закопаною в трьох місцях зброю. Серед неї гвинтівки, автомати, гранати і патрони. Самі ж міліціонери мали намір здати зброю німецьким властям, за що їх вони не переслідували б. Приліпенко Д.Д. попросив, щоб вони нікому про це не розповідали. Мотивуючи це тим, що він є членом ОУН і мав на увазі в потрібний момент взяти зброю для організації.

В липні 1942 року Грибовський Д.К. повідомив, що має зв'язок з партизанами Васильківського району, куди вже відправив п'ятьох чоловік. При цьому сказав, що партизанам потрібна зброя. Було домовлено, що віддати її не всю, а тільки з двох місць. В грудні 1942 року ця зброя була забрана партизанами Дідушко Олексієм і Петренко Олексієм (чи Леонідом).

Того ж місяця керівник підпільної комсомольсько-молодіжної організації Бишева Манченко Микола Васильович радився з Приліпенком Д.Д. як краще підібрати в загін людей, щоб не бути розкритим ворогом. Отримав слушну пораду: осіб, яких Манченко М.В. мав вербувати в загін, попереджати, щоб вони не називали інших учасників загону. Тим самим, в разі арешту німцями одного, він не міг би видати багатьох інших партизан. В той же час, керівник оунівської організації зв'язувався з партизаном Соловей Степаном Савовичем, який ділився думками про дії самих партизан.

Особисто Манченку М.В. в січні 1943 року повідомлено про місцезнаходження зброї в третьому місці, біля будинку НКВД. Вона також поступила в партизанський загін. Ще один красномовний факт: Манченку Миколі кілька разів члени націоналістичної організації давали чисті бланки з підробленою печаткою Бишівської районної управи. Вони потрібні були для виготовлення документів необхідних для вільного пересування будь-кого в межах району. Печатку районної управи виготовив Приліпенко Д.Д.

З матеріалів справи встановлено, керівництвом ОУН по Бишівському району ніякої роботи по боротьбі з партизанами і партійно-радянським активом не проводилось. З часу створення в районі організації українських націоналістів ставилось і питання про залучення в керівництво місцевими органами влади також і старих працівників, що працювали при радянській владі головами колгоспів. Про те, щоб вести боротьбу з цим активом, таких вказівок ОУН не давалось.

18 липня 1941 року, на другий день після виборів, будучи членом управи і організації, Грибовський Д.К. на пропозиції її керівника разом з двома націоналістами Миколою та Григорієм виїхали в село Грузьке Бишівського району для виборів місцевої влади. Одночасно з ними виїжджають і члени районної управи Депутат А.К. в с. Козичанка.

В колгоспі імені Молотова (с. Грузьке) зібрали людей, з якими вели роз'яснювальну роботу, підбирали потрібних в організацію, розповідали за що вони, учасники визвольного руху борються. Подібні збори відбулися і в колгоспі ім. Ворошилова. Із-за пізнього часу не вдалось їх провести в колгоспі імені Фрунзе. Запропоновано лише виділити 10 людей з числа їхніх колгоспників, а вже потім

вибрати старосту села. Згодом ним став Хворостовець Сидір Тарасович, а секретарем — Свертока Тарас Прокопович. В самому Бишеві в ці липневі дні всюди, на парканах розклеювались відозви, плакати, листівки в яких оприлюднювались цілі та завдання націоналістичного руху.

19 липня — відбулося друге засідання, вирішували питання про зброю і вербовку людей в організацію.

21 липня — третє засідання, роз'яснювали суть клятви українських націоналістів.

Приблизно 26 липня 1941 року в Бишів приїхало троє чоловік, представників Мельниківської націоналістичної течії. Де в приміщенні райдержощадкаси перед жителями виступили зі своєю програмою представники ОУН-М.

Цікавий момент, який говорить про особу та риси характеру керівника Бишівської організації ОУН, Приліпенка Д.Д. Коли двоє односельців принесли йому в районну управу списки активістів Бишівської сільради з вимогою передати їх німецькому коменданту Френгольдту, або шефу району Матусу, Дмитро Давидович тут же розірвав цю заяву. Боячись за подальшу долю тих людей, кого сам добре знав і з ким працював до війни. Будучи головою райуправи, Приліпенко Д.Д. намагався якомога ефективно використовувати цю посаду і в інтересах жителів району.

Члена організації Депутата А.К. (працював головою кооперації) двічі посилав в с. Козичанка для обрання управителя громадським господарством і організації збирання врожаю, його розподілу. При цьому передав неофіційну установку: як можна більше роздати хліба людям по хатам і тільки мінімум здати німцям (завідуючи хлібопекарнею в голодні 30-ті роки Дмитро Давидович самовільно роздавав хліб голодуючим односельцям).

Очевидно, представники окупаційних властей вже мали деяку інформацію про Приліпенка Д.Д. тому коли 17 серпня 1941 року в районну управу приїхав офіцер з гестапо чи німецької контррозвідки, він запитав як той ставиться до деяких людей, народу, у відповідь почув: "Для мене всі люди однакові", за що й був знятий з посади голови райуправи.

Але в листопаді того ж року призначений на посаду голови Бишівської райспоживспілки. В січні 1942 року знову знятий, але вже за те, що без дозволу сільгоспкоменданта відпустив по нарядам різним організаціям м. Києва 60 т. картоплі. Працював у сільгоспобщині на території колгоспу "Петровського".

5 серпня 1942 року був заарештований фашистами і знаходився під слідством до 17 вересня (43 дні). Гестапо звинувачувало Приліпенка Д.Д. в приналежності до ОУН, переховуванні зброї, зв'язків з партизанами і незаконній роздачі хліба населенню. Під арештом знаходився в тюрмі м. Києва, вул. Короленка, 33. Німецькому офіцеру, який допитував його через перекладача, ні в чому не признався. При допиті в гестапо піддався тортурам: побиттю різками (отримав 26 штук). Та по відсутності доказів був звільнений і попереджений, щоб нікому не розповідав, що бачив і чув у тюрмі, і що йому тепер заборонено обіймати посадово-громадські служби.

Грибовський Д.К. як член земельної секції і одночасно підпільної організації, виїжджав в села Грузьке, Вільшка, Соснівка, Леонівка, Яблунівка, де були зібрані сходки їх жителів. Заодно обговорювались і питання кількісного розширення націоналістичної організації.

Подібні збори відвідував, вивчав програму і клятву й Бондар Кирило Григорович. Все своє трудове життя прожив у Бишеві. В 1914 році був мобілізований в царську армію, де знаходився до 1917 року. Під час імперіалістичної війни перебував у полоні, в Австрії і повернувся додому в кінці 1918 року. Особливо запам'ятались йому слова представника ОУН з Західної України, почуті ним на зборах в рідному селі: "Більшовики більш на Україну не прийдуть і радянської влади не буде. Тепер колгоспи будуть ліквідовані, земля буде роздана селянам". Мабуть пригадались важкі довоєнні роки, конфіскація батьківської землі і та напруга з боку влади, яку зазнали трударі в часи так званого "великого перелому на селі". Довго не думаючи написав заяву на вступ до організації.

В село Козичанка через дві неділі після зайняття німцями прибув представник ОУН — Б. Музика, а з ним один чоловік з Бишівського району. Людям оголосили, з'явитися в школу для таємних зборів. Як потім з'ясувалось, з метою створення груп організації та залучення в неї козичанців. В сільській управі жителі читали брошури та іншу літературу. Через деякий час все це забрали жандарми і повезли в Бишів (зі свідчень Самойленка Семена Фомича). Членами групи по селу Козичанка стали також Суховій З.М., Хворостовець М.Г.— управителі общинних господарств. На них покладалось завдання вести агітацію серед населення.

Тепер про створення підпільної оунівської групи в с. Грузьке.

Як вже відомо, сюди з Бишева прибули Грибовський Д.К. з представником проводу ОУН. На зборах селян в колгоспі ім. Молотова старостою вибраний Клименко Федір Якович, депутатами в склад сільської управи обрано чоловік 15, в тому числі Хворостовець Сидір, Букет Петро, Полокін Яків та інші. В колгоспі Ворошилова — старостою управи Міщенка Федора Ілліча, секретарем Свертоку Тараса Прокоповича, також Краська Макара.

Після закінчення зборів Грибовський Д.К. дав Хворостовцю С.Т. декілька націоналістичних відозв листівок для розклеювання по селу. Крім того, два портрети С. Бандери і полковника Є. Коновальця були встановлені в приміщенні сільської управи с. Грузьке.

5–6 серпня 1941 року в цьому будинку націоналіст "Музика" зібрав таємну нараду, на яку запросив ще Ткаченка Віктора, Машовця Івана, Клименка Федора. Тут присутні були познайомлені з програмою ОУН по створенню незалежної української держави.

На запитання, чому керівник групи Сидір Тарасович (1892 р.н.) вступив в організацію, відповів: "У 1918–1920 рр. служив в Червоній армії, там же вступив у ВКП(б) для "захисту завоювань Жовтня", та скоро покинув її ряди, аргументуючи це тим, що господарство його сестри забрано радянською владою за невиплату хлібопоставок в 1934 році. Цією ж владою був і репресований брат його батька. Сам же надіявся, що колгоспи розпустять і можна буде самому

хазяйнувати на землі. Ще виконуючи обов'язки сільського старости, по вказівці шефа Бишева Каркліна Джана (латиша по національності), виїжджав разом з Новиком О.Г. в Дарницю для того, щоб там забрати військовополонених жителів Бишівського району. Всього ним було забрано з німецького полону 140 чоловік. При поверненні в село Сидір Тарасович розповідав про побачені там жахи і гори трупів.

Жителів села Грузьке Новика Гаврона, Дорошенка Семена, Свертоку Василя, Місюру Омелька не було забрано, так як їхні рідні не знали, що вони в цьому таборі і в списки внесені не були. Комендант табору не дозволив їх забрати (можливо, ті згодом загинули, як і сотні інших в Дарницькому концтаборі для військовополонених Червоної Армії).

Форостовець Онуфрій Корнійович (1882 р.н.) на своїй квартирі переховував представників ОУН, зберігав пропагандистську літературу. В минулому служив в Червоній Армії (1925–1927 рр.) в 51 Перекопській дивізії кавалерійського ескадрону на посаді молодшого командира відділення. Разом з іншими жителями села дізнався на сході з виступу незнайомого, що "ми тільки робимо вид, що підтримуємо німців, а тому ми скрізь ставимо своїх людей, нам потрібно створити таємну організацію із вчителів, бригадирів та інших, не дивлячись на їхню партійність в минулому". На цьому засіданні було повідомлено, що в Пашківці "хорошо поставлена робота по створенню бандерівської групи, що в цьому напрямі добре працюють Коваленко і Пришва, які вже організували підпільні групи".

Працюючи з сільським старостою с. Грузьке, Форостовець О.К. був двічі заарештований гестапо, перший раз утримувався під вартою в Бишеві три доби, другий — чотири.

Управляючий господарством Клименко Федір Якович, один із членів організації, в 1918 році служив в армії С. Петлюри, а до того, в 1916 році в 4 артилерійському дивізіоні, перебував на фронті. За службу в армії УНР вже після 1930 року двічі викликався начальником Бишівського райвідділу НКВД для вияснення обставин служби.

Про роботу, проведену в селі Соснівка членами Бишівської районної підпільної організації свідчить Терновий Михайло Ареф'євич, в минулому доброволець петлюрівської армії.

На збори, що відбулися в приміщенні школи, прибули Голова бишівської районної управи Приліпенко Д.Д. і директор Бишівської школи, а з ними представник ОУН. Мова йшла про агітацію, нагальні завдання по створенню самостійної України без більшовиків і німців. Висунуто чотири кандидатури в місцеві органи влади. Тернового М.А.— сільським старостою, Гузерчука Л.А.— секретарем. Тут же націоналіст промовив слова: "слава Бандері, Слава Україні!". Ним було дане доручення провести вибори і підібрати людей в організацію в селах Ярошівка, Томашівка і Вільшка. Він передав заверток націоналістичної літератури для розповсюдження в цих селах і с. Соснівка. Після виборів прибув ще один представник центру ОУН по кличці "Микола". В цьому селі він прожив місяць.

Як видно з документів справи, окружні і сільські організації і групи ОУН вели роботу по підготовці збройного повстання задля створення української

соборної держави. З цією метою створюючи базу зброї, ведучи агітацію населення, розповсюджуючи листівки, відозви, заклики.

Подібні таємні зібрання проходили в хаті Приліпенка Д.Д. (будинок зберігся досьогодні), в центрі села. Там же обговорювали плани організації, співали раніше не знаний гімн "Ще не вмерла Україна". Залучаючи при цьому якомога більше населення Бишівського району та організовуючи з його жителів органи влади. Таким чином, в уомвах ворожої окупації проводячи головну лінію організації — підготувати народні маси до сприйняття ідеї незалежності. Але історія вкотре розпорядилась по-іншому. Надто різними були і нині залишаються в ставленні до питання розбудови власної держави "західники" і "східняки", тим більше, мало можливим було очікування загального збройного повстання.

По-різному склалася доля членів підпільної організації. Один з учасників бишівської районної організації Терещенко (с. Чорногородка) заарештований німцями за зв'язок з партизанами, додому не повернувся. Терновий Михайло (с. Соснівка) в серпні 1943 року пішов до партизан за що вороги спалили його хату і вбили батька. Давидюк Василь (с. Юрівка) в серпні 1942 року заарештований гестапо, не повернувся (знайдено радіоприймач), Юшко Петро (с. Бишів) у квітні 1942 року розстріляний німцями за збереження зброї для організації. Карклін Джан заарештований німцями, при нез'ясованих обставинах помер у в'язниці Бишівської районної поліції. Інші також зазнавали всіляких переслідувань з боку окупантів. Багато з членів організації були згодом призвані в діючу Червону Армію, дехто загинув на фронтах.

Показовою є також майже трагічна доля жительки Бишева Ступак Ольги Макарівни (Макарчикова). Вона вийшла заміж за приїжджого з Галичини націоналіста. При поверненні влади була змушена виїхати за чоловіком, бо не могла терпіти образи і переслідування. Забрала з собою малолітню дочку Галю. Разом з дитиною перебувала в Карпатських лісах, в криївках. Коли той район звільнили від ворога, пройшла спецзагони, оперативні угрупування НКВД, які вели бої з повстанцями. Чоловік запропонував: "Втікайте, хоч хтось живий останеться, збережіть дитину, а ми тут залишимось".

Оля тимчасово віддала дочку в інше село, до людей. Сама ж перебувала в лісі, розділивши долю чоловіка. Очевидно, там і загинули. А коли Галя виросла в чужій родині, то повернулася в Бишів, до родичів матері.

Один з оперативників, що проник в організацію, по суті її видав при звільненні Бишева підрозділами Червоної Армії. Володька, як його називали в організації і який був посвідчений в її структуру та плани, насправді виявився капітаном НКВД. Він вказав і місце, де була закопана література. На початку листопада 1943 року відбулись повальні арешти членів Бишівської районної підпільної організації ОУН. Їхню справу розглядало Управління контррозвідки "Смерш" і Першого Українського фронту Третьої гвардійської танкової армії. Слідство тривало до середини 1944 року. Виснажливі, багатогодинні допити, по кілька разів на день, з частими побиттями підсудних. Багато з тих факторів, про які дізнались слідчі органи від допитуваних і які хоч якось могли полегшити їхню долю, ними

ж перевірені не були. 13 серпня того ж року Військовий трибунал військ НКВД Київської області в закритому судовому засіданні, розглянувши справу по звинуваченню осіб, учасників організації ОУН по Бишівському району, приговорив по сумнозвісній сталінській 58 статті Приліпенка Д.Д. та Грибовського Д.К. до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією майна. Вирок було здійснено в околицях м. Києва, очевидно, Биківні, (місце масових знищень противників сталінського режиму і репресованих).

Активних членів організації Депутата А.К., Гостило І.М., Бондар К.Г., Самойленко С.Ф., Хворостовець О.К. та Клименка Ф.Я. на "основании указа Президиума Верховного Совета СССР от 13 апреля 1943 года, подвергнуть каторжным работам сроком на двадцать лет каждого после отбытия ими каторги и с конфискацией их имущества. Принять меры к репрессированию членов семьи. Приговор окончательный и обжалшованию не подлежит".

Свертоку Т.П. "подвергнуть ссылке на каторжные работы сроком на пятнадцать лет с поражением в правах".

В середині 80-х років, в період реабілітації жертв політичних репресій стосовно Гостила І.М., Форостовця О.К. і Свертоки Т.П. зняті звинувачення "как необоснованно примененные".

Для тих, хто перебував, як говориться, між молотом і наковальнею, хотів бачити Україну соборною державою, а народ гідний кращої долі, розкидала по безмежних просторах сталінського ГУЛАГу.

Ще раніше, 23.11.54 р. визволені Депутат А.К., Клименко Ф.Я. (перебували у Воркуті, Комі АРСР).

Та коли 15 грудня 1954 р. прийшло повідомлення начальника спецвідділу, засуджених Хворостовця С.Т., Бондаря К.І., Самойленка С.Ф. "немедленно освободить", пройде певний час, аби встановити їхнє місце перебування (шукали в Омській, Тюменській областях). Система таборів, яка була створена в 30-ті роки, не давала навіть фізичної можливості відшукати будь-якого в'язня, так званого "ворога народу". Як виявилося потім влада навіть не знала, що майже 10 років їх не було в живих. Бондар Кирило помер 4 лютого, Самойленко Семен 24 лютого, Хворостовець Сидір 25 лютого 1945 року (Тайшетлаг, Іркутська область).

Як стало відомо з матеріалів слідства, весь довгий час родичі розшукували своїх рідних та батьків. Писали в різні інстанції, посилали запити. У відповідь — мовчання. І лише в 1992 році, коли Україна нарешті здобула незалежність, згідно закону від 17.04.91 р. "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" були переглянуті матеріали справи. Частині учасників організації зняті звинувачення, із-за відсутності сукупності доказів".

В цілому ж, не дивлячись на деякі протиріччя і суперечливості в оцінці діяльності кожного з них, деяку наївність, "розбудити" національну свідомість народу, в ті воєнні часи, всі вони, члени Бишівської районної організації ОУН, реабілітовані історією.

На багато десятиліть ця маловідома сторінка була вилучена під грифом "Совершенно секретно" з книги історії, а заодно й люди, наші земляки, яким

випало на долю важкі випробування війною. А нам не дано було побачити ці трагічні моменти нашої "малої історії", оцінити ті чи інші події.

В. Обухівський

Джерела:

1. *Матеріали* слідчої комісії УНКГБ УРСР, справа за № 147958/492 6 ГРУДНЯ 1943 р.
2. *Звіт* правідника Міка про становище в Північній похідній групі. 20 липня 1941 р.
3. *В. Щеголюк* "...як роса на сонці".— Л., 1992 р.
4. *Спогади* жителів Бишева.

МОЯ ЗЕМЛЯ — МОЯ РОДИНА, В ДУШІ У МЕНЕ ТИ ЄДИНА
(про долю І.П. Юрченка)

XX століття. Який великий, неповторний і в той час драматичний період нашої вітчизняної історії. Скільки величних і майже непомітних подій відбулося в ньому. Століття відкриттів, творення і разом з тим руйнувань, випробувань, людського горя і страждань. Людській пам'яті неможливо навіть охопити якусь його незначну частину. Не говорячи вже про повну уяву епохи, що минула. Ще зовсім недавно ми вчили історію, в якій майже не було її головного діяча — людини. Звичайно, за таких обставин уявити минуле того століття було неможливо.

Людина... Що вона значить у цьому величезному водовороті подій, з її повсякденними турботами, запитами і недоліками. Що її доля, коли вирішується доля цілих народів, країн, та і взагалі їхнє існування. Та все-таки людина — це та маленька частина, основа, з якої і складається народ, його історія. Бо саме через її діяльність, участь в тих чи інших подіях та сприйняття їх , ми можемо уявити собі те ще недалеке минуле, оцінити значимість історичних подій. Адже то доля цілого народу.

Іноді життя накладає на людину такі випробування, ставить в умови, за яких вціліти було майже неможливо. Пройти стражденними дорогами, боротись та ще й не втратити при цьому свої найкращі людські якості.

З огляду цього заслуговує на увагу доля мого земляка, котрий зумів усе пройти. В цій історії всього було: мирне довоєнне життя, навчання в інституті та робота в школі, боротьба з ворогом при захисті своєї землі. Спізнати всю гіркоту ворожого полону та пекло фашистських концентраційних таборів. А далі — продовжувати боротьбу в одній із країн Скандинавії. І лише через більш як півстоліття великими зусиллями рідних та близьких дізнатись усю правду його життя, як власне й саму долю. Тож і мені хочеться, щоб про неї знали не тільки мої земляки,

а і якомога більше людей. Думаю, це було б прекрасною шаною Пам'яті цієї доброї та освіченої людини.

Юрченко Іван Петрович народився в 1912 році в селищі Бишів (в 20-ті та 50-ті роки районному центрі) в бідній селянській багатодітній родині. На початку 30-х вступив до Київського педінституту по спеціальності історик. Працювати довелось вчителем історії в сусідніх селах Чорногородці, Новосілках, Грузькому, оскільки вчителів на той час не вистачало. Обіймав навіть посаду директора школи. І як годиться на той час кожному чоловіку, повинен був пройти службу в лавах Червоної Армії.

12 грудня 1940 року Іван Петрович останній раз бачився з сім'єю, коли відбував на службу. Спогад про це не буде покидати його ніколи і ніде. В армії отримуватиме листи, в яких його з нетерпінням будуть чекати. Та так станеться, що більше п'яти років він їх не побачить, а найперше, свою стареньку, лагідну матір.

На нього, як і на всіх людей чекало важке випробування. На світанку 22.06.1941 року Іван Петрович стояв на польському кордоні. Зі своїми бойовими побратимами першим у вічі побачив війну. Немало полягло ворогів у річці Сан, вода була червоною від їхньої крові. А далі — довгі тижні, місяці оборонних боїв, відступ в глибину країни від переважаючих сил противника. Серпень 1941 року, нестерпно жарко. 14-й день б'ються воїни в оточенні біля села Тарновка Кіровоградської області. Закінчуються боєприпаси, продукти також. Але не дивлячись на це Іван Петрович з товаришами мужньо відбиває атаку за атакою ворога. Ситуація змінювалася щогодини. Ранок шостого серпня. Бійці окопалися східніше села. О дев'ятій годині ворог бомбардував переправу через р.Синюху. Біля десятої артилеристи відкрили ураганний вогонь по сусідньому селу, місцю розташування противника. Гармати не перестають стріляти, маючи на меті допомогти нашим солдатам прорвати кільце і вийти на Первомайськ.

Наступив ранок. На протилежному березі помітили 37,5 мм ворожу гармату з обслугою. Командир наказує: "По местам! Прицел "8", шесть беглых снарядов, огонь!!!" Іван Петрович з бійцями його виконує. Коли розвіюється дим, побачили, що гармата з ворогом знищена. Та раптом правіше, метрів за 70 з'явилась ще одна, а біля неї — автомобіль з боєприпасами. Команда: "Гранатою по фашистах." Ворог навіть отямитись не встиг, як почали вибухати його снаряди. Щосекунди, щохвилини бій наростав. Почувся голос "слева вражеская пехота". Знову команда: "По пехоте, шрапнелью, трубка 16, 12 снарядов беглых, огонь!!!" В тому бою, як згадує Іван Петрович, вони випустили по ворогу 90 снарядів.

В дві години дня противник, що має переважаючі сили, звужує кільце оточення зі всіх сторін. Позиція, яку займали наші бійці — оточена ворогом, який відкрив сильний мінометний вогонь. Боєприпаси скінчилися. Аби не попадати до рук фашистів, застрелився командир батареї. Від вибуху ворожого снаряду, який розірвався майже поруч, впали ще кілька солдатів. Самого Івана Петровича контузило і засипало землею. Скільки він пролежав непритомний — невідомо. Та коли прийшов до свідомості, єдине, що відчув — було нестерпно спекотно, дуже хотілося пити. Навкруги, скільки видно, спіла пшениця. Чуються чиїсь

стогони. Раптом відчув сильний удар по ногах. Отямившись, побачив перед собою німецького солдата. Той порухом автомата наказав піднятись. "От і відвоювався",— промайнула думка в голові. Так потягнулись довгі тижні, місяці ворожого полону. Такі, на жаль, вовчі закони війни.

Сповна, як і багатьом іншим, довелось випити чашу горя, страждань і поневірянь у ворожому таборі для військовополонених. А це — обнесена шістьма рядами колючої проволоки територія, без житлових будівель. Сюди було зігнано величезну кількість полонених бійців. Спочатку в них відібрали верхній одяг, чоботи і черевики. Залишились приречені під дощем роздягнуті й босі. Щоб ще більше поставити полонених в скрутне становище, довгий час не давали води та їсти. Й та "їжа" — 100–150 грам хліба зі спилків і 300–400 грам мутної води.

Полонені швидко ставали безсилими, до того ж почалась епідемія тифу. Медична допомога не надавалась. Гвинтівка, нагайка, палиця — ось така "фашистська допомога". Нелюдські антисанітарні умови, недостатнє харчування та інші муки ставали причиною того, що частина полонених помирала. Вранці багато хто не міг піднятись, за це добивали прикладом гвинтівки по голові. Цього було достатньо для безсильної людини. Іван Петрович, як тільки міг і умів це робити, словом підтримував своїх товаришів. Будучи за характером життєрадісним, він мав неабиякі здібності привертати до себе людей, вселяти хоч яку-небудь надію в майже безвихідних ситуаціях. Мабуть, це й допомогло йому вистояти і пройти через ті тортури, які приготувала йому доля.

Почались осінні холоди, майже кожного дня вмирало 300–400 чоловік, а в листопаді, грудні — по 800–1500. В цілому, з 120 тисяч Холмського табору військовополонених залишилось 12 000. Та фашистські бузувіри вирішили і цих знищити, придумавши так звану "санобробку" вцілілих.

Стояли січневі морози, полонених почали виганяти в лазню. Тих, хто не в змозі були йти, жорстоко били, деякі, аби уникнути побиття, в буквальному розумінні лізли туди. Лазня знаходилася у вагоні. Усіх примусили знімати на морозі одяг і стояти в черзі. Багато хто не дійшов до неї — замерзав. Після такого "миття" в землянки повернулось всього 185 чоловік із 300. Подібне повторювалось дуже часто.

До кінця січня Івана Петровича, разом з іншими полоненими вирішили перевезти в зимові табори. Ударами нагайок загнали їх у холодні вагони, майже роздягнених і голодних. 4–5 годин їхали стоячи. А це більше як триста чоловік, частина яких у пункт призначення не приїхала. Всього ж, із тих дванадцяти тисяч полонених фашистського табору на лютий 1942 року в живих лишилося тільки три тисячі.

Голод, холод, воші, хвороби не покидали колись здорових, повноцінних людей. Та цього, очевидно, було замало катам. За будь-яку провину в таборі, за непослух розстрілювали. Використовувались навіть узурпаторські методи: роздягнену людину прив'язували до стовпа, не дивлячись на дощ чи мороз. Івану Петровичу теж довелось висіти на ньому лише за те, що вилаяв фашистського священика, коли той хотів "заспокоїти душі".

Після розгрому ворога під Сталінградом фашисти почали дещо змінювати свою політику відносно військовополонених. Івану Петровичу довелось бути свідком того, як в таборі з допомогою зрадників велась пропаганда щодо створення так званої РОА (Русская Освободительная Армия). Несвідома частина полонених таки пішла, одягнувши німецький мундир. Був випадок, коли в табір приїхали два колишніх військових, маючи на меті агітувати полонених. Їм в очі відповіли: "Ідіть від нас до чортової матері, зрадники. Ми були, є і будемо радянськими. Ви фашисти і з вами розмовляти нам нічого!" Не вийшло.

Другого разу, уже в серпні 1943 року німці надумали прийняти від полонених присягу, що ті будуть працювати. Викликали всіх надвір і якийсь зрадник Іванов почав читати папірець. Іван Петрович і ще його 19 товаришів повторили те саме, що і в попередній раз. Їх було заарештовано і посаджено в сиру кімнату, без постелі, навіть ліжок. Там над ними знущались чотирнадцять днів. Тричі Юрченко І.П. здійснював втечі з концентраційних таборів та кожного разу був спійманий і підданий жорстокому побиттю та тортурам. Під час однієї фашисти вишикували полонених і під знаком розстрілу примушували всіх плювати йому в обличчя. Слід сказати, що невдовзі він завоював неабиякий авторитет у своїх побратимів, як людини мужньої, ні за будь-яких обставин не змінюючої своїх поглядів та переконань, готової допомогти.

Лише міцне фізичне здоров'я, неабияка воля і віра в прийдешній час розплати дозволили йому вижити в цьому та інших таборах, пройти шляхом мук, тортур та пекла. "Як згадаєш все це,— писав Іван Петрович,— так серце обливається кров'ю". Подумки звертаючись до своїх мучителів: "Хто тобі забуде те, що ти знищив маленьких дітей, жінок, стариків? Ніхто і ніколи! Ми будемо ще мстити тобі, тричі проклятий звір!"

Подальша доля Івана Петровича, як і багатьох його побратимів по табору, пов'язана була з поневіряннями по каторжним місцям, але вже Європи. А закинула вона його аж на північ континенту, в маленьке село Тордаль, що в південній Норвегії, з населенням всього 500 чоловік. Розкинулось воно більш як на десять кілометрів в горах і лісах (як і всі там населені пункти).

Саме тут, на важких, каторжних роботах в так званій "лісовій команді" і довелось продовжувати свої поневіряння моєму земляку. В ці норвезькі хащі закинули його разом із 30-ма товаришами для заготовки лісу. Працювати довелося в дощ, сніг і непогоду. Робота була не з легких, враховуючи клімат цієї країни, а заодно, й становище в'язня. Кожного вечора все частіше велись розмови: що ж робити? Майже у всіх на це була одна відповідь — вбити охорону і втекти. Тривало це обговорення як і прийняття плану дій з листопада 1943 року до травня 1944 року. Ініціатива втечі, як і раніше, належала Юрченку І.П., який переконував друзів, як практично це зробити. Зокрема, вирішено було в один із сприятливих днів, як поведуть на роботу, напасти на охорону, забрати зброю і піти в ліси. Та виявились і такі, які не вірили, що подібну втечу можна буде здійснити. Що нібито великою групою це не можливо, що всіх перестріляють. Таким чином, полонені поділились на прихильників і противників утечі.

Майже цілий квітень група, очолювана Іваном Петровичем готувалась до втечі. Фашисти ніби здогадувались, а тому посилили охорону. А ще більше тоді, коли полонені відмовились від їжі і роботи за те, що майже до напівсмерті побили їхнього товариша Василя. Та не дивлячись ні на що, група готувалась до втечі. Адже мета була одна — піти в ліси, з'єднатись з норвезькими партизанами і бити ворога.

23 травня 1944 року. Полонених підняли в 5 годин ранку. Наспіх "поїли" супу з брукви і на роботу. Охорона привела їх до річки, стали чекати. Коли підійшов човен, в нього сіли Іван Петрович, Михайло Федунов, Олександр Суслонов, Костянтин Семенов, Федір Таран, Семен Трепалін, Михайло Мічурін, Петро Батура, Олександр Воробйов і Михайло Гузман. З ними також сіло чотири фашисти охорони. Біля одного місця роботи висадилось троє з охоронником. Поїхали далі ще на 2–3 кілометри. Біля крутого, обривистого берега зійшли інші. Мабуть фашисти змерзли в травні, бо наказали розпалити вогнище. Та коли вогонь при поривчастому вітрі став поширюватись, один з них крикнув: "Фойєр аус!" Та ніхто його наказу не виконав, більше того, з ворога сміялись. Місце було зручне, з одного боку річка, з другого — гори. Швидко визначили, що тепер настав час. Переморгнувшись один з одним, полонені напали на охорону, обезброїли. В сутичці двоє з них були вбиті. І кинулись чимдуж підніматись на круту кам'янисту гору. Було надзвичайно важко, дихання не вистачало, сили покидали, але вже за 10 хвилин опинились на вершині. Один з товаришів зовсім упав, не маючи змоги піднятись. Втекти вдалося лише шістьом, бо дехто так і залишився в розгубленості на березі.

Перепочивши, побігли, змінюючи біг на крок, бо боялись погоні. Не зупинила втікачів і глибока річка, переплили на колодах. Попереду ще одна, знову висока гора. Відпочинок пару хвилин і в дорогу. Раптом почулись постріли, видно, фашисти опам'ятались, кинулись в погоню. Та було вже пізно. Втікачі на волі. Яке це щастя! Як мріяли про неї, щоб позбавились страждань. Це насправді великі моменти в житті людини. Народжуючись вільною, вона вже не може бути під чиєюсь владою, тим більше, антигуманною. І в цьому її сутність.

За своїм "ватажком", душею полонених Юрченком Іваном, група втікачів йшла цілий день, по вершинах гір, на північ, не маючи при цьому карти чи компасу. Йшли в нікуди, не знаючи, що їх чекає за сусідньою горою, завтра. Але були щасливі.

Вечоріє... Дуже хотілося їсти. Та ось пощастило: як у казці, з'явилась покинута хатина. А в ній знайшли якісь продукти. Очевидно, мисливці залишили.

Настала північ, так скінчився день втечі. На другий, 24 травня, знову в дорогу. Сили моральні і фізичні покидають. Ні їсти немає, ані чекати на допомогу — нікого. Та доля ще раз посміхнулась, знову знайшлась маленька хатинка. Видно, місяців три тому тут жили лісоруби, залишивши після себе два десятки картоплин і крихти хліба. Цю нехитру їжу розділили порівну. Підкріпившись таким чином, пішли далі. Та сталась прикрість, в організатора втечі захворіли ноги, йти він не міг. Тому доводилось розтирати їх, якось з допомогою товаришів пересуватись.

Лише на третій день побачили людей. Ними виявились лісові працівники, четверо норвежців. Підійшли, почали пояснювати, як вдалось втекти. Важко було, але видно, втікачів зрозуміли. Ті навіть раді були, що живими вирвались з полону. "Північні люди", як колись говорив на своїх уроках вчитель історії Юрченко І.П., маючи на увазі жителів Скандинавії, прийшли йому на допомогу. Вони віддали свої маленькі продовольчі запаси, накреслили карту, чи маршрут, куди йти безпечніше. За що отримали подарунок — портсигар з емблемою Кремля.

Від одного місцевого жителя дізнались, що їх посилено розшукують німці. Так, переходячи з одного місця в інше, знайомлячись з невідомими людьми та вивчаючи їхній спосіб життя Іван Петрович з друзями поступово призвичаївся до нової обстановки, людей, країни. Норвежці, чим могли, допомагали чужим їм людям: продуктами, одягом, надавали відпочинок у своїй оселі. А в одному з будинків, вперше за довгий час чужини почули з радіоприймача голос Москви. Думаю, важко передати, як забились їхні серця в той момент.

Пройшов вже тиждень після втечі, довгі голодні дні і ночі перебування в лісі, пошук якоїсь їжі та даху над головою. Природа цієї країни була суворою, холодною, на перший погляд, не привітною. Довелось ночувати просто неба, де ковдрою слугував мох, в покинутих сараях, де гуляв вітер, мокнути під рясним дощем. Та іноді випадала й рідка нагода переночувати в простій сільській хатині, так би мовити, в домашній обстановці. Так і пізнавали один одного, вчились розуміти. А ще більше — отримати будь-яку звістку з фронту, про події на війні. Як ось, один 60-річний чоловік повідомив про висадку англо-американського десанту в Нормандії і відкриття Другого фронту.

Поступово місцеві, за винятком, можливо, одиниць, пройнялись симпатією до бійців країни, яка вела цю кровопролитну війну з ворогом, а її армія все більше вселяла надію на скоріше визволення від окупантів. Зав'язувались дружні стосунки. Крім Арне і Альфреда, які ще раніше познайомились з втікачами, приходили й інші. Як згадує Іван Петрович, це — молодий, 27-ми років блондин Удвар, високий, чорний парубок 22-х років Арфін і чоловік середнього зросту, тихий і спокійний Льойте. Саме в нього слухали радіо, дістали німецько-норвезький словник і трохи, як могли, говорили зі своїми новими друзями. А 8 червня вони привели їх у велику долину під високою горою. Під нею знаходилась печера. Тут і вирішили розташуватись на своє нове місце проживання. І назву їй придумали — "Печера Магомета". Та що вдієш, така доля, одному вона допомагає, в іншого ж забирає найсвятіше — батьківщину, кидає на страждання й поневіряння. Але життя продовжується, потрібно й боротись.

Найперше, що спало на думку Івана Петровича, так це вивчати норвезьку мову. Важко, але потрібно і вже буквально за десять днів він міг порозумітись усно і письмово. Це було, безперечно, досягнення! До того ж Удвар з Арфіном виявились непоганими вчителями. Його часто розпитували про країну, з якої той прибув, життя там. Так вони знаходили спільну мову, а їхнє спілкування ставало бажаним. Це вже починалось нормальне, повноцінне життя, хоча й у незвичній

для людини ситуації. Іноді голову обсідали важкі думки, каяття, що "вони зробили велику помилку, що не померли на полі бою".

В кінці червня пішли дощі, печера поступово наповнювалась водою. Дні стали непогожими, та й настрій занепадницький. Не вистачає продуктів, життя напівголодне. Чи думав коли-небудь Юрченко І.П., що опиниться серед прадавнього лісу і буде жити в кам'яній печері. Життя в ній дещо нагадувало історичне минуле людства. Доводилось і їжу добувати й збирати щось їстівне в лісі. Та ще й ховатись від звіра в людській подобі. Скільки можна було кинути поглядом, навкруги тягнулось пасмо гір. Долина густо покрита осокою і розкішною піхтою. Чим далі в гору, тим більше моху, папороті і маленьких ялинок. Вершина ж її покрита чорницею і брусницею. На південному схилі цієї гори — ущелина шириною 15–20 метрів. Це і є їхня "печера Магомета". В ній і жили втікачі з полону. Траплялись навіть курйозні випадки. Після поливного дощу, який не переставав цілу ніч, вийшло сонце. Всі розклали одежу, сушились. Та їхнього друга Миколу наздогнала біда. Він поодаль від усіх розклав сушити костюм та нізвідки взявшись пацюк з'їв у нього рукав. Пошуки, на жаль, не закінчились успіхом.

Єдиною розрадою такого життя було те, що вечорами доводилось долати велику відстань до друзів, щоб послухати радіо. Бо жити в них не було безпечно, та і не хотілось піддавати ризику їхні сім'ї. А звістки з батьківщини ставали все обнадійливішими. Штурмом узятий Вітебськ, наша армія рухається на Бобруйськ. Оточено п'ять дивізій ворога та взято в полон десять тисяч фашистів зі штабом. А ця радіоновина з ряду найприємніших: форсований Дніпро протягом 400 км та визволено 450 населених пунктів. А ще раніше, його рідний Бишів. Як хочеться повернутись додому, та що поробиш.

Думки непокоїли, радість від успіхів нашої армії охоплювала все єство Івана Петровича. В пам'яті знову спливали ті уже далекі дні, коли він почав службу на західному кордоні того страшного червня 41 року, пригадав до подробиць усе, що викликало такі важкі випробування на його долю.

Їхня дивізія стояла в м. Рава-Руська. В чотири години ранку почулись постріли. Тривога! Ворог порушив кордон. Вже під обстрілом частина зайняла бойовий порядок і приготувалась до відбиття противника. Того дня ворог не пройшов ні кроку. Стояла сонячна погода. Другого дня вони зайняли позицію на галявині лісу західніше містечка, вирили окопи. У дві години ворог почав артилерійську підготовку, що тривала сорок п'ять хвилин. А в три пішов на позиції наших воїнів. Стискаючи гвинтівки, кулемети вони чекали його наближення. Відкривши вогонь з усіх видів зброї, не чекаючи такого відповідного удару, фашистська орда здригнулася. Старшина Юрченко І.П., політрук батареї підняв бійців у атаку. Це була його перша атака в житті. Скільки ворога в ній полягло, не пригадається, але більшість в стрій не повернулась, полягла там же. "Ось вам, окупантам, наша земля!" — вигукнув він.

П'ять днів боїв стояли на кордоні. Лише вечором п'ятого отримали наказ відходити на схід. Як цього їм не хотілось, та надія не буде покидати у майже безвихідних ситуаціях. У тих успіхах, яких добивалась наша армія, перемелюючи

ворожі полки й дивізії, є і його доля. Бо саме на початковому етапі війни противнику дали зрозуміти, хоча і великою ціною, що так легко захопити цю землю, її народ просто неможливо. А ці повідомлення дедалі ставали цілющими ліками на душевні й моральні рани Івана Петровича.

Пройшов місяць перебування на волі. За цей важкий, сповнений небезпек час, вдалось встановити контакт з місцевими патріотами, завоювати довіру в населення, мати можливість регулярного прослуховування повідомлень Совінформбюро. А головне — проводити велику пропагандистську роботу про свою країну, її боротьбу з ворогом. Натомість, більш-менш освоїти норвезьку мову.

Липень 1944 року. В розмовах з норвезькими друзями вдалось вияснити місцезнаходження інших їхніх товаришів, з якими розгубились після втечі. Зокрема, дізнались, що вони всього за десять кілометрів від них, в с. Фіякізунді. Ця звістка всіх порадувала, а через Удвара був відправлений до них лист.

Дні життя в печері, як і раніше, ставали все більше схожими один на один. Сонячна погода змінювалась дощами, їхнє становище залишалось не визначеним. Та, як це часто буває, станеться подія, яка різко змінить подальше життя Івана Петровича. В нього з'явилася вона, білява норвежка. Саме та, з якою будуть пов'язані його найкращі спогади і сподівання. А подія була з ряду буденних. Пішов якось він з товаришами до своїх нових друзів, братів Одвара і Нільса. Їхня мама зустріла прибульців люб'язно, запросила до гостини. Там і побачив сестер Осте і Агнес. Старша Осте симпатична, завжди усміхнена дівчина. Дуже полюбляє товариство. А менша більше мовчить, хоча й миловидна. Потягнулись розмови, спогади. Господарі дому попросили Івана Петровича заспівати своїх пісень. Слід сказати, що в цьому він мав талант. І в тому домі, серед скелястих гір, суворої природи в далекій Норвегії линула лагідна українська пісня "Ніч яка місячна". Мов зачаровані, слухали її усі присутні, адже зібрались друзі. Розпитували його про життя в нашій країні, людей, чим вони займаються і таке інше. Ворожій пропаганді вже ніхто не вірив, бо умів він переконувати, завоювати симпатію в слухачів.

Далеко за північ розходились. "Велике, велике спасибі Вам, дорогі друзі! Ми Вас ніколи не забудемо!" — були слова Івана Петровича. Бо так прощаються з добрими, близькими людьми. До того ж з'явилось ще одне велике почуття — кохання. Згодом від неї отримав листа. "Мила Осте, від усієї душі написала листа, за що я їй дуже вдячний. Воно трохи підняло давно забуті почуття" — згадує він. Напише листа і її мамі. Життя продовжується, хоча б заради близької тобі людини.

Та одного разу до них прийшли три нові товариші, один з них прекрасно розмовляв німецькою мовою. Очевидно й служив у ворожій їм армії. Той запропонував перебратись в інше місце. Ніхто не розумів чому. Мабуть, про них стало відомо ворогу і їх прийшли попередити.

В ніч з 13 на 14 липня переховувались в лісі, чекали невідомого. А на ранок з'явились їхні норвезькі друзі, але вже озброєні і запропонували перебратись на високу гору. Незнайомого, що попередив їх про небезпеку, більше не бачили, але добре діло той зробив.

Нове місце проживання назвали "горою Смерті", бо невдовзі в долині могли появитись небажані люди і неоднозначно до них поставитись.

Жити в палатці було незручно, особливо, коли цілу ніч йшов дощ. Вся одежа промокла наскрізь, вийти було неможливо. Так продовжувалось три дні підряд. Іноді думаєш, як все це набридло, хочеться якоїсь роботи. Єдина розрада обнадійливі повідомлення: взято Люблін, наші війська за 60 км віл Варшави. Це жахливо, сидіти тут, в лісі і нічого не бачити. Не маючи можливості чим-небудь допомогти! Як погано себе відчуваєш в чужій країні, та ще там, де влада в руках фашистів. "Такий гарячий час, такий вирішальний період ми сидимо тут. А що ми можемо зробити? Ви не можете уявити, як соромно за самого себе, як переживає серце!" — часто говорив Іван Петрович своїм друзям.

Останній день місяця. Пройшло 70 днів від часу втечі з ворожого полону. Довге перебування в горах, лісових хащах навчили, призвичаїли до незвичних для людини обставин. Можна сказати, полюбити цей далекий край, зовсім не схожий з його селом, краєвидами, його Україною. Саме серед цієї природи, початку серпня 1944 року зроблені фотознімки Юрченка І.П. з його товаришами, Миколою, Федором іншими.

Історія донесла нам і образи їхніх норвезьких друзів, які допомагали разом ділити радість і печаль, спілкувались, приймали в своїх оселях. Іноді накликаючи на себе і свої родини біду, в будь-який момент ризикуючи бути схопленими фашистами. Тут всі вони: Удвар з Арфіном, Бурчільд і Одвар, Нільс — найближчі; Льойте, Рікард і Магнус, життєрадісна Зігна, мовчазна Агнес, розсудлива Карен. І, нарешті, вона — білявка Осте. Вони удвох, разом. Через цих норвезьких друзів, а найперше через неї, селище Тордаль стало йому дорогим і рідним.

Десь до середини серпня почастішали холодні дні, стало зрозумілим — скоро осінь. А значить, і жити важче. Прийшла й радісна звістка від друзів: по всій Норвегії почався саботаж і диверсії проти фашистів. В північній частині країни пройшли арешти чоловіків. Населенню зменшили продуктове забезпечення. Незадоволення наростало з кожним днем. Ще одна спроба Івана Петровича роздобути гвинтівки завершилась успішно. Довелось трохи зачекати, коли невідомо звідки була привезена зброя. Він переконав Удвара взяти його з товаришами на подібні акції. Однієї ночі вони напали на німецькі склади і знищили запаси пального. Нарешті, те, чого так довго чекали, про що не переставали мріяти у фашистському полоні, відплатити ворогу за смерть своїх товаришів, за муки в таборі, здійснилось. Юрченко І.П., пройшовши не одну перевірку довіри, бажанням бити ворога, став учасником норвезького руху Опору. Такі випадки на той час не були вже й поодинокими. Ми знаємо про боротьбу наших військовополонених в окупованих країнах Європи. Маючи деякий досвід, військову підготовку, нашому земляку доручили командувати групою людей в партизанському загоні. Звісно ж, її основою стали його товариші по табору і норвезькі друзі. Вже знаючи місцевість, вміючи спілкуватись з людьми, Іван Петрович зі своїми побратимами ходив у розвідку, збирав дані про місцезнаходження противника. А потім проводив успішні бойові операції: знищували охорону важливих об'єктів, визволяли полонених, підривали мости, комунікації та псували ворожу техніку. І тут брати

по зброї були разом, діяли пліч-о-пліч. Боролись вони з осені сорок четвертого аж до визволення країни.

Участь полонених німецько-фашистських концтаборів громадян СРСР, була в ній вирішальною, вже 08.05.1945 року німецькі війська капітулювали перед силами руху Опору. Це була і його Перемога!

Нарешті, всім оголосили, що можна їхати додому. Не дивлячись на те, що був одружений і чекав дитину, Іван Петрович прийняв рішення — на батьківщину. Були довгі проводи друзів, прощання з с. Тордаль, його жителями, побажання скорої зустрічі. А незабаром в Осте народиться син. І назвуть його, як і батька, Іваном. Та в житті їм обом не судилося побачитись. Як і відвідати коли-небудь Норвегію. Але тут з ним станеться не менш драматична історія. Доля знову випробує його на міцність.

Як тільки ешелон з колишніми військовополоненими перетнув державний кордон, на їх чекали спеціальні загони НКВД — ОГПУ. Наказали їм здати зброю. Один з колишніх полонених, полковник у званні, розуміючи до чого йде, застрелився. Звільнених з неволі привезли до Москви. А там мали вирішити, кого в який табір направити. Відомо, що тодішня влада поставилась до військовополонених як до зрадників. Та як це буває, посміхнулось щастя. Його знали дуже видні в той час люди. Ось що розповіла Юрченко Галина Андріївна, про свого дядька. Івана Петровича врятувало те, що коли в 1937 році були вибори до Верховної Ради, то генерал Голіков і Паторжинський І.С. (оперний співак, лауреат Державної премії) балотувалися по Бишівському округу. Юрченко І.П. був довіреною особою генерала (Голіков в кінці 30-х років очолював сумнозвісний сталінський ГУЛАГ). Вони приїздили в Бишів і сфотографувались напам'ять. Друга причина та, що коли він ще був у Норвегії, то з дружиною і групою концерту їздили по місцях країни. Іван Петрович читав лекції про переваги життя у нас, агітував усіх норвежців за красиве майбутнє. До того ж був чудовим оповідачем, писав вірші і мав гарний голос. Разом з Осте співав дуетом. В місцевих газетах друкувались похвальні статті про нього. Тому за деякий час все це було перевірено відповідними органами. І лише за цих двох причин його звільнили від сибірських таборів. З Москви написали листа батькам, що можуть забрати свого сина. Брат Галини Андріївни (його племінник — Юрченко Євген Андрійович, 1926 р.нар.) поїхав до Москви за дядьком. Як потім він розкаже, дістався до будинку, який кругом був обнесений колючим дротом із заґратованими вікнами, при вході стояв вартовий з собакою. Його направили до штабу, поцікавившись, яке він має відношення до полоненого (Івана Петровича). Підписавши необхідні документи, його звільнили і вони разом приїхали додому, в село Бишів. Але при цьому він був позбавлений будь-яких пільг як колишній військовослужбовець і репатріант. До того ж, йому було заборонено спілкуватись із дружиною. Листи, які вона посилала з Норвегії, до нього не доходили. Заборонили виїжджати й за кордон. У Івана Петровича сталась душевна депресія: зробив багато, а віддачі ніякої, роздумував він над своїм становищем.

Тому вирішив повернутись до своєї педагогічної діяльності. Перша посада після війни — заступник директора школи дитячого будинку в с. Мостище та

вчитель історії. Пізніше працював у Бишівському РАЙВНО інспектором шкіл. Деякий час на подібній посаді працював у Волинській області. Та на початку 50-х повернувся в рідну оселю до своїх старих батьків. Але у зв'язку із погіршенням стану здоров'я вимушений був піти з роботи. Дались взнаки перенесені у фашистських таборах фізичні і душевні травми. Перебуваючи на пенсії, отримував 12 карбованців на місяць, хворів. Зустрівся з жінкою, яка стала його дружиною. Але через деякий час вона з дочкою виїхала в Білорусію, залишивши його одного, хворого. Односельці пригадують, що часто, особливо влітку, як тільки починало світати, далеко за околицею села можна було побачити фігуру чоловіка. Покинутий, одинокий він долав свій стражденний шлях. Це був Іван Петрович. Останні роки свого життя він провів сам у своїй хатині. Навідувалась сестра, доглядала за ним. А доля відвела йому на цьому шляху лише 57 років життя. Іван Петрович будучи людиною освіченою, часто любив повторяти слова І.Я. Франка: "...проти хвиль плисти, аж до самої смерті хрест тяжкий нести!" Так і склалась його доля, що того хреста він проніс через горе і страждання, через все своє життя. Здавалося, можна було б і поставити крапку в цій історії. Та до того ж воно і життя, щоб викликати незвичне її продовження.

Останні роки його дочка, яка закінчила університет у Білорусії та працює в одному з видавництв, зайнялась пошуками свого брата. Її зусилля виявились не марними. Через Міжнародний "Червоний Хрест" та газету своїх колег вона відшукала його в Норвегії. Звістка, що знайшлись родичі, та ще й за кордоном, про яких майже нічого не знав, буквально приголомшила Йогана (Івана). В пам'яті залишились розповіді мами про батька, його життя в них. Рішення було прийняте одразу — їхати на його другу батьківщину, зустрітись з родичами. І ось, на початку жовтня 2001 року він в Україні. Юрченко Йоган Іванович, середнього зросту, ровесник Перемоги. Живе в м. Ставангер, працює в науково-дослідному інституті психологом. Разом з ним приїхав і його син Маріус, вчиться в університеті в Іспанії. Йоган хотів побачити місце, де жив батько, його родину. Спочатку зустріли родичі в Києві, він із сином зупинився в готелі. Відвідавши їх та місто, Йоган з сином приїхав в Бишів. Досьогодні збереглась хатина, де народився і жив його батько, Іван Петрович. Що думав Йоган, коли стояв перед батьківською хатою, на його, тепер рідній українській землі, які почуття охоплювали, того ніхто не може сказати. Та і навіщо, всі розуміли, що син розмовляє з батьком. Ще раніше він з матір'ю доклав зусиль, аби знайти його, що повернеться до них. "Я искал тебя в лесу, думая, что ты заблудился и не можешь найти дорогу. Я хотел показать тебе дорогу" — скаже Йоган. Та дізнатись про його подальшу долю вони не змогли. А йшов він до батька більше півстоліття. Йому показали село, по якому ходив його батько, природу, яка, без сумніву, просто чудова. Побували в сім'ях бишівських родичів.

Йоган тепло висловився про українську землю, яка стала частиною і його батьківщини, другою матір'ю. А головне — захоплювався щирістю і гостинністю наших людей. Цим же перейнявся й син Маріус.

Та самим хвилюючим було відвідання місця, де похований Іван Петрович. Скільки вже про це передумано, зроблено, щоб ця зустріч нарешті відбулась. На

могилу батька Йоган привіз із Норвегії два маленьких віночка: один з квітів, а другий — у вигляді серця, з моху, того лісу, де волею долі, мусив перебувати Іван Петрович зі своїми друзями. На святому для нього місці Йоган Іванович поставив два норвезьких прапорця, виголосив промову. Вона синхронно перекладалась, кожне його речення. Тут же були присутні й представники Міжнародного "Червоного Хреста". Українське телебачення, студія "1+1" знімало репортаж про перебування Йогана в Бишеві і в одній із передач він був показаний в ефірі. В одній столичній газеті також з'явився подібний матеріал. Повертався Йоган Іванович додому з почуттям виконаного обов'язку перед собою, своєю матір'ю, що збагатів своїми українськими родичами, належністю до їх коренів. "Моя земля, моя родина" — для батька й сина вони єдині. Але одному, щоб повернутися до них, потрібно було пройти свій стражденний шлях, важкі випробування, а другому — жити й довгий час сподіватись на зустріч, розтягнутий на життєвій дорозі на багато десятиліть. Така ось непроста доля, таке вже минуле століття...

В. Обухівський

Джерела:

1. *Щоденник Юрченка І.П.*
2. *"Радянське село"*, газета Бишівського району,40-ві роки.
3. *Спогади* Юрченко Галини Андріївни, 1938 р.н., проживає в с. Бишів.
4. *Матеріали* історико-краєзнавчого музею при Бишівській середній школі.
5. *Сімейний архів* Юрченко Г.А.

Андріївка

На території сучасної Андріївки знайдені кам'яні знаряддя праці доби бронзи (II тисячоліття до нашої ери) та виявлено давньоруське городище — залишки, як стверджують окремі історики, літописного міста Воздвиженськ — за народними переказами міста Андрієва. На околицях села було 7 курганів: один з них на кладовищі, 5 — напрямку села Липівка та у лісі. Останній було розкопано у 1881 році. Згодом знайдено срібну монету Фаустини Старшої, а в 1889 році — більше 50 монет часів польського Сигізмунда III.

В літописі Андріївка згадується за 1027 рік. Таким чином, це одне з найстаріших сіл Макарівського району.

В період монголо-татарської навали в Андріївці відбувалися жорстокі бої з полчищами хана Батия. Ворог у 1240 році, розоривши Київ, йшов на Західну Європу. Жителі села Андріївка чинили впертий опір.

У 1320 році на річці Ірпінь литовський князь Гедимін розбив монголо-татарські війська і вигнав з України.

З XIV століття село перебувало під владою Литовського князівства. Тут було побудовано монастир, якому належали землі та селяни Андріївки. Історик Похилевич схильний вважати, що село з самого початку панування на цій землі Литви належало Макаревичам, тому, що в письмових актах 1636 року їм належав населений пункт, який називався Андрієвич. Можливо, один із православних Макаревичів подарував це село монастирю.

В 1569 році Литва об'єдналася з Польщею і Андріївка потрапляє під владу польських панів, які жорстоко пригноблювали людей. В першій половині XVII століття селяни часто піднімалися на повстання проти польських панів. Руйнували також і монастир. Кріпаки обробляли поля, виробляли смолу, корчували ліси, ловили рибу.

У 1648—1654 рр. андріївці брали участь у національно-визвольній війні українського народу проти панської Польщі. На певний час село попадає в залежність від Красногірського монастиря. Але на початку XVIII століття Андріївка знову була відібрана від монастиря і приєднана до макарівської маєтності, якою володів кафедральний декан Київський Каетан Расцішевський. В ті часи в Андріївці проживало 571 чоловік. Землі було поділено наступним чином: 2031 десятина належала поміщику, 374 десятини — селянам. На душу припадало 0,51 десятини. Селяни відбували панщину, сплачували різні податки і церковну десятину.

Після смерті Каетана Расцішевського село стало належати його родичу Соколовському, а потім в 1830 році земля була продана Йосипу Сорочинському, а його вдова — Юзефа — заповіла в 1858 році Олені Миколаївні Пашковій. Але і в неї Андріївка довго не затрималася: в 1876 році вона продала село з 735 десятинами орної та 509 десятинами лісу барону Максу Івановичу Еренбургу. Похилевич згадує, що в цей час в селі був дуже красивий будинок поміщиці та великий фруктовий сад.

На середину XIX століття в Андріївці було 64 двори піших селян, яким належало 480 десятин землі, 15 дворів тягих, що мали 12 десятин 1200 саженів і 5 дворових городників, що не мали польових наділів. Після реформи 1861 року, по викупному договору 1863 року селяни викупили у поміщика 813 десятин землі, заплативши за неї 23 470 рублів. Основна маса селян залишалася малоземельною.

В кінці XIX століття в селі проживало 892 чоловіки православних, католиків — 20, євреїв — 22. Тут же було споруджено винокурний завод, який у 1862 році належав поміщиці Пашковій. Частина робітників працювала за наймом, решту становили тимчасово зобов'язані селяни. У 90-х роках XIX ст. під час великої зливи завод і гребля, на якій стояв винокурний завод, були зруйновані і більше завод не відбудовувався.

На території села знаходилася Вознесенська церква, дерев'яна і мала 40 десятин землі.

З роками населення Андріївки зростає. У 1890 році тут було 84 двори, а в 1900 — з населенням 1006 чоловік, в тому числі 992 селяни (510 жінок та 482 чоловіки), 6 міщан, 7 духовних осіб, 1 дворянин. Із 1873 десятин землі кращі 645 десятин та водяний млин належали барону М. І. Еренбургу. В селі було 7 вітряків, які належали заможним селянам, які застосовували найману працю. Селянам належало 1187 десятин землі, яка оброблялася вручну. Майже всі жителі села були неписьменні. В церковно-приходській школі навчалося 36 дітей.

Початок XX ст. також був нелегким для андріївців. 18 чоловік були мобілізовані на фронт російсько-японської війни. Серед них Степан Сіороз, Іван Кузьменко, Назар Олексієнко, Григорій Черковський, Никифор Степанюк.

Долинула до Андріївки і звістка про революцію 1905–1907 років. Поширювалися чутки, що панська земля стане селянською. Про це говорили в Андріївці — Петриченко Петро Тодосович, який служив у Києві в царській армії і брав участь в революційних виступа, а в Красногірці — лісник Сіороз Сак Хомович. Про розмови Сіороза С. Х. було донесено поміщику. Пан Яцковський здав Сіороза С. Х. стражникам. Та Сак Хомович втік із-під варти. Почалися селянські виступи. Тільки в січні 1906 року вдалося царським стражникам зловити Сіороза С. Х. в с. Козинцях. Роздягнутого наголо Сака Хомича в лютий мороз прив'язали до стовпа на майдані. Озвірілі багачі забили його кілками на смерть.

В 1905 році в Андріївці поширювалися листівки Київського комітету РСДРП. Сюди приїздили члени Макарівського соціал-демократичного гуртка, які вели агітацію серед селян, організовували їх виступи.

На 1912 рік в селі було вже 240 селянських господарв, яким належало 860 десятин землі. 7 господарств її зовсім не мали, 11 — менше десятини, 39 — від 1 до 2 десятин, 10 господарств мали по 10 і більше десятин землі.

Після смерті барона Еренбурга напередодні першої світової війни його родичі розпродали належні йому землі заможним селянам із сіл Андріївки, Голого (Жовтневе), Дружні, Нової Греблі. В Красногірці поміщицьке землеволодіння існувало до 1917 року.

Практично, позитивних змін не відбувалося. Населення в основній масі своїй залишалося неписьменним. Церковно-приходська школа охоплювала 5-ту частину дітей шкільного віку. Навчання в ній проводилося російською мовою, тому не всі батьки мали бажання віддавати дітей до школи. В селі діяли 4 бакалейні і одна винна лавка.

В 1914 році майже всі чоловіки Андріївки були мобілізовані в армію. Більше 50 чоловік андріївців полягло в карпатських горах, на полях Галичини, в болотах та лісах Полісся і Волині. А ті, що повернулися, були здебільшого каліками — безногими, безрукими.

Лютнева буржуазно-демократична революція в Андріївці не ліквідувала поміщицького землеволодіння. Залишився панський двір і управитель на Андріївку та Красногірку — Ягодзинський та приказчик Капчар.

Весною 1918 року створюється Рада селянських депутатів, головою якої був бідняк Степан Сіороз. 1918 року андріївці поділили панську землю.

Весною 1918 року під тиском 450-тисячної армади німецького блоку більшовики втратили позиції і змушені були залишити Київ. Як і в інші села, в Андріївку вторглися німці, які встановили окупаційний режим та безконтрольно хазяйну-

вали в окремих галузях господарства, знущалися над людьми, забирали худобу, зерно тощо. Юнака Саву Михайловича Зарецького закатували шомполами. На щастя, німці швидко покинули Україну.

На початку лютого 1919 року в Андріївці було організоване губернське воєнно-продовольче забезпечення та надання всілякої допомоги Червоній Армії. В цьому році в Андріївці було розгромлено банду Мордалевича.

В серпні 1919 року Андріївку захопили деніківці. Вони розорили село. Кавалерійська бригада Г.І. Котовського в жовтні — листопаді визволила Андріївку, але на початку 1920 року сюди увірвалися білополяки, які починають силою мобілізовувати чоловіків-андріївців до своєї армії. Андріївці змушені переховуватися в лісах. У червні 1920 року польська шляхта була вигнана з Андріївки кіннотою С.М. Будьонного.

Таким чином, для Андріївки закінчується громадянська війна. Починається відносно мирне життя, оскільки ще довго давали про себе знати недобиті банди, які бродили по селах району У тяжкому, напівзруйнованому стані перебувало село. Сім років імперіалістичної та громадянської воєн до краю розладнали господарське життя. В Андріївці створюється комітет незаможних селян. Головою його було обрано Леонтія Юркевича. Комітет організовував селян на боротьбу з бандитизмом, забирав продукти у заможних селян та розподіляв їх між бідними, проводив роботу по кооперуванню селян. 30 листопада 1920 року КНС перебрано і його очолив О.Ф. Воробей.

В червні 1921 року в селі було створено сільську раду. Її першим головою був незаможний Леонтій Андрійович Іщенко. Сільська рада мала відразу ж чимало завдань: боротьба з бандитизмом, відбудова господарства, організація роботи школи, яку відкрили 1920 року, тощо. На початку 1924 року було знищено банди Гонти, Гулая, Яблука та інших. Активну участь у цій боротьбі брали Савчук Семен Михайлович, Савчук Юхим Гнатович, Соломенко Артем Самійлович, Сіороз Пилип Федорович.

У 1921 році в селі створюється комсомольська організація, першим секретарем якої став Федір Юрченко. На засіданнях обговорювалося питання боротьби з розрухою, підкреслювалося, що можна розраховувати лише на свої власні сили, матеріальні, фінансові і людські ресурси. Першими комсомольцями були Клименко Семен Гнатович, Оборський Терентій Володимирович, Савчук Олексій Терентійович, Германчук Павло Кирилович, Петриченко Олекса Андрійович, Моргун Оврам Іванович, Клименко Омелько Антонович, Петриченко Харитон Кузьмич.

У 1924 році головою сільради було обрано Йосипа Сіороза. Очолювана ним сільська рада проводила роботу по роз'ясненню селянам переваг колективного господарства перед індивідуальними, дбала про піднесення громадсько-політичної активності, про пожвавлення роботи комітетів незаможних селян, сільських товариств взаємодопомоги тощо.

На початок 1924 року частини особливого призначення Червоної Армії при активній допомозі селян-незаможників ліквідували рештки банд, що діяли в навколишніх селах і чинили опір Радянській владі. В цей час від рук противників

Радвлади загинули Шмигельський Юрій Михайлович — співробітник Макарівського кримінального розшуку та Зарицький Пилип Іванович — активіст.

З 3 листопада 1926 року в Андріївці працювала хата-читальня. На січень 1927 року село предплачувало 41 примірник газети "Радянське село", 5 примірників "Пролетарської правди" та інші газети і журнали.

В 1928 році було організовано ТОЗ, головою якого став Семен Гнатович Клименко. В ТОЗ увійшли 7 господарств — Боклана Кирила Даниловича, Оборського Терентія Володимировича, Боклана Хоми Даниловича, Вороб'я Данила Марковича, Юркевич Федори Павлівни, Петриченка Олексія Тодосовича. На полях андріївки з'явився перший трактор "Фордзон".

В 1929 році ТОЗ перетворився в комуну, яку назвали "В єднанні сила". Її очолив Йосип Євменович Сіороз.

В кінці 1929 року в Андріївці почалася масова колективізація. Було створено 5 артілей виробничого характеру: "Червоний серп" (голова М. С. Гордон), "Червоний плугатар" (голова С. П. Олексієнко), "8 Березня" (Гордон М. Д.), ім. Шевченка (голова Ф. М. Цимбалюк). Комуну "В єднанні сила" перетворено в артіль, яку очолив Дмитро Опанасович Мазепа.

В колективізації сільського госдподарства, як і всюди, брали участь двадцятип'ятитисячники. В Андріївку направили робітника Кодрянського підприємства, комуніста Дмитра Опанасовича Мазепу. Активну участь в організації колгоспів брали Петриченко Іван Петрович, Петриченко Петро Антонович, Клименко Максим Антонович, Самусенко Антоніна Іванівна, Степанюк Зінаїда Іванівна, Сіороз Іван Дмитрович, що першими вступили в колгосп.

На 1931 рік Андріївка була повністю колективізована. В 1932 році андріївські колгоспи об'єдналися в один "Десятиріччя пролетарської правди". Головою обрали Д. О. Мазепу. Працювати було важко. Практично колгосп не мав ні тягла, ні ремаенту. Все це відбиралося у заможніших селян, "куркулів", які всілякими силами переслідували активістів, знищували худобу, підпалювали колгоспні будівлі. В червні 1930 року пострілом з обріза був поранений голова колгоспу "Червоний жовтень" Петриченко Талімон Карпович.

Селяни, в основній масі, чинили опір колективізації. Особливо, в 1932 році, коли влада вимагала стопроцентної здачі хліба. Як повідомляла Макарівська районна газета "За соціалістичні темпи" від 11 січня 1933 року, що знаходилися люди, які намагалися врятувати колгосп від голоду. Зокрема, сільський дяк та колишній білогвардійський офіцер Терещенко Займалися приписками: в квитанції записували значно більше зерна та картоплі, ніж люди здали насправді. Газета пише, що "колгоспна та бідняцько-середняцька маса вимагає суворого покарання куркулів та їх прихвоснів". Хто дійсно вимагав цього покарання, то це влада. Надмірна здача продовольства призвела до голоду.

В 1932—1933 рр. в Андріївці лютував голод, від якого померло 158 людей. Після голоду в колгосп потяглися і одноосібники, оскільки для колгоспників був менший податок. В 1935 році на полях було вже два трактори. Першими трактористами в селі були Воробей Мефодій Маркович та Кузьменко Андрій

Сільвестрович. В цьому ж році з'явилася і перша автомашина, водієм якої був Ващенко Мілетій Пилипович.

Поступово життя знову налагоджується. Однією з важливих ланок було підвищення грамотності населення, всебічний розвиток народної освіти. Ця боротьба набрала форми масового руху. Вже на 1936 рік в селі повністю була ліквідована неграмотність, люди навчилися читати по складах. В 1933 році початкова школа була перетворена в семирічку. Активну участь в боротьбі за піднесення культури села брали депутати сільської Ради, особливо її голова Семен Іванович Кожевніков, який сам керував навчанням неписьменних селян, організовував гуртки та школи, які охопили 95% усіх неписьменних.

У 1935 році було закрито церкву Вознесіння, а в її приміщенні зробили клуб.

Андріївка славилася своїми самодіяльними митцями. Більше 100 колгоспників і сільської інтелігенції брали участь у хоровій капелі — одній з найкращих не тільки в районі, а й у області. 65 учнів школи із 100 брали участь в художній самодіяльності. Керівником був завідуючий початковою школою Гнат Павлович Богачук. Ансамбль школи був переможцем на обласних олімпіадах.

Разом з тим, продовжувалася жорстока класова боротьба.

В період репресій було заарештовано 5 чоловік, які отримали різні строки покарання.

В 1940 андріївці допомогали в Красногірці будувати електростанцію.

Війна 1941—1945 рр. стала суворою перевіркою духовних і фізичних якостей андріївців. У серпні 1941 року в районі села йшли жорстокі бої. Обороняли Андріївку воїни 27 стрілецького корпусу. Після загарбання села фашистами, почалися тяжкі часи окупації. Під час окупації села 89 жителів Андріївки були відправлені фашистами на каторжні роботи в Німеччину. Школу було спалено. Жителі села брали участь у боротьбі з фашизмом в партизанських загонах. З Андріївською підпільною організацією тісно співпрацювала гавронщинська, яку очолював Володимир Вікторович Єлісеєв.

Загинув в лабетах гестапо Ващенко Олександр Пилипович, який допомагав партизанам. Зв'язківцями-партизанами працювали Салюк Кирило Васильович, Драпей Яків Якович, Богачук Павло Гнатович, Смехов Микола Володимирович, Руденко Михайло Данилович, Харіна Тетяна Петрівна. Вони переховували партизан, допомагали їжею, одягом, взуттям, вивели з ладу молотарку, трактор, зруйнували молочарню, збирали для партизан зброю і боєприпаси, розповсюджували листівки, що надходили з партизанських загонів, які діяли на території Макарівського району.

Безприкладну мужність і відвагу в боях з Фашистами проявив уродженець села Петриченко Андрій Архипович, якому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Мужність і відвагу проявили і інші андріївці, зокрема Примак Микола Тарасович — нагороджений трьома орденами Червоної Зірки, Ковтун Павло Григорович — нагороджений п'ятьма орденами і медалями.

7 листопада 1943 року Андріївку було звільнено від окупантів. На фронтах загинуло 78 чоловік.

Селяни активно включилися у відбудову. В 1944 році було зібрано необхідний посівний матеріал і всі площі засіяно. В 1946 році колгосп "Молодий більшовик" перевиконав план продажу хліба державі. В 1947 році андріївців також зачепив голод, хоч сільгоспартіль за разкове проведення збирання врожаю і дострокове виконання плану хлібозаготівель була занесена на Обласну Дошку пошани.

У 1950 році колгоспи "Пролетарська правда" і "Молодий більшовик" об'єдналися в один і назвали його іменем Леніна. Цього ж року приєднали до колгоспу і артіль з Красногірки, яка була економічно відсталою. В 60-х роках найкраще працюють у виробництві колгоспники Самусенко Олександра Андріївна, Савченко Настасія Федорівна, Шульга Катерина Василівна, Худенко Марія Павлівна, Хоменко Ольга Петрівна, Жур Галина Іванівна, Шум Сергій Іванович, Олексієнко Андрій Іванович, Кононенко Петро Павлович, Германчук Іван Григорович та інші.

З 1950 року села активно розбудовуються, зростає добробут колгоспників. У 1955 році в Андріївці діє десятирічна школа. В 1960–1963 рр. з матеріалів розібраної церкви спорудили ще одне шкільне приміщення, закінчено будівництво нової школи, зведено Будинок культури на 400 місць, майстерню для ремонту тракторів, пожежне депо, нову контору. За післявоєнні роки колгоспники при допомозі держави і колгоспу спорудили 252 добротних житлових будинки.

В селі збудовано два магазини, лікарню, аптеку.

В 1980 році — відкрито ФАП. У 1987 році побудоване нове приміщення школи.

У 1992 році колгосп було перейменовано на КСП "Андріївське", а 15 лютого 2000 року господарство реорганізоване в ТОВ "Андріївське". З 2000 по 2002 рік в селі збудовано 55 нових будинків.

Серед відомих людей села: Петриченко Андрій Архипович, який народився 28 лютого 1922 року, Герой Радянського Союзу;

Германчук Петро Кузьмович, народився 14 березня 1952 року, екс-міністр фінансів України.

Н. Ащенко

ПЕТРИЧЕНКО Андрій Архипович

Мужність і відвагу в боях з ворогом проявив Андрій Архипович Петриченко, який народився 28 лютого 1922 року в селі Андріївка. З перших днів війни Макарівський райвійськомат направив його в артилерійську частину. Незабаром він став навідником гармати і з нею пройшов фронтові дороги. В 1943 році Андрій був призначений командиром гармати, воював у складі механізованої бригади 1-го Білоруського фронту. Йшли запеклі бої на території Польщі. На ділянку, де стояла гармата сержанта А. Петриченка, ворог кинув понад 30 танків. Підпустивши їх ближче, поранений в кисть правої руки, Андрій збив три ворожі машини. Коли замовкла сусідня гармата, бо її обслуга загинула, Андрій підбіг до

неї, і, відкривши вогонь, підпалив ще 2 танки. Решта повернула назад. В атаку пішли підрозділи і завершили розгром фашистів. До чотирьох урядових нагород добавилась ще одна — Орден Червоного Прапора.

Сержант Андрій Петриченко здійснив багато бойових подвигів.

Жорстокий бій 30 березня 1945 року на околицях Берліна для старшого сержанта Петриченка став останнім. Гармата Петриченка посилала на фашистів снаряд за снарядом. Вороги відкрили шквальний вогонь з кулеметів, і трьох наших артилеристів тяжко поранили, а Петриченка в груди і руку. Постріли гармати стали рідшати. Фашисти кинулися до гармати. Несподівано із-за лафета з'явилась закривавлена фігура воїна. По атакуючих фашистах вдарила довга автоматна черга, потім рванули гранати. Фашисти відкотились Третя рана Андрія виявилася смертельною. Він упав, стискуючи автомат.

Старшого сержанта Андрія Петриченка поховано в Берліні. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу 27 липня 1945 року.

("Военные звезды киевлян", газета "Народна армія", 30.05.2000 р.)

Н. Ащенко

Березівка

Село Березівка знаходиться на правому березі річки Бучі. Легенда свідчить, що свою назву село отримало від того, що воно знаходилося в оточенні березових лісів. Час заснвання села невідомий. З 1815 року заселялась виключно шляхтою. 310 десятин її землі поросли молодим зеленим лісом.

В середині XIX ст. в ній проживало: православних 25, католиків — 60, євреїв — 15. В ці часи Березівка належала Цивінському, який в 1850 році продав її купцю Терлецькому, який побудував на річці Бучі млин і в 1859 році відписав маєток купчисі Марії Синяковій і громадянці Каплик Олені Василівні. Першій належало 212 десятин польової і 442 десятин лісної, а другій 53 десятини лише польової.

В 1871 році селяни Годлецький, Кравченко, Шевченко та Муха купили у Цивінського 438 десятин землі.

У 1885 році в селі вже проживало 100 чоловік православних та 6 католиків.

В 1918 році в Березівці встановилася радянська влада, яка проіснувала недовго. Проте остаточно закріпилася в 1920 році. Створювалися місцеві органи управління — сільська рада, комнезами.

Під час війни з Березівки загинуло 16 чоловік.

В 1946 році відкрито пам'ятник героям війни.

В 1963 році побудовано ФАП.

В 1995 році ПП "Грінком" збудувало для переселенців з зони ЧАЕС (Поліського) 15 будинків.

Н. Ащенко

Борівка

Село засноване в 1759 році. Дістало назву від соснового бору, яким воно оточене з трьох сторін. Звідси, найбільш вирогідно, і назва села.

В 1861 році тут проживало 183 людей, а в 1887 — 295.

Після 1920 року в селі встановилася радянська влада. В 1925 році в селі відкрито школу. В 1928 році в селі організовано ТОЗ, а в 1929 році — промислову артіль "Нове життя". Вона виготовляла бочки та тару для овочів. В 1959 році її реорганізували в колгосп "Комсомолець".

Дуже тяжко Борівка пережила голод 1932—1933 років. Жителька села Анастасія Чорна згадує. "Нас у мами було п'ятеро. Батько покинув. Мама пекла паляниці з жолудів, а пампушки з рогози. Корови в нас не було. Люди падали на ходу. Хоронили їх голих і босих, до 20 чоловік в день. Інколи вивозили на кладовище. Засипали землею, а яму викопати не було сил". Такими ж спогадами ділиться і Якилина Кузьменко: "Мені було 18 років. Була корова і свиня, але їх забрали, бо ми не могли сплатити податок. Перебивалися на рогозі, кропиві, акації". Не може спокійно згадувати ті часи і Ніна Тищенко: "Якимся чином батьку удалося дістати сніп жита. Обмолотили, змололи, напекли пампушок. Менший брат з'їв свіжих і помер".

В період репресій було заарештовано 2 чоловіки: К.А. Коробчук, М.П. Пиріг. Обидва розстріляні.

В першій половині липня 1941 року Борівка була окупована німецькими військами. Борівчани разом з усіма трудящими стали на захист своєї землі. В 1942—1943 рр. Борівка була центром діяльності підпільної більшовицької групи з 11 чоловік, яку очолив фельдшер Іван Спиридонович Тумік. Вона входила до макарівської підпільної організації. Її члени брали участь в нападі на гарнізон гітлерівців, розташований в селі Ставище Радомишльського району, перерізали кабель Київ — Берлін. Також вони поширювали листівки, поставляли партизанам зброю, одяг, продукти харчування. Серед борівчан загинули у 1943 році партизани Клименко Андрій Мусійович, Клименко Микола Андрійович, Ковальчук Захар Дмитрович, Отаманенко Панас Михайлович.

В 1943 році в лісах поблизу Борівки діяло партизанське з'єднання С.А. Ковпака. В кінці листопада 1943 р. на цій території велись запеклі бої. Воїни стрілецької дивізії не давши ворогу прорватись і знову захопити м. Київ, полягли смертю хоробрих. Учасниками пошукової експедиції були знайдені останки 72 солдат і з військовими почестями перезахоронені в братській могилі с. Лисиця в листопаді 2002 року.

Під час війни загинуло 105 борівчан.

В 1955 році в Борівці було відкрито пам'ятник воїнам Радянської армії, які загинули при визволенні села від німецьких загарбників.

В післявоєнні роки в колгоспі було збудовано 17 типових тваринницьких приміщень, столярну майстерню, автогараж. З 1957 по 1960 роки Розенцвайг Адольф Леопольдович — голова колгоспу села Борівка, економіст — перший у колиш-

ньому Радянському Союзі впровадив гарантовану грошову оплату праці в колгоспах на базі місцевого господарства.

У 1968 році в селі діяли: фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, 8-річна школа, клуб на 200 місць, бібліотека, магазини.

В 1986 році в Борівці зведено Чорнобильський масив, житлові будинки на вулиці Зоряній, ФАП, адміністративний будинок, 2 магазини, дитячий садок, в приміщенні якого тепер знаходиться клуб, відкрито Борівську загальноосвітню школу.

В 1997 році на базі колгоспу утворено КСП "Борівка", в 1999 році КСП реорганізовано в ТОВ "Борівка".

У 2002 році на базі школи відкрито Борівське НВО "Школа-дитсадок".

Відомі люди:

Яків Сильвестрович Клименко — кавалер ордена Слави трьох ступенів.

Ковальчук Людмила Іванівна — Заслужений працівник культури України, нагороджена орденом "Знак пошани", "Трудового Червоного прапора", "Орденом Княгині Ольги". Директор Київської публічної бібліотеки імені Лесі Українки, віце-президент Української бібліотечної асоціації.

Н. Ащенко

Станція Буян

У 1902 році була збудована дільниця Київ — Коростень Південно-Західної залізниці. В 1910 році Комарівський лісопильний завод зв'язують із залізничною станцією "Буян" дерев'яною вузькоколійною дорогою. Нею кіньми на вагонках возили пиломатеріали.

Під час Другої Світової війни начальник водокачки на станції Буян Іван Піпко переховував на водокачці підпільників з Києва, а коли почалися повальні арешти, відправив їх у партизанське з'єднання Хитриченка. Зв'язок із підпіллям підтримувала вся родина Піпків. Тривалий час на водокачці переховувався командир Червоної Армії Костянтин Дельов, який потім був командувачем кінної розвідки при штабі Київського з'єднання партизанських загонів.

Залізнична станція "Буян" входить до складу Кодрянської селищної ради. В населеному пункті 47 хат, в яких мешкає 82 особи. В радянські часи Буян мав пасажирське сполучення зі станцією "Спартак" на залізничній лінії Київ — Коростень. Нині використовується тільки як вантажна станція.

Є. Букет, Д. Нетреба

Великий Карашин

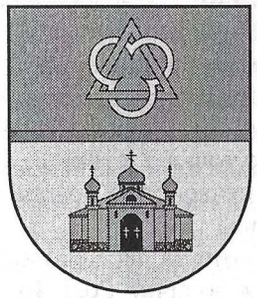

"Подумки звертаюсь до тебе, моє рідне село, хочеться так багато сказать. Але ось уже й наважилася, а говорити чомусь дуже боязно. Боюся, що промину найголовніше.

Ти, думаю, здогадуєшся про ці почуття, бо ми, ніби одне ціле. Ти для мене, як сонце, від якого кожен день світлий і теплий. Ти ніби квітка що розквітла навесні, і від того все навкруги виграє веселковими барвами. Я називаю тебе, моє село, найкращим, щоб чули всі, щоб знали всі, що я щаслива, бо живу тут. Щиро вдячна тобі за те, що подарувало мені таких гарних і добрих односельчан — відомих у світі й звичайних собі працьовитих хліборобів, що з віку в вік жили ось на цій землі. Вдячна за такі дивовижно красиві краєвиди, якими налюбуватись не вистачить і життя.

Ти, моє село, як ненька, що народила, виховала й проводить своїх синів і доньок у світ великий і чекає, чекає на повернення.

Здається, стала б зорею, щоб вічно світити тобі, стала б чистим джерелом, щоб напувати твою спрагу, стажило, й радувало ще не одне покоління наших нащадків красою і голубило своєю ласкою.

Прости нам, рідне, за іноді болючі слова, негарні вчинки й помисли. І знаю вибачиш, бо надто любиш всіх.

А я завжди захищатиму тебе від усіх негараздів, завжди пишатимусь тобою. Де б не була, щоб не робила, подумки пишатимусь тобою, моє рідне село, моє найкраще село",— так написала про своє село колишня учениця Великокарашинської ЗОШ І–ІІІ ступенів О. Шикіна.

І не тільки вона, а й усі карашинці впевнені, що їхнє село — найкраще. В глибоку давнину сягає його історія.

Село Карашин розкинулось на правому підвищеному березі річки Здвиж, на шляху якої лежать села Брусилів, Лазорівка, Ковганівка, Рожів, Червона Слобода, Юрів, Завалівка, Макарів, Бородянка та інші. Воно знаходиться за 7 км від автомагістралі Київ—Львів та за 16 км від райцентру Макарів.

Історичних та архівних документів про заснування села немає. Можливо, що їх не було, а якщо були — то знищені нашими колонізаторами: татарами, поляками, царською Росією та тоталітарним більшовицьким режимом (спалення державного історичного архіву України та державної історичної бібліотеки в Києві), бо їм було вигідно тримати волелюбний та працьовитий український народ в покірності, який не знає свого роду-племені. А українці довгий час не мали своєї власної держави і жили під чужим ярмом, за яким ще й сьогодні плачуть деякі наші перевертні.

Але тепер у нас є своя держава і це дає нам можливість вивчати і досліджувати історію України і свого рідного краю. Сьогодні ця робота нагадує собою важку працю археолога-дослідника, який розгадує минуле життя нашого народу за скупими знайденими залишками матеріальної культури, яку приховує в собі рідна земля, в тому числі і карашинська. Так, протягом багатьох років на території сучас-

ного Карашина його жителі в полі і в селі знаходили знаряддя праці часів неоліту: шліфовані кам'яні сокири та молотки. Знайдене не зберігалось, через певний час воно губилось або викидалось. Але зацікавленість до рідного села зростала.

Десь в кінці 1970 чи на початку 1980 р. вчитель історії Карашинської середньої школи Янчук Савелій Васильович разом з учнями збирав матеріал з історії села. Там, де колись було татарське городище, а потім на його території стояла дерв'яна Троїцька церква, вони знайшли кам'яну шліфовану сокиру та кам'яний шліфований молоток. Знайдене принесли до шкільного куточка з історії села. Знахідки свідчать про те, що в сиву давнину на території сучасного Карашина існувало поселення, яке належало до Трипільської культури.

Історик О. Андріяшов писав, що границя між полянами та деревлянами проходила по річці Здвиж і йшла від Тетерева на південь аж до річки Росі. Тому слов'яни, що жили між Дніпром і Здвижем, звалися поляни. Вони мали своє князівство з головним містом Київ. Ті, що жили на лівому березі річки Здвиж, звалися деревляни, тому що жили в лісах. Їх князівство було більше полянського, а головне місто їх звалося Коростень. Населення прото-Карашина належало до полянського князівства Київської Русі.

Недалеко від прото-Карашина проходила торговельна сухопутна дорога з Києва до столиці деревлян, а пізніше вона вела до міста Володимира-Волинського і проходила через поселення Білогородка, Мутижир (сучасний Мотижин), Здвижень (сучасний Рожів). Згодом дорога отримала назву "Старий шлях" і була на відстані від прото-Карашина до 2-х верст. По ній їздили купці та мандрівники з різних країн. Вони вели записи про життя та побут наших предків, які проживали в IX—XI ст. Деякі з них дійшли до наших часів і дають нам можливість розглянути життя предків.

Перед Здвиженем річка Здвиж розливалася чотирма широкими рукавами, на яких діяли чотири містки. На певній відстані вони зливались в один, про що в літописі він згадується як "Здвиженський чудо-міст". Це по ньому 7 листопада 1097 р. до Володимир-Волинського везли осліпленого теребовльського князя Василька. "Літопис руський" (стор. 149) про це говорить: "...Перейшовши міст воздвиженський, стали з ним на торговищі, і, стягнувши з нього сорочку криваву, дали її попаді випрати". З цього випливає, що в Здвижені в ці часи вже була християнська церква. На цьому місці, в районі торговиці (базару), вона стояла протягом довгого часу, перебудовувалась, а 1798 р. згоріла від блискавки і була побудована на іншому місці. А якщо була церква, то були і християни не тільки в Здвижені, а й в прото-Карашині та Неблоському (сучасна Небилиця).

В першій половині XIII ст. на Київську Русь страшною хмарою сунула татарська орда. Попереду — кінні ватаги. Вони палили й грабували все на своєму шляху. Людей вирізували і брали в неволю. За тими ватагами йшла головна орда із возами, стадами худоби і верблюдів, табунами коней, отарами овець, жінками і дітьми. Стогін і рев стояли від орди і здалека було чути, що наближається. Де вона пройшла, земля ставала чорна, як після сарани,— ще навіть гірша, бо нічого — ні людини, ні скотини живої ніде не було видно. На майданах після татарського "гостювання" валялись непоховані люди та коні.

В 1240 р. татари підійшли до Києва, героїчна оборона якого затримала їх наступ більше як на 2 місяці. Всюди, де вони просувались, народ чинив їм

відчайдушний опір. Та сили були нерівні. Взявши Київ, татари зруйнували його, а мешканців перебили. Після перепочинку татари чорною хмарою посунули по Київщині. Роздратовані затримкою під Києвом, вони змітали все на своєму шляху, мешканців вибивали всіх до єдиного.

Весною 1241 р. татари по Старому шляху підійшли до Здвиження, де зустріли жорстокий опір. Містки були спалені. Здвижень зруйнований дотла, жителі перебиті. Перешкодою подальшого просування татар на захід стала повноводна розгалужена річка Здвиж, дно якої місцями було дуже грузьким і затягувало людей і коней (нині великий плав). Татари змушені були шукати місце для переправи і підійшли до прото-Карашина, де в жорстокому бою були затримані, несучи великі втрати. Роздратовані вороги знищили прото-Карашин, а жителів його перебили.

Дослідник нашого краю Лаврентій Похилевич писав, що татарам сподобалась місцевість, де раніше було слов'янське поселення. Воно знаходилось на підвищенні, мало заокруглення з трьох сторін, а з четвертої — протікала невеличка річечка (пізніше вона отримала назву Карашинка). Сама природа робила цю місцевість зручною для оборони від ворога. Крім того, береги річки Здвиж виявились зближені і татари вирішили будувати тут переправу, яка була напроти сучасного хутора Бондарівки села Рожева. Одночасно з будуванням переправи поруч росла фортеця для татарського володаря навколишніх земель. Копали вали і рови, рештки яких збереглися до нашого часу. Навколо фортеці виникло нове поселення. Похилевич пише, що назву воно отримало від свого володаря. Можна здогадуватися, що його ім'я було Карашин. Тепер, коли хто їхав на переправу, то говорив охороні: "Їду до Карашина". Потім ця назва закріпилась за селом, а маленька річечка, де стояла охорона, почала зватись Карашинкою.

В Рожеві і Карашині у старих людей збереглись легенди, в яких розповідається, звідки пішла назва Карашин. Житель села Рожева Антон Васильович Пампура розповідав, що свою назву село Карашин отримало від того, що там карали шинкарів, які продавали погану горілку. Їх прив'язували до копного стовпа, а потім здирали з них пасмами шкіру. Шинкарі від болю дуже кричали. Їх крик було чути в Рожеві. Люди чули ці крики і говорили: "Це карають шинкарів". Це і лягло в основу назви села Кара-шин (карям).

Друга легенда почута від Шулькевича Йосипа Павловича, розповідає про те, що коли побудували переправу через річку Здвиж, то по ній проходили татари. Вони спішили, штовхались і деякі з них падали в річку. Вибратись звідти не могли, бо їх засмоктувало грузьке дно. Вони бовтались в багнюці й кричали: "Кара-си! Кара-си!" "Чорна вода! Чорна вода!"). Звідси і пішла назва села Карашин. Але більш вірогідно, що свою назву село отримало від татарського володаря цих земель — Карашина. Цю думку підтверджує і назва села Карабачин Брусилівського району, яке раніше мало назву Пуково, а нову отримало від татарського володаря цих земель — Карабачина.

Тяжкого удару зазнала київська земля від татаро-монгольської орди. Багато київських бояр та заможних родин повтікали в сусіднє Литовське князівство. Повертатись на згарища вони не мали бажання, але свою Батьківщину не забували і почали з часом впливати на литовського князя Гедиміна, щоб визволив

їхню землю від татарської неволі. Г. Кониський в "Історії русів" пише, що в 1320 р. литовське військо, в складі якого були українські полки, в третій вирішальній битві на річці Ірпінь недалеко від Білгорода під проводом князя Гедиміна розбили татар і вигнали їх за межі України. В цій битві наклали головами татарські хани Тімур і Дівлат.

Україна звільнилась від татарського іга. В ній відновилось політичне життя. Гедимін поновив правління під началом вибраних від народу осіб, а над ними поставив свого намісника з української породи князя Ольшанського.

Землі на південь від Києва були безлюдні. Нові володарі земель стали їх заселяти. Поселенці отримували землю по контракту і одночасно пільги, на основі яких вони звільнялись на певну кількість років від усякого податку, мали своє самоуправління на основі саксонського (магдебургського) права. Та недовго були ці щасливі роки. Литва, в складі якої були українські землі, потрапила під владу Польщі, коли великий литовський князь Ягайло в 1386 р. одружився на польській королівні Ядвизі. Під владою Польщі опинилися українські землі. На них ринули польсько-литовські магнати. Відомо, що на ці землі зазіхали і наші південні сусіди — Кримсько-татарська орда, яка утворилася після розпаду Золотої Орди. Заснував її потомок Тохтамиша хан Девлет Гирей. Московські князі постійно підкуповували кримських ханів і понукали їх до військових загарбницьких походів на Литву і Україну. Один з татарських шляхів, говориться в "Архиве Юго-Западної России" (том 2, частина 2, стор. 54) йшов на Україну через Здвиж мимо Брусилова. І не одна полонянка з Брусилова, Містечка, Карашина, Рожева була продана в рабство на базарах Каффи і Стамбула. Десь в середині 15-го сторіччя татарський загін був розгромлений між Рожевом і Карашином. В бою загинуло 40 рожівців. Старожили Рожева, згадуючи цю подію, говорили, що на знак шанування їх пам'яті (на місці їх загибелі) стояв великий дерев'яний хрест. Пізніше на цьому місці була побудована церква-каплиця.

Лаврентій Похилевич пише, що на початку XVI ст. Карашин належав до маєтності Лаських, які були нащадками Макаревичів. В 1633 р. володарем Карашина став Вацлав Жмієвський, ловчий київський. Потім Карашин став належати до макарівської маєтності Макаревичів. В кінці 1630-х чи на початку 1640 рр., як повідомляє дослідник Едвард Руліковський, село Карашин докупив до рожівської маєтності Миколай Цетнер.

Становище селян під Польщею було тяжким. Вони ходили на панщину майже кожного дня, платили багато різних податків. Про їх тяжке становище в ті часи історик Іван Крип'якевич в "Історії України" писав, що селяни платили всякі податки від хліба, худоби, домашньої птиці, бджіл та іншого. Зі збіжжя, з городини, з саду пан брав десятину. Спершу селяни боронилися від панщини, могли переселитесь з свого села до іншого, де пани не вимагали тяжких робіт. Але потім в Польщі був введений закон, за яким селянин не міг без дозволу пана вийти з села. Селяни стали немов прикріплені до землі, тому їх називали кріпаками, а неволю кріпацтвом. Якщо селянин утік, а пан його знайшов, то міг засудити на смерть, коли він не відкупиться.

Польська шляхта вважала український народ, віру, культуру як щось нікчемне, нижче від польського, призначене на загибель. Українців не вважали за людей, їх обзивали бидлом. Вони могли бути тільки рабами. Їм заборонялось ходити до церкви.

Цетнер був католиком-кріпосником. Селяни його не любили. Часом між ним і селянами відбувалися сутички. Селян підтримували міщани, що жили в Рожеві та Карашині. Пан і селяни знали, що так вічно не буде. Відчувалось наближення народної бурі. І Цетнери темної ночі 1648 р. надовго втекли з Рожева.

На початку XVIII ст. Карашин перейшов до Гната Сапеги та його дружини Ганни. В цей час Сапега прийняв католицтво і зневажливо ставився до всього українського, яке пускало глибоке коріння в рідній землі. Постійна боротьба українського народу проти соціального, національного та релігійного гніту примусила польське панство піти на деякі поступки. Було дозволено будувати православні храми. І вони почали відбудовуватись. В 1748 р. в Карашині на місці татарської фортеці була побудована дерев'яна Троїцька церква. До неї ходило багато прихожан. В 1749 р. Сапега титулувався "Гнат, граф на Кодню, Вишничах, Несухочах, Надвірній і Величці Сапега, підскарбничий Великого князівства Литовського".

27 березня 1793 р. російська цариця Катерина II своїм маніфестом включила Правобережну Україну до складу Росії. На її територію поширились загальноімперські адміністрації та установи. Царські закони в Україні сприяли повному поневоленню селян — закріпаченню. Вони стали повною власністю поміщиків. Пан міг продати свого селянина, обміняти та покарати. Кріпаки повинні були працювати на свого пана, обробляти його землю, не отримуючи ніякої платні, також виконувати роботи в панському господарстві, будувати мости тощо. Кріпаки мали сплачувати панові за те, що вирощували для себе збіжжя, мусили віддавати панові значну кількість зібраного меду, воску та багато іншого.

Після Сапег карашинська маєтність належала Харлінським до 1802 р., коли обидва Карашини, Червона Слобода, Коптіївка, Юрів та інші поселення були продані Павлу Сабанському, син якого Ліберій Павлович уже володів Великим та Малим Карашинами. Лаврентій Похилевич пише, що в цей час в обох Карашинах проживало близько 950 православних, 22 католики, 11 євреїв. Після смерті Ліберія Павловича його помістя було поділене між синами Костянтином, Кіндратом та дочкою Іполитою, по чоловіку Комаровичевою. Кіндра Сабанський володів Малим Карашином, де йому належало 214 десятин родючої землі та 262 десятини лісу.

В 1876 р. Сабанські продали всі землі — 898 десятин родючої та 536 десятин лісової дійсному статському раднику Борисову — одному з побічних потомків знаменитих декабристів братів Борисових. Спадщина Кіндрата Сабанського — Малий Карашин була продана поміщику Михайлу Івановичу Курдюмову, а його самого було вислано за межі Росії за участь в якомусь заколоті.

Восени 1905 р. по всій Російській імперії пройшов загальний політичний страйк. Були страйки і в Україні в деяких містах. Селяни піднімались проти панства, яке продовжувало володіти більшістю земель. Вони нападали на панські

маєтки, пробували поділити панську землю. До цього їх закликали комуністи, які були майже в кожному селі. Деякі з них жили і працювали в Києві. Так, з Карашина були Ілля Федорович Меланченко та його сестра Мотря, яка працювала в оперному театрі прибиральницею. Влітку 1906 р. його заарештували разом з сестрою. При арешті їх сильно побили. Мотря від побоїв стала глухою. На допитах вона стверджувала, що працювала прибиральницею, а чим займався її брат, вона не знає і знати не хоче. Іллю засудили до страти, а Мотрю відпустили. Вона повернулась до Карашина, жила в старенькій батьківській хаті всіма забута і дуже тяжко бідувала, не отримуючи ні від кого ніякої допомоги. Померла Мотря в середині 1950-х років.

В 1914 р. почалася Перша світова війна, на яку призвали багато чоловіків до лав царської армії. Дехто з них загинув на війні, частина повернулась інвалідами. Війна була не популярною. Почали швидко зростати ціни на товари першої необхідності. Народ збіднів до краю, чекав якихось змін, виступав проти самодержавства царизму. В листопаді 1917 р. в Петрограді відбувся більшовицький переворот, і лідер партії більшовиків Ленін заявив, що нова влада покладе кінець війні, віддасть землю селянам без викупу, а заводи і фабрики — робітникам.

Ця ідея знайшла широку підтримку серед населення Київщини. В січні 1918 р. в ряді сіл Макарівщини встановилась Радянська влада. Проіснувала вона не довго. І лише після закінчення громадянської війни, в 1920 р., Радянська влада була в Карашині відновлена. Одночасно були створені ревком та комнезам (КНС). Вони поділили панську землю між селянами, а також вели пропаганду, щоб селяни переходили до колективного господарювання. Але селяни, отримавши землю, не поспішали її віддавати, як тоді говорили, до комунії.

Минуло декілька років, життя в селі налагоджувалось, агітація до вступу в колгосп продовжувалась. Деякі селяни повірили місцевим агітаторам, що в колгоспі буде щасливе і заможне життя, і почали записуватись до нього. В 1930 р. в Карашині був організований колгосп ім. Чубаря. Пізніше він отримав назву "Комунар". Перші роки колективного господарювання виявилися тяжкими. Не все робилось, як хотілось. Крім того, колгоспники обкладались багатьма різними податками, які своєчасно не сплачували через відсутність грошей у населення.

Наставали жнива. Рішенням райвиконкому та райкому партії в липні 1932 р. в кожному колгоспі створювались "червоні валки" для вивезення зерна до державної комори. Одна з них була створена в колгоспі імені Чубаря, а друга — в малокарашинському колгоспі "12 років Жовтня" ("За соцтемпи", 27.07.1932 р.).

План здачі зерна державі (контрактація) довели дуже великий. Голова колгоспу імені Чубаря Тужик склав орієнтовний розподіл прибутків за 1932 р. і довів до колгоспників, що як колгосп виконає план контрактації, то залишиться без посівного фонду, а колгоспники нічого не отримають на трудодень ("За соцтемпи", 21.08.1932 р.). Серед колгоспників почалися сумніви стосовно майбутнього заможного життя. Колгоспник Г. С. Кисленко (1903 р.н.) заявив прилюдно, що коли їх праця не буде оплачуватись, то й ходити в колгосп на роботу непотрібно. За свій виступ Кисленко був заарештований і отримав 3 роки тюремного ув'язнення

("Макарівські вісті", 1997 р.). Інші сумнівів не виявляли і ходили на колгоспну працю за неоплачуваний трудодень.

В рожівському колгоспі "2-га п'ятирічка", щоб зберегти для себе хоч трохи зерна, стали молотити вологі снопи. Хтось "настукав" у район. Про цю подію газета "За соцтемпи" від 27 серпня 1932 р. писала: "Управи колгоспів сіл Великого Карашина і Рожева не ведуть боротьби з втратами врожаю... Голова колгоспу Великого Карашина пропиває врожай, а управа колгоспу села Рожева проводить молотьбу мокрих снопів". Снопи наказали висушити, а зерно вимолотити.

Позаяк зерна в колгоспі для виконання контрактації вже не було, його стали відбирати у колгоспників. Тоді в селах Макарівщини ходила по хата, як говорили в народі, "червона мітла". Вона вимітала останнє зерно, яке селяни ховали на посів. Про ці часи жителька Рожева Сичевська Євдокія Андріївна згадує: "...О, то було страшне время. Даже згадувати страшно. Тоді по селу ходили активісти, відбирали, що в кого залишилось. Їх робота називалась "червона мітла". Вона вимітала все, що було в хаті. У нас останню квасолину забрали, а хліба й близько не було. Люди голодні, знесилені, опухлі мерли, як мухи". ("Історія села Рожева"). А що згадують карашинські старожили, що пережили голод в 1933 р.? На жаль, з ними ніхто не спілкувався. А час невблаганно минає.

Голод своєю петлею затягував і Карашин. Десь в середині осені 1932 р. з'явились перші опухлі. У них на ногах тріскалась шкіра і звідти сочилася рідина. В Карашині медпункту не було. Він був у Рожеві і обслуговував села Рожів, Карашин, Червона Слобода, Копіївка, Юрів, Ситняки, Небилиця, Садки-Строївка. За допомогою в медпункт хворі не звертались, бо там ніяких ліків не було. Головні ліки — хліб, а його дістати неможливо. В Рожеві від голоду померло близько 200 чоловік. Були випадки людоїдства, а сільрада в 1993 р. дала звіт до району, що в селі від голоду померло 25 чоловік. А скільки померло в Карашині? Згідно даних сільради — ("Макарівські вісті" 12.09.93 р.) — 65 чоловік. А в дійсності про кількість померлих ніхто не знає, бо обліку ніякого не велось. Але ще не пізно скласти скорботні списки померлих під час голоду.

Про голод в Україні було заборонено писати і говорити. Ще й досі деякі партійні функціонери минулого стверджують, що в Радянському Союзі голоду не було, а були лише тимчасові продовольчі труднощі. А попід тинами валялись лиш ті, хто не хотів працювати в колгоспі. На великий жаль, їх нараховують до 10 млн чоловік. Це був геноцид проти українського народу. В 1937 р. його виправдовував "великий син України" Клим Ворошилов на засіданні політбюро в Москві: "На голод мы пошли сознательно, ибо нам нужен был хлеб. Но при этом надо помнить, что от голода пострадало только кулачество и нетрудовой элемент" (С. Колесник. Куда пливе ескадра? Київ, 1993, стор. 64). А в дійсності вимирали колгоспники, що виробили в колгоспі не одну сотню трудоднів, які були не отоварені.

Щоб якось вижити, карашинці збирали на полях гнилу картоплю, варили кору з дерев, а хто мав золоті та срібні вироби (хрестики, каблучки, сережки, годинники, гроші, ложки, вилки) возили їх в Київський магазин "Торгсин", де

їх обмінювали на хліб та крупи, і тим рятували себе і дітей від голодної смерті, а держава через "Торгсин" викачувала у вмираючих людей останні сімейні реліквії.

Весною 1935 р. почалася оранка та сівба зернових. Це був тяжкий період, бо нарівні з кіньми орали і коровами, які ледве ходили. Виручали одноосібники, допомагаючи колгоспу своїми кониками. Це дало можливість, як повідомляла газета "За соцтемпи", (15.04.1933 р.), засіяти яровину на 30% від плану на 15.04.1933 р.

В квітні 1933 р. постановою ЦК КП(б)У запроваджено "Тимчасові правила трудового дня в колгоспі". Ось деякі з цих правил:

1. Роботу не припиняти, доки не прийде наступна зміна.

2. Бригадир є єдиноначальником, керує всім робочим часом, без його дозволу не можна припиняти роботу.

3. Тривалість робочого дня установлює правління колгоспу. Правління колгоспу може призначити роботу і в нічний час, ніхто не має права відмовитись.

Іншою від 28.02.1933 р. передбачалось два "трудодні" на день тільки для голів колгоспу та старших трактористів, а половину трудодня за повний робочий день найнижчій групі селян. От і вироби мінімум трудоднів! Це була рабська праця. Кожного ранку, нагадуючи собою панського економа, ходив колгоспний бригадир від хати і до хати і загадував на роботу. Щоб селяни не тікали з колгоспів, їм заборонялось видавати паспорти, а одноосібникам (індусам) паспорти видавали. Таким чином, колгоспники навічно закріплялися за колгоспною землею, як кріпаки за панською.

Для проведення в життя лінії більшовицької партії в колгоспах ввели секретарів партосередків та організаторів кандидатських груп. Ними стали: в карашинському колгоспі Туровський, в рожівському — Шнейдер, в червонослобідському — Петров, в юрівському — Розлін ("За соцтемпи", 12.05.1933 р.). Головами сільських рад в цей час були: в Карашині — Калінський, в Червоній Слободі — Плис, в Юрові — Левченко, в Рожеві — Лащевський ("За соцтемпи", 24.27.05. 1933 р.).

В колгоспі імені Чубаря зібраний врожай зернових, що залишився після контрактації, поділили на три частини: посівний матеріал, фураж, а решту — колгоспникам. Виходило по 1,6 кг зерна та по 42 коп. грошима на трудодень (КОДА, АФ 354, оп. 1, справа 968, аркуш 182). Жити стало веселіше. В селі запрацював магазин, де можна було придбати сіль, мило, сірники, гас, цукерки, горілку, цвяхи, тютюнові вироби. За одягом та взуттям карашинці їздили в Брусилів, Макарів та Київ. Для виїзду з села потрібен був паспорт, але колгоспник його не мав і йому сільрада видавала довідку, в якій зазначалося, куди і з якою метою їде колгоспник.

Після голодомору, в 1935 р. почалася боротьба з релігією. Гинуть церкви в районі одна за однією. Уже зруйновані храми в сусідніх селах. Прийшла черга до руйнування дерев'яної церкви Святої Трійці у Великому Карашині. Вона була побудована на старовинному городищі. Там ще й до нашого часу зберігаються залишки рову та валу. Зараз на місці зруйнованого храму стоїть дубовий дерев'яний хрест, де мешканці Карашина збираються побудувати церкву.

Коли церкви в селах були знищені, залишилась невеличка церква-капличка. Вона знаходилась між Рожевом і Карашином коло яру, що носив назву "Пересипанка". Легенда говорить, що церква-капличка була побудована в пам'ять 40 загиблих рожівців в середині XVI ст. в бою з татарами, які проривались з Брусилова через Містечко, Жмурівку і Карашин, щоб по Старому шляху добратись до Києва. Про татарський шлях, що йшов через Здвиж повз Брусилів говорить "Архив Юго-Западной России" (Киев, 1890, том 2, часть 5, стр. 54).

Шлях на Київ їм перетнула рожівська козацька сотня. Вороги були розбиті. На місці загибелі козаків-героїв був поставлений великий дерев'яний хрест. Пізніше тут була побудована церква-каплиця. Коло неї знаходились дві кринички з джерельною водою, яку вважали цілющою. Сюди раз на рік приходили рожівці, карашинці та різні богомольці на богослужіння. Рожівці приносили з собою 40 хлібних хрестиків, по кількості загиблих, і розкладали їх на квітах перед входом у церкву. На богослужіння приїжджав священик із села Хомутець Брусилівського району.

Оскільки церква-капличка знаходилась на карашинській землі, то макарівський райком партії зобов'язав карашинських більшовиків знищити її. При її руйнуванні ікони били і кидали в річку, а джерельну криничку, що знаходилась в середині церкви, забили землею. Так зникла ще одна святиня на нашій землі. Залишилася лише одна маленька криничка і чекає свого часу, коли їй буде віддана належна шана.

У Великому Карашині працювала неповна середня школа, після закінчення якої учні продовжували навчання в Рожеві. В Малому Карашині діяла початкова школа, директором якої був Шулькевич Іван Архипович. Це він перший в районі організував новорічну ялинку в школі. На ялинці були присутні батьки. Вони залишились задоволені побаченим і повірили в щасливе майбутнє.

Приділялась увага і охороні здоров'я. Всіх породіль Карашина обслуговувала акушерка високої кваліфікації з Рожева Линник Варвара Миколаївна.

В кінці червня 1936 р. Макарівський райвиконком на своїй президії затвердив список уповноважених з реалізації позики по збору готівки на 1936–1937 рр. По Великому Карашину ними стали Савченко Кузьма, Юценко Карпо, Савченко Трохим, Корнієнко Василь, Орлюк Гаврило, Корнієнко Яків, Баранський Архип, Богдан Ілько, Онищенко Федір ("За соцтемпи", 2.07.1936 р.). Вони ходили по хатах і вели агітацію за сплату позики помісячно. Селяни були бідні і збирання позики йшло повільно.

В грудні 1936 р. була розкрита грабіжницька банда. Газета "За соцтемпи" (10.12.1936 р.) цю подію описала так: "В селі Великий Карашин куркуль Кисляк Іван Степанович організував грабіжницьку групу, в яку входили: Старовойтенко Григорій, Дркаренко Іван, Іван Саченко та Халепа Іван. Грабіжники під селом Карашин пограбували Богдан Хвеську і пострілом з обрізу поранили її". Вранці Богдан Хвеська заявила в сільраді про грабіжників і вони були затримані. Їх засудили на 6 років тюремного ув'язнення. Старовойтенко Григорій відбував покарання в Азербайджані. Після відбуття покарання залишався в колонії на рік бригадиром. В середині 1944 р. його направили на фронт, був поранений. Після

лікування повернувся до Карашина, працював у колгоспі. Одружився на дівчині-сироті. Мав двох синів.

В 1937 р. по всій країні розшукували "ворогів народу". Так, в Макарівському районі, за неповними даними, було заарештовано 116 людей, 61 з них розстріляли. В 1938 р. заарештовано 84 людей, 53 з них були розстріляні. Не обійшло це горе і Карашин. Були заарештовані і розстріляні з Малого Карашина А.С. Бичок, священик С.О. Романовський, а колгоспник М.П. Кадикало отримав 10 років тюремного ув'язнення, з якого не повернувся ("Макарівські вісті", 1997–1998 рр.).

В наступні роки репресії затухають. На порозі нашої держави стоїть війна. Потрібно країну і народ готувати на захист СРСР. Про це пишуть газети, лунають пісні по радіо і в кіно:

Если завтра война, если завтра в поход,
Если вражая сила нагрянет,
Весь советский народ, как один человек,
За свободную Родину встанет.

22 червня 1941 р. почалася Велика Вітчизняна війна. Більше 200 карашинців пішли на захист Батьківщини. В перших числах липня село було окуповане фашистами. Вони зберегли колгосп "Комунар", в якому працювали ті ж самі колгоспники. За свою працю вони нічого не отримували, крім побоїв. На німецьку каторгу було вивезено 38 молодих людей. Темна ніч окупації тривала до 8 листопада 1943 р. Карашинці радо вітали своїх визволителів.

З 9 листопада в селах Макарівського району почали створюватись органи влади на місцях. Розгорнулася підготовка по призову чоловіків призовного віку. Коло сільради було вивішено невеличке оголошення і через декілька годин і в Великому і в Малому Карашинах знали, що 17 листопада всі чоловіки віком від 16 до 60 років повинні бути на призовному пункті на території колгоспу "Комунар". При собі повинні мати метричне свідоцтво, пару натільної білизни та сухі харчі на три доби. Після короткої переклички військовозобов'язаних відправили до місця призначення. Більшість з них — в окопи першої лінії. Вони мали на озброєнні гвинтівки і були в своєму одязі.

Радянські війська відступали від Житомира в бік Києва і великими зусиллями були зупинені. Фронт підкотився до Небилиці, Рожева, Малого Карашина. Сільська рада порекомендувала населенню тимчасово залишити село. А на околиці Малого Карашина уже встановлювали гармати, щоб відбити танкове угруповання ворога "Мертва голова" і дивізії "Вікінг". Комбат капітан Самуленко отримав наказ: "Стояти на смерть, ні кроку назад!". Його солдати всю ніч готували лінію оборони.

Ранком наступного дня після артилерійської підготовки на наші позиції посунули фашистські танки і САУ з десантниками, а за ними піхота. Був тяжкий бій. Ворог відступив, залишивши підбитими танки і САУ та десятки загиблих солдат і офіцерів. Кожного наступного дня фашисти кидали все нові сили.

24 грудня 1943 р. 305 Білгородська дивізія зробила прорив у бік Брусилова. Сильно укріплена оборона фашистів була прорвана і радянські війська перейшли в наступ, внаслідок якого 31 грудня було звільнено місто Житомир.

26 грудня 1943 р. біженці стали повертатись до своїх домівок, багато з яких були знищені, інші мали значні руйнування. Але люди жили надією на краще. Ремонтували житла, жили в сусідів і з великим нетерпінням чекали закінчення війни.

Перші жнива на звільненій землі. З раннього ранку до пізнього вечора люди в полі. Вони знають, що від їх праці залежить перемога над ворогом. В великокаршинському колгоспі "Комунар" 65-річний Петро Мегедь викошує 90–95 соток при нормі 50. Яків Баранський — 65 років, викошує 90 соток при нормі 50. Олена Орлюк викошує 80 соток при нормі 40, Надія Нагірна, Ольга Борейко викошують по 65–70 соток.

198 жителів села за мужність і відвагу були нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. 151 карашинець, загинув смертю хоробрих, 44 воїни Радянської Армії загинули при звільненні села.

В селі є пам'ятник. На меморіальних плитах імена загиблих.

В післявоєнні роки колгосп "Комунар" має земельний фонд 3,8 тисячі га за станом на 01.01.1968 р. В ньому вирощують озиму пшеницю, жито, люпин, картоплю, льон. Розводять молочну та м'ясну худобу. Розвинене садівництво.

В післявоєнний період село значно розбудувалося. Головою колгоспу ім. Чубаря був Тарасюк Степан Гордійович, а з 1949 по 1950 рік — Ганага Василь Григорович. Потім голови колгоспу часто змінювалися. До початку 80-х років в колгоспі змінилося 8 голів колгоспу. Районна газета в 70-і роки навіть відзначала, що серед відсталих колгоспів найбільш виділявся карашинський колгосп "Комунар", який не виконав річного плану по виробництву м'яса, мав високу собівартість товарної продукції. Виробництво центнера молока обходилося йому по 3 крб 50 коп., дорожче, ніж планувалось. Л. М. Попов, голова колгоспу пояснював таке становище тим, що "нема того, нема другого". А в дійсності в колгоспі були безгосподарність, відсутнє піклування про людей, їх праця не стимулювалася.

Колгоспники за свою працю отримували мізерню платню, на яку без присадибної ділянки прожити було неможливо. В газетах відзначалося, що в колгоспі були відсутні майстерні, будинок механізаторів. Не збільшувалася кількість трактористів, яких направляли на курси. Молодь почала покидати село. І все ж люди працювали на благо держави, на благо села.

В 1957 році делегатом Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві була передова ланкова району, нині пенсіонерка Богдан Раїса Андріївна. Багато праці в розбудову колгоспу внесли Ткаченко Галина Григорівна, яка весь час пропрацювала дояркою в колгоспі "Комунар", неодноразово була на районній Дошці пошани. Янчук Ольга Захарівна, яка з 1945 року була завідуючою ФАПом в селі, працювала понад 40 років. Богдан Микола Федотович, 1926 року народження, наймолодший за віком з числа учасників війни. За знищення кулеметної точки противника як командир відділення нагороджений медаллю "За відвагу". Понад 10 років працював головою сільської Ради в 70-х роках, яка була в числі кращих в районі. У 2003 році в день захисника Вітчизни нагороджений орденом "За мужність". Дзюба Михайло Костянтинович, 1947 року народження, нагородже-

ний орденом Трудового Червоно прапора, тракторист, був делегатом XXVII з'їзду КП України. Ворожбит Володимир Андрійович, 1931 року народження, тракторист колгоспу, нагороджений орденом "Знак пошани". Латко Ольга Захарівна, телятниця, нагороджена орденом "Знак пошани", нині пенсіонерка. Ворожбит Зінаїда Лаврівна, оператор машинного доїння, нагороджена медаллю "За трудову доблесть", пенсіонерка. Завацька Валентина Федорівна, в 1987 році нагороджена "Медаллю материнства II ступеня", яка народила і виховала 5 дітей.

В 1958 році було побудовано Будинок культури на 250 місць. Будинок культури успішно працює і сьогодні чарує своїм співом ансамбль "Молодички" в кількості 10 чоловік, які беруть участь постійно у районних оглядах талантів. Керує ансамблем Завацька Лідія.

Значно змінилося село та колгосп, коли головою колгоспу став Гербут Анатолій Валентинович. Сформувалася злагоджена, кваліфікована команда, яка володіла сучасною управлінською і діловою культурою. Почали зростати якісні показники в зерновому виробництві.

В 1986 році було збудовано 295 житлових будинків для переселенців із зони Чорнобильської АЕС. Прийняли людей із Новошепеличів. В селі було побудовано магазин "Каменяр", адмінприміщення, дитячий дошкільний заклад "Калинка", добудовано школу.

Добрими словами нині відгукуються в селі про таких працьовитих людей, як Ольшанівський Анатолій Миколайович, Ольшанівська Валентина Степанівна, Красько Любов Степанівна, Плис Анатолій Миколайович, Паламарчук Федір Миколайович, Піголь С. В., Богдан Василь Григорович, Медвідь Петро Григорович, Зубар Віктор Аврамович.

Тепер районна газета відзначає, що рік у рік вагомішими стають здобутки трудівників колгоспу "Комунар". В багатьох галузях виробництва впроваджують інтенсивні методи господарювання, зростає рентабельність. В колгоспну касу надходить більше грошей, від чого підвищується заробітна плата хліборобів, тваринників, людей інших професій. А. В. Гербут в 1988 році, виступаючи на звітних зборах, не вихвалявся успіхами, а наводив конкретні факти, аналізуючи причини і зростань, і упущень. Колгосп вийшов на третємісце в районі по надоях молока на одну корову. На 6 місце по врожайності зерна. В 1988 році господарство зібрало по 180 центнерів картоплі з га. Давненько такого не було на карашинських полях. І це, зрозуміло, викликало величезне задоволення у всіх трудівників. В 1989 році "Комунар" на 148% виконав здачу молока, значно перевиконав виконання збору зернових.

Значні досягнення має сільська школа.

Першим вчителем початкової школи колись був Замковий Дмитро Степанович.

В 1950 році в селі була семирічна школа, яка з 1961 року стала восьмирічною. В 1976 році було збудовано нову школу, яку добудували в 1987 році і вона стала середньою. Директором школи з 1961 року по 1980 рік була Безнос Марія Герасимівна, а з 1980 по 2002 рік Зубар Марія Петрівна. Число учнів з кожним роком зростало і нині в школі навчається 205 учнів, працює 19 учителів. У школі є музей-

світлиця, в 2001–2002 році відкрито комп'ютерний клас. Щиро поважають односельчани вчителів, які колись працювали в школі і ще працюють. Серед них Деркач Ольгу Іванівну, Лопату Уляну Олександрівну, Шешеню Віру Панасівну, Силко Галину Іванівну, Орлюк Ольгу Данилівну, Янчука Івана Васильовича, Янчука Савелія Васильовича.

З часу, як школа отримала статус середньої школи, випущено 5 Золотих і 7 Срібних медалістів. Колишній випускник школи Павло Саченко, закінчивши Київський політехнічний інститут та аспірантуру, продовжує навчання в Гарвардському університеті.

Гарно працює в селі і дитячий садочок "Калинка", яким завідує уже сім років Валентина Петрівна Тютюнова.

1 липня 1994 року колгосп "Комунар" було реорганізовано в КСП "Карашин", а 6 березня 2000 року КСП "Карашин" реформовано в ТОВ "Карашин". Господарство живе і розвивається. Звичайно, основним місцем роботи для карашинців є місцеве господарство, яке очолює Тютюнов Василь Михайлович. В господарстві вирощують багаторічні трави, картоплю, у тваринництві головну увагу приділяють виробництву молока, м'яса. Тепер В. М. Тютюнов стверджує, що весь секрет збільшення виробництва в тому, що головною опорою, рушіями господарства є люди, які впевнені, що єдиною годувальницею для селянина є земля, її щедроти. Тому кожен намагається утриматися на своєму робочому місці. В село почала повертатися молодь. Значно зросла заробітна плата. Сучасний керівник одразу ж зайняв жорстку позицію: випивохам і ледарям відмовив у роботі. Тепер конкуренція за робочі місця дисциплінує людей, змушує турбуватися про господарство. Дуже добре працює доярки Лідія Йосипівна Малюк, Марія Володимирівна Орлюк, завфермою Василь Васильович Крушеницький. Велику роль у розвитку села відіграють народні обранці — депутати сільської ради Ольга Іванівна Дуда, Ганна Павлівна Шафран.

Село Великий Карашин станом на 1 січня 2003 року має 1225 жителів, з них 356 пенсіонерів, потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС — 295, учасників Великої Вітчизняної війни — 127, учасників бойових дій — 7, учасників боїв в Афганістані — 4, серед них Плис Анатолій Миколайович, Романцов Олександр Павлович, Біленко Олександр Васильович та Приймак Надія Данилівна.

Земельна площа — 2400 га.

В селі є вже приватні підприємці, які в основному відкрили свої власні магазини.

Село славне своїми людьми, які є відомими за його межами. Це:

Онищенко Олексій Федорович — 1921 року народження. Генерал-лейтенант, був на фінському кордоні, жив і працював в Києві.

Янчук Петро Іванович — нині доцент кафедри біології при національному університеті ім. Т. Г. Шевченка по дослідженню з питань фізіології тварин, здійснює тісні зв'язки із вченими Японії та інших країн світу.

Кізенко Борис Андрійович — закінчив університет ім. Т. Г. Шевченка, факультет радіофізики, працює в інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона, має кілька десятків раціоналізаторських проползицій.

Палагеча Роман Миколайович — закінчив Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, біологічний факультет, нині працює науковим співробітником у Київському ботанічному саду ім. Фоміна.

Слід зазначити, що в селі з оптимізмом дивляться в майбутнє. Можна з впевненістю сказати, що карашинське господарство одне з найкращих в районі.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич, М. Зубар

Весела Слобода

Населений пункт Гружчанської сільської ради, розташований над річкою Сивкою за 3,5 кілометра від села Грузького.

1851 — Весела Слобода виникла в результаті переселення на цю землю 37 родин із грузецької вулиці Слободи (всього 324 особи) (ЦДІАК України ф. 127, оп. 1011, спр. 1480, л. 5.).

Починаючи з 1860 року, хутір в історичних архівах має назву Гімовка (Дімовка). За легендою, він виник в результаті переселення на цю землю молодого поміщицького сина Діми Бетулінського і частини жителів села Грузького, кожному з яких поміщики наділили землю. Назва поселення утворилася від імені панича.

На цих землях (800 десятин) Діма побудував цегляну економію. Панич, який за словами селян "тільки те й робив, що ходив по лісах з рушницею", хотів одружитися із простою сільською дівчиною, але батьки були проти цього шлюбу. Через це Діма покінчив життя самогубством.

Економію із садибою і 170 десятинами землі старий пан продав поміщику з Юрівки Ігнатію Шабловському. Решту — 630 десятин — було розпродано серед місцевих жителів. Хутір приєднали спочатку до Юрівського, а потім до Козичанського помістя. На той час перша назва хутора — Дімовка вже майже не використовувалася. Можливо, через те, що поселення не могло носити ім'я самогубця, оскільки позбавлення себе життя вважалося страшним гріхом.

10 червня 1892 році — На хуторі була велика пожежа. Згоріли будинки та господарчі будівлі дев'яти селян (ЦДІАК України ф. 442, оп. 622, спр. 2, л. 48.).

У 1900 році Весела Слобода налічувала 39 дворів, де проживали 638 осіб. Селянам належало 637 десятин землі, яка оброблялася за трипільною системою. У селі діяли школа грамоти, кузня, бакалійна лавка. Була навіть пожежна частина, яка мала дві бочки та два багри.

До 1902 року у Веселій Слободі діяла однокласна тригрупна школа грамоти. Близько 20 дітей навчалося в сільській зборні, збудованій для проведення селянських зібрань. Навчали у школі Закону Божому, а також основам читання й письма. У 1902 році зборня згоріла, і село не мало школи аж до 1922 року. Письменний селянин Іван Ничипорович Яценко у ці роки навчав грамоті деяких дітей у себе вдома.

1905—1907 — Жителі Веселої Слободи брали участь у революційних заворушеннях, організаторами яких були Петро Степанович Дяченко, Павло Степанович Яценко та Григорій Ониськович Лукаш. Вони таємно проводили сходки селян, роздавали прокламації із закликами нищити поміщицькі маєтки, не виконувати відробітку на панських землях тощо. Згодом Петро Дяченко, рятуючись від царських жандармів, емігрував до США, а Павло Яценко був висланий на два роки у Архангельську губернію.

Лютий 1917 — Селяни вигнали з Веселої Слободи пана Шабловського і почали поділ його земель.

Під час громадянської війни у Веселій Слободі побували загони Вільних Козаків та петлюрівців.

1920 — Утворено ревком. Головою ревкому був І.О. Петрик.

1921 — Реєстрація та ліквідація сільськогосподарської артілі "Заньковська" (КОДА, р-349, оп.1, спр.449).

1922 — З ініціативи селян у колишньому хлібному магазині відкрили початкову школу, першим учителем у якій став Павло Петрович Знаменський. Школа працювала при комнезамі.

1923 — Було створено сільську раду і комітет незаможних селян, у який увійшли Тимофій Андрійович Цируль, Тихон Іванович Цируль, Григорій Ониськович Лукаш.

1924 — Іван Кирилович Лозниця, Петро Романович Лозниця, Кіндрат Григорович Лукаш, Яків Васильович Ткаченко стали першими в селі комсомольцями.

1929 — До Веселої Слободи прибули три перші трактори, керували якими, як згадують мешканці села, дівчата.

1929—1930 — З'явилися сільськогосподарські артілі імені Шевченка та "Червоний хлібороб". Ініціаторами їх створення були Іван Степанович Цируль, Іван Оверкович Цируль, Андрій Гордійович Лозниця, Тимофій Андрійович Цируль. За опір колективізації фельдшер К.Т. Петрик був розстріляний, а робітник Г.Р. Лозниця засуджений до восьми років тюремного ув'язнення.

1931 — В селі була побудована школа з п'яти класних кімнат і житловий будинок для вчителів.

1932—1933 — Голодомор. У Веселій Слободі померли, за свідченнями старожилів, більшість мешканців. Вимирали цілі вулиці, одна з яких, Заставна, потім так і не відновилася.

1934 — Колгоспи імені Шевченка та "Червоний хлібороб" об'єдналися в один — імені Шевченка.

1936 — На базі початкової школи була відкрита семирічна.

1937–1938 — Було ув'язнено, як "ворогів народу", Кіндрата Лукаша та Лукаша Лозницю.

8 липня 1941 — У селі з'явилися німецько-фашистські війська. Під час окупації у Великій Слободі діяв поліцейський відділок, що складався із трьох поліцаїв. Однак весело-слобідчани не хотіли коритися ворогу, брали активну участь у боротьбі з фашистами, поповнюючи загони партизанів.

Відступаючи, німці зруйнували всі колгоспні будівлі, клуб, приміщення кооперації, 10 хат колгоспників. Під час визволення села у листопаді 1943 року загинули 10 радянських воїнів, які поховані на місцевому цвинтарі.

1946–1947 — Під час голоду люди збирали та їли гнилу картоплю, їздили по зерно до Білорусі та західних областей України. На щастя, тоді ніхто не помер.

1948 — Відновила роботу школа. Її очолив Петро Григорович Марчук. Він разом з учнями посадив біля школи фруктовий сад.

З ініціативи П.Г. Марчука було також обладнано столярну майстерню та спортивний майданчик.

Разом із школярами Петро Григорович змайстрував клітки для кролів, і невдовзі при школі організували кролеферму, яка нараховувала понад 300 голів живності.

1953 — Село було повністю електрифіковане і радіофіковане.

До 1954 — Були відбудовані всі колгоспні будівлі.

1955 — Колгосп імені Шевченка очолив генерал-залізничник, тридцятитисячник Борис Іванович Лоскутов. Це був вимогливий до себе і до людей керівник, вмілий організатор. За недовгий час його керівництва господарством значно поліпшилося життя людей.

1958 — З'явився перший телевізор.

1959 — Установлено пам'ятники В.І. Леніну та загиблим у Вітчизняній війні воїнам.

1970 — На святкування 25-ї річниці перемоги над німецько-фашистськими загарбниками у Веселу Слободу приїхала делегація з міста Волгограда. В селі відбувся урочистий мітинг, присвячений події, яка стала відомою на весь Радянський Союз. Піонери з Волгограда відшукали у Веселій Слободі могилу відомої розвідниці Любові Карцевої.

1970 — Колгосп імені Шевченка об'єднався із грузецьким "Прапором комунізму".

Усі установи було поступово перенесено до Грузького. Закрили дитячий садок.

1975 — Закрито школу.

24 травня 1976 — Постановою Верховної Ради УРСР Весела Слобода перейшла у безпосереднє підпорядкування Гружчанської сільської ради.

1985–1986 — Вирубали 17 гектарів садів, що належали колгоспу.

Середина 90-х років XX століття — Населений пункт було повністю газифіковано.

Зараз там 108 дворів, працює бібліотека, клуб, фельдшерський пункт, магазин.

Вулиці:

Офіційна назва	Історична назва	Походження історичної назви
Щорса	Шулявка	Вулиця названа Дімою Бетулінським, можливо на честь київської Шулявки
Леніна	Микитівщина	Першим поселенцем тут був робітник Діми Бетулінського Микита Лозниця

Продовження табл.

Комсомольська	Кирилівщина	Першим поселенцем був Кирило Ткаченко
Кірова	Піхурівщина	Вулицю заснувала родина Піхурів, яка переїхала до Дімовки з хутора Зіняк (урочище Піхурові Кущики)
Кірова	Синівщина	Тут оселилися діти Антона Ткаченка, яких в народі називали "Синм" (від "синь")
	Угалівщина	Колись тут жили брати Ковалі, яких називали в народі "Гальові брати". Вулиця — "у Гальових братів" — Угалівщина

Населення:

Рік	Кількість	Рік	Кількість
1851	324	1963	414
1857	224	1966	431
1865	146	1968	397
1867	162	1970	376
1887	481	1997	170
1900	638	1998	177
1918	753	1999	183
		2000	179

Є. Букет

Вишеград

Поселення виникло в середины XVIII ст. Переселенці з Німеччини поселились тут в 1740–1760 роках, коли німецьким колоністам Бірон роздавав землі і маєтки в Україні. Поселення було досить великим. Колоністи мали тут кріпосних селян, які обробляли землю, вели інтенсивне скотарство. Після знищення кріпосного права в 1861 році, німці продали всі будівлі, майно і землі чехам. В 1865–1867 роках тут появляються чеські колоністи. Поселення звалося просто "Чеська колона". Землі в основному були засіяні хмелем. Чехи мали великі прибутки від продажу хмелю. Крім того, селянам завжди була сезонна робота. Займалися чехи землеробством і скотарством, про що свідчать дипломи із с/г виставок.

Ще багато чехів лишилося тут і після Першої світової війни 1914 року.

З приходом Радянської влади в 1919–1920-х роках колонія розпадається. Більшість жителів ідуть працювати в Київ на завод "Більшовик"

З 1901 р. тут діяла початкова чеська школа. З ініціативи завідуючого цієї школи Ярослава Боучека в 1924 р. на зібранні жителів поселення було перейменовано у Вишеград, яке належало до Гавронщинської сільської Ради.

В 1937 р. чеську школу було закрито, оскільки стало мало дітей. Учителя Я. Боучека в 1937 р. репресовано і розстріляно.

Під час німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр. у Вишеграді діяла підпільна група чехів, яка мала зв'язок з партизанами.

В післявоєнні роки Вишеград занепадає. Вишеград входить у Маковищанську с/раду.

В 1980–2000 рр. у Вишеграді виділяють ділянки під дачі. Збереглось кілька чеських будинків.

Д. Нетреба

Вільне (Вулышка)

До Бишівського помістя належала Пуста Вульшка. На початку XVII століття на місці села був хутір з капличкою. Потім село почало різко збільшуватися, хоча в історії ніде нема пояснення, чому так активно сюди почали поселятися жителі. Мабуть, комусь із поміщиків хотілося швидше заселити ці землі, оскільки становище було непевне, часто проходили селянські заворушення. Йшов поділ земель між дворянами-поляками. Тому вигідно було поселити тут людей, які були б приписані до землі і належали одному поміщику. Заселення йшло так інтенсивно, що на місці каплички вже побудували церкву.

В 1786 р. тут проживало православних 537, католиків — 31, євреїв — 31, ревізових селян — 186. Аж до 1843 року, коли сюди поселився Гаврило Крижжанівський, Вульшка належала Бишівському помістю. Тоді він купив Вульшку в Харлінських. Крижжанівський мав 4 сини, помістя розділено між двома старшими.

Поступово село занепадало, хоча земля була досить непоганою для землеробства. Люди категорично відмовлялися працювати на поміщиків. А після реформи 1861 року взагалі перестали виходити на роботу. В 1876 році діти Крижжанівського продали Вульшку генерал майору Павлу Івановичу Кашньову, який володів нею до 1900 року, а потім його рідним аж до революції.

Своєї церкви у Соснівці не було, тому її жителі ходили до Вульшки. Відомо, що в 1746 році священником там був Андрій Дичковський. Але церква була досить запущеною. Люди відмовлялися давати на неї гроші, тож поміщики мусили допомагати своїми коштами. Адже не даремно писав один із церковних перевіряючих, що "церква Святого Миколи у Вульшці з трьома верхами похилена". На ній було два дзвони.

1938 — Відкрито школу.

1969 — Колгосп "Маяк" було перейменовано в колгосп імені Щорса.

Кінець 60-х — початок 70-х — Зведено пам'ятники Голодомору та героям війни.

1974 — Побудовано Будинок Культури на 250 місць.

1986 — Для 80 сімей із зони відчуження будівельниками з Тернопільської, Волинської та Рівненської областей зведено 156 будинків. Також цього року було побудовано: дитсадок "Ромашка" на 35 місць, фельдшерсько-акушерський пункт та комплекс споруд (магазин, їдальня, готель, відділення зв'язку).

1988 — Відкрито новий адміністративний будинок.

1995 — Введено в дію нове приміщення неповної середньої школи на 192 місця. Зараз там навчається 105 учнів.

1996 — Приміщення старої школи було перебудовано на приміщення діючої церкви Київського Патріархату.

1997 — На базі колгоспу утворено КСП імені Щорса.

2000 — КСП імені Щорса реорганізовано у ТОВ "Колос".

Н. Ащенко, Є. Букет

Вітрівка

За народними переказами назва пішла від дерев'яних вітряків, які стояли за околицею села в місцевості, де часто віяли вітри. Час походження не встановлений. В перший місяць окупації була створена підпільно-молодіжна група, яку очолив 16-річний Петренко Іван Степанович. Інші учасники підпілля Ілюченко Г.К., Гомон В.А., Голубенко М.Ф. Пізніше ввійшов Недорезов Федір, командир Червоної Армії

Велику допомогу в організації та діяльності членам групи надав старий партизан громадянської війни Ілюченко К.Б., роз'яснюючи методи боротьби. Встановили радіоприймач, поширювали листівки про становище на фронті. Одним із напрямів діяльності організації було добування зброї із зруйнованих дотів під Києвом.

У вітрівській школі в перші дні війни був обладнаний німецький госпіталь, в який тимчасово помістили кілька поранених радянських військовополонених, серед яких були й льотчики. Протягом тижня підпільна група зв'язалась з полоненими і допомогла їм втекти з госпіталю, переодівши їх в цивільну одежу, та надавши зброю.

Голубенко М. Ф. разом з іншими викрали у німців документи і зброю. У зв'язку з ростом чисельності групи в партизанський загін було направлено 10 чол. с. Вітрівка.

В липні 1943 р. підпільники доставили пакет із штабу Київського з'єднання в 4 партизанський батальон. Ціною свого життя Петренко І. С. прикрив відхід

групи товарищів-підпільників, яка попала в засідку німців під с. Новосілки. Очолив підпільну групу Гомон Василь. Голубенко М.Ф. при сутичці з поліцаями був поранений, а потім замучений в гестапо Бишева.

Гомон В.А. був уповноважений Бишівського партизанського загону по створенню бойових груп для диверсійної роботи. В серпні 1943 р. поранений в сутичці з ворогом.

В. Обухівський

Волосінь (Чапаївка)

Входить до складу Забуянської сільської ради. Засноване на початку XX століття.

В часи війни з цього невеличкого села загинуло 4 чоловіки: Волосовський В'ячеслав Валер'янович, Забарило Костянтин Миронович, Радзієвський Павло Іванович, Сорока Юхим Олексійович.

Нині в селі мешкає 70 осіб.

Н. Ащенко, Є. Букет

Гавронщина

Село розміщене з обох боків річки Здвиж. Час виникнення невідомий, але приблизно в кінці XVII століття. Здавна село належало до Макарівського повіту. В 1816 році Людовіка Казимирівна Расцішевська вийшла заміж за князя Олександра Петровича Трубецького і отримала в придане села Гавронщину та Майданівку (Бородянського району). В селі був зведений красивий маєток, хлібний магазин, три водяні млини, мідний завод, який був лише до середини XIX століття На той час в Гавронщині проживало 504 чоловіки, було 2020 десятин землі.

Вийшовши заміж за О. П. Трубецького, Людовіка вирішила жити тут, а не в Макарові. На зиму, як водилося, пани виїжджали до Петербурга, але після 1825 року Олександр Петрович майже постійно жив тут. Це пов'язано з тим, що він мав відношення до декабристів. Як відомо, його брат, Сергій Петрович Трубецький, був керівником повстання декабристів.

Олександр Петрович Трубецький народився 18 серпня 1792 року. По родословній князів рахується під номером 74. Олександр Петрович був членом відомої

в Росії масонської ложі "Об'єднаних слов'ян", заснованої на початку XIX століття. Спочатку ця ложа була самостійною, але потім почала входити до складу Великої ложі "Астреї". Князь О.П. Трубецький був братом 3-ї степені. Разом з ним був і Казимир Расцішевський, на дочці якого О.П. Трубецький одружився. Від шлюбу в них народилися два сини — Володимир і Петро, дві дочки — Дарина і Марія.

В Гавронщину, як свідчать архівні джерела, з Києва по колодах було переміщено вже збудовану православну церкву в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці.

У 1825 році Олександр Петрович спалив багато документів своїх братів Сергія та Петра, яким загрожувала смерть і які переховували свої записи в Гавронщині. Якби ці документи попали б до рук поліції, то був би заарештований і Олександр Петрович. Після арешту братів, які до того неодноразово приїжджали в Гавронщину, Олександр Петрович не посмів їхати в Петербург, про що йому натякнули при дворі.

Потім Гавронщина перейшла в спадщину Петру Олександровичу Трубецькому, який народився в 1829 році, був камер-юнкером царського двору, перебував на службі при Київському, Волинському і Подільському генерал-губернаторові.

Дарина вийшла заміж за Розеслава Рильського і стала прабабкою Максима Тадейовича Рильського.

У 1856 році Сергій Петрович Трубецький після заслання прибув до Москви, а потім навідав своїх племінників в Гавронщині, зокрема, Петра Олександровича Трубецького.

Сім'я Трубецьких багато зробила для селян. Вона пом'якшувала феодальні порядки.

В середині XIX століття в Гавронщині існував мідноплавильний завод, який з 1845 року виробляв продукції на суму 390 крб, круподерня. Князь Трубецький побудував і винокурний завод.

Петро Олександрович похований в Гавронщині. Нині відреставровано його зруйновану могилу. На постаменті написано "Князь Петр Олександрович Трубецкой — камеръ-юнкеръ двора его императорского величества род. 1833 г. Скон. 26 января 1893 г." Камер-юнкер — це почесне придворне звання.

Внук Олександра Петровича — Володимир Петрович — відкрив для селян безплатну лікарню, куди йшли люди з Плахтянки, Липівки, Андріївки та інших сіл. Лікував їх сам Володимир Петрович, оскільки став лікарем. Як його родичі Модейські, що управляли помістям до революції 1917 року, Володимир Петрович не виїхав за кордон, а залишився в Україні. Помер в 1932 році і похований в місті Ірпінь.

Його дочка Марія — остання княжна Трубецька цієї лінії — народилася в 1897 році і померла 1975 року в Києві.

Але як би добре Трубецькі не ставилися до селян, не можна забувати, що це були поміщики, які володіли майже всією землею села. В 1848 році в Гавронщині відбуваються масові заворушення селян у зв'язку із введенням інвентарних правил.

В січні — березні 1904 року в селі розповсюджуються соціал-демократичні листівки.

В 1918 році в Гавронщині була встановлена радянська влада, яка проіснувала недовго, бо на території тимчасово попеременно перебували то петлюрівські, то австро-німецькі, то денікінські, то польські війська.

Лише в серпні 1920 року в селі була встановлена радвлада. Становище було таким самим тяжким, як і в інших селах. Селяни починають думати про створення комнезамів. Головою комнезаму було обрано О. Е. Чумака.

В 1921 році при сільраді відкрито хату-читальню. В ній нараховувалося всього декілька десятків книг, газет та журналів.

У вересні 1922 року було створено невелике колективне господарство під назвою "Сельсоюзкульт", а в 1929–1930 роках три колгоспи об'єдналися в одну сільськогосподарську артіль імені Калініна. В цей час в селі утворюється лікбез, де навчалися діти селян близько — 200 учнів.

Як і скрізь, роки 1932–1933 були голодними. Саме тоді селяни зруйнували і могилу П. О. Трубецького в пошуках дорогоцінностей, які можна було обміняти на хліб.

В 1934 році в Гавронщині було відкрито торфодільницю — завод по видобудку і переробці торфу.

В 1937–1938 роках були заарештовані, засуджені і розстріляні колгоспники В.К. Прибитько, Ф.П. Сікорський та тимчасово непрацюючий Е.К. Прибитько, як вороги народу.

В часи війни 255 жителів Гавронщини захищали Батьківщину.

З 14 січня 1942 року по травень 1943 року в Гавронщині діяла підпільна організація, яка налічувала 42 патріоти.

Очолювали організацію Петро Іванович Зименко та Панас Свиридович Новик. У травні вона влилась у партизанський загін під керівництвом Петра Іоновича Перевертуна спершу в складі Київського з'єднання І.О. Хитриченка, а згодом — партизанського з'єднання М.І. Наумова.

Головним завданням підпільників стояло збір зброї та розвідданих про ворога, диверсійні акції проти окупантів, розповсюдження листівок та зведень інформбюро серед населення про становище на фронтах, підбір людей для поповнення партизанського загону, забезпечення партизан продуктами харчування тощо.

Підпільники Гавронщини через Володимира Вікторовича Єлісєєва — організатора і керівника підпільного руху в Макарівському районі — тісно співпрацювали з підпільними групами, що діяли в селах Хмільна, Красногірка, Плахтянка, Мотижин, Копилів, Фасова, Борівка, Шнурів Ліс, Кодри, Макарова, Ніжилович та інших сіл. Найбільш активними підпільниками були Софія Демидівна М'якшило, яка, працюючи в лікарні, передавала партизанам медикаменти, Єлісєєв Володимир Вікторович, Чумак Олексій Кононович, Чуприна Іван Прохорович, Шевчук Микола Іванович, Шишацький Василь Юхимович, Волощенко Василь Корнійович були по звірячому закатовані фашистами.

Фашисти спалили будинок Трубецьких, де до війни була 7-річна школа.

73 воїни з Гавронщини нагороджені бойовими орденами і медалями. 155 загинули смертю хоробрих. Уродженець Гавронщини Микола Петрович Новик (18.12.1920–23.07.1944) за героїзм, виявлений в наступальних боях на Станіславському напрямку (вогнем своєї батареї знищив мінометну батарею, 8 танків, 6 кулеметів і 4 гармати ворога) був посмертно нагороджений Зіркою Героя Радянського Союзу. (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 24.03.1945).

В листопаді 1943 року село було звільнено. Почалося мирне життя.

В 1949 році побудовано клуб на 250 місць. В 1954 році — пам'ятник героям війни.

Завдяки покладам торфу, яких багато навколо села, продовжує працювати торфопідприємство. На 1967 рік тут добувалось 31 тонну торфу, виготовлялось 16 тисяч тонн торфоаміачних добрив та 20 тисяч торфокришки.

На пісках та ярах було посаджено 560 га хвойних лісів.

Центральна садиба колгоспу ім. Калініна мала земельний фонд, 6 тисяч гектарів. Було добре розвинуто садівництво та городництво. Господарство спеціалізується на вирощуванні льону, картоплі, тваринництві.

У 1967 році в Гавронщині діяли ФАП, дитячі ясла, 8-річна школа, відділення зв'язку, ощадна каса, клуб, бібліотека.

У 1979 році відкрито обеліск уродженцю Гавронщини, Герою Радянського Союзу Миколі Петровичу Новику.

В цьому ж році колгосп ім. Калініна було перейменовано в "Прогрес".

Гавронщинці взяли активну участь у ліквідації аварії на ЧАЕС 1986 року. Будівельники Миколаївської області звели 190 будинків для переселенців із Чорнобильської зони. Новобудови прийняли мешканців сіл Товстий Ліс, Річиця, Буда. Нині, на 2003 рік, проживає 411 переселенців, в тому числі 215 осіб пенсійного віку.

В 1986 році збудовано приміщення ФАПу, адміністративне приміщення, де розміщена сільська рада та пошта.

В 1986 році колгосп одержав назву "Комунар", а вже в 1991 році на базі колгоспу утворено КСП "Товстоліське", а в жовтні 2001 року утворено ТОВ "Агро-Здвиж".

В селі є 2 магазини та загальноосвітня школа I–III ступенів, в якій навчається 74 учні. Директором школи є Тетяна Ісаківна Шевченко.

Н. Ащенко

Горобіївка

До Бишівської сільради відноситься і Горобіївка, час її заснування не встановлений. Часто згадується в історичних документах XIX століття. Очевидно, нею володіли магнати Харлінські.

Через село проходить Змієвий вал, залишки якого місцями збереглись На околиці — старовинний курган. Знаходять фрагменти кераміки, знарядь парці давньої епохи.

Серед заможних селян с. Горобіївки Шевченко Василь, який на початку XX ст. володів 200 гектарами землі. На початку століття чисельність населення була 782 чол.

З 30-х років починає діяти початкова школа. Організований колгосп "Більшовик". В роки війни в одному з будинків перебував тимчасовий пересувний госпіталь для поранених бійців Червоної Армії. В 1965 році на братській могилі воїнів встановлено пам'ятник.

У 60-ті роки відкрився клуб, бібліотека. Уродженцями села є передовики сільського господарства, кавалери орденів Леніна та Трудового Червоного Прапора Біліновська М.Д. і Плясун С.Ф.

В. Обухівський

Грузьке

Село Грузьке — центр сільської ради, до складу якої належить також населений пункт Весела Слобода. Воно розташоване за 30 кілометрів на захід від залізничної станції Фастів та за 15 кілометрів на південь від автомагістралі "Київ — Чоп" (Е-40). Віддаль до райцентру — 20 кілометрів. Через Грузьке двома струмками протікає невеличка річка Сиївка. Село розташоване в межах південно-західного крила Дніпровсько-Донецької западини, для якої характерне високе залягання кристалічного фундаменту на глибині 150–170 метрів.

Клімат помірно-континентальний, літо тепле, зима не дуже холодна, часто бувають відлиги. Весна починається рано, осінь пізно. Середня температура січня –7 °С, липня +18 °С. Опадів 500 мм/рік. В селі часто бувають бездощів'я, коли кількість опадів за 10 днів чи більше становить 0–1 мм/добу. Бездощові періоди бувають з травня по вересень. Хмари обходять село ніби по колу.

Ґрунти дерново-підзолисті, чорноземи, супіщані, піщані, глиняні. Ліси мішані. Тварини і птахи характерні для цих лісів.

Зі східного боку від села тягнеться четвертий Змієвий вал, виникнення якого, як захисної споруди на шляху до князівської столиці Києва, датується ще VIII століттям.

Грузьке виникло на Брусилівському торговому шляху.

Одного разу їхали цим лісовим шляхом серед непрохідних хащ та грузьких боліт двоє селян-втікачів. На Київщині була весна, і їхні коні ледь долали розмиту

талими снігами дорогу. А на місці сучасної Грузької вони натрапили на болото, що "ні пішки не пройти, ні возом не проїхать; скрізь только Грузька". А місце було не погане і земля — хоч на хліб маж. І вирішили селяни залишитись на цьому "грузькому" місці. Обжилися, і ніхто не запитував, звідки вони з'явилися.

30.07.1604 — перша письмова згадка про Грузьку. Це було село, що належало шляхтичам Харлінським (Zrodla dziejowe, t. 21, Warszawa 1894).

Близько 1746 — в родині селян-кріпаків народився Іван Бондаренко — ватажок гайдамацького загону.

1746 — опис грузецької церкви фастівським деканатом.

1755 — поміщик Діонісій Харлінський побудував дерев'яну церкву в ім'я Архистратига Михаїла.

1768 — Під час "Коліївщини" Грузька на короткий час стає центром діяльності гайдамацького загону Івана Бондаренка.

22.01.1824 — Поміщик Леонтій Харлінський дав Францішці Соколовській на рік заставний документ на частину його села Грузької під позику в 4000 рублів сріблом. Після смерті дворянки у 1825 році, її брати Станіслав та Микола Петровські були обмануті Харлінським і отримали замість Грузької іншу маєтність, за якою був борг сумою в 106 400 рублів. Петровські змогли відстояти своє право на спадок лише 8.09.1828 року. Харлінський був зобов'язаний виплатити свій борг у 4000 рублів та відшкодувати моральні збитки. (ЦДІАК України, ф. 533, оп. 5, спр. 1330, ст. 1–48).

1840 — Після смерті Л. Харлінського грузецький маєток переходить у власність Дарини Феліксівни Фрейґанґ.

1841 — Суд виділяє частину села Грузької учаснику Польського повстання А. Павші.

1842 — Судовий акт на розподіл маєтку. Села Козичанку, Пусту Вольшку та Соснівку з грузецького маєтку купує Гаврило Кржижанівський.

1843 — Продаж з грузецького маєтку сіл Юрівки — Йосипу Блоцькому та Ястребної — Анні Жмієвській.

1844 — Остаточні розподільчі акти. А. Павша продає свою частину села Д.Ф. Фрейґанґ.

1846 — 216 десятин землі біля Грузької купує Мар'яна Мегедь з Мотовилівки. У другій половині XIX століття за рахунок переселенців із Грузької населення хутора Мар'янівки (Мегедів) складало 46 осіб.

1851 — Перші дані про наявність винокурного заводу в поміщиці Фрейґанґ. Він працював лише в зимовий період, бо влітку всі люди були зайняті сільськогосподарськими роботами.

1851 — Заснування хутора Весела Слобода.

1852 — Ремонт церкви Архистратига Михаїла коштом прихожан.

1857 — Відкриття у селі Грузька церковно-приходської школи.

1861–1864 — Селянські заворушення у Грузькій після виходу царського маніфесту про скасування кріпацтва.

1862 — Єврейські купці придбали у поміщиці 1465 десятин орної землі, 925 неорної, 1114 десятин лісу та винокурний завод.

1866 — Дарина Феліксівна Фрейганґ продає маєток у Грузькій своєму чоловікові Василю Васильовичу Фрейганґу.

1866 — Село Грузька до 1880 року стає центром Грузецької волості.

1867 — Селяни вперше після 1861 року викупили у поміщика частину земель.

1873 — Пожежа на винокурному заводі.

70-ті роки XIX століття — заснування на північно-західних грузецьких землях німецької колонії Старицьке.

1882 — Надання приходській школі окремого будинку.

80-ті роки XIX століття — Село придбали поміщики Бетулінські.

1888 — Ольга Михайлівна Мольська купує винокурний завод.

Початок 90-х років XIX століття — П'ять козацьких сімей (Корній Дорошенко, Середняк-Козак та інші) орендують 25 десятин поміщицьких земель, на яких засновують хутір Чемерешень (Черемошень). На цьому мальовничому хуторі, серед численних черемх, проходили майже всі грузецькі весілля кінця XIX — початку XX століття.

В той же час навколо села виникають хутори: Перекопане (Перекоп), Зіняк (Зіньок), Князьке, Василівка (Василівщина). На 1900 рік на всіх цих хуторах проживало всього 27 осіб.

Кінець XIX століття — За наказом Михайла Бетулінського біля кринички в урочищі Пилипонському, де було видіння Богородиці, встановлено позолочений хрест і побудовано каплицю. Згодом там посадили фруктовий сад, місцину навколо обгородили. Богослужіння біля кринички проводилися на дев'яту й десяту неділі після Великодня аж до кінця 30-х років XX століття.

На 1900 рік в Грузькій було 159 дворів, проживало 2449 чоловік. Землі було 4976 десятин, з яких поміщикам належало 2654 десятини, церкві — 53, селянам — 2259 десятин. Господарство у поміщиків велося по дев'ятипільній системі, у селян — по трипільній.

В селі на 1900 рік діяли: православна церква, каплиця, приходська школа, винна лавка, пивна лавка, п'ять торгівельних лавок, винокурний завод поміщиці Ольги Вікторівни Бетулінської з вісьмома робітниками під керівництвом Івана Адамовича Саницького, водяний млин, що належав поміщикам, три вітряки, що належали селянам: Михайлу Машовцю, Василю Іванченку, Ємельяну Мирончуку (на кожному млині по одному робітнику), паровий млин поміщиків з двома робітниками. Пожежна частина села Грузька мала чотири бочки та два багри (довга жердина з гаком), що належали селянам, а також насос та три бочки поміщиків. На догляд і ремонт пожежної частини поміщики витрачали п'ять рублів на рік. Сільська громада мала один запасний хлібний магазин.

Листопад 1903 — Виступ селян села Грузька проти поміщиків.

Початок XX століття — Відкриття у Грузькій цегельного заводу. Робочий день на ньому був від чотирьох годин ранку і до заходу сонця. На цеглі, яку виготовляв завод, було викарбовано В.Г.М. (ініціали поміщика — Віктор Генріхович Мольський). Відкриття поміщиками бібліотеки для селян, де кожен бажаючий міг читати газети та книжки.

30.07.1904 — Пожежа у Грузькій. Згоріло 35 будинків.

1904–1905 — Розповсюдження в селі робітниками Київських заводів прокламацій РУП "Страйкуйте", РСДРП "Ко всем. Граждане, протестуйте против войны. Требуйте мира", "Царская конституция", "Ко всем рабочим города Киева", "Уроки войны" та інших.

Літо 1904 — Селянські заворушення. 10 чоловік, на чолі з Володимиром Михайловичем Машовцем почали палити скирти, рубати ліс і закликати людей до загального страйку. Вони побили урядника, який намагався їх заарештувати, знищили бібліотеку для селян. Повстання було придушене каральним загоном поліції, у складі 50 чоловік. 30 липня 1907 року суд постановив вислати всіх учасників повстання до Архангельської губернії під нагляд поліції. Причому, В. Машовця на три роки, а всіх інших — на два роки кожного (ЦДІАК України ф. 442, оп. 857, спр. 298, арк. 1–27).

Перше десятиріччя XX століття — Поміщики відкривають вапельню.

20.05.1904 — Селянин Аким Коваль підпалив цегельний завод О. М. Мольської. Збитки оцінено в 700 рублів.

1907 — Після Столипінської реформи заможні селяни купують землю за селом, кількість населення на хуторах швидко зростає, утворюються нові хутори та урочища. Загальна їх кількість досягала 50, населення — майже 500 осіб.

Квітень 1912 — Пожежа, в якій згоріло 12 будинків селян.

1914–1916 — Віктор Генріхович Мольський закриває вапельню та цегельний завод, продає обладнання винокурні у Червону Слободу, готується до виїзду за кордон.

Жовтень 1917 — Селяни намагаються увірватися до поміщицького маєтку, про що було повідомлено телеграмою в Губернський комісаріат. Родина Мольських від'їздить до Польщі.

Грудень 1917 — В Грузьку прибули Вільні козаки Центральної Ради. На загальних зборах селян вони отримали перелік людей, які заважають нормальному життю в селі. Згодом, у новорічну ніч, було розстріляно 15 чоловік у Грузькому та чотирьох братів Каратюків на Мар'янівських хуторах.

1918 — В селі створено революційний комітет, який очолив Кирило Васильович Лобань. Ревком керував сільською громадою і селом до створення сільської ради. Наприкінці року було утворено Грузьківську сільську раду. Її очолив Іван Сергійович Петрусь.

В період громадянської війни в Грузьку неодноразово входили різноманітні озброєні загони. Постійний неспокій не давав змоги встановити нормального життя в селі.

1919 — Грузьку зайняли денікінці. Під загрозою розстрілу вони наказали селянам зібрати 250 пудів вівса. Овес було зібрано, але в той час з боку села Фасової наступали більшовики. Денікінці покинули все і стали спішно відступати на село Козичанку. Пилип Петрович Голубовський вказав червоним шлях відступу білих, але останні через кілька днів знову зайняли село і по-звірячому порубали на цвинтарі, за зраду, голову сільської ради і П.П. Голубовського.

Травень 1921 — Утворено комітет незаможних селян, головою якого обрали спочатку Свирида Антоновича Новика, а незабаром Назара Панасовича Ново-

хатнього. Розподіл поміщицьких земель. Вся земля поділялась на п'ять категорій (п'ята — піщаний горбок). Замість однієї десятини землі першої категорії можна було брати, наприклад, п'ять десятин п'ятої. Заможним селянам було доручено обробляти землю бідним вдовам, бо останні не мали необхідного інвентаря. У приватному секторі працювала маслобойня та шість вітряків.

Після трирічної перерви відновила роботу школа, з метою подолання неписьменності серед дорослого населення було відкрито хату-читальню.

1923 — Вперше, під час адміністративно-територіальної реформи, вжито назву Грузьке.

1923 — Н.П. Новохатній був обраний головою сільської ради. Вже тоді з його ініціативи починається запекла боротьба із заможними селянами. Людей, які мали в господарстві дві корови або одного, але гарного коня, називали "куркулями", забирали все майно і лишали помирати голодною смертю. Тих, хто чинив опір, мазали смолою, посипали пір'ям і замикали у сільській раді, глузуючи доти, доки не згодяться віддати майно. Сільська верхівка заохочувала ледарів, які замість того, щоб працювати, грабували своїх же односельців. Відчайдушні спроби трудящих людей чинити опір встановленню нових порядків так ні до чого і не привели. Кількох було репресовано, дехто спродував майно і їхав назавжди до міста. В 1925 році люди, що були доведені до відчаю, підпалили хату Н.П. Новохатнього, вбили першого комсомольця села Івана Лобаня, але це вже практично нічого не змінило.

1925 — Реєстрація земельних громад: "Обирська", "Петрівська", "Брусилівська", "Юрковицька", "Новоселицька", "Друге земельне товариство".

1927 — У Гружчанській початковій школі створено піонерський загін.

Кінець 20-х років XX століття — Відкриття фельдшерського пункту.

1929 — Земельні громади Грузького об'єдналися у колгосп "Серп і молот", який очолив Яків Григорович Новик. Під час колективізації почали переносити до села численні хутори. Їх мешканці, селяни-середняки, виступали проти і були вислані з України. Одноосібники О. Л. Азаренко, Я.В. Машовець та вчитель О.В. Коломієць за спротив колективізації були заарештовані й засуджені до тюремного покарання.

1930 — Утворено школу-семирічку.

03.02.1931–22.01.1935 — Територія Гружчанської сільської ради належала до Брусилівського району.

1932–1934 — На Старцевому Хуторі (Перекопі) діяв колгосп "Красний Перекоп", організований вчителем Петром Кожедубом, який до того навчав дітей з хутора у своїй хаті, бо до школи було далеко ходити. За свідченнями старожилів, під час голодомору на хуторі ніхто не помер.

1932–1933 — Голодомор. Через неврожай та величезний продовольчий податок в Грузькому померло 300 осіб (1/15 населення села). Були випадки навмисних вбивств та поховань заживо. Чверть села (керівники колгоспу, "актив", деякі заможні селяни) взагалі не голодували.

1934 — Постанова про закриття церкви в ім'я Архистратига Михаїла і перебудування її під клуб.

1935 — Відкрито десятирічну школу та піонерський клуб.

1936 — Відкриття клубу в церковній будівлі. Там була зроблена сцена, відбувалися регулярні кіносеанси.

1937 — В Грузькому, як і в інших селах, шукають "ворогів народу". Ними стали: І.С. Цируль-Машовець, В.І. Яремчук — засуджені до розстрілу, колгоспники В.О. Левань, К.С. Чикал та одноосібники П.П. Хоменко, О.Л. Азаренко та інші — на різні строки тюремного ув'язнення.

Кінець 30-х років XX століття — В селі з'явився радіоприймач.

1938 — Колгосп "Серп і молот" за територіальним принципом розформовано на три окремі господарства: "Серп і молот", пізніше імені Молотова, що займав вулиці Петрівський Хутір, Слободу, Юрковицю, Стару Новоселицю і частину вулиці Обирської; "Нове життя", пізніше імені Любченка, пізніше імені Фрунзе, за яким були закріплені вулиці Нова Новоселиця і Перекоп; імені Ворошилова, до якого відносились вулиці Брусилівська та частина Обирської.

Весна 1939 — З церковної будівлі зрізали куполи і зробили в її приміщенні колгоспну комору.

Перші дні війни — Будівництво біля села військового аеродрому, який було зруйновано в перші дні липня, під час відступу радянських військ.

8 липня 1941 — Грузьке окуповано німецько-фашистськими військами.

853 дні тривав окупаційний період. За цей час 12 чоловік мирного сільського населення були розстріляні окупантами і померли на примусових роботах в Німеччині. Всього ж на примусові роботи до Німеччини, Австрії та інших країн-завойовників було направлено понад 120 чоловік.

Під час окупації були зруйновані колгоспні будівлі, спалено понад 50 будинків селян, школу. Було розграбовано сільську бібліотеку, зруйновано приміщення піонерського клубу.

У приміщенні школи знаходилась грузецька комендатура. Комендант — мадяр, якого за руде волосся назвали "Соняшником", управляв, окрім Грузької, так званим "Грузецьким кущем": Соснівкою, Веселою Слободою, Мар'янівкою, Козичанкою, Юрівкою, Вільним. Комендатура підпорядковувалась Брусилівській жандармерії, яку очолював німець Гофман.

Під час окупації було відновлено роботу церкви, в селі діяв осередок Організації Українських Націоналістів. Жителі села активно долучалися до партизанського руху. В навколишніх лісах діяли партизанські загони Григорія Кухаря та Григорія Обухівського.

9 листопада 1943 — Грузьке було визволено радянськими військами. Відновила роботу сільська рада. В братській могилі в селі поховано 175 радянських воїнів (з них ідентифіковано — 87). На фронтах Великої Вітчизняної війни загинуло біля 200 мешканців села.

До 25 грудня на захід від села проходила лінія фронту. Грузьке кілька разів переходило з рук у руки. В селі було розміщено далекобійну артилерію.

Багато жителів села нагороджені орденами та медалями за виявлений на фронті героїзм. Вихідцями з села є генерал-майор Микола Григорович Павленко, віце-адмірал Микола Дорофійович Машовець, полковники Федір Якович Серед-

няк, Михайло Григорович Лобань, Володимир Демидович Корненко, Михайло Іванович Дяченко, брати Микола і Василь Спиридоновичі Новики.

Осінь 1945 — Відновлено семирічну школу.

1946–1947 — Повоєнний голод. За кількістю жертв у Грузькому його порівнюють із 1933 роком.

1946 — Відновлено бібліотеку, відкрито дільничну лікарню на 10 ліжок.

02.02.1950 — Рішення № 167 виконкому Київської обласної ради про вилучення у Михайлівської релігійної громади села Грузького Бишівського району "клубного" приміщення і пропозиція підшукати для проведення богослужінь молитовний будинок. (ДАКО ф.880, оп. 11, спр. 1267, арк. 289–292).

1953 — Електрифікація і радіофікація села Грузького.

1954 — Закриття церкви і відновлення в її стінах клубу. Богослужіння почали проводити у звичайній сільській хатині.

1958 — Три існуючі на території села колгоспи з'єднали в один, що отримав назву "Комуніст". Голова колгоспу Яворський захистив дисертацію на гружчанському господарстві.

07.03.1959 — Після розформування Бишівського району, Гружчанську сільську раду приписано до Білоцерківського району.

60-ті роки XX століття — Відкрито щоденне автобусне сполучення з селом Бишів.

30.12.1962 — Утворено Фастівський район. Грузьке відійшло до нього.

12.12.1966 — Населені пункти колишнього Бишівського району було передано у Макарівський район. Відкрито автобусний маршрут "Грузьке — Макарів".

1967 — Колгосп "Комуніст" перейменовано на "Прапор Комунізму".

1970 — До гружчанського колгоспу приєднано весело-слобідський колгосп імені Шевченка.

1971 — Припинено проведення богослужінь.

1974 — Почато будівництво комплексу по вирощуванню нетелів.

1975 — Збудовано нове приміщення Будинку культури. Стару церковну будівлю назавжди зрівняно із землею.

Жовтень 1975 — Засновано фольклорний колектив "Живиця".

24.05.1976 — До Гружчанської сільської ради приєднано село Веселу Слободу.

1979 — До колгоспу "Прапор комунізму" приєднано козичанський колгосп імені Леніна.

1981 — На садибі колишнього колгоспу імені Фрунзе було відкрито підсобне господарство НВО "Електронприлад" під назвою "Гвардія". Воно працювало до середини 90-х років, коли його придбало місцеве КСП.

1985 — До Старцевого Хутора підведено гілку газопроводу.

01.09.1986 — Будинки двох нових вулиць: Івано-Франківської та Дружби Народів прийняли 220 переселенців із сіл Куповате та Городище, потерпілих від наслідків Чорнобильської катастрофи. До 18 березня 1993 року вони належали до окремої Куповатської сільської ради Чорнобильського району, яка знаходилася на території Грузького.

1987 — До села Козичанки із забрудненої зони евакуйовано колгосп імені Першого Травня. Його територія знову відділилася від гружчанського колгоспу.

1986–1990 — Споруджено нове приміщення школи, колгоспну їдальню, поліклініку, магазин "Верховина", основну частину вулиць Молодіжної та Авіаційної.

1989 — Трудівники села вперше вибороли абсолютну першість по Макарівському району в галузі тваринництва.

1990 — Відкрито автобусний маршрут "Грузьке-Київ" від АС "Дачна".

Початок 90-х років XX століття — Відродження масового відзначення народних свят, ініціаторами якого виступили учасники колективу "Живиця".

Молодь зруйнувала місцевий пам'ятник В. Леніну.

1991 — Закриття осередків комсомолу та піонерської організації.

Січень 1993 — Розформовано колгосп "Прапор комунізму" і утворено на його базі КСП "Світанок".

1995 — За кошт КСП і добровільних пожертв селян збудовано нову Михайлівську православну церкву.

Середина 90-х років XX століття — Відкриття в Грузькому молитовного будинку християн-баптистів.

1998 — Завершення газифікації села.

1999 — Встановлення групою місцевих ентузіастів біля кринички в урочищі Пилипонському дерев'яного хреста, який виготовив спеціально для цього святого місця народний майстер з села Комарівки Стефан Борук.

2000 — Утворення після розпаювання землі та аграрної реформи в Україні ТОВ "Агрофірма "Світанок" на базі КСП.

21.11.2000 — Презентація книги Є. Букета "Історія українського села. Грузьке".

Січень 2002 — У відповідь на пропозицію ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка збори селян ухвалили рішення про повернення історичних назв вулицям села.

Вулиці села

Офіційна назва	Історична назва	Походження історичної назви
Леніна	Брусилівська	Перша вулиця села. Виникла на Брусилівському торговому шляху
Пролетарська	Обирська	Дорога до урочища Обирки
Зарічна	Юрковиця	Назву вулиці, вірогідно, дало гучне юркотіння води неподалік
Піонерська	Слобода	На сільських Слободах після 1861 року оселяються вільні селяни
Піонерський провулок	Козаківщина	Першими поселенцями були козаки
Пролетарська	Хулапівщина (Казанківщина)	Від прізвища перших поселенців

Продовження табл.

Червоноармійська	Берег (Хоменків куток)	За легендою, в березняку на березі Сиївки Д. Фрейґанґ селила кріпаків і примусово давала їм прізвище Березовий
Червоноармійська	(Стара) Новоселиця	Відносно нова вулиця. Виникла у 90-х роках XIX століття. Першим оселився Петро Середняк-Козак
Фрунзе	Нова Новоселиця	Першими оселились Куліченко Роман та Новик Григорій в 1907 році
Фрунзе+Авіаційна	Козакова вулиця	Першим оселився Ничипір Середняк-Козак в 1907 році
Київська	Старців Хутір (Герой Перекоп)	Хутір виник на початку 20-х років XX століття. Походження назви Герой Перекоп точно невідоме. Можливо, воно пов'язане з Перекопсько-червоноармійською операцією генерала Фрунзе 1918 року проти денікінців або походить від урочища Перекопаного. Є перекази, що наприкінці XIX століття на цій землі жили старці (жебраки), які шукали милостині чи роботи на німецькій колонії Паулинівці, що була неподалік, хоча є й інші версії походження назви Старців Хутір
Ватутіна	Петрівський Хутір	Виник у 1924 році на місці поміщицької пасіки. Першим оселився Марко Ткаченко. Назва — на честь комуніста Г.І. Петровського
Піонерська	Шпаків хутір	Виник у 20-ті роки. Походження назви точно не відомо
Ватутіна	"Загороди"	Вулиця виникла на межі між городами жителів Юрковиці та Петрівського Хутора
Дружби Народів	—	—
Івано-Франківська	—	—
Молодіжна	—	—
—	Копилова вулиця	Нині — переїзд з Берега на Юрковицю. Там жив Микита Машовець (Копил)
—	Форичева вулиця	Нині — переїзд з Брусилівської на Обирську і далі аж до дубини. Назва походить теж від прізвиська її колишнього мешканця

Продовження табл.

—	Ціпінюкова вуличка	Нині — переїзд зі Старої Новоселиці на Юрковицю. Там була лише одна хата, тому постійної назви вона так і не мала
—	Ганова вулиця	В центрі села біля території школи

Населення

Рік	Кількість/осіб/	Додатково
1809	944	118 дворів
1829	1321	167 дворів
1847	1464	184 двори
1852	1215	З них: католиків 10 осіб
1857	1195	З них: католиків 15 осіб
1863	1260	
1867	1128	З них: католиків 12 осіб, євреїв — 12 осіб.
1887	1929	З них: військових 245 осіб, міщан — 14, протестантів — 6, католиків — 5, євреїв — 83.
1900	2449	
1912	3215	
1918	3552	
1924	3314	767 дворів
1966	1554	
1968	1806	
1988	1128	Разом із переселенцями із зони відчуження
1997	1150	
1998	1100	
1999	1156	
2000	1132	822 двори

ПІСНЯ ПРО РІДНЕ СЕЛО

Анатолій Букет

Коли їдеш по дорозі,
З Козичанки виїжджа,
А Весела Слобода по лівий бік,
Ти побачиш за пригірком,
Що без краю, без кінця,
Білі хатки не тускніють
Цілий рік.
Новоселиця, як струнка,
Паралельно їй Франка,
А Петрівський хуторець
Як по прямій,
Є такі, як та Обирська,
Де жив старий Кузьма,
Коли дощ, то не побачиш ліхтарів.

Приспів:
Ой, Грузька, село велике,
Рідне ти моє село,
Де б я не блукав по світу,
Рідніше тебе не було.

Взимку підійдіть до клубу,
Що побачите ви там?—
Одні хлопці, серед них одне дівча.
Так до березня триває,
Поки сніг лежить в кущах
І по вулицях всі ловлять сторчака.
Та ось літечко приходить,
З ним приходять і жнива,
Усі хлопці на роботі у полях.
Підійдіть в обідню пору
На ставок скупатися —
Да менше дівок
Біля моря на пляжах.

Приспів

Є. Букет

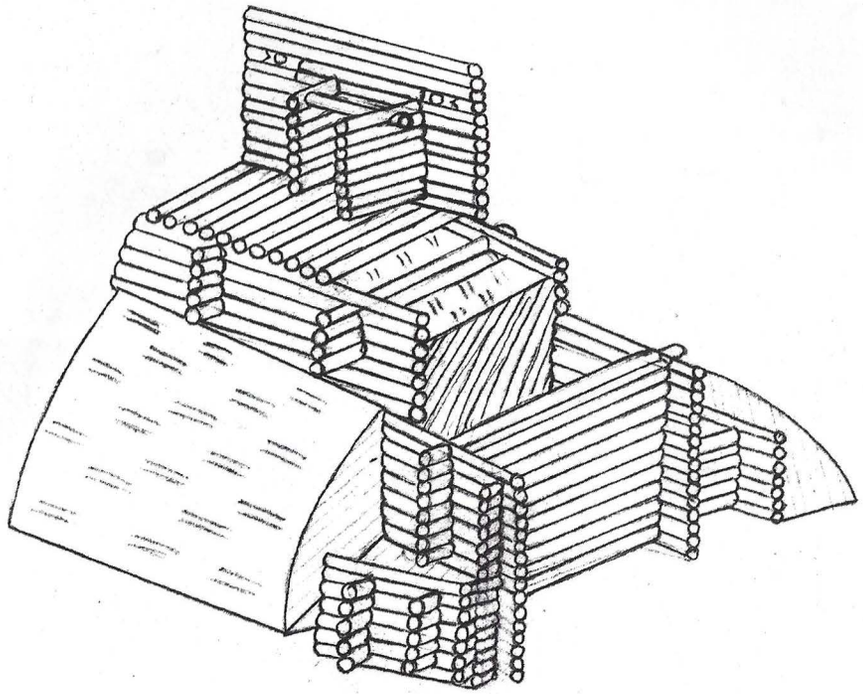

Конструкція Змієвого валу із заборолами (поблизу населеного пункту, на проїздах через вали).
Малюнок О. Павленка, 2003 рік. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

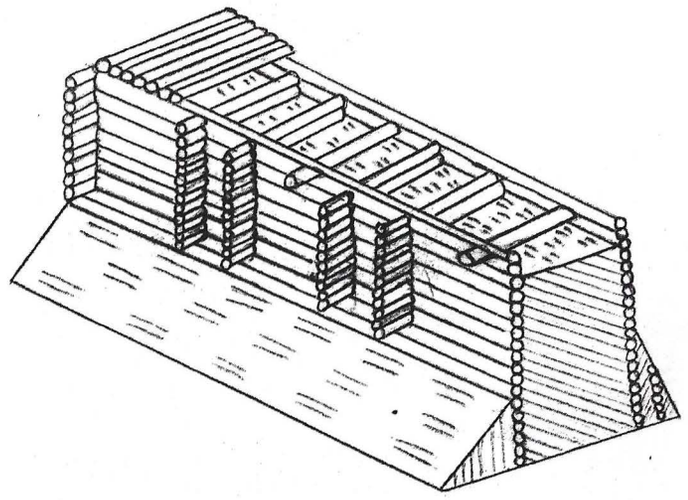

Зрубна конструкція І-го Бишівського валу.
Малюнок О. Павленка, 2003 рік. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

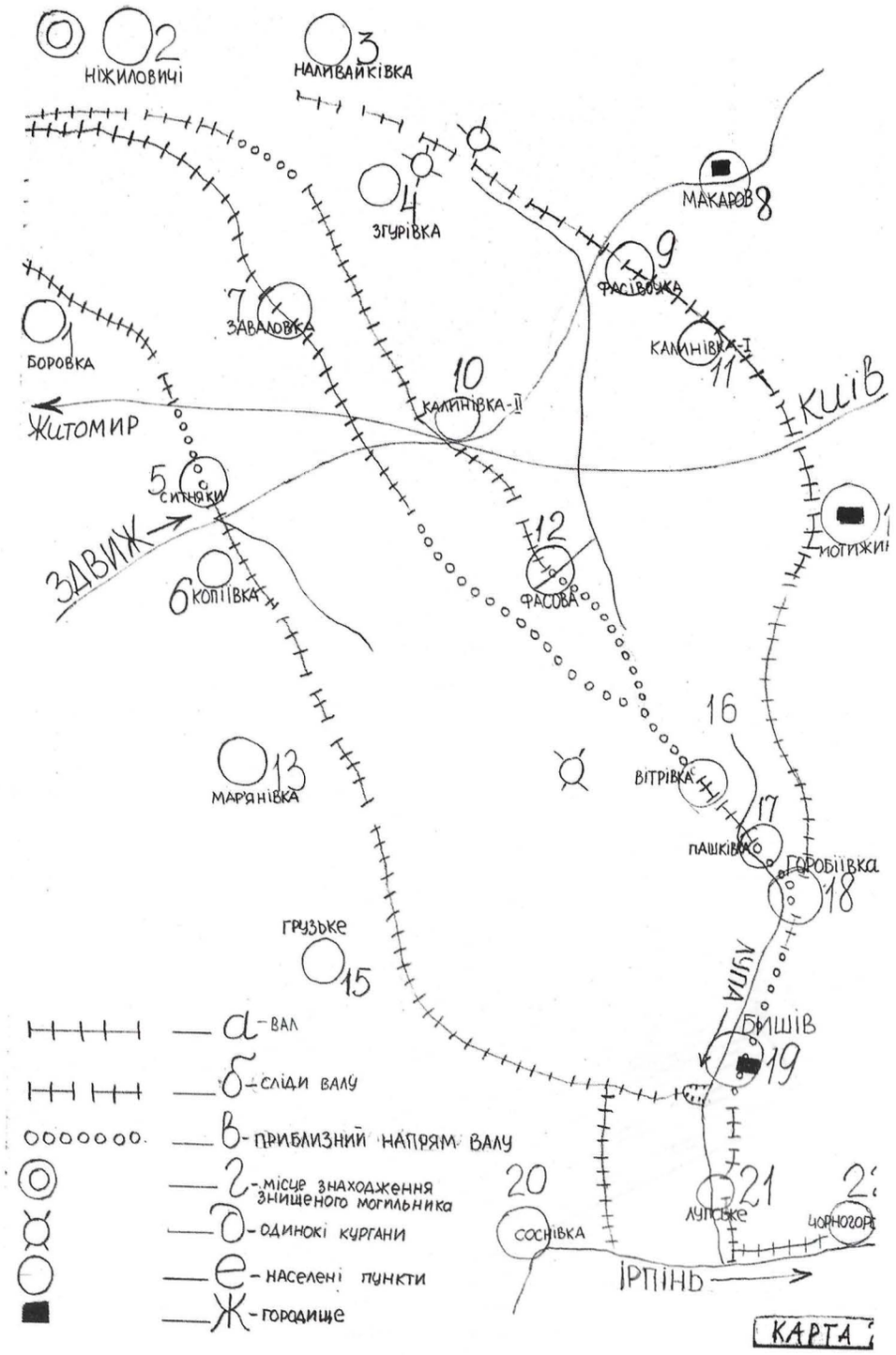

Змієві вали на території Макарівського району. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Зрубна конструкція І-го Бишівського валу. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Сторожовий курган біля Лубського. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Загальний вигляд IV оборонного валу. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Рів лійковидної форми біля IV оборонного валу. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Герой Радянського Союзу Михайло Наумов і Опанас Новик — керівник підпілля і командир партизанського загону.
Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Військові хірурги Сатаєва Раїса Мухтарівна і Легедза Йосип Андрійович. Фронт, Польща.
Фото 1944 року. З архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

К.Й. Журавський і колектив лікарні.
Фото 1969 року. З архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Колектив Макарівської районної лікарні проводжає на Фінський фронт головного лікаря Сівакова.
Фото 1940 р. З архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

На зйомках фільму про Макарівську лікарню. Зубков і режисер фільму.
Фото лютий 1956 року. З архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Хірурги І.А. Ромашко і К.Й. Журавський
Фото з архіву клубу "Пошук" ЦТДЮ ім. Д. Туптала

Гвардії лейтенант, командир взводу розвідки 241 стрілецької дивізії Любов Йосипівна Карцева — героїня воєнних хронік. Загинула й похована у Веселій Слободі.
Фото 1942 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

"Екіпаж машини бойової". Кавалер Ордена Слави Василь Феодосійович Кузьменко *(в центрі)*. Фото 1944 року.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Керівний склад 4-го партизанського батальйону Київського з'єднання. У першому ряду крайній справа комісар Бишівського партизанського загону Лука Міщенко.
Фото листопада 1944 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

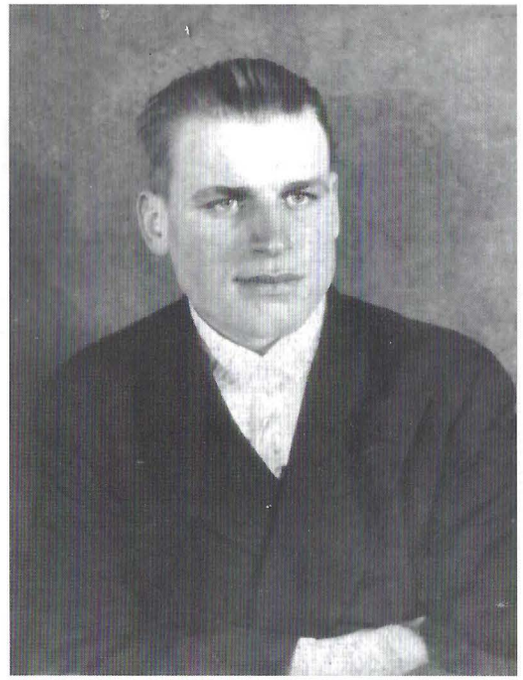

Керівник комсомольсько-молодіжної підпільної організації Бишева Микола Васильович Манченко.
Фото 1942 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Дівчата-"остербайтери" на примусових роботах в німецькому місті Рула.
Фото 1942 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Схема дислокації підпільних груп Бишівської підпільної організації в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

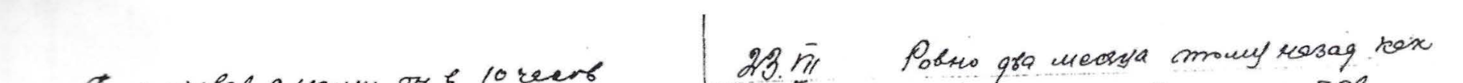

Переночевал с нами он в 10 часов
утра пошел домой
VII Прекрасный солнечный день. Мы
принимали солнечные ванны.
День прошел спокойно без приключений.
VII День прохладный. Мы сидели в
палатке. Слушали Москву.
Сегодня мы узнали, что на черта
Косого - Гитлера было покушение; жалько не убито черта.
Старая школа генералов пошла
в оппозицию, воевать дальше
не хотят. Этого безусловно
нужно было ожидать.
VII Прекрасный день. К нам пришли
Oddvar Arnfin и Arne. Мы как
и всегда их угостили кофе.
Продуктов приносят не столько
как и раньше. Арфин пообещал
завтра сходить к новому
знакомому.

23. VII Ровно два месяца тому назад как
мы ушли от фашистов.
Это безусловно большое счастье для
нас. Незаметно прошло это время
без черствых узурпаторов!
А самое главное, что есть
надежда на то, что мы возвратимся к своим родным, на свою
родную землю.
Поднялись сегодня в прекрасном
настроении. Позавтракав пошли
опять к Рикарду в гости были
до 6-ти часов вечера. Когда шли
домой случилось горе, а именно:
пошел сильный дождь а мы
до этого еще заблудились.
Обходили примерно километров
тридцать и лишь в 12 часов
ночи пришли к палатке все
мокрые и утомленные.
Теперь никто не просыпается.
Легли спать.

Сторінка щоденника Івана Петровича Юрченка зі спогадами про перебування в Норвегії. 1944 рік.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Drangedalsposten

NR. 37 - 3. ÅRGANG TORSDAG 4. OKTOBER 2001 LØSSALG: KR. 15,-

Møtte sin russiske familie

Det kom aldri noe livstegn fra den sovjetrussiske krigsfangen Ivan Jurtchenko, som skjulte seg i Russestua ved Dekkane siste del av krigen. 56 år etter blir Ivans sønn, Åge Teigen fra Tørdal, oppspora av Valentina Ivanova Aleksejeva fra Hviterussland. Åge reiser til farens barndomshjem i Kiev, og det blir et sterkt møte mellom de to søsknene.

Åge Teigen og søstera Valentina Ivanova Aleksejeva ved farens gravsted.

Side 8 og 9

Йоган Юрченко на могилі батька в Бишеві.
Фото з норвезької газети, жовтень 2001 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Керівник підпільної організації ОУН Дмитро Давидович Приліпенко.
Фото 30-х років XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Будинок колишньої типографії в Бишеві.
Фото 90-х років XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Заступник голови Бишівської райуправи Д.К. Грибовський.
Фото 30-х років XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Будинок в Бишеві, де збирались члени націоналістичної організації.
Фото 70-х років XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Селянська родина. Бишів. Фото кінця 20-х — початку 30-х років XX століття.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Перші піонери.
Фото 20-х років XX століття.
З фондів Бишівського
історико-краєзнавчого музею

Фельдфебель царської армії Робенко Михайло Павлович (1879–1952).
Фото початку XX століття.
З фондів Бишівського
історико-краєзнавчого музею

Григорій Депутат за кермом ХТЗ.
Фото 1930 року.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Подвір'я бишівчан.
Фото 20–30-х років XX століття.
З фондів Бишівського
історико-краєзнавчого музею

Бишівська районна сільськогосподарська виставка.
Фото 1-ї половини XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Комсомольці с. Козичанки Бишівського району. Фото 12 листопада 1924 року

Обмолот зерна у післявоєнному колгоспі Козичанки. Фото кінця 40-х років XX століття

Мешканці с. Козичанки.
Фото початку XX століття

Обмолот зерна у післявоєнному колгоспі Грузького.
Фото кінця 40-х років XX століття

Грузецький духовий оркестр.
Фото 1935 року

Відбудова будинку після війни в Грузькому.
Фото кінця 40-х років XX століття

Учні Грузецької семирічки.
Фото 1945 року

Учні 7-а класу Бишівської середньої школи.
Фото 1936 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Вчитель географії Бишівської школи Г.В. Самійленко з членами гуртка технічного моделювання.
Фото 1951 року.
З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Директор Бишівської школи в 1944–1948 роках Степан Юхимович Рудич.
Фото 1943 року.
З фондів Бишівського
історико-краєзнавчого музею

Колишній будинок церковно-приходської школи в Бишеві.
Фото 80-х років XX століття.
З фондів Бишівського
історико-краєзнавчого музею

Передовики сільськогосподарського виробництва Бишівського району на виставці досягнень народного господарства. Місто Москва.
Фото 1958 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

На ланах радгоспу імені Ілліча (с. Бишів).
Фото 60-х років XX століття. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Учасники художньої самодіяльності Бишівського БК.
Фото 1987 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

Святкування дня Бишева. Посвята в козаки.
Фото 1992 року. З фондів Бишівського історико-краєзнавчого музею

ІСТОРІЯ ІВАНА БОНДАРЕНКА

Батьківщина видатного гайдамаки Івана Бондаренка — село Грузька (нині — Грузьке, Макарівського району, Київської області) згадується у народних піснях, творах дослідників Коліївщини XIX століття, пізніше — у художніх творах "Ой гук, мати, гук" В. Кулаковського і П. Сиченка та "Коліївщина" М. Глухенького.

Віталій Кулаковський, відомий дослідник Коліївщини, у біографічній праці про Бондаренка "Ой гук, мамо, гук" намагається знайти причини, що спонукали Івана приєднатися до гайдамаків. На сторінках книги сказано, що його мати Тетяна була дуже гарною, і до неї залицявся пан Францішек Харлінський, але, відмовивши йому, Тетяна побралася із селянином Микитою Бондарем.

Пан почав мстити Микиті, і той змушений був іти чумакувати, потрапив на Січ. Повернувся Микита Бондар вже із загоном гайдамаків, який очолював Найда. Загинули гайдамаки у Новосілківському лісі. Великий вплив на хлопця мали пісні та розповіді про народних месників кобзаря Панаса Нечуйвітра, який був побратимом батька [4].

Книга в подробицях описує життя Івана Бондаренка, проте, насправді із історичних архівів не дуже багато відомо про цього ватажка.

Іван був родом з бідної селянської сім'ї. Його мати рано овдовіла і вже у 16 років хлопець пішов працювати сторожем при поміщицькій кухні. Івану завжди діставалася найтяжча робота — і в свята, і в будні, а за погане її виконання його часто били. Кілька років він терпів таке своє становище, та одного разу не витримав і втік з поміщицького двору. Сказавши собі: "Дай Боже ноги, куди очі глядять туди й дорога!", він вирушив на південь шукати притулку. Згодом Іван Бондаренко вже був запорозьким козаком, але коли він потрапив на Запоріжжя і що там робив — невідомо. Молодий козак знайомиться з Максимом Залізняком та Микитою Швачкою, майбутніми гайдамацькими ватажками, вчиться у них бойової майстерності. Серед гайдамаків згодом знаходить Іван нерозлучного товариша — Карпа Нечаєнка й стає справжнім "лицарем і характерником": він навчився замовляти зброю, так, що куля його не брала [6, 34].

1768 рік. Гайдамацьке повстання Коліївщина. Бондаренко з Невеличким загоном відділяється від основних сил повстанців і прямує на Полісся. По дорозі він намагається оволодіти Білою Церквою, але, зустрівши сильний опір з боку місцевого гарнізону, змушений відмовитися від свого наміру і прямує далі на північ [5]. Перший замок, який впав під ударами його загону, знаходився у містечку Корнині (нині — Житомирська область) і належав Адаму Проскуринському [4, 243]. Брусилів зустрічав гайдамаків хлібом-сіллю. Тут вони вчинили розправу над польськими панами, орендарями, крамарями та корчмарями [2]. Зі слів гайдамаки Корнія Москаленка, який приєднався до загону на шляху з Корнина в Брусилів ("Кодненська книга судових справ"; С. 533—537), відомо, що він "власноруч заколов у Брусилові двох жидів", а загін Бондаренка тоді складався з п'яти осіб. У містечку до нього приєдналося багато місцевих жителів.

Незабаром Іван побував і у Радомишлі, звідки його ватага рушила до Грузької.

Цікаво, на мою думку, описує Бондаренка наступна народна пісня, записана у 1935 році в Бишеві. До речі, у ній розповідається, що під час повстання 1768-го Івану було лише 22 роки...

"У СЕЛІ ГРУЗЬКОМУ ЖИЛА ВДОВА БОНДАРИХА"
(Пісня про Івана Бондаренка та Осаулу Якименка)

У селі Грузькому
Жила вдова Бондариха,
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка.
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка.
Да й оддала пану
Свині пасти.
Пасе Бондаренко свині,
Да й померзли ніжки,
Да й запалив Бондаренко
Жмачок сіна нагріть свої ніжки...
Да й на свиней задивився,
Загорівся коп'як сіна
Аж біжить панський слуга,
Осаула Якименко,
Із нагайкою в руках,
Починає Бондаренка катувати:
"Оце ж тобі, сукин сину,
Знать, як свині пасти!"
За рученьку та й до пана,
А пан листа пише
До дідича в Білу Церкву.
Іде Бондаренко лісом
Да й рукою сльози витирає,
Аж його встрічає отаман Гонта,
Листа розриває да й читає,
Що Бондаренка в котел укидати,
В горячій воді купати.
"Бондаренку, Бондаренку,
Хлопець молоденький!
Послухай ти мене –
Переходь до мене!"
Послухав же Бондаренко
Та й перейшов до його.
Доростає до 22-го року
Да й просить же він отамана Гонту:

"Пусти в мої села
Мене погуляти!"
"Жалко ж мені тебе пускати,
Бо ти молодий ще, Бондаренко,
Тебе ізпокусять прокляті пани,
Але вволю твою волю..."
Іде Бондаренко гуляти,
Проклятим панам одімщати;
Пішов же Бондаренко
В Фастів, Кущійовку,
Держить путь на Бишів
Та на Пашкійовку.
Де пройшов Бондаренко –
Один слід з панів остався!
Ой у лісі Обідному
Да їхав Якименко-Осаула
Зо млина додому,
Аж встрічає Бондаренко:
"Здоров, здоров, Якименко!
Які ж бо ти гості маєш,
Чим ти їх вітаєш?"
"Ой дав би я мед-вино пити,
Наврятились вражі синки
Якименка вбити!"
"Да й оддай, оддай, Якименку,
Да коня вороного!"
"Не дам, не дам, Бондаренку,
Я сам маю єдиного!"
"Да оддай же, Якименку,
Да кобилу гнідую!"
"Не дам, не дам, Бондаренку,
Я ж маю єдиную"
Як ударили Якименка
Да й о пень головою:
"Оце ж тобі, вражий сину,
Жартувать зі мною!"
Да й прилетіла зозуленька,
Сіла на воротях,
Аж виходить Якимчиха
В червоних чоботях.
Да й прилетіла зозуленька,
Да й стала кувати:
"Іди ж, іди ,Якимчихо,
Якима ховати!..."

Зі сторінок книги "Ой гук, мати, гук" дізнаємося про побратимів Івана. З ним Наум Дідушко, Денис Рябовіл, Карпо Нечаєнко, Корній Москаленко, Генріх Рожнятовський, Петро Шпичка та багато інших.

Читаємо у народній пісні, яку записав Тарас Григорович Шевченко в Межигір'ї, на Дніпрі, 13 червня 1843 року:

"Не захотів Бондаренко на Вкраїні жити,
Да приїхав до Бишева жидів й ляхів бити,
Не багато постояв він на Бишевському мості,
Да поїхав до Грузької до матері в гості..."

Бондаренко чекав нелегкого бою за грузецький замок Антона Харлінського. Гайдамаки зупинилися в Гусаковому яру, що неподалік Панського горбка, серед боліт між селами Грузька й Пашківка. Селяни в Грузькій підтримали повстання. В лісі Обідному гайдамаки впіймали осавулу Якименка, який намагався втекти:

Як догнали Якименка в лісі Обідному,
Да й забрали в Якименка коня вороного.

Там же панського управителя було вбито. Пан Харлінський спішно втік до Бишева, забравши з собою усе своє найдорожче майно. Коли він виїхав з села — ніхто не бачив. Так, напевно, виникла легенда про підземні ходи під грузецьким замком, розказана вище. Про швидку втечу свідчить і те, що в селі, у баби Царихи, лишився малолітній син пана.

В маєтку залишились ключник Ярош та ключниця Марися, а також заповнені харчами та питвом панські погреби. Бондаренко зупинився на квартирі у приходського священика. Леонтій Похілевич, а згодом і Віталій Кулаковський називають ім'я — Андрій Робинський. Дійсно, ця особа була дяком грузецької церкви, але дещо пізніше. Андрій Семенович Робинський, 1761 року народження, був направлений у Грузьку митрополитом Київським Самуїлом у 1775 році (ЦДІАУ, ф. 127, оп. 1010, спр. 13, С. 55–57).

Харлінський, напевно, не просто так залишив без бою замок. Він вів переговори з російським військом і хотів влаштувати пастку бунтівникам, приславши до села каральний загін в той час коли гайдамаки гулятимуть на його подвір'ї, спустошуючи погреби.

На панському подвір'ї до заходу сонця гуляло все село. Наступного дня Іван направив Карпа Нечаєнка у Дідівщину і навколишні села з невеликим загоном із завданням звозити у Грузьку всяке добро, але бідних не чіпати та нікого не вбивати. На третій день, після повернення Нечаєнка, Бондаренко покликав до себе матір та усіх родичів, віддав їм привезене Карпом золото й срібло і наказав їхати за Дніпро, змінити прізвища і ніколи не повертатися до Грузької.

Між тим, поляки дізналися про місце зупинки Бондаренка і в Грузьку був направлений загін російських гусар із завданням взяти Бондаренка та спалити село. Ввечері третього дня перебування гайдамаків в Грузькій гусари з'явилися з боку Брусилова:

Наїхали гусари Грузьку палити.
Бондаренко з Нечаєнком стали боронити:

Нечаєнко на дзвінницю міх пороху тягне,
Бондаренко в правій руці рушницю готує.
Ой як стрелив Нечаєнко — коника підстрелив,
Ой як стрелив Бондаренко — гусарика встрелив.
Ой рушили гусари з Грузької втікати –
Бондаренко з Нечаєнком стали доганяти.

Гусари спалили лише один будинок в селі та відступили в бік Макарова. В лісі Обідному гайдамаки остаточно розгромили царську кінноту (про цю подію згадують мешканці Пашківки). У відповідь на напад, Іван Бондаренко наказав зруйнувати грузецький замок[1].

Наступного дня в Грузьке з Бишева прибули надвірні козаки пана Харлінського, які повідомили, що пан з Бишева втік. Коли Іван прийме їх до себе, то вони передадуть йому і фортецю, і гармати, весь порох, ще й 6 тисяч золотих. Отже Бишів гайдамаки зайняли без бою. Більше тижня загін гайдамаків знаходився в Бишеві, визволяв навколишні землі. До них приєднувалися селяни з навколишніх сіл. Деякі з них й своїх мучителів не забувають. То лихваря на мотузку ведуть із Мостища, то шинкаря з Лісні. Гаврило Іванченко та Іван Юхименко з Чорногородки спалили орендареве сіно й пригнали до Бишева два десятки його коней.

У містечку гайдамаки вбили сім євреїв, трьох шляхтичів та ксендза. Останнього Бондаренко доручив повісити Корнію Москаленку, і не самого, а "поряд із псом та жидом" ("Кодненська книга судових справ"; С. 533–537). Зі свідчень ще одного гайдамаки, Грицька Грущенка, який раніше був надвірним козаком в Бишеві, дізнаємося, що кілька гайдамаків із ватаги Бондаренка привезли в Бишів трьох шляхтянок Струтинських, яких ватажок особисто повіз у Фастів до Микити Швачки, де одній з них було дароване життя ("Кодненська книга судових справ". С. 533–537).

У Фастові Швачка й Бондаренко оголосили "таксу на жидів і ляхів", призначивши за голову поляка сім злотих, а за єврея — три злота і п'ятнадцять грошей. Гайдамаки зруйнували та пограбували костьол і вбили біля 600 чоловік шляхти.

Гайдамацькі ватажки Іван Бондаренко та Микита Швачка після захоплення Фастова і Махнівки вирішили захопити Бердичівську фортецю, щоб обернути її артилерію проти шляхти. Їх план не здійснився тому, що цариця Катерина II, яка спочатку підтримувала гайдамацький рух, поки російські війська громили конфедератів, почала приборкувати гайдамаків. Польський конфедерат Казимір Пулавський після розгрому під містом Баром та Житомиром, з загоном в 700 чоловік сховався в Бердичівській фортеці і тут був обложений 8-тисячним корпусом російського генерала Кречетнікова. Витримавши 25-денну облогу, 14 червня 1768 року Пулавський капітулював, а військо Кречетнікова було повернуто проти гайдамаків. Бондаренко спішно повернувся до Бишева.

[1] Найкраще розповів про перебування Івана Бондаренка в рідному селі ще у 1867 році мешканець Грузької Іван Лобань у оповіданні "Сказание о Бондаренке по народным преданиям", яке було опубліковане у часописі "Киевская старина" у березні 1882 року.

Незабаром гайдамацький загін рушив на північ. В Андріївці, за словами Корнія Москаленка, вони вбили шляхтянку, яку привіз до них якийсь селянин. Після того, повстанці підійшли до містечка Рожева. Їм назустріч вийшла делегація на чолі зі старостою і священиком із хлібом та сіллю. Вони домовились, що Рожів заплатить їм кварту (тобто 1/4 річного прибутку — 3706 злотих і 6 грошів) з умовою, що гайдамаки спокійно пройдуть через Рожів та Ситняки. Розправи в цих селах гайдамаки не робили, але в Ситняках забрали човни та пов'язали плоти.

Попереду була макарівська фортеця. По дорозі месники зустріли єврейську сім'ю, яка не встигла завчасно залишити околиці Макарова. Гайдамаки одразу ж на греблі вбили єврея та двох синів його, а третього сина, пообіцявши помилувати, схилили до того, щоб він вбив свою матір. Єврейчик моментально виконав наказ, після чого Бондаренко пообіцяв охрестити його та взяти до себе за хлопця.

Це була жорстока безкомпромісна війна. Месники нищили усіх, хто завдавав болю їхньому народові.

Гайдамацький загін під проводом Івана Бондаренка влітку 1768 року, після двотижневої облоги, зайняв Макарів. В народі збереглися перекази, що бій за замок тривав жорстокий, рів був завалений трупами, а річка Здвиж вийшла з берегів і почорніла від крові. Були вбиті всі місцеві євреї та сім шляхтичів, зруйновано замок, уніатську церкву й костьол. Новий власник містечка ксьондз К. Росцішевський разом із надвірними козаками залишив замок і втік до міста Олевська. Макарів на деякий час став центром діяльності закону І. Бондаренка. Звідси повстанці вирушали в навколишні села, розправлялися з панами та їх прислужниками, відбирали у них майно, гроші й ділили між бідними селянами. Жителі Полісся приводили до нього своїх кривдників або з'являлись за дозволом бити шляхту й орендарів по своїх селах.

Димерський священик часто, приїздивши до гайдамацького ватажка в Макарів, довго з ним радився. Він брав з собою Данила Коваля та дяка, якого примушував бути погоничем. Одного разу, після зустрічі з Бондаренком, піп заїхав у Бородянку до місцевого протопопа. Останній так відгукнувся про зв'язок з гайдамаками: "Злесте зробили, бо лядчина як була, так і буде" (Зі свідчень дяка Димерської церкви. "Кодненська книга судових справ"; С. 529—533).

До планів Бондаренка входило взяття Коростеня й Чорнобиля, а також усіх містечок аж до річки Прип'яті. І діяти потрібно було швидко, бо поляки готувались кинути всі сили на придушення гайдамацького повстання. 17 липня 1768 року князь М. Рєпнін писав із Варшави генерал-майору М. Кречетникову про необхідність, якщо гайдамаки оволодіють Чорнобилем, послати для їх розгрому гусарський полк, розташований у Харкові. Було наказано "біля Овруча й Чорнобиля непокірних мужиків і гайдамаків знищувати", а власник Чорнобиля Ян-Миколай Ходкевич заново перебудував свій замок і тримав там гарнізон із 700 солдатів при 12 гарматах.

Незважаючи на це, Іван Бондаренко почувши про притиск на чорнобильщині мешканців і вважаючи можливим заволодіти Чорнобилем, з частиною своєї ватаги пішов на північ і зупинився в селі Городищі. Він хотів, перед тим, як напасти на замок, підсилити свій загін приєднанням місцевих жителів. Але серед

місцевого населення він бажаного співчуття так і не знайшов, через їх бідність та роз'єднаність. Отож був змушений знову повернутися до Макарова.

І тут на Івана чекала пастка. Поляки заманили його до Рожева, де він був впійманий сотником Корнинських надвірних козаків Данилом Щербиною. Така ж доля чекала в Макарові всіх його гайдамаків.

В Макарові, славнім місті, пророчисте свято
Вже ж нашого Бондаренка у неволю взято.

У "Записах Липомана" говориться, між іншим, що за взяття Бондаренка польський сейм подарував Щербині дворянський титул, а також кошти для придбання маєтку.

Івана, разом з його гайдамаками, повели до міста Чорнобиля, де видали катові українського народу М. Ходкевичу.

Ой у місті Чорнобилі роковеє свято,
Знають у місті Макарові Бондаренка взято.
Ой ви, козаченьки, славні гайдамаки,
Чом не вберегли пана, свого отамана.
Ой вивели Бондаренка на високу могилу,
Тепер дивись, Бондаренку, на всю Україну...

Польський магнат Браницький не велів його стріляти, а "велів йому, молодому, голівоньку зняти".

Жителі Чорнобиля свято берегли те місце, де 8(19).08.1768 року, за переказом, був страчений І. Бондаренко. Це великий курган, який знаходиться по дорозі із села Залісся в село Запілля. Курган той народ і досі називає "Бондаренковою могилою". Як згадував у XIX столітті місцевий священик Григорій Шиманський, його батько говорив, що це те місце, де четвертували Бондаренка.

Такою ми бачимо зараз цю напівлегендарну історію славного гайдамацького ватажка Івана Бондаренка.

Є. Букет

Джерела:

1. *Історія міст і сіл* УРСР. Київська область. К., Головна редакція УРЕ.— 1966.
2. *Історія міст і сіл* УРСР. Житомирська область. К., Головна редакція УРЕ.— 1966.
3. *В. М. Кулаковський.* Полум'я гніву народного. К., 1968.
4. *В. Кулаковський, П. Сиченко.* "Ой гук, мати, гук". К.: "Веселка", 1972, 288 с.
5. *"Киевская старина".* 1882, том I, март.
6. *Є. Букет* "Історія українського села. Грузьке". К., "Логос", 2001, 48 с.
7. *Я. Н. Шульгоин.* "Очерк Колеивщины по неизданным и изданым документам 1768 и ближайших годов". К., 1896.
8. *Л. Похилевич.* "Список населенных мест Киевской губернии". К., 1864.
9. *В. Ремелє, О. Ремелє, Г. Шулькевич.* "Рідний край Макарівщина", смт Макарів, 2001, 170 с.

СЕЛЯНСЬКІ ЗАВОРУШЕННЯ В ГРУЗЬКІЙ (1862–1864 років)

(За матеріалами ДАКО: ф. 2, оп.177, спр. 89; ф. 227, оп. 3, спр. 248 та ЦДІАК України: ф. 442, оп. 300, спр. 5; ф. 442, оп. 812, спр. 15; ф. 485, оп. 1, спр. 15635)

19 лютого 1861 року Олександр II своїм указом відмінив кріпосне право. Подробиці царського указу були маловідомі селянам, виникало багато чуток і, як наслідок, суперечок між поміщиками та колишніми кріпаками під час підписання уставних грамот. Іноді такі суперечки переростали у селянські заворушення. Носили вони здебільшого місцевий характер, але були іноді досить затяжними.

6 січня 1862 року рекрут із Києва Кирило Семенович Семенов у сільській корчмі Грузького, де тоді перебувало до 40 селян, агітував їх не підписувати уставної грамоти та не слухати жодних наказів керівництва, бо їх усіх обдурюють. Сільський десяцький Федір Антонович Моголівець після почутого заарештував Семенова і, обшукуючи, знайшов у рекрута рекомендаційний білет на ім'я грузецького волосного старшини Івана Лобаня. Кирило Семенов направлявся на роботу в сільську управу. Цей факт змусив багатьох селян повірити почутому в корчмі, особливо після того, як десяцький, прочитавши білет, відпустив рекрута.

Солдат з Києва зупинився на квартирі у Тимоша Івановича Безпосюка (Бень-ховського), брат якого Федір служив разом із Семеновим. Дізнавшись про інцидент, Іван Лобань наступного дня викликав Кирила Семенова до управи. Порозмовлявши з ним, Семенов без охорони вирушив до Бишева у волосну управу, де, написавши пояснювальну записку, був направлений до своєї військової частини. Там усі звинувачення з рекрута були зняті.

А тим часом, священик грузецької церкви Григорій Ільницький, дізнавшись про почуте селянами в корчмі, радив прихожанам, ні в якому разі не підписувати уставної грамоти, а тим паче грамоти, яка включає умову про викуп землі, бо якщо вони її підпишуть, то "загублять себе, дітей, онуків та правнуків". Селянину Петру Зозулі він доручив негайно оголосити про це усім мешканцям Грузької та Слободи Гімовки.

На чергових зборах сільської громади волосний старшина Іван Лобань запропонував погодитись на грамоту, але Петро Зозуля та інший селянин, Антон Ткаченко, звернулися до громади із закликом не підтримувати його, розійтися по домівках та чинити так, як радив священик.

Відповіддю на цей заклик стало звільнення зі служби 9 лютого 1862 року Григорія Ільницького та прохання про відставку Івана Лобаня, яке задоволено не було.

Пруський підданий Йоганн Шихтер, що був проїздом у Грузькому, 8 березня 1862 року у все тій же корчмі радив селянам Вакулі Букету, Олександру Петрусю, Михайлу Макошевському, Григорію Герману та Григорію Батюку не підписувати нічого, що б їм не пропонували. Переночувавши у Вакули Букета, Шихтер наступного дня в корчмі розповідав іншим селянам те саме.

Іван Лобань, дізнавшись про це, затримав Шихтера з дружиною та доставив їх у містечко Бишів.

Уставна грамота між сільською громадою та поміщиком Василем Васильовичем Фрейґанґом усе-таки була підписана, але після вищезгаданих подій грузецькі селяни поводилися дуже неспокійно.

Антон Самотуга та Степан Піхур, не поділивши городи, зчинили таку сварку, що сільський Староста Йосип Петрусь змушений був із понятими власноруч переміряти ділянки та забити по межі кілочки.

На Великдень 10 квітня 1862 року селяни до 100 чоловік зібралися у сільській корчмі. Боячись заворушень, староста прийшов до корчми і попросив селян розійтись по домівках. Антон Самотуга досить різко відмовив Старості, після чого Степан Піхур повідомив останнього про те, що Самотуга знову забрав у нього частину городу. У відповідь на це Антон сказав: "Доки ти ще будеш нас кликати до такого дурня, як сам?". Староста та Піхур погрожували Самотузі, який після цього, разом із синами Василем та Григорієм, почав бити їх обох. Селяни, які зі своїх місць спостерігали за тим, що відбувається, кричали Самотузі: "Бий краще, минули вже часи арештів та різок!".

Соцький Петрик спробував було допомогти Старості Петрусю, але одразу ж був зупинений Зиновієм Березовим, який вибіг із гурту. Тоді ж селянин Данило Букет із порожньою діжечкою, яка була в нього в руках, підбіг до Старости та розбив йому діжечкою ліву скроню.

І лише завдяки міцній статурі та власній силі Йосип Петрусь зумів вирватися та втекти від селян, що напали на нього. Зранку становий пристав Федір Петрусь наказав привести в управу винних Самотугів, Букета й Березового й одразу ж заарештував їх. У той час біля волосної управи зібрався гурт чоловіків та жінок із підозрілою метою, із нього вийшов Антон Ткаченко та сказав приставу: "Якщо брати, то брати всю громаду!". Після цих слів пристав наказав закувати Ткаченка у кайдани...

Поміщик Василь Васильович Фрейґанґ у своєму листі до Київського генерал-губернатора каже, що багато в чому лише завдяки волосному старшині Івану Лобаню в Грузькому зберігається відносний спокій і селяни не влаштовують масових заворушень. Але йому не зрозумілі настрої селян, бо він особисто пішов їм назустріч, піднявши заробітну платню...

Для ґрунтовного аналізу ситуації, що склалася в його маєтності, поміщик просить надіслати до Грузького мирського посередника.

Ось як аналізував цю ситуацію мирський посередник першої дільниці Київського повіту у рапорті на ім'я київського генерал-губернатора:

Серед селян існує міцна впевненість в тому, що ніякої влади над ними вже немає, що "таковая исключительно должна исходить из среды самой громады. Это убеждение возрастает и укореняется с каждым днём все более и более, и число его приверженцев, составляющее вначале лишь единицы, ныне уже образует большинство населения".

Мирський посередник визнає, що "громадою они чувствуют себя сильными и уверенными", бо "защищая один другого не могут подвергнуться действительной ответственности в делах по взаимным отношениям к владельцам".

Посередник просив генерал-губернатора вжити негайні заходи до приведення селян у покірність адміністративними засобами, вважаючи, що з часом це не можливо буде зробити.

Незважаючи на це, дехто із громади продовжував закликати мешканців Грузького не виконувати умов уставної грамоти.

Уже на початку 1864 року становий пристав Федір Аврамович Петрусь погрожував селянам на зборах: "Хто з вас тільки піде на панщину так або за гроші, то своїм судом буде покараний 25 ударами різок". А потім продовжив: "Ви всі — мої козаки, а я ваш начальник, і якщо навіть прийде генерал із хрестами, то все одно нікого не слухайте, окрім мене!". Ці слова він не заперечував і наступного дня при допиті волосним старшиною. Після того як сільський староста Йосип Петрусь, волосний старшина Іван Лобань, соцький Іван Форостовець та десяцькі Василь Цируль, Федось Машовець і Василь Машовець хотіли взяти під арешт як підбурювачів Федора Петруся та його брата Олександра, між Петрусем та Лобанем зчинилася бійка й Федір побив Лобаня. Але ніхто нікого так і не заарештував...

Наступного дня селяни Грузького не вийшли на роботу в економію. В.В. Фрейганґ змушений був знову викликати мирського посередника. А гружчани Павло Бородюк та Йосип Деркач за настановою Федора Петруся їдуть до Києва, аби відшукати докази правомірності їхніх дій. Інші селяни, серед яких згадано імена Федора Дмитровича Міщенка, Івана Яковича Форостовця, Сидора Яковича Форостовця, приєднуються до страйкуючих.

Мирський посередник у рапорті зазначає, що вже два рази були спроби звільнити Лобаня, який постійно допомагав бунтівникам уникнути покарання, але стараннями власника маєтку це не було зроблено, бо за переконанням поміщика він мав величезний вплив на селян. Особиста ворожнеча між Лобанем та Петрусем, неодноразові бійки між ними, мали негативний вплив на селян та призводили до розколу в громаді. Коли вони знайшли порозуміння, справа закінчилася загальним страйком. Посередник радить негайно вислати обох із села на якнайдовший термін.

22 лютого 1864 року Івана Лобаня було звільнено. Новим старшиною призначили Івана Борисюка, який у той же день наказав побити різками "найактивніших повстанців" Йосипа Захарченка, Зиновія Мельника, Назара Сердюка, Григорія Мишака, Андрія Карана, Зиновія Корнійчука, Павла Петрусенка, Василя Цилюра й Вакулу Букета, який від побоїв помер...

23 лютого в управу надійшов лист: "Крестьяне-собственники села Грузской Федор Петрусь и Иван Лобань после драки из-за земли желают дело прекратить миролюбиво" за підписами 10 свідків.

24 лютого — прохання від сільської громади села Грузького про припинення сварок через особисту ворожнечу Лобаня та Петруся, від якої страждають селяни за підписами 58 мешканців села.

На жаль, не відомо як саме покарали Івана Лобаня та Федора Петруся, але обидва залишилися жити у селі, а селянські заворушення тоді припинилися.

Відомо, що Іван Лобань 7 січня 1867 року написав "Сказание о Бондаренке по народным преданиям", яке було опубліковане в березні 1882 року на сторінках часопису "Киевская старина", і стало безцінним документом для наукових праць багатьох істориків — дослідників Коліївщини.

Є. Букет

ІСТОРІЯ ГРУЖЧАНСЬКОЇ ШКОЛИ

У селі Грузькому, центрі одноіменної волості другої мирської ділянки Київського повіту й губернії, наприкінці 1857 — на початку 1858 років при церкві була відкрита приходська школа.

Із клірових відомостей грузецької православної церкви Архистратига Михаїла відомо, що розміщено її було у будинку дяка Олександра Дмитровича Квеонановського, який сам там і викладав. На утримання школи сільська громада виділяла щороку 30 рублів. Навчалося там небагато дітей. Зокрема, у 1863–1864 навчальному році грузецьку школу відвідувало 29 хлопчиків та 10 дівчаток.

Незабаром, через зухвалу поведінку, сільському дякові заборонили викладати у школі. Вона була перенесена у громадський будинок, мешканці села спеціально наймали вчителя Миколу Вдовиченка, якому громада платила 24 рублі на рік.

1882 року для сільської школи за церковний кошт та пожертви селян було збудовано новий будинок. На початку XX століття він виглядав, як стара сільська хатина з похиленими вікнами. В ньому було дві класні кімнати, стіни в яких, за свідченнями старожилів, були покриті цвіллю, а підлога мала багато ям. Учителем тоді був Іван Семенович Ковальченко, сільський дяк. Він навчав дітей Закону Божого, часто бив їх лінійкою, що не сприяло популярності науки. Наприкінці 80-х років XIX століття на утримання школи виділялося щорічно 120 рублів, в ній навчалося 50 учнів.

Після 1907 року в школі різні вчителі викладали українську, слов'янську мови, арифметику, співи. Діти щодня ходили в церкву на вечірнє богослужіння. На навчання брали дітей не молодше восьми років. Після чотирирічного курсу та випускних іспитів, що приймав священик, випускники отримували атестат, який давав змогу продовжити освіту в місті. Навчальний рік тривав 55 днів, починався після Покрови, закінчувався перед Різдвом. Школа утримувалася тоді вже частково із державної казни. В ній навчалося понад 150 учнів.

Проте незважаючи на наявність закладу освіти, більшість населення Грузького до революції 1917 року лишалася неписьменною.

У 1921 році в попівському будинку відкрилася п'ятирічна школа. На жаль, точно не відомо, чи працювало приходське училище під час громадянської війни (у 1918–1920 роках), старожили згадують, що в школу тоді не ходили.

З 1922 року на вулиці Новій Новоселиці було організовано заклад по ліквідації неписьменності серед дорослого населення, що працював кілька років.

У 1925 році в Грузькому було створено комсомольську організацію. Перший комсомолець села, Іван Лобань, який допомагав тодішньому голові сільської ради Назару Новохатньому проводити незаконний грабунок селян-середняків, був вбитий доведеними до відчаю селянами.

У 1927 році у Грузецькій початковій школі було створено й піонерський загін. Першими піонерами були: Середняк Федір, Машовець Іван, Дорочинська Олена, Новик Микола.

У 1930 році на базі початкової школи в селі Грузькому було утворено школу-семирічку, яка давала випускникам неповну середню освіту.

Враховуючи важливість Грузького, як релігійного, економічного й культурного центру навколишніх сіл, вже у 1935 році було збудовано нове приміщення й відкрито Гружчанську середню школу (десятирічку), де навчалися не лише гружчани, а й жителі Веселої Слободи, Козичанки, Юрівки, Вільного, Соснівки, Вільшки, Мар'янівки, Фасової, Дорогинки, Ястребеньки, Ястребної. Директором цього освітнього закладу у 1936 році став Абрам Самсонович Нюренберг.

Він є яскравим прикладом тогочасного службовця. Будучи директором середньої школи, Нюренберг мав лише початкову освіту. Єдине, що викладав — географію у п'ятому класі, проте, був надзвичайно жорсткий і вимогливий. Грузецька десятирічка за часів директора Нюренберга вважалася однією з найкращих в Київській області за якістю освіти. На початку року директор брав на роботу в півтора рази більше вчителів, ніж було потрібно. Маючи лише два власні уроки на тиждень, весь інший час проводив на уроках у інших вчителів, контролюючи якість їх роботи. Після восьмого листопада працювати в школі лишалася лише необхідна кількість педагогів, а надлишок він звільняв, мотивуючи це так: "Одній з найкращих шкіл Київщини ваші послуги не потрібні". У школі тоді навчалося понад 560 учнів. Навчання велося в дві зміни: з восьмої години ранку до 9^{30} вечора. У першу зміну — молодші класи, у другу — старші.

Разом з новим приміщенням десятирічки було відкрито новий піонерський клуб на 500 місць з кіноустановкою. В клубі була велика бібліотека.

Першого травня 1940 року відбувся організований грузецькою школою велопробіг "Грузьке — Київ" в обидва кінці. В ньому брали участь 28 спортсменів.

Актова зала школи була вузенькою, довгою і низькою. Там завжди відбувалася офіційна частина випускних вечорів. Шкода тільки, що свято встигло прийти до неї лише чотири рази.

Ось деякі імена перших випускників десятирічки (1938 року):

Василь Свиридович Новик — в майбутньому — Капітан Першого рангу, викладач Ленінградського військового інституту.

Микола Дорофійович Машовець — Віце-адмірал.

Василь Назарович Музиченко — військовий комісар Чувашської АРСР. Під час навчання у 9–10 класах школи, працював у ній бібліотекарем.

Василь Андрійович Козицький, Ганна Хомівна Кращенко, Ольга Хомівна Кращенко, Ганна Іванівна Бедрицька, Катерина Гордіївна Ходак, Віра Германівна Марчук, Микола Іванович Форостовець, Варвара Петрівна Машовець.

Останній довоєнний випуск — 1941 року — четвертий за ліком. Нижче — список випускників 10-А класу 1941 року. Більшість з них загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни:

Бабенко Олексій
Гудзь Іван
Дехтяренко Василь
Діденко Степан
Кириченко Віктор
Коломієць Володимир
Котляренко Марія
Машовець Іван
Машовець Лідія
Машовець Федір
Мегедь Федір
Міщенко Віталій
Опар'єнко Марія
Петрик Матвій
Рябчик Василь
Свертока Василь
Чудля Олександр

На початку липня 1941 року село Грузьке зайняли німецько-фашистські війська. У приміщенні школи вони розмістили комендатуру. Вона була центром так званого "Грузецького куща", до якого, окрім Грузького, належали навколишні села: Соснівка, Весела Слобода, Мар'янівка, Козичанка, Юрівка, Вільне. Комендатура підпорядковувалася Брусилівській жандармерії.

Під час відступу, у листопаді 1943 року, німці зруйнували колгоспні будівлі, спалили понад 50 будинків селян, школу. Було розграбовано сільську бібліотеку, зруйновано приміщення піонерського клубу.

У 1945 році почала працювати семирічна школа, оскільки в селі не лишилося достатньо великого будинку для відновлення десятирічки. Довелося чекати, коли відбудують зруйноване окупантами приміщення.

Діти в школі після Великої Вітчизняної війни писали на німецьких картах, газетах. У 1949 році семирічка святкувала перший випуск.

У вересні 1953 учні пішли до восьмого класу. 1956-го школа вітала перших повоєнних випускників 10 класу, яких було аж 53.

З того часу Гружчанська середня школа безперебійно працює і надає своїм вихованцям атестати про повну загальну середню освіту. У різні роки її очолювали різні люди. Кожен з них залишив свій особливий внесок в її історію. Були й періоди піднесення. Наприклад, коли директором школи була Марія Омельківна Машовець, частими гостями тут були різноманітні офіційні делегації, школа мала власну велику кролеферму. У всі часи в ній працювали різноманітні гуртки, учні завжди допомагали трудівникам села у зборі врожаю.

В 1987 році, після переселення до Грузького потерпілих від наслідків Чорнобильської катастрофи, було споруджено нове приміщення школи.

Після закриття піонерської організації імені Леніна у 1991 році та ліквідації комсомолу, в школі робилися неодноразові спроби створити нову молодіжну організацію. Кілька разів учнів приймали до Спілки піонерських організацій України (СПОУ), була спроба створення учнівського самоврядування, відвідували школу представники Національної скаутської організації України "Пласт", організації "Джура" Українського Козацтва та багато інших. Але жодна з вищеназваних організацій у школі так і не прижилася.

22 лютого 1999 року Гружчанську школу було атестовано за статусом загальноосвітньої школи I–III ступенів. В ній зараз навчається 175 учнів.

30 січня 2002 року випускники та учні школи створили Гружчанський сільський осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації "Молода Просвіта". Після реєстрації його у сільській раді, "Молода Просвіта" юридично стала першою молодіжною організацією в Грузькому за час незалежності України. Перед членами організації зараз, після реєстрації її у Міністерстві Юстиції України, відкриваються безмежні горизонти для духовного і творчого розвитку особистості.

У вересні 2002 року між керівництвом осередку та дирекцією школи була підписана угода про співпрацю. Є надія, що саме "Молода Просвіта" відносить у Гружчанській ЗОШ I–III ступенів активність молоді і допоможе учням утвердитися у цьому нелегкому житті.

Загальна кількість учнів школи

Навчальний рік	Кількість(чоловік)
51–52	427
52–53	379
53–54	342
54–55	328
55–56	334
56–57	315
57–58	285
87–88	208
88–89	203
89–90	187
90–91	183
91–92	183
92–92	181
93–94	173
94–95	167
95–96	172
96–97	180
97–98	182
98–99	181
2000–2001	175

Кількість випускників школи

Випуск №	Рік	Кількість
	1952	45
	1953	40
	1954	55
	1955	54
5	1956	53
6	1957	45
7	1958	31

Продовження табл.

Випуск №	Рік	Кількість
8	1959	59
9	1960	44
10	1961	24
11	1962	42
14	1965	16
15	1966	44
16	1967	26
17	1968	36
18	1969	40
19	1970	32
20	1971	31
21	1972	33
22	1973	51
23	1974	46
24	1975	32
25	1976	25
26	1977	59
27	1978	33
28	1989	20
29	1990	21
30	1991	20
31	1992	19
32	1993	13
33	1994	13
34	1996	15
35	1997	11
36	1998	11
37	1999	21
38	2000	10

Відомості про директорів школи

№	Роки	Прізвище, ім'я, по-батькові директора
1	1932–1936	Шевченко Митрофан Васильович
2	1936–1940	Нюренберг Абрам Самсонович
3	1940–1941	Фатюк Марія Іванівна
4	1945–1949	Залюбовський Петро Іванович
5	1949–1956	Соколюк Володимир Михайлович
6	Кінець 1956–1957	Любименко М. Т.
7	Грудень 1957	Пришва Юрій Всеволодович

Продовження табл.

№	Роки	Прізвище, ім'я, по-батькові директора
9	1957–1962	Машовець Марія Омельківна
10	1.09.1962–1964	Журавель Т. І.
11	1964–1971	Дженжера Михайло Іванович
12	1971–1973	Коваль Іван Євгенович
13	1973–1977	Малюк Валентина Филимонівна
14	1978–1980	Бойченко Микола Іванович
15	1980–1982	Бабич Ганна Степанівна
16	1982–1987	Шолудько Віталій Володимирович
17	З 1987 року	Корбут Людмила Семенівна

Найближчі дати в історії села Грузького та Гружчанської школи:

2006 — 55-й випуск Гружчанської середньої школи.

2006 — 260 років від Дня народження Івана Бондаренка — гайдамацького ватажка.

2007 — 5-та річниця створення Гружчанського сільського осередку ВМГО "Молода Просвіта".

2007 — 150-та річниця відкриття школи в селі Грузька.

Є. Букет

ДЖЕРЕЛА:

1. *ЦДІАУ,* ф. училищного совета при синоде, оп. 8, спр. 803, 1885 р., ст. 16; ф. 127, оп. 1011, спр. 1432, 1862 р.
2. *ЦДІАУ, ф. 127,* оп. 1011, спр. 1433, 1863 р.
3. *ЦДІАУ, ф. 127,* оп. 1011, спр. 1438, 1867 р.
4. *ЦДІАУ, ф. 127,* оп. 1010, спр. 200, 1887 р.
5. *Є. Букет.* "Історія українського села. Грузьке", К.: Логос, 2001, С. 13.
6. *Є. Букет.* "Історія українського села. Грузьке", К.: Логос, 2001, С. 14.
7. *Є. Букет.* "Історія українського села. Грузьке", К.: Логос, 2001, С. 16.
8. *Є. Букет.* "Історія українського села. Грузьке", К.: Логос, 2001, С. 18.

ІСТОРІЮ ДОПОВНЕНО СПОГАДАМИ:

Вадима Тимофійовича ЄРШОВА
Параски Семенівни ІВАНЧЕНКО
Панаса Гордійовича ХОДАКА
Катерини Олексіївни ХОДАК
Володимира Лавровича ХОМЕНКА
Івана Ничипоровича ЧИКАЛА

Забуяння

Село Забуяння виникло в 1616 році, як згадує про те уніатський митрополит Рутський. Він пише, що Стефан Лозка відняв від Межиловичів (Ніжиловичів) 2 милі і побудував там Ситняки, а син Христофора Макаревич — Микола Макаревич — силою відняв від каффедри уніатів Межиловичі і на "Виселиці Буяниця для себе заселив село виведеними людьми.

Згодом Забуяння почало належати Макарівському помістю. Землі тут були не дуже зручні: протікала річка Гульва, розташоване болото, яке називалося Буян. Це болото збирало води з усіх лісів, які оточували село.

Поступово люди обживалися. В 1772 році Каетан Расцішевський побудував тут дерев'яну Покровську церкву. В другій половині XIX століття тут проживало 470 православних, 212 католиків, 55 — євреїв та 129 ревізських селян. В ці часи відомі лише два прізвища священників — Павла Гучинського та Стефана Мовзолевського.

В 1861 році в Забуянні була відкрита церковно-приходська школа.

В 1875 році Забуяння почало дробитися. Частина людей поселилася в Кодрі, Буді, Соболівці. В цьому ж році Забуяння разом з навколишніми селами і 5807 десятинами різної землі було куплене С.Т. Єремеєвим, який взяв для цього позику в Київському земельному банку. Потім він продав торговцям-євреям на зруб 5000 десятин лісу до 1 січня 1914 року. Після смерті Єремеєва помістя було визнано банком для публічного продажу. Його придбали різні люди, серед яких і селянин Аврамчук.

В 1907 році Яків Григорович Хитриченко побудував тут винокурний завод.

В 1920 році утвердилася радвлада. Було обрано ревком та комнезам на чолі з Л.П. Марченком, які допомагали продзагонам викачувати зерно з селян. В 1923 році було створено комсомольський осередок. В лютому цього ж року 15 родин селян-бідняків на чолі з Л.А. Брацейком об'єдналися в трудову сільськогосподарську артіль "Надія", а в 1924 році вони організували комуну.

В 1920 році почалася колективізація села. Оскільки селяни не бажали йти в колгосп, то їх заганяли силою. Почалася боротьба з так званими "бандитами" — людьми, які хотіли працювати на землі самостійно. "Куркулів" висилали в Сибір, арештовували тих, хто виступав проти колгоспів.

В 1930 році було заарештовано одноосібників І.Й. Хавченка, М.П. Герасименка, хатню господарку Е.О. Брацейко та інших. Лише голод 1932–1933 року загнав селян в колгосп.

Але вже в 1937 році були заарештовані та засуджені "трійкою" до розстрілу колгоспники В.Ф. Гвоздиковський, І.М. Герасименко та робітник З.І. Згурський. До різних років ув'язнення були засуджені учитель А.Я. Єрмаченко, рахівник С.В. Луба та інші.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, забуянці також встали на захист Батьківщини. В 1941 році в селі під керівництвом командира Червоної Армії капітана Миколи Ничипоровича Брацейка була створена підпільна група, яка мала зв'язки з Київською підпільною організацією "Дніпровець" та партизанським

загоном, яким командував капітан Сергій Лаврентієвич Лішевський. Пізніше Микола Ничипорович загину і був похований в Забуянні.

У грудні 1942 року через Забуяння проходив партизанський загін Сабурова, а в 1943 році діяли месники С.А. Ковпака.

В 1943 році був організований місцевий партизанський загін на чолі з колишнім головою сільської ради Миколою Марковичем Колосом. 19 квітня 1943 року загони М. Колоса і Сергія Лішевського об'єдналися і розгромили гестапівський батальйон і районну поліцію. За допомогу партизанам в Забуянні було розстріляно 47 людей. 76 юнаків і дівчат фашисти забрали на каторжні роботи в Німеччину.

В боях з німецько-фашистськими загарбниками воювало близько 300 жителів села, 115 з них за мужність і відвагу, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, нагороджені орденами і медалями, 131 житель загинув.

Після війни почалася важка праця по відбудові народного господарства. В 1947 році нове лихо — голодомор. Активісти почали збирати зерно, щоб засіяти поля. Це було не легко, але люди розуміли, що не засіявши поле, вони наражають себе на новий голод. Тому почали здавати збіжжя. Таня Кириченко позичила забуянській артілі "3-ій вирішальний" 16 кілограм проса. Її приклад наслідували інші забуянці.

В 1952 році в Забуянні було встановлено пам'ятник воїнам Радянської армії. В 1958 році створено колгосп "Україна".

В 1966 році — обеліск у пам'ять жителів, що загинули від фашистських репресій. В 1967 році було встановлено меморіальні плити з іменами загиблих жителів села.

В 1986 році гостинно прийняли забуянці переселенців із зони ЧАЕС. Будівельні бригади з Чернівців та Закарпаття звели 92 будинки для 127 переселенців із забрудненої зони.

В 1987 році було збудовано школу — нині загальноосвітня школа I—III ступенів, в якій навчається 138 учнів. Було збудовано лазню, дитячий садок, три продовольчі магазини, аптеку та адміністративний будинок.

В березні 2000 року на базі колгоспу "Україна" створено ТОВ "Україна".

В селі 1934 року народився письменник Гнат Петрович Майстренко.

Механізатор Йосип Сигизмундович Аугліс нагороджений Орденом Леніна.

Н. Ащенко

Завалівка

Село Завалівка Макарівського району має свою історію. За однією з легенд:

"...На тому місці, де зараз розташоване село, були колись непрохідні хащі, стояли багатовікові дуби. А поздовж їх тягнувся високий Змійовий вал, будівництво якого датується ще 320 роком. Вали зводилися для захисту від ворогів протягом майже тисячоліття. Тут було поселення. Під час наступу монголо-татар

у 13 столітті люди тікали у непрохідні хащі за вал, обороняючись від ворога. Поступово всі вони перейшли жити в ліс, схований за високим валом. Звідси поселення отримало назву Завалівка (за валом)".

З початку XVII ст. Завалівка входила до складу села Ситняки. Вона вважалася хутором. Пізніше цей хутір викупив макарівський власник Ксаверій Павша. В 1875 році його придбала в своє володіння капітанша Л.А. Шульгіна, яка потім продала хутір майору А.Л. Карповичу. Землі, панський маєток і хутір Завалівку придбав пан Красовський, у 1846 році побудувавши церковно-приходську школу, в якій пізніше за часів радянської влади був дитячий будинок.

До революції село Завалівка належало поміщику Кіху Олександру Олександровичу. Коли почалась війна, 1914 року він розпорядився, щоб усі сім'ї фронтовиків отримували в панському маєтку зерно, цукор, олію та інше. Він був порядною людиною. В революцію 1917 року сім'я Олександра Олександровича переїхала в м. Київ. Сім'я не мала ніяких заощаджень за кордоном. Помер Кіх у Празі. Емігранти за зібрані гроші похоронили його на лютеранському цвинтарі.

Люди з пошаною згадують все, що зв'язане з ім'ям Олександра Кіха, останнього пана села Завалівки. Сам він був висококваліфікованим інженером, побудував міст через Іртиш біля Омська для Сибірської залізниці, тривалий період очолював театральну комісії Київської опери, був міським радником Києва, членом Державної Думи.

І нині у Завалівці є сад закладений Кіхами. У саду є липи, які власноруч посадив Олександр Олександрович. На місці панського маєтку побудовано будинок Карабчук Катерини Степанівни — вчительки. Це до неї 1993 році завітала рідна внучка Кіха Маріанна. Вона відвідала місця, пов'язані з її предками. Надіслала в музей с. Ситняки ксерокопії з родинного альбому та біографію свого дідуся.

Ще до Великої Вітчизняної війни маєток Кіха був розібраний активістами і з того матеріалу побудовано кілька будинків і лише через багато років його садибу привели в належний вигляд. До сьогоднішнього дня залишилась лише частина липової алеї. Розташоване помістя Кіха було на вулиці Солов'їній. Весною тут завжди чути солов'їний спів.

У селі Завалівка крім цієї вулиці є ще Шевченка, Лінійна, Ольги Токар і Першотравнева. Вулиця Ольги Токар названа на честь героїні Великої Вітчизняної війни.

Народилась Оля в 1922 році в селянській родині Івана Токаря. Закінчила 7 класів і Київське медичне училище в 1941 році. Вже в липні сорок першого Оля добровільно йде на фронт. Рятувала в боях радянських воїнів під Сталінградом, Курськом, Харковом, Полтавою. Командування високо цінило безстрашну медсестру. Влітку 1943 року Олю переводять у десантну групу розвідників. Кілька разів група блискуче виконувала бойові завдання. Наша юна землячка показала себе сміливою розвідницею.

29 березня 1944 року групу розвідників, де була і Оля, закинули для стратегічної операції в засніжені Карпати. Там групу схопили вороги. Загинула Ольга Токар у квітні 1944 року. Останки її поховано в с. Космач на Івано-Франківщині.

А в с. Завалівка її ім'я навічно викарбовано на гранітному пам'ятнику полеглим односельцям в 1941–1945 рр.

Після революції сільське господарство в с. Завалівка розвивалось інтенсивно.

В 30-х роках 20 століття в селі було організовано колгосп ім. Т.Г. Шевченка. Тут було добре розвинено тваринництво, рільництво, городництво і навіть конярство. Колгосп був передовий на весь Макарівський район.

До 1941 року його очолював справжній хазяїн — Лазебний Семен Михайлович. При ньому колгосп першим в районі отримав вантажний автомобіль. Будинок культури збирав молодь навколишніх сіл: Зурівки, Юрова, Ситняків, Небилиці, Улянівки. При Будинку культури діяв духовний оркестр, драматичний та хоровий гуртки. В Завалівському дитячому будинку був свій духовний та інструментальний оркестри. Діяла семирічна школа. Село процвітало.

Ще Завалівка славилась бджільництвом. Меду вистачало на весь район і прибуток був колгоспу.

Почалась Велика Вітчизняна війна. 10 липня 1941 року село було окуповане фашистами частково. Інша частина села була зайнята ще нашими військами. Лінія фронту проходила поряд через Ситняки — Небилицю — Ставище.

Лише 17 липня село повністю захопили німці. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в селі діяла невелика підпільна група, яка мала зв'язок з підпіллям Києва через свого односельця Лазебного Анатолія Никоновича. Чимало завалівців пішли в партизанське з'єднання І. Хитриченка, що в травні —листопаді 1943 року діяло на Київщині.

Визволення від фашистської чуми пройшло 8 листопада 1943 року.

Ще йшла війна, і жителі Завалівки працювали до сьомого поту, виробляючи продукцію харчування для фронту. Поступово відроджується сільське господарство. Вже після перемоги над фашистами в 1945 році колгосп ім. Т. Шевченка очолює Хоменко Трохим Олексійович.

Не пройшов повз село і голод 1946 — 1947 років. Із спогадів жительки села Лазебної Тетяни Михайлівни 1938 року народження:

На батька у війну прийшла похоронка і ми лишились з мамою, нам було дуже тяжко. В хаті троє дітей. В 1946 –1947 рр. ми голодували. З братом і сестрою їли телячу шкуру, збирали в полі гнилу картоплю, їли паслін, калачики, листя шовковиці, цвіт акації. Так і вижили. Уже пізніше, коли підросли, почали працювати, зажили краще.

Після укрупнення колгоспів до Завалівки ще ввійшли колгоспи ім. Е. Тельмана с. Улянівка та ім. М. Горького с. Зурівка. Було розвинене добре зернове, картопляне та льонарське виробництво. На висоті було і тваринництво.

Згодом господарство почало занепадати. Молодь постійно виїздила до Києва, залишались лише літні люди. Занепала школа. Діти вже мусили йти в школу с. Ситняки. Останнім директором Завалівського дитячого притулку був Друкаренко Василь Павлович.

Пізніше тут було організовано піонерський літній табір.

На даний час Завалівка належить до сільської Ради с. Юрів.

Д. Нетреба, Н. Ащенко

Зурівка

Село підпорядковане макарівській селищній раді. В часи війни загинуло 13 мешканців села. Згадки про Зурівку пов'язані з Макаровом, Завалівкою.

В селі 44 двори, мешкає 27 осіб.

Є. Букет

Калинівка

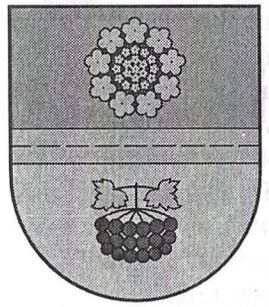

Село розташоване вздовж шосейної траси Київ — Львів. Належить до Макарівської селищної ради.

Л. Похилевич стверджує, що в давнину тут росли великі калинові гаї. Перші переселенці, які появилися тут в середині XVIII ст. створили хутір, і назвали його Калиновий Гай, який належав до Макарівської маєтності.

В середині XIX ст. (1850) через Калиновий Гай почало будуватися шоссе Київ — Житомир. Згодом тут була збудована поштова станція "Фасова". На початку XX ст. вона мала телефонний зв'язок з повітовими містами Київщини. Це привело до збільшення населення і хутір перетворився в село.

Історичних даних про перші роки радянської влади в Калинівці немає. Колективізація проходила дуже повільно. За антиколгоспну агітацію були заарештовані і отримали різні строки покарань О. Ф. Галдецький, колгоспник Й. Ф. Крамаренко, робітники І. Ф. Галдецький та М. Безугленко. Решта селян примусово пішли до колгоспу.

В 1930 році в Макарові була створена перша машинно-тракторна станція. Вона була розміщена в Калинівці і відіграла певну роль в полегшенні тяжкої праці в колгоспах району. Частина жителів Калинівки стала працювати в МТС по обслуговуванню тракторів.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, калинівці вступили до лав Червоної армії. 9 липня 1941 року гітлерівці увірвалися до Калинівки.

Фашисти знищили МТС, колгоспні будівлі, забирали молодь до Німеччини.

8 листопада 1943 року Калинівку було звільнено. 39 чоловік загинуло.

Селяни почали відроджувати зруйноване фашистами господарство. Закупили нову техніку за рахунок колгоспів.

В 1958 році МТС були реорганізовані в РТС, а їх стара техніка була продана колгоспам.

Від 9 серпня 1979 року на виконання Постанови ЦК КПРС "Про створення єдиної спеціалізованої агрохімічної служби в країні" та Постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 11 вересня 1979 року в республіці створено єдину систему спеціалізованого агрохімічного обслуговування сільського господарства "Укрсільгоспхімія". Згідно цього 8 жовтня 1979 року Управлінням сільського господарства Макарівського райвиконкому було створено єдину агрохімічну службу в районі "Макарівська сільгоспхімія", яка була розміщена в Калинівці.

Від 22 жовтня 1999 року ця організація стала називатися ВАТ "Макарівська сільгоспхімія", яку очолює М. П. Шевченко.

В селі збудовано молокозавод, який зараз випускає різноманітну продукцію і називається АТ "Макарів-молокозавод".

В 1980 році в Калинівці було збудовано сучасний культурно-спортивний комплекс: басейн, тринажерні зали, стадіон, літній кінотеатр, корти тощо, який нині не працює.

В Калинівці була початкова школа, яка працювала по 1993 рік. Відкрито дитячий садок в 1982 році. Він був відомчим і належав до ремонтно-транспортного підприємства, керуючим якого був Віталій Маколайович Болонкін. Першою завідуючою садка була Кулачинська Олена Василівна. Садок відвідувало близько 60 дітей.

На сьогоднішній день село нараховує близько 500 дворів, де мешкають калинівчани. На території с. Калинівка діє ряд організацій: ДТП, заправочні станції, ланки громадського харчування (бари, кафе, готель, магазини), відділення зв'яку. Діють такі організації та підприємства як ТОВ виробнича фірма "Унава-2", ТОВ "Автотех", ВАТ "Макарівський райагропостач", ЗАТ "Макагротех".

Н. Ащенко

Кодра-торф I

Робітниче селище, засноване у 1938 р. при новозбудованому торфозаводі. Спочатку в ньому мешкало до 500 людей, діяла пекарня. Входить до складу Кодрянської селищної ради.

В Кодрі-торф народилася і проживала партизанка Віра Феодосієвна Марченко. В 1942–1943 рр. тут діяла група підпільників начолі з Микитою Палієм, в яку входили: Надія Рудченко (розстріляна в Бабиному яру), Надія Піпко зі ст. Буян (закатована Гестапо в Бердичеві), Олексій Руденко.

Після війни було розширено виробництво, населення зросло. Село мало власну інфраструктуру: клуб, ФАП. У 1967 році на підприємстві Кодра-торф працювало 193 робітники і 22 ІТП. Річний видобуток торфу складав 212,5 тис. тонн. Під час перебудови старий торфозавод занепадає, будується новий. У 90-х рр. XX століття виробництво було майже припинено. Населення скоротилося до 50 осіб.

Н. Довбик, Є. Букет, Д. Нетреба

Кодра-торф II

Ще один виселок робітників кодрянського торфозаводу. Входить до складу Кодрянської селищної ради. В 16 будинках поселення мешкає 17 жителів.

Є. Букет

Козичанка

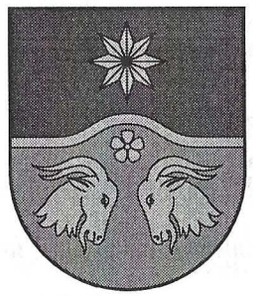

Село Козичанка — центр сільської ради, за 25 кілометрів на захід від залізничної станції Фастів та за 30 кілометрів на південь від автомагістралі "Київ — Чоп" (Е-40). Віддаль до райцентру — 35 кілометрів. Село розташувалося понад річкою Сивкою, яка несе свої води в Ірпінь.

Козичанка знаходиться в Поліській низовині. Рельєф — рівнина зі слабким похилом місцевості. Абсолютні висоти не перевищують 190 метрів. Село знаходиться в межах східноєвропейської рівнини. У геоструктурному відношенні село Козичанка розташоване в межах південно-західного крила Дніпровсько-Донецької западини, для якої характерне високе залягання кристалічного фундаменту на глибині 150–170 метрів. У геологічній будові переважають кристалічні породи докембрію, а також більш молоді осадові утворення юрської, крейдової, палеогенової, неогенової й четвертинної системи.

Ґрунти підзолисті, що лежать в основному на піщаних породах. Стік поверхневих вод сповільнений. Органічні рештки перегнивають повільно. Виникає кисле середовище. При таких умовах і утворилися підзолисті ґрунти.

Клімат помірно–континентальний. У теплу пору року опадів тут буває у два-три рази більше, ніж у холодну. Середня температура січня –5° — –6 °С, липня +18°— +20 °С. Опадів у середньому до 600 мм/рік.

У селі два ставки, в яких багато видів цінної промислової риби.

Село виникло після татаро-монгольської навали 1240 року. Першими його жителями, за легендами, були мешканці давньоруського городища Відьманка, які врятувалися в чагарниках від смерті та полону. Установлено, що назва "Козичанка" — давній антропонім і походить від прізвиська Козій або прізвища Козичанка.

IX–XIII століття — Зі східного боку від сучасної Козичанки існувало давньоруське городище — укріплення при Четвертому Змієвому валу. Це підтверджують і археологічні розкопки. За легендами, городище називалося Відьманкою (можливо, від староруських "віедає", "віедома" — проводити, вести).

1240 — Відьманка була зруйнована монголо-татарами. Легендарна дата заснування Козичанки при землянці старого пастуха Козія.

10.08.1613 — Перша письмова згадка про село Козичанку, пов'язані з поміщиками Харлінськими.

1746 — Гайдамацький загін Гапона (уродженця містечка Рожева) розгромив садибу козичанського орендаря.

Вересень 1757 — З Козичанки втекли кріпаки шляхтича Харлінського.

1780 — Поміщик Харлінський побудував дерев'яну церкву в ім'я Різдва Христового та наділив її землею. До того жителі Козичанки були прихожанами грузецької церкви.

07.02. 1843 — Село Козичанку разом із Пустою Вільшкою (нині — Вільне) та поміщицькою частиною села Соснівки купує з громадських торгів Гаврило Кржижанівський.

1844 — Кржижанівський побудував у Козичанці винокурний завод.

1845 — Згоріла церква.

9 квітня 1847 — Козичанський винокурний завод був спалений. Винним у підпалі визнали мешканця села Андрія Форостовця.

1849 — На місці старої була побудована нова церква, теж в ім'я Різдва Христового.

1854—1855 — М. Стобинська вимагає від Франца Харлінського гроші, які вона позичала на козичанський маєток ще у 1823 році.

1861 — При церкві Різдва Христового в Козичанці було відкрито однокласну приходську школу.

1876 — Після смерті батька Казимир та Антон Кржижанівські Вільшку з маєтком та 666 десятинами землі при ній продали генерал-майору Павлу Івановичу Кашпему.

1879 — Від козичанського маєтку була продана поміщича частина Соснівки. Її разом з 118 десятинами польової землі та 60 десятинами лісу придбав Павло Емілійович Ромер — дійсний статський радник.

90-ті роки XIX століття — Виникають хутір Відьманка (На 1900 рік: 2 двори, 23 мешканці, 7,5 десятини орендованої землі) та хутір Майдан (На 1900 рік: 1 двір, 5 мешканців, 12 десятин землі). Там на своїй землі оселяються найзаможніші селяни.

02.05. 1898 — Пожежа в Козичанці.

На 1900 рік у Козичанці було 111 дворів, у яких проживали 1319 осіб (629 чоловіків та 690 жінок). Землі було 2354 десятини, із яких поміщикам належало 889 десятин, церкві — 45, селянам — 1412, іншим мешканцям — 8 десятин. Господарство у поміщиків і селян велося за трипільною системою.

У селі на 1900 рік діяли: одна православна церква, одна приходська школа, два поміщицькі водяні млини з одним робітником у кожному та дві торгові лавки. Пожежній частині села Козичанки належали дві бочки та два багри (довга жердина з гаком), вона утримувалася за рахунок селянського товариства, яке витрачало на її потреби близько двох рублів на рік. Селянське товариство мало один хлібний магазин.

1903 — Селянин П.Б. Рябчук був звинувачений у зберіганні та розповсюдженні прокламацій РУП.

17–19 червня 1906 — Селянські заворушення в Козичанці.

1906 — Антон Кржижанівський, наляканий заворушеннями, продає 500 десятин землі поміщикові Йосипу Шептицькому, а решту швидко розпродає серед селян.

Початок XX століття — Виникають Юхименків Хутір, Козичанський Хутір, хуторяни оселяються в урочищі Пилипонському та інших.

1908 — Шептицький продав маєток Антоніні Підгорській.

25 квітня 1911 — В селі відкрилася нова школа. Це була земська чотирикласна школа, в якій навчались майже всі діти.

Осінь 1914 — А. Підгорська продає свою економію і землі. Їх купили заїжджі селяни: Семен Ліниченко, Влас Карпович, Петро Барченко, брати Сергій та Євмен Куценки та Нестор Лукинчук, яких за те, що оселилися на горі називали Горовими.

Грудень 1917 — В Козичанці побували вільні козаки Центральної Ради.

Лютий 1918 — Новоутворений комітет незаможних селян на чолі з Пилипом Опанасовичем Купченком згідно з розпорядженням Бишівського волосного революційного комітету почав розподіл колишньої поміщицької землі. Родини Юхименків і Горових віддають тієї ж зими частину своїх земель селянському товариству.

Літо 1918 — Німці примусили жителів Козичанки платити контрибуцію — два мішки зерна з кожної хати.

1919 — В селі побували денікінці та більшовики.

1920 — В селі з'явилися білополяки. Ходили по хатах і забирали продукти, хатні речі, одяг, а також домашню худобу та птицю, мотивуючи тим, що нібито по правий берег Дніпра їхня земля. Цього ж року вони зі свого літака скинули бомби на Бишівський базар. Було багато вбитих і поранених, зокрема, жителів Козичанки.

1921 — Більшовики розстріляли в селі 19-річного юнака Івана Саченка, який нібито був раніше в загонах денікінців.

1921 — Радянська влада відновила комнезам, на чолі якого став Тимофій Андрійович Цируль. Розпочала свою роботу сільська рада, першим головою якої був Семен Овсіянович Кучер.

1922 — Було створено кредитове товариство, споживче товариство та комітет взаємодопомоги селянам. З метою подолання неписьменності серед дорослого населення відкрито хату-читальню.

У приватному секторі діяли водяний і паровий млини, три вітряки, олійниця.

1923 — Після адміністративно-територіальної реформи Весела Слобода на деякий час перейшла в підпорядкування Козичанської сільської ради.

1924 — В Козичанці було створено комсомольську організацію.

1925 — Відкриті перші дитячі ясла, які очолила Чудновська — медичний працівник Київського паровозоремонтного заводу, робітники якого у той час були

шефами Козичанки. У яслах було багато дитячих іграшок, добре харчували дітей. Вихователями там працювали колишні робітниці.

1926 — В селі почало діяти молочарське товариство, першим керівником якого був комсомолець Петро Кирилович Кращенко. Основною спеціалізацією товариства було виготовлення масла, яке експортували до країн Європи.

1928 — Закриття церкви. В її приміщенні було відкрито клуб.

Грудень 1928 — Дев'ять селян об'єдналися у сільськогосподарську артіль "Праця".

1930 — Артіль "Праця" переїхала на гору із садиби Федора Гоницького. Почалася колективізація. Її жертвами стали заможні селяни, які тяжкою працею попередніх років покращили своє життя. Микола Гнатович Мельник, одноосібник, засуджений у 1930 році до трьох років заслання. Був реабілітований у 1992 році посмертно. В селі зникає створений за часів непу промисловий потенціал.

1931 — Було створено семирічну школу.

1931 — 28 селянських господарств об'єдналися із сільськогосподарською артіллю "Праця" у колгосп імені 50-річчя Київських головних майстерень (КГМ).

1932–1933 — Голодомор. У Козичанці вимерли, за різними даними, від 230 до 300 осіб. Були випадки людожерства.

1933 — Керівництво Брусилівського району, до якого в той час належала Козичанка, ліквідувало цей маслозавод і перевезло обладнання до аналогічного підприємства у Брусилові.

1934–1935 — Сельчани посадили на горі прекрасний сад загальною площею 12 гектарів.

1936 — Вступає в силу указ про знесення хуторів. Протягом кількох років до села Козичанки переносять Відьманку, Майдан, Ятуб та інші дрібніші поселення.

30-ті роки XX століття — В Козичанці працював цегельний завод, який виготовляв цеглу-сирець.

1937 рік знову лишив в історії Козичанки чорну сторінку. Тоді, як і по всій Україні, у селі шукали "ворогів народу". Було заарештовано шість чоловік. П'ятеро отримали різні терміни покарання, а Яків Олексійович Круць, 1883 року народження, колгоспник, був засуджений до розстрілу в 1938 році. Реабілітований 1989 року посмертно.

1937 — Безслідно зникла написана жителькою села Круць історія Козичанки "на давній лад" — перша праця на подібну тематику не тільки в селі, а й у всьому районі.

1938 — Вчителька Ольга Дмитрівна Несходовська була нагороджена Орденом Леніна.

Перші дні війни — Понад 250 жителів села були мобілізовані до лав Червоної армії. Колгоспну худобу було терміново евакуйовано з Козичанки. Очолила пішний перегін худоби аж за Волгу Тусина Михайлівна Купченко.

8 липня 1941 — Село Козичанка опинилося під владою німецько-фашистських загарбників.

Під час окупації було зруйновано і пограбовано всі тваринницькі ферми, будинок дитячих ясел, сільмаг та приміщення молочного заводу. Окупантами із села вивезено 4,5 тисячі центнерів зерна, багато збіжжя та худоби. Село Козичанка було підпорядковане грузецькій комендатурі.

У селі діяв осередок Організації Українських Націоналістів, які в перші дні війни дуже активно агітували за вільну Україну, з надією на звільнення рідної землі від радянського рабства за допомогою німців.

Сергій Феодосійович Олексієнко на перших зборах селян, що були організовані представниками ОУН-Б і проходили на горі, заспівав "Ще не вмерла Україна", за що згодом, у 1945 році, був засуджений на 10 років тюремного ув'язнення. Реабілітований у 1992 році посмертно.

Під час окупації було відновлено роботу церкви. Жителі села активно долучалися до партизанського руху.

8 листопада 1943 — Частини 135-ї і 140-ї стрілецьких дивізій Першого Українського фронту визволили Козичанку від німецько-фашистської окупації.

У бою за визволення села, що тривав цілий день і закінчився о третій годині ночі, загинули 23 радянські воїни, які поховані у братській могилі, та п'ять німців, що теж були поховані у селі. Був також збитий радянський літак.

126 мешканців села загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Багато жителів було нагороджено орденами й медалями за виявлений у боях героїзм. Вихідцями із села є три полковники, чотири майори, 23 офіцери.

1944 — Після трирічної перерви, єдиної за весь час від заснування 1861 року, відновила роботу Козичанська семирічна школа.

1944 — В Козичанці було відкрито медпункт. Його збудовано на місці колишньої попівської хати. Першим лікарем був Дмитро Галіус. Відновлено колективне господарство, яке назвали іменем Леніна.

Листопад 1944 — Церкву закрили і відновили в її приміщенні клуб.

1946 — Козичанку, де відбувався міжрайонний семінар, відвідав письменник, депутат Верховної Ради СРСР Олександр Євдокимович Корнійчук. Він виступив перед делегатами семінару та громадськістю села.

Зима 1946–1947 — Від голоду в Козичанці померли кілька осіб.

1949 — За наказом районного керівництва церковну будівлю розібрали.

1954 — На місце розібраної церкви перенесли магазин, що знаходився до того в будівлі другого млина. Магазин діяв там до 1979 року, допоки не збудували нове приміщення на центральній площі.

1954 — До Козичанки був направлений для керівництва колгоспом імені Леніна тридцятитисячник Юрій Миколайович Кун. До 1957 року було досягнуто значних результатів у вирощуванні зернових, льоноволокна, овочівництві, тваринництві.

1956 — Відкрили сільський клуб на 250 місць, зведений з матеріалів розібраної церкви. Того ж року було обладнано дитячі ясла і збудовано приміщення контори колгоспу, яка до того розміщувалася у будинку пані Підгорської.

Кінець 50-х років XX століття — Антон Левкович Коновал спроектував козичанський колгоспний ставок і новий міст через річку Сивку. Будівництво їх завершилося у 1961 році.

1957 — Електрифікація села.

1958 — Встановлення пам'ятника В.І.Леніну в повний зріст.

1966 — Було збудовано другий козичанський ставок разом із системою малого зрошення за ініціативи Петра Григоровича Марчука.

60-ті роки XX століття — До Козичанки з Києва почали їздити автоперевізники. Прямі рейси до села відправлялись у вихідні дні з площі Перемоги.

1969 — Зведено обеліск пам'яті за проектом місцевого вчителя, а пізніше голови сільської ради Григорія Миколайовича Паламаря.

Початок 70-х років XX століття — Силами колгоспу була вимощена каменем дорога Козичанка — Бишів, велика заслуга у спорудженні якої належить голові сільської ради Григорію Миколайовичу Паламарю. За проектом Г.М. Паламаря також було обладнано стадіон. Єдина у селі асфальтова дорога була збудована на початку 80-х років XX століття.

1974 — За Державною програмою укрупнення господарств, колгосп імені Леніна був приєднаний до соснівського колгоспу "Авангард", основною спеціалізацією якого було тваринництво.

1974 — Засновано хор-ланку козичанського клубу, який згодом дістав назву "Криниченька".

4 лютого 1975 — Під керівництвом Катерини Василівни Кращенко Будинок культури вперше отримав звання культурно-освітньої установи відмінної роботи.

1979 — Землі колишнього колгоспу імені Леніна були закріплені за грузецьким господарством "Прапор комунізму".

28 серпня 1986 — Будинки, збудованого на місці козичанського колгоспного саду села Волинського, прийняли своїх мешканців — потерпілих від наслідків Чорнобильської катастрофи жителів села Опачичі, яких спочатку, ще 4 травня, тимчасово поселили у Копилові. Для 726 жителів було збудовано 221 будинок на дев'яти вулицях.

1986 — В Козичанці збудували школу, що прийняла своїх перших учнів 1987 року, було відкрито лазню, яка функціонувала кілька років.

1987 — До Козичанки було евакуйовано колгосп імені 1 Травня із забрудненої зони.

Кінець 80-х років XX століття — Відкрито автобусний маршрут "Козичанка — Макарів".

10 липня 1991 — Поселення при Козичанці, назване будівельниками Волинським, отримало офіційну назву — Нові Опачичі. Тоді ж було утворено окрему Опачицьку сільську раду Макарівського району Київської області.

Початок 90-х років XX століття — Юрієм Івановим у Козичанці був створений перший приватний музей предметів народного побуту. Почалося відродження народних традицій.

Перша половина 90-х років XX століття — Газифікація села Нові Опачичі та центральної частини Козичанки.

1993 — Реорганізація колгоспу імені Першого травня, керівництво господарства вирішило провести повне розпаювання майна серед членів колективного

сільськогосподарського підприємства. Але техніку забрало лише керівництво колгоспу та їхні прибічники, і до того ж фактично за безцінь. Господарство виявилося остаточно розореним.

Це викликало обурення членів колишнього колгоспу. Вони вимагали негайної відставки керівників, повернення проданої техніки й відновлення нормальної роботи КСП, але спроби все повернути були марними.

Про цей конфлікт телекомпанією "Вежа" було знято двосерійний телефільм, який демонструвався в програмі "Вільний селянин". Справа завершилася у 1995 році звільненням керівника КСП Ф. П. Самусенка. Проте заміна керівництва не принесла позитивних перемін.

Ситуація почала поліпшуватися лише після Аграрної реформи в Україні. У Козичанці в березні 2000 року було організовано ТОВ "Агрофірма "Промінь". До управління господарством прийшла нова команда керівників, і вже їхні перші кроки відродили у трудівників надію на краще.

Чисельність населення села Козичанки в різні періоди його розвитку

Рік	Кількість
1809	624
1829	633
1847	710
1852	692
1857	728
1862	787
1863	730
1887	1120
1900	1319
1924	1666
1963	905
1967	863
1970	780
1982	524
1989	459
1990	434
1991	417
1992	413
1993	409
1994	416
1995	393
1996	378
1997	372
1999	364
2000	336

Вулиці села

Офіційна назва	Історична назва	Походження історичної назви
Засивка	Засивка	Вулиця розміщена за річкою Сивкою
Шевченка	Село	Найдавніша вулиця, з якої довгий час складалося все село
Пролетарська	Пролітарка (куток)	Назва "Пролітарка" виникла на поч. XX ст. через те, що там жили найбідніші селяни "пролетарі"
Пролетарська	Коновалівщина	Від родин Коновалів, які першими оселились на цій землі
Леніна	—	Виникла в післявоєнний період. На ній розміщені державні установи
Садова	Загороди	Вулиця виникла на стежці за городами
Польова	Польова	Збудована на полі за селом
Слобода	Слобода	Первинно на сільських слободах селилися вільні, земельні селяни
Юрковиця	Юрковиця	Назву вулиці, вірогідно, дало гучне юркотіння води неподалік

В Козичанці народилися: Заслужений художник України Анатолій Петрович Марчук, дипломат Іван Іванович Марчук, агроном-селекціонер, лауреат Державної премії СРСР Іван Власович Карпович, доктор філологічних наук Лариса Максимівна Паламар

Є. Букет

ВИНИКНЕННЯ КОЗИЧАНКИ

Мальовнича природа Козичанки зачаровує, торкає в глибині душі потаємні струни, допомагає бачити світло в житті.

Можливо, зачарувала вона і давніх русичів, які ще у IX столітті побудували неподалік своє городище.

Це було стратегічне укріплення четвертого Змієвого валу, який тягнеться полями сучасної Макарівщини від села Борівки до села Соснівки.

Вали були зведені ще в сиву давнину і призначалися для оборони князівської столиці — Києва від кочових племен. Народні перекази приписують будівництво Змієвих валів рівноапостольному київському князю Володимиру. В Іпатському літописі говориться: "Де Володимер, страдая недостатке городов, нача ставя их по Остру, Суле, Стугне, Ирпеню."*(1)* А за іншою легендою, давньоруські богатирі,

перемігши змія, впрягли його в плуг і зробили великі борозни, щоб захистити свої землі. Від цієї легенди Змієві вали і дістали свою назву.

Рештки Змієвих валів збереглися і до наших днів у багатьох районах Київщини, частково у Житомирській та Черкаській областях. Найбільше їх на правому березі Дніпра між річками Россю, Ірпенем та Здвижем.

За часів Київської Русі територія нинішньої Київщини була досить розвиненою економічно та культурно.

У Придніпров'ї навколо Києва, захищеному Змієвими валами, існували сотні городищ і селищ, багато з яких часто згадуються в літописах, інших письмових джерелах та усній народній творчості. У межах сучасного Макарівського району таких поселень було дещо менше, і мали вони здебільшого характер укріплень. Розташовувалися ці укріплення понад Змієвими валами кожні 5–8 кілометрів, щоб вчасно сповіщати один одного про наближення ворогів. З літописів нам відомі такі поселення, як Мутижир (нині Мотижин), Здвижень (Рожів), Андрієво (Андріївка) та Неблоське (Небилиця). Проте ми вже ніколи, мабуть, не дізнаємося про давні назви десятків інших поселень, що існували в ті часи на території сучасної Макарівщини. Історія поховала для нас і давню назву городища, що знаходилось неподалік Козичанки.

Це городище було побудоване на високому схилі біля річки і оточене з боків ярами та долинами річкової заплави. Воно мало лише одну неукріплену сторону — з напільного боку. Тому там зводили штучне укріплення у вигляді валу та рову. Висота валу подекуди сягала 4–5 метрів. Саме ж городище мало таку форму:

Схил, на якому знаходилося городище, був дуже крутим, у верхній частині підрізувався 2–3 уступами. Залишки в'їздів у городище простежуються й досі з боку поля у вигляді розривів у валах, шириною 5–8 метрів. Зруби у валах будувалися з дуба і заповнювалися землею (так звані городні). Це підтверджують розкопки культурного шару та знахідки в ньому.

На території городища знаходилися житлові й господарські приміщення, причому будувалися вони по краю внутрішньої площі. Головним чином це напівземлянки. Там же були й господарчі ями до одного метра глибиною. Загальна ж площа городища становила 0,7–0,8 гектара.

Це укріплення знаходилося за три кілометри на схід від Козичанки, в урочищі, що тепер називається Відьманкою, над однойменною річкою, що впадає в Ірпінь[1]. За легендами, існує чотири версії назви городища: Відьманка, Відьмарка, Вірмарка, Відменка.

Під час археологічних розкопок тут виявлені уламки давнього посуду. Він тонкостінний, жовто-рожевого кольору, орнаментований чотирма — п'ятьма вузенькими паралельними лініями *(1)*.

За народними переказами, князь мав у замку 20 дружинників. Для спостереження біля валу робили насипи і на них ставили башти. Коли наближались кочівники, вартові сповіщали один одного, звідки і в якому напрямку вони йдуть.

[1] В архівних документах кінця XIX століття річка Відьманка називалася Дикая або Ольхова.

Поблизу укріплення знаходилось також невелике, видовженої форми селище. Це неукріплене поселення, "село", простягалося на 100–200 метрів. Тут мешкали люди, які займалися землеробством, скотарством, рибальством. Коли нападали кочівники, вони ховалися в укріпленому городищі, що становило із селищем один населений пункт. Тільки в XI столітті на Київщину було здійснено 16 грабіжницьких набігів *(2)*. Стародавнє городище і селище при ньому були повністю знищені під час монголо-татарської навали 1240 року.

З розповідей старожилів села Козичанки збереглося багато всіляких легенд про Відьманку. І більшість з них пов'язані з древнім городищем, яке було зруйноване татарами. Існування населеного пункту підтверджують також п'ять курганів, один із яких знаходиться в Козичанці поблизу церковної території, другий дуже добре зберігся у Відьманці з бишівського боку, інші три — на полях біля валу, що тягнеться до Соснівки. Вони зараз уже майже непомітні, як і сам вал. Проте у XIX столітті четвертий Змієвий вал був висотою від 3 до 7 аршинів (2–5 метрів), а в середині XVIII століття його висота сягала 7–10 метрів і він був доволі крутим *(3; С.60)*.

Городище у Відьманці перебуває під наглядом Інституту археології Національної академії наук України, у 70-х роках XX століття він надіслав експедицію, яка обстежила цю історичну пам'ятку.

Зібравши разом усі легенди, що збереглися у пам'яті народній, і, розташувавши описані в них події у хронологічному порядку, простежуємо цікаву й досить драматичну історію поселення при городищі Відьманки, яке потім у народі назвали Диким.

Після 1240 року, коли монголо-татари зруйнували городище, існування якого підтверджують і археологічні розкопки, там ніхто не жив.

Багато людей були вбиті й забрані в полон. Але відьманці, рятуючись від смерті й полону, втікали на захід, переховуючись у густих лісах. Неподалік Відьманки оселився у землянці дід, якого прозвали Козій. Він у чагарниках на захід від села, за невеличкою річкою, що несла свої сиві води до Ірпеня, розводив кіз. Ось там люди й знаходили притулок. Повертатись їм було нікуди, бо на місці колишнього села лишилися руїни й попелища. Так і зосталися вони жити біля діда Козія та назвали на його честь своє нове село Козичанкою.

Отже, логічно було б вважати, що село Козичанка засноване в середині XIII століття.

Проте вічно навала тривати не могла. 1321 року прийшов на українські землі литовський князь Гедимін. У вирішальній битві на річці Ірпені, недалеко від сучасного села Білогородки, татари були розбиті й вигнані за межі України. Після цього люди поверталися до спалених селищ і відбудовували їх. Тоді, у 1321 році, піднімалися з руїн і Відьманка, і Бишів[2].

За легендами, й у Відьманці в цей період було велике село з двома чи трьома церквами (на фундамент однієї з них із бишівського боку натрапили плугами при

[2] Л. Похилевич зазначає, що в Бишеві, за легендою, яка збереглася серед жителів, у епоху розквіту села (імовірно, кінець XV–XVI століття) було шість церков. Коли їх побудовано і коли перестали вони існувати, цього ніхто не міг сказати уже в XIX столітті (3; С. 60).

розорюванні землі у 50-ті роки XX століття). Знаходилось це село на невеликій, але повноводній річці, до якої з Ірпеня заходили човни, а пізніше й козацькі чайки. Люди згадують, що в урочищі було знайдено старовинний якір.

У ті часи Відьманка славилася великими базарами, де можна було побачити чумаків. Одне з урочищ, на схід від сучасної Козичанки, і досі зветься Чумаковою долиною.

На початку XVII століття у селі було так багато козаків, що його називали Козацьким. А належало воно, можливо, як і Бишів, до давніх митрополичих маєтностей (згадки про козаків, зокрема, існування Відьманки у XVII–XVIII століттях, підтверджує знайдена в урочищі козацька люлька XVIII століття).

У селі стояли корчми, де також зупинялися чумаки та козаки.

Час від часу мирне життя села порушували набіги кримських татар, але жителі його мужньо оборонялися і швидко відбудовували зруйновані будівлі. Та одного разу не витримали відьманці натиску ворогів і їхнє село було спалене татарами. Це було в середині XVI століття[3].

Уже потім козаки, йдучи по колу, шапками насипали кургани, у яких ховали своїх хоробрих братчиків. Проте це лише народний переказ. А дві справді козацькі могили знаходяться в лузі біля урочища Круглик.

Існує й версія, що село Козичанка отримало свою назву на честь заможного місцевого роду, який нібито володів Відьманкою і навколишніми землями з кінця XV століття. Їхнє помістя було розташоване на території сучасної Козичанки. Є згадка, що у 1693 році серед володінь Братського монастиря у Києві значиться подарований Агафією Козичанкою та Христиною Лешкевич двір Свершківський біля церкви Глібо-Борисовської *(4; С. 19)*. Люди з Відьманки згодом (кінець XVII — початок XVIII століття) повністю переселилися в нове село при маєтку. Установлено, що назва "Козичанка" — давній антропонім і походить від прізвиська Козій або прізвища Козичанка.

Є. Букет

ДЖЕРЕЛА:

1. *Обухівський В.В.* Археологічні пам'ятки рідного краю в далекому минулому. 1997 р.
2. *Козичанка.* Давня історія/ Підготував спеціально для "Історії українського села Козичанки" В.В. Обухівський, вересень 2001 р.
3. *Похилевич Л.* Сказания о населённых местах Киевской губернии.— К., 1864.
4. *Історія Києва.*— К.: Наукова думка, 1984.— Т. 2 / Головна редакція історичної літератури.— 464 с.

[3] Л. Похилевич повідомляє, що Бишів після татарської навали в середині XVI століття лишився розореним та порожнім. Також про татарський шлях і татар, які руйнували церкви і були розбиті в середині XVI століття під Рожевом, згадано в документах "Архива Юго-Западной России" (3; С. 60).

СЕЛЯНСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1906 РОКУ

Державна система тогочасної Російської імперії потребувала термінових реформ. Це розуміли в усіх колах суспільства, але змінювати закони, що приймалися віками, ніхто не хотів. По всій країні проти них першими повстають робітники й селяни.

З 14 по 25 червня (27.06.–08.07. за новим стилем) 1905 року відбулося повстання на броненосці "Потьомкін" Російського чорноморського флоту. Серед матросів, які брали участь у повстанні, були й козичанці: Платон Антонович Олексієнко та Пилип Степанович Маліновський.

Революційне піднесення 1905–1907 років охопило і село Козичанку. 17 червня 1906 року відбувся виступ селян проти Тимофія Юхименка. Це були переважно жителі вулиць Слободи і Юрковиці. З'явившись зранку на полі, вони розігнали працюючих там найманих робітників і запропонували адміністрації економії підвищити їм платню у два рази. Коли Юхименко відмовився підвищувати платню, селяни спалили йому 20 десятин жита.

Того ж дня орендар викликав поліцію. У село приїхали пристав, урядник, старшина і кілька стражників.

Пристав на полі почав погрожувати розстрілом тим, хто відмовиться працювати та буде продовжувати сваволю.

Тоді Катерина Коновал, підійшовши ззаду, схопила пристава за руку, в якій він тримав пістолет, і на нього накинулись її сини Олександр, Гаврило та Панас. До них приєдналися й інші, серед яких були Іван Панкевич, Сергій Мироненко, Дмитро Грищенко, Семен Ткаченко, Роман Самійленко. Вони обеззброїли стражників і побили пристава дрючками. У цей час жінки затримали старшину і побили його. Боячись подібної розправи, урядник і стражники втекли із села.

У ніч на 19 червня пристав із загоном стражників прибув до Козичанки. Скориставшись темрявою, поліція почала поодинці заарештовувати селян. Коли вони намагалися затримати Олександра Коновала, він здійняв галас, на який збіглися майже всі мешканці села, озброєні палицями, лопатами та сокирами і зажадали звільнення заарештованого. За підтримки односельчан Коновал вирвався з рук поліції і приєднався до селян.

Олександр, накинувшись на одного зі стражників, ударив його палицею по голові. У ту ж мить інший стражник заколов нападника багнетом. Поліцейські несли Олександра Коновала на багнетах більше 100 метрів. А Данило Пилипович Бабенко, який взагалі не брав участі у заворушеннях, вибіг із свого двору і, побачивши людину на багнетах, почав кричати: "Люди добрі, що ви робите?!" — "А ти хто такий?",— запитав один із стражників,— "Бабенко",— відповів Данило Пилипович. У відповідь на це поліція заколола його, бо один із Бабенків був відомим революціонером (тоді в Козичанці і навколишніх селах досить активно розповсюджувалися революційні листівки. Їх приносив із Києва член РСДРП Корній Йосипович Бабенко, якого й шукала поліція). Селяни знову пішли на поліцейських. Розлючені стражники відкрили вогонь з гвинтівок, у результаті було поранено ще кількох осіб. Дії поліції були схвалені царськими урядовцями.

Проте селяни бойкотували і далі економію, пускали худобу для потрави поміщицьких посівів, вирубували панський ліс.

Гордій Васильович Ходак вирізав на хрестах, що були встановлені на могилах Коновала і Бабенка, слова "Загинули від царських катів, за волю і правду", за що теж потім переслідувався поліцією і змушений був переховуватись у Києві.

Вказуючи на збуджений настрій селян, поліцейський пристав у рапорті на ім'я київського повітового справника писав, що конче потрібно вдруге ввести в Козичанку озброєний загін стражників.

Антон Кржижанівський, наляканий подіями, цього ж року продав 500 десятин землі поміщикові Йосипу Шептицькому, а решту швидко розпродав серед селян. А вже у 1908 році Шептицький продав маєток Антоніні Підгорській.

Є. Букет

Колонщина

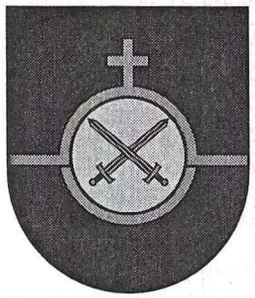

Село розташоване з лівого боку річки Буча. На місці села колись проходила жорстока битва з монголо-татарами в 1240 році, тому й назва його Колонщина. Загиблі воїни були поховані в шести могилах, п'ять яких знаходиться біля села, а одна з них — в самому центрі, де пізніше було збудовано дерев'яну церкву Івана Богослова. Один із курганів старожили до сих пір називають Батиєвою горою.

За два кілометри нижче річки Буча, в урочищі селища, де в неї впадає невеличкий струмок, знайдено стародавнє городище. Друге урочище біля села називається Гайдамацьким Должиком (довга долина). Воно знамените тим, що в ньому, за народним повір'ям, гайдамаки переховували свої скарби, які були награбовані у навколишніх поміщиків. Згідно інвентаря 1720 року ця місцевість названа "довгим бродом".

В першій половині XVIII ст. Колонщина належала до помістя Казимира Стецького, каштеляна Київського, а потім стала власністю макарівських володарів.

У 1806 році селом володів Шимановський. Після його смерті — Карл Расцішевський, який в 1842 році продав його статському раднику Камінському. Проте і в нього село довго не утрималося.

У 1843 році він перепродав його колежському асесору, адвокату М. І. Рихлінському, який "вмів добувати можливу користь із кріпосної праці навіть при поганій родючості ґрунту". Це призвело до того, що в 1845 році кріпаки виступили проти свого поміщика і домоглися пом'яшення панства.

Часті виступи селян змусили Рихлінського в 1880 році продати помістя дійсному статському раднику І. І. Рахманінову. Жителів села тоді було 986.

Селянські заворушення відбулися і в 1888 та в 1906 роках.

В 1906 році в селі було відкрито трикласну церковно-приходську школу.

В січні 1918 року було встановлено Радвладу. У вересні 1919 року поблизу села йшов жорстокий бій Червоної Армії з денікінцями, в якому полягло 50 червоноармійців. На їх могилі колонщинці встановили пам'ятник.

В 1920 році в Колонщині було створено комнезам, відкрито бібліотеку. В цьому ж році було відкрито чотирирічну трудову школу.

В 1922 році створено сільськогосподарську артіль.

В 1929 році було організовано колгоспи "Нове життя" та ім. Воровського.

В період репресій було заарештовано 6 чоловік. О.І. Литвин та Д.М. Кохан були розстріляні, інші отримали різні строки ув'язнення.

Більше 300 жителів Колонщини брали участь в боях проти німецько-фашистських загарбників в роки Великої вітчизняної війни, 253 за мужність і відвагу нагороджені орденами і медалями СРСР. В селі в 1951 році побудовано пам'ятник героям війни.

В 1950 році обидва колгоспи об'єдналися в один під назвою "Ленінський шлях". В 1958 році до цього колгоспу приєднався колгосп "Здобуток Жовтня" із села Мар'янівки.

В 1952 році було відкрито клуб на 150 місць.

В 1968 році в Колонщині проживало 931 чоловік. Центральна садиба колгоспу "Ленінський шлях" має 3900 га землі, в тому числі орної — 2107 га. Основний напрям господарства — м'ясомолочний. Колгосп вирощує також картоплю та льон. Розвинуто городництво, садівництво, бджільництво.

В 1971 році орденом Жовтневої революції була нагороджена ланкова В.Я. Кохан. Пізніше серед нагороджених колгоспників — Лугіня Петро Іванович — орденом Трудового Червоного прапора, Дроботько Марія Зінов'ївна — орденом "За трудову доблесть".

У 1972 році в селі відкрито нови ФАП. Діє восьмирічна школа.

В 1986 році до Колонщини переселено 420 чоловік із забрудненої радіоактивної зони. Збудовано нову школу, дитячий садок, лазню, їдальню, будинок побуту, 70 житлових будинків.

В 1991 році Колонщинська школа стала середньою.

В дев'яності роки, коли почалася реорганізація колгоспів, зміни відбулися і з колгоспом "Ленінський шлях". 1 червня 1994 року на базі колгоспу реорганізовано КСП "Колонщина".

В 1996 році в спеціально обладнаному приміщенні відкрито Українську православну церкву Київського патріархату.

31 березня 2000 року КСП реорганізовано на СГВК "Колонщина", а з 28 травня 2001 року — ДП "Колонщина" ТОВ "ПСРБУ 3 Київзеленбуд".

14 лютого 2003 року відкрито пам'ятну дошку воїну афганцю О.І. Синиці.

Н. Ащенко

Таврія

В 1986 році будівельні організації м. Херсона в стислі строки звели 204 будинки для 420 переселенців з сіл Розсоха та Іловниця з Чорнобильського району. Цю частину Колонщини було названо "Таврією" на честь будівельників. В Таврії відкрито свій ФАП та дитячий садок.

Н. Ащенко

Комарівка

Село Комарівка — центр сільської ради. Віддаль до районного центру 23 кілометри, до залізничної станції "Буян" — 8 кілометрів, до автомагістралі "Київ — Чоп" (Е-40) — 12 кілометрів. Через Комарівку протікає невеличка річка Гуска, права притока річки Білки, що впадає в Тетерів. В селі розташована садиба Комарівського лісництва Тетерівського держлісгоспу. Його площа складає 5204 гектари та поділяється на дві мастерські ділянки та 10 обходів.

Лісові масиви лісництва розміщено на території Поліського фізико-географічного району. За характером рослинності територія лісництва належить до зони мішаних лісів помірного поясу.

Клімат помірно-континентальний. Тривалість вегетаційного періоду 160 діб. Пізні весняні заморозки можливі по 29 квітня, а ранні осінні — з 16 вересня. Зими часто теплі та малосніжні. Максимальна температура +28,9 °С, мінімальна — (–34) — (–36) °С. Середньорічна кількість опадів 620 мм, під час вегетаційного періоду випадає 65% опадів.

Ґрунти дерново-слабопідзолисті глинисто-піщані, дерново-слабко і середньо підзолисті піщані або глинисто-піщані з суглинковими прошарками на водно-льодовикових та давньо-алювіальних відкладеннях. Багато боліт, високий рівень підземних вод, які часто виходять на поверхню.

Людина на території сучасної Комарівки з'явилася ще у Кам'яному віці. В урочищах Рудня і Бродок на території села були знайдені кам'яні знаряддя праці, які можна побачити в музеї місцевої школи.

Пізніше, ймовірно, ця земля була у володінні племені Древлян, про що свідчить курган часів Київської Русі біля села Ніжилович. Неподалік — Змієві вали — стародавні укріплення слов'ян.

Перша половина XVIII століття — Виникло поселення (деревня) Комарівка в 10 верстах від Небилиці, яке спершу було подаровано Києву, а потім належало до володінь полковника Б. Хмельницького Немирича.

1762 — Рожевське староство, що складалося окрім містечка Рожева із сіл Ситняки, Небелиця та поселень Комарівки, Жмурівки та Борівки привілеєм Августа III було дано Варфоломію Михаловському. Йому воно приносило прибутку до 30 000 злотих.

03.12.1789 — За люстрацією Рожевського староства Комарівка мала двох кріпосних, які відбували панщину літом — 92 дні, зимою — 52 та платили річний чинш 217 злотих 25 грошей 1 шеляг.

Комарівські старожили розповідають легенду про перших поселенців села, яка в усній народній творчості набула таку форму:

Було діло так:
Першим оселився дід Лутак,
Став він розживатись,
Стали до нього всі з'їжджатись.
Приїхав Крук, Борук,
Шпак, Мергак,

Кучерявий, Забишний,
Підлипний і цей показався не лишній.
Потім приїхав пан Зузанський
І сказав: "Давайте будемо жити по-панськи".

Вважається, що першими поселенцями села були заїжджі люди: лісоруби, смолокури, скловарці. Назва Комарівка, найімовірніше, походить від того, що на цій болотистій місцині було багато комарів. Хоча, дехто зі старожилів розповідає про діда "Комара" Забишного — першого поселенця, на честь якого було названо село.

1789 — Рожевське староство визнано державною маєтністю.

Кінець XVIII століття — Рожевське староство на деякий час віддане у вотчинну власність князям Понинським, але після приєднання до Росії, знову визнане державною маєтністю і до 1840 року віддавалося різним власникам у оренду.

30-ті роки XIX століття — У Комарівці починають добувати болотну руду. Виникає поселення Комарівська Рудня. Хоча Домінік П'єр де Ля Фліз зазначає, що на місці Рудні Комарівської раніше знаходився залізомитний завод, який знищили у 1816 році.

Середина 50-х років XIX століття — Починають варити скло. Виникає хутір Комарівська Гута, де була 1 хата скловарів та 1,22 десятин землі. Д.П. де Ля Фліз пише, що на місці Рути Комарівської раніше була скловарня, знищена у 1812 році.

08.03.1861 — Земля, на якій була розташована Комарівка, а також Гута і Рудня Комарівські були зараховані до Рожевського Корабельного гаю. Деревина, що там росла, призначалася для будівництва річкових суден. За люстрацією державної маєтності поселення повинні бути переселені на інші землі.

16.10.1863 — 18 родин переселенців отримали землю з числа небелицьких пасовиськ. Нові Комарівка, Рудня та Гута знаходились північно-західніше Корабельного гаю на відстані 12 верст від небилицької церкви і були відокремлені одне від одного лісовими смугами. Колишні землі комарівців, що були біля старого села і не були зараховані до гаю (біля єврейської колонії Ситняки), лишалися їхніми угіддями до початку колективізації.

03.11.1865 — Поселення перших мешканців в урочищі Кобильно при Комарівці.

Друга половина XIX століття — На Гуті діяла одна чи кілька скловарень, на Рудні видобувають болотну руду, в комарівських землях діють смолокурні, можливо, невеликі лісопилки. Всі ці невеликі підприємства були у власності євреїв, яких в Комарівці, Гуті та Рудні Комарівських проживало 76 осіб.

1897 — Перший загальноросійський перепис населення. На час проведення перепису на комарівських землях розміщувалися такі населенні пункти: поселення Комарівка (казенна) — 38 садиб, урочище Чисте (лісова сторожка) — одна садиба, урочище Кобильно — одна садиба, урочище "при деревне Белке" — одна садиба, Казенний об'їздчик при поселенні Комарівка — одна садиба, Комарівка (селянська) — дві садиби, Хутір при поселенні Комарівка — шість осель, Рудня Комарівська — сім осель, Гута Комарівська — дев'ять садиб.

На 1900 рік в Комарівці було 66 дворів, проживало 404 мешканці, яким належали 402 десятини землі. Господарство у селян велося по трипільній системі. В поселенні діяли два водяні млини (на Рудні і Гуті), що належали інженеру з Рожева

Івану Хижнякову та один запасний хлібний магазин. Ліс північніше села належав графині Марії Євстафіївні Браницькій, у власності якої були села Ніжиловичі, Хомовка та кілька хуторів. Лісове господарство в маєтку вів Петро Ставинський.

Початок XX століття — В Комарівці діє лісопильний завод єврея Лейзаря.

1910 — На Макарах будується лісопильний завод, який зв'язують із залізничною станцією "Буян" дерев'яною вузькоколійною дорогою. Нею кіньми на вагонках возили пиломатеріали. Завод належав поміщику Георгію Курдюмову, який у період громадянської війни був офіцером у війську Гетьмана Скоропадського.

1914 — Земство розпочинає, а в 1916 році завершує будівництво в Комарівці двокласної школи. В ній працював тоді один учитель — Петро Олексійович Артеменко, також тричі на тиждень до школи з Ніжилович приїздив священик, який викладав Закон Божий.

В період громадянської війни в Комарівці побували загони більшовиків, петлюрівців, поляків. Через село відступали німці з військом Скоропадського. Поляки, під час відступу, лишили в селі багато трофеїв, за лісництвом вони покинули дві машини боєприпасів. Більшовики порубали на ніжиловицькому полі чотирьох комарівців.

У навколишніх лісах діяло багато банд, які не підкорялися жодній офіційній владі. Зокрема, "Чорна сотня" кадетів нищила комарівських євреїв, банда Марусі займалася грабунками, забілоцький отаман Мордолевич-Головацький вже у 1922 році вбив у Комарівці єврейку.

Не за Леніна, не за Троцького,
А за Мордолевича Забілоцького!

Такі настрої вирували на той час у поліссі. Багатьом не подобалася нова влада. До середини 30-х років XX століття у навколишніх лісах діяли різноманітні угруповання.

1920 — В Комарівці проголошено Радянську владу. Створено сільську раду, першим головою якої був Семен Степанович Верінкін та комітет незаможних селян, який очолив Антон Журавський.

1926 — При лісопильному заводі збудований невеликий клуб, в ньому була і бібліотека, в якій нараховувалося 130 книг. При заводі була їдальня, гуртожиток, конюшні, лікарня.

1926 — Створено комсомольську організацію.

Кінець 20-х років XX століття — В Комарівці організовано Споживче Товариство, яке очолив Григорій Степанович Борук.

1928 — Організовано партійний осередок.

Початок 30-х років XX століття — Голова сільської ради Михайло Мариношенко "розкуркулив" Тихона Забишнього, Андрія Гарлінського та Василя Гарлінського, в якого конфіскував січкарню та нову шафу.

1933 — Під час голодомору в Комарівці померло троє місцевих жителів, кажуть, не від голоду. Люди харчувалися тим, що збирали в лісі. Варили віку, горох, жолуді, на заводі видавали хліб. Багато голодних людей, які приходили з півдня, мерло прямо на вулицях. Мешканці Комарівки приймали до своїх родин людей з усієї України, рятуючи їх від голодної смерті.

1934 — До школи було добудовано п'ять нових класних кімнат. На базі чотирирічної було відкрито школу-семирічку, яку очолила Марія Іванівна Орел, яка віддала багато сил освіті та була нагороджена орденом Червоного Прапора.

1934 — Створено колгосп "Червона зірка", який об'єднав бідняцькі господарства села. Першим головою колгоспу став Іван Максимович Забишний.

1935 — Марина Гнатівна Борук та Ольга Забишна їздили до Г.І. Петровського з проханням приєднати Комарівку до Макарівського району Київської області та залишити за нею землю біля Ситняків. Комарівська сільська рада ввійшла до складу Макарівського району. До 1917 року Комарівка входила до складу Вишевичівської волості Радомишльського повіту, з 1917 по 1923 рік — до Ставищенської волості того ж повіту, з 12.04.1923 по 28.10.1924 року — до Ставищенського району Малинської округи, у 1924 році Комарівка відійшла до Радомишльського району Житомирської округи Волинської губернії.

1936 — Колгосп було перетворено на промислову артіль, яка стала філіалом рожевської артілі імені Сталіна. Її члени займалися розробкою лісу, виготовленням обіддя для коліс, бочок, тари тощо. У промартілі було 45 гектарів орної землі, понад 200 гектарів сінокосів, понад 20 пар коней, 50 корів, 60 телят, 100 овець, 30 свиней.

Комарівка вже тоді пишалася трудовими досягненнями. Леон Семенович та Федір Леонович Кучеряві за зміну ручними пилами заготовили 101 м^3 ділової деревини. А робітники Дмитро Григорович та Євдокія Григорівна Кучеряві за сумлінну роботу по заготовці смоли на підсочці одержали премії — перші в селі велосипед та патифон.

1937 — "Ворогом народу" визнали Опанаса Забишного.

1938–1939 — Побудований новий сільський клуб, який став гордістю всього району. Напередодні 1941 року в селі з'явилося радіо.

Початок липня 1941 року — В Комарівці з'явилися німецько-фашистські війська. Кілька мешканців села зустрічали їх з хлібом-сіллю та квітами. В перші дні окупації німці втопили в криниці голову сільської ради Андрія Івановича Гарлінського та, невідомо з яких причин, затримали і розстріляли лісничого Василя Онисимовича Орла, бухгалтера промартілі Ореста Саковича Отрошенка, Федора Литвина, Дмитра Омеляновича Сича, Олексу Журавського.

В лісах навколо Комарівки діяли з початку війни два партизанські загони. Перший з'явився, коли в селі почали другий набір молоді в Німеччину. Партизани звільнили всю молодь, роздягли в лісі поліцаїв та побили їх шомполами. Цей загін, яким керувала Поліна Шульга, незабаром видала німцям жінка із Забуяння.

Другий загін, під керівництвом Миколи Колоса та Івана Хитриченка, чисельністю до 200 осіб, активно діяв аж до визволення України. Зв'язок з партизанами підтримували багато мешканців села. Фашисти безперервно проводили каральні операції. Щоб запобігти переховуванню партизан в домівках місцевих жителів, вже в перші дні війни окупанти на кожному дворі повісили таблиці — хто тут живе і скільки.

В перші дні окупації була відновлена робота школи. Дітей продовжувала навчати Поліна Григорівна Шульга. Школа діяла лише протягом місяця.

Літо 1942 — Через Комарівку двічі проходили партизанські з'єднання С.А. Ковпака та генерала М.І. Наумова. Після останнього проходу через 2-3 години до Комарівки прибула дивізія СС, танки, бронетранспортери та інша техніка. В хаті Г.С. Борука вони розмістили свій штаб, вигнавши мешканців у хлів. Вранці наступного дня до штабу привезли багато поранених німців. Поранені плювали офіцерам в очі і лаялись. Справа в тому, що, переслідуючи Ковпака, німецькі війська рушили від Комарівки до Макарова, а з Макарова на перехоплення вирушив ще один німецький загін. Ковпак же, в урочищі Лижньовка повернув на 90° в бік Кодри. Два німецькі загони, зустрівшись, думали одне про одного, як про партизанів і билися до ранку...

1942 — В Комарівці було розміщено загін власовців кількістю 300 чоловік. На даху школи вони побудували спостережну вишку. Вони мали завдання знищувати всіх підозрілих осіб, які з'являлися в селі, але скоро самі майже всі були винищені загоном генерала Наумова. Розповідають, що Наумов у Комарівці взяв коня Орлика і на ньому дійшов аж до Берліна...

Травень 1943 — Група партизан під керівництвом Івана Федотовича Борука підірвала мости в Макарові та Гавронщині. Іван Федотович у партизанах з 18 років, був нагороджений орденом "За отвагу".

9 листопада 1943 — Комарівку було звільнено. Фронт зупинився на лінії Раковичі — Лисиця — Строївка — Небелиця. Мешканців села виселили в Кодру, Забуяння, Королівку. Під час визволення в селі було спалено одну хату. У Комарівці було розміщено санчастини. Від ран загинуло 134 радянські воїни, які спочатку були поховані в різних, а потім в братській могилі. В боях проти ворога боролись 119 жителів Комарівки, 87 з них загинули. Із 74 мешканців села, вивезених на примусові роботи, до Комарівки повернулися 50. 76 жителів села за участь у Великій Вітчизняній війні нагороджені орденами й медалями.

1944 — Відновила роботу школа, промартіль.

1946 — Лісом проходили бійці УПА, просили у селян їсти, агітували йти з ними визволяти Україну.

1946 — Відкрито фельдшерський пункт.

1946–1947 — В урочищах Горіла стража, Сивониха, Криничка розбирали старі бліндажі та вели розробку лісу полонені німці та воїни УПА.

1947 — Як і у 1933 році, під час голоду люди, що приходили до Комарівки з півдня, помирали прямо на вулицях. Мешканці села врятували багатьох у своїх домівках...

1947 — На дуб в урочищі Смолокурний завод напав шкідник — Американський метелик. Після обробки лісу запобіжними засобами, була знищена його фауна.

1951 — До Комарівки КДБ пригнало невеликий загін воїнів УПА, який в районі Кримок — Вишевичі розділився на дві групи по сім чоловік. Перша пішла до залізничної станції Тетерів, друга — в бік Гутищ, де на неї чекала засада. Шістьох повстанців поховали у Кодрі-Торф.

1954 — В селі встановлено пам'ятник загиблим воїнам.

1960 — Відкриття на базі промартілі "Червона Зірка" Комарівської меблевої фабрики, яка почала виготовляти прості кухонні меблі, а з 1965 року — письмові столи. Її очолив Іван Федотович Борук.

З 1960 року збудовано три класні приміщення школи. В цей час її директором був Тит Лаврінович Підлужний — ветеран війни, відмінник народної освіти, який віддав вихованню підростаючого покоління 36 років життя.

1965 — Відкрито монумент пам'яті з іменами односельчан, які загинули в роки війни.

1967 — На меблевій фабриці встановлено пилораму, побудовано складальний і переробний цехи, повністю реконструйовано котельню.

1971 — Художній керівник Будинку Культури В.П. Замчій, після кількарічної бездіяльності попередників, створила гуртки художньої самодіяльності. Пізніше, було створено вокальний ансамбль Комарівського БК, під керівництвом Ніни Бернацької.

1971–1975 — Збудовано новий магазин, будуються будинки для робітників меблевої фабрики, бруківкові дороги.

01.09.1973 — Прийняло учнів нове двоповерхове приміщення восьмирічної школи, з центральним опаленням. Школа одержала різноманітні технічні засоби навчання. Вперше організовано гаряче харчування дітей, встановлено кабінетну систему навчання, створено групи подовженого дня.

1972–1975 — За сприяння Другого Секретаря ЦК КПУ, уродженця Комарівки, Івана Кіндратовича Лутака, збудовано нові корпуси фабрики.

1977 — Колектив Комарівської меблевої фабрики за підсумками другого кварталу року вперше став переможцем соцзмагання серед споріднених підприємств галузі із врученням перехідного Червоного Прапора.

1978 — На карті села з'явилася вулиця Фабрична.

1980 — В Будинку Культури відкрито кімнату-музей історії села, бойової та трудової слави, яка діяла до середини 90-х років.

1987 — Відкрито десятирічну школу, яка дає повну середню освіту дітям із сіл: Комарівка, Борівка, Таборище, Спорне, Білка.

Кінець 80-х років XX століття — Комарівська меблева фабрика досягла найбільшого свого розвитку та найвищих виробничих показників.

Середина 90-х років XX століття — Відкрито молитовний будинок християн-баптистів. Різке скорочення виробництва на меблевій фабриці.

1997 — Через банкрутство меблева фабрика повністю зупинила свою діяльність.

1997 — З ініціативи директора школи А.Г. Сичевського на базі Комарівської школи був створений господарчий підрозділ. Почали з виробництва овочевих ящиків, самостійно шукали шляхи реалізації. Незабаром з'явився перший прибуток. У 1998 році ремонт школи робили вже за свій кошт. Сьогодні на господарчому дворі працює пилорама, деревообробні станки, школа надає населенню різні послуги. Планується власними силами добудувати спортзал.

2000 — Гордістю школи є комп'ютерний клас, який передали спонсори і шефи — Київський ліцей "Лідер", під патронатом уродженця села Анатолія Андрійовича Коваленка.

05.03. 2000 — На загальних зборах віруючих Головою парафіяльної ради обрано С.Г. Борука, заступником — П.С. Гарлінського.

17.11. 2000 — Було закуплено будинок сім'ї Кучерявих, де розмістили церкву. Її засновниками є Отець Леонтій та С.Г. Борук, спонсором виступив Валентин Миколайович Гризун.

Грудень 2000 — У церкві в ім'я Казанської Богородиці УПЦ-КП було розпочато богослужіння.

2001 — В школі активно працюють гурток "Писанка", яким керує Т.В. Лутак, та ляльковий театр, керівник — О.І. Бернацька.

2001 — В селі створено ТОВ "Арктос".

Знаними вихідцями з села є:

Марія Іванівна Орел — вчителька, нагороджена орденом Червоного Прапора.

Іван Федорович Крук — старший сержант, нагороджений двома орденами Слави, учасник оборони міста.

Іван Кіндратович Лутак — Другий Секретар ЦК КПУ (60-ті — 70-ті роки).

Микола Васильович Орел — полковник, заступник командира військової частини Макарів-1.

Стефан Григорович Борук — народний художник, майстер обробки дерева, засновник Комарівської церкви.

Анатолій Андрійович Коваленко — Голова Печерської райдержадміністрації міста Києва.

Марія Гнатівна Борук, Катерина Дем'янівна Коноваленко, Фелікса Антонівна Бернацька — матері-героїні. Кожна народила і виховала по 11 дітей.

Вулиці села (кутки)

Історична назва	Походження назви
Гута	Від Гути Комарівської
Рудня	Від Рудні Комарівської
Зелений Хутір	Відгалуження від Рудні всередину лісу. Виник на початку XX століття. На ньому був гуртожиток лісництва.
Лутаки	Куток роду Лутаків
Круки	Куток родини Круків
Макарівська (Макари)	Першим оселився Макар Забишний.
Борівська	Шлях до Борівки
Гулівська (Гулі)	Куток родини Коваленків
Фабрична	Виникла наприкінці 70-х років XX століття, на ній оселялися робітники меблевої фабрики
Шпаки	Куток М.Н. Борука
Вергани	Куток Забишних
Забишні	Куток Забишних
Боруки	Куток Г.П. Борука

Населення

Рік	Кількість	Примітка
1789	2	
1805	621	Разом в Небелиці, Борівці та Комарівці
1841	154 (38)	В дужках Комарівська Рудня
1862	272	З них — 50 католиків та 15 євреїв
1887	408	
1900	404	66 дворів
1924	593	126 дворів
1970	749	
2000	657	350 господарств

І СКОТИЛИСЬ ЗІРКАМИ ЗЕМЛЯНИ

Варвара Полісянка

Комарівка, одвік Комарівка,
Ти, легендо, своя — лісова!
Тут сплелася од віку до віку —
Легендарна та биль і жива!

Мов дівчата ошатні, буйнисті
Молоді деревця піднялись,
Наче б то не гуляло вогнище,
Не лягло попелище колись.

А навкруг, як в покосі, іглиця —
Тепло вкрила малят-маслюків.
Дуб тихенько шепоче: "Вклонися
Цій землі партизан-земляків".

Не куриться зелена дорога,
Наче стрічка весела, в'юнка,
В сорок другім, як мати-небога
Зустрічала синів Ковпака.

Ліс прийняв у обійми багряні,
Запалив їхній шлях небуття.
І скотились зірками земляни,
Щоб світити дорогу життя!

"Ленінська зоря", №140, 1971 рік.

Є. Букет

Конопельки

Населений пункт Соснівської сільської ради, розташований понад річкою Сивкою між Соснівкою та Козичанкою.

Між Козичанкою і Соснівкою був невеликий ліс, що в народі називали Конопельками. Його вирубали у 1914–1920 роках, і цю територію тоді називали "Корчі". Згодом козичанці почали сіяти там овес і саджати картоплю, бо хоч ліс був і державний, але земля проголошена Радянською владою селянською. Оскільки та земля була розташована на території Соснівської поміщицької частини, виникли суперечки через неї. Старожили згадують: "Соснівці говорили: "Це наша земля",— а козичанці: — "Ні, наша". Домовились на тому: хто перший привезе з Києва землеміра, того й буде земля. Як козичанці — то козичанською земля буде, а як соснівці — то соснівською". Місцевий активіст у той час мав право привезти з міста лише одного службовця для роботи в селі. І керівництво сусіднього села якось умовило козичанського активіста Петра Купрія привезти з міста для свого села не землеміра, а священика, якого в той час не було в Козичанці. Він так і зробив.

Отже, Соснівка офіційно відміряла і закріпила за сільською радою ту землю, а козичанцям дозволили лише зібрати свій урожай, після чого переселенці з села Соснівки заснували на спірному місці свій хутір — Конопельки. На 1924 рік там проживали 15 осіб, пізніше хутір розрісся і нараховував понад 50 мешканців. Але в 70-х роках XX століття цей населений пункт ледь не зник, у ньому лишилося тільки чотири садиби. Та згодом на цій землі виросли дачні будиночки, і це допомогло хутору залишитися на карті Макарівського району. Зараз у ньому 13 будинків, проживає сім чоловік.

Є. Букет

Копіївка

Село засноване в кінці XVI століття. Під назвою Коптевщина село в 1686 році належало якомусь Коритці. Л. Похилевич говорить, що село походить від російсько-литовського прізвища "Копоть". А ця сім'я Копотів відома Йосипом — архимандритом Межигірським при Сигізмунді в 1522 році, а також воєводою Василем у 1619 році

До 1808 р. Копіївка належала Харлінським, а потім була продана Павлу Сабанському, який через декілька років продав село поміщику Єремєєву. Він побудував у Коптіївці власний будинок, трактир, винокурню, цегляний завод і великий водяний млин на р. Здвиж.

У роки радянської влади село було перейменовано в Копіївку. На фронтах ВВВ загинули 40 чоловік. У 1975 р. збудовано пам'ятник на їх честь в центрі села.

Нині в селі 113 дворів, мешкає 196 чоловік.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич, Є. Букет

Копилів

Слово "копил", що означає особливий вигляд сокири. Такою виготовляли великий дерев'яний посуд. Звідси, можливо, й пішла назва села, хоча можна заперечити таке тлумачення. Про Копилів згадується ще в старовинних літописах. Поблизу села знайдено знаряддя праці пізнього палеоліту.

Через село проходив один із Змійових валів, стара поштова дорога на Житомир.

Відомостей про історію села до середини XVII ст. в архівах виявити не вдалося.

Після Люблінської унії 1569 року між Литвою і Польщею землі Правобережної України, в тому числі і Копилів, відійшли до Польщі. З того часу жителі Копилова стали кріпаками польських феодалів.

Після визвольної війни українського народу проти польських поміщиків в 1648—1654 роках Копилів залишився в складі Польщі, але за Андрусівським перемир'ям 1667 року відійшов до Росії. На південний захід від села до наших днів збереглися рештки земляного валу, який, згідно переказів, був укріпленим кордоном між Росією і Польщею, встановленим за згаданим Андрусівським перемир'ям.

Протягом XVII–XVIII століття основним заняттям жителів Копилова залишалось землеробство, яке, хоч і повільно, розвивалось. Основною озимою культурою було жито, ярими — овес, ячмінь, просо.

У 1777 році в селі було збудовано церкву.

З давнини Копилів належав до Макарівської маєтності. В 1738 році ним володіли поміщики Кулаковський та Дзеваловська, але в другій половині XVIII століття знову став належати макарівському помістю. Пізніше Копилів належав Шимановському до 1840 року, оскільки відомо, що в цьому році помістя за борги було поділено між поміщиками Яцковським, Мужановим, Кетнером, Глоговським, Рогальським і Буржинською пропорціонально боргу кожного на Шимановського.

Змінювалися поміщики-власники, та становище селян не стало легшим. Тяжка панщина і побори, знущання і приниження людської гідності — таким було їх життя. Яскравим прикладом цього є такий факт: незадовго до реформи власник маєтку Яцковський, граючи в карти з поміщиком із Людвинівки, програв йому кілька кріпаків, серед них і кухаря Юхима Вовченка. Проте Яцковський не хотів віддавати програного кріпака. Після довгих суперечок поміщики погодилися, щоб кухар-кріпак був замінений на мисливську собаку.

На час реформи 1861 року в Кипилові проживало 994 жителі.

Село належало таким власникам	Кількість десятин	Кількість душ чол. статі
Франц Яцковський з Красногірки	3668	234
Христофор Яцковський	1053	57
Яків Глоговський з с. Небрат	360	46
Генеральша Юлія Данилевська	573	45

Продовження табл.

Село належало таким власникам	Кількість десятин	Кількість душ чол. статі
Спадкоємці Михайла Буржинського	288	27
Спадкоємці Бригіди Рогальської	95	11
Приходська церква	52	—

Перед реформою 1861 року поміщик Христофор Яцковський скупив усі землі Копилова й став єдиним власником.

Після скасування кріпосного права життя селян не поліпшувалося. Майже вся земля залишилася за поміщиком. Селяни змушені були і далі працювати на нього за мізерну плату, або найматися на різні роботи в Київ. Там вони працювали дроворубами, візниками, вантажниками.

По викупному договору 1863 року селяни придбали у власність 1329 десятин землі за 51 000 карбованців.

Як до реформи 1861 року, так і після неї в селі панували злидні, безкультур'я, неписьменність, повна відсутність медичної допомоги. Забиті, пригноблені селяни шукали забуття в шинку, який був в Копилові.

Голод та відсутність медичної допомоги призводили до високої смертності селян, особливо дітей. Так, наприклад, за 1880 р. в Копилові народилося 57 дітей, а померло 64 чоловіки, в тому числі 27 дітей.

У 1882 році власником маєтку став фон Мекк — остезійський дворянин, талановитий інженер шляхів сполучення. Побудував Києво-Курську залізницю, яка принесла сім'ї більше мільйона прибутку. Також збудував залізницю Москва—Рязань. Йому стало належати 1774 десятини землі, а всі селяни (320 дворів, 2053), мали 1329 десятин, тобто на кожен селянський двір припадало в середньому по 4 десятини землі.

Дружина власника маєтку Надія Філаретівна — дочка смоленського поміщика Філарета Васильовича Флоровського і Анастасії Дмитрівни Потьомкіної — була другом і меценаткою великого російського композитора П.І. Чайковського, допомагала йому матеріально. Протягом 1876–1890 років вела з ним жваве листування популяризувала твори. Вони листувалися, але ніколи не бачилися. Чайковський П.І. два рази був у Копилові в 1889–1890 роках. Свою четверту симфоні. Фа-мінор він присвятив Н.Ф. фон Мекк.

На будинку, в якому жив композитор в 1963 році відкрито меморіальну дошку.

На початку 1900 року до Копилова почали доходити листівки соціал-демократичних організацій Києва. Ці листівки справили значний вплив на ріст селянської свідомості.

Так у 1903 році селянин Бажай Андрій Демидович звернувся до священника Сікорського з проханням роз'яснити зміст прокламації, яку він мав при собі. Священник заявив про це жандарському приставу. У багатьох селян було вчинено обшук. Ось що писав з приводу цього в своєму донесенні пристав: "У крестьянина Фомы Ивановича Бажая при обыске были найдены один экземпляр брошюры "Кто чем живет?" С. Дикштейна, 8 экземпляров прокламаций "Ко всем рабочим г. Киева", "О волках в овечьей шкуре", издания Киевского комитета РСДРП".

Цей факт свідчить, що копилівські селяни читали і розповсюджували революційну літературу. Деякі селяни брали участь у революції 1905–1907 років,

зокрема Зименко Антон Іванович, який потім довго переховувався, уникаючи арешту.

Після придушення революції 1905–1907 років селяни звернулися до поміщика фон Мекка з проханням продати їм частину землі і головний панський будинок для школи, бо діти виростають неписьменними. Микола Карлович — син Карла Федоровича, який став спадкоємцем помістя після смерті батька, відповів, що ні він, ні цар-батюшка не допустять ніколи, щоб мужицька нога ступала по панських покоях, а відносно землі, то її хто хотів, той одержав два аршини в 1905 році. Селяни мовчки розійшлись, затаївши ненависть до поміщка.

І все ж, величезна маса сільської бідноти, скориставшись аграрним законодавством Столипіна, укріпила свої земельні наділи у приватну власність, а потім негайно їх продала. У 1908 році нотаріус зафіксував продаж селянином с. Копилова закріпленої за ним землі — однієї ділянки у 391 кв. сажень і трьох ділянок по 700 кв. сажень — всього 1 десятини 91 кв. сажень за 80 карбованців.

З даних перепису худоби в селянських господарства за 1912 рік видно, що 448 селянських господарств припадало 1380 десятин землі і 241 голова робочої худоби (199 коней і 42 воли). 277 господарств мали 424 десятини, або в середньому на селянську сім'ю по 1,16 десятини 65 з цих господарств мали менше 1 десятини на кожне, а 7 — зовсім не мали землі. 68 господарств не мали ніякої худоби. В той же час було 12 заможних господарств, які мали 158 десятин землі.

В 1909 році 1800 десятин землі у фон Мекка купив Петро Дурасов.

Таким чином, більшість селян вели господарство на злиденних наділах. Над ними постійно висіла загроза розорення — втрати землі. Напередодні Першої світової війни Дурасову належало 1151 десятини землі, а селянам лише 850.

Коли почалася війна, життя селян ще більше погіршилось Значно зменшилася кількість робочої і продуктивної худоби, зросли дорожнеча і злидні. Всі працездатні чоловіки були мобілізовані в царську армію. Біля 100 з них загинули на фронті, понад 40 повернулись інвалідами.

В березні 1917 року до Копилова долинули вісті про Лютневу буржуазно-демократичну революцію. Все частіше з'являються більшовицькі листівки. Селяни робили потрави в поміщицькому маєтку, рубали панський ліс, захоплювали худобу, не підкорялися місцевій владі.

Так прокурор Київського окружного суду повідомляв 12 липня 1917 року прокурору Київської судової палати, що 11 червня 1917 року в с. Копилові натовп селян (до 500 чоловік), озброєний косами і серпами, почав господарювати в садибі поміщика, косити луки, рубати панський ліс. Коли прибули з Макарова представники влади і перейшли від умовлянь до стрільби, то селяни їх обеззброювали і затримали. В село був направлений помічник начальника Київської повітної міліції з 6 міліціонерами, які навели "порядок" і звільнили затриманих селянами начальника міліції і двох міліціонерів.

Дізнавшись, що в жовтні 1917 року в Петрограді перемогла соціалістична революція, селяни Копилова прогнали довірених поміщика і почали ділити панську землю з розрахунку 0,70 га на душу. Звістку про революцію приніс і житель с. Копилів Дубрівський Петро Пилипович, який був матросом на крейсері

"Аврора". Повернувся до села і Шовкун Андрій Іванович — георгіївський кавалер усіх чотирьох ступенів. Він був солдатом розвідувального загону, ротним командиром, але після тяжкого поранення він демобілізувався.

Було створено сільську раду. Проте скоро село захопили почерзі петлюрівці, денікінці, білополяки, німці. Вони відібрали в селян панську землю і майно. Той, хто виявляв найбільший протест, піддавався жорстоким катуванням. Копилівці ясно бачили, що окупанти їх непримиренні вороги. За опір було заарештовано частину селян і кожного п'ятого розстріляно в Лук'янівській тюрмі.

Восени 1918 року жителі Копилова — колишні солдати-фронтовики організували партизанський загін на чолі з Максименком Михайлом Лазаревичем. Загін провів кілька боїв з німецькими окупантами. В одному з цих боїв з німецькими окупантами загину партизан Федоренко Семен Карпович. Загін проіснував до вигнання німецьких окупантів.

Перший орган радянської влади — революційний комітет — був створений на початку 1918 року. Очолив його Мудрак Никанор Григорович та Максименко Михайло Лазаревич.

В 1919 році в Копилові був організований Комітет незаможних селян. Його першим головою був Петюх Петро Іванович. Комнезам ділив панську землю і реманент між селянами, здійснював продрозкладку, докладав багато зусиль для викорінення бандитизму. Для боротьби з бандитами, які вночі грабували села, з ініціативи селян Петренка Дем'яна Микитовича і Костенка Ничипора Степановича був організований загін самооборони з 10 чоловік. Учасники загону з допомогою радянської міліції спіймали і розстріляли кількох бандитів.

Остаточно радянська влада в селі утвердилася в 1920 році, після вигнання білополяків. В перші роки органи влади Рад очолював Мудрак Пилип Григорович, Петюх Петро Іванович, Шовкун Андрій Іванович.

Спочатку селяни на одержаній землі вели одноосібне господарство, та незабаром почали створювати артілі.

4 серпня 1922 року було організовано сільськогосподарську артіль під назвою "Добробут". До складу артілі увійшли 15 господарств, в яких було 77 їдців, мали вони 6,5 десятин землі. В акті обслідування артілі писалося, що це "чистої води пролетарський колектив".

31 грудня 1937 року в Копилові було організоване колективне господарство, яке дістало назву "Господар".

У 1928 році організувалось машинно-тракторне товариство, яке одержало від держави кредити на купівлю машин. Незабаром воно вже мало трактор "Фордзон" і молотарку МО-900. Першим трактористом був Вовченко Федот Миколайович. Своїми машинами товариство обробляло не тільки належну йому землю, а й землі селян. Організував і очолював машинне товариство Марченко Іван Якимович — селянин-бідняк.

У 1924 році в селі створюється комсомольський осередок на чолі з учителем Андрієм Зубчевським.

У вересні 1929 року до Копилова прибули секретар Макарівського райпарткому Вірич та голова райвиконкому Воронов. Вони провели з активом розширену

нараду, на якій запропонували створити на базі машинного товариства колективне господарство. Пропозиція була схвалена. Був організований колгосп "1 Травня". Головою обрали Вовченка Федора Володимировича.

В 1930 році в селі організувався машинно-тракторний кущ (на правах МТС), який керував колгоспами кількох сіл. При ньому був створений партійний осередок, секретарем якого обрали Марченка Івана Якимовича.

За таку чесну працю влада відплатила селянам тим, що почала масово вилучати хліб. Колективізація проходила в умовах жорстокої класової боротьби. Ще в 1929 році заможні селяни в нічний час підкололи вилами кількох колгоспних коней, пізніше підпалили хату контрактанта Зименка в той час, коли в хаті працювала хлібозаготівельна бригада. Двері були зав'язані в надії на те, що згорить весь сільський актив. Це був протест проти насильницької колективізації, яка пізніше спричинила голод.

А голодомор тридцять третього року не обійшов і Копилів, навіть були випадки людоїдства. Зокрема, Ольга Яременко згадує: "На дорозі, в канавах лежали безсилі, ще живі і рядом мертві люди різного віку. Це був страшний голод". Ці факти підтверджує і Марія Шовкун: "За висадженою вулицею стояла будка, а за нею хата. Там жила одинока жінка. В неї було двоє дітей. Вони були такі голодні, що пооб'їдали собі руки, а потім вона їх поварила і поїла". Скільки всього людей померло від голоду — невідомо, оскільки достовірних даних немає.

Після голодомору розпочалося полювання на ворогів народу. В Копилові були заарештовані і розтріляні директор школи В.Г. Кирилюк, робітники Е.Х. Кривенко, С.М. Підлісний, Ю.Д. Чижевський, учитель О.Л. Сердюк.

Після голодомору селяни масово пішли в колгосп, де можна було трохи прогодуватися. В 1934 році було створено ще один колгосп. Про це селяни писали в районну газету: "Ми, одноосібники, переконавшись на досвіді, що лише в колгоспі трудящий одноосібник може стати заможним, організували новий колгосп ім. Ворошилова Клима. Про вступ до нього подали заяви 19 трудящих. Усуспільнено весь сільськогосподарський реманент". Тепер ми знаємо, що це був за досвід — вимороли голодом.

В цьому ж році виник і третій колгосп — "Червоний комунар", який в 1939 році злився з колгоспом "1 Травня".

Поступово життя налагоджувалося. Вже в 1937 році колгоспи Копилова збирали з гектара по 14,5 цнт пшениці, 13,5 цнт жита, 14,5 цнт ячменю, 230 цнт картоплі.

Колгоспники артілі "Червоний комунар" в цьому ж році одержали на трудодень, крім картоплі та інших продуктів, по 4,2 кг хліба. Родина колгоспника Короля Данила Євдокимовича, яка виробила 1043 трудодні, одержала 231 пуд хліба. Колишній наймит пана Дурасова Йосип Мусійович Коваль одержав багато хліба, мав корову, свині.

Копилівські колгоспи ім. Ворошилова, який добився в 1937–1938 рр. врожаю картоплі по 168,3 цнт з гектара, та "Червоний комунар" — по 126 цнт з гектара, були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Колгоспу

ім. Ворошилова було присуджено премію в розмірі 5000 крб за зайняте друге місце і мотоцикл. Учасником виставки був Коваль Федір Устимович — бригадир рільничої бригади цього колгоспу, який одержав в 1938 році урожай картоплі по 220 цнт з гектара, якого нагородили Малою срібною медаллю ВДНХ.

Напередодні війни Копилів був культурним, заможним, упорядкованим селом. В 1940 році колгосп "1 Травня" був мільйонером.

Ще після революції в селі почала працювати школа, яка перед війною стала середньою і в якій навчалося 400 дітей.

До послуг копилівців був добре обладнаний клуб, парк культури і відпочинку, медична амбулаторія, хата-родильня, дитячі ясла.

В клубі працювала бібліотека на 700 книг. Великою популярністю серед трудівників села і району користувалися гуртки художньої самодіяльності, особливо драматичний, який майстерно виконував п'єси українських драматургів-класиків та радянських авторів. Палким ентузіастом самодіяльності був завідуючий клубом Гришко Василь Гнатович — режисер-виконавець головних ролей, гример, художник і декоратор.

Невід'ємною частиною культурного відпочинку колгоспників стало кіно.

30 вересня 1937 року учні копилівської школи організовано вийшли на шосе Київ — Житомир, де відбувалися Всесоюзні мотоциклетні змагання. Делегація піонерів вітала Героя Радянського Союзу Ляпідевського, який був головним суддею на змаганнях. Учень 6 класу Мяловицький вручив герою букет квітів.

В 1938 році Копилів відвідав льотчик-герой Валерій Павлович Чкалов, який був головним суддею на спортивних змаганнях мотоциклістів, що проводилось на цьому ж шосе. Він оглянув колгосп, завітав до школи, виступав перед учнями.

Велику допомогу копилівцям надавали шефи.

17 квітня бійці підшефної військової частини організували художньо-самодіяльний вечір, на якому були присутні більше 300 колгоспників.

Мирну працю копилівців перервала війна. Більше 500 копилівців стали на захист Батьківщини. В жорстоких боях з ворогом вони виявили мужність і героїзм. Один із них — Бажай Влас Прокопович з протитанкової рушниці знищив три "Тигри", решту змусив повернутися назад, за що був нагороджений орденом Леніна.

10 липня 1941 року німецькі війська зайняли Копилів. Два з половиною роки знущався над копиловцями пан Кнель, перетворивши їх в безправних рабів, які під наглядом десятників робили від зорі до зорі. Але селяни не корилися. Вони ховали від ворога худобу, збіжжя, під час сівби висівали в ґрунт півнорми зерна, псували реманент.

Багато разів проводили гітлерівці облави на юнаків і дівчат, щоб вивезти їх у рабство до Німеччини. Молодь ховалася, а тих, кого вдалося фашистам зловити, бракував лікар Євген Павлович Тріодін, ставлячи діагноз різних захворювань. Лише 8 чоловік фашистам вдалося забрати до Німеччини.

Два жителі села — Павлюк Василь Павлович та Возненко Іван Васильович входили в підпільну диверсійну групу, яку очолював Лазебний Анатолій Кононо-

вич. В травні 1942 року вони прийняли присягу і виконували різні завдання аж до визволення села. Павлюк В.П. та Возненко І.В. нагороджені медалями "Партизану Великої Вітчизняної війни II степеня".

Влітку 1943 року з Фасової в Копилівський ліс прибули партизани. Поліцай повідомив про це німцям, взвод яких стояв в Копилові та жандарми з гестапо. Зав'язався бій, в якому було вбито троє німецьких солдатів та кілька їх прислужників. Цілу ніч гриміла стрілянина, а вранці партизани пішли на з'єднання в ліси Тетерева. Другого дня на подвір'я шосейного будинку привезли пораненого партизана. Гітлерівським катам не вдалося нічого випитати в нього. Вмираючи, партизан сказав: "Я вмираю, але не шкодую, бо знаю, що віддав життя у визвольній боротьбі".

7 листопада 1943 року село було звільнено після короткого запеклого бою в урочищі Лисиче військами I Українського фронту. Серед частин, які визволяли село, була 5 гаубична артилерійська бригада, якою командував підполковник Кузнецов.

Фашисти, відступаючи, встигли спалити господарські будівлі колгоспу ім. Ворошилова, склад держсортфонду, контору колгоспу ім. 1 Травня, клуб та інші будівлі.

Більше 400 жителів села були нагороджені орденами і медалями за мужність та відвагу, понад 200 віддали життя в боях за свободу і незалежність. В 1971–1972 рр. було споруджено пам'ятник загиблим.

Ще гриміли бої за селом, а колгоспники вже взялися за відбудову господарства. В той час, коли чоловіки били ворога на фронті, жінки і діти докладали зусиль, щоб дати Батьківщині більше продуктів сільського господарства.

"Три сини Каленика Худолія героїчно б'ються на фронті,— писала районна газета "Стахановець",— а він викошував по гектару гречки при нормі 50 соток, виробляв 214 трудоднів. З юнацьким запалом працює 64-річний колгоспник Петро Дубрівський". Учні 2, 3, 6 та 7 класів Копилівської середньої школи перші внесли 2000 карбованців на побудову ескадрильї "Комсомолець Київщини". Колгоспу з Росії було вислано насіння, плуги, культиватори.

Великі труднощі переборювали героїні-жінки і підлітки. Землю обробляли кіньми, коровами, а то й вручну. Вже в 1943–1944 рр. було відновлено роботу ферми, якою керували салвні трудівниці Галина Федорівна Дембовська та Устим Микитович Мигрин.

На 3 серпня 1944 року в колгоспі "Перше травня" було три ферми, де нараховувалось 106 голів великої рогатої худоби, 6 свиноматок, 1524 голови птиці. А в жовтні колгосп вже мав 206 голів великої рогатої худоби, 17 свиноматок і 2200 голів птиці.

Уже в перший післявоєнний рік колгосп "Перше травня" освоїв усю довоєнну посівну площу (1445 га). Середня врожайність зернових в 1945 році становила 8,3 цнт з гектара, картоплі — 118 цнт.

Колгосп було визнано переможцем у обласному соціалістичному змаганні по розвитку тваринництва і вручено премію та перехідний Червоний прапор.

1947 рік був дуже тяжким. Не вистачало палива, кормів. Люди вирубували садки, щоб топити печі, тягнули возики в ліс за хмизом. Багато людей їздило за хлібом в Західну Україну.

В 1950 році два колгоспи об'єдналися в один, якому присвоєно назву "Перше травня".

В цей час селу багато допомагали шефи з міста: колектив Київської книжково-журнальної фабрики допоміг будівельними матеріалами для спорудження господарських приміщень, автотранспортом, обладнав підвісну дорогу в корівнику, виконав електрозварювальні роботи; Київський науково-дослідний нейрохірургічний інститут щороку присилав бригади лікарів з рентгенапаратурою для медичного огляду населення.

Скоро колгосп ім. 1 Травня став відомий своїми досягненнями за межами району. В 1952 році бригада Миколи Яременка зібрала по 25,6 цнт пшениці з гектара. В 1954 році в колгоспі працювало 23 електромотори, було механізовано переробку кормів для худоби, значно зріс парк тракторів, комбайнів.

В цьому ж році група передовиків колгоспу удостоїлась честі бути учасниками ВСГВ — завідуючий свинофермою Федір Семенович Худолій, краща свинарка Зінченко Настя Кузьмівна. Доход колгоспу становив більше як два мільйони карбованців (в старому масштабі цін).

В 1956 році група копилівців була удостоєна високих урядових нагород. Орденом Леніна була нагороджена краща доярка Козаченко Марія Іванівна, яка одержувала по 3200 кг молока на корову, орденом Знак пошани — голова колгоспу Петюх Іван Макарович та бригадир Бабич Василь Кузьмович.

В 1959 році, прагнучи допомогти колгоспникам артілі села Маковище подолати відставання, копилівці об'єдналися з ними в одну артіль. Частина людей стверджує, що колгоспників примусили проголосувати за таке рішення.

1 березня 1961 року за рішенням загальних зборів колгосп "1 Травня" був перетворений в елітно-насінницький радгосп "Копилівський", а 28 лютого 1964 року було проведено об'єднання радгоспу "Копилівський" з дослідним господарством "Северинівка" і утворено дослідне господарство Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства "Копилово", земельний фонд якого становив 5448 га, в тому числі 3936 ріллі і 126 га саду. Основні виробничі процеси в дослідному господарстві було механізовано.

Копилівці почали досягати значних успіхів: зросла врожайність, поголів'я великої рогатої худоби тощо. На полях працювало 63 трактори, 16 зернових комбайнів, 5 кукурудзозбиральних, 10 силосних, 3 картопле- та 1 бурякокомбайн, 3 картоплекопалки, десятки картоплесаджалок, розкидачів добрив та інших машин. Потреби господарства обслуговувались на 70 рік 40 автомашинами, працювало 70 електромоторів.

Вирішальною силою стали кваліфіковані кадри механізаторів, ряди яких з року в рік поповнювалися. Ударною працею відзначалися трактористи Петро Юхимович Гордієнко, Петро Павлович Костенко, Григорій Лазарович Кривенко, Микола Іванович Леоненко, Петро Кирилович Марченко, Петро Павлович Стельмах, які виконували план на 120—130%.

Депутатом обласної ради була свинарка Шовкун Ніна Маркіянівна, яка з року в рік добивалася високих результатів.

Із зростанням виробництва підвищувався і добробут копилівців. Село було повністю на 1967 рік радіофіковане та електрофіковане. До 1965 року було побудовано 180 нових будинків, 2 восьмиквартирних та 3 одноквартирних побудувала держава, дитячий дошкільний комбінат на 75 дітей. В 1970 році було побудовано будинок культури на 100 місць. В цьому ж році став до ладу завод ХПП "Славутич".

В селі працює відділення зв'язку, ощадна каса. Копилівці передплачували на 1970 рік 1100 примірників газет, 40 журналів. До послуг трудящих було 6 бібліотек, в яких понад 15 тисяч книг, сільський парк культуори і відпочинку, стадіон, медпункт. На території радгоспу було три клуби, стаціонарна і дві пересувні кіноустановки.

В 1960 році Копилівська школа стала середньою і в ній 38 учителів навчали 500 дітей. Великих успіхів у вихованні дітей добивалися Ядвіга Іванівна Марковська та Олександра Костівна Петюх. Працював філіал дитячої музичної школи, в якому навчалося 43 учні.

В 1973 році було побудовано нову середню школу, в якій на 2003 рік навчається 160 учнів. В 1974 році було відкрито новий ФАП.

Потреби населення обслуговувало 3 промтоварні, 3 продуктових і один господарський магазин, 3 їдальні. Почали працювати майстерні по пошиву і ремонту одягу та взуття.

Пізніше було побудовано 4-х поверховий житловий будинок, гуртожиток, двоповерховий житловий будинок для спеціалістів, селекційну станцію, Макарівський міжколгоспний комбікормовий завод, зведено нові вулиці — Нова, Заводська, Калініна.

В селі діє Українська православна церква — Московського патріархату.

З дослідного господарства було створено пізніше КСП "Копилово", а в 2000 році — ТОВ "Копилово".

В лютому 2003 року ТОВ "Копилово" розпалося на ТОВ "Копилово" і ТОВ "Київ" в Северинівці.

В 2002 році відкрито ТОВ "Глибочиця" — по виготовленню та фасуванню цукерок, ТОВ "Атрибут" — по пошиттю шкіргалантереї, цех по виробленню полімерних виробів "Європолімерстиль".

Багато роботи по збиранню матеріалів з історії Копилова провели Зименко Володимир Петрович, Марченко Макар Карпович, Рудіч Степан Юхимович.

Відомі люди: Бейлін Петро Юхимович — працював у післявоєнний час в лікарні с. Копилів. Лікар. Вчений. Письменник. Книга "Найдорожче".

Нагороджені Орденами Леніна:

Кривенко Катерина Захарівна — 2 квітня 1927 року народження,

Лиховол Марія Іванівна — 8 лютого 1927 року народження,

Прохорова Катерина Петрівна — 5 серпня 1922 року народження.

Н. Ащенко

ПРЕКРАСНА ДУШЕЮ І КОХАННЯМ

Ряд фактів ще і ще раз підтверджують, що багато творів видатного композитора Петра Ілліча Чайковського було б не написано, якби не меценатство Надії Філаретівни фон-Мекк. Вона перша зважилася назвати Чайковського великим, відкрила в ньому генія ще тоді, коли ні Рубінштейн, ні друг його юності Ларош, ні Стасов, ні проникливий Балакірєв цього не визнавали.

І до кінця життя вона йому допомагала матеріально і духовно. І до кінця життя вона його кохала. Про Чайковського написано багато, а про неї майже нічого. Тому мені хочеться відкрити деякі сторінки з її життя, показати Надію Філаретівну не просто історичною особою, а живою людиною, зі своїми радощами і болями.

Чоловіком Надії Філаретівни став Карл Федорович фон-Мекк, який був інженером і побудував Курсько-Київську залізницю. Вона принесла сім'ї десь більше мільйона прибутку. Якщо фон-Мекк постійно займався професійними справами, то розділ бюджету сім'ї майже весь був на Надії Філаретівні. Тим більше, що сім'я була величезною: Надія Філаретівна дала життя 11 дітям. Карл Федорович для неї був всім, вона йому поклонялася, але своїми практичними досягненнями, сам того не бажаючи, він пригнічував її протягом усього спільного життя.

В 1882 році було куплено землю в Копилові, побудовано там будинок і Надія Філаретівна вирішила певний час пожити в селі. Їм тут належало 1774 десятини землі. У її справах існував суворий порядок. Чітко записувались витрати і прибутки. Всі люди, які якось стикалися з сімейством фон-Мекк, рано чи пізно заводили розмову про гроші. Чайковський теж попросив чималу суму і йому не відмовили. Вона встановила йому пенсіон, щоб позбавити його турбот про хліб насущний. Таємницю з цього покровительства не робила. Витрати на композитора заносились до графи бюджету: музика. Після смерті чоловіка Надія Філаретівна залишилась вдовою мільйонера, але замкнулася ніби в якомусь монастирі, про що згадувала її дочка Юлія. Усе, що досі широко, щедро витрачалося на зовнішнє життя і на чоловіка, тепер було звернуто тільки на дім, дітей і заняття музикою. До певної графи бюджету входили витрати на домашній оркестр і на молодого скрипаля Пахульського. Скрипаль перекладав для маленького оркестру всі твори Петра Ілліча.

Звичайно, даючи Чайковському гроші, Надія Філаретівна не знала, що вона потім закохається в нього, більше того, обожнюватиме його до кінця свого життя. Як говориться, душа припала до душі, але вони вирішили за життя ніколи не зустрічатися. І цю домовленість зберегли назавжди. Чайковський, правда, хотів з нею зустрітись, навіть зо два рази приїздив пізніше до Копилова. Але Надія Філаретівна з дому зникала до від'їзду Петра Ілліча. Чому ж? Перша найпоширеніша версія та, що Надія Філаретівна була дуже некрасивою, тому не хотіла показуватись на очі Чайковському. На мою думку, справа була не в цьому, адже у нього був її портрет. Вона розуміла, що не може пропонувати кохання Чайковському в свої 46 років. Це була трагедія жінки, яку висушили, передчасно зіста-

рили 11 дітей, яким вона віддала всю свою любов, сили, піклування. Юність пройшла з іншим і тому вона твердо вирішила не нав'язувати, якщо можна так сказати, себе Чайковському.

Правда, ті, хто добре знав пані фон-Мекк, оцінювали її дуже високою та красивою її назвати не можна було. Вона мала високе чисте чоло, бліді щоки, тонкогубий рот, маленьку щелепу, яка не відповідала великому обличчю. І темні, блискучі, прекрасні очі! Це було найголовніше. Очі приваблювали всіх, хто з нею зустрічався. У свої 46 років Надія Філаретівна була дуже стрункa. Ще коли вона була тільки панночкою Надійкою Фроловською, друзі помічали рідкісне поєднання романтичної мрійливості з тверезим чоловічим розрахунком. Свої жіночо-ліричні риси, як не дивно, Надія Філаретівна успадкувала від батька, а ділову кмітливість — від матері. Діловий світ величав її "чоловіком у спідниці". Проте мала чудовий голос, прекрасно співала. Ясна річ, слухом вона була обдарована від природи, але розвинула й довела його до особливої витонченості.

Разом з тим, у пані фон-Мекк було безліч дрібних примх, що досаждали людям. Наприклад, вона вимагала не тільки від лакеїв та покоївок, а й навіть від своїх дітей, безшумної ходи. Всі східці, коридори і кімнати були встелені східними килимами і доріжками, що глушили кроки. Особливо лютив її звук дверей, коли ними грюкали.

Але все це було зовнішнє. За замкнутою, діловою натурою приховувалось пилке серце.

Важко складалися її відносини з Чайковським. Надія Філаретівна перша написала до Петра Ілліча і аж ніяк не соромилась свого вчинку. Переписка велась жваво протягом 1876–1890 років. Признавшись якось у своїй нелюбові до Пушкіна й любові до Писарева вона дістала сувору відповідь від композитора. Чайковського дуже засмутило, здивувало і обурило, як може "Надія Філаретівна з її рідкісною музичністю захоплюватись Писаревим, який порівнював любов до музики з любов'ю до ... солоних огірків!". І хоч Надія Філаретівна не сподівалася такої відповіді, вона відчула навіть задоволення, зрозумівши, що композитор уперше заговорив про неї прямо, серйозно, як говорять про найважливіше з тими, кого поважають. В одному із листів він просив грошей. Дочка Юля зауважила матері, що симфонія лише привід, а основне гроші. На це Надія Філаретівна холодно відповіла: "Ви дуже недогадливі, дочко. Пан Чайковський виявляє мені велике довір'я своїм незначним проханням і велику честь присвятою музики".

А як мучилась вона, коли дізналася, що Петро Ілліч вирішив одружитися! Це завдало удару її гордості. Ясна річ, його воля чинити так чи інакше. А в їхній негласній угоді не було пункту про безшлюбність, і взагалі її не стосувалося інтимне життя композитора. Про Милюкову Антоніну Іванівну — майбутню дружину композитора — вона дізналася не від нього. Петро Ілліч пізно відкрив їй свою таємницю. Перестав працювати над Четвертою симфонією. Цим шлюбом він хотів покращити своє матеріальне становище. Але перед весіллям написав листа Надії Філаретівні, в якому все описував і просив гроші на одруження і навіть на шлюбну постіль! Написати такого листа жінці, яка (міг би здогадатися вже) його кохала!

І Надія Філаретівна прохання Петра Ілліча виконала негайно і якнайделікатніше. Але дозволила собі тільки дуже малесеньку помсту наказавши управителеві зарахувати ті гроші в графу "нужденним музикантам".

В ній знову, як і після смерті чоловіка, щось замкнулося. Про Чайковського вона могла поговорити тільки з дочкою Юлею, яка її не тільки дуже любила, а й розуміла, захоплювалась нею, дуже жаліла. Вони разом читали колишні листи від Чайковського, співали в два голоси його романси, чекали нових листів, яких не було.

Але шлюб Чайковського був невдалим. В пані Милюковій він не знайшов ні палкої коханої, ні дружини-матері, ні дбайливого друга. Не знайшов він і тонкого слухача музики і найменшого перепочинку в одвічній своїй матеріальній невлаштованості. Сюрпризом Надії Філаретівні був лист, в якому він писав із Швейцарії: "Я провів два тижні в Москві зі своєю дружиною. Ці два тижні були рядом найнестерпніших мук. Я зразу відчув, що любити дружину не можу... На мене почали надходити хвилини божевілля, під час яких душу мою переповнювала така люта ненависть до моєї нещасної дружини, що хотілось задушити її...". Чайковський знову просив гроші: "Мені потрібні гроші, і я знову не можу звернутися ні до кого, крім Вас. Це жахливо, це тяжко і боляче до сліз, але я повинен зважитися на це, повинен знову звернутися до Вашої невичерпної доброти...".

Гроші були негайно послані. Через два роки після цього Надія Філаретівна вперше відкрито написала Чайковському про своє кохання до нього і про те, чим було для неї його одруження.: "Я ненавиділа ту жінку за те, що Вам було з нею недобре, але я ненавиділа б її ще сто разів більше, якби Вам з нею було добре...".

Це кохання прикрасило всі останні роки її життя. З гордістю Надія Філаретівна писала: "Нічого прекраснішого вже не буде в моєму житті, я взнала, що люблю Чайковського, люблю як жінка, яка нічого не втратила у своєму серці, у своєму тілі, у своїй здатності любити".

Н. Ащенко

Королівка (Каролівка)

Село виникло в XVII столітті. Невідомо, як називалося воно раніше, але з актів видно, що його у Харлінських купив Кароль Тишкевич. Він назвав село своїм іменем, так що вірніше говорити не Королівка, а Каролівка. Харлінський, обдумавши своє становище, вирішив повернути село назад, але оскільки не було грошей, звернувся за допомогою до Овручського базилянського монастиря, який і допоміг йому виплатити борг.

Через деякий час Харлінський, не маючи змоги розрахуватись з монастирем, подарував йому село.

Певний час Каролівка знову стала помістям. Хто нею володів — невідомо, але в кінці XVIII століття вона вже належала Маршицьким.

В 1840 році біля села знайдено старовинний дзвін. У 1857 році вирішено звести церкву, яку потім назвали Миколаївською.

Після смерті Маршицького — колишнього почесного опікуна Київської гімназії — село перейшло до його сина Любомира Ксаверійовича. А в 1862 році Л.К. Маршицький продав помістя Феліції Адамівні Модзелевській в кількості 1897 десятин землі. Тут вже жило 480 чоловік.

Радвлада була встановлена в селі в лютому 1918 р. Відомо, що 1919 р. червоноармійський загін в районі села захопив штаб банди Мордалевича і 2 ящики бандитських листівок.

В липні 1920 р. створено сільревком на чолі з головою М. Міщенком. В 1923–1924 рр. створюється споживче кредитне товариство. В 1929 р. була організована комуна "Ленінський шлях", яка в 1934 р. після голодомору була перетворена в колгосп. Першим головою комуни був більшовик Терентій Сакович Степанчук, якого в 1943 р. вбили фашисти.

В 1937 р. по Королівці прокотилася хвиля арештів. Шукали "ворогів народу" і чомусь знаходили в основному серед колгоспників. Так, були заарештовані і засуджені "трійкою" на різні строки тюремного ув'язнення М.М. Іванченко, О.А. Клокун, У.П. Левченко, К.М. Сидоренко, Г.А. Шкоденко та інші, а В.О. Іванченко, С.І. Міщенко, М.І. Міщенко, Е.Г. Письмак, Т.О. Петрушенко, Д.П. Шкоденко — до розстрілу.

Коли почалася ВВВ 483 чоловіки з Королівки пішли на захист Батьківщини. 186 чоловіків Королівки та 29 з Ферми полягли смертю хоробрих на полі бою. 367 нагороджені орденами і медалями Союзу РСР.

Багато жителів села допомагали партизанам одягом та продуктами. 15 підпільників заарештовано і розстріляно фашистами. 150 жителів Королівки фашисти вивезли на рабську працю до Німеччини.

Після закінчення війни тривало відродження села. На цей час королівський колгосп "Росія" мав близько 4000 га землі і спеціалізувався на виробництві льону, картоплі, м'яса і молока. Розвивалось садівництво і птахівництво.

В 1950 р. два королівські колгоспи об'єдналися і залишили за новим господарством назву "Росія". В 1964 р. в селі було відкрито будинок культури, а в 1967 році побудоване нове приміщення школи-десятирічки. На 1968 р. в селі діяли фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитячий садок, універмаг, підвісна дорога на птахоферму, пожежне депо.

В 1986 р. в Королівці збудовано 165 будинків для переселенців з Чорнобильщини. Побудовано також новий дитячий садок і ФАП.

1 квітня 2000 р. утворено СВК "Росія".

Нині до Королівки входять Новомирівка та населений пункт Ферма.

В с. Королівка також діє Макарівське державне с/г підприємство "Сортнасіннєовочі".

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

Красногірка

Населений пункт Андріївської сільської ради.

На правому березі Здвижа, серед соснового бору і могутніх дубів височіла гора. Західною стороною вона швидко спускалась до річки. Хвилі Здвижа розмивали підніжжя гори, забирали пісок. Річка там повертала на північ. На повороті утворилася затока, протилежний берег якої був високий і мав форму рогу. Затока була зручним місцем для причалу, через що берег дістав назву "Пристань".

До протилежного берега затоки доплисти човном чи на плоті не можна було. Вона була мілководна. Діставалися тільки вбрід. Так і назвали протилежний берег "Бродський ріг".

Далеко було видно гору. І коли сходило сонце, осяюючи її першими променями, і коли воно ховалося за неї, розливаючи схилами останні спалахи, милувала очі краса гори. Подорожні, які пливли по Здвижу на човнах та баржах, захоплено говорили: "Що то за гора? Яка вона красива!".

Так і почали називати ту місцевість Красна (гарна, красива) гірка.

Кінець XV століття — Князь Костянтин Острозький побудував на Красній горі православний монастир.

Перша половина XVII століття — Повстання проти польських панів в Андрієвці. Під час повстання було зруйновано місцевий монастир, який пізніше було відбудовано в урочищі Красногірки. Монахи переселили туди з Андрієвки кілька сімей кріпаків. Так виникло село Красногірка і в ньому вулиця Монастирська. В цей же час через Здвиж був побудований міст, що з'єднував ці два села (десь поблизу урочища Сидора Решетніка). Він був довжиною біля кілометра на масивних дубових палях.

XVII століття — Землі Красногірки належали Києво-Кирилівському монастирю, монахи якого заснували тут особливий скит. Гетьман Іван Скоропадський побудував у скиті церкву, дав землю. Кріпаки, які належали монастиреві, корчували ліс, курили смолу й дьоготь, ловили для монастиря рибу. Вони посадили фруктовий сад, викопали глибоку криницю, яка за свою глибочінь отримала назву "безодня криниця". Монастирю належав водяний млин в урочищі Бродський ріг. На території монастиря були й цегляні будівлі.

1686 — Ця територія відійшла до Польщі. Скит та церква відписані разом із селом Красногіркою базилянському монастирю. До цього монастиря направляли на єпитимію "униатскими духовными начальниками духовные лица, обвиняемые в нарушении благополучия".

Середина XVIII століття — У Красногірці та Андрієвці оселяються сім'ї дворян: Біди, Сумлені, Шені, Сидори, Пилипи, Боруші, Соломенки, Малороди, Семиморози, Савчуки, Уласенки, які, як і багато інших дворян, що жили ближче до Києва, під приводом протидії впливу Київського духовенства вривалися в маєтки, що лежали за межами Речі Посполитої і грабували їх.

Близько 1760 — Монастир, що залежав від Бенковського, було закрито.

1786 — Остання згадка про Красногірський монастир. В останні роки існування монастиря були дві дерев'яні церкви, пізніше на тому місці були побудовані поміщицький дім і службові приміщення.

Після скасування монастиря, церкви продані у місто Фастів та в село Королівка. Його землі перейшли у власність Сигізмунда Шимановського.

1835 — Шимановський продає ці землі єврею Францу Яцковському. За іншими даними, Йосип Шимановський змушений був у 1840 році поділити маєток за борги між Яцковським, Мухановим, Катнером, Глоговським, Рогальським і Буржинською. Першому відійшли Копилів та село Красногірка.

Близько 1850 — Селянин Якименко оселився в трьох верстах від Красногірки, в лісі, заснувавши таким чином хутір Пужа.

На 1900 рік у Красногірці було 36 дворів, мешкало 237 чоловік. До поселення було приписано 2496 десятин землі, із яких селянам належало 90, а поміщику Станіславу Христофоровичу Яцковському — 2400 десятин. Земля оброблялася за трипільною системою.

На хуторі Пужа діяв винокурний завод поміщика. У зимовий час, коли винокурня працювала, на хуторі жило до 50 осіб. Улітку число мешканців зменшувалося на половину.

У Красногірці працювала школа грамоти та запасний хлібний магазин.

1905 — січень 1906 — Лісник Яцковського Сак Хомович Сіороз зібрав невеликий загін повстанців і почав шкодити поміщику де міг. Згодом його було заарештовано в селі Козинцях. Сака роздягнутого прив'язали до стовпа і забили насмерть. Красногірці забрали його тіло і поховали на сільському кладовищі.

Лютий 1917 — На сході селян неписьменний сільський староста Ничипір Сидорчук пояснив людям про лютневу революцію в Росії так: "Ото, люди добрі, прийшла вже ліворуція. А так, як царя вже скинули, то тепер, у кого в хаті висить царський портрет, його треба зняти і сховати в коморі або на горищі".

Жовтень 1917 — На заклик робітника Київського депо В.С. Смєхова, красногірці зібралися з підводами і розібрали з панських комор збіжжя та реманент, воюючи із сусідніми громадами за цей скарб. А потім почали ділити і поміщицьку землю.

За час громадянської війни Красногірка не раз ставала ареною кривавих змагань за владу, не один селянин заплатив за чиїсь амбіції власним життям.

1919 — Село зайняли денікінці, з якими повернулися колишні власники землі. Управитель Ягодзинський, прикажчик Копчар та донька С. Яцковського за будь-яку ціну намагалися повернути те, що їм належало, а разом із тим — карали непокірних селян. Під шомполами денікінців помер селянин Сава Зарицький, а Володимир Смєхов, який своїми промовами підштовхнув селян до цих дій, просто втік.

1921 — В селі утвердилася радянська влада. Створено сільську раду, членами якої стали Федір Софронович Дашенко, Семен Михайлович Савчук, Яків Гаврилович Сіороз, Гнат Павлович Багачук та Настя Степанівна Савчук.

1921 — Михайло Захарович Савчук, який жив поруч із панським двором, копаючи яму на льох, викопав труну, яка була видовбана з дубової колоди. В ній

лежав кістяк людини. На трухлявому черепі збереглися рештки сивого волосся і парчевої шапки з бронзовим хрестом. Нижче черепа був нагрудний бронзовий хрест, подібний до тих, що носили уніатські попи. Хрести і кусочок парчі Гнат Павлович Багачук передав архіваріусу Київського університету у 1922 році, коли виписував історичні дані про Красногірку.

1921—1923 — У колишньому поміщицькому будинку розміщено школу. Створено загін незаможників, який очолив мешканець хутора Діброва Василь Решетняк.

1924 — Створено комнезам, на чолі якого став С.М. Савчук та сільськогосподарське кооперативне молочарське товариство.

1925 — Організовано меліоративне товариство, яке очолив Талімон Карпович Петриченко. Спочатку земля була поділена між усіма мешканцями села. Хто захотів — оселявся на хуторах в урочищі Пужа, інші отримали "отруби" на малянці, громада лишилася в селі.

1930 — У Красногірці створено перший колгосп, який очолив Т.К. Петриченко. За спротив колективізації були засуджені Мефодій Гаврилович Сіороз, Василь Гаврилович Сіороз та Василь Макарович Шень. І, як згадує колгоспний активіст: "Дехто, навіть, записався до колгоспу". Та не власні переконання змусили їх це зробити, а страх за життя близьких та їх подальшу долю.

1932–1933 — Голодомор залишив багато жертв серед місцевого населення.

Люди звикали поволі до тяжкої праці в колгоспах, звикали постійно боятися за своє життя, але вірили у щасливе майбутнє. І віру цю в червні 1941 сколихнула дійсно реальна загроза — Друга світова війна.

15.07—30.07.1941 — 171 стрілкова дивізія утримувала оборону Києва в районах сіл Дружня, Вабля, Козинці, Андріївка, Микуличі, Плахтянка, Загальці, Небороди, Липівка, Королівка, Майданівка. Бої були надзвичайно жорстокими. Село Красногірка опинилося в окупації.

11.1942–11.1943 — Чимало клопотів німецьким загарбникам завдавали члени підпільної комсомольської групи села Красногірка під керівництвом Павла Гнатовича Багачука. Юні підпільники розбили молотарку, понівечили трактор, зруйнували кузню і порозкидали ковальське знаряддя. Зруйнували молочарню, побили весь посуд, чим зірвали німцям здачу молока. Розгромили сільську управу і забрали списки, за якими поліцаї проводили викачку худоби і продуктів харчування для німців.

Було важливо те, що П.Г. Багачук влаштувавшись робітником на молочний пункт, дістав документ, який давав йому право їздити вночі до Плахтянки, куди направляли з Красногірки молоко. Такими ж документами забезпечили зв'язкових партизанського загону Миколу Ярошенка та секретаря підпільного Бородянського райкому комсомолу Марію Леонову. При відправці молока в Плахтянку, кілька бідонів завантажували патронами, які одержували від зв'язкових села Андріївки. По дорозі до Плахтянки підвода завертала в ліс. Там патрони передавались Ярошенку та Леоновій, які й доставляли їх у партизанський загін. Часто підпільна організація Бородянського району передавала Красногірській підпільній групі листівки, радянські газети, радіоінформацію. Через учителя Г.П. Багачу-

ка, який був зв'язковим у підпільній групі, листівки потрапляли до Макарова, де розповсюджувалися серед населення.

07.11. 1943 — День визволення Макарівського району від німецько-фашистських загарбників. За даними місцевих краєзнавців, на полях війни загинув 61 мешканець Красногірки.

Грудень 1943 — Першою після окупації в Макарівському районі почала працювати Красногірська п'ятирічна школа.

Зима 1943–1944 — Відбудовано колгоспні приміщення, придбано 10 пар поранених коней, полагоджено реманент.

Лютий 1944 — Красногірську п'ятирічку перетворено на семирічку. В ній тоді навчалися діти сіл Красногірки, Андріївки, Плахтянки. Восени 1944 року в школі було дев'ять вчителів і навчалося 140 учнів.

Зараз в селі є 90 будинків, мешкають 117 чоловік.

П. Багачук, Є. Букет

Леонівка

Заснована на початку XIX століття Леоном Харлінським. Деякий час входила до Бишівського, потім — до Фастівського казенного помістя. В 1843 році продана Івану Бржезському з 972 десятинами землі і населенням 230 чоловік.

Згадки про село пов'язані з Бишевом, Лишнею, Яблунівкою та селами Фастівського району.

В роки війни була закатована німцями жителька села Фрося Дрозд. Загалом від рук окупантів загинуло понад 30 леонівців.

Зараз Леонівка — село Яблунівської сільської ради, в ньому 42 господарства, мешкає 107 осіб.

В. Обухівський

Липівка

Село розташоване біля річки, яка в давнину була дуже болотистою. Вона носила назву Почепин. В XIX ст. тут був збудований млин. Річка Почепин впадала в річку Здвиж.

Липівка — старовинне село. Біля нього знайдено 7 курганів, які свідчать про жорстокі бої, які тут відбувалися. Археологи виявили й кам'яні шліфовані молотки, крем'яні ножі, пилки та стріли.

Липівка, як і всі інші макарівські села, пережила монголо-татарське іго, прихід литовців, польське панування.

Проте про початок існування Липівки ми можемо писати більш конкретно з 1732 року. В цей період відомо, що Липівка ще не належала до Макарівського помістя, а була підвладна уніатам. З цього ж року можна вважати й вихід Липівки від уніатства, оскільки зустрічається прізвище Антонія Щавінського, який розпочав володіти Липівкою, а в 1746 році при сільській церкві разом з дружиною і похований. В 1746 році Липівка "владою дворянською" силоміць забрана остаточно від духовенства. Це пояснюється тим, що Щавінський володів лише частиною Липівки, а інша належала духовенству. Духовенство, якому земля належала з найдавніших часів, збунтувалось.

Церкву підтримали і селяни, оскільки не здійснювалися ніякі обряди: весілля, похорони, хрестини тощо. А без слова Божого не мали право поховати людину, поки церква не здійснить службу. Бунт вдався, і землі були повернені: дворянство злякалося наслідків.

Але, як відомо з актів, ненадовго. Скоро Липівка приписується до Макарівського помістя і нею володіють Расцішевські: спочатку Каетан, потім його брат Казимир. Від нього село дісталося сину Валентину, а по смерті того в 1850 році — сину Евересту.

Казимир на той час був відомий тим, що при імператорі Олександрі був Київським губернським предводителем дворянства. І зумів заслужити увагу царя.

В Липівці на той час славився і якийсь особливий архів сім'ї Расцішевських. Про це писав Руліковський у своїй книзі "Опис Васильківського повіту...". Архів вміщував у себе "добавки до пам'ятників Свінцицького, дуже цікаву кореспонденцію латинських єпископів Залуського і Волловича і останнього Київського воєводи з поляк Стемпковського". Л. Похилевич зазначав, що росіянам доступ до архівів був заборонений, оскільки "сміли не визнавати переваг польської цивілізації". Так це чи ні, але нам було б цікаво почитати ті записки.

В 1825 році в Липівці було відкрито церковно-приходську школу. Православна церква в Липівці була Покровською, мала 40 десятин землі, побудована старанням володаря Липівки Ігнатія Трипольського, який похований з дружиною в самій церкві. До приходу належали села Лозовик, Королівка, Озерщина. Під час Радянської влади церкву було зруйновано.

В середині XIX століття в Липівці проживало 1076 людей, в тому числі католиків — 34, євреїв — 28, ревізських селян — 312.

Після смерті Евереста Липівка почала належати Людвиці Едмундівні Расцішевській (Страшинській).

З 1871 року землю в неї придбали Федір Омельчук (60 десятин), Дмитро Лещенко (44), Федір Силонько (26) та інші.

В 1882 році Людвиця Едмундівна Расцішевська продала лісисту землю та хутір Язвинку (1481 дес.) полковнику Володимиру Онопрієнку.

В січні 1918 року в Липівці було встановлено Радвладу, яка остаточно закріпилася з 1920 року.

В 1920 році було створено комнезам і земельний відділ. В 1920 році було створено продовольчий комітет.

В травні 1925 року організовано "Загальнолипівську землегромаду", в яку входило у 1928 році 59 родин.

В 1929 році було утворено 5 сільськогосподарських артілей, які в 1930 році об'єдналися в одне господарство. Але багато селян не мало бажання вступати в колгосп. За опір було заарештовано як ворогів народу одноосібників О.І. Новицького, Ф.Л. Ольховця, службовця Л.І. Шевченка, бухгалтера Я.Я. Василенка та інших.

У 1937—1938 рр. в Липівці пройшла хвиля нових репресій. Були заарештовані та розстріляні П.І. Герасименко, К.Ф. Юхименко, І.Г. Юхименко, засуджені на різні строки ув'язнення П.П. Кузьменко, О.І. Новицький, Ф.Л. Ольховець, Г.Ф. Омельчук, З.С. Ромашко, Л.І. Шевченко.

Не зважаючи на сталінські репресії, липівці одностайно піднялися на боротьбу з ворогом в 1941 році. 350 жителів брали участь у боротьбі проти німецьких загарбників. За роки Німецької окупації з села було вивезено на рабську працю до Німеччини 125 юнаків та дівчат.

275 громадян села нагороджені орденами і медалями. 161 громадянин з Липівки поліг смертю хоробрих. В пам'ять про їх безсмертний подвиг в Липівці встановлено пам'ятник воїнам Радянської армії та встановлені меморіальні дошки з їх іменами.

Голод 1947 року був тяжким випробуванням для липівчан. Вони рятувалися, як могли. Так, доведена до відчаю Г.Ф. Карпенко пішла за колосками на колгоспний лан і "нарізала на лану артілі ім. Ворошилова 8 кг колосків". Про це писала районна газета "Стахановець". Виїздна сесія нарсуду розглянула справу на місці і засудила громадянку Г.Ф. Карпенко у відповідності з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 вересня 1947 року до ув'язнення в виправно-трудовому таборі на 8 років. Залишилися хворі батьки та малі діти.

У 1955 році на базі артілі ім. Ворошилова створено колгосп з одноіменною назвою, а в 1963 році колгосп ім. Ворошилова перейменовано в колгосп "Прогрес". Він мав земельний фонд 2300 га землі, в тому числі орної — 2004 га. Спеціалізувався на відгодівлі свиней та великої рогатої худоби. За рік колгоспники відгодували 1300 голів свиней та 800 голів великої рогатої худоби. Колгосп славився найбільшими в районі врожаями льону-довгунця. Голову колгоспу М.С. Тарасюка було удостоєно ордена Леніна.

В 1962 році в селі збудовано нову школу на 240 місць, в якій нині навчається 172 учні. В 1968 році відкрито клуб на 380 місць, побудовано ФАП, дитячі ясла, є бібліотека.

У 1986 році для переселенців із зони ЧАЕС будівельники з ялтинської фірми "Курорт-Буд" за три місяці побудували 93 будинки, куди було переселено 270 чоловік.

В 1989 році було побудовано новий фельдшерсько-акушерський пункт. А взагалі за останні роки в Липівці були побудовані дитячий садок, їдальня, будинок побуту, два магазини, лазня, заасфальтовано всі дороги. Село газифіковане і оснащене водопроводом.

В 1994 році колгосп "Прогрес" помянів форму власності на КПСП, а в 2002 році створено сільськогосподарський кооператив "Липівський".

Н. Ащенко

Лисиця

Село Борівської сільської ради. В роки війни загинуло 9 мешканців села, але поблизу нього велись запеклі бої. В листопаді 2002 р. 72 солдат були перепоховані у братській могилі. В 2002 р. в селі відкрито птахофабрику ТОВ "Слов'яни" на 100 тисяч голів птиці.

Нині в селі 22 двори, мешкає 17 осіб.

Є. Букет

Лишня

До складу входить с. Осикове. Через село протікає р. Куделя. Відомостей про походження назви не збереглось. Населений пункт виник приблизно в XVI—XVII ст. Пізніше належав магнатам Харлінським.

За даними архівів 1746—1750 рр. нею володів Бишівський Домініканський монастир. В період гайдамаччини тут діяв селянсько-козацький загін Сави Плеханенка.

1798 року прихожани збудували церкву, гроші на будівництво якої в сумі 500 крб пожертвував дворянин Радзієвський. Постійного господаря в Лишні не було, тому вона неодноразово продавалась її власниками.

1843 р. Леон Харлінський продав маєток Івану Михаловському. Кількість жителів — 632.

1854 року Лишня разом із Шпитьками куплена Михайлом Добринським. З'являються й перші підприємства: винокурня, фабрика по виробництву лікеру. Деякий час до цього помістя належала й Леонівка.

Вона заснована на початку XIX ст., входила в склад Фастівського казенного помістя. 1843 року продана Івану Бржезському, з 972 десятинами землі і з населенням 230 чоловік.

Комнезам утворився в липні 1920 р. 10 родин об'єдналися у с/г артіль "Праця", яку очолив С.А. Комашенко. На 1923 рік проживало 1313 чоловік. Під час війни 22 жителі села активно діяли в складі партизанських загонів, зокрема, Володимир Михайлович Соколюк, Валентин Іванович Радзієвський, Іван Михайлович Новохатній, Микола Вікторович Сидоренко, Михайло Аністратович Кудласкевич. Матері-героїні Уляна Устимівна Кашуба, Марія Мартинівна Мостицька.

Загально-освітня школа побудована в 1940 р. Навчається 148 дітей. В 1961 р. відкрився клуб в с. Осикове на 200 місць, 1964 — ФАП (с. Лишня). Будинок культури збудовано в 1967 р., місць 300.

Із 1950 по 1961 рр. в с. Лишня та Осикове були колгоспи: ім. Кірова, ім. Будьоного, ім. Ватутіна, та "Червоний прапор".

З 1992 року утворюється два колгоспи ім. XXI с'їзду КПРС с. Лишня і колгосп "Осиківський".

В 1997 р. створюється КСП "Нива".

В 1996 р. у перебудованому приміщенні відкрито церкву Преподобної Параскеви Сербської.

На території сільської ради в с. Лишня в центрі села та на сільському кладовищі побудовані в 1965 р. два пам'ятники загиблим воїнам-односельчанам, в с. Осиково, в центрі села — пам'ятник загиблих воїнів.

В. Обухівський

Лозовик

До Липівки пізніше почав належати хутір Лозово (Лозовик). Коли він заснований — невідомо, але до 1843 року був на утриманні ксьондзів. До цього ж року тут проживало у 8 хатах 98 чоловік.

Уже до кінця XIX ст. кількість жителів зросла до 118 і були навіть такі селяни, які на 59 карбованців викупили собі землю.

24 чоловіки загинули в період ВВВ. Зараз в селі мешкає 89 осіб, є 60 будинків.

Н. Ащенко

Лубське

Хутір Лупське розташований вздовж річки Лупи. В період Русі на її лівому березені розташоване було селище. В його південній частині, на високому пагорбі неподалік р. Ірпеня знаходилось давньоруське городище, прямокутної форми з валом і ровом. Знаходять залишки кераміки середньовічної епохи. На підвищенні досьогодні зберігся курган. У 50-ті роки колгосп ім. Молотова.

В 1983 році Залишки Змійового валу розкопувала експедиція Інституту археології Національної Академії Наук України. На 1923 р. проживало 71 чоловік.

В. Обухівський

Людвинівка

Центр сільської ради (з 1986 року), до того — село в складі Фасівської сільської ради.

1815 — Людвіг Шимановський, який був жонатий на одній з Харлінських, увіковічив своє ім'я, назвавши південну частину Фасової Людвинівкою.

Весна 1901 — За півтори версти від Людвинівки на правому березі річки Руди при розкопках знайдено кремінний ніж-пилку довжиною 17 см і шириною 3–5 см.

Село Людвинівка відоме своїми революційними подіями. Його жителі Терентій Архипович Вовченко, Яків Сидорович Шевчук, Петро Гаврилович Кухельний напередодні і під час революції 1905–1907 років поширювали листівки, закликали до повалення царя, за що й були заарештовані. Мали місце виступи селян проти поміщика.

Під час Громадянської війни жителі Людвинівки відзначились у боротьбі з бандитизмом.

1920 — За добре виконання продрозверстки Людвинівка була занесена на районну Червону дошку.

1932–1933 — У Фасовій та Людвинівці під час голодомору померло біля 100 людей.

На фронтах Великої Вітчизняної війни полягли смертю хоробрих 17 мешканців села.

1944 — Створено колгосп імені Маленкова.

1951 — Колгосп імені Маленкова приєднано до фасівського колгоспу імені Тараса Шевченка.

1957 — Відкрито ФАП. Утворено колгосп імені 40-річчя Жовтня. Збудовано Будинок культури на 70 місць.

1973 — Колгосп знову приєднався до фасівського господарства імені Горького.

1986 — До Людвинівки евакуйовано потерпілих від Чорнобильської катастрофи. В стислі строки збудовано поселення Тернопільське, дитячий садок, магазин для переселенців, другий ФАП та лазню, яка в даний час не працює. Утворено Людвинівську сільську раду.

1992 — У Людвинівці створено ПСП "Людвинівське".

В селі два пам'ятники: героям війни та загиблим на фронтах односельчанам.

Є. Букет, В. Обухівський

Тернопільське

1986 — Збудоване жителями Тернопільської області для евакуйованих з 30-кілометрової зони навколо міста Чорнобиля сіл Чапаєвка та Городчани. Мешканці прийняли 150 нових будинків.

1986 — В Тернопільському встановлено пам'ятники героям Великої Вітчизняної та загиблим на війні односельчанам.

Зараз в Тернопільському мешкає 324 особи.

Є. Букет

Макарівська (Забуянська) Буда

Перші жителі на місці сучасної Макарівської Буди з'явилися в 40—60 роках XIX ст. В 1885 році тут уже було 19 хат. Жителі займалися викуруванням деревного вугілля та виробництвом поташу, вивозкою лісоматеріалу для сплаву по річці Тетерів. Назва села походить від слова "буда" — місце в лісі, де виробляються деревне вугілля, поташ, сода.

Радвладу було встановлено ще в 1917 році, але проіснувала вона недовго. В 1920 році було організовано комнезам. Потім була спроба організувати селян в колгосп. За опір радянській владі було заарештовано в 1930 році одноосібників Ф.А. Мілевського, хатню господарку Л.Ф. Мілевську.

В 1937 році були розстріляні А.А. Мілевська та колгоспник Ф.Г. Свинцицький. Всі вони були поляками.

В перші дні війни в районі села майже місяць тривали запеклі бої. 150 жителів брали участь у війні, всі нагороджені орденами та медалями. В 1941—1943 рр. в селі діяла підпільна організація на чолі з Іваном Андрійовичем Хитириченком.

В 1943 році в село прийшли партизани з'єднання С.А. Ковпака. Жителі села надавали їм різноманітну допомогу.

З визволенням села від фашистської окупації почалося його відродження. В ньому почав знову діяти колгосп ім. Чапаєва з земельним фондом 1,2 тис га, в т. ч. 519 га ріллі, 61 га сіножатей. Напрям господарства — м'ясо-молочний і картопляно-льонарський. Розвивалися допоміжні галузі — садівництво, городництво, бджільництво. В колгоспі був млин, пилорама, 2 кузні. Була початкова школа, клуб, бібліотека.

В 1968 році було побудовано ФАП. Нині в селі 95 будинків, мешкає 74 чоловіки.

22 вересня 1928 року народився місцевий письменник, поет Флоріан Цезарович Мілевський

Н. Ащенко

Маковище

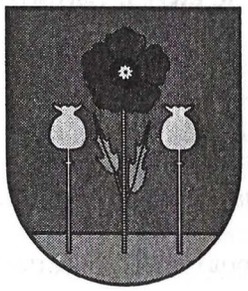

Невеличкий хутір, який виник у XVII столітті. Належав одному з макарівських міщан, який розпочав тут сіяти мак на низинних городах.

У 1836 році Маковище купив у Карла Расцішевського майор Раменський, а в 1857 році у його нащадків — Розеслав Рильський — дід українського поета Максима Рильського.

Розеслав Рильський був людиною прогресивних поглядів, мав зв'язки з передовими людьми, які проживали у навколишніх селах. Зокрема, з О.П. Трубецьким. Став його зятем, оженившись на дочці — Дарині Олександрівні.

Його син Тадей — український культурний діяч та етнограф. Підтримував тісні зв'язки з І.Я. Франком, М.В. Лисенком, В.Г. Короленком. У 1860 році відмовився від дворянських привілеїв. У своєму будинку відкрив школу.

У 1876 році Тадей Розеславович Рильський продав Маковище Олексію Лук'яновичу Сусаліну. В цей час в Маковищі нараховувалося 254 жителі, серед них були і німецькі колоністи. Селяни активно викуповували землю. Пізніше Маковище почало належати Михайлу Сусаліну. Винокурнею, яка була в цей час в селі, продовжував володіти поміщик і купець Таранов.

У 1886 році Дмитрій Олександрович Каменський вирішив побудувати винокуренний завод.

У січні 1918 року в Маковищі встановлюється Радянська влада. Вона, як і всюди, встановлюється дуже важко. Тут часто відбуваються бої між різними силами. Зокрема, у 1919 році біля Маковища відбувся бій між червоногвардійцями та денікінськими військами.

В 1920 році в селі створено комнезам та трудову сільськогосподарську артіль.

Негативно селяни зустріли колективізацію. Але, незважаючи на їхній опір, їх почали насильно заганяти до колгоспу. Як і всюди, в 1932—1933 рр. Маковище голодувало. В селі здійснювалися подвірні обшуки з конфіскацією, крім хліба, будь-яких запасів їжі — сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової суші тощо, заготовлених селянами до нового врожаю. Конфіскація подавалася як кара за "куркульський саботаж" хлібозаготівель. Фактично ж це була дія, свідомо спрямована на повільне фізичне винищення селянських сімей.

Після голоду накотилася хвиля репресій. Суспільство все глибше опускалося у прірву страху, відчаю, моральної деградації. Заарештованих піддавали тортурам.

У 1937—1938 рр. були засуджені і розстріляні як вороги народу чехи, що проживали в Маковищі: колгоспник Ф.В. Пратель та І.І. Коноваленко, а в 1941 році Я.М. Веселий.

Активну участь взяли маковищани у Великій Вітчизняній війні. 9 липня 1941 року Маковище було захоплене фашистами, які встановили режим терору і насильства. Окупанти грабували населення, забирали худобу, птицю, хліб та інші продукти. Населення піднялося на боротьбу. 112 жителів загинуло. В 1959 році побудовано пам'ятник загиблим воїнам.

З 1961 по 1981 рік радгосп є відділком дослідного господарства "Копилово". З 1981 року по жовтень 2000 року утворено радгосп "Київський". Пізніше очолював радгосп Іван Павлович Кожухівський. Радгосп "Київський" став підсобним господарством Міністерства будівництва підприємств нафтової і газової промисловості. У спадщину "Київському"(назва від шефів з Києва), дісталося невеличке багатство: два старенькі телятники, кузня, старий сільський клуб. Було 1353 га сільськогосподарських угідь, в тому числі 968 га орної землі.

В 1986 році маковищанці прийняли у себе переселенців із зони ЧАЕС. Було побудовано 70 будинків Новобугською МПМК-1 тресту "Агропромбуд-2" та 31 будинок — управлінням капітального будівництва облдержадміністрації.

Частину будинків передали спеціалістам — вчителям, лікарям, інженерам, працівникам культури та іншим.

Село поступово розбудовувалось. Шефи не скупилдись на допомогу. На 1990 рік щодня до директора радгоспу "Київський" І.П. Кожухівського зверталися по 3–5 чол. з проханням влаштуватися на роботу. І більшість поверталася ні з чим: на цей рік у господарстві не існувало кадрової проблеми. Із неперспективного села воно перетворилося на сучасний благоустроєний населений пункт. В 1992 році було введено в дію нову школу, в якій нині навчається 161 учень і яку очолює директор Купріян Юрій Миколайович. В селі з'явився прекрасний дитсадок, почала залишатися молодь. На 90-і роки в селі проживало близькько 900 чоловік. В селі були повністю газифіковані житлові та господарські будинки. В село переїжджали навіть люди з інших республік — з Туркменії, Росії, Білорусі.

Дуже красива вулиця набережна, де побудовані індивідуальні котеджі людей. Біля села багато ставків, за що деякі жителі називають цю місцевість "маленькою Швейцарією". Десять гектарів ставків було за допомогою радгоспу очищено.

В селі з'явився ФАП з стоматологічним відділенням, пошта, картопле- і сіносховище, зерносклад, зведено гараж, теплиці. Прокладено дорогу від Макковища до Копилова. З'явилися павільйони на автобусних зупинках.

Що стосується виробництва, то тут розширяли посіви однолітніх й багаторічних трав, ввели кращі сорти ярих культур, овочів. І хоч ґрунти піщані, але й на них трудівники отримували високі врожаї. Зокрема в 1990 році було зібрано 160 центнерів картоплі з гектара, 380 центнерів кукурудзи на силос, 646 центнерів буряків з гектара. Теплиця мала гарний урожай огірків. Завжди забезпечував себе радгосп і кормами і навіть продавав їх іншим господарствам. Радгосп завдячував цьому і своїм керівникам. В.П. Корчемного змінив на цій посаді І.П. Кожухівський. А після того, як його обрали головою районної Ради народних депутатів, директором став І.П. Кравчук.

Радгосп "Київський" був повністю оснащений технікою Нараховувалось 30 чоловік механізаторів. Найбільш відмічали таких механізаторів, які вносили вагомий вклад у розвиток господарства: Анатолія Миколайовича Барського, А.І. Морожевського, Володимира Івановича та Анатолія Миколайовича Живаг, водіїв Миколу Васильовича Златківського, Василя Михайловича Кудрінського. Багатий вклад вносив досвідчений агроном Михайло Миронович Сімкін.

Дуже багато передовиків було серед тваринників. Це Віра Миколаївна Баєка, Віра Петрівна Чмир, Надія Самійлівна Жуковська, Галина Іванівна письмак, Ніна Сергіївна Шевченко, Лідія Павлівна Живага.

Піком виробництва стали 1986 — 1990 роки. В 1990 році виготовили 170 тонн м'яса, 1281 тонну зерна, 1989 році — 1158 тонн молока. Саме тоді "Київський посідав" перше місце серед господарств району по продуктивності дійного стада

В селі планувалося побудувати будинок культури на 400 місць, ряд соціально-культурних об'ктів — сауну, перукарню, магазини, фонтан, розчистити парк та облаштувати пляж. На жаль, всього цього не вдалося зробити.

В 90-і роки в селі з'являються перші кооперативи. Серед них "Восход", який випускав товари народного вжитку: від фартухів до теплих кожушків.

Почав діяти ковбасний цех, який був підпорядкований головному управлінню "Нафтогазбуд". За день тут виробляли до тонни ковбаси, яку реалізовували в усіх містах України. У ковбасному цеху працювало 20 працівників, які всі мали кваліфікацію

В теплиці вирощували огірки, помідори, квіти, які відправляли для населення району.

В 2000 р. радгосп "Київський" було реорганізовано в ПП "Київське", а з 2002 року по даний час — ТОВ агрофірма "Київська".

В 2002 році почала працювати прекрасна Свято-Михайлівська церква Київського патріархату.

Н. Ащенко

ЙОГО ШЛЯХ БУВ СПРАВДІ ГАРНИМ

У 2005 році Україна буде відзначати 110 років від дня народження українського поета і вченого Максима Тадейовича Рильського (1895–1964 рр.). З'являються невідомі штрихи біографії, поглиблено вивчається його родовід. Макарівський район теж пов'язаний з діяльністю Рильських. Зокрема, в Маковищі проживав його дід — Розеслав Рильський та батько — Тадей, ім'я якого в історії української культури викарбуване поряд з іменами Володимира Антоновича, Павла Чубинського, Бориса Познанського, Костя Михальчука і який відомий як із когорти другої хвилі (після кироломефодіївців) будителів національної свідомості українського народу, палких борців за права пригнобленого люду.

Перу Тадея Рильського належать такі праці, як "К изучению украинского народного мировоззрения" (1888, 1890, 1903), економічна "Студія над основами розкладу багатства" (1892–1893), популярні книги для народу "Сільські пригоди" тощо.

У пам'яті української громадськості він залишився, за словами Івана Франка, " як високоідеальний чоловік і чесний характер". Як "один із немногих...", що цілим своїм життям доказали серйозність своєї любові до рідної України і її народу". Про це Франко писав у своїй праці "Пам'яті Тадея Рильського" в 1902 році, коли той помер.

Взагалі, навколо імені Т. Рильського виникали найрізноманітніші оповіді і чутки, пов'язані з визволенням селян у 1861 році з кріпацтва, коли Тадею було двадцять років. Одна з таких легенд про те, що цар, перебуваючи в Києві, спитав студентів, як поводяться пани з кріпаками, на що юнак відповів: "Дуже погано". За те цар нагородив його медаллю. Цей факт згадується в документах архівів.

Сторінку з біографії Тадея Рильського розкриває маловідомий архівний документ відповіді братів, студентів історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира, Тадея та Йозефа Рильських, слідчій комісії, утвореній Київським військовим Волинським генерал-губернатором

князем Васильчиковим 18 січня 1861 року на звинувачення в пропаганді національно-визвольних ідей серед кріпаків свого батька, Розеслава Рильського, поміщика з села Маковища.

Звинувачення проти братів Рильських було висунуте ще у вересні 1860 року. Безпосереднім поштовхом до цього став випадок біля римо-католицького костьолу в Макарові (біля приміщення старої школи). На храмовому святі 20 липня 1860 року Тадей Рильський вийшов із костьолу і звернувся до селян-кучерів, лакеїв, які чекали на своїх панів зі словами: "Не журіться, люди, буде вам вольниця!".

Його слова були підхоплені людськими вустами — і відразу стали відомими цілому повіту, набираючи в оповідях найрізноманітніших барв. Про це, звичайно, дізналася й поліція. Вона почала робити зізнання серед свідків, і за сім'єю Рильських було встановлено таємний нагляд.

До справи регулярно додаються свідчення із Макарова, Маковища, Гаврончини, рапорти місцевих чиновників, які свідчать про яскраво виявлені україно-фільські тенденції братів Рильських. Вони по-людяному поводяться з селянами, працюють у полі, ходять у народному одязі, співають українських пісень. Донесено, що Тадей із своїми товаришами подарував макарівському лірникові Данилу Сарасу воли, селянам Федору Підлісному та Данилу Сарасу — свити. Про це писав В.Ф. Горленко в праці "Сторінка біографії Тадея Рильського" (1985 р.). Особливо наголошується в рапортах на приязні селян до Тадея Рильського. За допомогою агента з Макарова Мельниченка поліція викрала сторінки з рукопису Т. Рильського про історію України та книги з бібліотеки його батька. За цим почалися обшуки. 11 січня 1861 року на київській квартирі, де мешкали брати Рильські та студент Іван Загурський, а 12 січня у Маковищах. Після чого справу передано слідчій комісії при генерал-губернаторові, яка вимагає вже "арестования с рассаждением порознь" усієї сім'ї. Братам загрожувало заслання в Казань.

Ось що писалося в справі: "О предосудительных отношениях студентов Киевского университета с крестьянами": "Фадей Рыльский сумел сблизиться с крестьянами села Маковищ, приобрести их доверие, войти с ними в короткие братские отношения и, пользуясь сим, внушал им посредством чтения устных рассказов и песен ненависть к высшему сословию, которое, по увереним его, всегда мешало равенству, свободе и благосостоянию народному. К числу чтений его простому народу принадлежит составленная им на малорусском наречии история Украины".

Як бачимо, Тадей Рильський намагався написати свою історію України. Поліцейські агенти далі в записці пишуть, що для цього Рильський скористався різними книгами: " Описанием Украины" Боплана, творами Маркевича, Костомарова... Оскільки Рильські були польського походження, то поліцію дуже дивувало те, що в своїй історії України Тадей писав, що польська "шляхта розкошувала, неначе в раю, простий люд мучився, неначе в пеклі. Забувала вельможна шляхта, що всякий чоловік родиться однаково..." А дворові кріпаки Рильських згадують, що він їм читав "Наймичку" Т.Г. Шевченка.

Що ж було забрано при обшуку в Маковищах у Рильських? Це документи підтверджують чітко: книги на польській і французькій мовах, історичні документи XVIII століття, стаття "Права русского народа". Документи, які відносилися до Барської конфедерації. Речі діда Тадея — Федора Рильського, книга, яка розповідала про становище жінок в Польщі з найдавніших часів до XVIII століття.

Для того, щоб у доносах всіляко очорнити студентів-хлопоманів (тобто тих, хто гарно ставився до українського народу), їм приписувалися різні гріхи.Це чинилося для того, аби хоч трохи затьмарити той світлий образ, що поставав із свідчень селян. Так, зокрема. в одному із доносів земського справника Г. Подгурського від 9 січня 1861 року зводився наклеп на Тадея, що він із своїми товаришами — студентами брав участь у пиятиці в макарівському шинку, де побив посуд, дзеркало, співав хамських пісень, а потім пиячив з селянами. Ці дані згодом не підтвердилися.

Від суворої кари Рильських врятував маніфест про скасування кріпацтва. Проте родина ще довго страждала у зв'язку з цією справою. Особливо трагічною була доля виключеного з університету Юзефа Рильського та його передчасна смерть, викликана, зокрема, подіями 1861 року. Переслідування Тадея Рильського тривало все життя.

У справі Тадея та Юзефа знаходяться багато свідчень про діяльність їх товаришів по університету — у майбутньому учасників польського повстання 1863 року, українського національно-визвольного та просвітницького руху, визначних діячів науки і культури — Володимира Антоновича, Леонарда Совинського, Тадея і Леона Сирочинських та інших. До речі, Володимир Антонович мав величезний вплив на синів Розеслава Рильського, тому що в 50-х роках XIX ст. був у Маковищах домашнім вчителем у Родині Рильських.

А Тадей Рильський дійсно любив свій народ. У ґрунтовному дослідженні "До вивчення українського світогляду" він із симпатією писав про його працелюбність і творчі здібності. Про потяг до більш широкого розумового життя. Пізніше Тадей Розеславович заснував школу для селянських дітей і майже двадцять років був її куратором і викладачем. Уроки завжди закінчувалися українською піснею.

Взагалі, був закоханий у народні пісні, і цю любов передав усім трьом синам — Іванові, Богдану і найменшому Максиму. Адже це у його записах в обробці Миколи Лисенка опубліковано такі перлини, як "За Сибіром сонце сходить", "Ой, ти, зіронько, та вечірняя", "Ой, хмариться — дощ буде". В архівах композитора зберігся зошит, в якому рукою Тадея Рильського записано 31 пісню.

Оженився Тадей, сам дворянин, з Меланією Федорівною Чуприною, простою селянкою, що теж потім трактувалося як неблагонадійність.

Тадея Розеславовича не стало в жовтні 1902 року, коли йому йшов лише 62-й рік. Усім своїм життям він доводив своє кредо: інтелігенції з'єднатись духовно з усією народною масою.

Ідеали Рильського були успадковані його сином — Максимом, видатним українським поетом. "Гордість наповнює серце при думці, що я син того Тадея",— писав він в одному з листів, оцінюючи життєвий шлях, пройдений батьком.

Н. Ащенко

Малий Карашин

Виникнення його і історія тісно пов'язані з Великим Карашином.

Під час колективізації в Малому Карашині було створено колгосп "12 років Жовтня". Згодом почала діяти початкова школа, директором якої був Іван Архипович Шулькевич. Сталінські репресії 1937–1938 рр. забрали життя А.С. Бичка та С.О. Романівського. Колгоспник М.П. Кадикало отримав 10 років тюремного ув'язнення, з якого не повернувся.

Війна забрала життя 23 мешканців села. А потім почалася повоєнна відбудова. Малокарашинський колгосп "12 років Жовтня": Галина Ворожбит, ланкова, за 10 днів викосила 5 га при нормі 3,3 га., Ганна Бабич викошує по 65 соток при нормі 40. Уляна Шевчук зв'язує за день по 4,5 копи. Нині в селі 199 будинків, мешкає 427 осіб.

Є. Букет, Г. Шулькевич

Мар'янівка

Центр сільської ради, розташована за 12 кілометрів на південь від автомагістралі Київ — Чоп (Е-40), віддаль до найближчої залізничної станції Фастів — 28 км.

1864 — 216 десятин землі купила купчиха Мар'яна Мегедь, родом із Мотовилівки. Вона переїхала на цю землю, заснувавши хутір Мегеді (в деяких джерелах — Мервін хутір), який пізніше був перейменований на її честь у Мар'янівку. На хуторі оселяються деякі мешканці Грузької.

1870 — 10 німців-колоністів купили 160 десятин землі неподалік від Мар'янівки. Німецька колонія була названа Паулинівкою. Пізніше, німцям за плату по контракту було надано ще 63 десятини землі.

1887 — Мар'янівка належала чотирьом родичам — міщанам Мегедям, які тримали пасіку — 300 дуплянок бджіл. На хуторі проживало 46 чоловік.

90-ті роки XIX століття — Між Грузькою й Мар'янівкою виникає хутір лісового сторожа Василівщина (Василівка). У 1900 році в його єдиній хаті мешкало 5 чоловік. Після Столипінської реформи він швидко збільшується за рахунок жителів села Грузької.

На 1900 рік на хуторі Мар'янівка було дев'ять дворів, проживало 64 мешканці. 218 десятин землі належало міщанам Мегедям. На хуторі була одна каплиця та один вітряний млин, що належав міщанину Микиті Прокоповичу Мегедю.

На хуторі Паулинівка було 11 дворів, мешкало 47 чоловік. 57 десятин було у власності чотирьох селянських господарств, 112 — належало міщанам з числа іноземних поселенців.

1920 — В Мар'янівці організовано комнезам на чолі з Е.К. Прибитком.

1924 — Хутори Мар'янівка (26 дворів, 165 мешканців), Василівка (60 дворів, 312 мешканців) та німецька колонія Паулинівка (23 двори, 171 мешканець) утворили Мар'янівську сільську раду.

1932 — Створено колгосп імені Мічуріна. За спротив колективізації були заарештовані Т.Й. Лютер, Ф.В. Яблоник, Е.Ф. Вінклер, Ф.А. Лейман та інші.

1935 — Хутори Мар'янівка, Василівка і Паулинівка об'єднані в одне село.

1937–1938 — Як вороги народу були заарештовані дев'ять німців та три українці. І.Л. Розе, І.В. Шатг, Е.А. Лерх — були розстріляні, інші — засуджені на різні терміни тюремного покарання.

Під час Великої Вітчизняної війни у боротьбі з фашистами брало участь 114 жителів Мар'янівки. Після війни відновлюється колгосп.

1956 — Встановлено пам'ятник загиблим в роки війни.

1968 — В селі працювали млин, майстерня, фельдшерсько-акушерський пункт, початкова школа, бібліотека, клуб.

1971 — Колгосп імені Мічуріна приєднано до колгоспу "Комунар" села Великий Карашин.

1986 — У 315 нових будинків переселено 780 мешканців сіл Старі Шепеличі та Бенівка Чорнобильського району. Будівництво вела Львівська область. До села евакуйований і колгосп імені Калініна. Тоді ж у новому будинку запрацював ФАП.

1988 — Відкрито дитячий садок на 50 та клуб на 210 місць.

1989 — Збудована нова школа (нині — ЗОШ I–III ступенів, навчається 132 учні).

1992 — На базі колгоспу створено КСП "Шепелицьке". В старому приміщенні школи відкрита церква. Нове приміщення церкви у даний час недобудоване.

2000 — КСП реорганізовано у СТОВ.

2002 — СТОВ "Шепелицьке" ліквідовано.

Є. Букет

МАР'ЯНІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА I–III СТУПЕНІВ

У 20-х роках минулого століття Олександр Григорович Мегедь закінчив учительські курси й організував лікнеп у Мар'янівці. Багато людей хотіло навчитися читати і писати. Були проведені збори села, для ухвалення рішення про будівництво школи. Гроші збирали з кожного двору для того, щоб закупити будматеріали. У 1925 році в Радомишльському районі Житомирської області був куплений великий будинок і перероблений у школу.

З 1925 року школа починає свою роботу. Відкрито 4 класи, побудовано спортивний майданчик на хуторі.

У 1936 році школа була перенесена в більш населене місце Мар'янівки. Приміщення школи складалося з 12 великих і однієї малої кімнат.

В військові роки в приміщенні школи розташовувалася санчастина. Частина приміщення була зруйнована ворожим снарядом, інша продовжувала діяти до 70-х років.

Згодом кількість дітей у школі зменшувалася. Як наслідок, школу закрили. Діти навчалися в сусідніх школах: Гружчанській і Карашинській.

У 1986 році, після трагедії в Чорнобилі, була відкрита початкова школа в одному з будинків для переселенців. 1 вересня 1989 року відкрилася чудова нова школа, що працює і сьогодні.

Нині в школі навчається 115 учнів. Працює 15 вчителів.

Є. Букет

Мар'янівка

Село Колонщинської с/р.

В часи війни з Мар'янівки загинуло 26 чоловік.

В 1951 році відкрито пам'ятник героям війни.

В 1958 році Мар'янівський колгосп "Здобуток Жовтня" приєднався до колгоспу "Ленінський шлях". Нині в селі 67 будинків, мешкає 95 осіб.

Н. Ащенко

Миколаївка

Входить до с/Ради с. Колонщина. Розташоване за 7 км від автомагістралі Київ — Львів і за 10 км від села. Відомостей про час заснування Миколаївки не встановлено. Але за продавніми переказами в 1240 р. тут відбувалися жорстокі бої руських з татаро-монголами. Тому в XI—XIII ст. тут були поселення.

Населений пункт знаходився в густому лісі, тому тут часто переховувалися гайдамаки під час Коліївщини в 1768 році.

В 1845 році миколаївці разом з жителями с. Колонщина брали участь у повстанні проти свого поміщика, домоглися пом'якшення панщини.

В січні 1918 року в Миколаївці встановлено радянську владу. У вересні 1919 р. відбувся жорстокий бій у лісі між Миколаївкою і Колонщиною червоноармійців з денікінцями.

В період війни з села загинуло 6 чоловік. Було організовано підпільну групу з ініціативи вчителя фізики В.В. Єлісєєва з Макарова. Групу очолив учитель Зіневич Анатолій Якович. Діяла вона аж до визволення села в листопаді 1943 р.

Є пам'ятник загиблим.

На 2003 р. в селі проживає всього 19 чоловік.

Н. Ащенко

Мостище

Центр сільської ради, розташован на правому березі річки Ірпінь, за один кілометр від Новосілок і в 30 км від районного центру.

Мостище належить до давніх слов'янських поселень. При археологічних розкопках на його території знайдено знаряддя праці людей кам'яного віку.

1651 — Село засноване монахами Києво-Братського монастиря. Тоді його звали Муховодами.

1664 — В мемуарах домініканця Розвідовського записано: "Заселив я містечко над Ірпенем... хат півста. Там же за дозволом отців Конвенту дозволено побудувати церкву (православну)". Деякі дослідники вважають саме цей рік початком існування Мостищ.

В цьому місці, за легендами, казенними селянами утримувалася довга гребля. Через річку шириною п'ять сажнів пізніше ходив пором, який належав Гостомельському поміщику. Незважаючи на зручність знаходження моста, на що вказує назва села, за послуги порому поміщик все одно брав мито.

Церкву в селі споруджено дерев'яну, Андрія Первозванного. В церковних записах сказано, що земля тут малородюча, піщана.

1686 — Мостище стає власністю поміщика і вже не належить монастирю.

У XVIII столітті село стає прикордонним. Були зведені укріплення, залишки яких зберігалися до кінця XIX століття. Нині їх майже не лишилося. Укріплення округлої форми були збудовані в урочищі Клепачі. У 15 дворах проживали 116 мешканців і 95 чоловік лісової охорони.

За спадщиною Мостище дісталося сину Гната Марцинковського — Альберту. В селі народився Антоні Марцинковський — відомий польський етнограф, письменник і критик XIX століття.

1857 — Альберт Марцинковський продає село генералу Володимиру Петровичу Ползикову.

1861 — Відкрито церковно-приходську школу.

1883 — Ползиков продав Мостище приват-доценту Київського університету Роману Івановичу Базинеру. Той залишив собі в помісті будинок, 290 десятин орної землі та 545 — лісової. Згодом, 400 десятин лісу перепродав Сергію Федорову, які той перепродав німцям-колоністам.

Кінець XIX століття — Купець Костянтин Костянтинович Гольдфарб побудував цегляний завод, де працювало 75 робітників.

1905–1907 — Повсталі селяни спалили поміщицький маєток.

В "Літописі революції", що виходив у 30-ті роки XX століття, вміщено лист мостищанського селянина: "Коли пролунала звістка, що скинули царя, винуватця війни — всі легко зітхнули. Село ожило. У кожного в очах світилася надія на краще, що врешті прийшло."

1918 — Відкрито початкову школу.

1919 — Утворено ревком, який очолив Федот Сергійович Литвиненко. Ревкомівці розділили між селянами поміщицьку землю і церковний сінокіс.

1921 — Створено комсомольську організацію.

1923 — В селі проживало 1080 чол.

Весна 1924 — Засновано комуну "Орач".

1925 — Створено ТОЗ "Колос".

1927 — ТОЗ перетворено в сільськогосподарську артіль.

1920 — Створено колгосп ім. Кірова.

Під час репресій заарештовано два чоловіки.

1942 — Колишній льотчик Іван Олександрович Осипенко, виходець з села, організував з жителів Мостищ та навколишніх сіл партизанський загін, який діяв на території Бишівського, Васильківського і Фастівського районів. Під час окупації фашисти розстріляли 5 активістів, 12 замордували в таборах для військовополонених. 30 чоловік молоді було вивезено на примусові роботи в Німеччину.

В селі — братські могили червоноармійців часів громадянської та Великої Вітчизняної воєн, встановлено пам'ятники. В центрі села — пам'ятник з іменами 93 загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни його мешканців.

Після війни в Мостищах діяв колгосп імені Кірова, який у 1969 році приєднався до радгоспу Новосілківського.

1950 — Відкрито початкову школу на 60 дітей.

1957 — Відкрито сільський клуб на 80 місць.

1964 — Відкрито ФАП і бібліотеку.

90-ті роки XX століття — Створено ДКП "Мостище", яке поступово реорганізовувалося в МП "Мостище", КСП "Мостище", ТОВ "Ера".

Друга половина 90-х років — до Мостища з Бишева переведено допоміжну школу-інтернат.

За останні 40 років збудовано 90 житлових будинків.

Уродженець села — Віталій Михайлович Кулаковський (1924–1990) — письменник, доктор історичних наук.

Є. Букет

Мотижин

Мотижин — одне з найстаріших сіл нашого району. Його історія сягає в глибоку давнину.

У західній частині села на незначному підвищенні, на краю заболоченої місцевості над ставом, де тепер парк, було розміщене давньоруське городище. Давньоруське городище мало округлу форму площею близько півгектара. В районі села бере початок річка Буча, що впадає в річку Ірпінь. У минулому р. Буча була повноводною і судноплавною, про що свідчать залишки річкового транспорту, викопані в річці старого русла. Зараз вона зовсім зміліла, а в деяких місцях пересохла, і лише влітку, під час дощів, або весною, коли тануть сніги, наповнюється водою.

В центрі села до наших днів збереглися залишки стародавнього валу, який і нині ще досягає трьох метрів, хоча вже суттєво зруйнований. За переказами замковище являло собою фортецю на західному кордоні Київської Русі. Вал у давнину омивався кругом водою, до нього підходили струги, а далі від них тягнувся на захід Змійовий вал.

Відомий історик академік Погодін стверджував, що Мотижин знаходиться на місці стародавнього міста Мутижир, що був оборонним пунктом на підступах до Києва. Це містечко згадується і в Іпатіївському літописному списку. Зокрема вказано, що в 1162 році київський князь Ізяслав Давидович Чернігівський прийшов з Києва під Білогородку через Мутижир. Відомо, що через стародавнє місто Білгород, біля Мотижина і далі на захід проходив стародавній шлях з Києва на Житомир і далі на Львів. Він називався Білгородським, а пізніше Старим шляхом.

В 1240 році на Русі встановилося важке, принизливе монголо-татарське іго, що висушувало саму душу народу. Під час штурмів міст, загарбань сіл жорстокі кочовики знищували тисячі людей, роблячи часом виняток для ремісників і міцних молодих людей, яких перетворювали на рабів. Батиєва навала принесла незліченні нещастя давньоруському народові, уповільнила його соціально-економічний, політичний та культурний розвиток, відкинувши Русь на кілька століть назад. Нічого, крім горя і нещасть, вторгнення відсталих у соціально-економічному й культурному плані кочовиків не принесло Русі та її народові.

Мотижинці так мужньо оборонялися нападникам, що ті, озвірілі, винищили все село.

Про це є згадка за 1541 рік "Селище Борисово з безлюдним городищем Мотижин, біля Житомирської дороги". Ці дані приводяться в "Географічному словнику королівства польського", виданому у Варшаві в 1885 році.Тобто, 300 років містечко Мотижин було безлюдним! Навіть важко собі уявити!

В XV столітті ці землі вже належали до угідь Ясинецьких і належали Васенцевичам-Макаревичам.

В 1822 році в Мотижині була збудована дерев'яна Георгіївська церква п'ятого класу, у володінні якої на 1864 рік було 43 десятини землі. Зараз невідомо, що являла собою сільська церква, мається на увазі не як релігійна течія, а як будівля. Відомо тільки, що біля неї був величезний майдан, просторий, нероз'їжджений, покритий чудовим моріжком. Свята чи потреба вирішити якісь загальні справи збирали сюди сільську громаду церковним дзвоном.

У XVIII ст. Мотижин належав до Макарівської маєтності, а в 1840 році разом із селянами був проданий поміщиці Сулимовій. За офіційними даними 1845 року населення містечка Мотижин по ревізії складалося з 717 душ чоловічої статі та 627 — жіночої. З них 662 чоловіки були кріпаками, 55 душ — вільні міщани. Поміщиця Сулимова мала в Мотижині 4337 десятин землі та в Плахтянці — 3668 десятин. Всього у володінні було 8005 десятин землі. Орної землі у селян було: під садибами і городами — 170 десятин 493 сажні, під ріллею — 1626 десятин, а поміщиця мала 37 десятин під садибою і 1139 десятин орної землі.

Від Юліани Сулимової село успадкувала генеральша Ловцова, а в 1859 році воно перейшло до її небоги Марії Миколаївни Кандибової, яка потім вийшла заміж за генерала Савицького.

В 1860 році в Мотижині відкрито церковно-парафіяльне училище, в якому навчалося 22 учні, з них лише 2 дівчини. А вже в 1867 році учнів було 45. В якому приміщенні проходили навчання — невідомо. Очевидно, в якійсь сірій хатині, оскільки на сільській сходці 1888 року вирішили: "Із старого тісного приміщення школу перевести у більш просторе приміщення". На потреби школи відпускалося 130 крб.

Хоча реформа 1861 року і звільнила селян від кріпаччини, але становище їх залишилося тяжким. Викупні платежі, малоземелля, політичне безправ'я — все це нестерпним тягарем лягло на селян. На цей рік в Мотижині проживало: православних — 1570, євреїв — 330. Але населення швидко збільшується. Уже в 1887 році тут проживає православних 2304, євреїв — 147, католиків — 3. Крім того, до мотижинської громади приписувалося: однодвірців — 8, міщан-християн — 22, євреїв — 70, які платили міського податку 174 рублі 24 коп.

В 1888 році тільки 215 жителів мало право голосу. На сільському сході, який відбувся 7 серпня 1888 року тільки 5 з них розписалися власноручно. За решту розписався сам писар. Це свідчить про те, що більшість навіть заможних селян були неписьменними. У 90-их роках XIX ст. в центрі села побудовано нове приміщення школи на три класні кімнати з квартирами для учителів. Відкрито двокласну школу, де навчалося 120 дітей Навчалися тут діти і з навколишніх сіл: Фасової, Людвинівки, Копилова.

На початку 1900 року в містечку Мотижин числилося 3940 десятин землі. З них належали поміщику Андрію Савицькому 1701 десятина, церкві — 49 десятин, селянам — 2190 десятин. При чому селян нараховувалося 3394 чоловіка обох статей. Таким чином, основними власниками землі були поміщик та священник. Заможні селяни побудували 9 вітряків, а в 1900 році Савицький побудував винокурний завод, на якому працювало 8 робітників. Пізніше він здав його в оренду Болеславу Шабловському.

Більшість селян жили в умовах безземелля, злиднів, темряви. Тому не дивно, що селяни неодноразово виступали проти поміщиків.

Революційні події в Росії і Україні 1900 року пробудили і мотижинське селянство до розгортання народного протесту проти поміщицького землеволодіння. Газета "Іскра" у №23 за 1902 рік у кореспонденції під назвою "По житомирському шоссе" писала про заворушення селян села Мотижин Київської губернії, які вчинили опір проведенню межування і побили робітників поміщика. 10 мотижинців були вислані губернатором за межі Київської губернії.Про ці події описується так: "Не верим мы вам,— говорили они.— Всем известно, что пан пану, а черт чорту брат. На совет идти законным путем и добиваться своего посредством суда они отвечали отказом, говоря, что не хотят судиться с помещиком, который больно счастлив в судах, и поясняли при этом, что "русский закон то же, что паутина: большая муха прорвется, а малая запутается".

Кроме бойкота помещика тайный сход крестьян, собирающихся ночью за местечком, постановил приговор, запрещающий кому-либо из односельчан ходить в церковь. Последнее постановление обьясняется тем, что шаман-поп, которого не раз набивали бабы и мужики за сребролюбие и донжуанство, явно

державший руку помещика, обьяснял крестьянам в церкви, что греховность их насилия и показал для вещей убедительности известную комбинацию из трех пальцев."

У 1903 році в Мотижині поширювалися листівки, які закликали селян до боротьби проти царя і поміщиків. У 1905 році в Київське повітове поліцейське управління надійшла телеграма такого змісту: "Мотижин. Самосуд. Вбито 2 урядники".

Навесні 1908 року група селян, озброївшись лопатами, вийшла на панську ниву, викопала стовпи, що відмежовували їх землі від панських. Селяни стали пасти свою худобу на панських угіддях. Для "становлення порядку" в село був викликаний військовий загін. Після розправи над селянами керівників виступу — Тимофія Радченка та Лукаша Баришпольця — заарештували і засудили. Царський уряд розумів, що тільки шляхом репресій він не зможе покінчити з рухом селян за землю. Він добивався роз'єднання селян, прагнув створити собі опору на селі в особі заможних господарств. Ці завдання повинна була розв'язати Столипівська аграрна реформа.

В Мотижині вона проводилася в 1912–1914 роках під наглядом поміщика Савицького і священника Ходзинського. Землеустрій проводився в інтересах заможних. Наділення землі здійснював землевпорядник, запрошений поміщиком. За кожний поділ він брав хабарі грішми і натурою. Кращі, найродючіші землі одержували поблизу села заможні господарства. Селянська біднота одержувала прирізки в багатьох місцях, причому, неродючі.

В результаті "земельного впорядкування" значна частина селян-бідняків розорилася і пішла в найми до поміщика. Столипівська аграрна реформа ще більше загострила земельне питання і посилила боротьбу селян проти поміщиків.

В 1912 році в Мотижині було 9 бакалійних лавок, лавка залізооскоб'яних виробів, мануфактурна та винна лавка. Значна частина торгових оборотів знаходилася в руках міщан.

Селяни продовжували боротися за свої права. У місцевій двокласній церковно-приходській школі вчилося 40 дітей. Газету виписував тільки священник. Про охорону здоров'я в селі не дбали ні поміщик, на держава. В селі не було жодного медичного працівника, крім приватної аптеки.

Відомо, що після громадянської війни в селі знову почала працювати початкова школа.

Перша світова війна ще гірше посилила зубожіння селян. В 1917 році вони почали знову революційну боротьбу.

В донесенні прокурора Київського окружного суду прокурору Київської судової палати від 3 жовтня 1917 року повідомлялось про захоплення селянами с. Мотижин садиби поміщика Савицького. Видворивши силою прикажчика економії, селяни зламали паркан і почали рубати дерева в саду.

Восени 1917 року в селі встановлено народну владу — ревком. Очолив її матрос-революціонер Трохим Михайлович Снігир, який повернувся з Петрограда.

Але в березні 1918 року Мотижин окупували німецькі загарбники. Вони грабували населення, насильно забирали коней, корів, одяг, взуття, продукти,

примушуючи селян привозити все це в призначений пункт. Селяни боролися проти окупантів. Група селян, озброївшись, напала на німецьких солдатів, але зазнала поразки.

На стороні Центральної Ради воювало 420 селян, яка направила їх до Овруча проти Червоної Армії.

Після того, як з Мотижина було вигнано окупантів, в селі створюється сільський виконавчий комітет, головою якого став Снігир Трохим Михайлович, секретарем Муха Дмитро Якович.

В 1918 році селяни-бідняки обирають комітет незаможних селян на чолі з Стеценком Федорем Дмитровичем. Сюди входи П.Ф. Коцюба, А.П. Довгич, М.П. Довгич, У.В. Безсмертний, Ю. Стеценко.

В 1919 році, коли на території Макарівської волості активізували свою діяльність заможні селяни-куркулі, як їх називали, бідняки створили червоний загін селянської бідноти для активної боротьби з бандитизмом.

Закінчилася громадянська війна. Відбудовувалося народне господарство. Поділивши панську землю, селяни спочатку господарювали одноосібно, а потім в 1923 році на вулиці Гребениковій кілька незаможних господарств вирішили спільно обробляти землю, створивши перший колгосп у селі. Так він і називався — "Перший мотижинський". Головою став Гребеник Кіндрат Григорович. В тому ж 1923 році було організовано ще один колгосп на Сухівщині, який називався "Єдність" і який очолив Довгич Андрій Петрович. Це були перші кроки. Об'єдналося всього 8 господарств, земельна площа не перевищувала 35 десятин. Господарство мало всього три плуги, 6 борін, 2 культиватори, п'ятеро коней. І все ж артіль з кожним роком зростала. І в тридцятих роках об'єднувала сотні господарств Сухівщини і Слободи. Це був колгосп "Перемога".

У 1924 році створилась третя артіль "Згода", головою якої став Петрина Свирид Артемович, секретарем — Курач Григорій Мусійович. Тут теж об'єдналося лише 6 господарств. Землі вони мали 24 десятини, 2 плуги, 2 борони. Але потім "Згода" виросла у велике колективне господарство. Пізніше виникла і артіль "Зірка".

В 20-их роках розгорнулося і культурне будівництво. Здійснювалася ліквідація неписьменності. В 1922 році в чотирьох класах нараховувалось 110 учнів. Завідував школою Омелько Михайлович Вертій. Навчання проходило в дві зміни. Крім того, сільська рада взяла всіх неписьменних на облік, виділила з числа письменних активістів — комсомольців, вчителів, які у вечірній час організовували навчання. У жовтні 1925 року голова культосвітньої комісії вчителька Рудницька О.О. на засіданні виконкому сільської ради доповідала про стан навчання неписьменних: всі дорослі відповідного віку, що не мали освіти, навчалися в лікнепі. Успіхи в навчанні були. Було відкрито хату-читальню, де нараховувалося 511 бібліотечних книжок. Створено хор, який користувався популярністю не тільки в селі, а й у районі. Керував ним ентузіаст-любитель і знавець музики завідуючий школою Вертій Омелько Михайлович. Хорова капела Мотижина часто виїжджала в інші міста, села, в Київ.

На початку 20-х в Мотижині відкрито дільничу лікарню, завідуючою якої була лікар Вечфінська Ізабела Ігнатівна.

Уже в 1924 році вводиться загальнообов'язкове навчання дітей. Виникла потреба в розширенні приміщення школи. Загальні збори села від 18 січня 1924 року ухвалили будинок священника передати під культурноосвітні установи. У світлій великій кімнаті розмістився перший клас. В цьому ж приміщенні розмістилася і лікарня, в якій працювало уже три лікарі, в тому числі акушерка. Довгий час у Мотижині працював фельдшер Алексєєв Микола Олексійович. За даними перепису 1925 року в селі дітей шкільного віку було 556, а з них навчалося в школі у той час лише 122 учні, а 434 дитини було поза навчанням. У 1925–1926 роках розпочалося навчання у двох паралельних перших класах, де нараховувалось 60 учнів. Таким чином, Мотижинська чотирьохрічка була розміщена в 4-х будинках. Паралельні були перші і другі класи. Їх навчали вчителі: Вертій О.М., Рудницька О.О., Дяківська Р.В., Лазнюк Й.М. та Довгич М.К.

Щороку контингент дітей збільшувався, а приміщення не задовольняє. Тому сільські організації почали піднімати питання про будівництво нового будинку для школи. 12 лютого 1925 року Макарівський райвиконком ствердив ухвалу сільської сходки про будівництво школи в колишньому поміщицькому парку.

Біля приміщення церковно-приходської школи і церкви лежав новий лісоматеріал, заготовлений на храм. З ініціативи сільської ради загальносільські збори вирішили весь цей будівельний матеріал віддати на спорудження нової школи. В 1925 році було закладено типове шкільне приміщення для семирічної школи. План будівництва склав земляк-інженер Онисим Антипович Грибеник і подарував школі.

В колишньому поміщицькому парку в 1926 році нову школу було збудовано. В ній почало навчатися 357 дітей селян. В 1928 році будівництво було повністю закінчено і почав працювати 5-й клас. А в 1927 році з'явилися перші дитячі ясла для дітей незаможників. Райвлада виділила для цього допомогу в 1500 крб. В 1932 році відбувся перший випуск (25 учнів) уже семирічної школи.

У 1935–1936 роках вже створено середню школу, відкрито восьмий клас. Навчання відбувалося в дві зміни. Директором школи був Зайчук М.А., а потім його замінив Пилявський Р.Г.

В 1929 році проводилася кампанія по суцільній колективізації села. Головою колгоспу "Перемога" був Мудренко, "Нове життя" — Стеценко, ім. Жовтневої революції — Кривенко М.І., ім. Червоної Армії — Петровський.

А в цей час продовжувала йти класова боротьба. У 1931 році група одноосібників вчинила збройний замах на голову сільської ради Сухенка Антона Йосиповича, а трохи згодом підпалила його хату. Були й інші групові і поодинокі збройні напади на актив села. Можна, звичайно, зрозуміти і тих людей, яких силою заганяли в колгоспи і обіцяли райське життя. Сталінсько-партійно-державне керівництво дуже своєрідно почало суцільну колективізацію. Адже успішна її реалізація давала змогу директивно управляти не тільки "командними висотами", а й усією економікою. Відчуженням селян від власності створювався економічний фундамент під встановленим більшовиками тоталітарним політичним режимом.

В Україні органи ДПУ і міліція спрямовували зусилля на вилучення у селян вогнепальної зрої, схованої з часів громадянської війни. Партія в повний голос заговорила про "куркульську небезпеку" і поставила в центрі своєї аграрної політики нацьковування пролетарських і напівпролетарських елементів села на селян-власників. Напередодні державної акції по перетворенню соціальної природи сільських товаровиробників останні повинні були залишатися роз'єднаними і беззбройними. Всякі протести проти державної грабіжницької політики жорстоко придушувалися.

В 1932–1933 роках Мотижин охопив голод. Скільки померло людей, даних немає.

В 1934 році в Мотижині завершилася колективізація. На той час уже діяло 4 колгоспи. Четвертий колгосп "Перемога" організувався в 1930 році.

За колгоспами було закріплено 1491 гектар орної землі. Колгоспники почали опановувати складну техніку. З'явилися нові професії: тракторист, комбайнер, жаткар, ланковий тощо. Рік у рік почало зростати колективне господарство.

Але в 1937 році почалися пошуки "ворогів народу". У Мотижині було заарештовано 15 чоловік. Серед них вчитель української мови П.І. Тарасун, решта — колгоспники. До розстрілу засудили І.К. Кривенка, Г.П. Муху, А.Т. Тиндика, С.О. Тиндика. Решту на десять років заслання. Ніхто з них не повернувся до рідної домівки.

В 1940 році колгосп знову зазнає позитивних змін: побудовано млин, корівник, птахоферму. Колгосп уже мав певні досягнення. Ланкова Сухенко В. виростила по 110 пудів ячменю з га, Ф. Крамаренко — по 507 цнт картоплі, К. Соломенко — 353, Г. Петренко — 325 цнт картоплі з га.

В 1939 році грошові доходи артілі "Перемога" становили 108 тис. крб, а в 1940 році — 313 773 крб, тобто майже втроє. Сумлінною працею відзначалися Павло та Петро Голики, Яриш Будник, І.Ф.Гребеник.

В 1940 році колгоспники артілі "Перемога" одержували на трудодень по 2 кг хліба, 4 кг картоплі, 3 кг фуражу та 1 крб 57 коп. грішми. Так, сім'я Хоми Петренка на вироблені трудодні одержала і 1 тисячу 600 крб грішми, 2 тонни зерна, 4 тонни картоплі, 3 тонни фуражу.

Зростала культура колгоспного села. Майже кожна сім'я виписувала газети і журнали. Молодь записано в спортивні секції. Працювала струнна капела.

Коли фашистська Німеччина напала на Радянський Союз, сотні трудящих Мотижина стали на захист Батьківщини.

10 липня 1941 року німецько-фашистські загарбники зайняли Мотижин. Окупанти встановили режим терору, насильства і знущань. Правитель-загарбник оголосив себе керівником села і колгоспу. Фашист Юзеф часто ходив по селу і бив людей нагайкою.

По-звірячому розпоряджалися окупанти з селянами. Вони запалили хату Віри Кривенко, де у вогні згоріли мати і дочка. Окупанти вчинили глум над культурними закладами села. Школу вони перетворили в конюшню. Парти, столи, табуретки вони порубали і спалили. Така "культурна" політика на місцях відповідала розпорядженням рейхскомісара України Коха про закриття в Україні

шкіл та інститутів і відправку викладачів та учнів на примусові роботи в Німеччину. В цьому розпорядженні писалось: "В такий час, коли навіть в Німеччині зростання освіти майже стоїть на місці... абсолютно немає значення, буде чи не буде на Україні підвищуватись освіта".

Молодь стали примусово направляти до Німеччини. Всіма силами чинила опір молодь фашистській неволі. Юнаки і дівчата переховувалися, тікали під час транспортування, але 70 молодих громадян вигнали фашисти в Німеччину. Серед них — Тиндик Ганна Сидорівна, Лазнюк Текля Павлівна та інші.

В 1943 році гітлерівці заарештували 13 комуністів села, які до початку війни працювали на різних посадах у селі. Під час відправки ув'язнених до Німеччини вдалося втекти з поїзда двом — Петренко Марії і Петрині Парасці. Решта були закатовані фашистами.

У багатьох селах фашисти забрали корів, свиней, домашню птицю, одяг і взуття.

6 листопада 1943 року Радянська Армія після запеклих боїв визволила Київ, а 7 листопада — Мотижин. З великою радістю зустріли мотижинці визволення села. Під час боїв поблизу села вони допомагали фронту продовольством, доглядали поранених бійців.

Всі чоловіки, здатні носити зброю, влилися в ряди Радянської Армії. Батьківщина високо оцінила подвиги воїнів-мотижинців. Більше 100 з них нагороджені орденами і медалями. Серед нагороджених — Петро Іванович Комашенко, Коцюба Василь Федорович, Лазнюк Роман Григорович — кавалер трьох орденів "Слави" і багато інших.

Багато зусиль довелося докласти мотижинцям, щоб відбудувати зруйноване ворогом господарство колгоспів.

Після війни поверталися додому демобілізовані воїни. Вони включалися в роботу по відбудові рідного села, незважаючи на голод 1947 року. Одним з них був Павло Гребенюк. Гвардієць. Громив ворога в Тернополі, форсував Віслу. Одер, Нейсе, 2 травня був у Берліні, визволяв Прагу. На грудях відважного воїна — медаль "За відвагу". В боротьбі з фашизмом віддали своє життя 415 жителів села. На їх честь споруджена меморіальна композиція. На плитах викарбувані імена жителів села, що полягли в боях за свободу і незалежність Батьківщини.

Швидко підіймалося з руїн село, підвищувався добробут колгоспників. Родина конюха колгоспу "Жовтнева революція" Кривенка Івана заробила в голодному 1947 році 125 пудів хліба і 155 пудів картоплі. По тонні зерна заробили Петровський Антон та Лазнюк Юхим.

В 1950 році чотири мотижинські колгоспи об'єдналися в один — колгосп імені Жданова. Головою було обрано Тишкевича Миколу Германовича.

Проте з кінця 50-их років в колгоспі починаються суттєві недоліки, які викликані помилками в керівництві сільським господарством і які мали місце в період культу Сталіна. Виробництво продукції було уповільнено. Низькі заготівельні і закупочні ціни призводили до того, що виробництво молока і м'яса стало збитковим. Шаблонні вказівки по агротехніці, структурі посівних площ, методах утримування тварин знищували ініціативу селян, не давали повністю викорис-

товувати резерви.Піднесення виробництва у сільському господарстві тривало п'ять років (з 1954 по 1958 рр.), коли держава вкладала в цю галузь великі кошти. Однак після ліквідації МТС у 1958 році і обов'язкового викупу колгоспами їхньої практично всієї поламаної техніки, становище змінилося. Слабка економіка колгоспів не витримувала величезних витрат на викуп, придбання і експлуатацію техніки. Держава-монополіст розв'язувала нелегкі проблеми бюджетної рівноваги випробуваним шляхом: підвищенням цін на запчастини, мінеральні добрива, комбікорми при заморожуванні цін на сільськогосподарську продукцію.

Влада знову повернулася до сталінських обмежень присадибного господарства колгоспників, щоб воно не "заважало" їм працювати у громадському виробництві.Тому обсяг продукції, що надходила у ринкову торгівлю, зменшився, а в результаті зросли ціни і постраждали інтереси і міських споживачів. Сільське господарство знову перетворилося на найслабшу ланку хронічно хворої радянської економіки.

В 1963 році мотижинців зачепила посуха, яка була по всій Україні. Почалися труднощі з постачанням населенню хліба. Біля автолавок, які виїжджали в села, за хлібом шикувалися величезні черги.

І хоч колгосп ім. Жданова одержав кредит від держави на придбання потрібної техніки, особливих результатів уже не досягав. Частково було здійснено капітальне будівництво приміщень виробничого і культурно-побутового призначення. Споруджено 4 типових корівники, електрофікованих, обладнаних водопроводом, підвісною дорогою, доїльними апаратами, транспортерами. В цих будівлях утримувалося 1800 голів великої рогатої худоби, в тому числі 604 корови. Споруджено типове приміщення свинарника, ремонтну майстерню. На початку 60-их років на полях працювало 17 тракторів, 5 комбайнів, 16 автомашин, десятки досконалих машин і механізмів.

В 1962 році колгосп побудував нове приміщення для лікарні, адже ще в 1956 році було знову відкрито дільничу лікарню, якою завідувала терапевт Ганна Іванівна Борщова. Головним лікарем став Іван Оврамович Музиченко, його змінив Леонід Петрович Кукуруза. Пізніше прибув молодий лікар Микола Петрович Петрощук, який і очолив керівництво дільничою лікарнею. Коли було побудоване нове приміщення школи, старий будинок передали під лікарню. Колектив працівників Мотижинської лікарні почав обслуговувати і навколишні села: Копилів, Колонщину, Северинівку, Березівку, пізніше — Ясногородку. Нині дільнича лікарня скорочена і переведена в амбулаторію, де працює 3 лікарі, медсестри, всього 11 медпрацівників.

В 1970 році було збудовано нову школу на 250 місць — одну з найкращих в районі. Багато зусиль для будівництва школи затратив Козаченко Віктор Филимонович, який став диретором. В школі працювало 25 педагогів. А такі колишні вчителі, як Петрина Катерина Аврамівна, Тиндик Панас Трохимович, Комашенко Ольга Олексіївна, Кравчук Нестор Никанорович чимало зробили для вивчення історії села. Створювали в школі музей історії села, збирали матеріали.

Нині в школі навчається 120 дітей. Працює 16 педагогів. Неподалік від школи розташований дитячий садок, в якому працює 2 вихователі, помічник вихователя та кухар.

Є в Мотижині Будинок культури, бібліотека, магазини, збудоване нове відділення зв'язку.

В 1994 році колгосп ім. Жданова переіменовано в КСП ім. Шевченка, а з 2000 року розпалося на ПП ім. Шевченка та науково-навчально-виробничий комплекс, який у 2002 р. передано "Інтерторгу".

Відомі жителі села: Лазнюк Роман Григорович — 1904 р.н.— кавалер трьох орденів Слави.

Безсмертний Роман Петрович — 1965 року народження, депутат Верховної Ради України Радник Президента України.

Н. Ащенко

Наливайківка

На її території здавна селилися люди. Є відомості про 7 курганів, які були поблизу села. Протікає річка Почепин. Наливайківка — батьківщина стародавньої української дворянської сім'ї Наливайків. Щоправда, так думав історик Похилевич, хоча ряд істориків стверджують, що Дем'ян і Северин Наливайки народилися в сім'ї ремісника кушніра у місті Гусятин.

Про те, що Наливайківка була населена в стародавні часи, можна здогадатися з того, що лісу навколо села вже давно немає, а на полях є декілька старовинних могил та урочищ з незрозумілими назвами: Кидниця, Надухи, Дем'яновське та інші. Пізніше Наливайківка належала до макарівського помістя. В 1830 р. Ксаверій Павша продав землі Сорочинському, а той в 1845 р.— полковнику Миколі Часнику, який через 17 років перепродав їх Василю Синельникову, після смерті якого село перейшло до його нащадків. В 1845 р. поміщиця Сорочинська побудувала Миколаївську церкву.

В 1848 р. в Наливайківці були селянські заворушення, викликані введенням інвентарних правил. В 1860 р. відкрито церковно-приходську школу, в якій навчалось менше однієї четверті дітей шкільного віку. В 1904 р. засновано винокурний завод, на якому в 1914 р. був двигун на 14 кінських сил і працювало 16 робітників. Побудував завод Олександр Олександрович Кір, а арендував Б.І. Шабловський (Список фабрик и заводов Киевской губернии. С. 58).

В 1920 р. був створений сільком на чолі з М.І. Стукалом та комнезам на чолі з М.З. Соломенком.

Для боротьби з бандитизмом у 1921 р. організовано загін самооборони у складі 31 чоловіка незаможників на чолі з Я.Г. Клименком. В 1920 р. була створена комуна "Сила", а в 1930 р. комуна і колгосп, а також ліспромгосп, де працюючим видавали заробітну плату грішми та продуктами харчування. Тому, коли настав голод, люди з багатьох сіл йшли працювати в ліспромгосп, але прийняти всіх бажаючих не було можливості. З Рожева тут працював Шулькевич Павло

Михайлович. Заробивши 4–5 кг пшона, збирався йти додому, але не прийшов, бо його за пшоно вбив Глущенко Самило. Голодували селяни і в Наливайківці. Зінаїда Петрівна Капустенко розповідала: "Люди їли котів і собак", а Микола Михайлович Швець говорив: "...більшовики сформували армію "опричників" із бродяг і ледарів, які ніде не працювали. Вони все руйнували, все забирали в селян". Багато померлих звозили на могилки в велику яму, яку прикидали землею та хлоркою. З Почепина померло 33 людей. Це за неповними даними.

Під час репресій було заарештовано 8 чоловік. І.Й. Черниш був розстріляний, інші отримали різні строки покарання.

Коли почалася ВВВ, 600 жителів Наливайківки боролись на фронтах та 18 в партизанських загонах. 194 чоловіки з Наливайківки та 33 з Почепина полягли смертю хоробрих.

В 1950 р. три наливайківські колгоспи об'єднались в один, який з 1962 р. носить назву "Родина". Напрям господарювання м'ясо-молочно-картопляно-льонарський. Допоміжні галузі: садівництво, городництво, птахівництво. В Наливайківці є майстерня по ремонту сільськогосподарських машин, 2 млини, фельдшерсько-акушерський пункт, 8-річна школа, клуб на 300 місць.

В 1975 р. зведено 2 пам'ятники загиблим воїнам-односельчанам "Зажурена мати" та "Загиблим односельчанам".

З 1965 р. село активно розбудовується.

1965 рік — село з'єднано з райцентром дорогою з твердим покриттям.

1969 рік — побудовано дитсадок на 50 дитиномісць.

1970 рік — побудовано лазню.

1971 рік — побудовано аеродром для с/г авіації (внесення мінеральних добрив, розпилення отрутохімікатів).

1974 рік — побудовано 2 корівники на 200 голів кожний.

1977 рік — побудовано телятник для відгодівлі телят на 500 голів.

В 1981 р. в Наливайківці було вперше в районі господарським способом побудовано нову школу. В школі є певні досягнення. Зокрема, вчитель української мови та літератури Л.В. Гицайло зібрала в 1998 р. матеріали про письменників Макарівщини, налагодила зв'язки з ними та створила бібліотечку літератури рідного краю, до якої увійшли художні книги з автографами та дарчими написами письменників-земляків. Творчою групою вчителів району під її керівництвом було написано методичний посібник під назвою "Зерна" (Літературна Макарівщина).

В 1932 р. в Наливайківській школі вчився у 7-у класі відомий український поет, письменник і драматург Олександр Миколайович Підсуха.

В романі у віршах "Поліська трилогія" читаємо рядки:

Син чотири закінчує класи.
Хоче далі учитись
А де?
— Краще хай в Наливайки іде
— В семирічку, а не в свинопаси,—
— Радив їй голова.

І хлопчина
Вісім верств — в Наливайки й назад —
Одміра, не шкодуючи п'ят.
Хоч гроза, хоч мете хуртовина.

1985—1989 рік побудовано 5 двоквартирних будинків в к-пу "Родина".

1983—1989 рік побудовано 16 одноквартирних будинків у колгоспі "Родина".

З 1960 року по даний час збудовано індивідуальних будинків 155.

1987 рік розпочато будівництво сільського Будинку Культури на 300 місць, яке по даний час недобудовано.

З 1996 року проведено природний газ до с. Наливайківка та газифіковано вул. Шевченка, вул. Комсомольська.

1986 рік побудовано 2 магазини в с. Наливайківка.

1989 рік в селі Наливайківка проведено водопровід протяжністю 19 кілометрів.

1995 рік — в селі всі вулиці з твердим покриттям.

В 2000 р. в селі відновлено церкву "Святителя Миколая" УПЦ Київського патріархату.

Як і всюди, в 90-і роки в с. Наливайківка відбулися значні зміни в аграрному секторі, де завершився перший етап земельної реформи — роздержавлення землі та її передання у власність юридичних осіб. Розпочалася реалізація головного завдання другого етапу реформи — формування реального власника на землю. В 2000 р. колгосп "Родина" реформовано у СТОВ "Родина". У 2000 р. утворюється приватне підприємство "АФЕ" та приватне сільськогосподарське підприємство "Урожай" (2000 р.) Поступово стали створюватися основи для реалізації головної мети земельної реформи — передання землі тим, хто її обробляє. 25 чоловік наливайківців відокремилися з майновими і земельними паями.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

Небилиця

В літописі 1158 року це село згадується як місцевість, подарована князем Ярополком Ізяславичем Києво-Печерському монастирю. Раніше ця територія, вважає Л. Похилевич, називалася Неблоська волость, яка була мало заселена. Проте про Небилицю того часу відомо досить мало.

В XIX столітті в Небилиці жив офіцер, який завідував казенним лісом. Проживало ж у селі лише 544 людей. В 1851 році тут побудовано церкву Святого Миколи, яка володіла 35 десятинами землі. До церковного приходу належала Борівка, яка налічувала 183 жителі, та Комарівка з 273 людьми. Між цими селами тягнуться залишки Змійових валів.

В 1864 р. було відкрито церковно-приходську школу. Через село проходила дорога з Києва до Володимир-Волинського і мала назву Старий шлях, але в роки радвлади її замінили на вулицю Щорса. В 1902 р. було відкрито нову школу.

Радвлада була встановлена в грудні 1917 р., але вона майже не працювала, бо на території Небилиці перебували війська різних інтервентів: німецьких, денікінських, польських. В лісах навколо Небилиці діяли бандитські загони Мардалевича, Орлика, Струка. Лише в середині 1920 р. були утворені ревком та комнезам. В 1924 р.— комсомольський осередок. Ревком, комнезам і комсомол проводили роботу по організації сільськогосподарської артілі. Нарешті в 1930 р. була створена артіль ім. 13 років Жовтня. Вона об'єднувала невелику частину незаможників. Решта селян були одноосібниками. Їх діти ходили до школи і до церкви.

Голодомор не обминув стороною Небилицю. Жителька села Анастасія Чорна розповідала: "Голодна смерть особливо лютувала навесні. Прямо на дорогах, на вулицях лежали мертві. Ніхто їх не підбирав ("Макарівські вісті", 18.09.93 р., № 100). Не зважаючи на голод, на Макарівщині йде виконання плану хлібоздачі, але зерна в селян вже немає. І все-таки його наскребли аж 4% до плану ("За соцтемпи", 06.08.1933 р., № 70). Люди голодні, опухлі, а тут уповноважені: Яків Булах, Яків Дзюба, Ф.Ю. Гулак, Борис Тура та П.Я. Свиридовський. Ходять по хатах і "качають" гроші на позику. А де ж ті гроші взяти, коли немає що їсти. Після голодного року люди повеселішали: вродив хліб. Діти в школу пішли — це нова влада виявила турботу про дітей. В серпні 1938 р. Небилиця виконала план хлібоздачі на 100%, а на трудодень майже нічого колгоспники не отримали.

ВВВ принесла багато горя. 242 жителі Небилиці пішли на захист Батьківщини. І не зважаючи на те, що фашисти вийшли до річки Ірпінь, на полях Небилиці йшли жорстокі бої.

В період фашистської окупації десятки юнаків і дівчат були відправлені на каторжні роботи в Німеччину.

8 листопада 1943 р. Небилиця була звільнена від німецьких загарбників. Протягом грудня 1943 р. в районі Небилиці тривали жорстокі бої. Фашисти коректували артилерійський вогонь по небилицькому вітряку, тому нашим військам довелось його підірвати.

Із 242 небиличан, що захищали Батьківщину, 127 полягли в боях з ворогом, у тому числі 2 партизани.

Після вигнання з села фашистів, небиличани приступили до його відбудови. Вони трудились під гаслом "Все для фронта, все для победы!". Так, косар колгоспу "13 років Жовтня" А.Ф. Гурим — 70-річний старик викошував по 70 соток при нормі 50, Г.І. Федоренко, 72-річний старик викошував по 66 соток, Микола Сич — 51-річний викошував по 75 соток. Люди відбудовували село і робили все можливе, щоб покращити своє життя, життя держави.

В 1948 році було побудовано нову школу, яку добудовано в 1959 році. В 1954 році було побудовано Будинок культури, який славився своєю художньою самодіяльністю, гуртками, хором. В 1968 р. було побудовано обеліск Героям війни, впорядковано Братську могилу.

Реорганізації постійно зазнавав небелицький колгосп. В 1961 р. він носив назву ім. XX з'їзду КПРС. Мав напрям зерново-картопляно-льонарський. Допоміжні галузі: птахівництво, городництво. В селі був на 1968 р. млин, механічна

майстерня. Діяли фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, восьмирічна школа, населення було 1363 людей.

В 1967 р. було побудовано будинок для сільської Ради. У 80-х роках було побудовано їдальню (1987), промтоварний магазин (1988), дитячий садок (1985).

В 1998 р. було створено Карашинське лісництво, в 1997 р.— побудовано автозаправочний комплекс ПП "Модус-С". Почали виникати приватні підприємства, зокрема, цех переробки деревини "Небелиця" (2002) та АЗССТОВ "Мобіле-Модус" (2000).

Ще в 1989 р. колгосп ім. XXII з'їзду КПРС було перейменовано в КСП "Темп", а в 2001 р.— СТОВ "Темп". КСП славилося в районі та області комплексом для утримування коней.

В 1992 р. було переобладнано Свято-Миколаївську церкву і в 2002 р. відреставровано.

В селі народився Федоренко Григорій Михайлович — лауреат державної премії в галузі науки і техніки.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

БЕЗСМЕРТНИЙ ПОДВИГ

Велика Вітчизняна війна. Чи знаємо ми всю правду про неї? Чи належно шануємо пам'ять про тих, хто ціною свого життя стримував шалений натиск ворога, який поневолював наші села і міста? Чи знаємо ми її таємниці? Однією з маловідомих минулої війни є героїчна боротьба загону лейтенанта Дмитра Івановича Шепеленка в районі села Небилиці Макарівського району на Київщині.

...Червона Армія, несучи великі утрати, змушена була під невпинним натиском переважаючих сил фашистів відступати на схід. 10 липня 1945 року завойовники підійшли до річки Ірпінь. Виникла загроза Києву. Щоб зірвати намагання ворога обійти місто з півночі, командування Південно-Західного фронту вирішило завдати ряд флангових ударів. З цією метою 15 липня війська 27-го стрілецького корпусу почали просуватись із району Малин — Бородянка в напрямку Радомишль — Брусилів. В окремих місцях вони повинні були оволодіти ділянками шосе Житомир — Київ, частково на відрізку Кочерів — Ставище. 28-ма гірськострілецька дивізія входила до складу корпусу і завдавала головний удар в бік села Небилиця. В авангарді йшов 144-й стрілецький полк. Було створено передовий загін на чолі з лейтенантом Д. Шепеленком. О 4-й годині 17 липня загін наблизився до села Небилиця. Він мав завдання перерізати Житомирське шосе між Небилицею і Ставищами (Брусилівський район Житомирської області) і утримувати цю ділянку до підходу підкріплення. До загону додавався взвод саперів та одна 45-мм гармата. Шепеленко розділив загін на дві групи і вони зробили засідку з обох боків шосе, по якому безпечно просувались фашистські війська в напрямку Києва.

Зав'язався бій. Фашисти кинули проти жменьки хоробрих бійців велику кількість піхоти та 26 танків. Загін, стримуючи шалений натиск ворога, пострілами з гармати, гранатами та пляшками із горючою сумішшю вивів із ладу п'ять танків, знищив багато фашистів. Та сили були нерівні, танули ряди червоноармійців. Не залишали поле бою і поранені. Ліс — поруч, можна було відступити й знайти там порятунок. Але вірність військовій присязі додавала сил. Вже більше десяти годин триває бій, гинуть бійці, кінчаються боєприпаси, а підмога не приходила. Тоді лейтенант Шепеленко відправив за підкріпленням тяжко пораненого в праву руку політрука Миколу Романовича Сівченка, а решті поранених наказав відійти до лісу, але бажаючих не виявилось. Вони бились до останнього і майже всі полягли в нерівному бою. Залишившись один, поранений Дмитро Іванович Шепеленко обв'язався гранатами, кинувся під ворожий танк і підірвав його. Фашисти змушені були відійти, залишивши на полі бою 26 своїх танків та більше сотні солдатів. Дізнавшись про це, фельдмаршал фон Рейхенау оскаженів і, погрожуючи найстрашнішими карами, вимагав від своїх військ негайно очистити шосе.

Поле бою стало пам'ятним місцем групового подвигу захисників Києва.

Коли вам доведеться їхати шосейною трасою Київ — Житомир, то при в'їзді в село Небилиця, Макарівського р-ну зліва від дороги, побачите пам'ятник. На ньому прізвища 52 воїнів, що геройськи загинули в тому нерівному липневому бою 1941 року, серед них і Дмитра Івановича Шепеленка. Вони захищали до останньої краплі крові нашу рідну землю і назавжди в ній лишились.

В 2003 р. ми відшукали рідну сестру Дмитра Шепеленка — Мотрю Іванівну. В рідному селі Орловець, що на Черкащині, де народився і виріс герой, одна з центральних вулиць носить їм'я легендарного командира.

Д. Нетреба

Ніжиловичі

Коли було засноване село,— невідомо. Є лише протест митрополита Рутського в 1616 р., в якому говориться, що "...пан Стефан Лозка відняв від митрополичного помістя Ніжилович на 1 милі землі". Це дає нам право говорити, що Ніжиловичі були засновані в кінці XVI ст., а не в XVIII ст., як стверджують деякі дослідники. Село було засноване в болотистій місцевості "на нежилому місці". Звідси і назва села.

Лаврентій Похилевич пише, що село отримало свою назву від того, що було розташоване в низині, по якій тече рівчак Гульва і впадає у велике болото Буян. Під ім'ям Межелкович воно відоме в XV столітті і належало (можливо, до Небельської волості) до митрополичної маєтності, про що говориться в запису маєтностей за 1415 р. з поміткою: "дає 2 колоди та 2 відра меду". (Л. Похилевич. Уезды Киевский и Радомышельский. Киев, 1887, С. 204).

Поблизу села знаходився курган. Його розкопали в 1858 р. і виявили скелет людини, а при ньому залізну сокиру.

В 1862 р. в Ніжиловичах була відкрита церковно-приходська школа, де навчалось близько половини дітей шкільного віку.

В жовтні 1919 р. в Ніжиловичах створені органи радвлади — ревком та комнезам. Вони діяли слабо, бо навкруги ходили банди Орлика, Мордалевича, Струка та інших. Для боротьби з ними стягувались червоноармійські війська. Є відомості, що в грудні 1920 р. була розгромлена банда Орлика.

Після цього місцева влада починає виконувати всі рішення партії більшовиків. Найголовнішим була колективізація. Селяни чинили їй опір. Тому першим об'єднанням стала артіль візників. А в 1924 р. вдалось створити колгоспи "Більшовик" та "Нове життя" (в 1950 р. вони об'єднались в сільськогосподарську артіль ім. Кірова, а з 1967 р. колгосп став називатись "Поліський"). Житель села Ніжиловичі В. Нестеренко в газеті "Ленінська зоря" писав, що в довоєнні роки була жорстока експлуатація селянина. А коли створювали колгосп, то його батько Яків Йосипович Нестеренко в 1930 р. віддав у колгосп десятину землі, коня, воза і весь сільськогосподарський реманент, що мав, і залишився без нічого. А тут голод. В Ніжиловичах, за неповними даними, померло 38 людей, а фатично набагато більше. В 1926 р. була початкова школа.

В період з 1929 по 1937 рр. включно було заарештовано 12 людей, які не мали бажання йти до колгоспу. Серед арештованих учитель П.О. Артеменко, священик І.М. Сапіженко, одноосібники Д.Й. Семенко, К.С. Коваленко, колгоспники — Д.Я. Сопленко, В.П. Лещенко, Е.В. Семененко. Розстріляні: Д.С. Захарченко, Д.М. Сопленко, Я.Ф. Сопленко.

Коли почалася ВВВ, 385 жителів села пішли на захист Батьківщини. Окупувавши село, фашисти займались грабежами населення. 260 людей вигнали на каторжну працю до Німеччини. Проти фашистів наростав масовий народний гнів. 25 чоловік пішли в партизани. З ініціативи лісничого Семена Давидовича Варницького була створена підпільна організація. Вона мала зв'язок з підпільниками Києва, Бородянки, Бишева, Фастова, Коростишева, Малина, Радомишля. Хтось видав підпілля. 3 липня 1943 р. фашисти оточили лісництво. Дружина лісничого тікала до Ніжилович, але була вбита перед самим селом. Після тривалої перестрілки фашисти спалили лісництво, С.Д. Варницького, його сина Володю, доньку Людмилу, її чоловіка Скуриньовського Івана (з Рожева), жителів Ніжилович — Гаврила Степановича Цибенка, Григорія Омельченка та Віктора Юхимовича Старовойтова захопили живими і закатували в Києві. Фашисти увірвались в Ніжиловичі, захопили і розстріляли в центрі села 97 жителів. Серед них: Ничипір Ісакович Бикоріз, його дружина і троє дітей. Василь Адамович Сопленко, його дружина і дитина, лісник Яким Максимович Сопленко і його син майже вся родина Цибенків.

В 1943 р. жорстокі бої йшли по лінії Ніжиловичі — Комарівка — Борівка — Шнурів Ліс — Лисиця.

В листопаді 1943 р. село було визволене Радянською Армією. Почалося відродження, бо було майже все спалене. З раннього ранку до пізнього вечора селяни

трудились на колгоспних ланах нічого не отримуючи за свою працю. Ветеран колгоспу В. Нестеренко писав в районній газеті, що "з кінця 1943 і до 1955—1956 рр. колгоспник нічого не отримував на свій трудодень. Більше того, сам колгоспник мав здати державі за рік 44 кг м'яса, внести 260 літрів молока, здати 240 шт яєць, 250 кг картоплі, здати одну шкіру та ще й заплатити 120—150 "рублів". Далі В. Нестеренко згадує: "Коли наші війська відступали в 1941 році, то, щоб не залишити ворогу нічого, радянські воїни спалили батьківську хату з хлівом. А як повернулися в село, то ніхто й не здумав відшкодувати страхову суму, яку ми виплачували до війни".

В 1943 р. відкрито клуб на 137 місць.

В 1945 р. війна закінчилась. 150 ніжиловичан були нагороджені орденами і медалями. 174 односельці загинули та пропали безвісти на фронтах війни.

В 1945 р. в селі десятирічна школа

В 1968 р. колгосп "Поліський" мав 2,5 тисячі га, в т. ч. 1,2 га ріллі. Напрям молочно-картопляно-льонарський. Переважно вирощують зернові, в основному жито, пшеницю, садять картоплю, овочі. Розводять велику рогату худобу і свиней.

В Ніжиловичах лісництво Тетерівського лісгоспу, яке господарює на площі 7,5 тисячі га. Щорічно проводяться посадки на площі 100–110 га.

Нині в Ніжиловичах є фельдшерсько-акушерський пункт.

В 1998 колгосп реорганізовано в КСП "Поліське", а в 2000 р.— в ТОВ "Полісся".

В селі діють Українська православна церква Київського патріархату (2000) та Українська православна церква Московського патріархату з 2001 р.

В 1986 р. побудовано 80 будинків для переселенців з ЧАЕС будівельниками з Чернівців. Були переселені люди з Старої Красищи, Іллінців, Рудні-Іллінецької. Заселили людей у нові будинки в вересні 1986 року. На даний час в селі проживає 124 переселенці із зони ЧАЕС.

В центрі села — пам'ятник-братська могила, на сільському кладовищі могила громадян, які були розтріляні в роки війни. Зведено хрест "Жертвам голодомору".

За останні роки в селі побудовано гараж, лазню, готель, побуткомбінат, 34 житлових будинки, їдальню.

На 2003 р. в селі проживає 828 жителів. Є два старожили: Макаренко Марія Федорівна (17.03.1909 р. н.) та Цибенко Йосип Степанович (27.10.1904 р. н.).

16 жовтня 1918 р. в Ніжиловичах народився відомий український поет Олександр Миколайович Підсуха.

Вчителькою-пенсіонеркою Зінаїдою Андріївною Шевченко організовано музей Підсухи. В музеї зібрано унікальні видання митця, численні книги з автографами П. Тичини, О. Гончара, М. Рильського, А. Головка, В. Сосюри, О. Вишні і інших видатних письменників України.

В 1949—1950 рр. Олександр Підсуха організовує зустрічі з односельчанами видатних письменників П. Тичини та М. Рильського.

В 1956 р. в село приїжджав Остап Вишня. Зібралося все село на запрошення О. Підсухи село відвідала народна артистка Радянського Союзу Наталя Ужвій.

Г. Шулькевич, Н. Ащенко, В. Артеменко

ІСТОРІЯ НІЖИЛОВИЦЬКОЇ ШКОЛИ

У лісовій, болотяній місцевості розкинулось мальовниче село Ніжиловичі. Село наше дістало таку назву від того, що розміщене між Радомишельським та Київським повітами — Межиловичі. З часом стало зручніше називати його Ніжиловичі. На території села досліджено давньоруський курган кінця І тисячоліття, залишки двох Змієвих валів.

(Місцевий поет Г. Г. Коноваленко написав твір "На схилах Змієвого валу").

Чатують сосни, мов солдати,
На схилах "Змієвого валу".
Тут наші предки рідну землю
Від злих навал оберігали.

Вогні горіли вечорові,
А грабарі у Гульві мились
Вареники із зрілих ягід
У казанах для них варились.

Жінки вставали до схід сонця
І полотно на одяг ткали,
А їхні діти у колисках
Покинуті спокійно спали.

Чатують сосни нашу пам'ять,
Замріяно схиляють віти.
А в рукотворному ставочку
Купаються щасливі діти.

Возили землю тут волами,
Пронеслись бурі над Валами.
Та для того вони й копались,
Щоб діти в радості купались.

Грибами пахнуть свіжі ранки,
Земля вмивається дощами.
Не закриваються фіранки
Людської пам'яті віками.

Неподалік від річки Гульви в 1796 році було зведено дерев'яну церкву Архангела Михайла.

У цей час у селі проживало 565 чоловік.

У 1887 році вперше відкрилась церковно-приходська школа. Вчителями були дяки, попи. Навчалося небагато дітей, адже селяни не мали коштів для навчання, тому письменних людей у селі майже не було.

Згодом навчання велося в окремих будинках.

Після Жовтневих подій 1917 року існувала 4-класна початкова школа. Вчителями були Артеменко П.О., Артеменко М.Д. Ця школа розміщувалась у приміщенні контори лісництва на Міжвербній вулиці (нині вул. Леніна, 16).

В цьому приміщенні, в школі (1–4 кл.) навчався з 1926 по 1930 роки відомий український письменник Олександр Підсуха, який пізніше напише:

Тут — земля мене поїла соком,
Тут здоров'я й сили набирався,
Щоб прожив у битвах, а не збоку,
Щоб радів, і плакав, і сміявся.

У 1937 році школа стала семирічкою. Дітей було багато, тому були паралельні класи. В кожному класі налічувалось до 40 дітей.

Шкільне приміщення знаходилось в центрі села. В ньому була і квартира директора. В 1937 році до шкільного приміщення добудували ще чотири класні кімнати і вчительську. В той час, коли приміщення добудували, учні першого та другого класу навчались у "дяковій" школі.

Ця невеличка школа знаходилась там, де побудована сучасна школа. Діти в ній навчалися дві чверті. Коли приміщення добудували, всі учні ходили в одну школу.

Директором був Келюшко, а потім Хавченко (із Забуяння). Вчителями були Пікулик Іван Ярошович — читав ботаніку, Григорій Степанович — німецьку, Радченко Зінаїда — математику, в початкових класах працювали Катерина Петрівна та Григорій Іванович.

А пізніше перед війною, директором школи був Хавченко Віктор Захарович із Забуяння.

У грудні 1940 року приміщення школи зовсім згоріло. Причиною пожежі було необережне поводження з вогнем сторожа.

Після пожежі учні навчались у будинку на Міжвербній вулиці, а з п'ятих класів — на Петрівській вулиці (у приміщенні, де пізніше була контора колгоспу).

Весною 1941 року в селі розібрали церкву і з даного матеріалу почали будувати школу. Будівництво не закінчилось, бо розпочалася Велика Вітчизняна війна.

У повоєнні роки школа знову розміщувалась на Міжвербній вулиці (в конторі лісництва 1—4 класи), а 5, 6, 7 класи в найманих кімнатах односельчан.

Завідувачем школи короткий час в повоєнні роки була Манкевич Ліда Іванівна, а потім Литвин І. К.

Після перемоги над фашистською Німеччиною школа була добудована, завдяки клопотанню О. М. Підсухи перед наркомом освіти Тичиною П. Г.

У 50-і роки юні ніжиловчани навчались у великій дерев'яній споруді, яка нагадувала букву "Е". Особливо гарний і просторий був коридор. Опалювання було пічне. Тому і діти, і вчителі допомагали заготовляти торф для опалення. Зимою в школі було тепло. Кругом школи росли кущі бузку і яблунь. Особливо гарно було весною, коли школа потопала в яблуневому і бузковому цвітінні. Учнів

у школі в ці роки було понад 400. Були паралельні класи, особливо молодші. Наприклад, вчителька Цибенко Ольга Данилівна вела 1 клас в 1956 році, в якому навчалось 41 учень. У старших класах навчались учні з сусідніх сіл — Наливайківки, Борівки і Комарівки. Тому при школі відкрили інтернат для них.

Директором школи був Латушко Михайло Дмитрович, хімік і біолог. Географію читала його дружина — Лутак Ганна Юхимівна, українську мову і літературу — Артеменко Ольга Юріївна. Заступником директора школи працювала Руденко Катерина Аврамівна — вчителька хімії і біології, яка приїхала до нас з села Липівки. Після її раптової смерті завучем призначено Лазебну Віру Миконівну, учительку української мови і літератури з Наливайківки.

Педагогічний колектив був дружний. Один одному допомагали, підтримували молодих і морально, і матеріально. Адже це були тяжкі післявоєнні роки. Добрим словом хочеться згадати нині покійних вчителів: Богуш Антоніну Якимівну, Ворожченко Ольгу Петрівну, Бугаєнко Олександра Степановича, Кондратьєву Пріську Данилівну, Скарченко Нінель Лук'янівну, Лещенка Віталія Григоровича, Пікулика Івана Ярошовича, Захарченка Трохима Івановича, який усю війну пройшов із автоматом, а у післявоєнні роки працював вчителем англійської мови.

У 1956 році відбувся перший випуск Ніжиловицької середньої школи. Односельці попросили О. М. Підсуху привезти на це свято когось із відомих письменників. Так в Ніжиловичах побував відомий український гуморист Остап Вишня.

У 1963 році до даного приміщення школи було добудовано цегляне приміщення, де розмістилось п'ять класних кімнат: фізичний кабінет, хімічний кабінет, 1, 2, 3 класи, а згодом нове цегляне приміщення їдальні, кухні та біологічного кабінету з тепличним комплексом.

У 70 роки школа поповнилась новими кадрами. Вчителем фізики працював Бугаєнко Олександр Степанович, а також він був заступником директора по виховній роботі та Ходус Йосип Романович, вчителем математики — Мітла Галина Іванівна. З 1963 року заступником директора призначено було вчительку української мови і літератури Артеменко Ольгу Юріївну, яка працювала на цій посад 22 роки.

Пізніше до нашої школи приїхали на роботу подружжя Шевченків (Григорій Йосипович і Зінаїда Андріївна); Дзюба Борис Григорович і Галина Іванівна, Шевченко Г.И., Дзюба Г.І. та Артеменко Ольга Юріївна і нині трудяться у школі, хоч мають уже право на відпочинок. За свій плідний труд нагороджені нагрудним значком "Відмінник народної освіти УРСР".

На базі школи був відкритий навчально-виробничий комбінат. Викладачами сільськогосподарського виробництва і автосправи були Сумкін Генадій Костянтинович та Пономаренко Володимир Федорович. Школа в цей час мала прекрасну теплицю, в якій вирощували для шкільної ділянки розсаду квітів, овочів, а помідори та огірки — для шкільної їдальні.

У школі діяла піонерська організація ім. Павлика Морозова. Цікаво проходили збори піонерської дружини, лінійки, присвячені різним подіям. Піонер-

ською роботою довгі роки керувала старша піонервожата Ковальчук Надія Степанівна (нині уже покійна). Разом з нею прийшла нова вчителька української мови і літератури Тарасюк Надія Захарівна (нині також покійна).

При школі, як ми уже згадували, був інтернат в якому у 70—80 роки вихователями працювали Ремезовський Костянтин Антонови (нині директор Наливайківської школи) та Лутак Ганна Юхімівна, а дружина Костянтина Антоновича Лідія Володимирівна викладала російську мову і літературу.

Також у ці роки в школі працювала родина Опанасенків — Галина Юхімівна і Володимир Григорович, які в даний час є викладачами Ніжинського педагогічного університету ім. Гоголя. Іноземну мову викладав Олейніков Геннадій Олексійович.

Життя в школі проходило цікаво. Працювало багато гуртків, зокрема "Умілі руки", "Юний математик", "Цікава хімія", фізичний гурток, "Юний фотограф", гурток юннатів, гурток виразного читання.

Найбільш обдаровані учні були активними членами духового оркестру.

Ранкову зарядку проводили на майданчику під музику. У школі був великий хор і ансамбль дівчат 9—10 класів, який часто виступав не тільки в школі, а й у сільському клубі і на районній сцені. Протягом більше 30 років незмінним керівником його була вчителька 1—4 класів Бугаєнко Надія Федорівна.

У 1972 році за клопотаннями директора школи Латушка М.Д. було збудовано в селі нову двоповерхову школу.

Навчання в ній проводилось за кабінетною системою. Всі навчальні предмети мали свій кабінет, добре обладнаний усім необхідним для навчання і виховання учнів. Школа була забезпечена педагогічними кадрами. Всі вчителі мали вищу освіту. Російську мову і літературу читав Іващенко Олександр Петрович, географію — Зубець Володимир Миколайович, біологію — Зубець Надія Миколаївна, англійську мову — Дженджеря Людмила Миколаївна, математику — Чигринець Галина Іванівна, фізкультуру — Чигринець Олександр Іванович.

Вчителі які прибували в школу забезпечувались квартирами.

Після Латушка М. Д. директором школи у 1983 році працював Коваленко Петро Михайлович. У 1984 році директором стала Дзюба Галина Іванівна, а після Галини Іванівни цю посаду зайняв Борис Григорович, який працював на цій посаді до 1990 року. А з 1990 року пдегогічний колектив очолив Пархомчук Анатолій Васильович, а заступниками директора були — Чигринець Галина Іванівна, Шевченко Григорій Йосипович, Артеменко Валентина Петрівна, а з 2001 року заступником директора працює Шевченко В.П. та Шевченко Т.Г.

Нині у школі навчається 117 учнів. Педагогічний колектив нараховує 17 педагогів. Майже всі педагоги мають вищу освіту, а троє вчителів закінчують вищі навчальні заклади.

Два педагоги — Пархомчук А.В. і Бугаєнко Н.Ф. мають вищу категорію Шість працівників (Шевченко В.П., Шевченко Т.Г., Шевченко Г.И., Артеменко В.П., Цибенко О.Д., Дзюба Г.І.) мають першу категорію.

Відповідно до рішення регіональної експертної ради з ліцензування та атестації закладів освіти при управлінні освіти Київської обласної державної адміністрації від 21.08.1996 року протокол № 2 засвідчує право називатись Ніжиловицька загальноосвітня школа I—III ступенів.

В. Артеменко

Нові Опачичі

Село Нові Опачичі — центр Опачицької сільської ради, за 25 кілометрів на захід від залізничної станції Фастів та за 30 кілометрів на південь від автомагістралі "Київ — Чоп" (Е-40). Віддаль до райцентру — 35 кілометрів.

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року змусила мешканців забруднених земель покинути рідні домівки та переселитися на нові місця проживання. За державною програмою відселення потерпілих село Козичанка повинно було прийняти жителів сіл Опачичі, Кам'янка, Плитовище Чорнобильського району Київської області. Спочатку передбачалося декілька будівель для переселенців розмістити у селі, по вулицях Садовій та Польовій, а основне поселення побудувати далі на полі під Юрівкою. Але керівництво колгоспу "Прапор комунізму" (центр — Грузьке) вирішило інакше. Прибулі будівельники для термінового зведення житла уже розбили майданчики, але було змінено план і під забудову віддано весь колгоспний сад, що був розташований на горі ще з 1934 року.

Сад потребував омолодження, до того ж заготівельний пункт у селі Пашківці приймав яблука лише по чотири копійки за один кілограм. Садівництво у 80-ті роки XX століття було взагалі економічно невигідним, і найдоцільніше було віддати під забудову саме ці, а не орні землі. Нова пропозиція сподобалася і керівникам району та області, і будівельним бригадам Волині. Саме вони у стислі терміни звели нове поселення.

28.08. 1986 — Нові будинки села Волинського прийняли своїх мешканців, яких спочатку, ще 4 травня, тимчасово поселили у Копилові. Для 726 жителів було збудовано 221 будинок на дев'яти вулицях.

1987 — До Козичанки було евакуйовано колгосп імені 1 Травня із села Опачичі. Усю сільськогосподарську техніку, що була в Козичанці, забрали до колгоспу села Грузького, а до Козичанки перевезено техніку колгоспу імені 1 Травня. Колгосп очолив Федір Павлович Самусенко.

1990 — Відкрито бібліотеку.

10 липня 1991 — Поселення при Козичанці, назване будівельниками Волинським, отримало офіційну назву — Нові Опачичі. Тоді ж було утворено окрему Опачицьку сільську раду Макарівського району Київської області (Указ Президії Верховної ради УРСР №495 від 10.07.1991).

Початок 90-х років XX століття — Село повністю газифіковано.

Зараз у селі Нові Опачичі працює сільська рада, ФАП, бібліотека, поштове відділення (індекс 08035) і магазин.

Вулиці села Нові Опачичі

Назва
Леніна
Провулок Лісовий
Волинська
В. Кібенка
Лесі Українки
Луцька
Першотравнева
Любові Карцевої
Опачицька

Населення села Нові Опачичі

Рік	1986	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
К-ть	726	513	491	488	481	479	478	462

Є. Букет

Новосілки

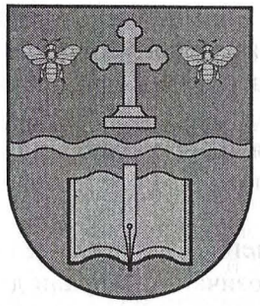

Село походить з урочища Старосілля. Розташоване в добре захищеному місці, з одного боку Ірпінь з болотистою заплавою, з другого — притока Ірпеня. Як писав візантійський імператор Маврикій (VI ст. н. е.): Племена слов'ян і антів живуть укупі. В лісах і на болотах, посеред річок і стоячих озер живуть вони неприступні".

Є й інші урочища — Ваканець і Рудка. Перше означає "необроблювана, запасна земля", Рудка була дуже заболочена, можливо, там знаходились рудні по видобутку заліза з болотної руди.

Серед них і Поруб, в ньому урочище Селище, Широкий берег, Брід, Кудла, Македон (іноді Македонський ліс), Пісок, Курган, Ковалів шпиль, Ліси: Дробин ліс, Кучерів, Гаврилюків, Займище, Чагар. Яри: Гайдамацький, Глибокий, Карпилівський, Міленький, Попадиний, Хомин, Шанів, Холодний яр. Озера: Кругле, Довге, Рокитне та Марені озера.

У Новосілках збереглись стародавні кладовища. Найдавніше в центрі села, біля Кравцевої гори. Йому понад 300 років.

Село розташоване під горою, понад річкою Ірпенем. В неї впадають річки: Унава (з адигейського-уна "дім", ідентична з нашим р. Домашня), Бобриця, Буга, Кізка, Хвоса луна, що протікає через Бишів раніше, очевидно, називалась Липою (назва дослов'янська). Куделя протікає через с. Лишню, Трубище — Мостище.

Всі береги Ірпеня мають назви, пов'язані з прізвищами колишніх власників луків, що прилягали до берега річки.

За течією річки, навпроти села Дзвонкового урочище Гниля (в полі 2 кургани). Луки належали поміщику Петриченку. До річки примикає колишній поміщицький парк. В селі зберігається легенда, ніби в річці, біля Рябоводового плаву був затоплений човен зі скарбом.

Старожили твердять, що по Федиковій сіножаті проходила давня дорога через річку до с. Лисовки (зараз вона не існує). Свідченням же того, що в урочищі старосілля колись давно було стародавнє поселення, є знахідки уламків посуду давньоруського періоду. В урочиці Пісок селянин Йосип Федорович Стриж знайшов срібну монету чеканки XVI ст. її називали "солід". На лицевій стороні вибито герб Литви та її монетний двір. На звороті корона, під нею вензель "Станіслав Август I", по боках дата 1570 р. Найдені також глиняні люльки XVII—XVIII ст., російські й польські монети. Серед грошових знаків — монета польська 3 гроші, чаїв Сигізмунда III, 1622 р., солід Яна Казіміра 1660 р. австрійський крейцер 1816 р. Є монети російського виробництва: копійка 1718 р. Петра I, деньга 1731 р. Анни Іванівни, дві полушки 1733 р., деньга 1752 р. та 1760 р. Єлизавети Петрівки, дві монети Катерини II 1771 та 1780 рр., дві копійки 1801 р. Павла I. А в селі на городі Тимошенка І. Д. знайдено скарб з 38 монет XVI—XVII ст. (див. клади монет).

Уламки посуду датуються кінцем I тисячоліття до н. е.— початком нашої, це Зарубинецько-Корчуватівська культура. Зустрічаються й уламки посуду IV—V ст. н. е. Є припущення, що село в Старосіллі зруйноване татаро-монгольською навалою у 1240 р. На правому березі р. Ірпеня було й село Лисовка, воно теж розділило долю попереднього. Іноді Нове село (Новосілки) асоціюють з Андрієвим: "У Новом селе Ондреевы дети дают ведро меду" — з літопису за 1415 р.

З середини XVI ст Іванцевичі володіють місцевістю понад Ірпенем та Унавою, коло Фастова. Пізніше ці землі захоплює київський католицький біскуп Пац. Йому ж належить і Чорногородка.

Як свідчать історичні джерела, Новосілки в другій половині XVI ст. належали родині Грабів Уруських, з яких Софія, що була дружиною Семена Гринкевича, у 1571 р. продала село Василю Васильовичу Розсудовському. В акті продажу говориться: "Новоселиця лежить над р. Ірпенем між селами Чорногородкою з одного боку, з другого Княжичами, а з третього землею Бишівською, над шляхом татарським. (Словник королівства Польського та інших земель слов'янських. Варшава, 1886 р.).

У 1581 р. цей маєток купив Богуш Гулькевич Глебовський, намісник Софійський. 1613 року привілей від короля на володіння селом дістав Захардаш Яловицький, в 1630 р.— сину Богуша — Філону Кулькевичу. І тільки 1646 р. Новосілки переходять у власність Адаму Киселю, знатному вельможі, що був одружений з дочкою Богушевича, Анастасією.

Під час визвольної війни козаки розгромили маєток А. Киселя, забрали худобу, зброю, порох.

27 січня 1649 р. в Новосілки прибуло посольство від Речі Посполитої до Б. Хмельницького. Цілий тиждень чекало його дозволу рухатись на Переяслав. "Полковник Тыша с 400 казаками встречал комиссаров при переправе через р. Случ. Конечно, тогда необходимы были в Малороссии для поляков телохранители, крестьяне, принадлежащие Адаму Киселю, не уважили присутствие своего пана, в Новоселках, в собственном его имении, делали его супутникам неприятности". (Н. Маркевич. История Малороссии. Т. І. М. 1842. С. 214).

Б. Хмельницький універсалом 9 січня 1656 р. затвердив у володіння Києво-Браському монастирю села Плисецьке, Черногородку, Новосілки, що раніше належали єзуїтам. "Доносимо до відомості, їх видячи ми монастир Братський київський при недостатку і потребучий от нас порятунку, в котором щоденно за нас і за все Войско Запорожське отдається хвала божія, пустими єсьмо навижевенье і на порятунок церкви божої і братії монастиря... также і села над Фастовим, которие перед тим езуіти держали, то есть Плисецьке, Чорногородку".

Новосілки згадуються і в грамоті короля Михайла Корибута Вишневецького. Та невдовзі Новосілки і Мостище забрав у своє володіння Леон Харлінський власник Бишева, Бушівки.

Існує легенда про те, що в селі колись давно стояла велика могила з хрестом, а в ній поховане козака Деньгу. Ще під час монголо-татарської навали цей козак, оточений з усіх боків ворогом, упав разом з конем у яму. Його там закопали і насипали над ним високу могилу. (Географічний соловник королівства Польського. Т. VII. Варшава, 1886. С. 286).

Ця могила була на Кравцевій горі. Під час зелених свят дівчата прикрашали її зеленим квітом. Недалеко від неї був знайдений стародавній срібний хрест, що важив 2,5 фунти. Нібито зберігався в Софії Київській.

У липні 1922 р. створено сільську Раду на чолі з А. Петренком, секретар Ф. Кучеренко. В тому ж році організовується трудова сільгоспартіль "Садовод", яку очолив А. Петрушенко.

29 квітня 1928 р. створюється Товариство обробітку землі "Червона Іскра".

В 1941 році з 10 липня по 1 серпня в селі і поблизу нього йшли запеклі бої радянських військ з фашистами. За час окупації до Німеччини вивезено 45 чоловік молоді села.

Новосілки батьківщина Героя Радянського Союзу Івана Хомича Кучеренка, командира підводного човна С-51, який потопив 4 кораблі противника.

На території села знаходиться братська могила 64 бійців Богунського полку, які загинули в бою з денікінцями, пам'ятники героям громадянської та Великої Вітчизняної війни.

Основні будівлі:

Дитсадок 1976 р., на 18 дітей.

Школа 1985 р., на 192 учні.

Клуб 1969 р., на 80 місць.

ФАП 1992 р., з 1996 р. в аварійному стані, перенесено в приміщення дитсадка.

Відділення зв'язку в приміщенні дитсадка.

Три магазини Бишівського ССТ.

Колгосп "Червона Іскра" 04.02.1969 року реорганізовано в радгосп "Новосілківський". Переіменовано на КСП "Новосілки" згідно рішення загальних зборів від 27.02.96 року.

ТОВ "Агрофірма Сузір'я" є правонаступником КСП "Новосілки" згідно рішення загальних зборів від 22.03.2000 року.

Нові зміни — птахоферма по вирощуванню гусей в ТОВ "Агрофірма "Сузір'я", два магазини приватні.

Пам'ятники:

1) Братська могила 64 червоноармійців, та радянських воїнів, які загинули в боях при обороні села в листопаді 1941 року;

2) Пам'ятник на честь 120 воїнів односельців, що не повернулись з фронтів війни.

3) Церкви Свято-Хрестовоздвиженська церква згадується в історичних документах ще в 13 ст. Після руйнування нападниками (татаро-монголами) була побудована в 1780 році, а грунтовно перебудована в 1857–1859 рр. Названа церква в честь храмового свята Воздвиження Хреста Господнього, яке відзначається в Новосілках 27 вересня.

4) Святі знаки: святий дерев'яний хрест поставлено в 1994 році в бувшу Свято-Хрестовоздвиженську церкву, від якої залишився тільки зруйнований фундамент. В селі Новосілки є 3 джерельні криниці із джерельною водою, що потребують догляду.

5) Чорнобильське село: побудоване в 1990 р., розраховане на 113 переселенців, 50 будинків, будував "Херсонагробуд", с. Новосілки.

В. Обухівський

Новомирівка

Село Королівської сільської ради. В роки Великої Вітчизняної війни загинуло 40 його мешканців. Зараз в селі 37 дворів, мешкає 35 жителів

Є. Букет

Осикове

Село Лишнянської сільської ради. Засноване німецькими колоністами. На мапах початку XX століття зустрічається під назвою "хутор Осиповыя".

В 1961 році відкрився клуб на 200 місць. В 1992 році утворено колгосп "Осиківський". В центрі села — пам'ятник загиблим воїнам. В роки Великої Вітчизняної війни з фронтів не повернулося 20 жителів села.

Інші згадки про Осикове пов'язані з Лишнею. В селі 207 дворів, проживає 375 чоловік.

В. Обухівський

Пашківка

До сільської ради входить с. Вітровка.

Знайдені на території села знаряддя праці первісної людини — кам'яні рубила, сокири з отворами для заправки держака, кам'яні сокири з кістяним держаком, дерев'яний довбаний човен з стовбура дерева свідчать про найдавніше заселення цієї місцевості.

В давнину Пашківка була оточена густими заболоченими мішаними лісами. В історичних документах село згадується за 1664 рік.

В Пашківці на полях подекуди збереглись залишки Змійового валу, що говорить про важливість цього населенного пункту в системі оборони Київської Русі. Пізніше помістя належало магнатам Харлінським, власникам Бишева.

В одному з лісів на острові серед боліт, так званий Гусаковий Яр, в 1768 р. знаходився табір гайдамацького загону, яким керував Іван Бондаренко. Про це сказано і в народній пісні: "Держить путь на Бишів та на Пашкійовку". Саме цього року збудовано церкву, де священником був Семен Козловський. Пізніше на це місце власник маєтку призначив Гаврила Кленовського і Якова Кондратовича.

В 1840 р. Леон Харлінський подарував Пашківку в придане онуці Анастасії. Вацлав Руліковський, який став хазяйнувати в маєтку, в 1856 р. продає його генералу Теодору Кудрявському.

Один з Руліковських, Едвард, написав у 1853 році "Опис Васильківського повіту", де, зокрема, є й дані про наші населені пункти.

По смерті Т. Кудрявського в 1868 році Пашківка перейшла у власність зятю Людвигу Петровичу фон-Ендену. В його маєтність увішло 1213 десятин землі орної і 335 лісної.

Збереглись свідчення, що незначні ділянки землі тримали німці-колоністи. Їхня колонія називалась Павлинівка.

Серед промислових підприємств виділялась винокурня, де використовувався паровий двигун. На кінець XIX ст. Пашківка налічувала 155 дворів з населенням 1432 чоловік.

1918 року створено революційний комітет, який очолював селянин Петро Григорович Нестерчук. Цього ж року під його керівництвом селяни виступили проти поміщика Збуровського. В 1920 р.— утворюється сільрада, очолювана Калеником Евменовичем Сіренком. 1927 р. відкривається школа. Кількість населення 3299 чол. 1928 р. організовано ТОЗ, 1930 — комуна. Першим головою став робітник — двадцятип'ятитисячник Микола Максимович Кольцов (з м. Києва).

Село окуповане 10 липня 1941 року. Понад 300 жителів боролись на фронтах, в партизанському загоні Григорія Григоровича Кухаря.

В перші дні війни, прикриваючи відхід радянських військ, за околицею Пашківки були збиті бомбардувальник та винищувач И-156, пілотований Дунаєвим О.В. В кінці травня 1942 р. створюється Пашківська підпільна група під керівництвом Пришви Ю.В., до неї входили також Нестерчук А.Г., Петренко Ю.І., Левченко В.К. Керівник групи брав активну участь в різних диверсіях і операціях проти німців. В його будинку знаходилась явочна квартира підпілля і партизан. Інші члени організації збирали зброю, розповсюджували листівки Совінформбюро, переховували поранених бійців, зривали плани німецьких властей по відправленню громадян на примусові роботи в Німеччину тощо.

В 1955 р. відкритий пам'ятник героям Великої Вітчизняної війни. До 1965 року господарство називалось "40-річчя Жовтня", потім "Перемога", КСП. У 1988 р. збудований дитячий садок на 35 дітей. Нова школа в 1993 р., I—III ст. на 197 учнів (старе приміщення 1927 р. збереглось донині). Культурні потреби жителів обслуговує Будинок культури на 300 місць (1971 р.). Після Чорнобильської аварії побудовано 50 будинків для переселенців, 138 чоловік. Будували об'єкти спеціалісти з Тернопільської та Вінницької областей.

В. Обухівський

Плахтянка

Село розташоване за 8 км від райцентру на шосейному шляху Макарів—Калвдієве, до залізничної станції Клавдієве — 14 км.

Село засноване близько 200 років тому. Першими його жителями були кріпаки-переселенці із села Мотижина. Мотижинський поміщик Савицький, який володів землею, де зараз Плахтянка, побудував у 1763 році майстерню для виробництва плахти-тканини, з якої виробляли жіноче вбрання. Звідси і назва "Плахтянка".

На початку XIX ст. тут проживало 200 людей, в т. ч. ревізських — 72. Займались вони в основному гончарним виробництвом. Ліси, орні землі та 2 водяних млини належали мотижинській маєтності.

В 1830 р. Плахтянку купила в Йосипа Шимановського поміщиця Сулимова. В зв'язку з тим, що навколо Плахтянки було багато лісу, вона побудувала винокурні, пивоварню, цегляний, горщечний заводи та 2 водяних млини. Селяни в Плахтянці жили дуже бідно і існували лише за рахунок горшечного виробництва, яким вони займались у вільний час. В 1914 р. тут було побудовано гуральню.

Радвлада, утворена в грудні 1917 р., довго не протималась і була поновлена лише в 1920 р., коли створився ревком на чолі з М. О. Саченком. Комітет незаможних селян поділив поміщицьку землю між селянами, але незабаром вони утворили ТОЗ, потім комуну і колгосп. Але ці форми господарювання не дуже приживалися. Відомо лише, що в 1930 р. в Плахтянці діяв невеличкий колгосп ім. 13-річчя Жовтня. В 1923 році відкрито початкову школу, а в 1924 році— спиртзавод.

В 1932—1933 рр. Плахтянку огорнув голод. Скільки померло від голоду,— невідомо, бо вивчення цього питання було під забороною партії більшовиків, яка стверджувала: голоду в Україні не було. Його придумали українські буржуазні націоналісти.

Коли почалася ВВВ і фашисти захопили Плахтянку, то на її полях радянські воїни протягом півтора місяці вели запеклі бої з фашистами.

В період тимчасової окупації тут діяв партизанський загін Героя Радянського Союзу М. І. Наумова. 150 жителів Плахтянки воювали проти німецько-фашистських загарбників на фронтах та брали участь в 8 партизанських загонах. 76 жителів нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. 120 чоловіків загинули. В центрі села пам'ятник воїнам Радянської Армії, що полягли в боях за визволення Плахтянки.

Після визволення села від фашистів селяни приступили до відбудови. Їх праця дала гарні наслідки. В 1958 був побудований завод кормових антибіотиків на базі спиртзаводу, на якому працювало 164 робітники і 23 ІТП.В 1961 році його реорганізували на біохімзавод. В 1967 р. завод випустив 25 910 кг кормового біоміцину.

В Плахтянці діяла дільнича бригада і тваринницька ферма колгоспу ім. Калініна, що розташований в Гавронщині. Бригада господарювала на площі 1,3 тисячі га, має 6 га саду. Вирощувала переважно картоплю і зернові, а також відгодовувала телят.

В 1968 році було збудовано та відкрито медамбулаторію та стаціонарну лікарню.

В 1971 році став до ладу сільський клуб на 150 місць, а в 1976 році — нове приміщення неповної середньої школи, в якій нині навчається 54 учні.

В 1986 році село Плахтянка відгукнулось на біду чорнобильців. Село прийняло 283 переселенців із забрудненої зони. 100 нових будинків звели будівельники із Чернігівської області. Також було збудовано лазню, їдальню, магазин, КПП.

В 1991 році було засноване Плахтянське лісництво.

Поступово розбудовувався і приватний сектор. В 1992 році було збудовано восьмиквартирний житловий будинок, в 1994 — 16 квартирний. Взагалі, за останні десятиліття збудовано 149 житлових будинки.

В 1993 році на базі біохімзаводу відкрито ВАТ "Плахтянський дослідний завод ветпрепаратів", але в 2000 році в результаті зміни форми власності підприємства у Плахтянці почала роботу філія — Дослідний завод по виробництву ветпрепаратів ВАТ ВНП "Укрзооветпромпостач".

Г. Шулькевич, Н. Ащенко

Почепин

Хутір недалеко від Макарова.

В довоєнний період було створено колгосп "Червона нива". Основний напрям господарства— тваринництво, вирощували зернові, льон.

Невеличкий хутір в часи війни також виявив мужність і героїм. В ніч з 8 на 9 травня 1943 року підпільниками було спалено міст біля Почепина. За час війни 33 чоловіки загинули.

У 1956 році ліквідовано колгосп "Червона нива", який увійшов до складу об'єднаного господарства з центром у Наливайківці — "Родина".

У 1975 році побудовано пам'ятник загибли в роки Великої вітчизняної війни. В цьому ж році зведено магазин-кіоск.

З 1960 року в селі побудовано всього 11 будинків. В 1995 році заасфальтовано половину вулиці села Почепин.

У 2000 році магазин-кіоск закрито.

Н. Ащенко

Рожів

Де б не був я ти завжди зі мною —
Краше щастя в мене не було,
Ти мене чаруєш красотою,
Рожів — старовиннее село.

Г. Шулькевич

Село — центр сільської ради, до складу якої входить населений пункт Бондарівка. Розташоване за чотири кілометри від автомагістралі Київ-Львів. Віддаль до райцентру — 15 км. До найближчої залізничної станції Бородянка — 32 км.

Рожов, Розов, Рожаев, Рожев, а можливо, що були і інші назви цього містечка, що існувало на території сучасного Макарівського району Київської області.

Розкинулось воно на лівому березі річки Здвиж, яка має довжину 156 км, бере початок з болота села Озера Брусилівського району Житомирської області і несе свої води в річку Тетерів, праву притоку Дніпра.

Зараз річка Здвиж занедбана. Місцями переходить в болото, заросла лозняком і вільшиною. А великі болота, що її живили, висушили меліоратори в радянський період. Безіменні річечки та струмки, що колись прорізували Рожів в багатьох місцях, повсихали або їх засипали в різні часи. Русло річки стало вузеньким, густо поросло очеретом та низькорослими кущами. Риби в річці майже немає. Вода стала непридатною внаслідок безглуздого використання мінеральних добрив на колгоспних ланах. А раки, яких раніше була сила-силенна, зникли зовсім.

А колись... В легендах села, що прийшли до нас з сивої давнини, в розповідях стареньких дідусів та бабусь, в архівних та історичних документах згадується, що річка Здвиж була широка і повноводна, по ній ходили невеликі парусники за часів Київської Русі аж до Брусилова. Підтвердженням цьому є старовинні якорі знайдені при добуванні торфу в районі села Лазарівка. Крім того одне з урочищ, що нижче Брусилова донині зберегло назву "Пристань".

В районі Рожева та Карашина на заплавних луках, які носили назву Кут, росла ніжна соковита трава. Там водились дикі гуси, качки, чаплі, журавлі. А поруч поля, куди сягає зір, поросли віковими дубовими та сосновими гаями. В історичних актах та господарських книгах соснові гаї згадуються як корабельні. Місцями ліси були настільки зарослими, що важко було пробиратись людині. В них водилось багато всякого звіра: лосі, олені, дикі кабани та кози, вовки, лисиці. Населяли ліса багато різних птахів. Бджоли роїлись не тільки на деревах, а й в очеретах.

Клімат помірний. Великі морози, посуха та зайва вологість і зараз бувають тут дуже рідко. Ґрунти піщано-болотисті, але місцями трапляються і родючі ділянки. На них одержують непогані врожаї.

Все це привертало увагу наших далеких пращурів для вибору місця поселення. Адже річка давала не тільки їжу з риби та птиці, а й надійно укривала від ворожого нападу в очеретах та чагарниках, що росли на її берегах. Ліс переважно використовувався для будівництва житла, веж та укріплень навколо поселення. Полювання давало багато свіжого м'яса. Рівчаки та річечки одержали свої імена на честь господаря хати, що стояла поруч. Це — Голубовський, Ліров, Паласастий та інші. А колись, за часів Трипілля, це були річки, що стримували натиск наступаючого ворога. А боїв тут було багато, адже саме через пра-Рожів проходив шлях, який йшов до західних країн.

Про наших далеких предків, що жили на території сучасного пра-Рожева ми дізнаємося по археологічних знахідках, які часто знаходили в полях за селом. Це кам'яні зернотерки, кам'яні полірованні молотки та сокири. Знайдені в полях речі селяни приносили додому. Ними гралися діти, розглядали здивовані сусіди, а через деякий час вони безслідно губилися.

Але десь в 1960–1965 роках, коли колгоспну землю почали орати набагато потужнішими тракторами, на полях траплялися кам'яні полірованні сокири та молотки. Їх трактористи приносили до тракторного польового стану, показували механізаторам і кидали в кучу металобрухту. Токар колгоспу "Труд" Шулькевич Петро Йосипович відібрав кілька і приніс додому, де вони зберігалися довгий час. Потім одну з них подарував бібліотеці. Одного разу трактористи принесли, знайдений ними в полі, круглий диск, який мав діаметр до 25 см і товщиною до трьох сантиметрів. На одній стороні від центру диска йшла спіраль. На ній були якісь позначки з крапками та рисками різної довжини. Не знаючи, що це таке, механізатори вирішили перевірити диск на міцність. Поклали його в горно і нагріли до червоного кольору. Потім поклали на наковальню і вдарили по ньому кувалдою. Диск розсипався в порошок.

Влітку 1995 року начальник по режиму Макарівського заводу дослідного обладнання Кондратенко Григорій Григорович перебував проїздом у Рожеві. Там на польовому стані йому показували великий полірований кам'яний молот. На сьогодні доля молота невідома.

Такі знахідки говорять про те, що в епоху неоліту (приблизно три тисячі років тому) на території сучасного Рожева і поруч з ним жили люди, що виготовляли кам'яні знаряддя праці. Хто були ці люди? Який вели спосіб життя? Ми нічого не знаємо, адже археологічних досліджень тут не проводилось. Лише відкриття київського археолога Вікентія Хвойка в селі Трипілля на Київщині виявило багату культуру хліборобів. Зона одержала назву "Трипільської". Звідси випливає, що на території сучасного Рожева в сиву давнину проживали люди, яких можна віднести до трипільців.

Трипільська культура збереглася в Україні в деяких обрядах і залишила по собі виразні сліди в вишивках, килимарстві, гончарстві, писанках, різьбі по дереву, де багато геометричних та рослинних орнаментів (названих в народі циганською вулицею, безконечником, кривулькою, гачками тощо), які виразно нагадують орнамент трипільського часу в Україні.

Ще й сьогодні старенькі бабусі в Рожеві мають вишиті рушники з таким орнаментом. Це говорить про те, що український народ зберіг свою стенографічну спорідненість із старожитньою людністю пра-України.

В Рожеві існували два кургани. Один був знищений давно. Чи не на його честь вулиця, де він стояв, мала назву Гора (нині вулиця Леніна). Ще й досі, коли люди йдуть на сучасну вулицю Леніна, то кажуть: "Іду на Гору". Другий курган мав назву "Киянкова гора". Тут колись протягом віків відбувались жорстокі бої. Це доводять уламки ядер, дрібна іржава картеч, сокира X–XI століття та інші воєнні речі. Киянкова гора заважала керівнику колгоспу і він її знищив. Там, де був курган, провели дорогу і накрили її асфальтом. Так зникла чудова історична пам'ятка, що прийшла до нас із сивої давнини і прикрашала собою село, доносила до нас славу наших предків, які біля кургану боронили свій рідний край.

Колись в сиву давнину на території сучасного Рожева було поселення, яке лежало на перехресті тоді судноплавної річки Здвиж і шляху, що вів із столиці полян Києва до столиці древлян Коростеня. Він проходив через Білгород (Білого-

родку), Мутижир (Мотижин), Здвижень (сучасний Рожів), Мичськ (Радомишль) і далі на захід. Річка Здвиж перетинала шлях трьома рукавами. На них були три містки. Здаля вони зливались і нагадували один великий міст, який літописець назвав "Здвиженським чудо-мостом". На цьому перехресті, на правому березі річки Здвиж, лежало поселення, яке мало назву Здвижень. Нині воно має назву Рожів.

М.Грушевський, згадуючи Здвижень пише, що коли Васильку Галицькому (1097 р.), вийняли очі, він зомлів і лежав, як мертвий: "...його піднесли на ковдрі, положили на віз і повезли до Володимира. Рано стали з ним на торговиці в Здвижені на обід... Потім повезли його спішно до Володимира".

В цей час Володимир Мономах, який був князем Чернігівським присилував Святополка, князя Київського, іти на Давида і покарати його за злочинство, яке він учинив над Васильком. На Рожному полі в Галичині Ростиславовичі розбили Святополка. Ця подія сталася в 1099 році. Про неї Лаврентій Похилевич записав: "Из истории известно что у "Рожева поля" на границе Волыни одержана победа Ростиславовичей над Святополком Изяславовичем. Не наш ли Рожев и его кладбище — место этого побоища?"

Про цю подію Макарівська районна газета "Ленінська зоря" написала: "З історії відомо, що в давні часи біля "Рожева поля" на кордоні Волині одержана перемога Ростиславовичів над Святополком Ізяславовичем. Можна зробити припущення, що це саме наш Рожів, оскільки багато сіл по Здвижу і Тетереву на той час в історичних документах називаються прикордонними з Волинню. За легендою назва села походить від поля, яке стало рожевим від пролитої крові".

Це повідомлення районної газети керівники села Рожева взяли за основу і перші оголосили, що від цієї знаменитої дати Рожеву 1150 років. Випускник Рожівської середньої школи Олекса Атаманчук в районній газеті писав:

Рожеву — тисяча сто п'ятдесят!
Друзі, поглянем на хвильку назад...
Пращур по лісу розкішному йшов,
Місце хороше на річці знайшов,
Житло збудував, а навкруги цвіли рожі
Так появився прадавній наш Рожів.

В честь ювілею в новому Будинку культури відбулися урочисті збори жителів села Рожева. Було багато гостей з району та Києва. Проголошувались пишні промови та привітання з нагоди ювілею села. Та на великий жаль ця дата є фальшивкою. Адже від битви на Рожному полі з 1099 року по 1991 рік пройшло лише 892 роки. А звідки ж взялася кругла дата 1150 років? Невідомо з яких причин керівники села, додали до 892 років ще 258 і отримали бажану дату. Для чого? Таке творіння історії є безглуздям, насмішкою над живими і мертвими жителями села.

Тепер ми повинні розібратись, де було "Рожне поле". Михайло Грушевський пише: "На самім верхів'ї бужського поріччя, в сусідстві Гологір, мусимо класти "Рожне поле", що було границею, "на межі" Галичини й Волині ще в XI столітті.

"Загальна Українська Енциклопедія" пише, що "Рожне поле" урочище між Галичиною і Волинню; в 1099 році Ростиславовичі розгромили там Святополка.

Таким чином, ми можемо впевненено сказати, що "Рожне поле" знаходиться в Галичині і ніякого відношення не має до Рожева, а цифра 1150 років Рожеву є надуманою.

Коли виник Здвижень (Рожів) невідомо. Можна лише припустити, що поселення виникло в період прокладання Білогородської дороги (Старого Шляху). Це VIII–IX століття.

Багато зазнала наша земля від чужинців, які нападали на неї, і яких приводили нерозумні її діти, що воювали між собою, бо кожен з них старався за будь-яку ціну захопити Київ — "матір міст руських". Одним із них був четвертий син Володимира Мономаха — Юрій, якого прозвали "Довгоруким", що завжди ліз не в свою справу. Князював далеко на півночі у місті Суздалі та Москві. Там він утворив окрему державу, населенням якої були фіни з племені чудь. До них він спровадив багато українців і з тієї мішанини виник новий народ і нова московська держава. Той народ і його нащадки хоча і походили з українського роду, стали найбільшими ворогами України.

Його син Андрій Боголюбський в 1169 році захопив Київ. Його воїни займались грабунками та насильством. "І був у Києві серед усіх людей стогін, і туга, і скорбота невтишима, і сльози безпрестанні. Відтоді Київ на довгі роки й віки підупав і втратив своє давнє значення. В цей час стала добре рости Московська держава, а Андрія Боголюбського російська православна церква причислила до образу святих.

Із занепадом Києва життя на Київщині погасло. Та народ жив, творив і надіявся, як завжди, на кращу долю, але на нього насувалася, як Божа кара, навала монголо-татарської орди. Вона сунула страшною хмарою. Попереду кінні ватаги. Вони палили і грабували все поперед себе, людей вирізували або брали в неволю. Забирали худобу і коней. За тими ватагами сунула головна орда із возами, гуртами скоту, верблюдів, табунами коней, отарами овець, жінками і дітьми. Стогін і рев стояв від орди, і здалека було чути, що вона наближається. Де вона пройшла земля ставала чорна, як після сарани,— ще гірше, бо нічого — ні чоловіка, ні скотини живої ніде не було видно. По спалених селах та городах усе, що можна було забрати, вони забирали. Худобу і коней долучали до своїх табунів та гуртів. Старих, малих та хворих без жалю вбивали. На майданах після монголо-татарського гостювання валялись на землі не поховані люди та коні, дивлячись у небо своїми мертвими очима та вишкіривши зуби, неначе усміхались до вовків та орлів, котрі шарпали та розтягували їхні кістки повсюди.

Пізньої осені 1240 року монголо-татари чорною хмарою посунули на Київ. З ними був і хан Батий. Облога Києва тривала 10 тижнів і чотири дні. Взявши Київ монголо-татари зруйнували його, мешканців перебили. Після короткого перепочинку чорною хмарою посунули по Київщині. Роздратовані затримкою під Києвом, вони змітали все на своєму шляху, мешканців вибивали до ноги.

Весною 1241 року монголо-татари по Білогородському шляху підійшли до Здвиженя, де зустріли жорстокий опір. Містки були спалені. Перешкодою для

подальшого просування на захід стала річка Здвиж, дно якої місцями було дуже грузьким, затягувало людей і коней (нині великий плав). Частина монголо-татар змушена була шукати інше місце для переправи і підійшла до прото-Карашина, де в жорстокому бою знищила населений пункт. Захвативши Здвижень, монголо-татари знищили замок, поселення, а жителів перебили.

Пройшли віки. Десь в 1910 році Антон Васильович Пампура, копаючи ями під ошули для хати, на глибині більше метра викопав кілька деформованих людських черепів. Вони були темно-коричневого кольору. Кожен з них мав пошкодження від стріл. Глущенко Іван Денисович теж викопав кілька людських черепів такого ж кольору з проломами та пошкодженнями від стріл. В 1936 році Шулькевич Йосип Павлович, копаючи в садку яму для погреба викопав кілька черепів з пошкодженням від стріл. Пояснити звідки вони взялись на такій глибині ніхто не міг. Влітку 2005 року, копаючи траншею для прокладання газових труб, на глибині до двох метрів були виявлені два трупи. Вони теж були темно-коричневого кольору. Це доводить те, що тут колись була велика битва, де люди гинули за кожну вулицю, кожен будинок. Чи не є це відгомоном великої битви жителів Здвиженя з монголо-татарськими завойовниками?

Тяжкого удару зазнала Київська земля від монголо-татарських завойовників. Спустошливий потік, де вони пройшли, стер з обличчя землі села, містечка, перетворивши їх в мертву пустелю. Скрізь було тихо і журливо, як на могилках.

Багато князівських та заможних родин, селян повтікали в сусіднє князівство Литовське. Повертатись на старі згарища не мали бажання. Вони занесли до Литви свою культуру та звички, служили в війську литовських князів, маючи звання воєвод та полковників, і просили литовського князя Гедиміна, щоб він визволив руську землю від монголо-татарської неволі. Він погодився і в 1320 році прийшов в українські землі з військом, в складі якого були українські воєводи і полковники. Де-Принцеслав, Світольд, Блудич, Громвал, Ладим та інші. Це була основна ударна сила, з якою Гедимін вступив в бій з монголо-татарами. В третій вирішальній битві на Ірпені недалеко від Білгорода (Білогородки) монголо-татари були розбиті і вигнані за межі України. В цій битві наклали головами монголо-татарські хани Тімур і Дівлат. Україна звільнилась від монголо-татарського іга.

Відвойовані землі були поділені на наділи по 200 десятин в кожному. Вони називались службами. Ними князь жалував за певні надані йому послуги. За наділами ринулись до литовського князя Вишневецькі, Заславські, Збаражські, Сангушки та інші. Можливо, що серед них був і польсько-литовський шляхтич Рожевський, родина, якого проживала в околицях польського міста Гнезно. З польських архівів відомо, що один з Рожевських написав кілька листів, в яких достовірно описав деякі епізоди війни Богдана Хмельницького. Це доводить те, що родина Рожевських існувала і, можливо, один з її предків отримав наділ, де раніше було поселення Здвижень. Але на південь від Києва людей майже не було. Їх потрібно було заселити. Завербовані люди йшли до Рожевського, тобто до Рожева. Стара назва поселення Здвижень забулась, прижилась нова — Рожев. Це було на початку XV століття.

На скільки сягають архівні документи, першим спадкоємцем при кінці XV століття був Лозовій Лозко, уродженець Бреста-Литовського. Першим хто поселився на Київщині і став постійно жити в Рожеві був Федько Лоза. Проживаючи в Рожеві і маючи непогані достатки він часто бував у Києві. Там він познайомився з київським багачем Олехною Юхновичем. Рід його угасав. Він мав доньок. І свою спадщину поділив між зятями Проскурою і Лозкою. Лозка взяв спадщину за Дніпром, залишившись власником Рожева. При ньому Рожів відроджується і стає окрасою навколишніх сіл.

Весною 1482 року московський цар Іван III уклав союз з кримським ханом Менглі-Гиреєм, і багатими подарунками спонукав його до походу "на Подольскую землю или Киевские места".

І цього ж року кримська орда кинулась до Києва різними шляхами. Один з них проходив через Брусилів і далі на Рожів. Шлях татарам перетнула повноводна річка Здвиж. В районі переправи через Здвиж татари знищили рожівську фортецю і ринулись до Києва, руйнуючи та грабуючи все на своєму шляху. Землі на південь від Києва знову спустіли.

Після татарського нашестя Федько Лоза відбудовує Рожів. Замок огороджується товстим дубовим частоколом, ставиться постійна охорона на високому кургані. Будуються три в'їздні брами. Його син Борис був послом від короля Олександра в татарській орді, де відстоював інтереси рідного краю. Роздратований хан Орди хотів скарати Бориса на горло, але посадив у вежу, де він просидів сім років. Через декілька тижнів після повернення на батьківщину, помер. Він мав трьох синів: Еджея, Олега, Яцька (Якова). Якову дістались маєтності на Київщині, в тому числі і Рожів. Його син Василь мав синів Лавріна (Ваврзенка) та Стефана, які після смерті батька поділили маєтність. Рожів перейшов у володіння Стефана Лозки, маршала мозирського. Першою його жінкою була Ганна Боговітуновна. Десь у віці 60-ти років він залишився удівцем. Часто навідуючись до Києва, він зустрічається з Лисаветою (Галшкою) Гулевічівною. Молода красива жінка полонила заможного та набагато старшого від себе Стефана Лозку. Він запропонував їй руку і серце, і вона не відмовила. Це було в 1606 році. За свого життя Стефан Лозка подарував Галшці Рожів і вона виступала як його володарка, приділяючи йому постійну увагу.

В 1617 році помер Стефан Лозка, залишивши Галшці двох синів. Ставши вдовою Галшка деякий час проживала в Рожеві. Рожевом управляв Валеріан Хруслінський.

12 серпня 1618 року на Рожів напав Ярош Сума, козацький полковник, який служив польському королевичу. Було вбито багато людей, село пограбовано. Галшка тяжко переживала цю подію. Вона піклується про його відбудову, допомагає сім'ям загиблих. Вона мала двох синів. Михась став спадкоємцем Рожева, прийняв католицтво, пустився в гультяйство. Олесь Кошуля пише, що Михайло дітей не мав, а Лисавета онуків. Вона перебралась у свій власний будинок, що знаходився неподалік від Луцька, де й померла в 1645 році і була похована на території Луцької Братської церкви.

В 1638 році Рожівське староство одержав Миколай Сцертвіц Цетнер. Він заложив в Рожеві пивоварний завод, пивну, яка згідно документів, по виробництву пива набула славу на Київщині. Відбудував замок.

В 1648 році Цетнери надовго виїхали з Рожева. Причиною цьому була визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького. В Рожеві стала сотня, що належала до Білоцерківського полку. Її сотником був Михайло Стародубенко. Вона оберігала містечко від поляків і татар.

В 1660 році в битві під Чудновим був розбитий князь Шереметьєв і в Рожеві розташувався обозом князь Боратинський. Його "ратні люди" забирали в селян продукти харчування, фураж, коней та інше. Гвалтували жінок та дівчат, вбивали чоловіків, які виступали за честь своєї родини. Для Рожева і рожівців це лихо було гірше монголо-татарського.

Після укладання Чуднівського миру воєвода Боратинський похвалявся, що винищив в околицях Києва 15 тисяч мирного населення. В це страшне число входять Макарівці, Андріївці, Наливайківці, Рожівці, Ситняківці та інші.

13 січня 1667 року у селі Андрусово поблизу Смоленська Росія і Польща уклали між собою договір про перемир'я без відома України. За умовами цього договору Правобережна Україна, крім Києва, переходила Польщі.

В 1734 році спалахнуло велике гайдамацьке повстання, на чолі якого стояв сотник Вергун. Воно охопило всю Київщину. Один з гайдамацьких загонів діяв під керівництвом Кирила Гапона, жителя містечка Рожева. Його загін протягом довгого часу наводив жах на поляків та євреїв по всій Київщині. Для боротьби з гайдамаками був створений пограничний суд, який засідав протягом 50-ти років в містечку Мотовилівка.

Польські джерела свідчать, що після гайдамацького повстання 1734 року спадкоємцем Рожівського староства був син Юзефа Цетнера Антон. Його син Ігнат замінив Рожів на королівську маєтність Бунов.

1768 рік був дуже тривожним — насувалось гайдамацьке повстання, що ввійшло в історію під назвою Коліївщини. Його очолив запорозький козак Максим Залізняк. Один із його ватажків Бондаренко пішов зі своїм загоном на Полісся — Бишів, Рожів, Макарів. До нього приєднались надвірні козаки, які обманом захватили Бондаренка і видали полякам. Бондаренко був страчений восьмого серпня 1768 року.

В березні 1793 року Правобережна Україна була включена до складу Росії. До 1818 року старостою Рожівської маєтності був Рипинський, а потім маєтність орендував генерал-ад'ютант Храповицький. Це була жорстока людина, а особливо його економ. Вони постійно били селян різками та канчуками. Проти свавілля поміщика виступив селянин села Рожева Марко Токарський. Його підтримали селяни Рожева, Небилиці, Комарівки, Борівки. Влітку 1826 року почалося слідство селян з побоями. Доля Марка Токарського і його друзів невідома.

В 1831 році в Київський губернії спалахнула епідемія холери. Було багато смертних випадків. Хворих лікували в Київському воєнному шпиталі. В Рожеві була поширена чутка, що захворювання холери походить від брудних рук. Для чистоти потрібно було мило. Дістати його в ті часи було важко. Тоді рожівські

купці та євреї налагодили його кустарний випуск. При його виготовленні додавали синьку і воно мало синювате забарвлення. Таке мило називали "мраморним". Воно було дешевим і користувалось попитом далеко за межами Рожева. Прості люди лікувались від холери часником і цибулею.

В 1850 році в Рожеві на державній землі була створена єврейська земельна колонія. На рожівській Колоні (нині вулиця Шевченка) діяло до 10 невеликих шкіряних заводів. В 1900 році Рожівська єврейська колонія мала 41 двір, в них проживало 727 людей, в тому числі: чоловіків — 384, жінок — 343.

Згідно перепису 1897 року в Рожеві проживало 2067 жителів, серед них 610 євреїв. В той же час в Макарові проживало: українців — 1577, євреїв — 3953 душі, всього — 5330 душ.

В 1870 році в Рожеві проживало 1448 чоловіків та жінок, було 143 двори, православна церква, синагога та дві єврейські молильні школи.

В 1900 році в Рожеві було 328 дворів, в яких проживало 2356 душ. Із них: чоловіків — 1167, жінок — 1189. Головне заняття — хліборобство. Крім того селяни відправлялись на заробітки в Київ, деякі з них назавжди оселялись там. В містечку числилось 1703 десятини землі, в тому числі селянам належало 1551, поміщику — 112, церкві — 40 десятин землі.

В містечку знаходились: православна церква — 1, синагога — 1, однокласна міністерська школа — 1, водяних млинів — 2, кузні — 3, ресторан та аптека. Містечко належало Топачевському Віктору Яковичу.

З 1862 року в Рожеві існувало двохкласне приходське училище. В 1905 році земство побудувало нове приміщення школи. Вона називалась "Одноклассное народное училище Министерства Народного Образования". Навчались тут чотири роки. Навчання велось російською мовою. Бажаючих ходити до школи було багато, а вмістити всіх школа не могла, отже земство побудувало в 1910 році школу з червоної цегли. Її називали "Нова школа", а ту — "Стара школа".

З 23 травня 1862 року в Рожеві проводились тричі на рік ярмарки. На них збиралось до 1000 людей, а базари проводились через кожні дві неділі по п'ятницях.

При церкві був хор, в якому налічувалось 52 людини. Співали чоловіки, жінки та діти. В 1900 році регентом та вчителем хору був Гребінський — батько відомої української письменниці Ганни Черінь, яка живе в США.

З Рожева вийшло багато духовних осіб із родини Шулькевичів. Так, Шулькевич Олександр Петрович був протоієреєм і священиком в селі Когород Радомишльського повіту, Шулькевич Євгеній Петрович — в селі Наливайківка, Шулькевич Лев Григорович в містечку Хабне Радомишльського повіту, Шулькевич Павло Іванович — в містечку Димері.

Коли почалася Перша світова війна багато рожівців були призвані на фронт. Не всі вони повернулися до рідної хати.

Рожівці брали активну участь в військах Головного отамана Симона Петлюри — Гайдаєнко Ничипір Іванович, Куницький Іван Мусіїв, Москаленко Марко Олексійович, Козицький Дмитро Іванович, Сусленко Олександр Григорович та

інші. В військах Червоної Армії — Кухарський Іполит Адамович, Куницький Сергій Григорович, Козицький Андронік та інші.

Радвлада встановилась в Рожеві не раніше 1920 року, бо на Старому Шляху завжди перебували різні війська, які вели боротьбу проти неї.

В листопаді 1922 року була організована сільськогосподарська артіль "Поляна", до якої увійшло дев'ять чоловік. Головою артілі вибрали Михайла Остаповського, скарбником — Юхима Козицького, а писарем був Еразм Петрушевський.

В 1922 році на посаду голови сільської ради призначили Скуриньовського Карпа Яроховича. Пробув він два роки і були призначені вибори до складу сільради. 43 людей були позбавлені виборчих прав. В основному ці люди займались торгівлею. Головою сільради вибрали Кухарського Іполита Адамовича.

В 1924 році була створена комсомольська організація. Вона допомагала комнезаму в розподілі землі та продзагонам, які приїжджали в село за хлібом, проводила агітацію за організацію колгоспу, заготовляла дрова для школи та сільради, яка знаходилась в будинку священика. В 1926 році було створено ТОЗ, але він через рік розпався. В 1929 році виник партійний осередок. При його активній допомозі було організовано з незаможників колгосп "Друга п'ятирічка". Більшість селян були одноосібниками. Їх називали "Індусами", бо вони вели індивідуальне господарство, обкладались великими і багатьма податками, але до колгоспу не йшли. Коли в селі став діяти промколгосп імені Сталіна, то більшість з них стала там працювати.

Як організовувався колгосп згадує Антон Васильович Пампура 1895 року народження. "Збирали продрозверстку з музикою. Ходили по хатах і забирали все, що бачили. На жердці висіло два вінка дрібної цибулі, а в мішку чуть часнику – забрали. А як не було чого брати, то розбирали клуні, хліви і перевозили на колгоспне подвір'я. В кого є корова — в колгосп її, кінь — теж туди. Ось так організовувався колгосп. У мого тестя взагалі крім хати нічого не було.— "Ага, ти нічого давати не хочеш!" Забрали тестя, посадили на 3 тижні. Спочатку забирали все у заможних, а коли в них вже нічого не було,— то у бідніших".

Надія на колгосп не виправдовувалась. В 1933 році не було чим сіяти. Село охопив голод. Жителька Рожева Сичевська Євдокія Андріївна згадує: "...О, то було страшне время. Даже здумати страшно. Тоді по селу ходили активісти, відбирали все, що в кого залишилось. Їх робота називалась "червона мітла". Вона вимітала все, що було в хаті. У нас останню квасолину забрали, а хліба й близько не було. Люди голодні, знесилені, опухлі, падали, як мухи, мерли в кожній хаті. А вони комнезами ті, вдень ходять по людях, а вночі гуляють. Думаєте, що вони все зібране у людей здавали в Макарів? Ні! Отам, де Терешки жили стояла хата. Ото зберуться вони там, п'янствують, пісні горланять, а вікна світяться, неначе в клубі".

Галка Наталія Григорівна згадує: "Такого горя, яке ми пережили в ті роки, своїм не зичу. На нашому кутку багато людей померло з голоду, особливо маленькі діти. Було й таке, що їли мертвих. У нас на кутку померла дівчинка, так батько заставив остальних дітей їсти сестричку. Може, тим і спаслися".

А Делінговська Уляна Устимівна говорить: "Люди пухли і неначе дуріли з голоду. Злі були один на одного. А за що? Самі не знаємо. Наш сусід убив хлопчика 12 років за те, що той у нього на городі вкрав п'ять цибулин. А хіба ж винне було дитя, що їсти хотіло? Забувати про те, що творилось під час голоду 1933 року — великий гріх". Під час голоду в Рожеві померло близько 200 людей.

Після голодного 1933 року люди масово пішли хто в колгосп, а хто в промартіль. Лише два десятки селян залишились одноосібниками.

В Рожеві діяла середня школа, до якої ходили діти крім Рожева з Ситняків, Небилиці, Карашина, Юрова. Всього навчалось в 1938 році більше 500 дітей. Директором школи був Петров Григорій Михайлович, потім в 1937 році його замінив Дмитро Давидович Тондій.

Містечко Рожів Перетворилося в звичайне село. В ньому зникли двоповерхові будинки, не стало багатьох лавок та магазинів, не стало базару, шкіряних заводів, ресторану, будинку рожівського кредитного товариства, синагоги. Була знищена окраса села Благовіщанська православна церква.

В 1937–1938 роках в Рожеві шукали "ворогів народу". Ними стали: директор школи Петров Г.М., його дружина — вчителька української мови Поплавська В.В., Ремезовський Василь Улянович (Глек), Сусленко Олександр Григорович — директор однієї з кращих київських шкіл, Снитко А.С. Вони були заарештовані і за вироком суду "трійки" розстріляні. Священик Куденко А.І., Лащевський М.Ф., Приворотський І.Ш., Сусленко Ганна Іванівна та Ігнатовський П.Г. були засуджені на різні строки таборів. Шість років отримав Комишній Данило Пилипович. Своєї вини не визнав і був направлений на лісоповал в Котлавський район Архангельської області, де й загинув у листопаді 1941 року.

Влітку 1938 року розгорнулися бойові дії на озері Хасан В них брали участь багато рожівців. Серед них були: Сусленко Йосип Андрійович, Куницький Йосип Степанович, Шулькевич Яків Іванович, Сущенко Кресан (загинув в бою), Левицький Анатолій Миколайович, Левицький Пилип Федорович, Глущенко Андрій Сергійович, Білоус Петро. Решту встановити неможливо.

Влітку 1939 року 35 рожівців знаходились в Київських Сирецьких таборах. 17 вересня вони брали участь у визволенні західних українців від польського поневолення, а 30 листопада більшість з них брали участь в фінський війні.

На початку червня 1941 року в Рожеві відбувся п'ятий випуск 10 класу. Був мітинг. На ньому виступав директор школи Батюк. Він сказав, що не сьогодні так завтра може початися війна. І вона почалася 22 червня 1941 року. Сотні рожівців влилися в ряди Червоної Армії для боротьби з фашизмом. А війна з кожним днем наближалась до Рожева. 9 липня 1941 року фашистські війська ввійшли в Рожів. Школу розігнали, колгосп залишили працювати на Велику Німеччину, з промартілі зробили деревообробну фабрику, директором якої був німецький офіцер Шмідт.

Рожівці боролись з фашизмом. В партизанському загоні били ворога: Вараницький Михайло Федорович, Остаповський Василь Григорович, Латушко Михайло Федорович, Шульга Григорій Іванович, Латушко Люсік, Глущенко Іван Іванович, його дружина та син.

Рожівці брали активну участь в Ніжиловицькій молодіжній підпільній організації "Іскра". Серед них: Глущенко Іван Іванович (син), Скуриньовський Іван Карпович, Ремезовський Анатолій Улянович, Галка Петро С., та інші. Близько 30 людей були розстріляні за зв'язок з партизанами: Глущенко Євген Сергійович, Скуриньовський Карпо Ярохович, Скуриньовська Палажка, Шульга Іван Антонович, Шульга Тетяна, Шульга Катерина, Глущенко Леонід та інші. 65 юнаків та дівчат було вивезено на примусові роботи в Німеччину. Троє з них знаходились в концтаборах смерті. Це:

1. Сусленко Йосип Андрійович 1913 року народження. До війни працював в Києві на посаді начальника штабу міської протиповітряної оборони, носив в петлицях одну шпалу. Під час окупації знаходився в Києві. Під час облави його зловили і направили на примусові роботи в Німеччину. Працював на підземних шахтах Гатчерслебена. Звільнила Радянська Армія. Працював на різних роботах в Рожеві, Червоній Слободі.

2. Реп'янський Петро Степанович 1909 року народження. До війни працював головою колгоспу, кандидат в члени ВКП(б). Був направлений в табір смерті ДАХАУ. Звільнила Радянська Армія. Повернувся в Рожів, працював в колгоспі.

3. Латушко (Федорович) Ніна Павлівна 1926 року народження. Працювала на військовому заводі міста Лейпциг. За передачу секретних деталей підпільникам, була заарештована гестапо і направлена в жіночий табір смерті Равенсбрюк, де в газових камерах було задушено 18 тисяч жінок. Звільнена Радянською Армією. Повернулась в Рожів, працювала в колгоспі на різних роботах.

Увечері 7 листопада 1943 року село було звільнено від фашистів Радянською Армією. 17 листопада польові військкомати призвали всіх військовозобов'язаних до лав Червоної Армії. Частина з них була направлена на передову лінію фронту, що проходила за селом. В цей час за Рожевом гриміли бої. Тут на Руді загинув Герой Радянського Союзу Олександр Іванович Гробов. Бої тривали до грудня 1943 року. Після розгрому фашистів йшла відбудова села. Скупі рядки газет того часу донесли до нас відомості про працю в рожівському колгоспі "Друга п'ятирічка". В 1944 році Надія Нестеренко, Фрусінька Глущенко вижинали серпом 20 соток при нормі 8, Галина Куницька, Катерина Глущенко, Софія Шулькевич вижинали серпами по 18-20 соток, а Галина Руденко та Ніна Левицька викошували по 60-65 соток при нормі 45. В'язальниці Мар'я Руденко, Вараницька Гаша зв'язували за день жито з площі більше 1 гектара. 14–15-річні підлітки Василь Хотинський, Коля Чалюк, Андрій Шулькевич, Григорій Шулькевич, Сашко Кучер, Василь Левицький, Коля Маленко, Діма Ремезовський, Коля Білоус та інші перевиконували встановлені для них денні норми.

Наступив 1945 рік, закінчилась війна. Багато жінок стали вдовами, а їх діти сиротами. На їх, майже дитячі плечі, лягла тяжка колгоспна робота: орання, косіння, скиртування, молотіння снопів коло молотарки, де робота згідно рішення Макарівського райвиконкому та бюро РК КП(б)У починалася з п'яти годин ранку і закінчувалася в 10 годин вечора. Від тяжкої колгоспної роботи жінки рано старіли, адже їх чекала і робота вдома, на власному господарстві. Доводилось їм сплачувати багато різних податків, як грішми так і натурою.

9 травня 1945 року закінчилася війна. 270 жителів Рожева брали участь у боротьбі з ворогом. 256 загинули в боях, в тому числі 12 пропали безвісті. В центрі села Братська могила воїнів, що визволяли Рожів в 1943 році. На мармурових плитах імена загиблих односільчан та воїнів-визволителів села. Поруч пам'ятник Герою Радянського Союзу А.О.Гробову.

В 1968 році в Рожеві проживало 1290 людей. Рожівська земля породила і виховала багато керівників заводів, фабрик міста Києва та України, вчених, вчителів, агрономів, офіцерів радянської Армії. Серед них доктор історичних наук, професор Київського університету ім. Т.Шевченка Ремезовський Й.Д., доктор історичних наук, професор Київського національного університету ім. Т. Шевченка Козицький М.Ю., архітектор-письменник Шулькевич М.М., генерал-полковник у відставці Лопата А.В., кандидат технічних наук полковник Хотинський В.М., кандидат економічних наук Гайдаєнко Е.О.

Нині в Рожеві є 415 дворів, де проживає 549 людей. З них працездатного віку — 208, пенсіонери — 253, учасники ВВВ — 111.

В 2000 році народилося два малюки, померло — 21, є 78 безробітних. В Рожеві створено товариство "Труд" з обмеженою відповідальністю. Воно має: працівників — 61, площу сільськогосподарських угідь — 1162 гектари, ріллі — 1138,8 га. Телефонізовано 81 будинок. В селі є фельдшерсько-акушерський пункт, клуб, бібліотека, початкова школа, два магазини, дитсадок, відділ зв'язку, православна церква московського патріархату.

Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє

ЗАВОРУШЕННЯ СЕЛЯН РОЖЕВА, КАРАШИНА, ЧЕРВОНОЇ СЛОБОДИ, КОПТІЇВКИ, ЮРОВА, НАЛИВАЙКІВКИ, ГАВРОНЩИНИ, ЛЮДВИНІВКИ ПРОТИ ПОМІЩИЦЬКОГО ГНІТУ В 1846 РОЦІ

(За матеріалом архівного фонду 442, оп 435, справа 118)

В останній четверті XIX ст. Польща переживала період занепаду. Її послабленням скористалися сусідні Росія, Австрія та Прусія. Вони розчленували Польщу і за рахунок її території збільшили свої володіння. До Росії в 1739 р. відійшла правобережна Україна (Подільське, Волинське, Брацлавське та Київське воєводства). Незабаром почалося складання присяги населенням краю (крім селян, за яких присягу складали поміщики). Воно відбулося досить швидко і без особливих ускладнень.

Після приєднання правобережної України царський уряд протягом 90-х років XVIII ст. поширив на її територію загальні імперські адміністративні органи та судові справи. Царські закони в Україні сприяли повному поневоленню селян — закріпаченню. Селяни стали повною власністю поміщиків. Поміщик міг продати свого селянина, обміняти, програти в карти та покарати. Кріпаки повинні були працювати на свого поміщика, обробляти його землю, не отримуючи ніякої

платні. Вони мали сплачувати поміщикові за те, що тримали у власному господарстві худобу, що вирощували для себе збіжжя тощо. Мусили віддавати поміщикам значну кількість виробленого полотна, зібраного меду, воску та багато іншого.

Над селянами нависав тяжкий економічний, соціальний та національний гніт. Лише в одному поміщики проявляли "турботу" про своїх підлеглих: щоб вони не забували дорогу в шинки, які росли в кожному селі, як гриби після дощу, та регулярно відвідували церкву, яка належала московському патріархату, де постійно виголошували анафему "изменщику Ивашке Мазепе" та молились "за здравие царствующего дома Романовых".

На початку XIX ст. на західних окраїнах царської Росії почало виявлятись незадоволення кріпосницьким гнітом. Пани запрягли селян в непосильне ярмо, що руйнувало селянські господарства і вбивало душу селянина. Пани на Київщині, як писав Тарас Шевченко:

Латану свитину з каліки знімають
З шкурою знімають, бо нічим обуть
Княжат недорослих; а он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,

Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! В військо оддають!
Бо його, бач, трохи! А онде під тином
Опухла дитина, голоднеє мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

В 1815 р. в царстві польському виникло прагнення відірвати Польщу від Росії і утворити з неї незалежну республіку. Повстання визрівало і готувалось давно. На Правобережжі його підтримували майже всі поляки. Вони володіли містечками, селами, лісами. Мали зв'язок з центром повстання і допомагали хто чим міг. Повстання було розгромлене, після чого царський уряд вирішив провести в 1846–1848 рр. на правобережній Україні інвентарну реформу, маючи на меті привернути селянство на свою сторону, закріпити його віру в доброго "царя-батюшку" і послабити вплив польської шляхти, що брала участь в повстанні.

Ще в XVI ст. в Україні та Польщі існували інвентарі (люстрації), тобто описи маєтків з обліком селян-кріпаків та їх земельних наділів для встановлення розмірів панщини та інших повинностей. Ці описи були приватною справою пана.

Царський уряд дещо змінив в цьому питанні. Дрібну шляхту він рахував як неблагонадійну, віддаючи перевагу великим польським магнатам. Почався "разбор шляхетского сословия". Ті шляхтичі, що не могли документально довести свої права на дворянське звання, позбавлялись його і переводились в розряд державних селян або міських обивателів. Частина з них ставала економами в панських маєтках (до їх числа належав економ маєтності в селі Лювинівка, що біля села Фасова, Тадеуш Лодзинський). Тепер вони поспішали за рахунок непосильної праці, різних поборів з селян збільшити своє багатство, чим викликали велике обурення населення.

З введенням інвентарних правил у Великому і Малому Карашинах та Слободі виникли непорозуміння. Справа в тому, що до цієї маєтності належало 400 душ чоловічої статі і поміщик втрачав майже 8000 днів панщини — піші економічні натяжки. Однією з причин була роздача робочих книжок. Деякі селяни з Рожева, Карашина, Юрова, Людвинівки думали, якщо робоча книжка підписана поміщиком, то їх хочуть ще більше поневолити, тому вони відмовлялись брати книжки і відробляти панщину, говорячи: "Хай нам їх суд дасть!".

Рожівці за роз'ясненням цього питання звернулись до свого священика, якого вони дуже поважали, Діонісія Борзаківського, шукаючи в нього захисту від свавілля поміщика. На церковному святі після богослужіння Діонісій Борзаківський довів до своєї пастви, що є царський указ, на основі якого поміщики не мають права знущатися над селянами, а грошові податки вони не повинні сплачувати поміщику, а в казначейство, на панщину кожного дня ходити не потрібно. Почувши це, селяни не знали, що робити: чи священика слухати, чи пана.

Діонісій Борзаківський поїхав у село Карашин, де виступив з проповіддю в церкві Святої Трійці, а дячка Арсенія Кудрицького направив у навколишні села. Слухаючи дячка Арсенія Кудрицького селяни села Людвинівка дякували долі, що є людина, яка захищає їх від свавілля поміщицького економа Лодзинського, який посилював панщину, бив людей, переслідував молодих жінок, особливо Мотрону Вовченко, завантажуючи її тяжкою роботою, та бив. Від непосильної роботи та побоїв Мотрона народила мертву дитину. Це переповнило чашу терпіння селян і вони відмовились виконувати панщину, різні вимоги поміщика Боярського та його братів, один з яких був божевільний, а другий п'яниця. Економ Лодзинський доніс земському справнику, що селяни відмовляються відробляти панщину, а селянин Яків Вовченко підбурює їх до цього. Поміщик Боярський вимагав віддати Вовченка в солдати. Але присяжні підтвердили земській комісії, що Яків Вовченко і його дружина Мотрона гарної поведінки, спокійного характеру, не п'ють, трудолюбиві і панщину відробляють своєчасно.

Царський уряд, занепокоєний поширенням заворушення в правобережній Україні, шукав заколотників. В цей час до київського справника надійшов донос від карашинського священика, що священик містечка Рожева Діонісій Борзаківський та його дячок Арсеній Кудрицький підбурюють селян Рожева, Карашина, Слободи, Юрова, Коптіївки, Людвинівки проти державного устрою, що вони в своїх проповідях в церкві говорили селянам, щоб ті не ходили на панщину, сплачували грошові податки в казначейство, а не поміщику та не виконували різні вимоги своїх поміщиків.

Селянське заворушення наростало. Селянин Великого Карашина Павло Онопрійович Корнієнко вимагав, щоб на пана працювали лише два дні тяглі, а піші — один. Селяни села Гавронщина Дмитро Нова, Іван Юрків, Аксентій Шевчук, Тихон Шамрай, Нечипір Хмара, Степан Романюк закликали селян на панщину не ходити.

До київського генерал-губернатора Д.Г. Бібікова кожного дня йшли доноси від київського земського справника, в яких він повідомляв, що в маєтностях

Київського повіту сіл Гавронщини, Карашина, Юрова, Коптіївки, Красної Слободи селяни вийшли з покори, відмовляються працювати по нових правилах. А коли помічник місцевого станового пристава прибув у село Карашин і хотів наказати головного призвідника непокори, то селяни до нього з грубістю не допустили. А один селянин села Людвинівки виступив з погрозою на адресу станового пристава.

Місцева влада вимагала негайних і рішучих дій від генерал-губернатора Д.Г. Бібікова.

На основі його рішення головного зачинщика, як небезпечного для спокою народу, священика містечка Рожева Радомишельського повіту Діонісія Борзаківського передати до суду, а до його рішення священика Діонісія Борзаківського відіслати в Києво-Михайлівський монастир під нагляд монастирського начальства. Після рішення суду священика Діонісія Борзаківського перевели на піддячу вакансію в Черкаський повіт село Смагайлівку на 2 роки під особливий нагляд місцевого благочинного і приходського священика з забороною з'являтись в містечку Рожеві, а при його появі без письмового дозволу місцевий пристав повинен відправити його негайно в село Смагайлівку.

Дячка містечка Рожева Арсенія Кудрицького за підбурення селян містечка Рожева та інших сіл до непослуху поміщикам усунути з рожівського приходу і призначити на друге причотницьке місце київського військового поселення в село Кліщинці (наказ від 5 квітня 1848 р. за № 3226).

Економа маєтності села Людвинівка Тадеуша Лодзинського за нанесення побоїв селянці Мотроні Вовченко та використання її під час вагітності на тяжких роботах, що призвело до народження нею неживої дитини, піддати арешту на 6 тижнів з утриманням у в'язниці, поміщику Боярському — поставити на вид.

Для приборкання поміщицьких селян були неправлені солдати 4-го саперного батальйону Єкатеринбургського піхотного полку в кожне з вище згаданих сіл по 10 рядових і одному унтер-офіцеру, а в село Карашин 30 рядових і одного офіцера. Після покарання шомполами головних винуватців, решта селян після каяття приступила до панщини згідно інвентарних правил.

Так закінчився стихійний виступ поміщицьких селян Рожева, Карашина, Слободи, Коптіївки, Юрова, Наливайківки, Людвинівки та Гавронщини проти панського гніту в 1848 р.

Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє

ЧАСТІВКИ, ЯКІ СПІВАЛИ В РОЖЕВІ В 30-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

В грудні 1927 року XV з'їзд комуністичної партії більшовиків взяв курс на колективізацію сільського господарства. В Україні селяни в колгосп не вступали і вели агітацію проти вступу до нього. Почалися арешти селянських активістів, що чинили опір колективізації. Їх називали куркулями і висилали на "перевиховання" до районів Крайньої Півночі, Сибіру та на Соловки. Але народ не

корився. Тоді ядро більшовицької партії пішло свідомо на голод про що говорив сталінський реквізитор Мендель Хатаєвич: "Потрібний був голод, щоб довести їм, хто тут господар. Це коштувало мільйони жертв, але колгоспна система має залишитись тут на віки". Та народ не корився, а виливав своє горе в віршах та частівках, ховаючись від стукачів, які були в кожному селі і називали себе "секретними сотрудниками НКВД" ("сексотами"). В Рожеві про них співав, граючи на гармошці Мартин Москаленко:

Охи-охи-охи-охи
Завелись у селі блохи
Треба старосту найнять,
Щоб цих бліх повиганять.

Данило Пилипович Комишній при нагоді з селянами говорив:

Жив на світі дядько Клим
Лихо трапилося з ним —
В них колгосп побудували,
Номерами описали —
Клима, шкапу, гусака,
Ну хоч плач біда така.
Життя з'їхало на пень
Замість Їжі трудодень,
З оселедця голова
Ще й оратора слова.
Слава, слава Іллічу
Бо вже жопою свічу.

За читання цих віршів та частівок Данило Пилипович отримав шість років далеких таборів в Архангельській області, де і помер в листопаді 1941 року. Але це не зупиняло людей і вони в своїх частівках оспівували колгоспне життя:

Сидить баба в бур'яні
Та рахує трудодні,
Врахувала триста день:
дайте хліба хоч на день.

На великих вхідних воротах промартілі імені Сталіна з'являлись написані частівки. Серед них була:

Крупська грає на гармошці,
Сталін скаче гопака.
Дожилася Україна
По 100 грам на їдока.

На трибуні села хтось вночі поставив шибеницю, а на ній повісив курку. На ній дощечка з написом "Не виконала яйце-поставку державі і з горя повісилась!" (Потрібно було здати від кожної курки одноосібнику 200 штук яєць до держави).

Голод в Рожеві лютував. Померло більше 200 людей. Особливо мерли маленькі діти. Були випадки, що батьки їли своїх дітей.

Не шукаєте домовину —
Батько з'їв свою дитину.
З бичем ходить бригадир —
Заганяє у Сибір.

Іноді в селі з'являвся карашинський малограмотний поет Кирик. За ним бігали хлопчаки, серед них і автор цієї статті, і просили почитати вірші. Він читав:

Ленін Сталіну казав: —
По мені наказуй:
Хліба дуже не давай,
М'яса не показуй.

Прочитавши кілька своїх віршів Кирик завжди говорив: "Ви ж, хлопці, вірші слухайте, але ніде про це не говоріть, бо мене по голівці не погладять. І ми мовчали.

Одного разу десь влітку 1937 року на портреті товариша Сталіна, що висів на вхідних воротах промартілі імені Сталіна хтось написав:

Ні корови, ні свині
Тільки Сталін на стіні
Ще й показує рукою —
Туди к чорту за мукою.

Для розслідування цієї справи наїхало багато працівників НКВД з району. Їх пошуки нічого не дали, але вночі був заарештований директор середньої школи Г.М. Петров з дружиною вчителькою української мови. Їх доля невідома. Але частівки продовжували з'являтись, оспівуючи колгоспне заможне життя:

У колгоспі добре жить
Один робить, три лежить,
А як сонце припече
То й цей з поля утече.

Більше всього запам'яталась частівка, яку співала в Києві на Евбазі "блаженна Марина". Про неї розповів Глущенко Степан:

Встань, Тарасе, подивися
До чого ми дожилися:
Хата боком, клуня боком
І корова з одним оком,
А на хаті один кулик,
То вже кажуть, що куркулик.
А коли прибита лата,
То говорять, що багата.
А на хаті серп і молот,
А у хаті смерть і голод.

Після голодомору люди, хто залишився живий пішли в колгосп. Стали з'являтись нові пісні. Їх співали комсомольці в художній самодіяльності. Це були пісні на вірші Максима Рильського:

У країні Сталіна,
У країні Рад,
Ми ростем зростаємо,
Як зелений сад.

Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє

ЦЕ БУЛО В 41-му

Варвара Миколаївна Лінник народилася в містечку Короп на Чернігівщині. Після закінчення Ніжинського фельдшерсько-акушерського технікуму працювала по спеціальності в селі Рожеві. Тут вона знайшла свою долю. Незабаром й одружилася з вчителем місцевої школи Анатолієм Андрійовичем Сусленком. В 1932 році в них народилася донька Лариса. Їх щасливе життя порушила війна. Вже в перший її день подружжя призвали до лав Червоної Армії. Лейтенант А.А. Сусленко, командуючи стрілецькою ротою, у 1942 році загинув під Сталінградом.

Варвара Миколаївна, маючи військове звання старшого лейтенанта медичної служби, отримала призначення у військовий госпіталь, що дислокувався у Яворові Львівської області. До місця служби не доїхала, тому що воно було вже окуповано німцями. Відступаючи з нашими частинами, Варвара Лінник прибула до Київського міськвійськкомату, де її призначили лікарем 28-го окремого кулеметного батальйону, який входив до складу Київського укріпрайону (КиУРа).

Військовий комісар КиУРа І.Ф. Євдокимов особисто привіз лікаря на батальйонний командний пункт, що знаходився в селі Юрівка в доті № 204. Це була двоповерхова підземна споруда з двома броньованими вежами, розміщеними на пагорбі, їх зустріли командир батальйону капітан І.Е. Кипоренко та старший політрук І.М. Сафронов. Вони ознайомили Варвару Миколаївну з бойовими завданнями, які стояли перед батальйоном та складом медпрацівників.

Батальйон мав 5 кулеметних рот і налічував близько 60 вогневих точок, об'єднаних у 5 опорних пунктів: Білогородка південна мала 6 дотів; "Крим" (Тарасівка, Юрівка) — 6 дотів; Одеська дорога (Віта Поштова) — 16 дотів; Змієві вали (Круглик, Кременище) — 14 дотів; Мриги — 9 дотів. Всі вони мали окремі каземати з амбразурами, сполучались між собою підземною галереєю, від якої відгалужувались проходи до боєприпасів, продовольства та медикаментів.

Простір між опорними пунктами займали окремі стрілецько-кулеметні батальйони, які поповнювались бійцями із відступаючих військ.

До складу медпрацівників 28-го окремого кулеметного батальйону входили лікар старший лейтенант медслужби Варвара Миколаївна Лінник, лейтенант медслужби Галина Михайлівна Фесун, санінструктор Середа. Кожна рота мала санінструктора та декількох санітарів. В розпорядженні медико-санітарної частини була санітарна автомашина з водієм та двуколка з їздовим.

11 липня 1941 року зі сторони Житомирського шосе з'явились фашистські мотоциклісти, за ними мотопіхота, а на узбіччі дороги йшли танки 13-ої фашистської дивізії, які мріяли раптово увірватись в Київ. Та тільки ворожі підрозділи підійшли до раніше пристрелених рубежів, як на них обрушився смертельний артилерійський і кулеметний вогонь. Війська КиУРа зупинили передові частини фашистів. Почалася героїчна оборона Києва, яка тривала більше двох місяців.

Варвара Миколаївна, Галина Михайлівна та санінструктор Середа майже кожного дня знаходились під ворожим обстрілом, постійно ризикуючи своїм життям, провідували доти опорних пунктів батальйону, перев'язували поранених, тяжких відправляли до Київського госпіталю. Бувало, і не раз, коли медики під ворожим вогнем виносили з поля бою поранених червоноармійців.

Перебуваючи в підрозділах, Варвара Миколаївна особливу увагу надавала забезпеченню їх перев'язочним матеріалом та медикаментами. Вона постійно підтримувала в бійцях дух боротьби. Її з радістю чекали в кожному опорному пункті і ласкаво називали "наша Варенька".

Варвара Миколаївна згадувала, що було дуже страшно в перший день бою, коли гарнізон доту № 203 лейтенанта Черьомушкіна відбив п'ять ворожих атак. Були поранені. Тільки надвечір фашистам вдалось оточити вогневу точку. Вони грюкали в стальні двері, загрожували підірвати їх, але ніхто не відповідав. Захисники доту готувались до прориву. Серед ночі двері відчинилися і бійці на чолі з командиром з криками "Ура!" кинулися на ворога, пробиваючи дорогу гранатами та гвинтівками. Відступаючи, фашисти захватили з собою пораненого червоноармійця Тихонова і почали його катувати. Та раптом поблизу розірвався снаряд. Німці кинулися тікати, а Тихонов поповз до своїх. Його підхопили Варвара Миколаївна і Галина Михайлівна та відправили до госпіталю. Одужавши, він продовжив воювати.

Тяжко переживала Варвара Миколаївна загибель бійців гарнізону доту № 131, який очолював лейтенант В.П. Якунін. Воїни більше трьох діб вели нерівний бій з фашистами. Після невдалих фронтальних атак німці пішли в обхід, увірвались в село Кременище і спалили його. Кільце навколо опорного пункту стискалося. Але радянські бійці не здавались. Тоді фашисти підігнали вогнеметні танки і полум'ям випалили стінку доту. В страшних муках загинули герої, але не здалися. Від тяжких переживань рано почали сивіти коси на головах Варвари Миколаївни та Галини Михайлівни.

Сили захисників КиУРу танули. Згідно наказу Верховного Головнокомандування радянські війська відводились на лівий берег Дніпра. Бійці дотів разом з саперами знищували оборонні споруди. Відступаючи, на лівому березі Дніпра потрапили в оточення і з тяжкими боями прорівалися на схід. З нього вийшло дуже мало бійців. Серед них: комбат І.Е. Кипоренко, медики Г.М. Фесун та Середа, декілька десятків червоноармійців. Варвара Миколаївна, роблячи перев'язку тяжко пораненому бійцю, була контужена і потрапила в полон. Знаходилась в таборі військовополонених, що розташовувався в Дарниці. Через декілька днів їй поталанило втекти з нього.

В кінці жовтня 1941 року повернулась в село Рожів зовсім сивою. Працювала акушеркою і виховувала доньку. З 1980 року проживала в місті Києві. Була нагороджена Орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня та багатьма медалями.

Мужність і відвага хоробрих захисників і захисниць Києва викликають велику повагу і захоплення, можуть і повинні служити прикладом для сьогоднішнього й прийдешніх поколінь.

Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє

Садки-Строївка

До революції було заселене німцями-колоністами. В 1938 році почалися серед них арешти. В селі було заарештовано 26 людей. Розстріляли 11 чоловік, а інші отримали до 10 років арешту. Це були голова колгоспу, учитель, 19 колгоспників, в тому числі одна жінка.

В часи війни село було окуповане фашистами, загинуло 30 його мешканців.

9 травня 1957 р. було відкрито пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули при визволенні села.

Нині в селі 102 двори, проживає 135 чоловік.

Н. Ащенко

Северинівка

Село виникло десь у XVI ст. Точних даних немає. Належало до Макарівського помістя. В 1920 році встановилася радянська влада. Було створено комнезам. Пізніше було створено сільськогосподарську артіль, а вже перед війною на базі неї — дослідне господарство "Северинівське".

В роки війни северинівці воювали з фашистами. 8 жителів села загинули смертю хоробрих.

1 березня 1961 року за рішенням загальних зборів копилівський колгосп "1 Травня" був перероблений в елітно-насінницький радгосп "Копилівський". Тоді ж було вирішено Северинівку, яка входила до Мотижинської сільської ради, об'єднати з радгоспом "Копилівський". Наказом № 67 по Міністерству сільського господарства УРСР від 28 лютого 1964 року дослідне господарство "Северинівка" було об'єднано з радгоспом "Копилівським" і утворено дослідне господарство Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства "Копилово". Від такого об'єднання виграли обидва села. Суттєво зросла

врожайність зернових: з 9 цнт в 1953 році до 18,2 цнт в 1965, льону — насіння — з 3,7 цнт до 5 цнт, овочів — з 78 цнт до 204 цнт.

Зросло виробництво продуктів тваринництва.

В 1965 році було відкрито пам'ятник загиблим воїнам.

В 90-их роках XX ст. в Северинівці відкрито Українську православну церку — Київського патріархату.

В 2002 році створено ТОВ "Київ".

Н. Ащенко

Ситняки

Про початок існування цього села ми знаємо з протесту митрополита Рутського в 1616 році, в якому говориться, що "пан Стефан Лозка відняв від митрополичого помістя Ніжилович на 2 милі землі і осадив на цій землі село Ситняки".

Поступово кількість селян тут збільшувалася. Було зведено церкву. В середині XIX століття у Синяках вже проживало 678 чоловік. Селяни викуповували землю і після 1861 року платили щорічний викуп 526 карбованців. Викупити землю було досить важко: в кінці XIX століття це вдалося лише двом селянам — Йовенкам (9 десятин).

До села належала і Завалівка. Цим хутором володів макарівський власник Павша. Але в 1875 році, невдовзі після заснування, помістя купила капітанша Л. А. Шульгіна. Проте волна ще довго володіла Завалівкою і продала її майору А. Л. Карповичу.

Радвлада була встановлена в 1919 р., але ця дата, можливо, невірна. Більш реальна 1920 р. Тоді ж було створено і комнезам, який займався розподілом землі серед селян та допомагав продзагонам викачувати зерно в селі та в організації колгоспу, куди селяни не мали бажання йти. Це видно з того, що лише в 1929 р. місцевій владі удалось створити з незаможників ТОЗ. На його базі в 1930 р. виник колгосп "Червоний плугатар". Селяни обкладались великими податками і ситняківці не хотіли їх сплачувати. Так, не зважаючи на те, що по селу ходили уповноважені по реалізації позики, в липні 1932 р. було зібрано лише 0,88% грошей від норми, а по м'ясопоставці план був виконаний ледве на 22%.

На село накочувався голод, який запанував над всією Україною і не знаходив відбиття у документах партійних органів і установ. Сталін наказував ставитись до голодомору, як до неіснуючого явища. С.В. Косіор говорив, що ним хотіли навчити "уму-разуму" (його вислів) тих, хто залишиться живим. Скільки померло в Ситняках людей,— невідомо. Вести облік померлих від голоду було заборонено. Але про його існування в Ситняках написала макарівська газета "За соцтемпи": "Громадянки села Ситняків Балан Устя Я., Горбаренкова Онися Я. з руки куркуля нищили колгоспний урожай. Балан та Горбаренкова нарізали по пуду колосків з

колгоспного жита. Були спіймані. 13 липня Макарівський нарсуд розглянув справу Балан та Горбаренкової і на вимогу колгоспників покарав ворогів народу. Балан Устя Я. була засуджена позбавленням волі в далеких таборах на 8 років з поразкою в правах на 4 роки. Горбаренкова О. Я.— на 8 років та 5 років позбавлення в правах".

Не зважаючи на голод, продовжувалось викачування хліба як з колгоспників, так і з селян, але хліба в селі вже не було. Після голодомору всі, хто залишився в живих, пішли в колгосп, але податки продовжували давити людей. В 1936 р. відбувалось викачування грошей на позику, а оскільки люди були неспроможні їх платити, то райвиконком затверджував уповноважених. По Ситняках їх було аж 10!

В період репресій 4 чоловіки були заарештовані.

В 1938 р. колгосп "Червоний плугатар" вперше виконав план хлібоздачі на 61,7%, колгоспники отримали мізерну платню на трудодень. Жити стало веселіше. В селі працює неповно-середня школа, після закінчення якої учні продовжують навчання в Рожівській середній школі.

ВВВ підняла народ на захист Батьківщини. 367 жителів села захищали її із зброєю в руках. 9 липня 1941 р. фашисти окупували Ситняки, вивезли на каторжні роботи 71 людину. Вечором 7 листопада 1943 р. воїни Радянської Армії звільнили село від фашистських загарбників, але в листопаді—грудні поблизу села йшли жорстокі бої. Воїни 20-ї Червонопрапорної ордена Суворова Новоград-Волинської бригади (командир генерал-лейтенант Петро Сисойович Ільїн) відбивали контратаки фашистів.

214 жителів села були нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. 159 — полягли смертю героїв.

Треба сказати і про те, що, коли йшла війна, люди працювали на колгоспних ланах, не жаліючи себе. Так, Ніна Прокопенко, Ганна Семенченко викошували за день 70 соток при нормі 40. За свій труд колгоспники майже не отримували нічого.

В 1968 р. колгосп ім. XXIII с'їзду КПРС мав 1267 га землі, в т. ч. 1,1 тисячі га орної. Напрям господарства зерново-картопляно-льонарський. Допоміжні галузі — птахівництво та городництво. В селі є млин, фельдшерсько-акушерський пункт, клуб.

В 1964 році збудовано нову восьмирічну школу.

В селі пам'ятник воїнам, які загинули при визволенні села, їх прізвища та прізвища односельчан написано на мармурових плитах. В 1968 р. на рубежі оборони радянських військ встановлено пам'ятний знак.

В 1967 році було відкрито новий магазин.

В 1974 році колгосп "Ленінець" села Ситняки об'єднався з колгоспом "Зоря комунізму" села Юрів.

Поступово село розбудовується. В 1980 році на базі восьмирічної школи створено десятирічку. В цьому ж році збудовано адміністративне приміщення, де розміщувалися сільська рада та контора колгоспу "Зоря комунізму".

В 1981 році побудовано новий будинок культури, де пізніше на весь район почав славитися ансамбль "Червона калина" — жінок-трудівниць села Ситняків.

В будинку культури розміщено бібліотеку, яка була однією з найкращих в районі.

В 1984 році відкрито АТС.

В 1989 році колгосп "Ленінець" від'єднався від "Зорі комунізму".

В 1990 році було відкрито нове поштове відділення.

В 1997 році в колгоспі знову відбувається реорганізація, як і всюди, і утворено КСП "Оберіг".

Оскільки реформування аграрного сектору економіки продовжується, то в 2000 році КСП реорганізовано в СФГ "Оберіг".

В 2002 році в селі відкрито церкву.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

Соболівка

Засноване близько 1875 р. Є згадка, що Паді Кодру, Буду і Соболівку купив С.Т. Єремєєв, разом з 5807 десятинами різної землі, який для цього взяв позику в Київському земельному банку на 16 500 руб. з правом продажу євреям на вирубку 5000 дес. лісу по 01.01.1914 р.

В роки ВВВ загинуло 17 жителів села. Зараз у Соболівці 84 двори, мешкає 71 людина.

Є. Букет

Соснівка

Центр сільської ради, до якої входить населений пункт Конопельки. Віддаль до районного центру — 30 кілометрів, до залізничної станції Фастів — 18 км.

Знайдені на території села кам'яні рубила, сокира, черепки, уламки човна говорять про те, що вже в кам'яному віці тут існувало поселення. Донедавна зберігався й курган.

За народними переказами село виникло у 1240 році. Люди, що втікали від татар, знайшли собі притулок серед соснового лісу. Звідси й назва села.

Через річку Очеретянку був збудований красивий сосновий міст. Саме ця річка була кордоном між землями дідовщинськими митрополичими та помістям бишівських шляхтичів Харлінських.

Соснівка належала до приходу церкви Святого Миколи, що була розташована у Вульшці.

1843 — Харлінські продають свою частину Соснівки Гаврилу Кржижанівському.

1879 — Сини Г. Кржижанівського, після смерті батька, продали поміщичу частину села дійсному статському раднику Павлу Емілійовичу Ромеру з 118 десятинами польової землі та 60 десятинами лісу. Тоді у поміщичій частині села проживала 121 людина, а в казенній — 484.

1912 — В Соснівці відкрито школу.

12.01. 1920 — Обрано ревком на чолі з М.С. Борущенком.

1921 — Пилип Матвійович Попович організував ТОЗ під назвою "Світанок". П.М. Попович був розстріляний німцями в 1943 році.

1922 — Створена сільська рада, яку очолив Л. Борущенко.

1923 — Створено комсомольську організацію.

1927 — ТОЗ "Світанок" перетворено на комуну "Велика нива".

1930 — Комуна "Велика нива" була реорганізована в два колгоспи.

Поблизу села були знайдені поклади граніту, жовтої глини та піску. Їх почали розробляти.

Сотні соснівців виступили на захист Батьківщини від німецько-фашистських загарбників. Під час окупації гітлерівці перетворили кам'яні кар'єри на тимчасові концентраційні табори, куди зганяли з навколишніх сіл комуністів-активістів, примушували їх працювати до повного виснаження.

В партизанських загонах боролись Т.П. Крисан, Ю. Борущенко з дружиною, І. Макаренко та інші. За мужність і відвагу в роки війни 140 жителів села нагороджені орденами і медалями. 145 чоловік загинули смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної.

Уродженець села — льотчик, Герой Радянського Союзу Володимир Трохимович Попович, який здійснив 926 успішних бойових нічних вильотів.

Після війни разом із селом відбудовувався й колгосп "Авангард". Побудовано дев'ять тваринницьких приміщень, реммайстерню, млин, водонапірну вежу, два ставки.

1949 — В Соснівці відкрито ФАП.

1968 — В селі діяли ФАП, дитячий садок, восьмирічна школа, клуб, відділення зв'язку, проживало 828 чоловік.

1986 — Будівельники з Київської, Рівненської та Волинської областей побудували 90 будинків для 432 переселенців з Чорнобильської зони.

1989 — Колгосп "Авангард" перейменовано на колгосп "Зоря".

1994 — Відкрито нову школу (зараз — ЗОШ I–II ступенів, навчається 96 учнів) та контору колгоспу.

1997 — На базі колгоспу створено КСП "Зоря".

1999 — КСП реорганізовано у СТОВ.

В Соснівці є два пам'ятники полеглим в роки Великої Вітчизняної війни радянським воїнам, діє гранітний кар'єр.

Є. Букет, В. Обухівський

Ульянівка

Поселення виникло на початку XVIII століття. Звідки з'явилася назва — невідомо. Першими поселенцями були німецькі колоністи. Вони були гарними господарями. Тут було розвинене тваринництво, городництво. Німці навчили і тутешніх селян удобрювати пісні піщані ґрунти відходами тваринництва та листям з лісу. Збирали добрі врожаї кавунів, динь, перцю, помідорів, капусти. Добре розвивалося конярство.

Перед Першою світовою війною більшість німців переселились до Житомира. Після революції 1917 року повернулися знову до Ульянівки. Жили спочатку в землянках, а потім побудували хати. Окрім німців на хуторі тоді проживала одна польська сім'я і кілька українців.

Під час колективізації тут утворився колгосп ім. Е. Тельмана. Було дві бригади: одна обробляла землю біля Ніжилович, а інша — біля Завалівки. Люди докладали всіх зусиль, гарно удобрювали землі і збирали добрі врожаї жита та льону. В селі були гарні садки, здебільшого росли яблуні та вишні. Гарно родила полуниця, яку німці возили до Києва продавати. Мали добрі доходи. Трудодень колгоспникам добре оплачувався. Люди тут жили заможно. Колгосп ім. Тельмана був одним із передових у Макарівському районі. В селі був свій духовий оркестр. Діти ходили до школи в Завалівку.

Поряд з Ульянівкою в лісі на захід від села було велике лісництво Пеньки. Ним завідував кваліфікований лісничий Семен Давидович Варницький. Кілька чоловіків з Ульянівки ходили на роботу в лісництво.

В період німецько-фашистської окупації на території лісництва діяла підпільна організація "Іскра" під керівництвом С.Д. Варницького. Підпільники діяли проти окупантів 635 днів. Але знайшовся зрадник. 3 липня 1943 року лісництво Пеньки було спалене, а 97 жителів розстріляно, в тому числі і членів "Іскри": С. Варницького, його дружину Марію, сина Володимира і дочку Людмилу, Івана Скурінєвського, Григорія Омельченка, Віктора Старова, Гаврила Цибенка, Ганну Сопленко.

В листопаді 1943 року хутір було визволено Радянською армією.

Після війни в Ульянівці була початкова школа, діти навчалися в одній класній кімнаті у приміщенні контори колгоспу. В різний час вчителями тут були Анатолій Шевченко, Олександр Сошенко з Макарова, Трохим Захарченко з Ніжилович. Дозвілля проводили вечорами в масових гуляннях, на вечорницях по хатах. Жили весело. Танцювали під гармошку. Головою колгоспу був Василь Васильович Майданов. Німців після війни вже не було, вони всі під час війни виїхали. На хуторі проживали українці.

Особливо процвітав колгосп, коли його очолив Усов. Господарство було передовим в районі, хоча тут у 60–70-ті роки XX століття було всього 43 будинки. Тепер тут проживали лісники та працівники лісу. Електрики на хуторі не було. З початку 60-х років люди поступово покидають хутір. Перевозили з собою і свої

дерев'яні будинки. Останньою з Ульянівки виїхала сім'я Варвари Лубківської. Це було в 1975 році.

На місці сільського цвинтаря в урочищі Ульянівка нині лише кілька хрестів. Як згадка про поселення...

Д. Нетреба

Фасова

Центр сільської ради. Село засноване на початку XVIII століття. Назва походить від невеличкої річки Фоси, що протікає через село ("Фоса" — канава (польське)). Поблизу села проходив Змієвий вал. В час свого народження Фасова належала Рожівському староству, яке було у володінні Францішка Потоцького, старости Белзського, а потім її володарем став Харлінський.

1748 — У Фасовій була побудована дерев'яна церква в ім'я Святого Миколая п'ятого класу. Мала 40 десятин землі.

1815 — Людвіг Шимановський, який був жонатий на одній з Харлінських, увіковічив своє ім'я, назвавши південну частину Фасової Людвинівкою.

1820 — Шимановський продав Фасову за 80 000 асигнацій Михайлу Боярському, перетворив російські асигнації у золото і виїхав до Франції, де й помер.

1842 — Після смерті М. Боярського село було поділено між п'ятьма його синами: Михайлом, Антоном, Іваном, Тімбутієм, Медартом. Фасовою володіли його сини, а також нащадки Бутковські.

1862 — Відкрито церковно-приходську школу.

1880 — М.К. фон-Мекк відкрив сірникову фабрику. Її орендував Ніссон Гергаєв Цев.

1914 — У Фасовій діяли лісопильний завод, фанерна фабрика, де працювало 160 робітників і вироблялось продукції на 200 тисяч рублів.

08.11. 1917 — Селяни, дізнавшись про революцію, розгромили економію поміщика.

1920 — Створено комнезам.

1928 — Партійні активісти та незаможники ініціювали створення ТОЗ "Червоний незаможник".

1930 — На базі ТОЗ утворено колгосп ім. Тараса Шевченка.

1932–1933 — У Фасовій та Людвинівці під час голодомору померло біля 100 людей.

1937 — Під час сталінських репресій заарештовано 10 чоловік. С.Я. Герцберг, С.П. Кирпач, І.Г. Науменко, Г.А. Сиротенко, А.І. Терещенко, С.К. Якименко — розстріляні.

В період окупації в селі діяла підпільна група на чолі з Нагорненком. 400 жителів Фасової боролися з ворогом і в складі Макарівського партизанського загону. 121 чоловік з Фасової не повернувся з фронтів війни.

1963 — Колгосп імені Шевченка перейменовано в колгосп ім. Горького.

1968 — У Фасовій діяли: ФАП, дитячі ясла, восьмирічна школа, клуб.

1985 — Відкрита нова школа (нині — ЗОШ I–III ступенів, навчається 128 учнів).

1986 — В селі збудовано вісім будинків для 21 переселенця з Чорнобильської зони та новий фельдшерсько-акушерський пункт.

1995 — Колгосп реорганізовано у КСП "Фасівське".

1997 — Відкрита Святомиколаївська православна церква Московського патріархату.

2000 — КСП розділено на Агрофірму "Славутич" та ПСП "Фоса".

2003 — У селі відкрито центр племінного кролівництва.

У Фасовій братська могила воїнів, які загинули під час визволення села, пам'ятник героям війни та пам'ятний хрест на честь 2000-ліття Різдва Христового.

В. Обухівський

Фасівочка

В невеличкому селі Фасівочці, на околиці села жили переважно заможні селяни. До революції поміщикам та багатим селянам належало 900 га землі, а 41 господарство незаможників — лише 60 га.

В 1929–1930 рр. 70 бідняків і середняків хутора об'єдналися в колгосп "Червоний плугатар" і головою обрали незаможника Г.І. Кириленка. Щоб розвалити артіль і дискредитувати справу колективізації, рештки розгромлених білогвардійців підбурили деяких бідняків та середняків виділитися в другий колгосп— "Зелений гай". Але незабаром обидва колгоспи знову об'єдналися в одну артіль "Більшовик". В правління проникли куркулі, які поступово розбазарили колективне майно, свідомо порушували агротехніку обробітку землі, знищували поголів'я коней. Пізніше колгоспники зрозуміли їх тактику і переобрали правління. Держава спочатку допомагала артілям кредитами. Артіль придбала коней, провела на 260 га меліорацію, спорудила тваринницьку ферму, яка стала кращою в районі. Підвищувалась культура землеробства, зростали врожаї, а за ними оплату праці трудівників.

У 1935 році колгоспники одержали на трудодень по 4 кг зерна, 5 кг картоплі.

Війна перервала мирну працю людей. 46 жителів села загинуло на фронті. Підпільники-макарівці діяли і у Фасівочці. Тут було організовано підпільну групу. Її очолив колишній вчитель.

Після війни почалася відбудова народного господарства.

Нині історія с. Фасівочка тісно пов'язана з історією селища Макарів.

Н. Ащенко

Ферма (Королівська с/р)

Засноване село на початку XX століття. 29 його найкращих синів полягли смертю хоробрих на фронтах Великої вітчизняної війни. В селі братська могила 28 радянських воїнів, які загинули в боях у листопаді 1943 р.

Нині в селі 79 будинків, в яких мешкає 177 чоловік.

Є. Букет

Ферма

Хутір Ферма Бишівської сільської ради. Виник у більш пізній період, можливо часи Столипінської аграрної реформи 1906 р. Тут діяла початкова школа. Працював відділок тваринницької ферми. Існує припущення, що з цього й пішла назва хутора. В період війни в районі Лупського та Ферми, в навколишніх лісах базувались партизани 4-го батальону Київського з'єднання, вони здійснювали напади на ворожі гарнізони, переховували зброю, людей від німецької каторги.

В. Обухівський

Червона Слобода

Розташована на правому березі річки Здвиж. До райцентру — 12 км, 4 км від автомагістралі Київ — Львів.

На початку XVIII ст. в Червоній Слободі поселились розкольники, які повтікали з Росії і, за висловлюванням графа Сапеги, в 1749 р. названі "москалями". Після 1795 р. розкольники перейшли в інші місця, а на їх місце були переведені українські селяни із навколишніх сіл. Проте до сьогоднішнього дня в розмові селян Червоної Слободи збереглися слова, якими колись користувались розкольники. Так, в Червоній Слободі говорять: карова (корова), каняка (коняка), калиб (колиб) та інші.

В середині XIX ст. в Червоній Слободі проживало 287 людей. Із них 86 ревізських селян. Належала вона до юрівської маєтності поміщика Степана Трохимовича Єремєєва, який в 1858 р. купив її у Сабанського за 18 000 рублів, а через декілька років продав секретарю Київської консисторії Хижнякову. Після його смерті Червона Слобода по спадщині перейшла до його сина — чернігівського міського голови Василя Михайловича Хижнякова.

Червона Слобода тісно пов'язана з історією спиртзаводу. Історія заводу починається з 1881 року. Саме тоді в селі Красна Слобода поміщик Шабловський

орендував гуральню у місцевого пана Хижнякова. На той час спиртзавод працював на місцевому паливі, тобто на дровах, торфі та бурому вугіллі, сировиною слугувало зерно та картопля. Енергія подавалась паровою машиною, бродильні чани були дерев'яними. Підприємство виготовляло спирт-сирець міцністю 95° і працювало в одну зміну.

Радвлада була встановлена в грудні 1918 р., але вона не діяла. В Україні йшла громадянська війна. Лише в 1920 р. були створені ревком та комнезам. Головою ревкому був І. Ярошенко, секретарем М. Леоненко, членами ревкому С. Діденко, О. Зубар, Д. Саченко. В середині 20-х років утворилася комуна. Частина комунарів була з Рожева. Вони попрацювали рік, нічого не приробили і розбіглись, бо не було чого їсти. Через деякий час керівники села створили ТОЗ, а потім колгосп ім. Сталіна, який налічував 168 господарств, мав 5 жаток самоскидок, 2 косарки, 2 кінних грабель та досить тяглової сили.

Голова колгоспу Нагорний понасаджував собі замів, їх заступників, помічників заступників. Ця братва від праці в колгоспі була звільнена, бо забирала на себе понад 25% трудоднів у колгоспі. На 30 жовтня 1932 р. Червона Слобода план хлібоздачі виконала лише на 14%. Голод не так сильно дошкуляв селянам Червоної Слободи, бо за розпорядженням голови сільради Плиса вони мали можливість брати брагу, селянам з інших сіл не давали. Дома її цідили, потім зерна підсушували і варили супи та каші. Тим і виживали.

Селяни сплачували багато податків, а вони були такі великі, що не було можливості сплачувати їх своєчасно. Тому рішенням райвиконкому та райкому партії затверджувались уповноважені, які ходили по хатах і "викачували" гроші. В Червоній Слободі уповноваженими були З. Радченко та А. П. Оришко.

Трохи ліпше почувалися ті, хто працював на спиртзаводі. Кожного року, починаючи з 1926, завод реконструювався, але працював з тією ж сировиною, що і раніше. Його виробничі потужності становили 800 дал на добу. З 1933 року підприємство почало називатись "Артіль вирібспирт". У період з 1926 по 1941 рік на заводі під час реконструкції було замінено дерев'яні чани на металеві, парові котли опалювалися кам'яним і бурим вугіллям.

З 1934 р. він запрацював на повну потужність , до якого колгоспи возили пшеницю в рахунок контрактації. Відходами виробництва була брага. Вона кип'ячою виливалась по широкій трубі в глибоку яму. В ній було багато вареного зерна. Спершу брагу відпускали жителям Червоної Слободи та колгоспам, які виконали план контрактації, а на початку літа — всім бажаючим.

Після голодного 1933 р. люди з відрами на коромислі з багатьох сіл кинулись за брагою. Дома брагу цідили, відбирали зерно, гарно промивали, а потім варили кашу. Видавав брагу Майборода Прокіп. Він навмисне створював черги з колгоспників та одноосібників, що приходили по брагу. Коли ж хтось давав йому хабаря, то відпускав брагу поза чергою. Яма була глибока, люди спускались до неї земляними сходинками і черпали брагу кожен своїм відром. Хто поспішав, то вішав своє відро на коромисло і черпав брагу збоку. Іноді її не вистачало, тому люди товклися, штовхаючись коло ями. В одній із таких штовханин пхнули в

кип'яток з брагою молоду жінку з Рожева — Левицьку, в якій вона майже зварилась. Врятувати її не вдалось.

В період репресій був заарештований одноосібник С. П. Рипінський і розстріляний.

В 1938 р. після закінчення курсів рожівець Петровський Олександр Михайлович 1904 р. народження став працювати бухгалтером на спиртозаводі. В цей час у селі діяла неповно-середня школа, після закінчення якої учні продовжували навчання в Рожеві.

Коли почалася війна, близько 200 чоловіків пішли на захист Батьківщини, 91 загинув смертю хоробрих. Фашисти завдали селу великої шкоди, десятки жителів вивезли на каторжні роботи.

Після звільнення села від фашистів під керівництвом голови колгоспу "2-га п'ятирічка" Гордона почалася відбудова колгоспу і села. Люди працювали не шкодуючи сил під гаслом: "Все для фронту, все для перемоги!". Так, Марія Богдан, Олександра Філончук викошують за день по 80 соток, при нормі — 40. Ганна Сичевська, Хима Радченко — по 70 соток, Настя Машченко, Марія Радченко за день зв'язують хліб з площі 80 соток.

На 01.01.1968 р. на Червонослобідському спиртзаводі працювало 142 робітники. За 1967 р. було вироблено 247 420 декалітрів спирту-ректифікату.

В центрі села пам'ятник воїнам Радянської Армії (1956). На мармурових плитах прізвища загиблих та пропавших безвісті односельчан.

В 1975 році на заводі знову пройшла реконструкція: брагоректифікаційний аппарат було замінено на аппарат великої потужності — до 2000 дал на добу, встановлено другий компресор у вуглекислотному цеху, бродильні чани великої ємкості, збудовано нове бродильне відділення, апаратний цех, новий склад готової продукції.

З 1980 року Червонослобідський спиртовий завод очолює Володимир Якович Артюхов, заслужений працівник харчової промисловості України, його ім'я занесено до інформаційно-іміджевого альманаху "Золота книга української еліти", який впроваджує нові методи управління, реконструює та модернізує підприємство У 2001 році потужність заводу становила 3000 дал на добу.

Червонослобідський спиртовий завод одним із перших почав застосовувати низькотемпературну схему розварювання із застосуванням концентрованих ферментів. На підприємстві використовується сучасна автоматизація та комп'ютеризація технологічних процесів.

За останні двадцять років суттєво змінилося село. Почали функціонувати всі необхідні для життя села об'єкти: сільська рада, школа, дитячий садок, медична амбулаторія, відділення зв'язку, філія ощадного банку, будинок культури, бібліотека, АТС.

На базі спиртового заводу введено в дію допоміжні підприємства: цех по розливу безалкогольних напоїв, цех по розливу горілки, деревообробний цех, працює товариство "Слобода".

В 1992 р. побудована нова школа, в якій нині навчається 218 дітей. Нині Червослобідська ЗОШ І—ІІІ ступенів, яку очолює Хіміч Валентина Федорівна, атестована як школа вищої категорії.

В 2002 р. було реконструйовано Будинок культури на 200 місць.

За ці роки в селі побудовано два чотирьохповерхові будинки, два — 12 кв. будинки, чотири будинки — 2-х поверхові, 4 — одноповерхові, двохквартирні, вісім — одноквартирних.

Відомі люди села:

В'южанін Микола Олексійович — нагороджений: 2 ордени Великої Вітчизняної війни, орден Червоної зірки, 2 медалі "За відвагу";

Дідченко Євгеній Севастиянович — нагороджений: 3 ордени Великої Вітчизняної війни, орден Червоної зірки, медаль "За відвагу";

Субота Тетяна Порфирівна — заслужений працівник харчової промисловості, голова профкому.

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

Чорногородка

Розташована на лівому березі в середній течії р. Ірпінь, за 10 км від станції Мотовилівка. Її заснування відноситься до X—XI ст., очевидно, під 1093 рік. Про походження села донедавна збереглась легенда про битву Білого і Чорного лебедя. В ній перемагає Чорний, осідає на землі, на якій згодом і виникає поселення.

За твердженням давньогрецького історика Геродота, який визначав межі Скіфії, північніше неї жили меланхлени, з грецької "одягнені в чорне". Один з ойконімів "чорний", можливо, й дає походження назви Чорногородка. Існує й інше припущення, за яким назва села походить від чорних смоляних стовпів, які ставили козаки, щоб запалювати їх та передавати вісті про наближення ворога.

В XVI ст. тут на острові посеред річки Ірпінь був замок, залишки якого ще зберігались в минулому столітті. Про давне заселення села карсномовно говорять знайдені рештки посуду середньовічного періоду.

В 1656 р. тут мали місце заворушення селян проти феодального гніту. Цього ж року село за розпорядженням Б. Хмельницького було передано Богоявленському Братському монастирю.

В 1911 р. в селі діяла однокласна церковно-приходська школа, в якій навчалась менша половина дітей шкільного віку.

Під час тимчасової окупації фашистами, в Чорногородці діяла підпільна група Бишівської підпільної організації, очолювана Костянтином Опанасовичем Луценком (до війни працював директором МТС в Західній Україні, був залишений для роботи в підпіллі) та Андрієм Івановичем Луценком (місцевий житель). В числі 13 патріотів, які об'єднувала ця група, були Микола Федорович Юхименко та вчителька Ольга Миколаївна Назаренко. 12 жителів села воювали в партизанському загоні. 278 жителів села нагороджено орденами і медалями. М.І. Дюденко є повним кавалером ордена Слави. Орденом "Мати-героїня" удостоєні Г.З. Воронович, Г.П. Каімець, Я.К. Логвиненко, Е.О. Мороз, Е.Н. Новицька, П.К. Новицька, М.З. Новицька, П.А. Федорович.

В Чорногородці в 1734 році народився **Погорецький Петро Іванович**. Закінчив Київську академію в 1757 р. Навчався в Петербурзькій медичній школі при адміралтейському госпіталі (1759 р.), закінчив у 1765 році Лейденський університет в Голландії, де захистив докторську дисертацію "Про напівметали нікелю". В московській медичній госпітальній школі викладав у 1765—1769 рр. фармакологію та діагоностику. Його переклади книг (знав багато іноземних мов) європейських авторів сприяли створенню російської медичної термінології. Погорецький П.І. активний учасник боротьби з чумою в Москві у 1771 році.

В Чорногородці діє школа I—II ступенів (збудована в 1930 р.), навчається 74 учні.

Колгосп ім. Калініна організований в 1950 р.

1960 р. встановлено пам'ятник загиблим односельчанам.

02.03.1969 р. Колгосп ім. Калініна приєднано до яблунівського радгоспу ім. Котовського.

1985 р.— в центрі села відкрито магазин.

Квітень 1989 р.— колгосп перейменовано в радгосп "Ірпінський".

В 1991 управлінням "Хмельницькелеваторбуд" побудовано 50 жилих будинків для переселенців з Поліського та Чорнобильського районів, 3 житлові будинки для спеціалістів господарства. В них проживають 159 громадян, постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Адміністративний будинок збудовано в 1992 році.

1993 р.— відкрито нове приміщення відділення зв'язку та ФАП.

Сільський клуб — пристосоване приміщення в адмінбудинку на 80 місць.

01.01.2000 р.— радгосп перейменований в КСП "Чорногородка"; в наступному році ТОВ "Добробут".

Молокозавод ВАТ "Інтеркон" відкритий в 2002 р.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці Української православної церкви побудована на початку XX-го століття.

В. Обухівський

Шнурів Ліс

Село Борівської с/р. У роки ВВВ загинуло 24 його жителей. Зараз в ньому 22 будинки, мешкає 30 осіб.

Є. Букет

Юрів

Юрів з Ситняками складали ніби одне ціле. Юрів виник не набагато пізніше, ніж Ситняки.

Проте ряд істориків схильні вважати, що Юрів є стародавнім селом Іровом Олевської волості, яке згадується в листі Євстафія Дашкевича 15 червня 1515 року. Борис Тишкевич віддав його під заклад Богдану Глинському в 100 кіп грошей литовських. Не довіряти Дашкевичу немає підстав, оскільки це великий український феодал, литовський воєвода, який у 1514 році керував черкаською територією, вів список фортець на території литовського князівства і тому міг знати розташування багатьох селищ. А Глинські — великі магнати, князі — мали великі земельні маєтності на Чернігівщині, в Білорусії та на Київщині. Один із них Михайло Львович — прагнув створити окрему Українську державу, в яку б входили Білорусія, Росія та Україна, які перебували під владою Литви. Усунутий польським королем і великим князем литовським Сигізмундом за такі думки з державної посади, він разом із братами Василем та Іваном в 1508 році очолили повстання слов'ян проти литовського гніту.

Станіслав Сабанський продав Юрів та Копіївку в 1849 році за 2500 карбованців Е.Т. Єремєєву, який служив при генерал-губернаторові Бібікові чиновником для особливих доручень. Єремєєв був автором ряду праць, але свої власні справи запустив так, що в 1880 році після його смерті обидва містя були продані і гроші пішли на погашення боргів.

Після нього Юровом став володіти Орест Юрійович Соколовський, який перебудував резиденцію Єремєєва (в радянські часи там був дитячий будинок, а потім піонерський табір). В цей час у Юрові проживало 320 людей, в т. ч. 8 ревізських душ та 15 євреїв, які жили при постоялому будинку і при млині.

В 1920 р. було створено ревком і комнезам, які допомагали продзагонам у викачуванні хліба від населення та вели агітаційну роботу до вступу селян до колгоспу. Селяни їх слухали, але до колгоспу йшли лише незаможники. В 1930 р. в Юрові діяв колгосп ім. Леніна. З м'ясо-молокопоставкою та позикою Юрів був найвідсталіший. В серпні 1932 р. Юрів мав мізерний план хлібозаготівлі, але голова колгоспу Лопата заявляє, вони не здадуть жодного фунта доти, поки не здадуть одноосібники. На 30 жовтня 1932 р. колгосп виконав план хлібоздачі лише на 26%.

Наступав голод, а держава вимагала хлібоздачі. Та хліба вже не було в селян. "Червона мітла" вимела і посівний хліб. Тому Юрів у серпні 1933 р. виконав план хлібоздачі лише на 0,1%.

Тяжким тягарем на плечі селян лягали податки, а їх було більше півтора десятка. Не встиг здати селянин один податок, як треба здавати другий. Особливо непопулярним був податок, що називався позикою. Його правили уповноважені, які ходили по хатах і "правили" позику. По Юрову були уповноваженими І.А. Ярошенко, І.М. Семенченко, М.Д. Помогайбо, Ф.Л. Сич, С.О. Хоменко, С.С. Кириленко.

Хлібозаготівля кожного року йшла дуже тяжко. Так, в 1938 р. юрівський колгосп виконав план хлібоздачі на 11,8%, а другий колгосп "Перемога" лише на — 0%.

В період репресій був заарештований і розстріляний С. П. Мангер.

Коли почалася ВВВ, більше сотні юрівчан пішли на фронт. 65 з них загинули смертю героїв і пропали безвісті. В центрі села встановлено пам'ятник, на ньому прізвища воїнів, що визволяли Юрів та прізвища односельчан, що загинули в бою.

Нині село входить до Ситняківської сільської Ради.

В 1974 році колгосп "Зоря комунізму" було об'єднано з колгоспом "Ленінець" села Ситняки, а в 1989 році було знову роз'єднано. Нині утворено СТОВ "Юрів"

Н. Ащенко, Г. Шулькевич

Юрівка

Село засноване у 1745 році і назване в цьому ж році Новозаводним (Новохадженим). Належало Харлінським. Але відомо, що в 1552 році митрополиче село Юрьєво було майже пустим. В 1664 р. воно належало бишівському воєводству містя Шаєшного Пітковича, було пустим і подаровано Б. Хмельницьким Києво-Михайлівському монастирю.

В 1786 р. в Юрівці побудована дерев'яна церква Різдва Богородиці.

В 1843 р. село купив Йосип Блоцький, а в 1856 його нащадки продали Юрівку професору Київського університету, доктору медицини Едуарду Ернестовичу Міраму. В цей час там проживало 452 людей, із них 169 ревізськиє.

24 травня 1906 р. селяни Юрівки розгромили 2 поміщика. Причиною було гостре малоземелля та різні утиски з боку адміністрації.

1922 — організовано сільську раду. Перший голова — Гончарук.

1928 — Створено ТОЗ.

1930 — Створено колгосп ім. Затонського.

У 1937 році було розстріляно І. М. Кшака, В. Я. Ніковіча.

У війну село було майже повністю зруйноване. 27 молодих людей було вивезено окупантами на примусові роботи, 81 мешканець села не повернувся з фронтів 2-ї світової. В селі дві братські могили, в одній з яких поховано 137 воїнів, що визволяли село.

1944 — Утворено колгосп ім. Щорса.

1968 — Був побудований магазин промислово-продуктових товарів.

За останні 40 років в селі побудовано загалом 37 будинків.

Нині село у складі Вільненської сільської ради. Дворів — 129. Населення 148 чоловік.

Є. Букет, Г. Шулькевич

Яблунівка

За народними переказами село Яблунівка виникло ще в XVI ст. Ці землі, як і вся Україна в той час знаходились під владою панської Польщі. Великі польські магнати, які тримали війська, розбагатіли на війні за рахунок багатої здобичі та величезних масивів родючих українських земель.

В Україну прибули з особливими грамотами ставленики магнатів — управителі, які обклали місцевих селян тяжкими поборами. В той час, як магнати з кожним днем багатіли, дрібні поміщики розорялись, крім того в самій Польщі гриміли повстання, під час яких селяни повністю спалювали маєтки і цим розоряли панів. Розорені поміщики та бідні холопи в пошуках щасливої долі цілими потоками посувались на малозаселені землі України. Заселення України поляками сприяло також католицьке духовенство, яке було зацікавлене в поширенні католицької віри на Сході. Прибулі переселенці вирубували в лісах просіки, рили землянки. Обжившись запозичивши досвіду вони будували хати на зразок українських.

Колоністам, які поселились на новому місці, сподобались багаті українські землі і вони разом з польськими холопами, що втекли від гніту панів, не хотіли втікати з панами, а почали забудовувати свої маленькі хутори та села. Кілька таких переселенців та втікачів і оселилось на місці теперішньої Яблунівки. Справді, місцевість в цих краях була чудова. Непрохідний ліс, широка й повноводна ріка Ірпінь, яка аж кишіла рибою, по обох боках річки розкинулися луги та невеликі болота, порослі камишем та лепехою.

Колоністи й вирішили тут оселитися. Вони швидко розчистили невелику ділянку лісу, вирили землянки. І так, посеред непрохідного лісу, між трьома селами — Бишів, Мостище та Чорногородка, якраз на просіці з'явилися перші землянки, прообраз теперішньої Яблунівки. Деякі призвища перших заселенців відомі і на сьогодні: Михайловський, Соболевський, Яблонський та інші. Через декілька років землянок тут удвоїлось. Потрібно було будувати хати. Ініціатором цієї справи виступив Яблонський, звідки походить і назва села Яблунівка. Скоро було збудовано декілька хаток, що являли собою невеликий хутір.

Яблунівські землі разом із землями Фастівщини були підпорядковані польському єпископу, або як їх називали в Польщі біскупу, і дістали назву "Біскупщини". Та недовго були яблунівці в кріпосній залежності. Біскуп незрозуміло з яких причин вирішив віддати ці землі під владу російського царя, що він і зробив.

Селяни стали вільними від кріпосницької залежності, проте змушені були сплачувати податок на користь держави. З роками хутір розширювався. З навколишніх сіл тікали кріпаки і оселялися тут, правда вони прибули поодинці, тому що їх поміщики легко знаходили. Навіть з далекої Чехії прибували переселенці: Ружичко, Сташкевич, переселялись навіть мордвини, які тікали від поміщицької сваволі. Одним з таких був Балабан Дмитро.

Крім того, з Польщі прибували розорені поміщики. До них належали Чигир, Монтрезор, Харлінський. Вони гонорились своїм шляхетським званням дворянина, навіть не відповідали селянам на привітання, яких за давньою звичкою

звали "бидло". Проте з роками цей гонор зник. Хутір ріс на очах. Це було вже справжне село. Звільнені від кріпосної залежності селяни природно жили далеко краще, ніж раніше. Старожили розповідають, що чули, як в сусідньому селі пан Леон знущався з своїх кріпаків. До речі, його іменем і назване село Леонівка.

В 1855 р. жителі Яблунівки взяли саму активну участь у повстанні "Київська козаччина".

В 1860—65 рр. в селі вже було 30—35 хат, наявність густого лісу давала певну можливість подальшої його розбудови.

Чимало селян займалось чумацьким промислом. Це Медведський Панько, Чигир Андрій.

З ініціативи духовенства у 1896 р. було збудовано церковно-приходську школу. Вона була збудована югославцем Сабо, який попав у полон і жив у Яблунівці на той час. Кошти на утримання школи виділяли наймізерніші. Діти вчились на одній п'ятимісній парті, що стояла у кутку і на якій сиділо сім учнів. Весь річний заробіток вчителя Яблунівської школи становив 6 крб. Першими вчителями церковно-приходської школи були Коровін, Словачевський — син попа, згодом на своє місце поставив двоюрідного брата. Невелика кількість дітей закінчила цю школу. Серед жінок села — Саржинська Ольга, дочка лісника. Односельчани дивились на неї з презирством, вважали, що вона вміє лише читати і писати, а хазяйнувати не здібна. Після закінчення трьох класів церковної школи учні повинні були пішки йти до села Дорогинки (10 км від Яблунівки) здавати екзамени. Приймали їх священники, які з'їжджалися з ближніх сіл.

Переселенці з Польщі більше не прибували, українські селяни все більше ставали носіями православної віри. Натомість католицька віра втрачала своє панівне становище, і не раз ксьондзи закликали селян до покори, відступитись від православної церкви.

Про останні роки перебування поляків у Яблунівці ще донедавна пам'ятали старожили. На околиці села стояв маєток Харлінських, ще й на сьогодні збереглись рештки фундаменту будинку. Сам пан міг тільки пишатися своїм дворянським званням, але не міг використовувати його в своїх цілях, податі з селян не збирав. В Харлінських було 25 га родючої землі. Будинок пана являв собою просторе й по-своєму красиве приміщення. Кімнати чисті з картинами на стінах та килимами, але мали надзвичайно низькі стелі та маленькі вікна. Весь будинок був побудований у середновічному стилі. Пані Харлінська, "останній сучок" родового дерева шляхтичів Харлінських в глибокій старості доживала свої останні роки в цьому будинку. Вона тримала одного наймита. Очевидці розповідають, що Корженський (прізвище наймита) через три дні ходив до Києва по наказу пані, яка своїми старечими устами проговорювала: "Мікола, ходзь до Кіїєва возьм булок".

Незабарилась і земельна реформа 1861 р. В село приїхали землеміри, які повинні були розділити землю між селянами і накласти на них грошові податки, за кожну соту відповідну ціну. Ця подія налякала селян, бо до цього часу вони оплачували податок худобою, молоком та пшеницею, а тепер потрібно було давати грішми. Село вдарило на сполох: "Будуть ділити землю!" "Люстратори",

як називали в той час землемірів, оголосили про порядок розподілу землі і наклали грошовий податок.

У тих селян, які не захотіли брати наділи, відібрали землю, залишивши лише частину, де стояла хата і приписали їх до Василькова як міщан. Їм залишалось працювати по наймах на різних роботах, щоб прогодувати сім'ю. Ці так звані міщани змушені були орендувати землю в багатих хазяїв, щоб сплатити податок. Майже десятиріччя відробляли "міщани"-невдахи. Яблунівка була приписана до Васильківського повіту Вепріківської волості.

Багато жителів села брало участь у російсько-турецькій та імперіалістичній війнах.

"Міщани", які залишились без землі, змушені були покинути землеробство, а дітей віддавати в навчання до київських майстрів-кустарів. Ті навчали ковальській, столярній та малярній справам. Вчитися потрібно було три роки. Учням, які навчалися в ковалів та столярів виплачували гроші аж по закінченні навчання в кустаря, а це селянам було не під силу. Тому більшість селян здавали дітей до малярів, які платили щоденно.

В 1916 р. церковно-приходську школу було спалено. Навчання припинилось Селяни звернулись з проханням до Монтрезора Василя Бенедиктовича, Саржинського Олексія, які раніше її закінчили, щоб вони навчали їхніх дітей, бо вчителів на той час не було. Навчання було організовано в хатині Федорович Павла. За таку науку батьки повинні були платити гроші (1 крб за учня в рік). Монтрезор В. вчив 23 учні, усіх трьох класів.

Під час революційних подій в Яблунівці було створено селянський комітет у складі 7 осіб. Його головою обрано Грубського Олексія Яковича. В 1918 р. тут створено сільську Раду (голова Новицький Олександр). В роки громадянської війни село переходить із рук в руки ворогуючих сторін. В рядах новоствореної Червоної Армії проти білогвардійців бились Корбут С., Андрухович П., Червінський П., Балабан Д.

В 1922 р. в Яблунівці створено комнезам, головою якого обрано Чигира Антона. Для ліквідації неписьменності активістами села створено кілька груп лікнепу. Очолив їх учитель Сухаревський Микола.

1926 р. з ініціативи комнезамівців було утворено перше об'єднання — товариство спільного обробітку землі, куди ввійшло 15 бідняцьких господарств.

В 1929 р. в селі було 35% бідняків, 60% середняків і 4,5% заможних. В березні цього ж року утворено машинно-тракторне товариство. Виникає і перше підприємство з глини в "рудці" (українською балка, яр) налагодили виробництво цегли. Ініціатором і головою подібної промартілі був Чигир Антон Людвігович. Невдовзі в селі з'явився і "сталевий кінь", новенький трактор "Універсал-І", подивитись на який прибігли мало не всі мешканці. Навесні 1935 року яблунівці посадили сад, на який відведено 30 га землі.

5 липня 1941 року в Яблунівку вступили фашисти. В школі загарбники катували місцевих жителів за участь в партизанському русі. Саржинського М., Хмелівського П., Концевич окупанти розстріляли в с. Бишеві, в Драйчиному

ярку, серед них і молоду дівчину Радишевську Надію за зв'язок з партизанами у Мотовилівському лісі. Така доля спіткала й Філіпову Анастасію — матір партизанки, жорстоко познущались і над Лазебник Теклею.

Молоді юнаки 17 років Концевич, Хмелівський, Саржинський проводили в селі підпільну роботу, встановлювали місця розташування ворожих складів, передавали інформацію партизанам. Та незабаром схоплені фашистами допитані в Бишівській комендатурі і непритомними, майже напівживими кинуті до криниці.

Жителька с. Леонівка Фрося Дрозд працювала перекладачем в німецькій комендатурі і в той же час передавала цінні відомості партизанам, зустрічаючись з ними в умовленому місці. Багато добрих справ зробила дівчина, та була вистежина зрадниками. Окупанти забрали її, стару матір, батька і меншу сестру. Після довгих знущань фашисти кинули їх в криницю на колишньому довоєнному бишівському аеродромі. Так мужньо загинула сім'я Дроздів. За час окупації Яблунівки було закатовано 157 її жителів. 35 чоловіків брало участь у партизанському загоні, яким командував Михайло Гнатович Іванніков. 7 листопада 1943 р. село визволено.

Почалась відбудова господарства. Бишівська МТС надала 6 тракторів. В 1957 р. побудовано контору та будинок сільської Ради. Є відділення зв'язку, клуб, бібліотека. На 1964 р. вона нараховувала 10 200 примірників книг. А заснована була ще 1949 року.

Основні будівлі:

— Яблунівська ЗОШ І—ІІ ст. побудована в 1989 році, в школі навчається 76 учнів;
— під клуб сільська рада орендує у ТОВ "Надія" їдальню;
— ФАП побудований в 1976 році;
— дитячий садок в 1972 році;
— сільська рада побудована в 1973 році
— ВАТ "Інтеркон".

Цегляний завод (недіючий) побудований в 1994 р.

— завод "Укрбіопродукт"
— по 1951 рік — колгосп ім. Шевченка;
— 1951—1957 роки — колгосп ім. Хрущова;
— 1957—1968 роки — колгосп "Дружба";
— 1969—1994 роки — радгосп ім. Котовського;
— 1994—2000 роки — КСП "Яблуневе";
— 2000 по даний час — ТОВ Агрофірма "Надія";
— Православна церква відкрита в 2002 році
— Пам'ятник загиблим воїнам в ВВВ, побудований в 1958 році
— Чорнобильське поселення в кількості 30-ти будинків, побудованих в 1992 році Хмельницьким ПМК.

По вулиці Поліській проживає в даний час 57 чол.

В. Обухівський

Ясногородка

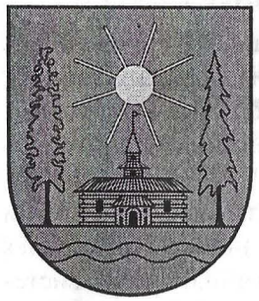

За народними переказами назва ця походить від Ясної Гірки, де виникло поселення.

Південна частина села називалася Богушівкою. Під цією назвою село було відоме у XVII столітті, коли король Михайло Корибут подарував її разом з Новосілками, Мостищами, Дзвонками і Лобковщиною 10 жовтня 1670 року Києво-Братському училищному монастирю. Богушівка була названа присілком.

В 1728 році село Богушівка отримало статус містечка і назву Ясногородка. Цього року вона стала резиденцією князів Шуйських. До Ясногородського маєтку в 1775 році належало 11 сіл, а в містечку було лише 80 будинків.

З князів Шуйських відомі, як власники Ясногородського маєтку: в 1728 році Микола Шуйський — хорунжий Бржеський, в 1730–50 рр. Ігнатій "на Жеребужу, Хойниках і Ясногородці князь Шуйський", хорунжий воєводства Брестського, староста Яловський. З 1751 року Ясногородкою володіють Франц син Ігнатія, потім його вдова Людвіка, син Адам, онук Франц і правнук Войцех з дружиною Анелею. Одна дочка Войцеха Ізабелла — заміжня за графом Ледуховським, а друга — Францішка — за полковником Аврамом Івановичем Марченком, сину якого Івану Аврамовичу Ясногородка належала в середині XIX століття, хоча сам він служив при посольствах і проживав більше за кордоном, ніж у Ясногородці.

У 1773 році тут були засновані винокурний і шкіряний заводи, а королівським привілеєм Станіслава Августа 6 вересня цього ж року тут встановлено 10 ярмарків на рік (17 березня, на Вербну неділю, дев'яту п'ятницю після Пасхи, 13 червня, 1 і 26 вересня, 28 жовтня, 16 листопада і 6 грудня, в останню неділю Пилипівки). На початку XX століття промисловість в Ясногородці занепала.

В квітні 1648 року, 1831 р. і червні 1834 р. тут мали місце виступи селян проти поміщиків.

На початку 60-х років XIX століття в містечку знаходився великий кам'яний палац поміщиків, побудований ще князем Ігнатієм Шуйським серед великого парку. Палац і парк були оточені валом із зовнішнім ровом, який наповнявся водою з річки Трубище; церква Різдва Богородиці, дерев'яна, шостого класу з 36 десятинами земді, збудована в 1743 році на місце більш давньої. Окремо в кінці XVIII століття Франц Шуйський збудував дерев'яну уніатську церкву в ім'я Івана Богослова, яка після 1839 року призначалася для поховання православних з родини поміщика.

В 1862 році в селі відкрито церковно-приходську школу в якій навчалось менше третини дітей шкільного віку. В той час в Ясногородці було 137 дворів, проживало 980 православних, три католики, 406 євреїв.

В лютому 1918 року створено ревком. В 1922 році найбідніші селяни організовують два товариства по спільній обробці землі — "Зоря" та "Дорога", а першого серпня 1929 року створено сільгоспартіль, яка так і називалась: імені першого серпня.

В лютому 1930 року виникла друга артіль — ім. Червоної Армії.

Про голодомор згадував письменник Петро Панасович Сиченко: "Люди вмирали прямо в черзі за хлібом. Було чимало фактів канібалізму. На Житньому ринку група людей торгувала людським м'ясом. І в Ясногородці жінка вбила своє дитя. М'ясо його зварила".

В грудні 1934 року артіль імені Першого серпня розділилась на два колгоспи — імені Калініна та імені Постишева.

В 1938 році був заарештований і розстріляний колгоспник А.Я. Трохименко.

Окупувавши село, 26 липня 1941 року німці вчинили звірячу розправу над активістами. Вони розстріляли голів колгоспів Хому Микитовича Поломаренка і Олексія Федоровича Комашенка, голову сільради Омеляна Мефодійовича Синевського, ланкових Оксану Омелянівну Войтенко, Ганну Семенівну Лебідь і голову ССТ Л.Л. Войтенка. 230 чоловік молоді вигнано на працю. 370 воїнів нагороджено орденами і медалями, 270 загинуло на фронтах війни. В центрі села встановлено пам'ятник загиблим воїнам-односельчанам, а також над братською могилою радянських воїнів (поховано 11 чоловік).

1950 — Три колгоспи об'єднано в один — ім. Леніна.

1953 — Відкрито ФАП.

1963 — На околиці села відкрито обеліск активістам, розстріляним у 1941 році.

Станом на 1958 рік в Ясногородці діяли фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок, школа, клуб на 400 місць, бібліотека, філія зв'язку, ощадна каса.

1971 — Збудована школа та новий будинок культури на 450 місць.

1986-1987 — Відкрито магазини "Продтовари" та "Промтовари".

1994 — На базі колгоспу імені Леніна утворено КСП "Ясногородка", відкрито АЗС "Укрнафта".

1998 — КСП реорганізовано у ТОВ "Ясногородка". Почав працювати приватний магазин "Оленка". За останні роки в селі збудовано 210 житлових будинків. В місцевій ЗОШ I-II ступенів навчається 37 учнів.

2001 — почала функціонувати страусова ферма, на якій у даний час понад 200 страусів.

В одному з приміщень Будинку культури функціонує церква. При в'їзді в село встановлено Хрест на честь Різдва Богородиці (по вул. Київській). Нині в селі 541 будинок, мешкає 754 людини.

Відомі жителі Ясногородки: Петро Панасович Сиченко — письменник, член НСПУ, автор поетичних збірок, повістей, історичних романів.

Йосип Олексійович Лосенко — кавалер ордена Трудового Червоного прапора за досягнення високих врожаїв у 1976 році.

В. Обухівський, Є. Букет

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В МАКАРІВСЬКОМУ РАЙОНІ

Події 22 листопада — 8 грудня 2004 року, пов'язані з масовими акціями протесту проти фальсифікації результатів другого туру виборів Президента України, що відбувся 21 листопада, названо Помаранчевою революцією. Ці історичні події стали поштовхом до пробудження свідомості української нації. У них, в тій чи іншій мірі, брали участь мешканці кожного населеного пункту України. Не став винятком і Макарівський район.

Історія України багата на події позначені піднесенням національної свідомості. У цій книзі ми описали історичний поступ Макарівських земель від Трипільських часів до сьогодні. І знаково, що маємо честь завершити її саме Помаранчевою революцією — народженням української України.

20 вересня 2003 року на майдані перед приміщенням районної державної адміністрації відбувся мітинг демократичних сил Макарівщини, організований МРО партії "Реформи і порядок" (голова — Ігор Бруквенко) та МРО "Конгресу Українських Націоналістів" (голова — Петро Тивончук). Трохи більше року лишалося до подій, що змінили образ України...

Тоді вже викристалізувалися у свідомості людей слова "влада" і "опозиція". Перше асоціювалося із беззаконням, авторитаризмом та корупцією, друге — зі справедливістю, демократією та надією на світле майбутнє. Моментом істини мали стати президентські вибори та перемога на них опозиційного кандидата — Віктора Ющенка. Доносити інформацію про діяльність опозиції було не легко. В Макарівському районі було засновано "Голос небайдужих" — інформаційний вісник координаційної ради Макарівських політичних і громадських організацій блоку "Наша Україна" (КУН, ПРП, УНП), СПУ, КПУ, Блоку Юлії Тимошенко (УРП "Собор", "Батьківщина") та ВГО "Громадський контроль". Хоч виходив він дуже нерегулярно (столиця надавала достатню кількість агітаційних матеріалів), але розповідав про багато місцевих проблем, що постійно були "на вустах" мешканців району.

Стартувала передвиборча кампанія... У Макарові, по вул. Червоноармійській, 4 почав працювати районний штаб кандидата в Президенти України Віктора Ющенка.

Організували його активісти вищеназваних політичних сил. Головою районного штабу обрали Олександра Миколайовича Безугленка. Активісти проводили агітацію, збір підписів на підтримку кандидата, шукали однодумців у селах району. На момент виборів не було жодної виборчої дільниці на Макарівщині, де б не було щирих захисників правди — представників "Нашої України", які не боялися ані цькувань, ані погроз. А утворено було загалом 69 дільниць (№ 116-184).

31 жовтня відбувся перший тур виборів Президента. Його результати були наступні: за В. Ющенка проголосували 58,08% виборців, за В. Януковича — 17,88%, за О. Мороза — 10,35%, решта кандидатів отримали в сумі 13,68%. Найбільшу підтримку В. Ющенку надали жителі Червоної Слободи (76,8657%), В. Януковичу — Макарова-1 (44,7619%). Напруга в суспільстві зростала. До штабу "Нашої України" надходили численні заяви про порушення під час голосування, дехто з членів ДВК подавав заяви про самовідвід.

21 листопада 2004 року відбувся другий тур виборів. Цього разу 75,9% мешканців Макарівського району проголосували за народного кандидата. Країна жила в очікуванні офіційних результатів. Але дуже скоро стало ясно, що вони будуть сфальсифіковані. Віктор Ющенко закликав співвітчизників вийти на вулиці, протестуючи проти беззаконня і свавілля влади. Відгук народу України перевершив будь-які очікування. Мільйони громадян по всій Україні стали на захист правди. Найбільше людей зібралося на Майдані Незалежності в Києві. Відбувалося щось величне, щось, що мало змінити хід української, чи, навіть, світової історії...

Органи місцевого самоврядування, зважаючи на ситуацію в країні, підтримували волевиявлення народу України своїми рішеннями на підтримку В.А. Ющенка.

Документ

МАКАРІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

РІШЕННЯ

Про підтримку Всеукраїнської мирної політичної акції

Відповідно до положень статей 1, 3, 7 Конституції України та статей 2–5 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", підтримуючи волевиявлення мешканців, які проживають на території Макарівської селищної ради, та проаналізувавши ситуацію, що склалася в Україні, селищна рада

ВИРІШИЛА:

1. Підтримати Всеукраїнську мирну акцію протесту, яка проходить у всіх містах і селах України на підтримку обраного народом Президента України Віктора Андрійовича Ющенка та бути солідарними з її учасниками в боротьбі за свої права чесного волевиявлення.

2. Висловити недовіру Центральній виборчій комісії за неправомірні дії під час проведення другого туру виборів Президента України, що суперечать положенням Законів України.

3. Визнати Народним Президентом України Віктора Ющенка на території Макарівської селищної ради та приймати до виконання його укази та розпорядження.

4. Звернутися до Верховної Ради України з вимогою захистити конституційні права громадян і з цією метою провести термінове розслідування причин фальсифікації виборів Президента України по всій території держави.

За дорученням відкритої сесії селищної ради підписали:

Селищний голова В.С. Шаравара, секретар ради А.Т. Бразицький, депутати селищної ради Л.А. Латиш, Н.В. Жигалко, С.М. Василенко.

25 листопада 2004 року

№ 351-21-XXIV

Подібного рішення чекали і від Макарівської районної ради, щодня на площі біля райдержадміністрації збирався люд із помаранчевою символікою, але "синьо-білі" керівники району так і не спромоглися висловити солідарність із макарівчанами та мільйонами інших громадян України...

Багато мешканців району стояли на Майдані в Києві, жили в наметовому містечку на Хрещатику, багато щодня стояли на майданах Макарова, Грузького, інших сіл району.

Тетяна Олександрівна Кромбет — пенсіонер, колишній педагог-дефектолог з Бишева під час помаранчевої революції почала писати вірші. Багато їх народилося у той час. Найвідоміший — "Кривий танець", написаний 5 грудня 2004 року на Майдані Незалежності в Києві, увійшов до збірок помаранчевого фольклору. У його рядках — дух революції, душа народу:

1. Ой гоп, чуки-чуки,
Понаїхали Янчуки,
Президентом ще не стало —
Подорожчало вже сало,
Подорожчав і бензин,
Що ж зробив ти, сучий син?
Украв гроші із казни
І сказав, що ми "казли".

2. Ой гоп, штани лоп,
Сорочка дереться,
Хто не вміє керувать –
Нехай не береться.
Бо хіба ж то керування,
Як чешуться руки?
Ми зазнаємо від того
Тільки горя й муки.

3. В губернаторів від нього
Вилітали зуби,
Хоч були дядьки міцними,

Як могутні дуби.
Навіть щелепи тріщали
Від міцного кулака
Фаворита московського —
Проффесора Янука,
А у нашого Засухи
Ледь не відірвав він... вуха.
Отака-то, отака
Стала доля козака.

4. Ой українські козаки,
Не лижіть Януку... руку,
По підлозі не рачкуйте,
Не збирайте зуби,
Бо Вкраїну доведете
До повної згуби,
Будем чухать тоді, браття,
Не лише чуприну,
Як підставим бандюкові
Свою шию й спину.

5. Ну а першій його леді
Рот заткнуть тре кляпом,
Щоб зміїний той язик
Дурного не ляпав,
Не впускав свою отруту
В наші апельсини,
Не паплюжив м'яту-руту
Неньки-України.

6. Вони вдарені обоє
Предметом кругленьким.
Він ЄЕПнутий яєчком,
Вона — апельсинком.
Гоп, гоп, гопака —
Гарна жінка в Янука,
Який їхав, таку й здибав
На битій дорозі,
Але краще не було б їх
На нашім порозі.

7. Ой, гоп, чуки-чуки,
Від'їжджайте геть, Янчуки:
Янчуки, Пінчуки,
Кравчуки, Медведчуки.
До російського орла
Ховайтесь під крила,

Бо в Українській Державі
Вже вас шлють на... мило.

8. Дам лиха закаблукам,
Як злиняють ті Янчуки,
Туди-сюди повернусь,
Друзям щиро посміхнусь
Та ще й сплесну руками,
Об'єднаюсь як з братами!
У широке коло станем,
Заспіваєм пісню —
В нашій рідній Україні
Разом нам не тісно!
Гей! Гей! Гей! Тр-р-р! Йох!

27 листопада 2004 року було утворено Комітет Національного Порятунку Макарівського району. Його головою обрано Олександра Безугленка — голову МРО ВО "Наша Україна", голову партії "Наша Україна" Макарівського району, керівника районного штабу В. Ющенка. Також до складу комітету увійшли:

2. Секретар комітету — Світлана Лукашук — голова РО "Жінки за реформи", перший заступник керівника районного штабу В.Ющенка.

Заступники голови комітету:

3. Вацлав Янківський — перший секретар РО СПУ.

4. Сергій Шестак — уповноважений від Української народної партії, координатор по Бишівському кущу, депутат райради.

5. Олександр Левченко — координатор по Юрівському кущу, депутат райради.

Члени комітету:

6. Михайло Кириленко — голова партії "Батьківщина" Макарівського району.

7. Дмитро Лукашук — голова МРО ВГО "За Україну! За Ющенка!"

8. Ігор Бруквенко — координатор по смт Макарів, заступник голови районного штабу В.Ющенка.

9. Валентина Шинтарьова — відповідальна за зв'язки з пресою та громадськістю, завідувачка організаційного відділу районного штабу.

10. Сергій Перебенесюк — довірена особа по Макарівському району від кандидата в Президенти Л. Черновецького. Голова Християнсько-Ліберальної партії Макарівського району.

11. Раїса Резніченко — голова партії "КУН" Макарівського району.

12. Анатолій Скибун — координатор по селу Завалівка.

13. Тамара Шешко — координатор по селу Лишня.

14. Валентина Березовська — координатор по селу Мостище.

15. Михайло Новак — координатор по селу Людвинівка.

16. В'ячеслав Коляденко — голова районної УНП.

17. Юлія Прищепа — відповідальна по медичним закладам.

18. Михайло Райда — відповідальний у справах потерпілих від Чорнобиля.

19. Петро Тивончук — відповідальний по закладах освіти смт Макарів.

20. Геннадій Здольник — відповідальний по роботі з ветеранами війни та праці Макарівського району.

21. Микола Вараницький — координатор по підприємцям.

22. Лариса Соломенко — відповідальна за зв'язки з освітніми органами.

23. Василь Симоненко — відповідальний за організацію самооборони Макарівського району.

24. Сергій Вовкула — координатор освітніх закладів.

25. Степан Худенко — координатор по селу Андріївка.

26. Володимир Симоненко — координатор по селу Ніжиловичі.

27. Валерій Луценко — координатор по селу Копилів.

28. Вікторія Кисильова — координатор, смт Макарів.

29. Марія Наймибудка — координатор по селу Нові Опачичі.

30. Анатолій Мельник — координатор по Кодрянському кущу.

31. Валентина Коваль — координатор по Борівському кущу.

32. Ольга Підвисоцька — координатор по Королівському кущу.

33. Олег Майстренко — представник громадської приймальні Народного депутата України Р.П. Безсмертного.

А 29 листопада на мітингу біля райдержадміністрації було прийнято резолюцію громадськості Макарівського району, якою в черговий раз визнано В. Ющенка Президентом України, підтримано створення Комітету національного порятунку Макарівського району. Також резолюцією вимагалося достроково припинити повноваження голови Макарівської районної ради В.Ф. Хіміча, голови райдержадміністрації А.В. Гербута, Макарівського селищного голови В.С. Шарвари, сільських голів Борівки, Великого Карашина, Вільного, Гаврончини, Грузького, Козичанки, Колончини, Копилова, Королівки, Людвинівки, Небелиці, Ніжилович, Нових Опачичів, Плахтянки, Рожева, Ситняків, Юрова; секретарів сільських рад Липівки, Людвинівки, Наливайківки; висловити "громадську недовіру посадовим особам підприємств, установ та організацій району, які були прямо причетні до грубих порушень виборчого законодавства, та відповідним керівникам або керівним органам розглянути питання про їх звільнення із займаних посад". Всього таких було названо 14 осіб. Список порушників в народі назвали "Чорним списком". Резолюцією передбачалося по фактам порушень звернутися до прокуратури.

Чергове засідання Комітету Національного Порятунку відбулося 9 грудня, за участю голів рад, що визнали В.Ющенка Президентом України, а це: В.С. Шаравара (смт Макарів), Н.М. Плотніцька (с. Новосілки), В.І. Корнієнко (с. Мостище), М.І. Мельник (с. Ясногородка), І.О. Мокійчук (смт Кодра), В.Г. Сіморос (с. Андріївка), представника кандидата в Президенти України В. Ющенка В.П. Пака та активістів з Макарова. На цьому засіданні було розширено склад Комітету, утворено підкомітети, а також заслухано інформацію про підготовку до третього туру виборів і реалізацію вимог мітингу 29 листопада. Було ухвалено заяву, в якій зверталися до місцевих рад з проханням забезпечити чесність проведення третього туру виборів і резолюцію, якою продубльовано вимоги мітингуючих від 29 листопада.

На виконання резолюції Комітетом 14 грудня було розіслано листи-попередження усім підприємствам, організаціям та установам (в тому числі й сільським радам), керівники або представники яких потрапили до "чорного списку". Вимоги, викладені у них, були підтримані і громадськими організаціями, зокрема Грузецьким земляцтвом ім. І. Бондаренка. Але, на жаль, майже всі вони залишились без відповіді...

У третьому турі за Ющенка віддали голоси понад 82% виборців Макарівщини. У березні 2005 року Олександр Миколайович Безугленко був призначений головою Макарівської районної державної адміністрації. За рік роботи було зроблено дуже багато. Для мене важливим є те, що завдяки новій владі нарешті побачила світ книга "Нариси з історії Макарівського району", яка лежала в рукописі з 2003 року.

На початку 2005 року Урядом України, а точніше віце-прем'єром Романом Безсмертним (родом з села Мотижина) була ініційована адміністративно-територіальна реформа, яка передбачала укрупнення районів і фактичну ліквідацію соціальної інфраструктури сіл з населенням менше трьох тисяч чоловік. За цією реформою передбачалася ліквідація Макарівського району і розділення його між Фастівським, Бородянським і Києво-Святошинським районами. Громадськість Макарівщини стала на захист своєї малої батьківщини.

6 листопада 2005 року пройшов місцевий референдум, з питанням "бути чи не бути" Макарівському району. 91% мешканців сказали — "Так! Бути!". Проект адмінреформи після цього було відхилено, Макарівський район залишився на карті України і завдяки засобам масової інформації тепер відомий на всю країну, а Р. Безсмертний подав у відставку.

Фактично саме так завершилась помаранчева революційна хвиля в Макарівському районі, на батьківщині Святителя Димитрія Ростовського. Люди звільнились від нав'язаних десятиліттями стереотипів і повірили нарешті у власні сили. Тож, квітни й надалі, рідна Макарівщино! Слава тобі, благодатна земле! Слава Україні!

Є. Букет

ДЖЕРЕЛА

1. *Акти,* що відносяться до історії Західної Росії, зібрані і видані архівною комісією. Т. 1. (1340–1506).— СПб, 1846.
2. *Алфавитный список* населенных мест Киевской губернии. К.: Издательство киевского губернского статистического комитета, 1900.
3. *Антонович В.Б.* Археологическая карта Киевской губернии.— М., 1895.
4. *Архіви* МВС УРСР.
5. *Архів* Південно-Західної Росії. Т. 3, ч. 3 (Акти про гайдамаків (1700–1768)).— 1876.
6. *Архів* Південно-Західної Росії. Т. 1, ч. 5 (Акти про міста (1432–1728)).— 1869.
7. *Архів* Південно-Західної Росії. Т. 4, ч. 8 (Акти про землеволодіння в Південно-Західній Росії (15–18 ст.)).— 1907.
8. *Архів* Південно-Західної Росії. Т. 1, ч. 4 (Акти про походження шляхетних родів в Південно-Західній Росії).— 1867.
9. *Архів* Південно-Західної Росії. Т. 6, ч. 1, т. 4, ч. 1, т. 1, ч. 6 (Акти про церковно-релігійні відносини в Південно-Західній Росії (1322–1648)).— 1883.
10. *Архіви* шкіл Макарівського району.
11. *Ащенко Н.В.* Люба земле моя, Макарівщино.— Макарів, 1995.
12. *Бублик Н.А.* Альбоми за матеріалами газет.— Макарів, 1978–1984.
13. *Букет Є.В.* Історія українського села. Грузьке.— К.: Логос, 2001.
14. *Букет Є.В.* Історія українського села. Козичанка.— К.: Логос, 2003.
15. *Букет Є.В.* Історія українського села. Комарівка.— К.: Логос, 2004.
16. *Весь Південно-Західний край.* Довідник та адресна книга.— К., 1913.
17. *Вісник* київського університету, серія історії та філософії.— 1959.
18. *Географічний словник* королівства польського. Т. 6.— Варшава, 1885.
19. ДАКО. Фонди, пов'язані з населеними пунктами Макарівщини.
20. *Довженок В.Й.* Землеробство Древньої Русі.— К., 1961.
21. *Етнографія* Києва і Київщини. Традиції і сучасність.— К.: Наукова думка, 1986.
22. *Історія міст і сіл УРСР.* К.: Головна редакція УРЕ, 1966–1971.
23. *Киевская старина.*— 1882, том І.— март.
24. *Королівський С.М.* Гражданская война на Украине 1918–1920. Сборник документов и материалов в 3-х томах, 4-х книгах.— К.: Наукова думка, 1967.
25. *Кулаковський В., Сиченко П.* Ой гук, мати, гук.— К.: Веселка, 1972.
26. *Ленінська зоря* (газета Макарівського райкому компартії України та районної ради народних депутатів Київської області).— 1964, 1967, 1969, 1971, 1985, 1989.
27. *Лещенко М. Н.* Крестьянское движение на Украине в связи с реформой 1861 года. К.: АН УРСР, 1959.
28. *Лещенко М.Н.* Селянський рух на правобережній Україні в період революції 1905–1907 років.— К., 1955.
29. *Літопис* по Іпатському списку.— СПб, 1871.

30. *Макарівські вісті* (газета Макарівського району Київської області).— 1991–2005.

31. *Нетреба Д.С.* Юні месники Макарівщини.— Макарів, 2003.

32. *Нетреба Д.С.* Збережемо пам'ять про подвиг.— Фастів: Поліфаст, 2005.

33. *Павлій П.Д., Родіна М.С., Стельмах М.П.* Українські народні думи та історичні пісні.— К.: АН УРСР, 1956.

34. *Підсумки* перепису худоби у селян Київської губернії в 1912 році.— К.: 1914.

35. *Повне* зібрання російських літописів. Т. 2.— СПб, 1843.

36. *Пойда Д.П.* Селянський рух на правобережній Україні в пореформений період (1866–1900).— Дніпропетровськ, 1960.

37. *Похилевич Л.* "Список населенных мест Киевской губернии".— К., 1864.

38. *Похилевич Л.* "Уезды Киевский и Радомысльский".— К., 1887.

39. *Радянська* енциклопедія історії України. К.: Головна редакція УРЕ, 1969.

40. *Ржига В.Ф.* Нариси з історії побуту домонгольської Росії.— Праці Державного історичного музею, 1929, випуск 5.

41. *Ремелє В., Ремелє О., Шулькевич Г.* Рідний край Макарівщина.— Макарів, 2001.

42. *Семенов П.* Географічно-статистичний словник Російської імперії. Т. 111. — СПб, 1867.

43. *Словник* гідронімів України.— К.: Наукова думка, 1979.

44. *Список* дворян Киевской губернии.— К., 1906.

45. *Список* поселень Київщини: Видання газети "Вісник Київського губвиконкому".— К., 1924.

46. УРЕ.— К.: Головна редакція УРЕ, 1977.

47. *Фундуклей И.* Статистическое описание Киевской губернии.— К., 1852.

48. ЦДІАК України. Фонди, пов'язані з населеними пунктами Макарівщини.

ЗМІСТ

Від упорядника 3

ІЗ СИВИНИ ВІКІВ 6
Археологічні культури на території Київщини
та Макарівського району. *В. Обухівський* 6
Археологічні пам'ятки краю в далекому минулому. *В. Обухівський* 10
Скарби землі Макарівської. *В. Обухівський* 24
Пам'ятки археології Макарівського району. *Є. Букет* 27
Гідронімія і топонімія нашого краю. *В. Обухівський* 35
Національно-визвольний рух в нашому краї в XVII—XVIII столітті. *В. Обухівський* ... 37
Козацькі реєстри 1649 рік. *Є. Букет, Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє* 61

НАША ЗЕМЛЯ — МАКАРІВЩИНА 65
Загальні відомості про район 66
Макарівський район (загальний історичний нарис). *Є. Букет* 68
Державні установи. *Є. Букет* 72
Підприємства та організації. *Є. Букет* 75
Навчальні заклади Макарівського району, кількість учнів шкіл. *Є. Букет* 78
Перелік лікувальних установ Макарівського району. *Є. Букет* 81
Досягнення спортсменів Макарівського району, спортивні заклади. *Є. Букет* 83
Комунальні підприємства. *Є. Букет* 84
Культура. *Є. Букет* 84
Засоби масової інформації. *Є. Букет* 85
Правоохоронні органи. *Є. Букет* 85
Релігія. *Є. Букет* 85
Відомості про наявність районних структурних утворень політичних партій
у Макарівському районі. *Є. Букет* 88
Відомості про наявність громадських організацій на території
Макарівського району. *Є. Букет* 90
Наявність житлових будинків, господарств та населення
по Макарівському району станом на 15.12.2000 року. *Є. Букет* 92
Пам'ятки Великої Вітчизняної війни. *Є. Букет* 95

ВИДАТНІ ЛЮДИ МАКАРІВЩИНИ 100
Наш земляк — Данило Туптало (Димитрій Ростовський). *Д. Нетреба* 100
Любив він ніжно білий світ. *Д. Нетреба* 108
Життя — подвиг. *Д. Нетреба* 110
На вічнім древі Козичанки. *Є. Букет* 113
Микола Олійник: життя і творчість. *Д. Нетреба* 115
В дорогах диму і вогню. *Д. Нетреба* 118
Анатолій Несторович Паламаренко. *Д. Нетреба* 122
З першого до останнього дня. *Д. Нетреба* 124
Той дивний світ... *Д. Нетреба* 128

З ІСТОРІЇ СЕЛИЩ І СІЛ МАКАРІВЩИНИ 130
Макарів. *Н. Ащенко, Д. Нетреба* 130
Кодра. *Д. Нетреба, В. Обухівський* 158
Бишів. *В. Обухівський* 162
Андріївка. *Н. Ащенко* 213
Березівка. *Н. Ащенко* 220
Борівка. *Н. Ащенко* 221
Станція Буян. *Є. Букет, Д. Нетреба* 222
Великий Карашин. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич, М. Зубар* 222
Весела Слобода. *Є. Букет* 236
Вишеград. *Д. Нетреба* 239
Вільне (Вульшка). *Н. Ащенко, Є. Букет* 240
Вітрівка. *В. Обухівський* 241
Волосінь (Чапаївка). *Н. Ащенко, Є. Букет* 242
Гавронщина. *Н. Ащенко* 242
Горобіївка. *В. Обухівський* 245
Грузьке. *Є. Букет* 246
Забуяння. *Н. Ащенко* 273
Завалівка. *Д.Нетреба, Н. Ащенко* 274
Зурівка. *Є. Букет* 277
Калинівка. *Н. Ащенко* 277
Кодра-Торф I. *Н. Довбик, Є. Букет, Д. Нетреба* 278
Кодра-Торф II. *Є. Букет* 279
Козичанка. *Є. Букет* 279
Колонщина. *Н. Ащенко* 291
Комарівка. *Є. Букет* 293
Конопельки. *Є. Букет* 301
Копіївка. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич, Є. Букет* 301
Копилів. *Н. Ащенко* 302
Королівка (Каролівка). *Н. Ащенко, Г. Шулькевич* 313
Красногірка. *П. Багачук, Є. Букет* 315
Леонівка. *В. Обухівський* 318
Липівка. *Н. Ащенко* 318
Лисиця. *Є. Букет* 321
Лишня. *В. Обухівський* 321
Лозовик. *Н. Ащенко* 322
Лубське. *В. Обухівський* 322
Людвинівка. *Є. Букет, В. Обухівський* 323
Макарівська (Забуянська) Буда. *Н. Ащенко* 324
Маковище. *Н. Ащенко* 324
Малий Карашин. *Є. Букет, Г. Шулькевич* 330
Мар'янівка. *Є. Букет* 330
Мар'янівка. *Н. Ащенко* 332
Миколаївка. *Н. Ащенко* 332

Мостище. *Є. Букет* 333
Мотижин. *Н. Ащенко* 334
Наливайківка. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич* 343
Небилиця. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич, Д. Нетреба* 345
Ніжиловичі. *Г. Шулькевич, Н. Ащенко, В. Артеменко* 348
Нові Опачичі. *Є. Букет* *355*
Новосілки. *В. Обухівський* 356
Новомирівка. *Є. Букет* 359
Осикове. *В. Обухівський* 360
Пашківка. *В. Обухівський* 360
Плахтянка. *Г. Шулькевич, Н. Ащенко* 361
Почепин. *Н. Ащенко* 363
Рожів. *Г. Шулькевич, В. Ремелє, О. Ремелє* 363
Садки-Строївка. *Н. Ащенко* 383
Северинівка. *Н. Ащенко* 383
Ситняки. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич* 384
Соболівка. *Є. Букет* 386
Соснівка. *Є. Букет, В. Обухівський* 386
Ульянівка. *Д. Нетреба* 388
Фасова. *В. Обухівський* 389
Фасівочка. *Н. Ащенко* 390
Ферма (Королівська с/р). *Є. Букет* 391
Ферма. *В. Обухівський* 391
Червона Слобода. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич* 391
Чорногородка. *В. Обухівський* 394
Шнурів ліс. *Є. Букет* 395
Юрів. *Н. Ащенко, Г. Шулькевич* 396
Юрівка. *Є. Букет, Г. Шулькевич* 397
Яблунівка. *В. Обухівський* 398
Ясногородка. *В. Обухівський, Є.Букет* 402

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В МАКАРІВСЬКОМУ РАЙОНІ. *Є. Букет* 404

Джерела 411

Ащенко Надія Василівна — краєзнавець, вчитель історії і правознавства Макарівської загальноосвітньої школи № 2 I–III ступенів, смт Макарів.

Букет Євген Васильович — член Всеукраїнської Спілки краєзнавців, Макарівської районної громадської організації "Грузецьке земляцтво імені Івана Бондаренка", викладач математики Київського національного університету технологій і дизайну, м. Київ.

Нетреба Діна Свиридівна — краєзнавець, керівник клубу "Пошук" Макарівського районного Центру творчості дітей та юнацтва імені Данила Туптала, смт Макарів.

Обухівський Валерій Вікторович — краєзнавець, засновник і керівник Бишівського краєзнавчого музею, вчитель-методист історії Бишівської загальноосвітньої школи I–III ступенів, с. Бишів.

Шулькевич Григорій Йосипович — краєзнавець, член Київського міського історико-патріотичного клубу "Пошук", історик, м. Київ.

Технічний редактор *М. С. Чабан*
Комп'ютерна верстка *І. В. Шмушковича*
Коректор *К. С. Мірзамухамедова*
Художнє оформлення обкладинки *С. В. Піонтковського*

Підписано до друку 12.12.2006. Формат 70 × 100 1/16. Папір офс. № 1. Гарнітура "Таймс". Друк офс. Ум. друк. арк. 33,5. Обл.-вид. арк. 34,2. Наклад 1000 прим. Зам. 6-220.

Видавництво "ЛОГОС". Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-60-03.

ТОВ "Друкарня "Бізнесполіграф".
02094, м. Київ, вул. Віскозна, 8.